

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
НАУКИ ТА ОСВІТИ**

**Збірник матеріалів
XV підсумкової науково-практичної конференції
викладачів**

01 лютого 2013 року

*За загальною редакцією
члена-кореспондента НАПН України, доктора політичних наук, професора,
К.В. Балабанова*

МАРІУПОЛЬ – 2013

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ: Збірник матеріалів XV підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. К.В. Балабанова. – Маріуполь: МДУ, 2013. – 452 с.

Друкується за ухвалою вченої ради Маріупольського державного університету (протокол № 4 від 26.12.2012)

Редакційна колегія:

Голова – Балабанов К.В., доктор політичних наук, професор

Члени редколегії: Баймуратов М.О., д.ю.н., проф.; Безчотнікова С.В., д.філол.н., проф.; Брітченко Г.І., д.е.н., проф.; Булатова О.В., к.е.н., проф.; Бушаков В.А., д.філол.н., проф.; Волошин Ю.О., д.ю.н., проф.; Качинська Н.О., к.політ.н., доц.; Кіндюк Б.В., д.геогр.н., проф.; Коляда Ю.Є., д. ф-м.н., проф.; Косенко Ю.М., к.пед.н., проф.; Ніколенко Л.М., к.ю.н., проф.; Оленіч Т.С., д.філос.н., проф.; Пономарьова І.С., д.і.н., проф.; Почепцов Г.Г., д.філол.н., проф.; Романцов В.М., д.і.н., проф.; Сабадаш Ю.С., д. культурології, проф.; Слющинський Б.В., д.соц.н., проф.; Соколова І.В., д.пед.н., проф.; Шепітько С.В., к.філол.н., проф.

Збірник містить матеріали XV підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ, яка відбулася 01 лютого 2013 року в Маріупольському державному університеті.

У матеріалах висвітлені актуальні проблеми розвитку міжнародних відносин та зовнішньої політики, філософії та соціології, історії, економіки та менеджменту, права, літературознавства і культурології, філології, методики викладання, педагогіки та психології.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та студентам, а також усім, хто цікавиться сучасними проблемами науки та освіти.

***Редакція не несе відповідальності за авторський стиль праць,
опублікованих у збірнику***

ЗМІСТ	
ВИСТУП РЕКТОРА НА ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ	
Балабанов К.В. РОЗВИТОК ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ КІПР.....	11
СЕКЦІЯ	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОГО, АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА	
Барегамян С.Х. ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ПРАЦЮ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	14
Бойко Ю.В. РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	16
Василькова Є.А. ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛІЗМУ.....	18
Годованик Є.В. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ФУНКЦІЙ ТА ПОВНОВАЖЕНЬ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН.....	20
Гоша І.О. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА УНІФІКАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ПРАВА ЄС НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	23
Квач С.С. КОНСТИТУЦІЯ В СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ МУНІЦИПАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ.....	25
Киндюк Б.В. ЭКОЛОГО-ПРАВОВОЙ МЕХАНИЗМ КАК ОСНОВА ПРАВОВОЙ ОХРАНЫ ЛЕСОВ.....	28
Мацегора Д.С. ІНФОРМАЦІЙНА ФУНКЦІЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ.....	29
Надежденко А.О. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	31
Свірський Б.М. ПОНЯТТЯ І ВИДИ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ЗА НОВИМ КПК – 2012 РОКУ.....	33
Северінова О.Б. ДО ВСЕСВІТНЬОГО ДНЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ. ПІДСУМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ.....	35
Тихомирова Г.Є. ЩОДО СПОСОБІВ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У ПРАВОВУ СИСТЕМУ РЕСПУБЛІКИ ГРЕЦІЯ.....	37
Хоббі Ю.С. ВНЕСОК МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У БОРОТЬБУ З МОРСЬКИМ ПІРАТСТВОМ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	40
Циклаурі О.Б. ОКРЕМІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ.....	42
Черних Є.М. НЕПРИБУТКОВІСТЬ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА ОЗНАКА ГРОМАДСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ.....	45
Шапошникова С.В. ПРОБЛЕМЫ ЭКОЛОГИИ ПРОМЫШЛЕННОГО ГОРОДА.....	47
СЕКЦІЯ	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	
Горбашевська М.О. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВИХ ГАЛУЗЕВИХ РИНКІВ В СИСТЕМІ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА.....	49
Кислова Л.А. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	51
Сиволап Л.А. ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА.....	53
Семкова Л.В. АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ.....	55
Ульяницька Н.С. АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ.....	58
СЕКЦІЯ	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЙ	
Авдан О.Г. ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА ТА ЙОГО БРЕНДУ.....	61
Брітченко Г.І. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РЕКЛАМНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ.....	62
Геращенко О.О. МІЖНАРОДНІ ГОТЕЛЬНІ МЕРЕЖІ: ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ.....	63

Мацука В.М. ІНВЕСТИЦІЇ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	66
Осипенко К.В. МЕТОДИКА ОЦІНКИ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ РЕГІОНУ.....	68
Перепада Ф.Л. РОЛЬ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ В КОРПОРАТИВНІЙ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЄЮ.....	70
Соколова К.О. РОЛЬ УПРАВЛІНСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ЙОГО СКЛАДОВИХ В СТРУКТУРІ ЗАГАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	72
СЕКЦІЯ	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО, ЦИВІЛЬНОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА	
Василенко С.І. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ.....	75
Дмитрієва К.І. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ УКРАЇНИ І ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН.....	78
Іванюта Н. В. ПРОЦЕСУАЛЬНІ САНКЦІЇ ЗА ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	80
Капустіна Ю.В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ВЕДЕННЯ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА.....	81
Колосов Р.В. ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОНКУРЕНЦІЇ.....	85
Мамедова А.І. ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА І МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	88
Ніколенко Л.М. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ІНСТАНЦІЙНОСТІ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ.....	90
Шебаніц Ф.Ф. ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ РАМКОВИХ УГОД.....	93
СЕКЦІЯ	
МАТЕМАТИЧНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА В ОСВІТІ	
Дяченко О.Ф. РОЗРОБЛЕННЯ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ДИСЦИПЛІНИ «КОМП'ЮТЕРНІ МЕРЕЖІ».....	95
Коляда Ю.Є. ЗАСТОСУВАННЯ РІВНЯНЬ ВОЛЬТЕРРА ДЛЯ ОПИСУ ВЗАЄМОДІЇ ЛІСОВИХ ЕКОСИСТЕМ.....	97
Коляда Ю.Є., Федун В.І. ЗБУДЖЕННЯ ПЛОСКИХ ХВИЛЬ У АКУСТИЧНІЙ ТРУБІ ПЛАЗМОВИМИ УТВОРЕННЯМИ.....	98
Назаренко Н.В. ВИКОРИСТАННЯ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ В ЕКОЛОГІЇ.....	101
Таран І.Б. ЗАСТОСУВАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ГІПЕРТЕКСТОВОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ СТВОРЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ КУРСІВ.....	102
СЕКЦІЯ	
ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО	
Булатова О.В. ЗАЛУЧЕННЯ КРАЇН ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ ДО ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	105
Балабанова Н.В. ПРІОРИТЕТИ ПОЛІТИКИ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ В ПРОМИСЛОВOSTІ УКРАЇНИ.....	107
Беззубченко О.А. ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗАЛЕЖНО ВІД ОБ'ЄКТУ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	108
Дубенюк-Панайотопулу Я.А. ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ СФЕРИ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ.....	110
Захарова О.В. ОЦІНКА ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВ ТРАНСПОРТНОЇ ГАЛУЗІ.....	112
Марена Т.В. РОЗВИТОК ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	115
Мітюшкіна Х.С. ДИСПРОПОРЦІЇ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....	117
Ніколенко Т.І. ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДОНЕЦЬКОГО РЕГІОНУ.....	120

СЕКЦІЯ	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ	
Гаргаєва О.В. ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ КАК ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ОСНОВА ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ БЕЗЭКВИВАЛЕНТНОЙ ЛЕКСИКИ.....	123
Жарікова Ю.В. ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ГРЕКОМОВНИХ ЗМІ.....	125
Завгородня В.С. ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТИВНОЇ МОДАЛЬНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ).....	127
Кіор Р.В. СЛОВ'ЯНСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В УРУМСЬКІЙ МОВІ.....	129
Кобиленко Н.К. ПОНЯТТЯ «МІФЕМА» ТА «МІФОЛОГЕМА».....	131
Кутна Ю.Б., Потіпак Ю.А. ЖАНРИ ПАРЕМІЙ ТА КАЗКИ В НАРОДНОПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ПРИАЗОВСЬКИХ ГРЕКІВ.....	132
Лисак К.О. ЗВОРОТНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ.....	134
Найдьонова Л.А. НАРОДНІ КАЗКИ ТА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ.....	137
Рожкова І.Г. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СУГЕСТІЙ ЯК ЛІНГВІСТИЧНОГО ФЕНОМЕНА.....	138
Шпак К.В. ТИПИ ПРИСУДКА У НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ.....	141
СЕКЦІЯ	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ, ЛІТЕРАТУРИ ТА КУЛЬТУРИ	
Гавенко О.С. ГЕНІЙ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ МИКОЛА ЛУКАШ.....	143
Kumurzhy E.S. VIAGGIARE IN ITALIA.....	145
Сабадаш Ю.С. ГУМАНІСТИЧНЕ СВІТОБАЧЕННЯ ЛУІДЖІ ПІРАНДЕЛЛО.....	147
Спруцько І.В. КЛАСИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПРИКЛАДІ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	149
Ципоренко Л.Д. ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ВИКЛАДАННЯ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	151
СЕКЦІЯ	
ЕЛІНІСТИЧНІ СТУДІЇ І ПЕРЕКЛАД	
Аліпа Р.А. ОСОБЛИВОСТІ ПИСЬМОВОГО ПЕРЕКЛАДУ.....	154
Бадасен Є.І., Сагірова О.М. КОНОТАЦІЇ ІМЕН У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ БІБЛЕЇЗМАХ (на матеріалі новогрецької, української, французької та російської мов).....	156
Макаревич П.Ю. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУРСУ.....	158
Новицька О.А. ЛИНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ.....	160
Пічахчи О.В., Чубарець В.Г. НЕОЛОГІЗМИ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ В ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯХ.....	162
Узун М.М. ДАВНЬОГРЕЦЬКА ЛІТЕРАТУРА В ПЕРЕКЛАДАХ УКРАЇНСЬКИХ ПОЕТІВ І ПИСЬМЕННИКІВ ХІХ –ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	164
СЕКЦІЯ	
МОВНІ ОДИНИЦІ РІЗНИХ РІВНІВ СУЧАСНИХ ГЕРМАНСЬКИХ, СЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВ:	
ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ, ПОРІВНЯЛЬНИЙ, КОМУНІКАТИВНИЙ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХОДИ	
Васильєва Е. В. ТИПОЛОГІЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ВПРАВ НА НАЧАЛЬНОМУ ЕТАПІ ПІДГОТОВКИ ПЕРЕКЛАДАЧІВ.....	167
Канна В. Ю. ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ПОНЯТИЯ “КОННОТАЦИЯ”.....	168
Лубянська І. В. ПЕРЕКЛАД ДІЛОВОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ.....	172
Петрашина Л.А. МЕТОДИ АНАЛІЗУ ХУДОЖНІХ КОНЦЕПТІВ.....	173
Пономарьова О.П. TRANSLATION OF ENGLISH AND RUSSIAN IDIOMS.....	175
Романюк С.Г. СИСТЕМА «TRANSLATION MEMORY», КАК ОБЯЗАТЕЛЬНЫЙ ИНСТРУМЕНТ СОВРЕМЕННОГО ПЕРЕВОДЧИКА.....	177
Tarapatov Michael INTERPRETER'S TRANSFORMATIONS USED WHEN TRANSLATING BRITISH POLITICS.....	178
Хоровець В.Є. ПРИЙМЕННИК: СЛОВО ЧИ МОРФЕМА.....	181
Філатова К.О. ДОСВІД ОНОМАСІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ КОЛОРАТИВНИХ КОМПОЗИТ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ ТА НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВ).....	183

СЕКЦІЯ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОДИНИЦІ:

ІХ ЗАРОДЖЕННЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ В МОВЛЕННІ

Воеводина Н.М. ГРАММАТИЧЕСКАЯ ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ.....	187
Ганжело С.М. СИСТЕМНІСТЬ У СФЕРІ ФРАЗЕОЛОГІЇ.....	188
Гутникова А.В. ПРОДУКТИВНЫЕ МОДЕЛИ ОБРАЗОВАНИЯ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В ШВЕДСКОМ ЯЗЫКЕ.....	190
Даниленко О.С. ХАРАКТЕРИСТИКА СУБЪЕКТА В СТРУКТУРЕ НЕМЕЦКОЙ ПОСЛОВИЦЫ.....	192
Дорменев В.С. ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЕ ПОЛЕ ФЕ С ЛЕКСЕМОЙ <i>HAFER</i> (НА МАТЕРИАЛЕ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА).....	193
Кажан Ю.М. ВИКОРИСТАННЯ ПЕРЕВАГ ВЗАЄМОДІЇ РІДНОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ Й НІМЕЦЬКОЇ МОВ В УМОВАХ ПЛЮРИЛІНГВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ.....	195
Каріда О.І. СТИЛИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СИНОНИМОВ В РАССКАЗЕ Г. БЕЛЛЯ «ПОТЕРЯННАЯ ЧЕСТЬ КАТАРИНЫ БЛЮМ» (Н. BÖLL «DIE VERLORENE EHRE DER KATHARINA BLUM»).....	198
Кожухова Г.О. ВАРИАЦИЯ ОБРАЗА РОМАНТИЧЕСКОГО ГЕРОЯ В ПОЭМЕ БАЙРОНА «МАЗЕПА».....	200
Лоскутова Н.М. ПРОБЛЕМИ ТА ЗАВДАННЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО ТЕРМІНОЗНАВСТВА.....	202
Морева Г.Г. ПРАГМАТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРЕДЛОЖЕНИЯ (теоретические подходы к проблеме).....	205
Петренко О.В. АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ГАЛУЗІ РОБОТОТЕХНІКИ.....	207

СЕКЦІЯ

ІНТЕГРАЦІЯ ОСВІТИ, ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ІННОВАЦІЙ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Бондаренко О.В. ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ІННОВАЦІЙНОМУ АСПЕКТІ.....	210
Вертель А.В. ВЛИЯНИЕ УРОВНЯ РАЗВИТИЯ СКОРОСТНО-СИЛОВОЙ ПОДГОТОВКИ НА РОСТ КВАЛИФИКАЦИИ ВОЛЕЙБОЛИСТОВ.....	211
Восвутко Н.Ю. МАГІСТЕРСЬКА ПРОГРАМА «ПОЄДНАНЕ НАВЧАННЯ» В УНІВЕРСИТЕТАХ РЕСПУБЛІКИ КІПР.....	213
Задорожна-Княгницька Л.В. ПЕДАГОГІЧНА АНТРОПОЛОГІЯ У КОНТЕКСТІ НАУКОВОГО ПОШУКУ.....	216
Івашко О.А. ДВОМОВНЕ НАВЧАННЯ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА.....	219
Короткова Ю.М. ПІДХОДИ ВІТЧИЗНЯНИХ І ЗАРУБІЖНИХ УЧЕНИХ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «МОВНА ПОЛІТИКА» ТА «МОВНА ОСВІТА».....	221
Олениця В.В. ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОГО ПІДХІДУ ВИКЛАДАЧА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАНЯТЬ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....	223
Павленко Є.А. УНІВЕРСІАДИ ЯК ФОРМА СПОРТИВНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ.....	225
Проценко О.Б. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ В УМОВАХ МАГІСТРАТУРИ.....	227
Ромашенко В.Є. ІНФОРМАЦІЙНА ДОМІНАНТА РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ: РЕТРОСПЕКЦІЯ І СЬОГОДЕННЯ.....	229
Соколова І.В. АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ.....	232
Хандога Я.В. ЗДОРОВ'Я ЯК ПЕРЕДУМОВА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПРОФЕСІЙНО – ПРИКЛАДНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ СТУДЕНТОК ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	234

СЕКЦІЯ

МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Балабан О.О., Тімоніна А.Ю. МЕТАФОРА У ФОЛЬКЛОРНОМУ ДИСКУРСІ.....	237
Бассай С.М. ПОБУТОВИЙ АНЕКДОТ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ.....	239
Бумбур Ю.М. ВИЩА ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	242
Васильева Н.Б. АНГЛИЙСКИЕ КАУЗАТИВНЫЕ КОНСТРУКЦИИ И ПЕРЕВОД.....	246
Грузевич Н.І. CLERICAL MOTIVES IN DAVID LODGE'S NOVEL "HOW FAR CAN YOU GO?".....	248

Євстратова О.В. РЕКЛАМНА ФУНКЦІЯ ЕРГОНІМІВ М. МАРІУПОЛЯ.....	249
Золотько Ю.С. ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ-МАГІСТРАНТІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	252
Левченко А.В. ТЕХНІКИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ТА РОЗУМІННЯ, ЩО РОЗПРЕДМЕЧУЄ, ПРИ СПРИЙНЯТТІ ЗБІРКИ «ЗАВ'ЯЗЬ» ГРИГІРА ТЮТЮННИКА.....	255
Михайличенко Л.Л. ОРГАНІЗАЦІЯ ОБУЧЕННЯ АНАЛІЗУ І ІНТЕРПРЕТАЦІЇ АНГЛОЯЗЫЧНОЇ ПОЕЗІЇ НА НАЧАЛЬНОМУ ЕТАПІ.....	257
Назаренко Н.И. ЖЕНСКАЯ СУДЬБА В РОМАНАХ Э. ТРОЛЛОПА И Л. ТОЛСТОГО.....	259
Олійник С.В. ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ КОНОТАТИВНОГО КОМПОНЕНТУ В СЕМАНТИЦІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ.....	261
Пєфтієва О.Ф. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ <i>INTELLECT</i> ОБРАЗНИМИ ІМЕННИКАМИ- НАЙМЕНУВАННЯМИ ОСОБИ.....	264
Пидько Л.В. ГОЛОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА СТРУКТУРА КУРСУ «КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ».....	267
Плотникова Е.В. О ТЕМАТИКЕ САЙТА BREAKING NEWS ENGLISH И СТРУКТУРЕ ПОСТРОЕНИЯ ЕГО УРОКОВ.....	268
Рибалка І.С. ФАБУЛЬНИЙ ПЛЮРАЛІЗМ ЯК ЕФЕКТ ВІДКРИТОСТІ ТВОРУ.....	269
Святна О.О. ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГАЗЕТНИХ ЗАГОЛОВКІВ.....	272
Сєрбез І.В. ФУНКЦІЇ МЕТАФОРИ У РОМАНАХ В.С. МОЕМА.....	274
Стьопін М.Г. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	275
Фєдєрєва Ю.Г. РОЛЬ ПРИНЦИПУ АНАЛОГІЇ У СУЧАСНОМУ СКЛАДІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	277
Швец В.Н., Ли Даньдань НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЗАИМСТВОВАНИЙ В НОВОГРЕЧЕСКОМ И КИТАЙСКОМ ЯЗЫКАХ.....	279

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЖУРНАЛІСТИКОЗНАВСТВА

Брадов В.В. СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ РАДИОКОНТЕНТА В УСЛОВИЯХ МЕДИАРЫНКА.....	282
Вялкова І.О. МУЗЕЙ ФОТОЖУРНАЛІСТИКИ ТА ФОТОТЕХНІКИ: СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ, ДІЯЛЬНІСТЬ.....	284
Карпиленко В.А. ІНТЕРНЕТ ТА СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ВІРТУАЛЬНИХ ГРОМАДЯНСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ.....	285
Мельникова О.С. ДИСИДЕНТСЬКА КОМУНІКАЦІЯ В КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ.....	287
Орехов В.В. ПРИЙОМИ ЕКСПРЕСИВНОГО СИНТАКСИСУ В ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ.....	290
Попова В.В. ТАЛАНТ-ШОУ ЯК СУБ'ЄКТ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ.....	292
Сєбєкар І.І. ПРИНЦИПИ СТВОРЕННЯ АВТОРСЬКОЇ ПРОГРАМИ МЕДИЧНОЇ ТЕМАТИКИ НА РАДІО.....	294
Ятчук О.М. ОГЛЯД ТЕХНОЛОГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ З ГЛЯДАЧЕМ НА ПРИКЛАДІ ПРОГРАМ ТЕЛЕКАНАЛУ «МАРІУПОЛЬСЬКЕ ТЕЛЕБАЧЕННЯ».....	295

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Бойко О.В. ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	297
Брежнєва О.Г. САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «МЕТОДИЧНЕ КЕРІВНИЦТВО ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНИМ РОЗВИТКОМ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ».....	299
Бухало О.Л. ВИХОВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	301
Дємидєва О.Ю. ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ У КОНСТРУКТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	304
Косєнко Ю.М. ІМІДЖ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ВЗАЄМОДІЇ З СТУДЕНТАМИ.....	306
Яйленко В.Ф. УСВОЕНИЕ НАЧАЛЬНЫХ НАУЧНЫХ ПОНЯТИЙ ДЕТЬМИ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА.....	309

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Грачова Т.М. ЛІТЕРАТУРНИЙ ДИСКУРС ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ: ПРОБЛЕМИ, ПОЛЕМІКИ.....	312
Мороз О.А. МОВНА СВІДОМІСТЬ УКРАЇНЦІВ ТА ЇЇ ВИЯВ У РОСІЙСЬКОМОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	314
Мельничук І.В. ІНТИМНА ЛІРИКА ГАННИ ЧУБАЧ: ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ ТА ТЕКСТУАЛЬНІ КОНЦЕПТИ.....	317
Романенко Л.В. ЕВОЛЮЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕТЕКТИВНОГО РОМАНУ.....	320
Сардарян К.Г. ХУДОЖНИЙ СВІТ ФЕДОРА ШЕБАНІЦА.....	322
Семашко Т.Ф. СЕМАНТИЧНА МОТИВАЦІЯ КОЛОРАТИВНОГО КОМПОНЕНТА ПРІЗВИЩ ПІВНІЧНОГО НАДАЗОВ'Я.....	324
Хорошков М.М. ЛІТЕРАТУРНО-ЕСТЕТИЧНІ ПОГЛЯДИ М. ДРАГОМАНОВА ТА Б. ГРІНЧЕНКА В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО АНТИКОЛОНІАЛЬНОГО ДИСКУРСУ.....	327
Шниткіна О.О. ЖАНР ФЕНТЕЗІ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДРАМАТУРГІЇ (на матеріалі п'єси Генрі Лайона Олді «Другі руки» або «Second hand»).....	330

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Вілюжаніна Т.А. ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ В РАМКАХ ВІДКРИТОГО ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРУ.....	333
Волошенко Н.О. ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РИЗИКОВАНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ.....	335
Генералова О.М. СЕМАНТИЧНИЙ ВИМІР ПОНЯТТЯ «ДИТИНА-СИРОТА» У СВІДОМОСТІ ЛЮДЕЙ.....	337
Загра С.Е. ПРОЕКТУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТНОСТІ СТУДЕНТА У ВНЗ.....	340
Мойсєєнко Р.М. ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ ЗАСОБАМИ ДІАЛОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ.....	341
Тищенко Л.В. САМОСТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ.....	344
Ткач І.О. ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ГЕРІАТРИЧНОГО ЦЕНТРУ.....	346

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЛІНГВОДИДАКТИКИ

Басенко Г.Н. О ФОРМИРОВАНИИ И РАЗВИТИИ КРИТИЧЕСКОГО СТИЛЯ МЫШЛЕНИЯ У СТУДЕНТОВ НА ЗАНЯТИЯХ ПО НОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ.....	350
Мараховська Н.В. THE CITY OF DIFFERENT VIEWS: CONFLICT MANAGEMENT TECHNOLOGY.....	352
Павленко О.Г. МІЖЛІТЕРАТУРНІ РЕЛЯЦІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....	354
Стуліка О.Б. ПРОБЛЕМА РОЗУМІННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ.....	357
Улупова О.П. PLANNING ACTIVITIES AT FOREIGN LANGUAGE CLASSES.....	359

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Гусева Е.И. ФЮСЕЙ, ИЛИ ОБРЕТЕНИЕ СМЫСЛА.....	362
Гончарова З.В. ПРОБЛЕМА ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ ЯЗЫКОВОЙ ИГРЫ В ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ.....	365
Лызлова С.М. КОД ТЕЛЕСНОСТИ И ГЕНДЕРНЫЕ РОЛИ ГЕРОЕВ Л. УЛИЦКОЙ (НА МАТЕРИАЛЕ РАССКАЗА «ЦЮ-ЮРИХЪ»).....	367
Неупокоева А.К. ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ОСНОВНЫХ ВИДОВ КОММУНИКАТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРИ ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ.....	369
Прохореня С.И. ВАРИАТИВНОСТЬ СОВРЕМЕННОЙ ЯЗЫКОВОЙ НОРМЫ.....	371

СЕКЦІЯ ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА З ПИТАНЬ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ

Нікольченко Ю.М. ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА ДАВНЬОРУСЬКОЇ ДОКУМЕНТНОЇ ТРАДИЦІЇ.....	374
Орехова С.Є. CRM–СТРАТЕГИЯ КАК КОНЦЕПЦИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОМПАНИИ НА СОВРЕМЕННОМ РЫНКЕ.....	376
Рябуха Ю.В. ЛЕОНИД И ТРИСТА СПАРТАНЦЕВ: ЭСКАЛАЦИЯ МИФА.....	377
Сивак О.А. ВИКОРИСТАННЯ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ІНФОРМАТИКА ТА КОМП'ЮТЕРНА ТЕХНІКА» СТУДЕНТАМИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ “ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО”.....	380
Янковський С.В. ДЕОНТИЧНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СВІТУ.....	381

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

Арабаджи С.С. ВИСВІТЛЕННЯ ПИТАНЬ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ГРЕЦЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я У ПОДОРОЖНІХ НОТАТКАХ КІНЦЯ ХVІІІ – ХІХ СТ.....	383
Волоніць В.С. ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРЕКІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ (СЕРЕДИНА ХVІІ – КІНЕЦЬ ХІХ СТ.): ОКРЕМІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ТЕЗИ.....	386
Зіміна М.В. ГРОМАДСЬКЕ ПІКЛУВАННЯ ЯК РІЗНОВИД ДОБРОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗЕМСТВ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ.....	388
Клер І.Г. УКРАЇНСЬКИЙ ГРОМАДІВСЬКИЙ РУХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ У РОБОТАХ М. ДРАГОМАНОВА.....	391
Коробка В. М. МАРІУПОЛЬСЬКОМУ ВОДОПРОВОДУ – 102 РОКИ.....	393
Новікова С.В. РОЗВИТОК БОРОШНОМЕЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ У МАРІУПОЛЬСЬКОМУ ПОВІТІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.).....	395
Папазова А.В. РАДЯНСЬКІ ДОСЛІДНИКИ ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРИСТВА ІСУСА У СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ РЕГІОНІ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХVІ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНИ ХVІІ СТ.....	396
Подгайко М.К. УЧАСТЬ ГРЕКІВ В ОРГАНІЗАЦІЇ ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ В МІСТІ НІЖИНІ.....	400
Романцова Н.І. «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ-РУСИ» МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО В ОЦІНКАХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ.....	402
Романцов В.М. КАФЕДРА ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН МДУ: 15 РОКІВ ШЛЯХОМ НАУКОВОЇ ТА ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	405
Сальнікова Н.В. ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЛОВОДСТВА В ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВАХ у 1920-х рр.....	408
Стахієва Н.В. ВНЕСОК В.М. ПЕРЕТЦА У СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА.....	411
Тарасов С.В. ГАДЯЦКИЙ ДОГОВОР В РОССИЙСКОЙ ДОРЕВОЛЮЦИОННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ.....	413

СЕКЦІЯ

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Агєєва О.Л. ПОДОЛАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ВІДЧУЖЕНОСТІ МОЛОДІ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ОДНА З ПРОБЛЕМ РЕГІОНАЛЬНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ.....	416
Булик М.В. ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ГРЕЦІЇ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ.....	417
Качинська Н.О. ПОЛІТИЧНА АКТИВНІСТЬ ГРОМАДЯН У ВІРТУАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ: СУТНІСТЬ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ.....	419
Лисак В.Ф. ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ СЕРЕДЗЕМНОМОР'Я.....	421
Подибайло М.Т. ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР.....	424
Рябінін Є.В. ПОЛІТИКА США НАПЕРЕДОДНІ «АРАБСЬКОЇ ВЕСНИ» В ПІВНІЧНІЙ АФРИЦІ.....	427
Трофименко М.В. ВІЗИТИ ГЛАВ ДЕРЖАВ, УРЯДІВ, ОФІЦІЙНИХ ДЕЛЕГАЦІЙ НА ВИЩОМУ РІВНІ ЯК ФОРМА ДИПЛОМАТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	430

СЕКЦІЯ	
РОЗВИТОК ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	
Іванов П.М. ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА І СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....	433
Оленіч Т.С. ИСЛАМСКАЯ ПАРАДИГМА В СИСТЕМЕ ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ.....	434
Парлюк В.І НАЦІЯ И НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА РЕАЛИЗАЦИИ В УКРАИНЕ.....	437
Слющинський Б.В. КОМУНІКАЦІЯ В ПЕРІОД СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА.....	439
Трима К.А. АККОМОДАЦИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ ПОД ВЛИЯНИЕМ ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ.....	442
Трима К.А. СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ УКРАЇНСЬКОГО ПРИАЗОВ'Я ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ОРГАНІЗАЦІЙ НАЦІОНАЛЬНИХ ТА ДРУЖНІХ ЗВ'ЯЗКІВ.....	444
Цибулько О.С. ПІВНІЧНО-АМЕРИКАНСЬКИЙ ДОСВІД РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ.....	447

ВИСТУП РЕКТОРА НА ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ

УДК 327.82:341.71(045)

Балабанов Костянтин Васильович, член-кореспондент НАПН України, доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики, ректор МДУ

Розвиток дипломатичних відносин України та Республіки Кіпр

Республіка Кіпр є однією з держав Східного Середземномор'я, які найбільш бурхливо та динамічно розвиваються. З часу набуття незалежності в 1960 році, Кіпр здійснив стрімкий економічний стрибок, що дозволив йому стати визнаним лідером в таких галузях як туризм і міжнародні інвестиції. Незважаючи на фактичне розділення країни в 1974 році, грекам-кіпріотам вдалося досягти разючих результатів, що дозволили їм увійти до числа найбільш розвинених держав світу. З 2004 року Республіка Кіпр набула повноправного членства в Європейському Союзі. Республіка Кіпр є дуже важливою країною регіону з економічної та геополітичної точок зору. Дуже корисним для України є також досвід інтеграції Кіпру до ЄС.

Дипломатичні відносини між Союзом Радянських Соціалістичних Республік та Республікою Кіпр на рівні посольств були встановлені 16 – 18 серпня 1960 року майже відразу після проголошення Кіпром незалежності, яка стала результатом багаторічної національно-визвольної боротьби. Радянський Союз активно підтримував створення незалежного Кіпру, у керівництва СРСР були дуже тісні відносини із лідером національно-визвольного руху кіпрського народу архієпископом Макаріосом, який згодом став Президентом Республіки Кіпр.

Першим Надзвичайним і Повноважним Послом Союзу Радянських Соціалістичних Республік в Республіці Кіпр став Єрмошин Павло Костянтинович, який перебував на посаді з 16 грудня 1960 по 20 квітня 1968 року. Вірчі грамоти Президенту Республіки Кіпр Павло Костянтинович вручив 31 грудня 1960 року.

З 20 квітня 1968 по 4 грудня 1970 року посольство СРСР на Кіпрі очолював Микита Павлович Толубєєв (31 травня 1968 року – вручення вірчих грамот).

З 8 січня 1971 по 7 липня 1973 року Надзвичайним і Повноважним Послом СРСР на Кіпрі був Анатолій Олександрович Барковський (23 лютого 1971 року – вручення вірчих грамот), з 7 липня 1973 по 31 липня 1986 року – Сергій Тимофійович Аставін (29 серпня 1973 року – вручення вірчих грамот), з 31 липня 1986 по 2 жовтня 1990 року – Юрій Євгенович Фокін. Й нарешті останнім послом СРСР, а згодом Російської Федерації на Кіпрі був Зенков Борис Геннадійович, який був призначений на цю посаду 14 вересня 1990 року та перебував на ній, представляючи інтереси вже Росії, до 18 листопада 1996 року.

На запрошення Президії Верховної Ради СРСР і Радянського Уряду з 2 по 9 червня 1971 року перший Президент Кіпру архієпископ Макаріос перебував з офіційним візитом в СРСР. Президента Республіки Кіпр супроводжували: Міністр закордонних справ Республіки Кіпр С. Кіпріану, Міністр при Президенті П. Ставр, Посол Республіки Кіпр в СРСР Д. Хаджімілтіс і Посол Г. Пелагіас. Під час візиту відбулися переговори між Головою Президії Верховної Ради СРСР Миколою Вікторовичем Підгорним та Президентом Макаріосом. В ході переговорів, які проходили в дружній атмосфері, було розглянуто питання двосторонніх відносин, кіпрське питання, становище в Східному Середземномор'ї та інші актуальні міжнародні проблеми. В спільно прийнятому комюніке відзначалося: сторони із задоволенням констатували, що за десятиріччя, яке минуло після проголошення незалежності Республіки Кіпр, радянсько-кіпрські відносини незмінно розвивалися в дусі дружби і взаємної поваги. СРСР послідовно виступав на підтримку незалежності, суверенітету і територіальної цілісності Республіки Кіпр, за ліквідацію

іноземних військових баз на острові, за мирне вирішення кіпрського питання без будь-якого іноземного втручання.

У січні 1986 року були висунуті пропозиції Радянського уряду «Про принципи кіпрського врегулювання та шляхи його досягнення», які знайшли дуже широкий позитивний відгук у світі. В цих пропозиціях СРСР висловився на підтримку незалежності, суверенітету та територіальної цілісності Республіки Кіпр, проти будь-яких спроб вирішити кіпрське питання всупереч волі народу Кіпру. Ці пропозиції СРСР по Кіпру були запропоновані майже одночасно з концепцією без'ядерного світу, ідеєю створення Основ всеохоплюючої системи міжнародної безпеки, яка була висунута Горбачовим.

У квітні 1987 року відбувся перший в історії двосторонніх відносин офіційний візит до Радянського Союзу Міністра закордонних справ Республіки Кіпр Георгіоса Якову, який в ході зустрічей із керівництвом СРСР наголошував на тому, що реалізація висунутих Радянським Союзом принципів буде сприяти вирішенню важливих міжнародних аспектів кіпрської проблеми, перетворенню Середземномор'я на зону сталого миру та співробітництва.

4 липня 2006 року було відкрите Почесне консульство Республіки Кіпр у місті Маріуполі. Почесним консулом призначено ректора Маріупольського державного університету, доктора політичних наук, професора Костянтина Васильовича Балабанова.

У жовтні 2011 року започатковане Почесне консульство Республіки Кіпр в Одесі. Почесним консулом призначено Музальова Бориса Вікторовича.

Першим Надзвичайним і Повноважним Послом України в Республіці Кіпр (за сумісництвом) став Посол України в Державі Ізраїль Дмитро Юхимович Марков, який вручив вірчі грамоти Президенту Кіпру Главкосу Клірідісу 23 березня 1999 року. Д. Ю. Марков перебував на цій посаді до липня 2003 року. Вже у серпні 1999 року в столиці Кіпру місті Нікосії було відкрите Генеральне консульство України. Рівень дипломатичного представництва України в Республіці Кіпр було підвищено із відкриттям Посольства України в Республіці Кіпр у червні 2003 року. Першим Надзвичайним і Повноважним Послом України в Республіці Кіпр із резиденцією в місті Нікосії став Борис Іванович Гуменюк, який вручив вірчі грамоти Президенту Республіки Кіпр Тассосу Пападопулосу 22 грудня 2003 року. Б. І. Гуменюк завершив свою першу дипломатичну місію на Кіпрі у лютому 2007 року.

8 січня 2008 року до Республіки Кіпр прибув новопризначений Надзвичайний і Повноважний Посол України Олександр Павлович Дем'янюк, який вже 14 січня 2008 року вручив вірчі грамоти Президенту Республіки Кіпр Тассосу Пападопулосу. О. П. Дем'янюк перебував на посаді посла до 17 лютого 2012 року.

21 лютого 2012 року Борис Іванович Гуменюк вдруге був призначений Надзвичайним і Повноважним Послом України в Республіці Кіпр, а 25 квітня 2012 року вручив вірчі грамоти Президенту Республіки Кіпр Дімітрісу Хрістофіасу. Відбулась протокольна урочиста церемонія та зустріч Посла України в Республіці Кіпр Б. І. Гуменюка з Президентом Республіки Кіпр Д. Хрістофіасом, у ході якої Глава Кіпрської Держави, зокрема, відзначив, що з великим задоволенням та почуттям дружби приймає вірчі грамоти від новопризначеного Посла України, а також запевнив, що всі його зусилля, спрямовані на розвиток взаємовигідного співробітництва між двома країнами, будуть мати незмінну підтримку Президента та Уряду Кіпру. У свою чергу, Б. І. Гуменюк запевнив, що докладатиме всіх можливих зусиль з метою сприяння подальшому розвитку традиційно дружніх відносин між Україною та Республікою Кіпр, які поєднує історична, культурна та духовна спадщина двох народів. Крім того, Посол України підкреслив зростання взаємної зацікавленості та наявний потенціал обох країн для розширення і активізації співпраці, що відкриває перспективи подальшого поглиблення двосторонніх відносин в усіх сферах взаємного інтересу. Президент Кіпру Дімітріс Хрістофіас підтвердив незмінну позицію Нікосії щодо надання подальшої підтримки

євроінтеграційним прагненням України, зокрема, у період головування Кіпру в Раді Європейського Союзу у другому півріччі 2012 року.

Функції дипломатичного представництва інтересів Республіки Кіпр в Україні за сумісництвом були покладені на Посольство Кіпру у Федеративній Республіці Німеччина. Так, 12 жовтня 2006 року Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Кіпр у ФРН та в Україні (за сумісництвом) Леонідас Маркідіс вручив вірчі грамоти Президенту України. Наступним Послом Республіки Кіпр у ФРН та Україні (за сумісництвом) став Панделакіс Еліадіс, який вручив вірчі грамоти Президенту України 21 листопада 2008 року.

Новим етапом розвитку міждержавних дипломатичних відносин стало започаткування дипломатичної місії Республіки Кіпр в Україні. 28 вересня 2009 року в Києві розпочав роботу Тимчасовий Повірений у справах Республіки Кіпр в Україні Евагорас Вріонідіс.

14 червня 2011 року Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Кіпр в Україні, з резиденцією у місті Києві, Евагорас Вріонідіс вручив вірчі грамоти Президенту України Віктору Федоровичу Януковичу. 4 липня 2011 року за участю Президента Республіки Кіпр Дімітріса Хрістофіаса та Міністра закордонних справ України Костянтина Івановича Грищенка відбулася офіційна церемонія відкриття Посольства Республіки Кіпр в Україні.

Республіка Кіпр встановила дипломатичні відносини із 170 країнами світу. Кіпр має 40 дипломатичних місій та представництв при міжнародних організаціях з паралельною акредитацією у 110 країнах та міжнародних організаціях.

З огляду на той факт, що Республіка Кіпр є невеликою країною та має порівняно обмежений дипломатичний штат, рішення про відкриття окремого дипломатичного представництва в Україні свідчить про стратегічний характер міждержавних відносин та важливість подальшого розвитку рівноправного партнерства у всіх галузях.

Важливою формою співробітництва між Україною та Республікою Кіпр є візити та зустрічі посадовців обох країн.

23 вересня 2009 року Президент України Віктор Андрійович Ющенко та Президент Республіки Кіпр Дімітріс Хрістофіас провели зустріч в рамках участі у 64-ій сесії Генеральної Асамблеї ООН.

Безперечно, найбільш знаковими подіями українсько-кіпрських відносин стали перші в історії двосторонніх зносин офіційні візити Президента Республіки Кіпр Дімітріса Хрістофіаса в Україну 3 – 5 липня 2011 року та Президента України Віктора Федоровича Януковича до Республіки Кіпр 8 – 9 листопада 2012 року.

Загалом варто зазначити, що українсько-кіпрські відносини дуже активно розвиваються та розширюються. За 20 років, які минули від встановлення дипломатичних відносин між країнами було сформовано дуже розвинуті відносини у політичній, економічній, культурній, освітній, військовій галузях тощо.

Література

1. Маріупольський державний університет. - Електронний ресурс. - Режим доступу : <http://www.mdu.in.ua/>.
2. Міністерство закордонних справ України. - Електронний ресурс. - Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/>.
3. Офіційне інтернет-представництво Президента України. - Електронний ресурс. - Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/>.
4. Посольство України в Республіці Кіпр. - Електронний ресурс. - Режим доступу : <http://www.mfa.gov.ua/cyprus/>.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОГО, АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА
МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

УДК 342.734-053.81(477)(043)

Барегамян С. Х., аспірант МДУ

ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ПРАЦЮ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Конституція України закріплює за людиною низку основоположних соціально-економічних прав, серед яких особливе місце належить праву на працю (ст. 43) [1]. Найважливішою запорукою того, щоб проголошені права не перетворилися на декларативні, є їх надійне гарантування. Саме дієві юридичні гарантії можуть забезпечити безперешкодну реалізацію кожною людиною закріплених за нею прав, в тому числі й у сфері трудових відносин.

Зважаючи на значимість юридичних гарантій для забезпечення реалізації та захисту конституційного права на працю, очевидно є потреба теоретичного дослідження проблем юридичних гарантій.

Щодо визначення поняття «гарантія» в юридичній науці є різні точки зору. В. Ф. Сіренко визначає гарантії прав як сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на забезпечення фактичної реалізації прав громадян, на усунення можливих причин і перешкод їх неповного чи неналежного здійснення, захист прав від будь-яких порушень [2].

О. Ф. Скакун, розглядаючи систему гарантій прав, свобод і обов'язків людини і громадянина в демократичній державі, під гарантіями розуміє систему соціальних, економічних, моральних, політичних, юридичних умов, засобів і способів, що забезпечують їх фактичну реалізацію, охорону і належний захист. Соціальний правовий механізм забезпечення (реалізації, охорони і захисту) прав і свобод людини – це система засобів і чинників, що забезпечують необхідні умови поваги до всіх основних прав і свобод людини, які є похідними від її гідності. Механізм реалізації прав людини включає заходи, здатні створити умови для реалізації прав і свобод людини; механізм охорони – заходи щодо профілактики правопорушень для затвердження правомірної поведінки особи; механізм захисту – заходи, які приводять до відновлення порушених неправомірними діями прав і відповідальності особи, яка скоїла ці правопорушення. Форми (або засоби забезпечення) правового захисту громадян від неправомірних дій органів виконавчої влади та їх службовців: загальносудова, адміністративна, адміністративно-судова (остання, характерна для європейських країн, полягає в створенні спеціалізованих судів з адміністративних справ) [3].

На думку В. М. Скобелкіна, гарантії – це засоби, способи й умови, за допомогою яких у суспільстві забезпечується фактичне здійснення демократичних прав і свобод, що надані громадянам [4].

Є цікавим досвід легального законодавчого закріплення поняття «гарантія» в інших країнах. Зокрема, трудовий кодекс Російської Федерації визначає, що гарантіями визнаються засоби, способи й умови, за допомогою яких забезпечується здійснення наданих працівникам прав у галузі соціально-трудова відносин [5]. Як видно, поняттям «гарантії» охоплюються не тільки грошові виплати, що носять гарантійний характер (гарантійні виплати і гарантійні доплати), але і ті засоби, способи й умови, які забезпечують працівникам здійснення їх трудових прав, що є цілком виправданим і відповідає сучасному рівню розвитку науки трудового права.

Водночас, слід зазначити, що закріплене в Трудовому кодексі Російської Федерації визначення поняття гарантій є не цілком чітким. У ньому вживається словосполучення

«права у галузі соціально-трудових відносин». Поняття «соціально-трудові відносини» не має легального нормативного визначення, а тому може тлумачити не однозначно. Є більш виправданим, на наш погляд, використання замість формулювання «права у галузі соціально-трудових відносин» правової категорії «трудові права». Це дозволить додати законодавчій дефініції поняття «гарантії» необхідної чіткості й однозначності.

Відомо, що досягненню кінцевої мети передує певний процес, тому ми підтримуємо В. М. Скобелкіна, який зазначав, що здійснення суб'єктивного права передбачає не лише вступ у ті чи інші відносини та їх подальше існування, але й усунення перешкод, які виникають при здійсненні суб'єктивного права, охорону від можливих порушень [6].

У свій час у науковій літературі функція юридичних гарантії зводилась лише до охорони та захисту прав громадян від будь-яких порушень зі сторони осіб, зобов'язаних забезпечити безперешкодне здійснення прав і свобод [7; 8; 9]. У подальшому розуміння юридичних гарантії розширилось, і деякі автори визнали, що юридичні гарантії покликані також забезпечити реалізацію прав громадян [10, с. 92-98; 11, с. 18-19].

Як справедливо відзначає О.В. Кузніченко, найважливіша функція гарантії трудових прав працівників, як правових засобів, полягає в досягненні ними цілей правового регулювання. Вона виявляється в тому, що в результаті реалізації правових засобів забезпечується рух і захист трудових прав і законних інтересів працівників, гарантується їх законне і справедливе задоволення [12].

Право на судовий захист є однією з найважливіших гарантії права на працю в сучасних умовах і передбачає можливість примусового поновлення порушених чи визнання оспорюваних трудових прав. На сьогодні право на судовий захист є одним з основних та найефективніших засобів захисту конституційного права на працю [13].

Усе це дає підстави зробити висновки, що по-перше, основні гарантії конституційного права на працю – це засоби, способи та умови, що відображають головні напрями трудового законодавства з забезпечення його реалізації. По друге, захисна функція гарантії проявляється в забезпеченні безперешкодної реалізації прав, їх всебічної охорони від можливих протиправних посягань і захисті у випадку їх порушень. По-третє, основними функціями юридичних гарантії є реалізація та захист трудових прав працівників.

Право на судовий захист є важливою юридичною гарантією (гарантією-дозволом), за допомогою якої працівники можуть домогтися відновлення порушеного чи визнання оспорюваного трудового права. Право на судовий захист є такою юридичною гарантією, на виконання якої законодавець передбачив низку інших норм-гарантії, що забезпечують механізм її реалізації, а, відповідно, і захист порушеного чи оспорюваного права.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року (із змінами, внесеними Законом України від 08 грудня 2004 року № 2222-IV) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 43; Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 2. – Ст. 44.
2. Сиренко В. Ф. Реальность прав советских граждан / В. Ф. Сиренко. – К.: Наукова думка, 1983. – С.52.
3. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. – Х.: Одиссей, 2000. –С.187-196.
4. Скобелкин В.Н. Юридические гарантии трудовых прав рабочих и служащих.- М., 1969. – С.48.
5. Кисилев И.Я., Леонов А.С. Комментарий к Трудовому кодексу Российской Федерации. – М.: Дело, 2003. – С. 164.
6. Скобелкин В. Н. Юридические гарантии трудовых прав рабочих и служащих / В. Н. Скобелкин. – М.: Юрид. лит, 1969. – С.30.
7. Матузов Н. И. Субъективные права граждан СССР / Н. И. Матузов. – Саратов: Приволжское книжное издание, 1966. – С.130-133.

8. Мицкевич А. В. О гарантиях прав и свобод советских граждан в общенародном социалистическом обществе / А. В. Мицкевич // Советское государство и право. – 1963. – № 8. – С. 29.

9. Тихонова Б. Ю. Субъективные права советских граждан, их охрана и защита: Автореф. дис. на соискание научной степени канд. юрид. наук: 12.00.01 «Теория и история государства и права» / Б. Ю. Тихонов. – М., 1972. – С.11-21.

10. Боброва Н. А. Гарантии реализации государственно-правовых норм / Н. А. Боброва. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1984. – С.92-98.

11. Лысенков С. Л. Гарантии прав и свобод личности в советском обществе: Автореф. дис. на соискание научной степени канд. юрид. наук: 12.00.02 «Государственное право и управление, административное и финансовое право; прокурорский надзор, советское строительство» / С. Л. Лысенков. – К., 1976. – С.18-19.

12. Кузниченко О.В. Правовые вопросы процессуального обеспечения реализации трудовых прав работников. – В зб. Актуальні проблеми науки трудового права в сучасних умовах ринкової економіки: Матеріали науково-практичної конференції, м. Харків, 19 – 20 травня, 2003 р. – Харків: Українська асоціація фахівців трудового права, Національний університет внутрішніх справ, 2003. – С.27-30.

13. Савенко М. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина та їх захист органами конституційної юрисдикції / М. Савенко // Право України. – 1999. – № 2. – С. 3-9.

УДК 352(477)(043)

Бойко Ю.В., асистент

РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Інтеграція в європейський політичний, економічний, правовий та гуманітарний простір є орієнтиром для проведення системних реформ для модернізації країни. Послідовне та ефективне використання механізмів співробітництва з ЄС має стати базисом стійкого економічного розвитку нашої держави, основою стратегії реформування всіх основних сфер суспільства та запровадження європейських стандартів з метою підвищення якості життя населення України.

Указом Президента України «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» був обраний курс на європейську інтеграцію, ключовою складовою якої є місцеве самоврядування, сформоване за європейськими принципами [1]. Відтак в Україні на даний час особливої гостроти набула проблема підвищення якості та ефективності місцевого самоврядування, оскільки останнє має забезпечити не просто поступальний розвиток, а системні суспільні перетворення. Одним з основних принципів Європейської хартії місцевого самоврядування є принцип демократії що ставить права людини на перший план і є невід'ємною складовою демократичного суспільства. З розвитком в Україні локальної демократії ця проблематика стала дуже актуальною, бо як відзначає М.О. Баймуратов «практично всі життєві інтереси та устремління людина реалізує саме на локальному рівні функціонування соціуму як член територіальної громади» [2, с. 98].

Відтак національна політика європейської інтеграції має базуватися, з одного боку, на підтвердженні відданості таким європейським цінностям, як демократія, права людини та свобода слова, а з іншого – на прагматичній, поетапній реалізації «домашніх завдань», насамперед в економічній сфері.

Саме визначення та правове закріплення прав людини на локальному рівні дасть можливість територіальним громадам долучитися до переваг європейської інтеграції. У цьому зв'язку особливого значення набуває адаптація законодавства місцевого

самоврядування України до європейських стандартів що передбачає реформування її правової системи. Конституційна реформа, муніципальна реформа та адміністративно-територіальна реформа є складовими єдиної правової реформи в Україні, яка має забезпечити формування не тільки інституційної та функційної, але й нормативної частини правової системи України, на що вказують такі вчені, як С.В. Ківалов [3], А.М. Колодій, В.Ф. Опришко [4], М.П. Орзіх [3], О.І. Ющик [6] та ін. Бакуменко В.Д., Кравченко С.О. вбачають перетворення місцевого самоврядування органічно пов'язані з правовою реформою і тому мають обов'язково втілюватися у відповідному законодавстві.

Отже, проблеми, пов'язані з формуванням місцевого самоврядування в Україні, повинні перш за все вирішуватися у ході правової реформи. Перші заходи щодо створення правової основи місцевого самоврядування вже зроблені. Аналіз змісту Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» свідчить, що він відповідає нормам та принципам Конституції України. Проте не у повному обсязі відповідає нормам та принципам Європейської хартії місцевого самоврядування, яка була ратифікована Верховною Радою України 15 липня 1997 року. Одним з найважливіших принципів правової реформи, на думку професора С.В. Назаренко, має бути принцип пріоритетності загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права. Саме він має визначати основоположні ідеї цієї реформи та створення державної програми законодавчих робіт, а також визначати зміст та напрямки реформування всієї правової системи [7]. Отже, реформування сучасної правової системи України повинно відбуватися у відповідності з основними стратегічними напрямками розвитку України, зокрема її правовою інтеграцією з європейськими міждержавними правовими системами.

Вперше термін «муніципальна реформа» було застосоване у «Концепції адміністративної реформи в Україні» (розділ IV), де серед концептуальних засад ефективної організації управління на регіональному та місцевому рівнях зафіксована потреба «проведення муніципальної реформи» [8]. Також поняття «муніципальна реформа» використовується у низці праць. Так, наприклад, у 1997 році П.Біленчук, В.Кравченко і М.Підмогильний запропонували «Концепцію національної програми муніципальної реформи в Україні» [9], яка вказує на необхідність «об'єднати, адаптувати і гармонізувати муніципальні перетворення з іншими структурними складовими процесу реформування українського суспільства, органічно поєднуючи їх із реформами (політичною, економічною, конституційною, адміністративною, судовою, військовою, податковою, земельною, житловою тощо), що почались у державі.

Здебільшого у нормативних актах використовують поняття «реформа місцевого самоврядування», наприклад «Концепція реформи місцевого самоврядування» 2008 року автором якої є Василь Куйбіда. Відповідно до цієї Концепції, метою реформування місцевого самоврядування в Україні є підвищення якості життя людини за рахунок створення умов для сталого розвитку територіальних громад як самостійних та самодостатніх соціальних спільнот, члени яких матимуть можливість ефективно захищати власні права та інтереси шляхом участі у вирішенні питань місцевого значення.

Також слід відмітити проект запропонований Державним фондом сприяння місцевому самоврядуванню в Україні «Концепція реформування місцевого самоврядування в Україні», завданням якої є формування в Україні спроможного місцевого самоврядування європейського зразка.

Література

1. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указом Президента України від 11.06.1998 № 615/98// Офіційний вісник України від 02.07.1998 р. - № 24, стор. 3.
2. Баймуратов М. О. Локальна система захисту прав людини в Україні: сутність та становлення/ М. О. Баймуратов // Юридична освіта і правова держава : зб. наук. праць. – Одеса, 1997. – С. 96-101.

3. Орзіх, М. Парламентський контроль і державно-правова реформа [Текст] / М. Орзіх, С. Ківалов // Голос України. - 1999. - 2 лист.(№204). - С. 6.
4. Шакур В.І., Колодій А.М. Правова система - основа державно-правової реформи в Україні // Державно-правова реформа в Україні. Матеріали науково-практичної конф. - К, 1997. - С 125.
5. Опришко В.Ф. Конституція: політико-правові основи державно-правової реформи в Україні // Проблеми державно-правової реформи в Україні. - с. 13.
6. Ющик О.І. Методологічні підходи до визначення сутності державно-правової реформи // Проблеми державно-правової реформи в Україні. - С. 274-281.
7. Назаренко Є.В. Пріоритетність загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права – принцип правової реформи в Україні // Законодавство України та міжнародне право (проблеми гармонізації): Зібрання наукових праць. – К., 1998. – С.33.
8. Концепції адміністративної реформи в Україні// Офіційний вісник України. — 1999. — № 21. — Ст. 943.
9. Біленчук П. Д., Кравченко В. В., Підмогильний М. В. Місцеве самоврядування в Україні (муніципальне право). Навчальний посібник-К.: Атіка, 2000-304 с.

УДК 341.211(043)

Василькова Є.А., асистент

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛІЗМУ

Активна міжнародна політика, спрямована на інтеграційні процеси, які виникають у світовому суспільстві, призводить до виходу на передній план регіонів держав – регіоналізму. Аналіз даної теми показує, що це явище безпосередньо пов'язане з такими важливими світовими тенденціями як регіоналізація і глобалізація. Власне глобалізація виступає першоджерелом як регіоналізації, так і регіоналізму. Щоб об'єктивно оцінити один з найважливіших напрямків життя сучасного світу (регіоналізм), необхідно «дивитися в корінь» даного питання, а як зазначалося вище - це глобалізація.

Виникнення терміна «глобалізація» тісно пов'язане з ім'ям видатного американського соціолога Р. Робертсона, який дав тлумачення цього поняття у 1985 р. - процес всезростаючого впливу на соціальну дійсність окремих країн різних факторів міжнародного значення: економічних і політичних зв'язків, культурного та інформаційного обміну і т.п. Найпотужнішим і, по суті, основним чинником глобалізації є економічний. Він проявляється у виникненні транснаціональних корпорацій, які поширюють свою діяльність на інші країни.

Глобалізація – об'єктивний процес у сучасних міжнародних відносинах, вищий етап інтернаціоналізації, заснований на розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Погляди на витоки виникнення глобалізації є дискусійними. Історики розглядають цей процес як один з етапів розвитку капіталізму. Економісти ведуть відлік від транснаціоналізації фінансових ринків. Політологи роблять акцент на поширенні демократичних інститутів. Культурологи пов'язують прояв глобалізації з вестернізацією культури, включаючи американську експансію. Мають місце інформаційно-технологічні та екологічні підходи до пояснення процесів глобалізації. Розрізняється політична й економічна глобалізація [1].

Регіоналізація, як і глобалізація є загальносвітовим політичним процесом. До регіоналізації можна віднести процеси, пов'язані з міжнародною політикою держави (об'єднання близько розташованих країн в одну групу). Обидва ці прояви сучасного життя суспільства – регіоналізація і глобалізація – мають багато спільного, але й багато відмінного: як при регіоналізації, так і при глобалізації суттю в міжнародному аспекті є

тенденція до економічної єдності різних територій і держав. Тенденція ця об'єктивна, історично, соціально і економічно обґрунтована. Як для регіоналізму, так і для глобалізму, визначальним чинником зближення служить торгівля, економіка. Торговельна експансія – непорушний життєвий історичний фактор. Відмінності ж регіоналізації від глобалізації полягають у тому, що: регіоналізація ґрунтується зазвичай на правових засадах, на міжнародних установчих договорах, сама договірна форма, в принципі, припускає рівноправність сторін (навіть найменші держави-учасники можуть істотно впливати на прийняття колективних рішень в рамках інтеграційного будівництва), глобалізм же, якщо розглядати його як керований процес, - не юридичний, він управляється не правом, а політичними засобами, які диктуються силовими центрами; зазвичай регіональне зближення і об'єднання відбувається між близькими територіально, соціально та економічно подібними за своїм характером країнами, глобалізація включає у свою орбіту і прямо протилежні за всіма параметрами країни й соціуми, об'єднані між собою лише торгівлею; регіоналізація поліцентрична (об'єднуючий інтерес зазвичай більш-менш рівноцінний в учасників, всі партнери мають свою частку вигод від об'єднання, причому навіть часто менш розвинені, менші за розмірами території одержують відносно більше вигод від свобод загального регіонального ринку), глобалізм моноцентричний, причому включає у свою орбіту не тільки держави, які мало відрізняються за розвитком, але й різко, полярно різні, від найбагатших до найбідніших (глобальна торгова експансія, яка ґрунтується формально на рівних можливостях конкуренції, обертається банальною експлуатацією слабких партнерів сильними) [2].

Як бачимо, подолання міждержавних бар'єрів в найрізноманітніших сферах (політичних, економічних, культурних, соціальних і т.п.) приводить до ослаблення структури держави як способу організації простору. Здійснюється зміна, розмиття таких понять як «державний суверенітет» і «територіальність». Державний суверенітет можна розуміти як невідчужувану юридичну якість незалежної держави, яка символізує її політико-правову самостійність, вищу відповідальність і цінність як первинного суб'єкта міжнародного права, необхідне для виняткового верховенства державної влади і передбачає непокору владі іншої держави, що виникає або зникає в силу добровільної зміни статусу незалежної держави як цілісного соціального організму, обумовлене правовою рівністю незалежних держав і лежить в основі сучасного міжнародного права [3].

У сучасній Європі діють стимули, які трансформують традиційні уявлення про пріоритет суверенних держав у міжнародних відносинах. Дві основні лінії розвитку в даний момент розхитують цю систему. По-перше, це посилення наддержавної федералізації в Європейському союзі, коли держави, його складові, фактично «діляться» частинами свого суверенітету з наднаціональними органами Євросоюзу (в т. ч., з питань фінансової політики, митних бар'єрів, тарифного регулювання зовнішньої торгівлі, визначення її номенклатури, антимонопольних питаннями тощо.). Комісія Європейського союзу в усе більшій мірі стає реальним «міжнародним» урядом, яка перейняла частину функцій від національних урядів країн – членів Євросоюзу, і які повинні підкорятися її рішенням і директивам. В даний час поступово починається і розвиток процесу зі створення наддержавних європейських структур з питань зовнішньої політики, політики у сфері безпеки, оборони, які, як передбачається, також в значній мірі будуть обмежувати суверенітет національних держав – членів ЄС - в першорядних областях.

Паралельно цьому процесу розмивання державного суверенітету «зверху», а почасти й унаслідок його, в рамках Європейського Союзу можна спостерігати таку ж тенденцію, яка розвивається вже «знизу», з боку адміністративних та історично сформованих регіонів усередині національних держав в ЄС. В останні роки все більш очевидне посилення їх ролі в процесі прийняття рішень в Європейському Союзі, а в ряді питань (сільське господарство, рибальство, проблеми острівних і прибережних територій, діяльність структурних фондів ЄС тощо.) думка регіонів вже фактично починає конкурувати з

думкою центральних урядів національних держав. Більш того, думка і позиція внутрішньодержавних регіонів починає впливати і на загальну зовнішню політику, і політику в галузі безпеки ЄС, в результаті чого гармонізувати і корелювати регіональні та державні інтереси доводиться вже на наднаціональному рівні.

Крім цього, єдиний ринок дозволяє внутрішньодержавним регіонам ЄС відігравати більш активну і самостійну роль у зовнішньоекономічних зв'язках. Одночасно відбувається і процес звільнення політичних сил регіонів від постійного і жорсткого контролю з боку національних урядів. Реальністю, з якою треба рахуватися, стало загальноєвропейське міжрегіональне співробітництво. Зміцнюється й ідея про необхідність впровадження принципів податкового федералізму у всіх європейських державах, в т. ч. і в унітарних. Транскордонне економічне співробітництво регіонів поступово розмиває й національні протекціоністські бар'єри. Єдиний ринок поступово формує і нову економічну географію Європи, обумовлену вже не одними тільки національними кордонами. Регіональна компонента починає грати в неї все більшу роль [4].

З усього вищевикладеного можна зробити висновок, що регіоналізм не є прямою загрозою державності (суверенітету й незалежності) різних країн, він є тенденцією змін устрою держави, яка могла б моментально реагувати на міжнародні та місцеві процеси без збитку для свого економічного та соціального життя. З даною тенденцією необхідно рахуватися, оскільки внутрішньодержавні регіони надають світовій політиці новий вимір. Досвід зарубіжних країн стосовно регіональної політики є корисним для України, зважаючи на те, що вона являє собою молоду державу, яка поступово займає й закріплює своє місце в світі.

Література

1. Інститут геополітики професора Дергачова. Мережевий проект Режим доступу: <http://dergachev.ru/book-7/03.html>;
2. Міжнародне економічне право і процес / / Г.М.Вельямінов - М.: Волтерс Клувер, 2004;
3. Моїсєєв А. А. Суверенітет держави в сучасному світі. Міжнародно-правові аспекти. - М., «Наукова книга», 2006. 246 с.;
4. О.Н.Баранов Тенденції регіоналізму в Європі та інтереси Росії. Режим доступу: <http://uchebnik-besplatno.com/uchebnik-mejdunarodnie-otnosheniya/tendentsii-regionalizatsii.html>.

УДК 341.123.043(043)

Годованик Є. В., к.ю.н., старший викладач

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ФУНКЦІЙ ТА ПОВНОВАЖЕНЬ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН

Безпосередній зміст діяльності Ради Безпеки ООН (далі: РБ) щодо підтримання міжнародного миру та безпеки визначається її компетенцією як сукупністю визначених Статутом ООН (далі: Статут) [1] функцій і повноважень, а тому конституційно-інституційний аналіз їх форм, видів, сутності і значення є невід'ємною складовою частиною комплексного профільного дослідження міжнародно-правового статусу та актуальних проблем реформування цього органу як спеціалізованого головного органу ООН і входить до предмету комплексної роботи кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Маріупольського державного гуманітарного університету «Актуальні конституційні та міжнародно-правові проблеми становлення, розвитку та функціонування публічної влади в Україні в умовах міждержавної інтеграції».

Слід відзначити, що зазначена проблематика у різні часи досить ретельно розглядалася як у вітчизняній, так й у західній міжнародно-правовій літературі. Так, серед

представників радянської доктрини міжнародного права найбільш вагомий внесок у дослідження міжнародно-правового статусу РБ в частині його функцій і повноважень внесли М.О. Ушаков, В.М. Федоров, О.Г. Зайцева, Д.Б. Левін, Ю.Я. Міхєєв, Е.С. Кривчикова. На сучасному етапі щодо вказаних питань висловлювалися такі українські і російські науковці, як М.О. Баймуратов, В.Н. Денисов, К.О. Савчук, В.О. Карташкін, М. Тахер, М.В. Андрєєв. Крім того, можна назвати західних вчених, зокрема, Л. Гудріч, Г. Кельзена, П. Кеннеді, С. Доуса, Я. Воутерса, Б. Сімму та інших.

Аналізуючи джерельно-монографічну базу, можна зробити загальний висновок про досить високий рівень наукової розробки міжнародно-правового статусу РБ. В той же час, жодне з наявних профільних досліджень не вирішує питання однозначного дефінітивного визначення та класифікації функцій і повноважень цього органу за науково обґрунтованим критерієм, а тому така постановка проблеми є новою для науки міжнародного права, що характеризує важливе методологічне та загальнонаукове значення такого дослідження, а також його безпосередній зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями.

В першу чергу, важливо проаналізувати специфічний термін «повноваження», адже у переважній більшості зазначених визначень компетенції вказана категорія фігурує як основна. Найбільш вдало розкриває поняття повноважень Ю.С. Шемшученко, на погляд якого під вказаним правовим явищем слід розуміти «сукупність прав і обов'язків державних органів і громадських організацій, а також посадових та інших осіб, закріплених за ними у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на них функцій» [2]. До наведеного визначення слід додати, що певним його недоліком є неврахування об'єктивно існуючої правової категорії компетенції органу міжнародної організації, до яких відноситься РБ. Той же Ю.С. Шемшученко відзначає, що «термін «повноваження» є близьким за своїм значенням до терміна «компетенція»» [3]. Водночас, потребує уточнення термін «функція» (лат. function – виконання), загальним визначенням якого є «обов'язок, коло діяльності; призначення, роль» [4]. Таким чином, функція відображає загальне призначення того чи іншого органу та розкривається через конкретні повноваження, нормативно надані такому органу, а тому означені правові категорії є взаємозалежними та не можуть мати об'єктивного змісту поза одна одною.

Отже, за об'єктивним складом компетенцію РБ потрібно розглядати як сукупність встановлених статутними положеннями повноважень (прав і обов'язків), наданих вказаному головному органу ООН для здійснення покладеної на нього функції підтримання міжнародного миру та безпеки, з чого можна зробити висновок про його спеціальну (функціональну) компетенцію. В свою чергу, Статут в рамках глави V «Рада Безпеки» містить підрозділ «Функції і Повноваження» (статті 24-26), що встановлює загальні норми імперативного характеру про обсяг компетенції РБ. Нормативний аналіз зазначених статей дає змогу визначити юридичну специфіку об'єктного складу компетенції досліджуваного органу з декількох сторін: а) загальною функцією РБ є підтримання міжнародного миру та безпеки, що впливає з головної відповідальності цього органу у відповідній сфері (п. 1 ст. 24); б) всі обов'язки РБ впливають та спрямовані на реалізацію такої відповідальності, а тому знаходяться у межах спеціальної (функціональної) компетенції щодо підтримання міжнародного миру та безпеки (п. 1 ст. 24); в) визначений у статутному порядку обсяг повноважень наданий РБ з виключною метою виконання вказаних обов'язків щодо підтримання міжнародного миру та безпеки і міститься у главах VI, VII, VIII і XII Статуту (п. 2 ст. 24).

Важливим міжнародно-правовим питанням у площині конкретного юридичного змісту діяльності РБ щодо підтримання міжнародного миру та безпеки є класифікація її повноважень, адже від правильного вибору критерію такої класифікації залежить коректне розуміння мети, порядку і умов здійснення окремих повноважень вказаним головним органом ООН. Як вбачається, найбільш правильно було б класифікувати повноваження РБ за критерієм їх правової природи та характеру впливу на стан

міжнародної безпеки, адже, як було показано, всі повноваження РБ прямо чи опосередковано знаходяться у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки, що є загальною функцією досліджуваного органу. Відповідно до такого підходу, повноваження РБ поділяються на наступні групи: 1. Повноваження щодо мирного розв'язання спорів і ситуацій. 2. Повноваження щодо дій у відношенні загрози миру, порушень миру та актів агресії. 3. Інші повноваження щодо підтримання міжнародного миру та безпеки.

Першою із названих груп повноважень РБ, через які цей орган реалізує свою загальну функцію підтримання міжнародного миру та безпеки, є повноваження щодо мирного розв'язання спорів, що нормативно базується на принципі вирішення міжнародних спорів мирними засобами, закріпленому у п. 3 ст. 2 Статуту та за своєю правовою сутністю є принципом загального міжнародного права, за яким держави вирішують спори між собою мирними засобами так, щоб не піддавати загрозі міжнародний мир та безпеку і справедливість [5].

Другу групу повноважень РБ щодо підтримання міжнародного миру та безпеки складають дії у відношенні загрози миру, порушень миру та актів агресії, визначені відповідною главою VII Статуту (ст. ст. 39-51). Стаття 39 Статуту надає РБ виключне право визначати наявність будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру та акту агресії та давати рекомендації або вирішувати про те, які заходи слід прийняти у відповідності до ст.ст. 41 та 42 для підтримання або відновлення міжнародного миру та безпеки. Зазначене положення потребує особливо ретельного юридичного аналізу, адже у ньому, за великим рахунком, закладені конституційно-правова сутність та конституційно-інституційне значення РБ. Структурний аналіз цієї базової норми дає змогу відзначити суттєве положення про те, що всі рішення РБ поділяються на рекомендаційні та обов'язкові для виконання державами-членами ООН, при цьому слід зазначити, що за логікою ст. 39 обов'язкову силу мають всі без винятку рішення, що прийняті на підставі ст.ст. 41 та 42, тобто мова у цьому випадку йде про заходи впливу, не пов'язані з використанням збройних сил та пов'язані з використанням збройних сил. Іншими словами, положення вказаних двох статей становлять зміст міжнародно-правових заходів, що має право застосовувати РБ у разі виявлення будь-якої загрози миру, порушення миру або акту агресії.

Третю групу повноважень РБ щодо підтримання міжнародного миру та безпеки складають інші повноваження щодо підтримання міжнародного миру та безпеки, що впливають на стан міжнародного миру та безпеки опосередковано, а не прямо; їх особливістю є попереджувальне регулювання питань, що відносяться до вказаної сфери.

Таким чином, вперше проведена системна комплексна класифікація функцій і повноважень РБ дає змогу зробити висновок про те, що всі її повноваження надані цьому органу для виконання своєї основної функції з підтримання міжнародного миру та безпеки, яка становить концептуальну сутність спеціальної (функціональної) компетенції РБ у системі головних органів ООН та висловити сподівання, що результати дослідження вказаної проблематики можуть бути використані як у подальших наукових пошуках, так і посприяти реформуванню РБ у частині модернізації її компетенції, що становить базову основу міжнародно-правового статусу вказаного органу.

Література

1. Устав ООН 1945 г. // <http://www.un.org/russian/document/basicdoc/charter.htm>
2. Шемшученко Ю.С. Повноваження // Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: Юридична думка, 2007. – С. 639.
3. Там само.
4. Функция // Словарь иностранных слов. – 18-е изд., стер. – М.: Русский язык, 1989. – С. 556.
5. Див.: Денисов В.Н. Принцип вирішення міжнародних спорів мирними засобами // Великий енциклопедичний юридичний словник. – С. 717.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА УНІФІКАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ПРАВА ЄС НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Завдяки проголошенню Україною незалежності відбулося відродження ліберально-демократичної традиції у вітчизняному конституціоналізмі. Концепція демократичної, правової держави стала складовою частиною української державницької ідеології.

Поняття «соціальна, правова держава» потрібно розглядати як теоретичне і практичне визначення, таке, що спирається на конституційне проголошення країни соціальною та правовою. Конституція, проголосивши Україну соціальною, правовою державою, закріпила не так реальний, як бажаний стан держави. Тому точнішим було б твердження, що в Україні нині створені лише правові передумови для втілення згаданої концепції.

Досвід держав розвинутої демократії засвідчує: формування соціальної, правової держави – складний і тривалий процес, який має спиратися, окрім іншого, на демократичне законодавство, неухильне додержання й виконання законів усіма суб'єктами суспільства. А положення щодо соціальної держави має спиратися на потужне економічне зростання й відповідне нормування справедливих соціально-економічних відносин у суспільстві. Для побудови в Україні правової держави треба вимоги, які становлять її зміст, реально втілити в життя. А це, своєю чергою, потребує завершення правової, політичної, економічної та соціальної реформ, виходу на засади сталого демократичного розвитку.

Відтак в Україні відбуваються значні трансформаційні зміни, мета яких формування правової держави. Для її утвердження слід також провести інвентаризацію всього масиву законодавства та скасувати закони, що суперечать потребам правової держави й відповідного суспільного життя. Також необхідно окреслити та проводити чітку правову політику; розробити відповідні нові нормативні акти, ухвалення яких продиктоване сучасними умовами й об'єктивними потребами правового регулювання; адаптувати вітчизняне законодавство до законодавства ЄС, що передбачено курсом України на інтеграцію в єдину Європу тощо. Результатом усіх цих заходів має стати забезпечення верховенства права, правового характеру чинного законодавства, істотне обмеження відомчої нормотворчості, оскільки підзаконні нормативно-правові акти (різні інструкції, розпорядження тощо) нерідко приймаються всупереч закону й паралізують його дію. Важливою складовою руху на шляху до правової держави має стати реформування судової системи, чітке впорядкування процесу правотворчості, розмежування правотворчих повноважень органів законодавчої та виконавчої влади.

Головний засадничий підхід до трансформаційних перетворень на цьому шляху – визначеність моделі політичного устрою. Тому курс діючої влади спрямований на налагодження ефективної взаємодії між вищими органами державної влади відповідно до принципу її поділу, формування системи ефективної влади, кадрове забезпечення провідних ланок добре підготовленими фахівцями, лягає в площину вимог концепції правової держави. У цьому контексті імперативом постає також створення дієвого механізму взаємодії та взаємної відповідальності президента, парламенту й уряду за розробку та здійснення державної політики, структурування політичної системи суспільства тощо.

Досить важливим для формування правової держави в Україні є підвищення рівня правової культури та правосвідомості громадян, посадових осіб і суспільства загалом. Адже високий рівень правової культури та правової свідомості необхідний для утвердження в суспільстві законності та встановлення такої атмосфери, в якій людині

комфортно жити й розвиватися. Тож знання права, повага до нього, переконаність в обов'язковості його виконання – необхідні умови побудови правової держави.

Звісно, за майже двадцять років, що минули від прийняття Декларації про державний суверенітет, в Україні відбулися значні кроки у бік формування правової держави. Однак, порівнюючи Україну з державами розвиненої демократії, слід звернути увагу на чинники, котрі істотно гальмують цей процес. Для розуміння відмінностей вітчизняних реалій від практики демократичних держав виокремимо відносини між народом і владою. Що отримаємо в результаті? Діаметрально протилежні характеристики вітчизняної й європейської правосвідомості, адже порівняно із Заходом у нас не вельми поважають Закон, Конституцію і Людину.

В Україні досі не держава існує для громадянина, а громадянин для держави. Ментальність, правосвідомість наших людей, як і в інших пострадянських державах, обтяжена величезним спадком минулого. А це і жорстоке ставлення влади до своїх громадян, і соціальна пам'ять про лихоліття Голодомору, репресії тощо. Прикладів жорстокості в країнах Заходу також чимало. Однак головною відмінністю нашого ставлення до пережитих трагедій є те, що Захід однозначно засудив злочини, що були в минулому, а в Україні є доволі багато тих, хто їх виправдовує під різними приводами. Навіть не беручи до уваги матеріальні відмінності, ціна людського життя у нас значно нижча, ніж на Заході. І справа тут не в рівні медичного та соціального обслуговування. Відрізняє нас від Заходу й розуміння взаємовідносин громадянина та держави. Західний мешканець серйозно і без жодної глузливої конотації вважає чиновника «слугою народу» й відповідно вимагає від нього належного ставлення до себе. Чиновник, у свою чергу, розуміє власну залежність і прагне не втратити свого місця. Ситуація на Заході не ідеальна, але керована, а тенденції позитивні. Наші ж стосунки з «держателями печаток» добре відомі... Вітчизняна державна машина непрозора на всіх рівнях. Колишня радянська республіка Естонія, запровадивши прозорість будь-яких державних і господарських рішень, змогла потрапити до числа найменш корумпованих держав у світі. А Україна зберігає за собою аж ніяк не почесне місце в цьому переліку.

Водночас побудова правової держави в Україні має дедалі більшу перспективу і з огляду на засади чинної Конституції, і в світлі реалізації державного курсу на європейську інтеграцію. Європейські прагнення України імперативно вимагають проведення відповідної політики й імплементації та розвитку на національному ґрунті демократичних норм і цінностей, притаманних державам Європейського Союзу. Відправним моментом на цьому непростому шляху стало прийняття України до Ради Європи й ухвалення низки пов'язаних із проведенням конституційної, судової реформ зобов'язань, важливих нормативно-правових актів, кодексів. З 1995 року Україна розпочала глибинні перетворення, підґрунтям яких стало вдосконалення конституційного законодавства, закладання законодавчих підвалин парламентської, адміністративної та судової реформ, реформи місцевого самоврядування й політичної реформи загалом. Прийняття у 1996-му Конституції сприяло визначенню стратегічних напрямів розвитку й удосконаленню законодавства України як правової держави.

Із прийняттям стратегії інтеграції України до Євросоюзу того ж таки 1998 року було започатковано імплементацію Угоди про партнерство і співробітництво у вітчизняне законодавство. На виконання основних положень стратегії в 1999-му Кабінет Міністрів затвердив концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. А починаючи з 2002-го цей напрям діяльності закріплюється на найвищому законодавчому рівні: Верховна Рада приймає Закон «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», а в 2004-му – Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу». [1]

У цих документах сформульовано стратегічні завдання й визначені практичні заходи із забезпечення безпосередньої участі України в загальноєвропейському процесі та

членства в європейських структурах, запроваджено механізм ухвалення парламентом лише тих законодавчих актів, які відповідають європейським правовим нормам, тобто *acquis communautaire*, та мають економічне обґрунтування. Загалом термін *acquis communautaire* ототожнюється з правопорядком ЄС. Він включає не лише сукупність нормативно-правових актів Євросоюзу, а й рішення суду (прецедентне право), принципи права та надбання правової культури ЄС. Тому визначений механізм адаптації законодавства України до законодавства ЄС має все це однозначно враховувати, а нові законодавчі акти становити відповідну нормативно-правову базу. [2]

Практика засвідчує, що приведенню вітчизняного законодавства до вимог Ради Європи й ЄС в Києві та Брюсселі надають великого значення. І це стосується як законодавства з питань демократизації суспільно-політичного устрою, формування ринкової системи, так і прав людини й верховенства права, соціального забезпечення, охорони довкілля тощо.

Література

1. Європейська інтеграція України: політико-правові проблеми. – К. – Юридична думка, 2005.
2. Ковальова О. О. Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України. – К. – 2003. – С. 281.
3. Кудряченко А. І. Європейський вибір України: досягнення, виклики та перспективи // Віче. – 2009. – № 16.

УДК 342.553(477):341.24(045)

Квач С. С., старший викладач

КОНСТИТУЦІЯ В СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ МУНІЦИПАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Термін «конституція» походить від латинського слова «*constitutio*» - устрій або положення[1, 140]. В переважній більшості сучасних країн, конституція є основним законом, що визначає основи політичної, економічної та правові системи країни. Безумовно, всі вчені сходяться на тому, що основним джерелом будь якої галузі права є Конституція. Так, Ю. М. Тодика визначає Конституцію України – як єдиний нормативно-правовий акт, що має особливі юридичні властивості, за допомогою якого Український народ виражає свою суверенну волю, утверджує основні принципи державного та суспільного ладу, визначає систему і структуру державної влади та місцевого самоврядування [2, с. 9]. В. Ф. Погорілко називає Конституцію України пріоритетним джерелом муніципального права [3, с. 17].

Конституції України як основному джерелу права присвячені роботи багатьох сучасних вчених, зокрема: В. В. Кравченка, В. Ф. Погорілка, А. З. Георгіци, М. І. Козюбри, В. Ф. Мелешенка, М. П. Орзіха, В. Я. Тація, Ю. М. Тодики, О. Ф. Скакун, П. Б. Стецюка, О. Ф. Фрицького, В. М. Шаповала та інших.

Дослідженню ролі Конституції в системі джерел права останнім часом також приділяється увага і в дисертаційних роботах. Зокрема, Делія Ю. В. дослідив вплив Конституції на формування права місцевого самоврядування через інститут прав, свобод та обов'язків людини і громадянина. Він зробив висновок, що на формування правовідносин таких суб'єктів, як територіальна громада, сільський, селищний, міський голова винятковий установчий характер мала Конституція України, оскільки до її прийняття цих суб'єктів в Україні просто не існувало [4, с.7]. Васильченко О. П. в своєму дисертаційному дослідженні підкреслює, що термін “конституція” вживається в різних значеннях і з неоднаковими характеристиками (розглядають фактичну, юридичну,

політичну, неписану, “живу” конституції), але для суспільства конституція – це, насамперед, особливий юридичний документ. Її зміст та сутнісні риси визначаються тим, що вона регулює найважливіші суспільні відносини між громадянами, суспільством, державою, закріплює засади конституційного ладу, систему і принципи державної влади. Вона є тим фундаментом, на якому ґрунтується політична і правова система [5, с. 17].

Проте, далеко не всі аспекти Конституції України як джерела муніципального права були розкриті. Відсутні комплексні дослідження впливу Конституції на процеси легалізації інституту місцевого самоврядування.

Ціль цієї роботи полягає в дослідженні положень чинної Конституції як пріоритетного джерела муніципального права, та з’ясування їх правової природи.

В Конституції України міститься більш за двадцять статей, які в той чи іншій мірі торкаються питань місцевого самоврядування [6]. Проте на наш погляд особливе значення мають положення статей 7, 13, 140, 142 та 143. В цих статтях містяться норми, що визнають і гарантують місцеве самоврядування, як одну з форм децентралізованого управління та основу конституційного ладу в державі. Саме в Конституції закріплено найважливіші вихідні дані для створення умов організації та діяльності місцевого самоврядування.

Відповідно до статті 5 Конституції, носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Стаття 7 наголошує, що в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування. Отже, самоврядування виступає як самостійний народний інструмент на одному рівні із державною владою для здійснення управління державою. Органи місцевого самоврядування повинні діяти відокремлено від органів державної влади.

Якщо ми говоримо про гарантії місцевого самоврядування, то маємо на увазі сукупність засобів та умов що саме забезпечують процес самоорганізації та функціонування місцевих громад по вирішенню питань локального значення. Найважливіше місце, на наш погляд, займають економічні, організаційно-політичні та юридичні гарантії.

Конституційні гарантії є найбільш важливими гарантіями здійснення місцевого самоврядування в Україні. Вони виступають як правові засоби забезпечення діяльності місцевого самоврядування і є головною умовою повного і ефективного виконання їм своїх завдань і функцій.

Стаття 142 Конституції вказує, що держава бере участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування, фінансово підтримує місцеве самоврядування. Витрати органів місцевого самоврядування, що виникли внаслідок рішень органів державної влади, компенсуються державою. Стаття 143 надає територіальним громадам право самостійно управляти майном, що є в комунальній власності, затверджувати бюджети відповідних адміністративно - територіальних одиниць і контролювати їх виконання, а отже органи самоорганізації мають право на самостійне економічне забезпечення. Необхідно заострити увагу на тому, що серед конституційних гарантій фінансово-економічні займають особливе місце. Згідно статті 142, матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об’єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад. Крім цього, відповідно до статті 13 органи місцевого самоврядування на рівні із органами державної влади, від імені українського народу здійснюють права власника на землю та всі природні ресурси, які знаходяться в межах території України та природні ресурси її континентального шельфу. Отже, конституційне визнання та захист різних форм власності, в першу чергу комунальної власності, зумовлює створення економічних основ місцевого самоврядування в Україні.

Для з'ясування питань правової природи конституційних положень, які регулюють питання місцевого самоврядування, проведемо порівняльний аналіз конституційних норм із нормами Європейської хартії місцевого самоврядування [7].

Згідно зі статтею 7 Конституції України «В Україні визнається та гарантується місцеве самоврядування», цією нормою законодавець виконав вимоги зазначеної на початку розділу статті 2 Європейської хартії місцевого самоврядування. Стаття 5 Конституції України зазначає, що «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо або через органи державної влади та органи місцевого самоврядування». Така ж позиція закріплена в преамбулі Європейської хартії.

На вимогу статті 4 хартії великий, проте не вичерпний перелік конституційних повноважень та функцій закріплює Основний закон за органами місцевого самоврядування в статтях 13, 39 та статті 143. Стаття 7 хартії вказує на необхідність законодавчо або основоположними правовими принципами визначити діяльність, яка не сумісна з мандатом місцевого обраного представника. Ця норма знайшла своє відображення у статті 37 Конституції України. Відповідно до статті 11 Європейської хартії місцевого самоврядування – «органи місцевого самоврядування мають право використовувати засоби правового захисту для забезпечення вільного здійснення своїх повноважень...». Таке право надано українським органам самоорганізації статтею 145.

Таким чином, можемо побачити, що положення чинної Конституції України, встановлюють основні засади та гарантії інституту місцевого самоврядування, переважно економічні та юридичні. Її зміст за своєю правовою природою є конституційною легалізацією положень Європейської хартії місцевого самоврядування, проте деякі аспекти останньої так і не отримали закріплення в Основному Законі.

Література

1. Український Радянський Енциклопідичний словник: в 3-х т./ Редкол.: А. В. Кудрицький (відп. Ред.) та ін.. – 2-ге вид. – К. : Голов. Ред.. УРЕ. 1987 – Т.2.
2. Тодыка Ю. Н. Конституция Украины – основной закон государства и общества. – Х., 2001. – 382 с.
3. Муніципальне право України: підручник/ Кол. авт.; За ред.. В.Ф. Погорілка, О.Ф. Фрицького.- К.: Юринком Інтер, 2006.- 592 с.
4. Делія Ю. В. Правові основи місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії та практики: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.02 / НАН України; національна академія наук України інститут держави та права ім.. В. М. Корецького.- К., 2003. – 14 с.
5. Васильченко О. П. Джерела конституційного права України (системно-функціональний аналіз): Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.02. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. – К., 2007. – 15 с.
6. Конституція України від 28.06.1996 // <http://zakon1.rada.gov.ua> .- дата доступу 15.11.12.
7. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 // <http://zakon1.rada.gov.ua> .- дата доступу 15.11.12.

ЭКОЛОГО-ПРАВОВОЙ МЕХАНИЗМ КАК ОСНОВА ПРАВОВОЙ ОХРАНЫ ЛЕСОВ

Актуальность темы исследования связана с критическим состоянием украинских лесов. Одним из путей решения этой проблемы является разработка и совершенствование эколого-правового механизма, соединяющего в себе возможности экологической и юридической наук.

Анализ публикаций показывает, что данная проблема разрабатывалась российскими специалистами в сфере правовой охраны окружающей природной среды: В. В. Петровым, В. В. Кругловым, М. М. Бринчуком, Г. А. Волковым, Г. В. Выпхановой. Фрагментарно данная тема затрагивалась в работах А. П. Гетьмана, П. В. Мельника, В. И. Андрейцева, М. В. Красновой, Б. Г. Розовского. В целом, имеющиеся публикации отличаются разноплановостью, разрозненным характером и требуют систематизации.

Целью работы является разработка теоретических основ эколого-правового механизма применительно к правовой охране лесов.

Изложение материалов исследования необходимо начать с определения сущности и содержания понятия «эколого-правовой механизм». Как указывает проф. В. В. Петров, эколого-правовой механизм – это самостоятельный институт экологического права, представляющий собой систему эколого-правовых норм и экологических правоотношений, направленных на выполнение закрепленного в законе экологического императива.

В структуре эколого-правового механизма, применительно к лесам, можно выделить четыре элемента: 1) лесоохранные нормы права, закрепляющие базовые экологические нормативы; 2) экологизированные правовые нормы и нормативы в сфере охраны лесов, конкретизирующие эти нормативы; 3) нормы-гарантии; 4) эколого-правовые отношения.

Действие первых трёх элементов следует рассматривать в связи с экологическим, лесным, административным и иными отраслями законодательства, а также другими формами позитивного права. На правоприменительном этапе особое значение приобретают правовые средства, предусмотренные в нормах административного, экологического и иных отраслей права. Эколого-правовые отношения в сфере лесоохраны характеризуются как завершающий этап движения нормы права в направлении её практической реализации.

К особенностям применения эколого-правового механизма необходимо отнести следующие. Во-первых, его элементы получили закрепление в на законодательном уровне в программных документах, определяющих формирование нового подхода в развитии лесной отрасли. Это Концепция реформирования и развития лесного хозяйства; Государственная программа «Леса Украины» на 2002-2015 гг.; Общегосударственная программа формирования национальной экологической сети Украины на 2000-2015 гг. Во-вторых, на практике в пределах действия эколого-правового механизма осуществляется правовая регламентация в сфере использования, эксплуатации, восстановления украинских лесов. Это обеспечивается в процессе взаимодействия между собой совокупности норм различной отраслевой принадлежности, образующих единый правовой комплекс. В нём положения лесного и экологического законодательства переплетаются и тесно взаимодействуют с регулятивными и охранительными нормами административного, земельного, уголовного и иных отраслей законодательства. В-третьих, состояние украинских лесов, массовый характер незаконных рубок, лесных пожаров, нерациональное лесопользование ставят на повестку дня необходимость решения проблем в области правовой охраны этого природного ресурса. Решение этой задачи требует расширение использования эколого-правового механизма, позволяющего

включить систему стимулирования рационального использования лесов в сочетании с другими мерами правового воздействия.

УДК

Мацегора Д.С., асистент

ІНФОРМАЦІЙНА ФУНКЦІЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ

Місцеве самоврядування в Україні є відносно новим та малодослідженим явищем.

Сучасну демократичну, соціальну правову державу неможливо уявити без цілісної системи місцевого самоврядування. Засади побудови та функціонування системи органів місцевого самоврядування визначені та відображені в міжнародних актах, до яких свого часу приєдналася Україна. Серед них можна назвати такі акти, як Декларація про принципи місцевого самоврядування у державах-учасниках Співдружності [1] та Європейська хартія про місцеве самоврядування[2].

Слід зазначити, що формально місцеве самоврядування в Україні в цілому відповідає вимогам Європейської хартії місцевого самоврядування, ратифікованою Верховною Радою України 15 липня 1997 року. Згідно законодавства України місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так через органи місцевого самоврядування. Конституція України [3], Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [4] передбачають можливі організаційні форми здійснення місцевого самоврядування. Це, насамперед, територіальні громади сіл, селищ, міст, які безпосередньо здійснюють функції місцевого самоврядування, і, по-друге, сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі комітети, а також районні та обласні ради.

Для того, щоб детальніше дослідити інформаційну функцію місцевого самоврядування потрібно спочатку дати визначення самого поняття «функція». Розробка проблеми функцій органів місцевого самоврядування вбачається актуальним напрямком правової науки, оскільки функції даних органів являють собою базу системи місцевого самоврядування, визначають безпосередньо його структурні елементи. Функції того чи іншого органу залежать насамперед від ролі його в державі та суспільстві.

У науковій літературі відсутнє єдине правильне поняття «функцій органів місцевого самоврядування». Так, відомі російські вчені Г.В. Барабашев і К.Ф.Шеремет приводять наступне визначення даного поняття: « функції – це основні напрями їх діяльності, що виражають роль і соціальне призначення цих органів у державі і суспільстві»[5; 55]. А.І. Лук'янов в свою чергу вважає функції основними напрямками діяльності органів місцевого самоврядування, а також сторони їх соціально-політичного призначення.[6]. І.В. Дробуш пропонує наступне визначення поняття функцій органів місцевого самоврядування: «це основні, тобто найбільш загальні і постійні напрями і види їх муніципальної діяльності, які виражають волю та інтереси відповідних територіальних громад та забезпечують вирішення питань місцевого значення при оптимальному поєднанні інтересів певної території з інтересами загальнодержавними» [7;27]. Однак, неможна повністю погодитись з таким визначенням функцій органів місцевого самоврядування, адже окрім постійних у органів місцевого самоврядування можуть виникати і тимчасові функції.

В науковій літературі детально розглядаються різноманітні функції місцевого самоврядування, однак майже не приділяється увага безпосередньо його інформаційній функції. Таким чином, виходячи з вищесказаного, автор вбачає актуальним зосередити увагу в даній статті безпосередньо на інформаційній функції органів місцевого самоврядування та ролі засобів масової інформації в її здійсненні.

Проаналізувавши наукову літературу з питань функціонування місцевого самоврядування в Україні, ми бачимо, що тільки декілька вчених-юристів виділяють в окремий самостійний вид інформаційну функцію представницьких органів місцевого самоврядування. Так, І.В. Дробуш в своєму дослідженні приводить класифікацію функцій органів місцевого самоврядування за технологією їх функціонування, серед яких називає й інформаційну функцію[7]. Але одразу перед нами постає питання: чому інформаційна функція входить безпосередньо до такої класифікації. Це насамперед пов'язане з тим, що поняття «технологія» в перекладі з давньогрецького означає ефективні методи, способи, засоби та їх послідовність у будь-якій матеріальній дійсності та систему дій, що пов'язані з прийняттям управлінських рішень[8].

Що стосується дослідження інформаційної функції органів місцевого самоврядування, то воно вбачається неможливим без визначення самого поняття «інформація». По своїй природі інформація – це відомості про стан певних справ. В Законі України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року під цим поняттям визнаються будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. (ст.1). [9]

Таким чином з вищесказаного можна зробити висновок про те, що інформаційна функція місцевого самоврядування – це діяльність органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, спрямована на інформування конкретної територіальної громади про певні результати роботи, що проводиться вказаними вище органами та їх посадовими особами, стосовно вирішення важливих питань місцевого значення, відведених до компетенції даних органів діючим законодавством України. Інакше кажучи, інформаційна функція місцевого самоврядування це ніщо інше, як своєчасне доведення повного обсягу достовірної та повної інформації з питань місцевого значення до територіальної громади району, міста, селища, села.

Зміст інформаційної функції органів місцевого самоврядування полягає в тому, щоб доводити до відома мешканців певної території відомостей, що входять до відома даних органів. Тобто забезпечувати доступ до інформації, яка носить публічний характер.

Інформація органів місцевого самоврядування носить публічний характер. Згідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» публічна інформація - це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених законом [10]. Крім того, ч.2 ст. 17 зазначеного Закону покладає саме на депутатів міських рад гарантування забезпечення доступу до публічної інформації. Отже вивчення інформаційної функції місцевого самоврядування потрібно проводити з урахуванням її публічності.

Але органи місцевого самоврядування мають бути не тільки суб'єктом розповсюдження інформації, але і її адресатом. Вони повинні тісно співпрацювати з мешканцями територіальних громад сіл, селищ, міст задля того, щоб інформація, яка може бути предметом розповсюдження, збору та використання була своєчасною, правдивою та повною. Саме при додержанні цих вимог виконання інформаційної функції місцевого самоврядування буде носити більш якісний характер.

Література

1. Декларація про принципи місцевого самоврядування у державах-учасниках Співдружності [Електронний ресурс]. –Режим доступу:

http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_323

2. Європейська хартія про місцеве самоврядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_036 >

3. Конституція України// Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996 - 1996 р., № 30. – Ст. 140

4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р.// Відомості Верховної Ради України. – 1997. - №24. – Ст. 170.
5. Барабашев Г.В., Шеремет К.Ф. Советское строительство: Учеб. – М., 1981. – 568 с.
6. Лукьянов А.И. Развитие законодательства о советских представительных органах власти (Некоторые вопросы истории и практики). – М., 1978. – С. 248
7. Дробуш І.В. функції органів місцевого самоврядування в Україні: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 244 с.
8. Золотогоров В.Г. Энциклопедический словарь по экономике. – Минск, 1997. – С. 449.
9. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р // Відомості Верховної Ради України . – 1992. - №48. – Ст. 650.
10. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – №32. – Ст. 314.

УДК 342.41:349.6(477)(043)

Надежденко А.О., старший викладач

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

На сьогодні захист навколишнього природного середовища є ключовим питанням не тільки політичного порядку денного, а й важливою екзистенціальною проблемою, яка існує на регіональному, національному, європейському та світовому рівнях.

Екологічна політика, з позиції правознавців, – це сукупність еколого-правових заходів, що регулюють суспільні відносини з приводу використання природного простору з метою: збереження безпечного для існування суспільства навколишнього природного середовища; захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням довкілля; охорони та раціонального використання і відтворення природних ресурсів.

Екологічна політика ґрунтується на екологічному законодавстві, яке забезпечує захист екологічних прав громадян і, безпосередньо, забезпечує реалізацію екологічної політики. Правові засади екологічної політики закладено в Конституції України. У суто екологічному аспекті Конституція є основою для формування екологічної політики і реалізації екологічної функції держави. На конституційному рівні закріплені обов'язки держави щодо охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки (ст. 16), прав власності на природні ресурси (ст. 13), права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст. 50). Водночас Основний Закон покладає на кожного обов'язок не заподіювати шкоду природі та відшкодовувати завдані їй збитки (ст. 66). Ряд норм Конституції визначають основи діяльності й компетенцію державних органів у екологічній сфері (Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України), в тому числі шляхом прийняття ними відповідних нормативно-правових актів (статті 92, 106, 116 та ін.) [1]. Отже, норми Конституції України визначають права і свободи людини й громадянина, основи правової системи України, повноваження державних органів у сфері охорони навколишнього природного середовища. Саме ці конституційні положення виражають екологічну функцію української держави, яка реалізується шляхом проведення відповідної державної політики по управлінню якістю довкілля.

Формування державної екологічної політики починається з проголошення, формулювання та закріплення у праві основних принципів охорони навколишнього природного середовища.

Ці принципи зафіксовані у значній частині політико-правових документів, які становлять нормативно-політологічну базу державної ідеології та екологічної політики

України. Зокрема, у Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року передбачено, що Україна дбає про екологічну безпеку громадян, про генофонд народу, його молодого покоління; Концепція національної безпеки України визначає екологічну сферу як складову національної безпеки та виділяє основні напрями державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Також найважливіші суспільні відносини у сфері охорони довкілля в Україні встановлено такими нормативними актами: базовим в сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального та ефективного використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» в редакції від 21 червня 2001 року № 2556-III; Лісовим кодексом України від 21 січня 1994 року № 3852-XII (в редакції Закону від 8 лютого 2006 року); Кодексом України про надра від 27 липня 1994 року № 132/94-ВР; Водним кодексом України від 6 червня 1995 року № 213/95-ВР; Земельним кодексом України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III; Законом України «Про тваринний світ» від 13 грудня 2001 року № 2894-III; Законом України «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 року № 2456-XII; Законом України «Про охорону атмосферного повітря» від 16 жовтня 1992 року № 2707-XII (в новій редакції від 21 червня 2001 року); Законом України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24 лютого 1994 р., № 4004-XII; Законом України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 08.02.1995 р., № 39/95-ВР; Законом України «Про екологічну експертизу» від 9 лютого 1995 року № 45/95-ВР; Законом України «Про рослинний світ» від 10 квітня 1999 року № 591-XIV; Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16.03.2000 р., № 1550-III; Законом України «Про основи національної безпеки України», який прийнятий в 2003 році; Законом України «Про екологічну мережу» від 24 червня 2004 року № 1864-IV [2] та іншими нормативно-правовими актами.

Саме Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року» став законодавчою основою для затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 року № 577-р. Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на період 2011-2015 року [3], який визначив концептуальні підвалини формування та здійснення екологічної політики на державному рівні і впровадження відповідних механізмів державного управління протягом подальших років.

Тому, можна констатувати, що саме сьогодні державна екологічна політика починає наповнюватися реальним змістом.

Таким чином, можна констатувати, що за роки незалежного правотворення в Україні створено досить розвинене й розгалужене екологічне законодавство (англ. «Environmental legislation»), що за структурою становить ієрархічну систему нормативно-правових актів, які регулюють різноманітні суспільні відносини щодо охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки. Ці нормативно-правові акти різного регульовального рівня, різної юридичної сили, різних сфер застосування. Отже, тепер за періодом змістового наповнення екологічного законодавства України має початися етап його систематизації, тобто зведення нормативних актів у єдину, впорядковану сукупність, систему (а можливо і кодифікацію).

Тому, на наш погляд, магістральним напрямом подальшого удосконалення екологічного законодавства є його подальша кодифікація на основі прийняття Екологічного кодексу України. Екологічний кодекс перш за все повинен акцентувати увагу на тих сферах, де головним чином виникають екологічні проблеми (промисловість, сільське господарство, енергетика тощо), на забезпеченні екологічної безпеки населення, закріпленні загальних принципів користування всім природоутворюючим комплексом.

Література

1. Конституція України 1996 року // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Правове регулювання відносин в сфері довкілля в Європейському союзі та в Україні / [Акментина О. Г., Андрущенко І. М., Биченко О. Ю, та ін.]; за заг. ред. В. Г. Дідика. — К: Державний департамент з питань адаптації законодавства, 2007. — 580 с.
3. Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 № 577-р [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України // веб-портал Міністерства екології та природних ресурсів України: Режим доступу: http://www.menr.gov.ua/media/files/Articles/News/NAP_23_02_2011.doc.

УДК 343.241(477)(043)

Свірський Б.М., к.ю.н, професор

ПОНЯТТЯ І ВИДИ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ЗА НОВИМ КПК – 2012 РОКУ

Розвиток України як правової держави, міжнародні стандарти захисту прав і свобод людини вимагають вдосконалення правового регулювання практики обрання та застосування запобіжних заходів. Для цього КПК визначає обмежений перелік запобіжних заходів.

Запобіжні заходи – це заходи процесуального примусу, що застосовуються до підозрюваного, обвинуваченого, засудженого з метою забезпечення його належної процесуальної поведінки.

Особливості запобіжних заходів:

- їх застосування пов'язане з обмеженням конституційних прав і свобод людини;
- вони застосовуються тоді, коли особа що не визнана винною у вчиненні злочину, коли відповідно до засади презумпції невинуватості вона вважається невинуватою у вчиненні злочину;
- їх застосування можливо лише після внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань;
- для їх застосування необхідні докази, що підтверджують участь особи у вчиненні злочину;
- вони не є засобами доказування по кримінальній справі;
- одночасно до особи може бути вжито лише один із визначених у КПК видів запобіжних заходів.

Слід зауважити, що всі види запобіжних заходів є тимчасовими за терміном свого застосування. За тривалістю застосування запобіжні заходи можна розділити на дві групи короткострокові та довгострокові. До короткострокового запобіжного заходу слід віднести затримання особи без ухвали слідчого судді, суду яке не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання, який визначається згідно з вимогами статті 209 КПК.

У той же час затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу.

До довгострокових запобіжних заходів належать: 1) особисте зобов'язання; 2) особиста порука; 3) застава; 4) домашній арешт; 5) тримання під вартою.

Метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам:

- 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;
- 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;

- 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;
- 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;
- 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

Юридичною підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою цієї статті. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених КПК..

Кримінально – процесуальне законодавство України передбачає такі види запобіжних заходів:

Особисте зобов'язання (ст.179) полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язання виконувати покладені на нього слідчим суддею, судом обов'язки, передбачені ст. 194 КПК. Підозрюваному, обвинуваченому письмово під розпис повідомляються покладені на нього обов'язки та роз'яснюється, що в разі їх невиконання до нього може бути застосований більш жорсткий запобіжний захід і на нього може бути накладено грошове стягнення в розмірі від 0,25 розміру мінімальної заробітної плати до 2 розмірів мінімальної заробітної плати.

Особиста порука (ст.180) полягає у наданні особами, яких слідчий суддя, суд вважає такими, що заслуговують на довіру, письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків відповідно до ст. 194 КПК і зобов'язуються за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу.

Кількість поручителів визначає слідчий суддя, суд, який обирає запобіжний захід. Наявність одного поручителя може бути визнано достатньою лише в тому разі, коли ним є особа, яка заслуговує на особливу довіру. Поручитель може відмовитись від взятих на себе зобов'язань до виникнення підстав, які тягнуть за собою його відповідальність. У такому разі він забезпечує явку підозрюваного, обвинуваченого до органу досудового розслідування чи суду для вирішення питання про заміну йому запобіжного заходу на інший.

У разі невиконання поручителем взятих на себе зобов'язань на нього накладається грошове стягнення відповідно до КПК.

Домашній арешт (ст.181) полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби.

Домашній арешт може бути застосовано до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі. Строк дії ухвали слідчого судді про тримання особи під домашнім арештом не може перевищувати двох місяців. У разі необхідності строк тримання особи під домашнім арештом може бути продовжений за клопотанням прокурора в межах строку досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 199 КПК. Сукупний строк тримання особи під домашнім арештом під час досудового розслідування не може перевищувати шести місяців.

Застава (ст.182) полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у доход держави в разі невиконання цих обов'язків. Застава може бути внесена як самим підозрюваним, обвинуваченим, так і іншою фізичною або юридичною особою (заставадавець).

Розмір застави визначається слідчим суддею, судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного,

обвинуваченого, інших даних про його особу та ризиків.. Розмір застави повинен достатньою мірою гарантувати виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків та не може бути завідомо непомірним для нього.

Тримання під вартою (ст.183) є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим ст.. 177 КПК.

Необхідно зазначити, що до нового КПК вперше введений такий запобіжний захід – як домашній арешт. В той же час у новому КПК замість такого запобіжного заходу як підписка про невиїзд застосовується аналогія у виді особистого зобов'язання. А такий від запобіжного заходу як порука громадської організації або трудового колективу скасований.

УДК 323.15.:316.47.5(100)(043)

Северінова О.Б., асистент

ДО ВСЕСВІТНЬОГО ДНЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ. ПІДСУМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ

16 листопада 1995 року держави-члени ЮНЕСКО з нагоди 50-тиліття цієї організації підписали Декларацію принципів терпимості. В 1996 році Генеральна Асамблея запропонувала державам-членам щорічно 16 листопада святкувати Міжнародний день толерантності (International Day for tolerance), присвячений терпимості, приурочуючи до нього відповідні заходи, орієнтовані як на учбові заклади, так и на широку громадськість.

Під терпимістю (толерантністю) в Декларації розуміється «повага, сприйняття та правильне розуміння багатого розмаїття культур нашого світу, форм самовираження і способів прояви людської індивідуальності». Декларація також проголошує визнання того що «люди за своєю природою відрізняються за зовнішнім виглядом, положенням, мовою, поведінкою і цінностями та мають право жити у мирі і зберігати свою індивідуальність».

Декларація розглядає загрози людству, які несе нетерпимість, пропонує методи та програми боротьби з нетерпимістю. [1]

У минулому році святкувалося десятиліття з цієї нагоди, яке позначилося не лише світовою фінансово-економічною кризою та спалахом агресивних заяв і рухів, а й інтенсивним зростанням терористичних атак. Отже для сучасних умов світоустрою, коли людство все більше занурюється в глобалізаційні процеси, найактуальнішим стає питання не силового протистояння, а толерантного взаємопорозуміння, як запоруки миру і злагоди, тому політика демократичної держави повинна бути спрямована не на силове протистояння негативним тенденціям а на створення системи політичного просвітництва.

Наприклад, в Німеччині створено Федеральний центр політичної освіти. Основні напрями його діяльності: навчання демократії, інтенсивне і критичне відторгнення тоталітарного минулого, формування зразкової поведінки, яка передбачає співробітництво, солідарність, відмову від насильства і примусу. Політична освіта повинна відбуватися плюралістично, надпартійно і незалежно. Щодо політичних партій, то Закон про політичні партії вимагає від останніх стимулювати політичну освіту, заохочувати активну участь громадян у політичному житті.

Політичним просвітництвом також займаються Об'єднання навчальних центрів Німеччини, релігійні об'єднання, великі політичні фонди, Об'єднання німецьких профспілок [2].

Також прикладом є Американський єврейський комітет який розробив програму боротьби з антисемітизмом для мусульманських дітей у Берліні. Діти знайомляться із законами Шаббата, відвідують з екскурсійною метою синагогу, де їм розповідають про важливість для євреїв кашрута. У жовтні 2010 р. культуролог А. Надер організував для підлітків-палестинців екскурсію до Освенцима, спонсором якої став Фонд ім. А. Антоніу –

іммігранта з Європи, вбитого німцем-неонацистом [3]. Так у молодого покоління намагаються трансформувати уявлення про співіснування різних народів.

Про важливість забезпечення толерантного співжиття в РФ свідчить низка заходів, ініційованих владою країни. Серед них, зокрема розробка Федеральної цільової програми «Формування установок толерантної свідомості й профілактика екстремізму в російському суспільстві». Державним замовником за дорученням В. Путіна стало Міністерство освіти РФ. Завдання документа – розробка і реалізація ефективної державної політики з формування установок толерантної поведінки, розробка навчальних програм і тренінгів, як основи громадянської злагоди у демократичному суспільстві.

На першому етапі передбачалася розробка науково-методичних основ, а згодом – практична реалізація механізмів на таких рівнях: 1) «Особистість» включає програми і навчальні матеріали, які виховують підрастаюче покоління у дусі толерантності; 2) «Сім'я» включає комплекс заходів з підвищення соціальної ролі сім'ї у вихованні у молодого покоління толерантності; 3) «Суспільство» включає реалізацію комплексу заходів з пропаганди ненасильства, запобігання етнічним, релігійним конфліктам; 4) «Держава» включає комплекс заходів з підвищення ефективності державної політики щодо зниження соціально-психологічної напруги у суспільстві [4].

У Москві, відповідно до програми, у школах проходить «День толерантності», а у Псковській області громадська організація заснувала дитячий табір «Літня школа толерантності і прав людини».

В Україні також приділяється немало уваги до виховання толерантності, так у СБУ було створено спеціальний підрозділ по боротьбі з ксенофобією та національною нетерпимістю, у МВС – підрозділ по боротьбі з расовими злочинами. 13 листопада 2007 р. МЗС України ввело Посаду з особливих доручень з питань протидії расизму, ксенофобії та дискримінації. Останніми роками держава ініціює розробку Плану заходів щодо протидії проявам ксенофобії, расової та етнічної дискримінації в українському суспільстві, до виконання якого залучаються всі державні структури.

Проте програми з виховання власне культури толерантності та відповідні освітні заходи, спрямовані на виховання поваги до «іншого», популяризацію ідей толерантності, зокрема серед молоді, залишаються ініціативою окремих громадських організацій. Так, у грудні 2002 р., березні 2010 р., червні 2010 р. відповідно у Берліні, Ризі та Києві відбулися міжнародні конференції, які стали основою створення міжнародного правозахисного руху «Світ без нацизму. До пріоритетів діяльності Руху, спрямованих на формування толерантності, можна віднести: створення міжнародної системи «раннього попередження», профілактики виникнення і поширення нацистських ідей.

До «Світу без нацизму» входять понад 200 правозахисних організацій із 47 країн світу. До правозахисного руху приєдналася і Україна. 22 червня 2010 р. було створено правозахисний рух «Україна без нацизму», з'їзд якого відбувся 7 липня 2011 р. у Києві.

Серед громадських організацій сьогодні в Україні можна відзначити активну діяльність Інституту прав людини і запобігання екстремізму і ксенофобії, створеного народним депутатом О. Фельдманом. Серед ініційованих Інститутом заходів: Міжнародна конференція «Толерантність і ненависть онлайн: глобальний виклик», яка привернула увагу до проблеми розпалювання расової, релігійної та національної ненависті в мережі Інтернет. Міжнародна міжконфесійна конференція, основна мета якої - засудити прояви расизму, релігійного екстремізму і маніпулятивних технологій, які застосовуються для розпалювання соціальної ненависті.

На жаль, розробка відповідних програм, спрямованих на виховання толерантності, зокрема у молоді, не актуальна для державних проектів в Україні, про що свідчить відсутність відповідних освітніх програм в середніх та вищих навчальних закладах.

Література

1. Декларація принципів толерантності: затверджена резолюцією 5.61 Генеральної конференції ЮНЕСКО від 16 листопада 1995 р. // Освіта України. – 2003. – №83. – С.4.

2. Столповский Б. Г. 60 лет спустя: демократия и экстремизм в Германии / Б.Г. Столповский // Толерантность против ксенофобии. Международный и российский опыт противодействия этнической интолерантности; под ред. В.И. Мукомеля и Э.А. Паина. – М.: Academia, 2005. – 114 с.

3. Итоги толерантности в Европе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rus-obr.ru> (Русский обозреватель).

4. Федеральная целевая программа «Формирование установок толерантного сознания и профилактика экстремизма в российском обществе (2001 – 2005 гг.)»/ Утвер. Постановлением Правительства РФ от 25 августа 2001. – № 629 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dob.1september.ru/2003/23/10.htm>.

УДК 341.1: 061.1ЄС:342(495)(043)

Тихомирова Г.Є., старший викладач

ЩОДО СПОСОБІВ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У ПРАВОВУ СИСТЕМУ РЕСПУБЛІКИ ГРЕЦІЯ

Імплементация (лат. «impleo» – наповняю, здійснюю) у найбільш загальному розумінні цього терміна означає здійснення міжнародних і внутрішньодержавних норм для виконання міжнародних зобов'язань, а також створення як на міжнародному, так і внутрішньодержавному рівні умов для такого здійснення. Імплементация є однією з основних складових частин системи міжнародно-правового регулювання, у якій держава виступає, з одного боку, у ролі суб'єкта, що формує міжнародні норми, з іншого, суб'єкта, що їх здійснює.

Складність вивчення того, яким чином європейське право взаємодіє та вступає в силу у національному праві Греції впливає з того факту, що аналіз повинен проводитися на потрібному рівні: загальний ефект права ЄС у національному законодавстві; особливості європейського права, яке міститься у національному праві; відносини між правом ЄС та національним правом.

Окремі аспекти імплементации норм права ЄС у правову систему Республіки Греція відображені в дослідженнях таких грецьких науковців, як А. Йокаріса, А. Папаянідіса, Н. Скандамиса, А. Манітакіса. Праці таких дослідників, як О. С. Гавердовського, В. Н. Денисова, В. І. Євінтова, Ю. С. Шемшученка та багато інших, присвячені вивченню досвіду імплементации норм права ЄС у правові системи інших країн.

Аналіз взаємодії національного права Греції з правовими нормами ЄС передбачає розгляд значного нормативного матеріалу, пов'язаного з виявленням рівня реалізації зобов'язань Греції за міжнародними угодами.

Грецький автор Н. Скандамис у своїй праці «Право Європейського Союзу та грецької адаптації. Автономія правопорядку ЄС та функціонування правопорядку ЄС» зазначає, що принцип переваги права ЄС набуває незалежність способом, притаманним явищу, яке відноситься до характеристики широкого кола осіб, що проживають за спільними канонами. Такий спосіб, на його думку, впливає з послідовної імплементации, яка створює правові наслідки. Н. Скандамис вважає, що, не відкидаючи принцип пріоритетності міжнародного права, принцип переваги права ЄС є вільно підтримуваним [1, с. 82].

Тим не менше, остаточна імплементация норми ЄС, яка прагне здійснити повний розвиток логічної структури цього принципу, має прогалини, коли державні органи зберігають за нормами права ЄС вживання, не схоже з тим, яке національна практика встановила для міжнародних актів. Така повна імплементация принципу переваги, який відстоюють керівні органи ЄС, особливо Суд ЄС, вступає у суперечність з умовами імплементации, що прописані в певних випадках національними органами. Проблема

подвійності законності загрожує єдиній та загальновизнаній імплементації, до чого прагне уніфікація.

Єдність в імплементації права ЄС, а, відповідно, і рівність, яку вона встановлює між членами, має умовою те, що всі країни-члени відмовляються від права на самоуправство, яким вони володіли на основі міжнародного права. Подальше внутрішнє регулювання норм ЄС загрожує єдиній імплементації, до якої прагне право ЄС та вводить розбіжності між країнами-членами.

Із змішуванням її з національним правопорядком, норма ЄС отримує перевагу над будь-яким регулюванням. Послідовне переплетіння правопорядку ЄС та національних правопорядків має своєю умовою їх засвідчення в одному з єдиних ієрархічних комплексів, які керують принципом правомірності («*principe de légalité*»), таким чином, що право ЄС співпадає з правом країни-члена. Пріоритет, який надається таким способом юридичної діяльності, безумовно, в регулюючій уніфікації відчуває брак інструментів і вимагає суворе дотримання принципу правомірності, а також імплементацію у сполученні правопорядку ЄС та національного правопорядку. Ієрархічне сполучення правопорядків ЄС та держави поступово просувалося у судовій практиці ЄС, але теорія набагато пізніше звернула увагу на таку тенденцію. Серед грецьких вчених одним з перших у розробці цієї проблематики виступив А. Манітакіс, який, не оспорюючи логічну та юридичну необхідність переваги норми ЄС над національною, спробував встановити межі та відшукати рамки існування обох рівнів [2, с. 156]. Встановлення цих кордонів у перевазі норм ЄС приймало різні форми, але завжди переслідувало мету того, що основи правопорядку ЄС є метою її членів. Інакше кажучи, ЄС представляє виробничу владу, що функціонує в певних сферах та при організаційній підтримці країн-членів, оскільки вони гарантують дотримання її норм. Таке положення приводить до подвійного сприйняття: з юридичної точки зору існує множинність правопорядків, які розвиваються між собою, а з організаційної точки зору засновується орган, що приймає рішення, які пов'язують між собою всі національні правопорядки, та який вирішує конфлікти між актами окремих правопорядків.

Принцип переваги повинен надавати праву ЄС спеціальну форму, перетворювати його в принцип автономії. За допомогою його повинні регулюватися відносини міжнародного та національного права. Тобто, принцип переваги, – це принцип першопочатку, відмінний від його логічної структури та правових наслідків, які ця структура накладає [1, с. 102]. Зовнішня форма цього принципу регулювання відносин між міжнародним правом, правопорядком ЄС та національними правопорядками країн-членів можна представити у вигляді схеми, в якій основне посилення, що міститься у принципі переваги, будується на трьох інших посиленнях: посилення прийому, посилення тотожного положення, посилення остаточної переваги.

Роль Уряду у ратифікації договору зосереджена була на видачі наказу про приєднання до договору та його подальше виконання. Вважалося, що ратифікуючий закон здійснює дві дії: рекомендує прийняття змісту договору та надання згоди на ратифікацію; приєднує договір до внутрішнього права та зобов'язує до його виконання органи держави, в тому числі органи правосуддя, коли положення договору можуть реалізовуватися самостійно. Приєднання завершувалося шляхом оприлюднення закону і починалася його реалізація.

В аспекті дії ратифікуючого закону існували погляди на питанні: чи є згода Парламенту умовою для дії договору у внутрішньому праві чи водночас складає ця згода передумову для його законного укладення з точки зору міжнародного права. Судова практика за часів дії Конституцій Греції 1911 та 1952 рр. схилилася до позитивної відповіді. Друга позиція не вбачала розбіжностей у розпорядженні та подальшому виконанні договору. Було прийнято, що договір, який ратифікував міжнародний договір, і не містив чітко визначених розпоряджень про те, що договір діє як закон держави, дає старт реалізації ратифікованому договору в судах [3].

У певних випадках грецькі суди мають можливість протистояти проблемі реалізації положень первинного права ЄС та наслідкам, які тягнуть за собою реалізовані у внутрішньому законодавстві акти ЄС. В окремих випадках вивчається тільки можливість реалізації положень договору ЄС, але суд не переходить до їх реалізації в рішенні, в той час як в інших рішеннях реалізація первинного положень права ЄС створює прямі законні наслідки у національному праві.

Законодавча та судова практика автономного застосування міжнародних договорів у національному праві отримала конституційне підтвердження (ст. 28 Конституції Греції). Це прямий наслідок конституційного припису, що законодавчо ратифіковані договори є складовою частиною грецького права [3, с. 155]. Слід зазначити, що характер ратифікованих договорів як складової частини національного права не слід плутати з поняттям об'єднання міжнародних норм з нормами внутрішнього права. Міжнародні договори у ст. 28 проголошені як складова частина національного права і наділені вищою юридичною силою. Перебільшена характеристика, яку використовує конституційний закон, для вступу міжнародного договору у внутрішній правопорядок, повинна розглядатися за змістом, який може автономно застосовуватися суддею. Будь-яке інше тлумачення порушує зв'язність ст. 28 Конституції, вважаючи, що п. 2 ст. 28 є продовженням п. 1 ст. 28 Конституції і говорить про застосування норм міжнародного права до іноземців, обумовлене завжди принципом взаємності [4, с. 97].

Отже, резюмуючи, можна дійти висновків, що незважаючи на існуючі неясності щодо застосування конституційних норм у сфері дії міжнародного права у внутрішньому правопорядку, Греція досягла досить високої ефективності у розв'язанні цієї важливої проблеми шляхом узгодження правових принципів, встановлених за європейськими стандартами, з гнучкістю виконавчої влади. Зазначені положення Конституції Греції дають можливість ефективного застосування принципів і норм міжнародного права в грецьких судах і не тільки з боку самих судів, а й з боку індивідів та політичних угруповань. Для Греції ефективне застосування норм міжнародного права у внутрішньому праві мало особливе значення в тому розумінні, що цей важливий фактор сприяв перетворенню країни на державу європейського зразка і входженню її до правового простору як Ради Європи, так і ЄС.

Література

1. Σκανδάμης Ν. Ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο και Ελληνικό δίκαιο προσαρμογής. Αυτονομία της κοινοτικής έννομης τάξης λειτουργία, λειτουργία της κοινοτικής έννομης τάξης (Α). – Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1992. – Σ. 82, 102.
2. Μαριδάκης Γ. Ιδιωτικόν Διεθνές Δίκαιον / Γ. Μαριδάκης. – Αθήνα, 1967. – Σ.156.
3. Γιόκαρης Α. Πρακτική των δικαιοδοτικών οργάνων στην εφαρμογή του διεθνούς δικαίου (Ελληνική πρακτική και συγκριτικό πλαίσιο) / Α. Γιόκαρης. – Εκδόσεις Αντ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήνα-Κομοτήνη, 1986. – 381 Σελ.
4. Ιωάννου Κρ. Προβλήματα ερμηνείας του άρθρου 28 § 1 του Συντάγματος 1975, εις Πέντε Χρόνια εφαρμογής του Συντάγματος 1975, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης / Κρ. Ιωάννου. – Νομική Σχολή, Κομοτηνή, 1981. – Σ. 97.

ВНЕСОК МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У БОРОТЬБУ З МОРСЬКИМ ПІРАТСТВОМ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

З розвитком процесів глобалізації та інтеграції посилюються і міжнародні економічні відносини між країнами. Одним з популярних видів транспорту для перевезення вантажів та пасажирів виступає морський. Морське судноплавство має древню історію, а разом з ним розвивалося і піратство, яке набувало все нових форм та видів. Піратство ХХІ століття має свої характерні риси: від новітнього обладнання, зброї та суден до методів і тактики їх діяльності – тепер вони не лише грабують, а й вимагають викуп, їх діяльність набула рис міжнародного приступного угруповання.

Збільшення випадків нападу піратів змусили держави по-новому поглянути на цю, здавалося б стару проблему. Масштабність піратських дій актуалізує необхідність тісної співпраці держав у вирішенні цієї проблеми.

У цьому питанні значною є роль міжнародних та регіональних організацій, в рамках яких приймається ряд конвенцій та резолюцій щодо протидії піратству. Лідруючу роль займає *Організація об'єднаних націй*. В рамках цієї організації ще в 1958 році була прийнята Конвенція про відкрите море, стаття 15 якої до піратських дій відносить:

1) будь-який неправомірний акт насильства, затримання або грабежу, який чиниться з особистими цілями екіпажем чи пасажиром будь-якого приватновласницького судна або приватновласницького літального апарату і спрямований а) у відкритому морі проти будь-якого іншого судна або літального апарату або проти осіб або майна, які перебувають на їх борту, б) проти будь-якого судна чи літального апарата, осіб або майна в місці, що перебуває за межами юрисдикції будь-якої держави;

2) будь-який акт добровільної участі у використанні будь-якого судна чи літального апарата, якщо той, хто цей акт здійснює, знає обставини, в силу яких це судно або цей літальний апарат є піратським судном або піратським літальним апаратом [1]

Стаття 101 Конвенції ООН з морського права 1982 року аналогічним чином трактує піратські дії [2].

Також Конвенція 1982 р. надає право державам встановлювати і здійснювати універсальну юрисдикцію щодо піратського судна, а саме: відповідно до ст. 105 в відкритому морі або в будь-якому іншому місці поза державною юрисдикцією будь-яка держава може захопити піратське судно або судно, захоплене шляхом піратських дій, заарештувати осіб, які знаходяться на цьому судні, і захопити майно, що перебуває на судні. Крім того, судові установи тієї держави, яка здійснила затримання піратів, можуть виносити постанови про застосування покарань і визначати, які заходи повинні бути прийняті щодо такого судна або майна, не порушуючи прав третіх осіб [3].

Недолік цих визначень піратства є очевидним. По-перше, піратськими діями згідно цих конвенцій будуть визнаватися лише ті, що відбуваються у відкритому морі поза юрисдикцією жодної держави. Сьогодні більшість нападів трапляється у територіальному морі, що не дає змогу кваліфікувати ці дії піратськими. По-друге, дія цих конвенцій не розповсюджується на піратські дії, які можуть бути скоєні військовими кораблями. Виключенням є, якщо ці кораблі були захоплені в результаті заколоту екіпажем та стали використовуватися для піратських цілей. Але в цьому випадку дані судна прирівнюються до приватновласницьких (ст. 102 Конвенції ООН 1982 року) [2].

Останні резолюції ООН щодо сомалійського піратства тільки підтверджують це. Так, 2 грудня 2008 року Рада Безпеки ООН прийняла Резолюцію 1846 (2008), у п.10 якої зазначається, що протягом 12 місяців з дати прийняття цієї резолюції держави та регіональні організації, які співпрацюють з Перехідним Федеральним Урядом в боротьбі з піратством та озброєним розбоєм на морі біля узбережжя Сомалі можуть: а) входити в

територіальні води Сомалі з метою припинення актів піратства і озброєного розбою на морі згідно тому, як це дозволяється робити у відкритому морі щодо піратства згідно з відповідними нормами міжнародного права; і b) використовувати, в межах територіальних вод Сомалі, всі необхідні засоби для припинення актів піратства і озброєного розбою на морі. [4].

Резолюція 1897 (2009), прийнята Радою Безпеки ООН 30 листопада 2009 року у п. 7 продовжує ще на 12 місяців право держав входити в територіальні води Сомалі з метою припинення актів піратства і озброєного розбою на морі [5]. Резолюції щодо протидії піратству приймалися і в 2010 році (Резолюція 1950 (23.11.2010) – також продовжує на новий період дванадцять місяців дозволи, передбачені в пункті 10 резолюції 1846 (2008) та пункті 6 резолюції 1851 (2008) і продовжених у резолюції 1897 (2009)), і в 2011 (Резолюція 1976 (11.04.2011) - передбачає необхідність створення спеціалізованих судових інстанцій для переслідування осіб, підозрюваних у скоєнні піратства як в Сомалі, так і в регіоні, включаючи екстратериторіальний сомалійський спеціалізований суд) і в 2012 (Резолюція 2039 (29.02.2012) - про піратство і озброєний розбій на морі в Гвінейській затоці) та інші.

Крім ООН значну роль відіграють *Міжнародна морська організація*, яка розробила ряд рекомендацій з метою попередження і припинення піратства і збройних пограбувань суден. Резолюція 2011 року «Про боротьбу з піратством і збройним нападом на судна» у водах біля узбережжя Сомалі засуджує і критикує всі акти піратства і збройного нападу на судна. Резолюція також закликає уряди вирішити, які з суден, що мають право плавати під їхнім прапором, повинні мати право на використання приватних озброєних співробітників служби безпеки, і якщо так, то за яких умов. Також резолюція закликає встановити процедури для інформування зацікавлених сторін про благополуччя моряків у полоні, заходи, що вживаються для їх дострокового звільнення, і про стан виплати заробітної плати [6].

Мабуть, найважливішим актом, прийнятим ІМО у сфері боротьби з морськими злочинами є Міжнародна конвенція з охорони людського життя на морі, відома як СОЛАС - 74. Головною метою даного нормативного документа є встановлення мінімальних стандартів, що відповідають вимогам безпеки при споруді, обладнанні та експлуатації суден.

Кожне судно, яке здійснює міжнародний рейс, повинно виконувати його вимоги, в іншому випадку воно може бути затримано, або не допущено в порт. Однак, вимоги СОЛАС - 74 на рубежі нового тисячоліття виявилися не в повній мірі адекватними, у зв'язку з чим в листопаді 2001 року на 22 сесії Асамблеї ІМО одноголосно була схвалена Резолюція А.924 (22), яка створила передумови для внесення доповнень у цю конвенцію. Крім внесення необхідних доповнень, в 2004 році організацією був прийнятий міжнародно-правовий акт, що регулює окремі питання попередження актів піратства - Міжнародний кодекс з охорони суден і портових споруд (ISPS Code). Кодекс встановлює уніфіковані стандарти безпеки, у тому числі щодо несанкціонованого проникнення сторонніх осіб на судно [3].

У 1981 р. Міжнародною торговельною палатою було створено *Міжнародне морське бюро* – міжнародна неурядова організація, створена спеціально для боротьби з морським піратством та іншими правопорушеннями на морі. Бюро повно і комплексно веде облік та узагальнює статистику піратських і статистичних атак. Актуалізація проблеми боротьби з піратством стала причиною відкриття в 1992 році в структурі ІМВ спеціалізованого Інформаційного центру з питань піратства, розташованого в Куала-Лумпурі (Малайзія). Цей центр забезпечує судовласників, відправників вантажів, страхові компанії оперативною інформацією про будь-які акти піратства, озброєного грабежу, а також про всі інші протиправні дії у відношенні судів [7].

Важливою гарантією боротьби зі злочинністю на морі є діяльність Міжнародної організації кримінальної поліції, широко відомої як *ІНТЕРПОЛ*. Організація об'єднує

190 держав для забезпечення співробітництва їх правоохоронних органів з метою ефективного протистояння злочинності [3].

Також, в Аденській затоці та Індійському океані на постійній основі проводяться «антипіратські» операції ВМС Євросоюзу («АТАЛАНТА») і НАТО («Океанський щит») [8].

Це далеко не вичерпний перелік міжнародних організацій, які відіграють велику роль у протидії піратству, але це найбільш відомі. Як ми бачимо, держави об'єднали свої зусилля в рамках організацій або регіонів для боротьби з піратством, про що свідчать прийняті міжнародні конвенції та резолюції, включення відповідних змін у національне законодавство, зокрема кримінальне, та спільні дії ВМС різних країн.

Література

1. Конвенція про відкрите море 1958 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_180.

2. Конвенція ООН з морського права 1982 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_057/page3. 3. Стефанчишен Р.В. Организационно-правовые основы борьбы с морским пиратством и терроризмом на море: международный аспект / Р.В. Стефанчишен [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ms/2012_3/131.pdf.

4. Резолюция 1846 (2008), принятая Советом Безопасности на его 6026-м заседании 2 декабря 2008 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_h67.

5. Резолюция 1897 (2009), принятая Советом Безопасности на его 6226-м заседании 30 ноября 2009 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_i48.

6. Ассамблея ИМО принимает широкий спектр резолюций [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ccb.at.ua/publ/assambleja_imo_prinimaet_shirokij_spektr_rezoljucij/1-1-0-38.

7. The IMB Live Piracy Report. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.icc-ccs.org/piracy-reporting-centre>.

8. Сомалийское пиратство как угроза международной безопасности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.arms-expo.ru/05505705212405005505005505055.html>.

УДК 352(477):341.323(043)

Циклаурі О.Б., старший викладач

ОКРЕМІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ

Важливу роль у процесі європейської інтеграції України відіграє транскордонне співробітництво, воно є одним з найпотужніших чинників процесу європейської інтеграції та інструментів розвитку прикордонних територій країн Європи. На цей час прийнята низка нормативних актів, що стимулюють розвиток цієї форми міждержавного співробітництва.

Проблемами дослідження міжрегіонального та транскордонного співробітництва в Україні займаються багато науковців серед яких П. Беленький, В. Борщевський, З. Бройде, В. Будкін, Б. Буркінський, О. Вишняков, Т. Васильців, О. Воронова, В. Євдокименко, Є. Кіш, Н. Луцишин, В. Ляшенко, Ю. Макогон, М. Мальський, М. Максимюк, А. Мельник, Н. Мікула, В. Монастирний, З. Петренко, І. Нагорна, С. Писаренко, І. Студенніков та інші.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності вдосконалення вітчизняного законодавства в сфері транскордонного співробітництва щодо регламентації статусу територіальних громад та органів місцевого самоврядування у транскордонному

співробітництві на підставі аналізу проблем розвитку міжрегіональної співпраці в сучасній Україні.

Правовою базою, що регламентує транскордонні відносини, є національні нормативно-правові акти, низка двосторонніх та багатосторонніх угод, що регламентують співробітництво між Україною та державами в питаннях режиму кордону, пересування людей, транспортних засобів і товарів через кордони, співробітництва між прикордонними службами. До регламентації транскордонного співробітництва мають пряме відношення також документи, що визначають стратегічні напрями євроінтеграційного курсу України.

На цей час до основних національних нормативно-правових актів у зазначеній сфері належать: Конституція України, Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004 №1861-IV, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 №280/87-ВР, Закон України «Про внесення змін до постанови Верховної Ради України «Про приєднання України до Європейської конвенції про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними общинами або органами влади 1980 року» та про ратифікацію додаткових протоколів до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями» від 24.04.2004 № 1879-IV, постанова Верховної Ради України «Про приєднання України до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями» від 14.07.1993 № 3384-XII, постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки» від 01.12.2010 № 1088.

Слід звернути увагу, що значну частина правовідносин у сфері транскордонного співробітництва регулюється міжнародними правовими актами, до яких належать, наприклад: «Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями» (Мадрид, травень 1980 р.) з додатками; «Європейська Хартія прикордонних і транскордонних регіонів» (Гронау, 1981р., 2-га редакція 1995 р.), «Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі віддалі», «Конвенція про оцінку впливу на оточуюче середовище в транскордонному контексті», «Конвенція про транскордонний вплив промислових аварій», «Конвенція з охорони і використання транскордонних водотоків і міжнародних озер» «Європейська хартія місцевого самоврядування» (Страсбург, жовтень 1985 р.), «Хартія Конгресу місцевих і регіональних органів влади Європи» (ухвалена Комітетом міністрів 14 січня 1994 р.), проект «Європейської хартії регіонального самоврядування», ухвалений Конгресом місцевих і регіональних влад Ради Європи 5 червня 1997 р., «Декларація Асамблеї Європейських регіонів щодо регіоналізму в Європі» (від 1996 р.) та «Європейська хартія регіонального просторового планування (Торремолінос, Іспанія, 1983 р.) та багато інших.

Відповідно до Закону України «Про транскордонне співробітництво» транскордонне співробітництво – це спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством.

Нещодавно держава Законом України «Про ратифікацію Протоколу № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЕС)» від 16 травня 2012 року № 4704-VI приєдналася до зазначеного Протоколу № 3, учиненому у м. Утрехті 16 листопада 2009 року, що спричиняє необхідність внесення низки змін у національне законодавство України.

Так, сьогодні до суб'єктного складу транскордонного співробітництва в Україні відповідно до законодавства належать: територіальні громади, їх представницькі органи, місцеві органи виконавчої влади України, що взаємодіють з територіальними громадами

та відповідними органами влади інших держав у межах своєї компетенції, встановленої чинним законодавством та угодами про транскордонне співробітництво.

Загальну координацію транскордонного співробітництва та контроль за додержанням законодавства з питань транскордонного співробітництва здійснює спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики за участю Міністерства закордонних прав України та центрального органу виконавчої влади з питань регіонального розвитку відповідно до повноважень, визначених законодавством та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Інші центральні органи виконавчої влади беруть участь у сприянні розвитку транскордонного співробітництва в межах компетенції, встановленої законодавством України, а також, у разі необхідності, вносять пропозиції щодо змін до законодавчих актів України з питань транскордонного співробітництва. Державне управління у сфері транскордонного співробітництва здійснюють Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної республіки Крим, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування відповідно до їх компетенції.

Відповідно до Закону України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004р., в якому визначені організаційні форми транскордонного співробітництва, транскордонне співробітництво може здійснюватися: в межах створеного єврорегіону; шляхом укладення угод про транскордонне співробітництво в окремих сферах; шляхом встановлення та розвитку взаємовигідних контактів між суб'єктами транскордонного співробітництва.

Протокол № 3 передбачає нову форму транскордонного співробітництва між державами членами Ради Європи як «Об'єднання єврорегіонального співробітництва» (ОЕС), яке створюється у формі юридичної особи з метою заохочення, підтримки та розвитку в інтересах населення транскордонного та міжтериторіального співробітництва між його членами у сферах спільної компетенції. Членами ОЕС можуть бути як органи місцевого самоврядування, так і місцеві державні адміністрації Сторін, а також юридичні особи у випадках, якщо їх діяльність фінансується і контролюється державою, або якщо вони не займаються виробничою чи комерційною діяльністю.

Проте, в Україні, процес створення нормативно-правового середовища, щодо залучення до впровадження зазначеної форми транскордонного співробітництва, відбувається дуже повільно.

Зокрема, законопроект «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів у зв'язку з ратифікацією Протоколу №3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЕС)», має низку положень, які можуть обмежувати право на участь транскордонному співробітництві зазначеної нової форми окремих суб'єктів.

Відповідно до нього «суб'єкти транскордонного співробітництва – територіальні громади, їх представницькі органи, місцеві органи виконавчої влади України, юридичні особи, створені державою з конкретною метою задоволення потреб, що становлять загальний інтерес, та які не займаються виробничою або комерційною діяльністю, що взаємодіють з територіальними громадами та відповідними органами влади інших держав у межах своєї компетенції, встановленої законодавством та угодами про транскордонне співробітництво» (зміни до Закону України «Про транскордонне співробітництво»); «об'єднання єврорегіонального співробітництва на місцевому рівні – це добровільне об'єднання органів місцевого самоврядування різних держав, яке створюється у порядку, визначеному законодавством, з метою заохочення, підтримки та розвитку в інтересах місцевої громади транскордонного та міжтериторіального співробітництва між його членами у сферах спільної компетенції» (зміни до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»). Тобто, не враховано можливість участі інших суб'єктів, окрім органів місцевого самоврядування. Крім того, законопроектом не передбачено порядку

створення об'єднань євро регіонального співробітництва.

Аналіз стану правового регулювання регламентації транскордонного співробітництва, свідчить про те, що законодавство в зазначеній сфері потребує подальшого вдосконалення, а також більш активних та своєчасних дій з боку органів державної влади, щодо забезпечення реальних, дієвих і ефективних механізмів реалізації транскордонного співробітництва, з урахуванням інтересів всіх суб'єктів.

УДК 342.922:061.2(477)(043)

Черних Є.М., к.ю.н., доцент

НЕПРИБУТКОВІСТЬ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА ОЗНАКА ГРОМАДСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ

У зв'язку з прийняттям Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року № 4572-VI [1] (далі – Закон), знову пробудився інтерес до поняття, яким у праві позначається громадська асоціація. Новий Закон вводиться в дію з 1 січня 2013 року і з цього моменту втрачає чинність діючий Закон України «Про об'єднання громадян» від 1992 року [2], а визначальний термін «об'єднання громадян» замінюється терміном «громадське об'єднання». Проте, на наш погляд, прийняття нового Закону не зняло окремі теоретичні питання понятійного змісту, якими «хворів» ще попередній Закон. Недостатня розробленість правового інституту громадської асоціації в Україні зазначалась багатьма авторами. Наприклад, Є. Додіна в авторефераті дисертації вказує на відсутність серйозних монографічних досліджень правового інституту громадських асоціацій, його стану та перспектив розвитку [3; 2]; за словами Саніахметової Н.А., право підприємницької діяльності об'єднань громадян утворює проблему їхньої мети [4; 18-19].

Вітчизняне законодавство та правову доктрину переслідує прикра термінологічна та відповідно понятійна неоднозначність, за якою ховається проблема ознак громадської асоціації. Річ у тому, що Закон України «Про громадські об'єднання» запровадив загальний термін «об'єднання громадян», який застосовує до зовсім різних асоціацій: до політичних партій та громадських організацій; до тих об'єднань, які підпадають під спеціальне законодавче регулювання – професійним спілкам, релігійним організаціям тощо; і навіть до тих, що у вітчизняній традиції зовсім не є громадськими асоціаціями у точному значенні – які переслідують мету отримання прибутку, комерційним фондам (ч. 3. ст. 1 Закону). Внаслідок такого зневажливого відношення до ознаки, що розмежовує поняття некомерційної асоціації з поняттям спілок, які переслідують мету отримання прибутку та подальшого поділу між учасниками, встановити відмінність між громадськими асоціаціями в точному розумінні та іншими громадськими спілками важко.

Тут треба пам'ятати, що вітчизняна правова доктрина в цілому сприйняла французьку концепцію асоціації, принциповою та визначальною ознакою якої є некомерційний характер. Втрата принципового моменту неприбуткової мети громадської асоціації у нашому правознавстві дивна за наявності спеціальних понять господарського товариства та виробничого кооперативу для позначення таких людських об'єднань, що здійснюють підприємницьку тобто прибуткову діяльність.

Проте, виходячи із змісту Закону, тут, вважаємо в більшій мірі має місце термінологічна, ніж концептуальна неуважність тому, що неприбутковий, некомерційний характер об'єднань громадян ясно відбивається у змісті їхніх прав – права власності об'єднання громадян (ст. 21), а також у праві господарської та іншої комерційної діяльності (ст. 24). Отримувати необхідні для статутної діяльності майно та кошти від господарської та іншої комерційної діяльності вони можуть тільки опосередковано в якості засновників створених ними госпрозрахункових установ, організацій та підприємств. Інше діло, що невдалі формулювання закону – у даному випадку ті, що приписують право господарської та іншої комерційної діяльності самим об'єднанням

громадян – вважаємо, утворюють хибне уявлення. На нашу думку, якщо розуміти господарську діяльність об'єднань громадян у значенні комерційної, а не споживчої, то, вважаємо, у точному розумінні тут має місце не право господарської діяльності, а їхнє засновницьке право, що містить можливість утворювати господарські (підприємницькі) суб'єкти, зобов'язувати їх здійснювати господарську діяльність в інтересах об'єднань громадян як засновників, отримувати від такої діяльності майнові вигоди за формою, порядком та у розмірі, що встановлені засновником. Госпрозрахункові установи, організації та підприємства, що створені об'єднаннями громадян, вважаємо, мають право господарської діяльності сутнісно, а не у порядку делегації або співучасті, тобто здійснюють своє, а не чуже право. Приналежність їм права знаходить вираження у тому, що вони здійснюють це право від свого ім'я, а не ім'я засновника, на свій ризик та під свою відповідальність, втручання об'єднань громадян як засновників в їхню господарську діяльність не допускається. Також здійснення свого права на користь засновника відповідає загальному правилу: отримувати вигоду від суб'єктивного права можуть не тільки самі уповноважені особи.

Новий Закон України «Про громадські об'єднання» від 22.03.12 р., здавалось, повинен був позбутися попередньої неоднозначності, але чи вдалося це йому? На нашу думку, момент неприбутковості у новому Законі прописано так невдало, що він визиває здивування. По-перше, ця загальна ознака неприбутковості громадських асоціацій обмежена тільки тими громадськими об'єднаннями, що мають статус юридичної особи та визначені Законом як непідприємницькі (ст. 1 п. 5). А, по-друге, та головне те, що за новим Законом громадські об'єднання отримали право не опосередкованого, як колись, а безпосереднього здійснення підприємництва. На нашу думку, у наслідку вітчизняна доктрина втратила чистоту французького учення, в ознаці неприбутковості містить концептуальну напруженість.

Але й з практичного боку ця новела породжує питання: право підприємництва утворює в особі громадських об'єднань переваги перед іншими суб'єктами, обґрунтованість яких не ясна. По-перше, громадські об'єднання користуються спрощеним порядком реєстрації; по-друге, Закон не потребує від них статутного фонду, що ставить під ризик інтереси їхніх кредиторів; по-третє, відповідальність, що передбачена для них Законом, ніяк не пов'язана з їхньою підприємницькою діяльністю (ст. 28); по-четвертих, для них встановлена спрощена процедура ліквідації. На наш погляд, таке вигідне становище утворює ґрунт для зловживань правом, коли під видом громадських об'єднань може вестися звичайне підприємство.

Таким чином, вважаємо, що новий Закон в ознаці неприбутковості асоціації не усунув попередню проблему поняття об'єднання громадян, а навпаки, її загострив.

Література

1. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI // Офіційний вісник України – 2012. – № 30. – Ст. 1097.
2. Про об'єднання громадян: Закон України від 16.06.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 504.
3. Додіна Є.Є. Адміністративно-правовий статус громадських організацій в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук: спец.12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право» /Є.Є. Додіна. – Одеса, 2002. – 18 с.
4. Саниахметова Н.А. Предпринимательское (хозяйственное) право Украины: Учебник. / Н. Саниахметова – Х.: Одиссей, 2005. – 800 с.

ПРОБЛЕМЫ ЭКОЛОГИИ ПРОМЫШЛЕННОГО ГОРОДА

Острейшей экологической проблемой Донецкого региона, которая требует немедленного решения является загрязнение воздушного бассейна. Объем выбросов загрязняющих веществ в атмосферный воздух от предприятий г. Мариуполя составляет 26,4% всех выбросов Донецкой области. Основными загрязнителями в городе являются - металлургический комбинат «Азовсталь», металлургический комбинат им. Ильича.

В структуре загрязнителей Мариуполь абсолютный рекордсмен Украины по суммарным выбросам в атмосферу угарного газа, оксидов азота, формальдегида. Основная динамика структуры загрязнителей — постоянное увеличение выбросов пыли (в том числе металлов), показано на рис.1. Так в 2007 году два металлургических комбината (составляющие около 99 % выбросов) выбросили 14404,3 тонн пыли, в 2009 году 16060,5 тонн, а в 2011 году 21125,0 тонн.

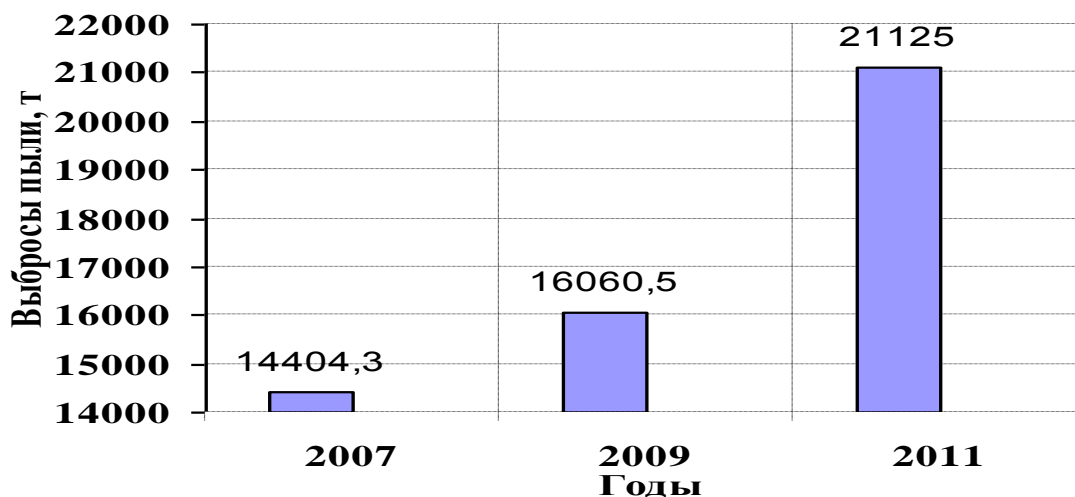

Рис. 1 Динамика выбросов пыли в г. Мариуполе

По данным 2011 года среди загрязнителей преобладают следующие (по двум металлургическим комбинатам, составляющим около 99 % выбросов):

Название	Кол-во, тонн	%
угарный газ (CO)	305022,5	79,77
диоксид серы (SO ₂)	21424,5	5,60
оксиды азота (NOX)	18458,6	4,83
пыль (в том числе металлы)	21125,0	5,52
другие	16331,8	4,27

В жилых районах, непосредственно примыкающих к промышленным гигантам, концентрация бензапирена (канцероген) колеблется в пределах 6-9 ПДК, фтористого водорода, аммиака, формальдегида — 2-3,5 ПДК, пыли, окислов углерода, сероводорода — 6-8 ПДК, двуокиси азота — 2-3 ПДК. Было зафиксировано случаи превышения ПДК по фенолу в 17 (!) раз, а бензапирена до 13-14 раз.

Территория города, особенно его прибрежная часть, захлавлена остатками металлических конструкций и свалками производственных отходов, пересечена

многочисленными железнодорожными подъездными путями. Много делается в Мариуполе для утилизации промышленных отходов. На базе переработки доменных шлаков создано производство строительных материалов и изделий. Однако объем накопления промышленных отходов продолжает расти и достиг уже 2,5 млрд т. В 2008 году по количеству вновь созданных опасных отходов — 121,4503 тыс. тонн (18,9 % областного объема) Мариуполь занял второе место в области после Макеевки, а по объёму накопившихся токсических отходов — 182,9894 тыс. тонн — четвертое место после Макеевки, Донецка и Дзержинска.

Одной из причин значительных выбросов загрязняющих веществ в атмосферный воздух можно назвать моральное старение и физический износ технологического и пылегазоочистительного оборудования.

Серьезную обеспокоенность горожан вызывают выбросы пыли, окисла углерода, диоксида серы от производства агломерата. Это производство есть и на металлургическом комбинате «Азовсталь» и на металлургическом комбинате им. Ильича, входящих в группу Метинвест. В ноябре 2012 года руководство Метинвеста вынуждено было принять меры для улучшения экологической ситуации в городе Мариуполь. Было принято решение остановить аглофабрику МК „Азовсталь” сроком на 1 месяц для проведения детальной диагностики очистных систем и устранения возможных дефектов. Кроме этого принято решение об ускорении реализации программы модернизации и постепенного перевода объемов производства на аглофабрику МК им. Ильича для окончательного вывода из строя аглофабрики МК „Азовсталь” до конца 2016 года.

В 2012 году в Мариуполе была разработана Программа "Охраны и оздоровления окружающей среды Мариуполя на 2012-2020 годы", Однако, серьезные опасения горожан вызывает то, что все капитальные модернизации производства на МК «Азовсталь» и МК им. Ильича, способные в значительной степени положительно повлиять на экологическую ситуацию в Мариуполе, собираются принять со сроками реализации в далеком 2020 году.

На вопросы общественности о возможных способах устранения смоговых ситуаций в городе Мариуполь от представителей «Метинвеста» был получен ответ, что актуальны только два пути выхода из сложившейся ситуации:

- 1) модернизация этих производств;
- 2) закрытие этих производств - устаревших физически и превысивших свой срок эксплуатации.

Литература

1. http://www.ecobank.org.ua/NB/Documents/Doneck/2012/Analit_dov_2012_02_Don.rar.
2. <http://ecodon.org.ua/download.php?id=40>.
3. <http://www.0629.com.ua/news-23621.html>

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

УДК 339(100)(043)

Горбашевська М.О., к.е.н., старший викладач

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВИХ ГАЛУЗЕВИХ РИНКІВ В СИСТЕМІ
СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА**

Механізмом реалізації світогосподарських зв'язків є світовий ринок як сфера усталених економічних відносин, що ґрунтуються та міжнародному розподілі праці. Як розвинена сфера товарного обміну між країнами світовий ринок уперше виникає як світовий капіталістичний ринок. У первісний період найбільш питому вагу у світовому товарному обігу займала сировина й продовольство, експортовані з аграрних країн, і готова продукція переважно споживчого призначення з індустріальних країн. У післявоєнний період дедалі більшого значення набуває міжнародна торгівля устаткуванням, що значною мірою пов'язане зі збільшенням масштабів вивозу капіталу. Істотно збільшився останнім часом і торгівля між розвиненими державами.

Виникнення світового ринку є закономірним процесом, а його функціонування пов'язане із розвитком національних економік та світової економічної системи в цілому. Сучасний світовий розвиток характеризується посиленням зв'язків та взаємодією між країнами. Через світовий ринок стають досяжними більші маси товарів і більша їх різноманітність, ніж це можливо в рамках власного виробництва.

Світовий капіталістичний ринок минає в своєму розвитку три стадії, визначувані розвитком капіталістичного способу виробництва: стадію підготовки капіталістичного способу виробництва (епоха мануфактури), стадію машинного виробництва окремих підприємств і корпоративну стадію капіталізму. Кожна стадія розвитку світового капіталістичного ринку має свої особливості, які визначаються капіталістичним способом виробництва.

Світовий ринок на стадії підготовки капіталістичного способу виробництва знаходився ще в нерозвиненому стані. Визначальною межею зовнішньої торгівлі на цій стадії була переважаюча роль купецького капіталу, що виступав як посередник в процесі звернення товарів, вироблених переважно дрібними товаровиробниками і частково капіталістичною мануфактурою.

Купецький капітал, виступаючи посередником між товаровиробниками, поступово залучав до обміну все нові райони і області. Але в умовах їх політичної і виробничої роз'єднаності товарний обмін носив нерегулярний характер: був відсутній єдиний національний ринок, суспільні потреби задовольнялися переважно продукцією місцевого виробництва. Слабкий розвиток суспільного розподілу праці усередині окремих країн перешкоджав встановленню регулярних торгівельних зв'язків між ними. Зовнішня торгівля ще не отримала значного розвитку і не мала істотного значення в задоволенні потреб феодального суспільства в цілому.

Другий етап – це кінець XV століття, період формування мануфактурної стадії розвитку суспільного виробництва. В той час почав розвиватися торгівельний капітал, який став основою економічного та політичного життя суспільства в більшості європейських держав. Основними постачальниками товарів на зовнішній ринок були феодалі і ремісники. Товарний ринок, який склався в епоху феодалізму по своєму соціально-економічному змісту був ремісничо-феодальним. В кінці епохи феодалізму спосіб обміну продуктів праці, як товарів, вироблених відособленими один від одного власниками, почав розвиватися під впливом виникнення капіталістичних підприємств, відділення промисловості від землеробства, у міру спеціалізації сільського господарства в

різних районах на виробництві певних видів товарів, в силу, розчленовування промислового виробництва на все більше число галузей. В умовах капіталістичного товарного виробництва, що розвивається, кожна з галузей промисловості і сільського господарства поступово стає ринком один для одного. Диференціація виробництва на спеціалізовані галузі є процесом поглиблення і розширення суспільного розподілу праці. Чим глибше стає розподіл праці, тим більше розвивається товарне виробництво, тим все більш розширюється сфера обміну товарів, тобто виникає національний ринок.

Третій етап – це період промислового перевороту XVIII – XIX ст., коли починає розвиватися сучасне світове господарство, коли відбувався процес перерозподілу капіталізму у монополістичний капіталізм. В результаті промислового перевороту, здійсненого в Англії в останній третині XVIII ст, а потім протягом XIX ст і в інших країнах Європи і Америки, почала швидко розвиватися крупна промисловість, що і прискорило формування національних ринків і привело до утворення світового капіталістичного ринку. Ця творча роль крупної промисловості обумовлена певними обставинами.

По-перше, капіталістичному виробництву властиве прагнення до отримання високої норми прибутку. І для її досягнення підприємці не задовольняються існуючим рівнем прибутку, а шукають оптимальних умов реалізації своєї продукції за межами своєї країни. Не випадково XIX ст стало часом політичного розділу світу між крупними промисловими державами. Окрім політичних інтересів уряди цих країн забезпечували своїм підприємцям високодохідні ринки збуту їх продукції. Таким шляхом розширюються економічні зв'язки одних країн з іншими.

По-друге, на відміну від ремесла і мануфактури крупна машинна промисловість дає можливість проводити величезні партії товарів для продажу. Підприємці прагнуть розширити продаж своїх товарів не лише усередині країни, але й за кордоном. Це також приводить до розширення зовнішньої торгівлі, тобто до розвитку ємкості світового ринку.

По-третє, боротьба за прибуток усередині країни відбувається в умовах гострої конкурентної боротьби між підприємствами. З метою отримання високих прибутків окремі галузі розширюють обсяг виробництва за межі потреб інших національних галузей, які є для них ринками збуту. Ця нерівномірність зростання різних національних галузей впливає на стан внутрішнього ринку. Ті галузі, які в своєму розвитку випереджають технологічно пов'язані з ними інші галузі, прагнуть реалізувати свою продукцію на зовнішніх ринках.

По-четверте, масове виробництво товарів на базі крупної машинної промисловості викликає величезний попит на сировинні товари. В процесі розвитку промисловості головними постачальниками сировини були країни, які знаходилися в колоніальній залежності від розвиненіших в промисловому відношенні держав, примушували їх економічними і позаекономічними методами до спеціалізації економіки в певному напрямку. Як результат, крупна машинна промисловість з моменту свого виникнення втягує в світовий ринок різні країни не лише як покупців її продукції, але і як постачальників сировинних товарів.

Світовий ринок міг досягти свого повного розвитку лише при капіталістичному машинному виробництві і викликаному їм широкому міжнародному розподілу праці. Тільки в умовах капіталістичного способу виробництва світовий ринок стає цілком розвиненою економічною категорією, створюється ґрунт для широкого розвитку регулярного і всестороннього міжнародного товарообігу, що спирається на постійне і масове виробництво товарів для продажу на світових ринках, на розвинену мережу міжнародних засобів транспорту і зв'язку.

Хоча світовий ринок виник на основі розвитку національних ринків, проте він не ототожнюється з ними. Принаймні можна відзначити наявність наступних відмітних властивостей: деякі товари, що беруть участь в обігу усередині країн, зовсім не виходять на світовий ринок; обіг товарів на національному ринку обумовлено економічними

чинниками, тобто виробничими зв'язками між підприємствами і іншими організаціями, а на світовий ринок величезний вплив оказує зовнішньоекономічна політика держав. Наприклад, на шляху іноземних товарів держава споруджує високі бар'єри, а при русі національних товарів між своїми областями, провінціями, штатами воно цього не робить; нарешті, на світовому ринку існує особлива система цін — світові ціни.

Завершуючий етап формування світового ринку, який відноситься приблизно до кінця XIX, — початку XX століття, означав наростання об'єму міжнародної торгівлі, зміна в структурі товарних потоків, що привели до взаємного переплетення національних економік.

Первісним елементом світового ринку є внутрішній ринок, який здійснює торговельні операції з внутрішньої торгівлі.

Національний ринок поєднує внутрішню та зовнішню торгівлю даної країни.

Світовий ринок - це сукупність національних ринків, поєднаних між собою всесвітніми господарськими зв'язками на підставі міжнародного поділу праці, спеціалізації, кооперування, інтеграції виробництва і збуту товарів і послуг.

До категорії світових належать усі товарні ринки, на яких виключно велику частку складають зовнішні торговельні операції (наприклад, світовий ринок олова, де експортна квота сягає 90% від його виробництва) і ті, де вона помірна - 30-50% (наприклад, світовий ринок автомобілів) і навіть незначна - 10-20%.

Світовий ринок можна визначити як механізм міжнародного переміщення товарів, послуг, факторів виробництва та фінансових засобів під дією не тільки внутрішніх, але і зовнішніх попиту і пропозиції. Виходячи з центрального неокласичного принципу про економічну рівновагу, можна стверджувати: основним елементом світового ринку є загальна міжнародна рівновага, тобто одночасне урівноваження попиту і пропозиції на внутрішніх і зовнішніх ринках.

Література

1. Авдокушин Е.В. Международные экономические отношения: [учебное пособие] / Е.В.Авдокушин. – М. : ИВЦ «Маркетинг», 1996. – 196 с.
2. Аكوпова Е.С. Мировая экономика и международные экономические отношения / Е.С.Акопова, О.Н.Воронкова, Н.Н.Гаврилко. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2001. – 295 с.
3. Бураковський І.В. Теорія міжнародної торгівлі / І.В.Бураковський. – К.: Основи, 1996. – 241 с.

УДК 339.9.01(043)

Кислова Л. А., к.е.н., доцент

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Сучасний світовий ринок під впливом процесів глобалізації здобуває нові риси, характерні для сучасного етапу розвитку світової економіки, які виражаються в наступному: підвищується чутливість показників кон'юнктури світового ринку до змін під впливом все більшої кількості факторів, обумовлених розвитком НТП у глобальному масштабі; збільшується роль країн, що розвиваються на світових сировинних ринках, а також на ринках готової продукції; зростає роль транснаціональних корпорацій у регулюванні світових сировинних і товарних ринків; посилюється регулююча функція міжнародних організацій, зокрема СОТ.

Процес глобалізації, таким чином, поєднує інтеграцію до єдиного світогосподарського механізму суб'єктів національного бізнесу, в тому числі і через утворення транснаціональних корпорацій, та національних економічних систем, в тому числі через формування регіональних інтеграційних об'єднань. В межах процесу

глобалізації можуть спостерігатись трансформаційні процеси зворотного напрямку, зокрема монополізації на глобальному ринку.

Можна визначити наступні особливості світового ринку матеріально-сировинних ресурсів: розвиток економіки окремих країн багато в чому залежить від того, наскільки повно задовольняються їх потреби у вихідній сировині для виробництва матеріалів. Між споживанням сировини та економічним зростанням існує діалектична взаємозалежність. Більш високі темпи зростання, як правило, обумовлюють збільшення видобутку і споживання сировини, натомість, збільшення пропозиції сировини за інших рівних умов прискорює економічне зростання.

Ефективність реалізації економічної політики країни, основу спеціалізації якої утворює переробний сектор виробництва, визначається через формування сталих процесів міжнародної економічної діяльності країни, основні складові якої – торгівля, інвестиції, трудова міграція та рух технологій, - набувають відповідних рис в залежності від характеру і масштабів залучення матеріально-сировинного сектору до внутрішніх процесів економічного відтворення та його інтеграції до світової економіки, зокрема визначено, що галузева структура зовнішньої торгівлі та іноземного інвестування безпосередньо відображають основні напрями утворення доданої вартості у відкритій економіці.

Трансмісійний механізм впливу зовнішньої торгівлі як головної складової міжнародної економічної діяльності на економічний розвиток країни, дозволяє визначити характер впливу зовнішньої торгівлі, зокрема експорту, товарами різного ступеня переробки на економічний розвиток через формування експортної спеціалізації в умовах глобалізації.

Узагальнення досвіду країн, багатих мінерально-сировинними ресурсами підтверджує визначені напрями впливу зовнішньої торгівлі на рівень економічного розвитку, тому що в умовах глобалізації світовий попит є потужним чинником розвитку «голландської хвороби», яка є найгіршим проявом небезпечного впливу зовнішньої торгівлі на економічний розвиток. В напрямі нейтралізації дії цього чинника ключову роль відіграє характер державної економічної політики.

Отже, на сучасному етапі глобалізації, коли однією з головних ознак світового економічного розвитку є консолідація галузевих активів в межах кількох транснаціональних корпорацій, відбувається трансформація чинників міжнародних інвестиційних процесів. З урахуванням цього на рівні окремої національної економіки можна визначити вплив міжнародних економічних процесів на якість міжнародної економічної діяльності країни. Систематизовано галузеві напрями участі країн в міжнародному інвестуванні в залежності від вектору дії трансмісійного механізму впливу зовнішньої торгівлі на економічний розвиток. При цьому трансфери технологій за напрямами та якістю впливу повністю повторюють міжнародний рух капіталу. Міграції робочої сили виключено з розгляду, оскільки вони, не перевищуючи рівня безробіття, не впливають істотно на галузеву структуру відкритої економіки.

Інвестиції в I та II сектори складають ту частину іноземних інвестицій, що формуються в умовах дефіциту капіталу у власних країнах в межах фінансово успішних компаній традиційного сектору, що прагнуть закріпити свої позиції відповідно на ринках окремих країн та світовому ринку в цілому. Інвестиції в III та IV сектори надходять саме з інвестиційно надлишкових країн, тому що саме компанії з цих країн крім капіталовкладень спроможні фінансувати наукові розробки та їх впровадження у виробництво.

Міжнародний науково-технічний обмін, як правило, супроводжує процеси міжнародного інвестування і за рівнем новизни – унікальні, новітні, традиційні та застарілі, – відповідає характеру інвестицій у галузевому контексті..

Щодо міжнародної міграції робочої сили, то виїзд працездатного населення на відміну від руху товарів та капіталів здійснюється в одному напрямі: до країн з більш

високими стандартами життя, а такими завжди є більш розвинуті країни. На економіку країни-донора відтік робочої сили, якщо частка мігрантів знаходиться в межах рівня безробіття, майже не впливає, тому що йдеться про надлишок робочої сили. Істотним на економіку країн-реципієнтів вплив буде, якщо кількість трудових мігрантів перевищуватиме показник дефіциту робочої сили в національному традиційному секторі. Але світова практика свідчить про те, що мігранти з менш розвинених країн заповнюють саме традиційний сектор, а випадки працевлаштування в інноваційній сфері є скоріш поодинокими.

Отже, вплив цих складових міжнародної економічної діяльності (трудової міграції та міжнародного науково-технічного обміну) на економічний розвиток національної економіки не є суттєвим в порівнянні з торгівлею та інвестиціями.

Якщо до напрямів впливу зовнішньої торгівлі на економічний розвиток країни включимо іноземне і закордонне інвестування, отримаємо більш повне розуміння системи взаємозв'язків між видами міжнародної економічної діяльності та характером економічного розвитку країни. Слід також зазначити, що характер участі країни буде залежати не тільки від рівня розвитку, але й від масштабів економіки

Таким чином, міжнародна економічна діяльність впливає на характер економічного розвитку через зміни доданої вартості у складі ВВП, збільшення національного доходу, митних платежів, податкових платежів експорто-орієнтованих та спільних з іноземним капіталом підприємств, іноземних інвестицій та інвестицій вітчизняних виробників.

Література

1. Зими́на Б.Н. Размещение производства в рыночной среде. / [сост. А.П. Горкин, Ю.Г. Липец.] – М.: Альма-М, 2003. - 298 с.
2. Иноземцев В. Глобализация и неравенство: что – причина, что – следствие? / В.Л. Иноземцев // Россия в глобальной политике. – 2003. - № 1. – С.159.
3. Постиндустриальное общество и устойчивое развитие [Электронный ресурс]. / Н.П. Ващекин, М.А. Мунтян, А.Д. Урсул // Информационно-аналитический портал «Наследие». – Режим доступа: http://www.nasledie.ru/global/17_1/postobsh
4. Сергеев П.А. Норвегия: диверсификация нефтегазового комплекса и проблемы управления природными ресурсами / [Отв. Ред. В.Б. Кондратьев, Ю.Л. Адно]. // Минерально-сырьевые ресурсы и экономическое развитие. [Сборник научных трудов]. – М.: ИМЭМО РАН, 2010. – С. 125-135.

УДК: 658.14.011.1(043)

Сиволап Л. А., к.е.н., доцент

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА

Одним із порівняно нових понять, дедалі ширше вживаних вітчизняними вченими-економістами, є поняття економічної безпеки, хоч воно вже достатньо відоме і давно використовується в управлінській діяльності розвинених країн

Економічна безпека підприємства є однією з найважливіших умов нормального функціонування і розвитку сфери підприємництва в економіці будь-якої країни. Це пов'язано, насамперед, з конкуренцією на ринку, як на внутрішньому, так і на зовнішньому. Економічна безпека підприємства є основою його стабільного розвитку, рушійною силою для досягнення поставлених цілей, а також тих цілей, що намічені у перспективі.

Фінансова безпека є універсальною категорією, що відбиває захищеність суб'єктів соціально-економічних відносин на усіх рівнях, починаючи з держави і закінчуючи кожним її громадянином. Фінансова безпека підприємства – це захищеність його діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а також спроможність швидко усунути різноманітні загрози або пристосуватися до існуючих умов, що не позначаються

негативно на його діяльності. Зміст даного поняття містить у собі систему засобів, що забезпечують конкурентостійкість і фінансову стабільність підприємства, а також сприяють підвищенню рівня добробуту робітників.

Дослідженням проблематики економічної складової національної безпеки країни займається багато видатних вчених сучасності. Проблематика реалізації стратегічних інтересів країни за умов всеохоплюючих глобалізаційних процесів гостро постала наприкінці XX століття за рахунок істотної зміни парадигми світового та національного розвитку. Розвинені країни світу вступили до нової постіндустріальної ери розвитку і активно визначають характер світового цивілізаційного розвитку за допомогою корпоративно-конкурентного глобалізму.

Теоретичні засади та їх впливу на економічну безпеку країни займалися видатні українські та іноземні вчені: Л.Туроу, А.І.Росе, Ж.Абена, Д.Олвей, Дж.Р.Голден і Р.Келлі. Дуже цікавими та важливими є дослідження даної проблематики вітчизняними вченими В.Г.Андрійчуком, Г.Ф.Бінько, О.Ф.Беловим, З.С.Варналієм, О.С.Власюком, Й.Гончаренком, Б.В.Губським, Я.А.Жалілом, Б.М.Лисициним, А.І.Міокієм, В.І.Мунтіяном, С.І.Пирожковим, М.Л.Рубанцем, А.С.Філіпенком, В.Т.Шлемко, О.І.Барановським, О.Г.Білорусом та іншими.

Фінансова безпека суб'єктів господарювання на сьогодні є доволі проблемним. Значно більше уваги приділяється вивченню економічної безпеки підприємства загалом.

Необхідність постійного дотримання фінансової безпеки зумовлюється об'єктивно наявним для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільності функціонування та досягнення головних цілей своєї діяльності. Рівень фінансової безпеки фірми залежить від того, наскільки ефективно її керівництво і спеціалісти (менеджери) будуть спроможні уникнути можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовища.

Головна мета фінансової безпеки підприємства полягає в тому, щоб гарантувати його стабільне та максимально ефективне функціонування тепер і високий потенціал розвитку в майбутньому.

Фінансова безпека підприємства є комплексним поняттям і пов'язана не лише з внутрішнім станом самого підприємства, а й з впливом зовнішнього середовища, з його суб'єктами, з якими підприємство вступає у взаємозв'язки. У цьому плані фінансова безпека відображає узгодженість, збалансованість інтересів підприємства та інтересів суб'єктів зовнішнього середовища. З цих позицій фінансова безпека підприємства може розглядатися як практичне втілення положень теорії ресурсної взаємозалежності, відповідно до якої в своїй діяльності підприємство повинно брати до уваги не лише свої, а й різноманітні інтереси партнерів і конкурентів.

В сучасній науковій літературі російські економісти визначають економічну безпеку, як достатність забезпечення необхідного рівня національної безпеки власними фінансовими та іншими необхідними ресурсами, створення сприятливих умов для розвитку економіки і підвищення рівня конкурентоспроможності країни та захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави в економічній сфері від внутрішніх та зовнішніх загроз. А отже, демонструється безпосередня взаємозалежність понять „фінансова та економічна безпека країни”.

Сутність фінансової безпеки з точки зору системного підходу полягає в підтриманні міжсистемного зв'язку всіх елементів економіки. Відповідно, підтримувати економічну безпеку через всі її складові має держава за допомогою системи правових, організаційних, політичних інструментів тощо. А отже, фінансова безпека країни – складова економічної безпеки країни, заснована на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансово-кредитної складової, що виражається через систему критеріїв та показників її стану, які характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів та наявність грошових, валютних, золотих резервів тощо.

Сутність категорії “фінансова безпека підприємства” можна трактувати з різних позицій: 1) ступінь захищеності фінансових інтересів підприємства на усіх рівнях фінансових відносин; 2) стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, інвестиційної, митно-тарифної і фондової систем, які характеризуються збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю попередити зовнішню фінансову експансію, забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи і економічне зростання; 3) створення таких умов функціонування підприємства при яких зведено до мінімуму можливість зловживання фінансово - економічними та інформаційними ресурсами підприємства.

Загрози фінансовій безпеці підприємницької діяльності можуть бути дуже різноманітними, вони класифікуються за різними критеріями: за джерелом виникнення всі загрози можна поділити на зовнішні і внутрішні; за рівнем тяжкості наслідків: загрози з високою, значною, середньою і низькою тяжкістю наслідків; за рівнем вірогідності загрози можуть бути маловірогідними і високовірогідними; загрози можуть розрізнятися за проявом на певному етапі підприємницької діяльності. Існують загрози найвірогідніші та найнебезпечніші на етапі створення фірми, й такі, що характерні для її функціонування; загрози можуть розрізнятися за об'єктом посягань; за суб'єктами загроз; за формою збитку.

Література

1. Горячева К.С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки. / К. С. Горячева // Економіст.— 2003. - №8. - С. 65-67.
2. Економічна безпека: Навч. посіб. для студентів, аспірантів, викладачів ВНЗ. Рекомендовано МОН / За ред. З.С. Варналія. — К., 2009. — 647 с
3. Підхомний О.М. Типологія загроз фінансовій безпеці підприємницької діяльності. /О.М. Підхомний, Н.О. Микитюк, І.П. Вознюк// Вісник Національного університету „Львівська політехніка”: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. — № 605. — 2007. — С. 119- 123.

УДК 332.1(477):351.863(043)

Семкова Л. В., к.э.н., доцент

АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Развитие регионов Украины связано с решением ряда социально-экономических проблем, большая часть которых являются сложными теоретическими и практическими задачами, требующими безотлагательного решения.

Обеспечение эффективности решения этих задач невозможно без проведения всеобъемлющего анализа показателей развития регионов и рассмотрения их в динамике.

При анализе экономической ситуации в регионе употребляется термин «экономическая безопасность региона», под которым понимают совокупность текущего состояния, условий, факторов, характеризующих стабильность и поступательное развитие экономики региона, органично интегрированной в экономику страны как относительно самостоятельная структура [1].

Важной составляющей экономической безопасности региона является финансовая, поскольку без надлежащего финансового обеспечения экономика региона развиваться не сможет. Поэтому можно говорить о финансово-экономической безопасности региона [2].

Анализ уровня экономического развития регионов Украины проводился на основе рейтинговой оценки. Сравнение осуществлялось по пяти показателям [3].

Валовой региональный продукт (ВРП) на душу населения (Yc). Этот показатель позволяет оценить производительность экономики региона, а также ее объем в пересчете на одного жителя.

Динамика ВРП в 2007-2010 годах (ΔY). Динамика ВРП после кризиса дает представление об устойчивости экономики региона к кризисным явлениям и о надежности местной экономической модели.

Занятость на малых предприятиях на 100 человек населения (E_s). Малые предприятия - ключевое звено в современной экономике, имеющие принципиальное значение для качества экономического роста. Они являются важным источником занятости в регионе, соответственно, их количество относительно населения региона дает представление о том, насколько качественно этот регион развивается.

Уровень безработицы (U). Чем полнее экономика использует имеющиеся ресурсы, в том числе, человеческие, тем она эффективнее. Высокая безработица означает, что большое количество потенциальных работников остаются незадействованными в продуктивной деятельности. Низкая – что, наоборот, люди находят себе применение и их возможности не тратятся даром.

Валовое накопление основного капитала на душу населения (I). Накопление основного капитала – инвестиции – показывает инвестиционную привлекательность региона.

По каждому из показателей регионы ранжируются от 1-го до 27-го места. Затем для каждого региона вычисляется интегральный показатель (R) как среднее арифметическое.

Таблица 1

Результаты ранжирования и интегральный показатель развития регионов Украины

Место в рейтинге эконом. развития	Регион	R	Y_c (2010р.), грн.	ΔY (2010р.), %	E_s (2010р.), чел.	U (2010р.), %	I (2005-2011р.р.), грн.
1	Киевская обл.	3,6	5	2	3	6	2
2	Г. Киев	5,2	1	22	1	1	1
3	Одесская обл.	5,6	8	7	5	2	6
4	Днепропетровская обл.	6,2	2	5	13	7	4
5	г. Севастополь	6,4	9	8	2	4	9
6	Харьковская обл.	8,2	7	14	4	8	8
7	АР Крым	8,8	13	11	12	3	5
8	Полтавская обл.	9	3	10	10	19	3
9	Николаевская обл.	9,2	10	6	6	12	12
10	Запорожская обл.	12	6	27	7	9	11
11	Львовская обл.	12	14	15	11	10	10
12	Черкасская обл.	13	12	4	14	20	15
13	Херсонская обл.	13,8	20	1	9	17	22
14	Донецкая обл.	14,4	4	26	24	11	7
15	Кировоградская обл.	15,8	16	9	23	15	16
16	Луганская обл.	16	11	25	26	5	13
17	Сумская обл.	16,4	5	16	15	22	24
18	Ивано-Франковска обл.	17,2	18	19	21	14	14
19	Житомирская обл.	17,4	19	3	18	24	23
20	Хмельницкая обл.	17,4	24	20	8	18	17
21	Черновицкая обл.	18,8	27	17	16	16	18
22	Винницкая обл.	19,2	21	13	20	23	19
23	Волынская обл.	19,6	22	23	19	13	21
24	Черниговская обл.	20,8	17	18	17	27	25
25	Ровненская обл.	23	23	24	22	26	20
26	Тернопольская обл.	23,4	26	12	27	25	27
27	Закарпатская обл.	23,6	25	21	25	21	26

Регионы Украины не одинаковы с экономической точки зрения. Они отличаются по структуре экономики - на востоке страны доминирует промышленное производство, в Крыму и Карпатах туризм, а в крупных городах главную роль играет сектор услуг.

Различаются и объемы экономики регионов, например, ВРП г. Киева более чем в десять раз превышает показатели Хмельницкой, Закарпатской или Волынской областей. Отличаются регионы Украины и по инвестиционной привлекательности, и по уровню безработицы, т.е. регионы Украины имеют разные уровни развития, что подтверждается таблицей 1.

Наиболее ярко это демонстрирует г. Киев, который лидирует практически по всем экономическим показателям. Столица имеет наивысший ВРП на душу населения, в городе лучше развиты малые предприятия, низкий уровень безработицы и получено значительно больше инвестиций, чем любым другим регионом. Однако, экономическая модель, которая сформировалась в последнее десятилетие в Киеве, оказалась уязвима к кризису. В результате ВРП Киева в 2010 году был на 13% ниже своего уровня 2007 года, один из худших показателей по стране в целом.

Эта уязвимость и поставила Киев на второе место в рейтинге. Первое же заняла Киевская область, немного отстает от Киева по ряду показателей, но все равно является одним из наиболее развитых регионов страны. Она занимает 5 место по ВРП на душу населения, третье - по занятости на малых предприятиях, шестое - по уровню безработицы и второе - по инвестициям.

Из других регионов только два сумели продемонстрировать рост за этот период - Житомирская и Херсонская области. Обе, в отличие от Киевской области, являются относительно слабо развитыми и их стабильность, во многом, этой слабой развитостью и объясняется.

Первую половину мест в рейтинге занимают, в основном, регионы, в которых доминирует городское население, в то время как в другой половине - в основном, регионы со значительной долей сельского населения.

Следует отметить, что высокий ВРП - как в абсолютном значении, так и на душу населения - не является залогом развития региона [4]. Регионы Востока Украины, обладающие развитой экспортно-ориентированной промышленностью, - Донецкая и Луганская области - на самом деле довольно депрессивные, плохо развит малый бизнес.

Кроме того, экспортная ориентированность сделала эти области крайне уязвимыми к экономическому кризису. Хуже их в 2007-2010 показала себя только Запорожская область.

Однако, худшие результаты демонстрируют слабо урбанизированные части Центральной, Северной и Западной Украины. Высокая безработица, низкий ВРП на душу населения, малый объем инвестиций, слабое развитие малого бизнеса - даже до кризиса эти регионы оказались уязвимыми.

Основными задачами обеспечения финансово-экономической безопасности регионов Украины являются: обеспечение пропорционального и непрерывного экономического роста, обуздание инфляции и безработицы, формирование эффективной структуры экономики и развитого рынка ценных бумаг, сокращение дефицита бюджета и государственного долга, обеспечение социальной защиты и повышение качества жизни населения регионов, поддержка устойчивости национальной валюты и т.п.

Литература

1. Економічна безпека та сталий розвиток: взаємодія на регіональному рівні : автореф. дис. на зд. наук. ступеня к.е.н.: спец. 08.00.01. / В.В. Кузьменко; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2007. – 20 с.
2. Економічна політика: навч. посібн. / О.О. Беляєв, А.С. Бебело, М.І. Діба та ін. – К. : Вид-во КНЕУ, 2004. – 287 с.

3. Официальный сайт государственного комитета статистики Украины. – Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

4. Науково-методичні основи створення механізму державного управління і регулювання системи безпеки підприємницької діяльності: регіональний аспект: автореф. дис. на добуття наук. ступеня к.е.н. з держ. управління: 25.00.02. / Т.М. Гладченко; Донец. держ. акад. упр. – Донецьк, 2008. – 19 с.

УДК658.589 (043)

Ульяницька Н. С., к.е.н, старший викладач

АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Україна володіє великими науково-технічними можливостями, однак ще не досягнуто високих темпів зростання. Проведений аналіз інноваційної складової економічного розвитку України виявив недоліки і резерви в інноваційній діяльності промислових підприємств держави. Загалом у 2010 році створенням і використанням інноваційних бізнес-процесів, а також використанням раціоналізаторських пропозицій займалося 1694 підприємств і організацій України. Створенням передових виробничих технологій займалися 154 підприємства, майже третина яких зосереджена у м. Києві, 14.3% - у Дніпропетровській, 9.7% - Харківській, 6.5% - Донецькій, 5.2% - Луганській, 4.5% - Львівській областях. У розрізі видів діяльності майже 40% - це організації, що займалися дослідженнями і розробками, 28.6% - підприємства переробної промисловості, 18.2% - установи освіти. Загальна кількість створених інноваційних бізнес-процесів (ІБП) склала 376, у т.ч. 87,8% - нові для України, 12.2% - принципово нові. Майже чверть з них створено за державним контрактом.

У 2010р. на ІБП було отримано 617 охоронних документів, у т.ч. 166 патентів на винахід, 407 – на корисну модель, 44 – на промисловий зразок; із загальної їх кількості 233 мають патентну чистоту в інших країнах.

Більше половини створених ІБП призначено для впровадження на промислових підприємствах, в основному – в переробній промисловості. Ці 2010 р. 1590 підприємств використовували у виробництві інноваційні бізнес-процеси, з них – 24.3% - підприємства Харківської, 8.7% - Донецької, 6.8% - Луганської, 6.2% - Закарпатської, по 5.3% - Дніпропетровської та Одеської областей; в розрізі видів економічної діяльності 66.6% - підприємства промисловості, 19.4% - організації, що займалися операціями з нерухомим майном, орендою, інжинірингом, 8.2% - підприємства транспорту і зв'язку.

Середній вік інноваційних бізнес-процесів, що використовувалися підприємствами та організаціями України у 2010 році, складав 5.4 року. Питома вага ІБП, впроваджених у виробництво протягом 2010 р. склали 16.3% і термін впровадження третини з них склав 6 років і більше. Найстаріші бізнес-процеси (БП) використовувалися на підприємствах хімічного виробництва (7.7), де майже 90% БП віком 6 років і більше; у металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів - 6.1% і 42.6% ; виробництві та розподіленні електроенергії, газу та води – 6.0% і 43.9%. Достатньо нові бізнес-процеси застосовувалися на підприємствах торгівлі, з ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (4.2%), де 53.5% бізнес-процесів віком до 3-х років, та у сфері освіти (4.1 і 68.4%). У 2010 році 196 організацій використали 11678 раціоналізаторських пропозицій. Чисельність авторів цих пропозицій склала 11484 чоловік.

Враховуючи зазначені фактологічні дані, необхідно виділити напрямки технологічної модернізації промисловості та покращення відтворювальних процесів промислових підприємств, а саме:

- сприяння розвитку ключових високотехнологічних виробництв у тих підгалузях машинобудівного комплексу, де вона має домінуючу роль – ракетно-космічна техніка, цивільне авіабудування та енергетичне машинобудування;
- використання інтрапренерства (стимулювання підприємницької діяльності, що здійснюється у межах промислового підприємства);
- пріоритетний розвиток технологій, що знижують експлуатаційні витрати;
- налагодження бізнес-взаємодії між наукою і виробництвом, за для підвищення конкурентного потенціалу розвитку підприємств;
- використання корпоративного венчурингу (партнерства між крупними та малими підприємствами);
- розробка заходів щодо відновлення ліквідності підприємств за допомогою кредитних механізмів та бюджетних асигнувань;
- розробка механізмів імпортозаміщення та відповідне зниження чутливості української економіки до цінових тенденцій зовнішніх ринків;
- створення системи ефективного вибору ринкових ніш для підприємств машинобудівної галузі (продуктових та географічних);
- проведення гнучкої політики міжнародного співробітництва, що поєднує реалізацію спільних проєктів, участь в технологічних ланцюгах.

Таким чином, розвиток України як інноваційної держави потребує впровадження економічних механізмів і важелів стимулювання вітчизняної інноваційної діяльності, закладених в нормативно-правові акти що регламентують інноваційну діяльність, в яких повинні бути зафіксовані фундаментальні принципи організації інноваційної та науково-технологічної сфери, визначені основні елементи їх інфраструктури і функції.

Необхідно приділення особливої уваги фінансовим інструментам упровадження інноваційних продуктів, що передбачає необхідність прийняття низки положень, які б установлювали та регулювали правила венчурного інвестування в інноватику, пільги по банківським кредитам, закони про державні науково-технологічні фонди, тощо. В межах даної сфери необхідно віддзеркалити положення відносно послідовної лібералізації політики в сфері використання результатів інтелектуальної діяльності, яка фінансується з бюджету, відмова держави від монополії в цій сфері, концентрування зусиль на прискореній передачі отриманих результатів до промисловості.

Правові норми в цій сфері повинні містити положення щодо створення адекватного середовища для продуктивної діяльності структур підтримки інноваційної діяльності (технопарків, інноваційних центрів, дослідницьких університетів), як ефективних та перевірених загальносвітовою практикою елементів інноваційної інфраструктури, яка забезпечує інноваційну сферу всіма видами послуг, а також інтегрує елементи інноваційного процесу та сприяє трансферу знань.

Оскільки феномен інновацій безпосередньо залежить від людського фактору, то правових актах необхідно окремим розділом висвітлити соціогуманітарні та етнокультурні аспекти інноваційної діяльності. Зокрема забезпечення належної підготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів, які в змозі активно просувати інновації в ринковому середовищі. В цілому необхідно перейти на інноваційне навчання, направлене на розвиток загальної інноваційної культури, що базується на категоріях гармонізованого світу, тобто сучасний спеціаліст повинен мислити трьохвимірному просторі створення цінності на основі гармонізації показників економічного, соціального та екологічного розвитку.

Створення ефективного механізму стимулювання і мотивації робітників до творчої ініціативи та інноваційної діяльності, посилення їх зацікавленості в оновленні виробництва на основі передової техніки і наукоємних технологій.

Таким чином, головним підсумком в перспективі має стати економічне зростання яке базуватиметься на розширенні інвестиційного попиту, впровадженні на промислових підприємствах інноваційних бізнес-процесів, підвищення якості управлінської та

виробничої діяльності, зміцнені конкурентоспроможності української економіки, підвищення ефективності використання виробничих ресурсів та науково-технологічного потенціалу.

Література

1. Аминтан В.Н. Инновационное развитие Донецкого региона: состояние и перспективы / В.Н.Аминтан, Ю.Н. Киклевич, Д.Е.Филитов // НАН Украины, Ин-т экономико-правовых исследований.- Донецк: ООО «Юго-Восток ЛТД», 2002.-182с.
2. Аньшин В.М. Инновации и рынок: стратегия, управление, эффективность.- М.: ВНИИцентр, 1992.-288 с.
3. Белопольский Н.Г. Основы производственно-хозяйственной экономики.- М.:Экономика1990г.-185 с.
4. Белопольский Н.Г. Энвайроника – наука будущего развития человечества / 3-е изд., перераб. и доп.- Донецк: ИЭП, 2007.-436 с.
5. Гальчинський А.С. Інноваційна стратегія українських реформ /А.С.Гальчинський, В.М.Геєць, А.К. Кінах, В.П.Семиноженко.-К.: Знання України, 2002.-336 с.
6. Державний комітет статистики України (Електронний ресурс) – режим доступу:<http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Діяльність підприємств - суб'єктів підприємницької діяльності / Стат.зб.: Державний комітет статистики України.- К.:ДКСУ, 2010.-256с.
8. Закон України від 04 липня 2002 року №40-1У «Про інноваційну діяльність»// Відомості Верховної Ради України -2002.-№36.-ст.-266.
9. Постанова Верховної Ради України від 13 липня 1999р.№916-14 «Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України».
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 січня 2008 р. №14 «Про затвердження Державної програми прогнозування науково-технологічного розвитку на період 2008-2012 роки».

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЙ

УДК 339.891(477)(043)

Авдан О.Г., асистент

**ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТУРИСТИЧНОГО
ПІДПРИЄМСТВА ТА ЙОГО БРЕНДУ**

Підприємства туристичної індустрії працюють в умовах жорсткої конкурентної боротьби за клієнта. Загострення конкурентної боротьби між підприємствами наводить до того, що перед кожною туристичною фірмою встає проблема пошуку власних позицій маркетингових досліджень ринку, створення і просування привабливого туристичного продукту, підбору кваліфікованих кадрів, залучення потенційних клієнтів.

Залежно від того, як туристичне підприємство представляє свої послуги, акцент може ставитися на наступні переваги: розробка нових привабливих туристичних продуктів, нижчі ціни на тури, розробка ефективної реклами і т.д.

Туристичному підприємству необхідно виділятися серед конкурентів, як мінімум, по одному з критеріїв: порівняно недорогою ціною за тур; перевагою додаткових послуг або психологічним аспектом. Але важлива мета для туристичного бренду – відрізнятись від інших.

Щоб добитися успіху, туристичне підприємство повинне в першу чергу прагнути до глибокого розуміння споживачів туристичних послуг. Для того, щоб досягти справжнього проникнення в цільовий ринок, співробітникам туристичного підприємства варто поставити себе на місце споживачів, зрозуміти їх бажання і переваги, в умовах сучасного розвитку суспільства і інформаційних технологій. Аналіз, об'єктивність і творчий підхід допоможуть визначити переваги потенційних споживачів. Це також означає прийняття на себе повної відповідальності за надання якісних туристичних послуг. Якість в даному випадку повинна завжди розглядатися як те, що відчувається споживачем.

Отже, головною ціллю будь-якого підприємства є необхідність увійти та закріпитися в сегменті ринку туристичних послуг. При створенні нової компанії, цілі і завдання бренду визначаються маркетинговими цілями, що стоять перед компанією. Це:

- закріплення на ринку туристичних послуг;
- створення клієнтської бази.

Пропоновані туристичні послуги не повинні бути обмежені одним або двома напрямками в туризмі. Повинен існувати стандартний набір турів (наприклад, Австралія, Нова Зеландія, Швеція, Норвегія, Фінляндія, Ісландія, Мексика, США, Канада, Аляска, Японія, ЮАР, ОАЕ, Фіджі, Таїті та ін.). Також повинні бути види туризму, які туристична компанія матиме змогу запропонувати клієнтам. Це: подієвий туризм (відвідання відомих традиційних щорічних заходів, карнавалів, музичних фестивалів і т.д.) та екологічний туризм (наприклад, сафарі, дайвінг, рафтинг і т.д.).

Бренд туристичного підприємства, щоб стати кращим у своєму сегменті, повинен мати наступні характеристики: якість пропонованих туристичних продуктів, професіоналізм персоналу, індивідуальний підхід до кожного клієнта, готовність шукати рішення будь-яких питань з боку клієнта, а також цікаві та вигідні тури. Всі ці елементи є складовими конкурентоспроможного продукту і повинні відображатися в імені, логотипі та комплексі ідентифікації компанії.

Бренд – це добавлена вартість компанії. Клієнти проявляють довіру бренду, адже бренд це гарантія якості пропонованих послуг.

Аналізуючи стан туристичної індустрії, можна зробити висновок, що брендингу приділяється недостатньо уваги. Кожна компанія проводить рекламні акції, видаються каталоги про туризм, однак цього замало. Також слід відмітити, що веб-сайти

туристичних компаній практично не використовуються для просування бренду. На кожному сайті можна знайти ціни на тури, однак ніяких обіцянок бренду, ніяких переваг та вираження індивідуальності, тобто тих факторів, за допомогою яких клієнт повинен звернутися до цієї конкретної компанії.

УДК 351.82(100):659.1(043)

Брітченко Г.І., д.е.н., професор

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РЕКЛАМНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Для розгляду сутності проблем організації та управління рекламної діяльністю необхідно визначити основні методологічні принципи, які дозволять розкрити механізм її функціонування.

Під методологією управління рекламною діяльністю можна розуміти широкий комплекс знань щодо науково обґрунтованих принципів, методів, критеріїв організації і побудови теоретичної і практичної систем управління рекламною діяльністю, а також вчення щодо методу наукового пізнання цієї системи, що надає логічного зв'язку, цілісності відповідним положенням. Багатогранність складових методології дозволяє виділити три класи системо утворюючих елементів методології рекламної діяльності:

- принципи реклами;
- способи управління;
- використовувані інструменти.

Методологія управління рекламною діяльністю визначає підхід до розробки і змісту типової структури, основних напрямків і програм її розвитку, включаючи:

- стратегічний розділ, що містить вихідні дані щодо вибору концепції управління, структури ланцюгу управління суб'єктів рекламної діяльності, стратегій планування і управління рекламною кампанією, використання медіа засобів в залежності від профілю споживача, позиціонування товару у рекламних повідомленнях та ін.;
- технічний розділ, що включає в себе стан і прогнози розвитку медіа каналів, досягнуті і потенційні можливості рекламних агентств і посередників рекламного процесу, досягнення науки в рекламних технологіях, творчі концепції, пріоритетність і рівні характеристики основних засобів реклами, а також індикатори управління рекламною кампанією в залежності від маркетингових цілей;
- економічний розділ, що містить оцінки наявних і потенційних матеріальних, виробничих і фінансових можливостей учасників рекламної діяльності щодо забезпечення поточного попиту на рекламу, підходи, способи, ресурси, що задовольняють потреби рекламодавця, учасників рекламної діяльності і споживачів, обґрунтування раціонального розподілу ресурсів для наукових досліджень, розробки, виробництва реклами, закупівель, обслуговування, модернізації рекламо носіїв;
- соціальний розділ, що містить зведений перелік обов'язкових для всіх розробників, посередників і споживачів реклами із забезпечення нормованих рівнів безпеки експлуатації і застосування рекламо носіїв у відповідності до Закону України «Про рекламу», щодо реалізації оптимальної комунікації реклами з інформаційними і фізико-психологічними можливостями споживачів.

На основі дослідження наукової літератури можна виділити такі принципи міжнародної рекламної діяльності, які покладено в основу управління міжнародною рекламною діяльністю:

- принцип науковості;
- принцип основної ролі маркетингу як вектору рекламної діяльності;
- принцип відповідності попиту на рекламу з боку споживачів (рекламодавців) пропозиції рекламного ринку;

- принцип ринкової конкуренції;
- принцип додаткової вартості товару від рекламної пропозиції і капіталізації марки;
- принцип надлишковості в плануванні бюджету реклами;
- принцип культури споживання реклами;
- принцип прибутковості рекламної діяльності;
- принцип науково обґрунтованого планування рекламної компанії;
- принцип інтеграції з іншими маркетинговими комунікаціями, а також до світового рекламного ринку;
- принцип відповідності правил рекламної діяльності положенням національних законодавств про рекламу;
- принцип орієнтації на довгострокові цілі учасників рекламної кампанії;
- принцип неповторності реклами в новому життєвому циклі товару;
- принцип старіння реклами;
- принцип креативності творчої сторони рекламної діяльності;
- принцип інноваційності засобів реклами;
- регіональний принцип.

Факторами державного регулювання рекламного ринку виступають соціальна і уречевлена сторони міжнародною рекламною діяльністю:

- соціальна сторона регулювання пов'язана із узгодженням цілей, інтересів суб'єктів, цільових споживачів і суспільства. Під впливом глобалізації, розвитку інтерактивності, інтернет - технологій сучасний процес соціалізації рекламної діяльності відбувається через узгодження інтересів всіх суб'єктів світового рекламного ринку, споживачів і суспільства;
- уречевлена сторона регулювання визначається управлінням структурою обороту медіаканалів і провідних рекламодавців, кількістю рекламних ЗМІ, часткою часу і місця в медіа каналі, оргструктурою діяльності технологіями, рівнем бюджету провідних рекламодавців та ін.

Управління міжнародним рекламним ринком здійснюється на базі об'єктивних економічних законів, аналогічних управлінню товарним ринком, використовуючи при цьому законодавчі методи. Конкретне управління рекламним ринком здійснюють законодавці кожної країни і громадські організації, міжнародні організації реклами, рекламні асоціації і союзи і т.п.

УДК: 338.48(043)

Герашенко О.О., асистент

МІЖНАРОДНІ ГОТЕЛЬНІ МЕРЕЖІ: ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ

Готельна мережа – це довгострокове взаємовигідне об'єднання готельних підприємств, а також фірм супутніх галузей в єдину структуру та систему стратегічного співробітництва з метою створення спільних відмінних компетенцій. З іншого боку, готельні мережі – це група готелів (два та більше) а також фірм супутніх галузей, які взаємозв'язані між собою і здійснюють колективний бізнес, перебувають під безпосереднім контролем керівництва мережі, мають єдину концепцію просування продукту та торгової марку.

Готельні ланцюги сприяють поширенню і значному підвищенню рівня організації виробництва й обслуговування туристів, створенню певного образу готельного обслуговування. В таких готелях в інших незнайомих країнах турист почувається майже

як удома, у знайомій і комфортній обстановці. Інтеграційні процеси в сфері готельного господарства викликані об'єктивною необхідністю:

- забезпечення стабільного завантаження готелю, тому кожна готельна ланцюг має власну систему бронювання, орієнтовану на першочергову завантаження входять в ланцюг готелів. Включення в такі системи електронного бронювання коштує дорого, незалежним готелям це не під силу;

- формування якісної готельної послуги, що залежить від цілого ряду чинників (оформлення інтер'єру, якість обладнання, кваліфікація персоналу, забезпечення безпеки мешканців і їх майна). Тому всі провідні готельні об'єднання мають власні нормативи та стандарти оснащення всіх приміщень готелю, а також технологію і стандарти обслуговування. Для того щоб забезпечити відповідність готелів прийнятим нормативам і стандартам обладнання, готелі йдуть на створення не тільки потужних централізованих постачальницьких організацій, але і спеціалізованих підприємств з виробництва та ремонту обладнання та меблів. Дозволити собі це можуть тільки великі готельні об'єднання;

- підвищення завантаження готелю, пошук нових клієнтів та збереження наявних змушує готелі проводити глибокий аналіз ринку, клієнтури, готелів-конкурентів, постачальників і т.д., вести активну рекламну і збутову політику, що вимагає використання більших фінансових, інформаційних та людських ресурсів;

- вдосконалення професіоналізму персоналу готелів, що істотно впливає на якість обслуговування гостя в готелі. Переважна більшість великих готелів вважає підготовку кадрів у державних або комерційних навчальних закладах недостатньою і створює свою власну систему підготовки та підвищення кваліфікації персоналу, витрачаючи на ці цілі значні кошти.

Об'єднання готелів під єдиним управлінням у результаті дає колосальну вигоду як власникам об'єктів, так і їх операторам. Раціональна ідея, яка народжується в одному кільці готельного ланцюга, оперативно впроваджується в інші, що приносить одразу ж значні результати. Об'єднання готелів має дві основні мети: забезпечення конкурентоспроможності на ринку гостинності за рахунок високої якості обслуговування, що підтримується станом основних фондів, кваліфікацією персоналу, безпекою клієнта та його майна; забезпечення економічної ефективності діяльності шляхом стабільного завантаження готелів; мережа дозволяє зменшити витрати на резервування, маркетингові дослідження, рекламу, підготовку кадрів.

При поступовому ускладненні концепції готельного продукту готельні підприємства природним чином приходили к мережевим формам організації, тому що мережа дозволяє: успішно реалізовувати на практиці концепцію якісного готельного продукту, розширювати ціннісне наповнення концепції готельної пропозиції, формувати портфель брендів з метою максимального охоплення потенційних клієнтів, досягати економії від масштабу, різноманітності, досвіду та спеціалізації, успішно здійснювати географічну експансію, використовувати широкий спектр стратегій розвитку.

1 етап. Формування інституційних основ: стандартизація готельної пропозиції, галузеві об'єднання, спеціалізована професіональна освіта, спеціалізація готельного бізнесу, зародження нишової конкуренції;

2 етап. Кількісне та якісне зростання: географічна експансія, розвиток концепцій готельного продукту, диференціація пропозицій;

3 етап. Управлінське розширення: контракти на управління, франчайзинг, стратегічні альянси;

4 етап. Накоплення "критичної маси": географічна експансія на міжнародному рівні, формування портфеля брендів.

З іншої точки зору, в розвитку міжнародних готельних мереж можна виділити 2 основних періоди. Перший тривав до 1970-х років і характеризувався інтенсивним розвитком повітряних та наземних подорожей, появою нових туристичних маршрутів та

розвитку туризму в цілому. Протягом цього періоду простежується поступова інтернаціоналізація угод в готельному бізнесі. Носіями росту і розвитку були насамперед готельні компанії в США. Протягом цього періоду, були створені деякі з найвідоміших готельних мереж в світі, такі як InterContinental, Hilton, HolidayInns.

Другий період ознаменувався збільшенням числа міжнародних готельних ланцюгів та їх можливостей за кордоном, більшою універсальністю в ділових відносинах, поступовою відмовою від концепції одного (єдиного) бренду і впровадження нових, мультибрендів. Використовуючи стратегію портфеля брендів, багатонаціональні готельні мережі диференціювали свої послуги відповідно до потреб більшої кількості сегментів, перш за все туристичних та ділових поїздок. Адаптація до вищезазначених змін очевидна політиці географічної експансії: крім курортних центрів, основна орієнтація направлена в бік великих міст, бізнес-центрів.

Численні чинники вплинули на формування міжнародних, спеціалізованих готельних мереж, тобто їх початок і розвиток. Існують різні зв'язки і відносини серед цих факторів, тому дуже важко визначити, які були домінуючими у формуванні зокрема готельної мережі. Їх можна розділити на дві основні групи: зовнішні і внутрішні фактори.

Зовнішні фактори включають в себе загальні обставини, що стали основою встановленню і розширенню міжнародних готельних мереж. Зовнішні фактори, які вплинули на виникнення цього виду готельних підприємств це: розширення попиту на готельні послуги у світі; необхідність прискорення економічного зростання окремих регіонів в світі.

Серед найважливіших чинників збільшення розміру туристичних поїздок є: рівень урбанізації та індустріалізації, рівень життя, якість роботи та умов життя, вільного часу, реклама, ціни і т.п. Значні політичні і соціальні зміни, а також лібералізація світового ринку, призвели до збільшення ділових поїздок. Вважається, що цей сегмент подорожі становить близько 25% від загального обсягу.

Міжнародний бізнес забезпечує більшу ефективність. Завдяки диверсифікації їх пропозиції, готельні мережі знижують ризик ведення бізнесу за допомогою різних продуктових і географічних дифузії. Це розширює діапазон їх пропозицій.

Основні переваги готельних ланцюгів: можливість придбання великих партій товарів і послуг за гуртовими цінами; економія витрат на підготовку персоналу. Як правило, ланцюг здійснює централізовану підготовку кадрів, що значно скорочує витрати кожного члена ланцюга окремо; ефективно просування готельних послуг на ринок і економія на рекламних заходах. Готельні ланцюги дозволяють своїм членам розподіляти між собою витрати на рекламу і просування. Крім того, рекламну функцію виконує торгова марка ланцюга; використання централізованої системи бронювання, що дозволяє підвищити завантаження номерного фонду всіх членів ланцюга; використання централізованої системи бухгалтерського обліку, проведення загальних маркетингових досліджень, будівництво, здійснення операцій з нерухомістю; інвестування. Групі готелів, що здійснюють колективний бізнес, легше обґрунтувати одержання інвестицій, мобілізувати капітал і направити його на розширення і підвищення ефективності своєї діяльності.

Отже, готельні мережі – це група готелів, а також фірм супутніх галузей, які взаємозв'язані між собою і здійснюють колективний бізнес, перебувають під безпосереднім контролем керівництва мережі, мають єдину концепцію просування продукту та торгової марку, головною метою яких є одержання прибутку за рахунок підвищення конкурентоспроможності, захоплення, утримання і потенційного розширення частки цільового ринку шляхом виведення на ринок готельного продукту (продуктів), що сприймаються в рамках певного бренду або брендів. Основними перевагами готельних мереж є економія на масштабі, в галузі маркетингу, на витратах пов'язаних з управлінням, більш ефективно просування готельних послуг, використання централізованої системи управління.

Література

1. Білан М.О. Готельніланцюги:стан і перспективирозвитку[Електронний ресурс]/М.О.Білан.-Режим доступу:<http://s-journal.cdu.edu.ua/base/2008/v6/v6pp10-11.pdf>
2. Гарбера О. Є. Сучасні тенденції розвитку світової готельної індустрії [Електронний ресурс]/ О. Є. Гарбера. - Режим доступу:
http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Ech/2010_11-12/8_Garbera.pdf
3. Гостиничные цепи и консорциумы [Електронний ресурс].-Режим доступу:<http://prohotelia.com.ua/2009/08/гостиничные-цепи-и-консорциумы/>
4. Катькало В.С. Международныегостиничные сети: спецификаорганизации и типологиястратегийразвития[Електронний ресурс] / В.С. Катькало, В.Н. Мукба//ВестникСанкт-Петербургскогоуниверситета.- 2004.-№32. - Режим доступу до журн: <http://www.vestnikmanagement.spbu.ru/archive/pdf/106.pdf>
5. Пуцентейло П.Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва:[Навчальний посібник] /П.Р. Пуцентейло. – К.: ЦУЛ, – 2007. – 300 с.

УДК 330.341.1:338.45(477)(043)

Мацука В.М., к.е.н., доцент

ІНВЕСТИЦІЇ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Найважливіше завдання для сучасної України є підвищення конкурентоспроможності економіки, що визначає не лише рівень ефективності галузей і підприємств, але й рівень добробуту населення, якого досягнуто або може бути досягнуто в країні.

Конкурентоспроможні галузі і підприємства мають порівняно вищий рівень доходності, що не лише забезпечує їхню життєдіяльність і розвиток, а також є одним з основних факторів інвестиційної привабливості. Підтвердженням цього може бути досвід розвинутих країн світу, де акумулюється близько 70% прямих іноземних інвестицій. Саме ці країни є й найбільшими імпортерами капіталу. Отже, існує тісний зв'язок між конкурентоспроможністю, інвестиціями та економічним зростанням. Водночас конкурентоспроможність є важливою вимогою сучасного глобалізованого світу і основним критерієм розвитку відкритої економіки. Рівень конкурентоспроможності визначає також конкурентні переваги та світогосподарські позиції країни.

Конкурентоспроможність країни в першу чергу залежить від факторів, які найбільше впливають на розвиток економічної діяльності, - кількості та якості наявних у країні ресурсів (людських, природних, інфраструктурних, технологічних, інформаційних, культурних тощо). Проте не лише фактори виробництва є визначальними. Багато країн, які свого часу не мали достатньо ресурсів зокрема Німеччина, Японія, Південна Корея, Фінляндія, досягли значних успіхів у своєму розвитку, що до певної міри спростовує цю тезу. Не менш важливими факторами конкурентоспроможності країни є також ефективність дій уряду, який розпоряджається цими ресурсами, продуктивність, яка забезпечується людськими ресурсами й зумовлює рівень заробітної плати та продуктивність (ефективність) використання капіталу, що визначає доход, отриманий його власниками [1].

Світовий досвід показує, що навіть у розвинутих країнах не всі галузі мають достатньо високий рівень конкурентоспроможності, що зумовлено, насамперед, обмеженістю ресурсів. Основними факторами, які визначають привабливість галузі є вплив покупців і постачальників, загроза появи нових гравців (конкурентів), а також нових продуктів-замінників або послуг-замінників і конкуренція серед існуючих гравців [1].

Поява нових гравців (конкурентів) на ринку значною мірою залежить від вхідних бар'єрів - юридичних (ліцензії, дозволи, патенти та ін.) та економічних (розмір первинного капіталу, цінова політика вже працюючих підприємств тощо) і вже потім - від внутрішньогалузевої конкуренції.

Цілком природно, що нові гравці прагнуть увійти до більш конкурентоспроможних, з вищим рівнем доходності галузей, які є інвестиційно привабливішими. Якщо припустити наявність однакових умов входження до всіх галузей економіки, то нових гравців (конкурентів) буде більше в тих галузях, які привабливіші для вкладання капіталу. Тому інвестиції, будучи одним з основних чинників економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності та розвитку країни, є також фактором, що може спричинити структурні зрушення у складових макроекономічної системи, надаючи можливості для інтенсифікації функціонування пріоритетних і гальмуючи зростання інших галузей, що зумовлює перелив капіталу з одних галузей в інші.

Одним із пріоритетних напрямів розвитку інвестиційної діяльності можуть стати туристичні кластери, оскільки в такого роду об'єднаннях налагоджена організаційна структура; підприємства кластера мають конкурентні переваги, які досягаються за допомогою спеціалізації, а це, в свою чергу, забезпечує підвищення продуктивності праці та зниження собівартості продукції та послуг; кластери формуються в межах курортно-рекреаційних зон, що надає інвесторам впевненості у тому, що вкладений капітал залишиться капіталом.

До переваг від інвестицій у туристичну індустрію для кожної країни регіону можна віднести:

- збільшення готівкового потоку в регіон, у тому числі надходження іноземної валюти;
- ріст валового національного продукту (ВНП);
- створення нових робочих місць;
- реформування структури відпочинку, яка може бути використана як туристами, так і місцевими жителями; збільшення податкових надходжень [3].

Завдання залучення інвестицій полягає у використанні конкурентних переваг регіонів та розвитку складових, які створюють ці переваги, що в результаті сприятиме поліпшенню інвестиційного клімату.

Отже, туристична індустрія України має розвиватися, опираючись на такі перспективи:

- стати галуззю господарства, яка залучає в країну валютні резерви;
- сприяти формуванню дохідної частини бюджету країни;
- створювати нові робочі місця у себе в країні;
- ефективно брати участь у структурних змінах господарського комплексу країни на користь сфери послуг;
- розвивати соціальний внутрішній туризм із залученням природної, культурної та духовної спадщини власної країни [2].

З огляду на це вкрай необхідно на державному рівні цілеспрямовано створювати умови для реалізації конкурентних переваг як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринку, збільшення ефективності національних підприємств, поліпшення якості продукції та розширення внутрішнього ринку на основі підвищення платоспроможного попиту населення. Основним пріоритетом розвитку України має бути інвестиційно-інноваційна складова як основна умова конкурентоспроможної економіки.

Література

1. Портер М. Конкуренция: Пер. с англ. - М.: Издательский дом «Вильямс», 2005.
2. Сучасні технології управління туристичним та готельно-ресторанним бізнесом: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції 28 вересня 2012 р. - Маріуполь: МДУ, 2012. - 298 с.

З. Чорненька Н.В. Організація туристичної індустрії: Навчальний посібник. / Н.В.Чорненька – К.: Атіка, 2006. – 264 с.

УДК 338.48(477):005.332.4(043)

Осипенко К.В., асистент

МЕТОДИКА ОЦІНКИ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ РЕГІОНУ

Особливо актуальним у сучасних умовах є алгоритм розроблення, обґрунтування та прийняття управлінських рішень, удосконалення методів організаційного та фінансово-ресурсного забезпечення розвитку туризму як на макро-, так і на мікрорівні. Необхідність оцінювання конкурентних переваг окремих територій та регіонів країни стає пріоритетним питанням сьогодення, оскільки сприятливі умови допоможуть швидше подолати наслідки економічної кризи та збільшити темпи економічної діяльності. В такому оцінюванні мають бути зацікавлені, насамперед, органи місцевого самоврядування, які можуть використати отримані результати як для залучення інвесторів, так і для внесення коректив у свою внутрішню політику. Далеко не останню роль відіграє конкурентоспроможність регіонів на ринку туристичних послуг. У зв'язку з цим зростає значення наукових досліджень, що стосуються розроблення методики оцінки конкурентних переваг туристичної привабливості регіону.

Туристична привабливість регіону – це наявність туристичних ресурсів, сучасної розвиненої матеріально-технічної бази туризму, доступної і достатньої інформації про регіон, які б відповідали потребам туристів і забезпечували досягнення максимального соціально-економічного ефекту. Виявлено, що для економічного оцінювання туристичної привабливості регіону не існує єдиної методики визначення комплексного показника. В той же час існують методики оцінювання окремих її складових чи суміжних процесів.

Процеси глобалізації та регіоналізації суттєво вплинули на підвищення ролі національних регіонів, проявом чого є набуття нових якостей регіонами, однією з яких є конкурентоспроможність, а також надання їм статусу самостійних суб'єктів, що формують власну стратегію розвитку в економічному просторі держави та за її межами. Саме конкурентоспроможність найбільш повно показує потребу в подальшому розвитку регіонів як повноправних суб'єктів ринкової економіки, передбачає їх економічний розвиток та визначає подальші перспективи, формує стратегічні пріоритети. Багатогранний характер конкуренції зумовлює широкий діапазон підходів та показників оцінки конкурентоздатності регіонів. У сукупності вони охоплюють як вертикальний, так і горизонтальний ряд об'єктів. Вертикальний ряд представлений окремими регіонами, галузями, країнами. Горизонтальний ряд являє собою окремі товари, підприємства, види діяльності.

Комплексний інтегральний підхід до оцінки конкурентоздатності регіону, який спирається на сім груп показників пропонує О.О. Тарасова [1]. Вчена виокремлює групи показників, що характеризують аспекти конкурентоздатності: наявність й ефективність використання ресурсів регіону; життєвий рівень населення; інвестиційну привабливість регіону; інноваційну складову регіону; введення нових основних засобів; споживання окремих видів енергетичних матеріалів; малі підприємства.

Методика оцінки конкурентоздатності О. О. Тарасової складається умовно з трьох етапів таких, як розрахунок восьми груп показників, визначення інтегрального показника за кожним регіоном, віднесення регіонів до однієї з чотирьох груп [1]. З точки зору вченої, з якою можна погодитись, показник регіональної конкурентоздатності є комплексним показником, що поєднує три рівні конкурентоздатності: макро-, мезо-, та мікрорівень.

Група вчених у складі С.Н. Смірнова, Ю.В. Сімачова, Л.С. Засімової, А.А. Чулок зазначають, що в залежності від цілей оцінки можуть бути обрані як інтегральні, так і

часткові показники конкурентоздатності регіону [2]. Згідно з методикою вищезазначених вчених, інтегральний індекс конкурентоздатності регіону розраховується на основі двох зведених індексів, таких як: конкурентоздатність підприємств регіону (фінансовий стан підприємства, інвестиційна активність підприємств, інноваційна активність підприємств, диверсифікація галузевої структури регіону, корпоративний розвиток); інституційний розвиток регіону (загальний підприємницький клімат, інвестиційний клімат, якість трудових ресурсів, інноваційний розвиток, розвиток інфраструктури, туристична привабливість регіону, ресурсна забезпеченість).

Фатхутдінов Р.А. теж поділяє думки вищезазначених вчених і пропонує оцінювати конкурентоздатність регіону комплексно, як суму конкурентоздатності показників соціально-економічного розвитку з урахуванням їх значущості. Науковець пропонує розглядати регіон як підсистему системи більш високого рівня, тому, на його думку, конкурентоздатність багато у чому залежить від кількості, якості та інтенсивності впливу на неї з боку системи (країни). Тому багато показників конкурентоздатності пов'язані з відповідними показниками країни. Вчений пропонує перелік показників конкурентоздатності регіону, розроблений на основі системного комплексного та стратегічного підходу [3].

З точки зору Р.А. Фатхутдінова, системність полягає у тому, що регіон з одного боку є підсистемою більш високого рівня, з іншого глобальною системою для підсистем, що входять в неї; кінцевою метою регіону є підвищення якості життя населення [3].

Комплексність пояснюється тим, що до переліку показників входять чинники, що характеризують технічні, економічні, екологічні, організаційні, соціальні, міжнародні аспекти. У переліку показників конкурентоздатності регіону перші вісім є стратегічними (витрати з офіційних джерел у розвиток людини, інвестиційна активність у регіоні, інноваційна активність у регіоні, активність малого бізнесу, ефективність використання природних та виробничих ресурсів), останні одинадцять – фактичними, результативними, головний з яких «якість життя населення».

На думку М. Удачиної, саме комплексний підхід до оцінки конкурентоздатності дозволяє подолати існуючі стереотипи у відношенні до регіонів, отримати більш об'єктивні результати, що відрізняються від звичних уявлень.

Підхід, що базується на трудовому потенціалі регіону представлений таким вченими, як І.А. Землянська. Має місце двояке бачення даного підходу. Землянська І.А. акцентує увагу на оплаті праці, вважає даний підхід заснованим «на використанні трудових параметрів», що передбачає розрахунок питомої ваги оплати праці, яка визначається співвідношенням заробітної плати до продуктивності праці.

Одним з найбільш адаптованих до сучасних умов підходом до оцінки конкурентоздатності є підхід, заснований на використанні державних методик соціально-економічного розвитку регіонів. На думку автора, серед переваг даної методики слід відзначити наступні:

- аналогічно попередній методиці найбільшу питому вагу серед показників має сфера соціального сектору. Даний факт є виправданим через те, що показники соціальної сфери є індикаторами розвитку соціально-економічного розвитку регіону;
- наявність не врахованої в попередніх методиках надзвичайно актуальної сфери екології, адже економіка за своєю суттю є підсистемою, що функціонує в глобальній системі;
- наявність у складі даної методики сфери розвитку малого бізнесу, що має інформаційний характер є позитивною тенденцією, тому що саме мале підприємництво відіграє роль «золотої жили» економіки, кількість малих підприємств наочно демонструє економічний стан регіону та його перспективи.

Згодом виникає потреба не тільки визначити рівень конкурентоздатності регіонів, а і застосовувати основний інструментарій менеджменту – передбачення, планування, організацію, контроль, координацію, активізацію, мотивацію. Даний факт зумовив

застосування вітчизняними та іноземними вченими підходів до оцінки конкурентоздатності регіонів, що засновані на використанні методів стратегічного планування таких, як SWOT, PEST-аналіз.

Підвисоцький В.Г. пропонує застосовувати вищезазначені методи стратегічного планування при оцінці рівня конкурентоздатності регіонів. Так, SWOT-аналіз надає можливість визначити питання щодо:

- сильних сторін регіону, його переваг порівняно з аналогами (Strengths);
- слабких сторін (Weaknesses);
- сприятливих можливостей для майбутнього розвитку (Opportunities);
- потенційних небезпек, найбільш імовірні в майбутньому (Threats).

На думку А.В. Єрмішиної та В.В. Меркушова, конкурентоздатність регіону визначається як наявністю тих або інших конкурентоздатних галузей або сегментів галузі, так і здатністю регіональних органів влади створювати умови регіональним підприємствам для досягнення та утримання конкурентної переваги у певних галузях. З точки зору вченої, з якою можна погодитись, провідна роль у досягненні конкурентної стійкості регіону належить кластерам, сконцентрованим за географічною ознакою групам взаємопов'язаним підприємствам, спеціалізованим постачальникам послуг, а також пов'язаним із їх діяльністю некомерційних організацій та установ у певних галузях, конкуруючих, але разом із тим, взаємодоповнюючим одне одного. Саме кластери створюють критичну масу, необхідну для конкурентного успіху в певних галузях. Тому одним із завдань у системі підвищення конкурентоздатності регіону є виявлення потенціалу кластеризації регіону.

Таким чином, в ході дослідження було виявлено, що різноманітність підходів до оцінки конкурентоздатності регіону обумовлюється різними цілями, поставленими під час оцінки.

Найбільша увага серед досліджених підходів до оцінки конкурентоздатності регіонів приділяється комплексним дослідженням. У ході дослідження встановлено, що «догма односторонності» послужила базисом для більшості методик рейтингової оцінки, в основу яких покладена оцінка економічної категорії одним числом, згортання комплексу показників в єдиний інтегральний. Результати роботи доводять, що комплексні підходи надають можливість оцінити вклад конкретного регіону в конкурентоздатність країни та також імідж регіону, інші підходи дозволяють оцінити конкурентоздатність всередині регіону.

Література

1. Тарасова О. О. Інтегральні оцінки визначення конкурентоспроможності регіону / О.О. Тарасова // Прометей. Регіональний зб. наук. праць з економіки. Донецький економіко-гуманітарний інститут МОН України; Інститут економіко-правових досліджень НАН України. – Вип. 3. - Донецьк, 2006. – С. 52–55.
2. Механизмы повышения конкурентоспособности экономики регионов [Электронный ресурс] / [Смирнов С. Н., Симачев Ю. В., Засимова Л. С., Чулок А. А.]. – Режим доступа к статье : https://www.hse.ru/data/2010/05/04/.../WP1_2005_06.pdf.
3. Фатхутдинов Р. А. Стратегическая конкурентоспособность : учеб. / Р.А.Фатхутдинов. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика». – 2005. – 504 с.

УДК 331.08

Перепада Ф.Л., старший викладач

РОЛЬ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ В КОРПОРАТИВНІЙ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЄЮ

Кадрова політика організації є важливим структурним елементом корпоративної стратегії, який стає все більш впливовим у процесі формування корпоративних цілей за

рахунок впливу соціального середовища на діяльність організації. Особливості функціонування сучасних організацій визначає не лише економічні, але й соціальні та демографічні тенденції, що відбуваються в суспільстві, та багато в чому є визначальними факторами соціально-економічного стану територій на яких вони розташовані. Тому кадрова політика стає справою не лише конкретного господарюючого суб'єкту, але й впливовим фактором, що визначає напрямки розвитку суспільного способу життя в цілому.

По-перше, кадрова політика не тільки визначає напрямки роботи із кадровим складом конкретного підприємства, але й впливає на соціальний розвиток території в цілому..

По-друге, низка підприємств використовує сировину та інфраструктурні об'єкти приналежної території, що покращує стан ділового середовища, сприяє розвитку малого та середнього бізнесу, виробництв на основі обслуговування господарських потреб підприємств. Напрямки реалізації кадрової політики підприємств охоплюють процеси залучення людських ресурсів до власного виробничого процесу, використання власного кадрового складу їх у цільових видах робіт, регіональних проектах та програмах розвитку територій, тощо.

По-третє, кадрова політика спрямована на розвиток, підготовку та перепідготовку кадрового складу, що стає основою для довгострокової співпраці із закладами сфери освіти, сприяння працевлаштування молоді та впровадженню наукових методів організації роботи у власний технологічний процес.

Окрім того кадрова політика є визначальним елементом у процесі позиціонування підприємства у соціальному середовищі, створенню позитивного іміджу та соціальної вагомості підприємства в інфраструктурній політиці регіону. Необхідно відзначити дисбаланс у наборі методів реалізації кадрової політики сучасних підприємств, який стає першоджерелом негативних явищ пов'язаних із наслідками неефективного кадрового управління. Проблеми інноваційного розвитку вітчизняних підприємств є актуальними вже багато років, проте значну увагу приділено питанням реконструкції виробничої бази, покращення умов праці та збільшенню економії витрат ресурсів у виробничому процесі. Існують також проблеми організаційного характеру що впливають на ефективність механізму кадрової політики підприємств, до яких належать насамперед:

- необхідність формування ефективного механізму розподілу ресурсів підприємства, що має забезпечити сферу кадрової політики фінансовими, організаційними та правовими можливостями;

- створення належних умов праці та професійного розвитку працівників підприємств, ефективна організація їх ділової активності та впровадження сучасних методів оцінки персоналу;

- відповідність заходів кадрової політики та їх інтенсивності у відношенні до визначених форм та методів кадрової політики, що є структурним елементом корпоративної стратегії організації;

- приведення кількісних та якісних характеристик кадрового складу до показників, що є необхідними задля оптимальної реалізації кадрової стратегії підприємства.

Активізування процесу розвитку механізму кадрової політики, вдосконалення його структури та методів функціонування дозволить не лише покращити стан соціального середовища але й створить відповідні умови використання кадрового потенціалу підприємств, формування на їх основі стійких конкурентних переваг, як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках.

В умовах ринкових відносин механізм кадрової політики відіграє значну роль у функціонуванні підприємств різних сфер господарювання та є об'єктивно необхідним, оскільки вказує підприємству на шляхи підвищення продуктивності виробничого процесу, ефективності використання ресурсного потенціалу та створення гнучкої адаптивної моделі корпоративного управління. Зміни, що відбуваються в економіці в останній період

призвели до необхідності переосмислення ролі та значення кадрової політики сучасних організацій. Перехід від класичного сприйняття кадрової політики до сучасних її форм відбувається під впливом соціальних та економічних факторів, що обумовлені необхідністю пошуку нових методів кадрового управління, вдосконалення інформаційної та методичної бази, використання нових інструментів кадрової політики в сфері управління людськими ресурсами підприємства. Головною метою сучасної кадрової політики є створення комплексу короткострокових та довгострокових заходів в сфері управління людськими ресурсами, що мають дозволити максимально ефективно використати власний кадровий потенціал у виробничому процесі за умов орієнтації на актуальні вимоги зовнішнього середовища та використання можливостей підприємства.

При формуванні механізму кадрової політики сучасних підприємств на основі аналізу факторів зовнішнього середовища та власних можливостей ефективність використання кадрового потенціалу повністю залежить від глибини та послідовності реформування сфери кадрового управління, яке в свою чергу передбачає використання сучасних інструментів та методів реалізації цілей кадрової політики. Кадрова політика є інструментом корпоративної стратегії організації, спрямованим на регулювання процесів, пов'язаних із організацією роботи персоналу, створення умов для його розвитку відповідно до тенденцій технологічного розвитку підприємства. В теорії кадрового управління виділяють кілька основних підходів до поняття «кадрова політика» за якими можна сформулювати її основні ознаки та функції, що очікувано має виконувати кадрова політика організації.

Література

1. Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами. 10-е изд. // Пер. с англ. под ред. С.К. Мордовина / М. Армстронг. – СПб. : Питер, 2009. – 848 с.
2. Мескон М.Х. Основы менеджмента: Пер. с англ. / М.Х. Мескон, М.Альберт, Ф.Хедоури. – М.: Дело, 1997. – 704 с.
3. Дерлоу Д. Ключові управлінські рішення. Технологія прийняття рішень / Д. Дерлоу. – К. : Всеуито; К. : Наукова думка, 2001. – 242 с.

УДК 338.48(043)

Соколова К.О., старший викладач

РОЛЬ УПРАВЛІНСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ЙОГО СКЛАДОВИХ В СТРУКТУРІ ЗАГАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Для успішного формування та реалізації будь-яких складових загального потенціалу туристичного підприємства потрібні, насамперед, ефективно підібрані управлінські кадри, високий рівень їх кваліфікації, навички, вміння, досвід роботи в індустрії туризму, якісне навчання, висока організаційна культура, система матеріального та морального стимулювання тощо. У ринкових відносинах ефективність діяльності туристичних підприємств значно залежить від такої важливої складової загального потенціалу, як управлінський. Сьогодні перед управлінським потенціалом туристичної індустрії постає завдання пошуку шляхів забезпечення високої конкурентоспроможності туристичних підприємств. У сучасних економічних умовах управлінський потенціал можна охарактеризувати як невикористані резерви туристичного підприємства. Головними причинами такого становища є недостатній рівень навичок керівників, відсутність практичного досвіду, неефективний механізм мотивації, неналежна увага формуванню культури управління та етичних норм поведінки, непрофесіоналізм у процесі розробки та прийняття управлінських рішень, неврахування чинників зовнішнього середовища тощо.

Тому постає питання визначення поняття «управлінський потенціал» і з'ясування його складових. Адже тільки управлінський персонал має здатність активно та самостійно реагувати на динамічні зміни зовнішнього середовища, поєднуючи в просторі та часі всі

інші складові загального потенціалу туристичного підприємства.

Як зазначено вище, важливу роль у загальному потенціалі підприємства відіграє управлінський, адже з розвитком ринкових відносин ефективність діяльності туристичних підприємств значно залежить від управлінських кадрів.

Трактування поняття «управлінський потенціал» на сьогодні є неоднозначним. Так, В.С. Ткач зазначає, що «сутність управлінського потенціалу полягає в максимальній можливості стосовно вживання прогресивних теоретичних напрацювань у сфері керівництва» [2]. У його структурі автор виділяє сукупність потенціалів кожного керівника туристичного підприємства, що виявляється та застосовується при використанні потенціалу управлінської групи. Відповідно, на його думку, потенціал управлінського персоналу може бути прихованим або наявним.

А.В. Шегда визначає управлінський потенціал як «сукупність усіх наявних ресурсів, що використовує фірма» [3]. На думку автора, управлінський потенціал виступає в матеріально-речовій формі (інформація та її носії) та як інтелектуальний потенціал (рівень кваліфікації, навички, мистецтво менеджерів). Головними складовими управлінського потенціалу автор вважає кадри і техніку управління (під технікою управління автором розглядаються носії інформації та засоби її опрацювання, засоби оснащення процесів управління). На нашу думку, таке трактування не є повним та не охоплює всіх чинників, що впливають на результативність використання загального потенціалу туристичного підприємства.

На думку Т.В. Єрохіної та Т.Г. Копайгородської [1], провідна роль у структурі потенціалу підприємства належить управлінському, оскільки саме він забезпечує взаємозв'язок підприємства із зовнішнім середовищем і забезпечує узгоджену діяльність усіх підрозділів усередині підприємства. Авторами розглянуто управлінський потенціал особистості з точки зору психології, під яким вони розуміють «можливості та здатності особистості вирішувати завдання у сфері управління й організації діяльності інших людей». Окрім здатностей, автори включають у поняття управлінського потенціалу ще й певні якості та вміння. З точки зору соціології, автори визначають управлінський потенціал як усю сукупність ділових та особистісних якостей і можливостей керівника, які можуть бути введені в дію та використані для вирішення управлінських завдань і досягнення поставлених цілей. Проте керівники відіграють і інші ролі в структурі загального потенціалу туристичного підприємства.

На кожному туристичному підприємстві має існувати налагоджений механізм перетворення явних можливостей на результати діяльності для того, щоб привести до дії рушійні сили за допомогою управлінського потенціалу. Основу рушійних сил економічного поля туристичного підприємства складає персонал. Автор звертає особливу увагу на керівників різних ланок та рівні управління як власне основну силу економічного поля будь-якого туристичного підприємства. Відомо, що ця частина кадрових ресурсів туристичного підприємства виступає як суб'єкт управління, що прямо впливає на об'єкт, у ролі якого виступають інші категорії кадрових ресурсів, і разом з іншими компонентами становить основу кінетичного механізму перетворення вхідних ресурсів на туристичні послуги.

За рахунок своїх знань, навичок та досвіду керівники виступають у ролі нематеріальних активів туристичного підприємства та забезпечують його функціонування. Результативність та ефективність функціонування підприємства значно залежать від знань, вмінь, навичок та досвіду, яких набули менеджери в процесі управлінської діяльності.

Управлінський потенціал туристичного підприємства є сукупністю організаційних та кадрових ресурсів. Структуру управлінського потенціалу можна розглядати через призму його складових: процесно-функціональну сторону, організаційну структуру управління туристичним підприємством та культуру управління.

З позицій процесно-функціональної сторони управлінський персонал туристичного

підприємства можна виразити за допомогою цілей управління - цілеспрямований вплив на діяльність усіх працівників для успішного досягнення встановлених ними ринкових цілей у зовнішньому середовищі шляхом продуктивного використання наявних ресурсів. Як свідчить практика, керівники багатьох туристичних фірм часто не поділяють цілі діяльності туристичного підприємства та цілі управління, що, звичайно, негативно впливає на формування системи морального та матеріального стимулювання працівників.

Науково обґрунтована організаційна структура управління, як основа туристичного підприємства, має бути ефективним засобом саморегулювання і координації діяльності всіх працівників. Вона створює об'єктивні передумови для мінімального втручання управлінських працівників у процеси, що відбуваються на підприємстві, організаційно регламентує виконання управлінських функцій, виконує роль мережі каналів, якими рухаються потоки інформації. Чим більш раціональна організаційна структура управління і вищий рівень її досконалості, тим ефективніше функціонує туристичне підприємство.

Організаційна структура в кризових умовах, і не лише, має забезпечувати ефективне функціонування туристичного підприємства, а під час її вибору слід орієнтуватися на цілі та завдання підприємства, існуючі внутрішні та зовнішні фактори функціонування. Оптимальної організаційної структури не існує, а ефективність кожної з них визначається зовнішніми та внутрішніми умовами функціонування туристичного підприємства.

На нашу думку, третя складова управлінського потенціалу туристичного підприємства - це культура управління, що є надзвичайно важливим компонентом підвищення ефективності діяльності туристичного підприємства. Культура управління має включати такі складові елементи, як культура працівників управління, культура процесів управління, культура умов праці, культура документації тощо.

Велику роль у процесі формування та оцінки управлінського потенціалу туристичного підприємства має відігравати освіта в галузі туризму, кваліфікація та досвід роботи в туристичній галузі управлінських кадрів, позитивні особисті риси характеру, лідерські якості, стиль роботи тощо.

Отже, ефективне використання загального потенціалу туристичного підприємства, його конкурентоспроможність на ринку залежить від усіх його складових, проте найважливішим є управлінський потенціал. Належно організовані процеси навчання управлінського персоналу, механізм оцінювання та мотивація, розвиток лідерських і професійних якостей сприяють підвищенню ефективності використання управлінського потенціалу туристичного підприємства. А це, в свою чергу, підвищує рівень конкурентоспроможності загального потенціалу підприємства на ринку туристичних послуг.

У зв'язку з цим дослідження складових управлінського потенціалу, методів його формування та розвитку є актуальною проблемою туристичних підприємств у сучасних ринкових умовах та забезпечення високого конкурентного статусу на ринку.

Література

1. Єрохіна Т.В. Управлінський потенціал: сутність та роль в управлінні підприємством [Електронний ресурс] / Т.В. Єрохіна, Т.Г. Копайгородська; Одеська національна академія харчових технологій. - Режим доступу: http://www.rusnauka.com/32_DWS_2008/Есопотіс8/36919.<i>іос.Мт
2. Ткач В.С. Формування та розвиток управлінського потенціалу на малому підприємстві [Електронний ресурс] / В.С. Ткач; Центр з перепідготовки управлінських кадрів для сфери підприємництва; Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля. - Луганськ, 2008. - Режим доступу: newline.lg.ua/.../182-tkach-vs-formuvannya-ta-rozvitok-upravlinsko...
3. Шегда А.В. Менеджмент: підручник / А.В. Шегда. - К.: Знання, 2004. - 687 с.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО, ЦИВІЛЬНОГО ТА
ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 349.3 (477) (043)

Василенко С. І., старший викладач

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Господарський кодекс України (далі – ГКУ) містить окрему статтю, яка регламентує основні напрями соціальної діяльності підприємств. Серед них перелічуються окремі зобов'язання власників підприємств: поліпшення умов праці, соціально-побутові, освітні (підвищення кваліфікаційного та професійного рівня) та медичні послуги, соціальне страхування тощо. Законодавство закріплює можливість участі трудового колективу у прийнятті цих рішень. Трудове та господарське законодавство чітко регламентує закріплення даних норм у колективному договорі, у прийнятті та змінінні якого бере участь трудовий колектив підприємства.

Це підтверджує факт відсутності легально закріпленого поняття соціальної діяльності в діючому законодавстві. Ця дефініція закріплена лише в окремих коментарях до ГКУ.

На сьогоднішній день виділяють декілька видів діяльності підприємств. Як зазначає С.Ф. Покропивний, діяльність підприємств можна умовно розділити на наступні види:

- вивчення ринку товарів, або ситуаційний аналіз, який повинен передбачати комплексне дослідження ринку, рівня конкурентоспроможності й цін на продукцію, інших вимог покупців товару, методів формування попиту та каналів товарообігу, зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства.

- наступним напрямом діяльності підприємства є здійснення інноваційної діяльності, що охоплює науково-технічні розробки, технологічну і конструкторську підготовку виробництва, запровадження технічних, організаційних та інших нововведень, формування інвестиційної політики на найближчі роки, визначення обсягу необхідних інвестицій тощо.

- виробнича діяльність підприємства, її організація та оперативне регулювання.

- післяпродажний сервіс товарів — машин та устаткування, автомобілів, комп'ютерної, розмножувальної, медичної, складної побутової техніки, інших виробів виробничо-технічного й споживчого призначення.

- економічна діяльність підприємства. Зокрема вона включає: стратегічне та поточне планування, облік і звітність, ціноутворення, систему оплати праці, ресурсне забезпе-чення виробництва, зовнішньоекономічну та фінансову діяльність тощо [1, с. 78-79].

Окремо слід виділити соціальну діяльність підприємства. Зауважимо, що даний напрямок діяльності суб'єктів господарювання має важливе значення оскільки вона істотно впливає на ефективність усіх інших напрямків і конкретних видів діяльності (інноваційної, виробничої, комерційної, економічної), результативність яких безпосередньо залежить від рівня професійної підготовки й компетентності всіх категорій працівників, дієвості застосовуваного мотиваційного механізму, постійно підтримуваних на належному рівні умов праці та життя трудового колективу.

Ефективне управління персоналом має бути пріоритетним і найважливішим напрямком діяльності кожного підприємства за умов соціально орієнтованої ринкової економіки.

Аналізуючи діюче законодавство можна дійти висновку, що на сьогоднішній день визначальною в цьому напрямку нормою є стаття 69 ГКУ, яка містить положення відносно соціальної діяльності підприємства. Однак, вищезазначена стаття містить лише

положення відносно складових цього напрямку діяльності зазначеного суб'єкту господарювання без закріплення дефініції поняття соціальної діяльності підприємства[2].

В.С. Щербина дає наступне визначення соціальної діяльності підприємства. Він зазначає, що це «вкладення фінансових коштів до соціально-економічного розвитку трудового колективу з метою стимулювання продуктивної праці, підвищення кваліфікаційного рівня персоналу, збереження життя та здоров'я працюючих, створення системи їх соціального захисту на рівні підприємства, забезпечення сприятливого психологічного клімату в колективі» [3, с. 144].

З погляду на адміністрування даного напрямку діяльності можна виділити два види методів управління соціальною діяльністю підприємств: централізований та децентралізований.

Централізований метод управління здійснюється на державному рівні шляхом прийняття загальнообов'язкових нормативно-правових актів. Він направлений на розробку загальних правил та вимог організації соціальної діяльності суб'єктів господарювання.

Децентралізований метод передбачає регулювання соціальної діяльності підприємства на локальному рівні. Загалом соціальний розвиток трудового колективу є предметом регулювання у таких локальних актах, як установчі документи, колективний договір.

Основним документом, який найповніше регулює відносини соціально-економічного розвитку трудового колективу є колективний договір. П. 7 ст. 65 ГКУ та спеціальні норми Закону України «Про колективні договори і угоди» від 1 липня 1993 р. передбачає обов'язкове укладання колективних договорів на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від організаційно-правової форми і форми власності. Цей документ визначає напрями соціального розвитку підприємства, встановлює додаткові трудові та соціально-побутові гарантії і пільги для працівників підприємства стосовно забезпечення зайнятості, оплати праці, режиму праці та відпочинку, організації охорони праці та оздоровлення працюючих і членів їх сімей, житлово-побутового забезпечення, культурного розвитку тощо[4].

У колективному договорі сторони передбачають забезпечення соціальних гарантій у галузі охорони праці на рівні не нижчому встановленого законодавством, їх обов'язки, а також комплексні заходи щодо досягнення встановлених нормативів безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, підвищення існуючого рівня охорони праці, запобігання виробничому травматизму, професійним захворюванням, аваріям і пожежам, визначають обсяги та джерела фінансування зазначених заходів. Встановлюючи додаткові соціальні пільги та компенсації, треба враховувати положення галузевих угод, Генеральної та регіональних угод.

Аналіз 69 статті Господарського кодексу України дає змогу визначити окремі напрями здійснення соціальної діяльності підприємства. Серед них можна виділити наступні:

- заходи стосовно виконання вимог відносно охорони праці та створення безпечних умов роботи для працівників.
- виконання умов щодо соціального страхування працівників
- підвищення кваліфікації власних працівників та створення комфортних і стимулюючих умов для проходження ними професійного навчання.
- надання основних (гарантованих державою) та додаткових соціальних виплат і послуг працівникам підприємства, включаючи колишніх.
- окремою та невід'ємною складовою соціальної діяльності підприємств є несення відповідальності за невиконання вимог законодавства відносно соціальних обов'язків суб'єктів господарювання.

Одним із обов'язком роботодавця є створення безпечних та нешкідливих умов праці. Відповідні гарантії, пільги та компенсації встановлюються на державному рівні нормами законів України «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 р., «Про загальнообов'язкове

державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 23 вересня 1999 р., «Про пенсійне забезпечення» від 5 листопада 1991 р., «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. тощо.

Згідно діючого законодавства тягар фінансування заходів щодо охорони праці покладається виключно на роботодавця. Розмір таких витрат визначено у ст. 19 Закону України «Про охорону праці». За загальним правилом затрати на охорону праці становлять не менше 0,5 відсотки від суми реалізованої продукції, однак, спеціальними правовими актами може передбачатися підвищений рівень фінансування. Наприклад, суми цих витрат на вугледобувних підприємствах визначено постановою КМУ «Про заходи щодо поліпшення стану охорони праці на підприємствах, що належать до сфери управління Міністерства вугільної промисловості» від 10 грудня 1998 р., у гірничо-металургійному комплексі — не менше 0,6 відсотка від суми реалізованої продукції [5].

Трудове законодавство особливу увагу приділяє охороні праці окремих категорій працівників, до яких насамперед відносяться жінки, неповнолітні особи, інваліди. Для таких категорій встановлюються підвищені вимоги щодо організації охорони праці.

Зокрема, стосовно праці жінок КЗпП України (статті 174—186), закони України «Про охорону праці», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р., інші нормативно-правові акти передбачають особливі вимоги щодо організації їх праці.

Забороняється застосування праці жінок на важких роботах і роботах зі шкідливими умовами праці, на підземних роботах, залучення їх до підняття та переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми, до робіт у нічний час, за винятком галузей, де це викликано особливою необхідністю і дозволяється як тимчасовий захід.

Вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, забороняється залучати до роботи у нічний час, до надурочних робіт, робіт у вихідні дні, посилаючи у відрядження.

Згідно з медичним висновком вагітним жінкам знижуються норми праці або вони переводяться на іншу роботу, яка виключає вплив несприятливих виробничих факторів. На період переведення їм зберігається середній заробіток за попередньою роботою. Відповідно до законодавства вагітні жінки та жінки, які мають дітей, забезпечуються матеріальною допомогою, їм скорочується робочий час, надаються соціальні відпустки, інші гарантії та пільги. Окремі гарантії, на які мають право жінки, передбачені для батьків, що виховують дітей без матері, у тому числі в разі перебування матері в лікувальному закладі (ст. 186 КЗпП).

Положення про охорону праці неповнолітніх включено до окремої глави КЗпП: XIII «Праця молоді».

Зокрема, особи, які не досягли вісімнадцяти років, приймаються на роботу після попереднього медичного огляду і підлягають щорічному медичному огляду до досягнення 21 року.

Неповнолітні особи працюють на умовах скороченого робочого часу зі збереженням заробітку. Не допускається залучення неповнолітніх осіб до праці на важких роботах, на роботах з: шкідливими або небезпечними умовами праці, до нічних, надурочних робіт, до робіт у вихідні дні, до підняття та переміщення предметів, маса яких перевищує встановлені граничні норми. Щорічна основна відпустка неповнолітніх працівників становить 31 календарний день і надається у зручний час (ч. 8 ст. 6 Закону України «Про відпустки»)[6].

Література

1. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства: Підручник / Покропивний С.Ф. – К.: КНЕУ, 2001.-528с.

2. Господарський кодекс України: за станом на 16.01.2003 р. [Електронний ресурс]/ Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>

3. Щербина В. С. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / В. С. Щербина / За загальною редакцією Г. Л. Знаменського, В. С. Щербини. – Київ: Юрінком Інтер, 2008. – 657с.

4. Закон України станом на 01.07.1993 № 3356-ХІІ «Про колективні договори і угоди». [Електронний ресурс]/ Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3356-12>

5. Постанова Кабінету Міністрів України станом на 10.12.1998 № 1939 «Про заходи щодо поліпшення стану охорони праці на підприємствах, що належать до сфери управління Міністерства вугільної промисловості». [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1939-98-%EF>;

Закон України від 15.11.1996 № 504/96-ВР «Про відпустки». [Електронний ресурс]/ Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=504%2F96-%E2%F0>

УДК 349.22: 331.106 (477 + 4) (043)

Дмитрієва К.І., старший викладач

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ УКРАЇНИ І ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Розвиток суспільних відносин характеризується динамічними процесами, серед яких і зміни в системі права. Це особливо актуально в Україні в даний час. Відхід від комуністичної ідеології і перехід до ринкової економіки, складовою частиною якої є ринок праці. Ринок праці є найбільш специфічним, оскільки товаром в даному випадку є робоча сила, тобто фізичні і інтелектуальні можливості людини, що направляються їх споживачами (працедавцями, підприємцями) на створення матеріальних і духовних благ. Проте сторони ринку праці знаходяться в нерівному положенні. Як правило, умови диктують споживачі робочої сили, що особливо виявляється в даний час в нашій країні.

Перші роки незалежності показали, що в питанні регулювання трудових відносин ще дуже багато невирішених проблем, пропусків і внутрішніх суперечностей. Проте в даний час трудове право України знаходиться все ще у стадії становлення. Проект нового кодексу знаходиться на розгляді вже декілька років. Внесення змін до чинного законодавства носить безсистемний, непродуманий і ненауковий характер. До того ж деякі учені-правознавці, без урахування національних особливостей, висловлюються за визнання трудового права підгалуззю цивільного.

Центральним інститутом трудового права є трудовий договір, навколо якого сплетені інші інститути трудового права (оплата праці, робочий час, час відпочинку тощо). Проте аналіз конструкції трудового договору України дозволяє зробити висновок про відсутність належного юридичного обґрунтування в поглядах вітчизняних законодавців. Тому вивчення трудового права зарубіжних країн і зокрема інституту трудового права, на наш погляд, допоможе удосконалити конструкцію трудового договору України, яка в даний час зовсім не є виразом компромісу між працівниками і працедавцями, що діє. Так, працедавці вважають, що чинне законодавство про трудовий договір не враховує особливостей ринкової економіки, а працівники - навпаки, вважають, що законодавство дозволяє працедавцям ущемляти їх права.

Вивченням і розробкою даної проблеми займаються багато юристів-практик і теоретиків, зокрема, Лазор Л.І., Лазор Н.А., Реус Е.С., Шаповаловой О.В., Яресько А.В., Луценко А., Хусточкин О., Карпенко Д., Бару М., Піліпенко П., Венедіктов В., Баранюк Ю., Свечкарева Я., та інші.

Тема є особливо актуальною на сучасному етапі, оскільки перед українською державою коштує важливе завдання, що полягає у виборі шляху розвитку і подальшого вдосконалення норм трудового законодавства, перш за все шляхом ухвалення Трудового кодексу. Повинна зрости роль трудового договору, тобто роль індивідуального регулювання трудових відносин. Актуальність теми полягає ще і в тому, що проблеми, що освітлюються в ній, служать предметом гострих дискусій між юристами, а їх вирішення має велике значення для практики, забезпечення законних прав і інтересів громадян, юридичних осіб, держави, органів місцевого самоврядування.

Відносини індивідуального трудового найму оформляються юридично у вигляді трудового договору, який більшість працівників укладають без посередників, шляхом безпосередніх контактів з працедавцем. У юридичній теорії на Заході трудовий договір зазвичай розглядається як центральне поняття, головний інститут трудового права, навколо якого формуються такі питання як дисципліна праці, господарська влада, заробітна плата, робочий час, перерва в роботі і навіть частково охорона праці. Ці питання зазвичай трактуються в концептуальному плані в контексті прав і обов'язків сторін трудового договору. У Бельгії, Португалії і Фінляндії в 60-70-і роки прийняті закони про трудові договори. Розгляд трудового договору в літературі країн Заходу зазвичай включає освітлення наступних питань: суть, суб'єкти, зміст, форма, різновиди трудового договору, а також аналіз взаємин сторін з моменту їх зустрічі і контактів на ринку праці, зав'язування відносин між ними і до припинення цих відносин [1, з. 59].

Суть трудового договору полягає в тому, що працівник бере на себе зобов'язання трудитися на певного наймача в обмін на заробітну плату і за наявності юридичного підпорядкування. Так, стаття 319 Зобов'язального кодексу Швейцарії визначає індивідуальний трудовий договір як угоду, по якій працівник зобов'язується на визначений або термін невизначений термін працювати на службі у наймача, зобов'язаного виплачувати йому фіксовану заробітну плату [2, с. 66].

У трудовому праві ФРН центральне місце займають трудовий договір і трудове правовідношення, що виникає на його основі, і їх базовим обґрунтуванням є принципові положення свободи форми, свободи оформлення і свободи укладення трудового договору. У ФРН, якщо найнятий робітник зобов'язується перед підприємцем виконувати роботу за плату, то ця угода представляється тільки трудовим договором. Двома головними ознаками трудового договору вважається те, що працівник зобов'язується працювати на наймача під його керівництвом і за винагороду. Л. Пюннель відносить трудовий договір до окремого випадку договору особистих послуг, який регулюється в параграфі 611 БГБ, при цьому відзначає, що трудовий договір відрізняється від вільного договору особистих послуг або вільного договору підяду тим, що найнятий робітник знаходиться в особистій залежності від підприємця. Важлива особливість такого підпорядкування полягає в тому, що воно включає в сферу господарської влади особу працівника і вносить тим самим до трудових відносин елементи особового, навіть довірчого характеру [3, з. 123].

Новим в трактуванні трудового договору на Заході є включення в його змістовну структуру освітнього елементу. Затверджується також, що в перспективі трудовий договір трансформується в договір праці і навчання, причому обидва ці елементи нерозривно злитимуться.

Особливе значення приділяється добровільності трудового договору як антиподу примусової праці. Добровільність трудового договору - прояв свободи праці, що виключає зовнішнє економічне примушення. Це, зокрема, свобода вибору партнера, свобода розірвання трудового договору, свобода погоджуватися або не погоджуватися на наднормову роботу.

При всій специфіці трудовий договір з погляду його формальних характеристик, на переважаючу на Заході думку, це різновид цивільно-правового договору найму

послуг, договір приватного права, що зумовлює можливість розповсюдження на нього загальних принципів і конструкції цивільного зобов'язального і договірної права. З цієї точки зору трудовий договір – двосторонній, консенсусний, відшкодувальний, що має специфічну мету [1, з. 59].

Згідно німецької теорії трудового права трудовий договір відноситься до різновидів приватноправових операцій, що має саме по собі принципове значення, оскільки зумовлює можливість і необхідність застосування до трудового договору норм, положень, концептуальних конструкцій, властивих цивільному праву [3, з. 123].

Література

1. Киселев И.Я. Зарубіжне трудове право. М.: Видавнича група НОРМА-ИНФРА*М. - М., 1998. - 263 з.
2. Лазор Н. Юридична природа трудового договору в ринкових умовах //Право України. - 2000. - № 1. - З. 64-66.
3. Осипцова Ж.П. Трудовий договір у ФРН // Держава і право. -1996. - № 2. - З. 119-128.

УДК 347.919.8 (477) (043)

Іванюта Н. В., старший викладач

ПРОЦЕСУАЛЬНІ САНКЦІЇ ЗА ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Сторони господарського судочинства наділені широким переліком процесуальних прав, якому кореспондується нечисленні процесуальні обов'язки. Так, на необхідну і належну поведінку (процесуальний обов'язок) сторони в господарському судочинстві вказує положення п. 3 ст.22 ГПК України щодо добросовісного користування належними процесуальними правами, виявлення взаємної поваги до прав і охоронюваних законом інтересів другої сторони, вжиття заходів до всебічного, повного та об'єктивного дослідження всіх обставин справи [1].

Понятійно – категоріальний апарат ГПК України не містить такої юридичної конструкції як «зловживання процесуальними обов'язками», що вадить відсутність чітко визначеної системи негативних юридичних наслідків щодо такого зловживання. Однак, певну відповідальність за дії вищевказаного кваліфікаційного типу можна виявити в окремих нормах ГПК України:

- ч.2 ст. 49 ГПК України визначає, що господарський суд має право покласти на сторону державне мито незалежно від результатів вирішення спору, якщо спір виник внаслідок її неправильних дій;

- п.5 ст.83 ГПК України встановлює право господарського суду при прийнятті рішення стягувати в доход Державного бюджету України з винної сторони штраф у розмірі до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за ухилення від вчинення дій, покладених господарським судом на сторону. При цьому слід мати на увазі, що передбачене цим пунктом право господарського суду у прийнятті рішення стягнути з винної сторони штраф у доход державного бюджету України стосується не лише рішень, прийнятих по суті справи, а й ухвал, у тому числі тих, якими розгляд справи не закінчується (наприклад, ухвали про відкладення розгляду справи у зв'язку з неявкою в судові засідання представника учасника судового процесу та/або неподанням ним витребуваних судом матеріалів тощо) [2].

В умовах зростання тенденції щодо нецільового використання процесуальних прав учасниками господарського процесу існуючих процесуальних санкцій недостатньо, що є суттєвим недоліком господарського процесуального законодавства

Аналіз законодавчого вирішення зазначених проблем в цивільному судочинстві свідчить про більш урегульованість системи відповідальності за зловживання процесуальними правами та невиконання певних обов'язків.

Так, в ЦПК України запроваджено застосування заходів процесуального примусу (Глава 9), до переліку яких входить:

- попередження та видалення із залу судового засідання. До учасників цивільного процесу та інших осіб, присутніх в судовому засіданні, за порушення порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень головуючого застосовується попередження, а у разі повторного вчинення зазначених дій - видалення із залу судового засідання;

- тимчасове вилучення доказів для дослідження судом. У разі неподання без поважних причин письмових чи речових доказів, що вилучені судом, та неповідомлення причин їх неподання суд може постановити ухвалу про тимчасове вилучення цих доказів для дослідження судом;

- привід. Належно викликаний свідок, який без поважних причин не з'явився в судові засідання або не повідомив про причини неявки, може бути підданий приводу через органи внутрішніх справ з відшкодуванням у дохід держави витрат на його здійснення [3].

Крім того, ст.409 ЦПК України передбачає відповідальність заявника за подання завідомо неправдивої заяви у справі про відновлення втраченого провадження у вигляді відшкодування усіх судових витрат.

Особливої уваги потребує можливість застосування заходів цивільного процесуального примусу відносно усіх осіб, які беруть участь у справі, на відміну від ГПК України, який розповсюджує таке застосування тільки відносно сторін.

Сьогодення господарське процесуальне право потребує удосконалення в питаннях встановлення реальної відповідальності усіх учасників господарського судочинства за недобросовісні процесуальні дії.

Література

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991р. №1798-XII // Відомості Верховної Ради України.-1992.- №6. - Ст.56; Відомості Верховної Ради України, 2001, № 36, Ст. 188;

2. Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції: Постанова ВГСУ від 26.12.2011 № 18 // Вісник господарського судочинства.- 2012.-№ 1.- Ст. 27;

3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV// Офіційний вісник України.- 2004.- № 16.- Ст.1088.

УДК 346.56 630 (477) (043)

Капустіна Ю. В., асистент

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ВЕДЕННЯ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Українські землі історично належали до складу різних держав, тому склалися значні регіональні відмінності в ході становлення правового регулювання використання лісів і відповідно ведення лісового господарства.

Понад 100 років ведення лісового господарства за період до 1917 року на основі переважання приватної власності на ліси і споживацького підходу до них (70% лісів українських губерній знаходилося у приватній власності) призвело до того, що загальна площа лісів рівнинної України зменшилася на 40%, високоякісні дубові та соснові ліси практично зникли. Після націоналізації лісів у 1918 році організація лісового господарства опиралась, з одного боку, на загальнодержавну власність основних масивів лісу, а з

іншого, на принципи ринкової економіки. На початку 1930 року лісове господарство було об'єднане з лісовою промисловістю, тобто підпорядковане їй. Основні заготівельники деревини були звільнені від плати за неї, рубати ліс стали відповідно до потреб споживачів деревини. Лісівників, які намагалися активно захищати стратегічні державні інтереси, було репресовано. У наступні 15 років основним завданням лісового господарства було забезпечення деревиною народного господарства. Індустріалізація, колективізація, війна, відновлення зруйнованого господарства – все це потребувало деревини, і ліс знову рубали за потребою. Окремого, спеціалізованого державного органу управління лісами і лісовим господарством у цей період не було. Відповідні функції виконували управління у складі органів керівництва промисловістю або сільським господарством. При цьому підпорядкованість лісового господарства і структура управління змінювалися кожні 2-3 роки. Це негативно вплинуло на стан лісів, що виявилось у різкому зменшенні придатних до експлуатації лісів у рівнинних регіонах України. Потреба України в лісових ресурсах задовольнялася за рахунок ввезення деревини переважно з Росії та Білорусії. Уряд, усвідомивши, що лісовий потенціал країни підірваний і потребує відновлення, створив у 1966 році Міністерство лісового господарства України, основним завданням якого було відновлення лісів, розведення їх на непридатних для сільського господарства землях, забезпечення невиснажливого, науково обгрунтованого лісокористування. Близько чотирьох десятиліть планового професійного, відносно стабільного ведення лісового господарства дало позитивні результати. На 2,3 млн.га збільшилася загальна площа вкритих лісовою рослинністю земель, більш ніж у два рази зріс загальний запас деревини, здебільшого за рахунок цінних порід. Закріплено практично всі сипучі піски, створено на значних площах полезахисні лісові смуги та протиерозійні насадження на ярах.

Сьогоднішній стан державного управління лісами через ряд причин знаходиться на незадовільному рівні. Назріла гостра необхідність розроблення нових основ екологічного лісокористування, які б враховували необхідність різнопланового і цільового використання лісів, підвищення їх стійкості та посилення еколого - захисних функцій.

Шляхи та способи розв'язання проблем лісового господарства полягають у проведенні його реформування з використанням позитивного вітчизняного та міжнародного досвіду, поєднанні заходів державної підтримки та впровадження ринкового механізму, збереженні лісів переважно у державній власності.

Також актуальними на даний момент є проблеми гармонізації правового поля та норм ведення лісового господарства України з відповідними критеріями Європейського Союзу. У цьому відношенні Україна, як відомо, приєдналася до всеєвропейського процесу захисту лісів і підписала відповідні резолюції Страсбурзької, Гельсінської та Лісабонської конференцій Міністрів із захисту лісів у Європі.

Необхідність державного управління лісами обумовлюється нормою Конституції України, згідно з якою «земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться у межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктом права власності Українського народу. Від імені українського народу права власника здійснюють органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування...» [1].

Державне управління лісами є багатогранним поняттям, що включає увесь комплекс дій, спрямований на досягнення цілей лісової політики та пов'язаний із організацією ведення лісового господарства, здійсненням контролю за дотриманням лісового законодавства, охороною та захистом лісів, використанням лісових ресурсів тощо. Крім того, воно визначає кількість та склад функцій залежно від: державного устрою держави; ролі та місця лісів в економіці країни; цілей ведення лісового господарства; форм власності на ліси [2].

Актуальні проблеми розвитку лісового господарства зумовлені становленням нових економічних відносин у державі, появою комплексу екологічних, економічних і

соціальних проблем, необхідністю ведення лісового господарства на засадах збалансованого розвитку, підвищення ефективності лісоуправління, багатоцільового використання лісових ресурсів і корисних властивостей лісу, а також збільшення площі лісів до оптимальної. Основними причинами виникнення проблем є: недосконалість фінансово-економічного механізму розвитку лісового господарства та податкової бази, яка не враховує довгостроковості у вирощуванні лісу; розгалужена система управління лісами; недоцільне поєднання лісогосподарськими підприємствами функцій з ведення лісового господарства та переробки деревини; відсутність економічного механізму стимулювання запровадження природозберігаючих технологій або їх елементів; значний обсяг незаконних рубок, недосконалий перерозподіл земель лісового фонду; зростання техногенного навантаження на лісові екосистеми. Всі ці аспекти затверджені відповідно Концепцією реформування та розвитку лісового господарства, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2006 року № 208-р. Питання визначення основних напрямів збалансованого розвитку лісового господарства, спрямованих на посилення екологічних, соціальних та економічних функцій лісів регламентується Державною цільовою програмою «Ліси України» на 2010-2015 р., яку затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 р. № 977, в якій, перш за все зафіксовані шляхи та способи розв'язання проблеми, завдання та заходи спрямовані на забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів, ведення лісового господарства на засадах сталого розвитку з урахуванням природних, економічних і лісорослинних умов, породного складу лісів та їх цільового призначення, збільшення площі лісів та створення умов для досягнення оптимальних показників рівня лісистості [3].

Основним завданням державного регулювання та управління у сфері лісових відносин є забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів. Державне регулювання та управління у сфері лісових відносин на підставі норм Лісового кодексу України здійснюється шляхом: формування та визначення основних напрямів державної політики у сфері лісових відносин; визначення законом повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; установлення відповідно до закону порядку і правил у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів; здійснення державного контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів. Аналізуючи функції екологічного управління, які є основними щодо раціонального використання, охорони, захисту та відтворення лісів, треба звернути увагу на окремі складові вищевказаних функцій: моніторинг лісів, ведення державного лісового кадастру, контроль в сфері використання, охорони, захисту та відтворення лісових ресурсів. Моніторинг лісів - система регулярного спостереження, оцінки і прогнозу динаміки кількісного і якісного стану лісів.

Моніторинг лісів проводиться шляхом збирання, передавання, збереження та аналізу інформації про стан лісів, прогнозування змін у лісах і розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для інформаційно-аналітичного забезпечення управління лісами, прийняття рішень щодо запобігання негативним змінам стану лісів, дотримання вимог екологічної безпеки та принципів ведення лісового господарства на засадах сталого розвитку.

Моніторинг лісів є складовою частиною державної системи моніторингу навколишнього природного середовища [2].

Державний лісовий кадастр та облік лісів ведеться Держлісагентством за єдиною для усіх лісів системою за рахунок коштів державного бюджету з метою забезпечення ефективної організації охорони і захисту лісів, їх раціонального використання та відтворення, здійснення постійного контролю за якісними і кількісними змінами в лісовому фонді України [4]. Щодо здійснення контрольних повноважень в сфері лісових відносин щодо ведення лісового господарства, треба визначити, що існує система органів управління в сфері лісових відносин, перш за все органів, які здійснюють певні контрольні

повноваження в межах реалізації окремих складових організаційних та стабілізаційних функцій екологічного управління. Регламентована така структура органів управління: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань лісового господарства, Центральний орган виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища у сфері лісових відносин, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські, районні ради у сфері лісових відносин, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації у сфері лісових відносин, Районні державні адміністрації у сфері лісових відносин, Сільські, селищні, міські ради у сфері лісових відносин. На законодавчому рівні визначено систему органів управління лісовим господарством спеціальної компетенції. Відповідно до положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України, яке затверджено указом Президента України від 23 квітня 2011 року № 500/2011, Міністерство аграрної політики та продовольства України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань формування та забезпечення реалізації державної політики в галузі лісового та мисливського господарства. Відповідно до положення Про державне агентство лісових ресурсів, яке затверджено указом Президента України від 13 квітня 2011 року № 458/2011, Державне агентство лісових ресурсів України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства України, входить до системи центральних органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері лісового та мисливського господарства.

Ведення лісового господарства на місцевому рівні здійснюють державні підприємства, які входять до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів України та координуються його відповідним територіальним органом (Рескомліс АР Крим, 24 обласні управління лісового та мисливського господарства, які здійснюють діяльність на підставі положення про обласні управління лісового та мисливського господарства Державного агентства лісових ресурсів України, яке затверджено наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України 21.03.2012 р. № 134; підпорядковуються Держлісагентству України та є його територіальними органами), підприємства, установи та організації, які входять до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів України та координуються територіальними, це перш за все: лісові господарства, лісомисливські господарства, мисливські господарства, лісопромислові та інші підприємства, національні парки, природні заповідники [5]. Окрім державних підприємств в підпорядкуванні Держлісагентства знаходяться наукові, учбові організації, національні заповідники і природні парки, та інші підприємства, установи, організації безпосереднього підпорядкування: Український науково-дослідний інститут лісового господарства та агролісомеліорації імені Г.М. Висоцького «УкрНДІЛГА»; Український науково-дослідний інститут гірського лісівництва ім. П.С. Пастернака «УкрНДІгірліс»; Українське державне проектно лісовпорядне виробниче об'єднання «Укрдержліспроєкт»; Український центр підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів лісового господарства «Укрцентркадрліс»; Український державний проектно-вишукувальний інститут лісового господарства «Укрдіпроліс»; Харківський державний проектно-вишукувальний інститут агролісомеліорації та лісового господарства «Харківдіпроагроліс»; Шацький національний природний парк, Севастопольське державне лісомисливське господарство, Українська державна лісонасіннева інспекція «Укрдержнасінінспекція», Українська державна база авіаційної охорони лісів, Державні спеціалізовані лісозахисні об'єднання: «Східлісозахист», «Західлісозахист», «Центрлісозахист»; Український лісогосподарський центр консалтингу та логістики «Укрлісконсалтинг»; Державне підприємство «Діброва», які здійснюють свою діяльність перш за все на підставі: Державної цільової програми «Ліси України» на 2010-2015 р., Лісового кодексу України, законів України, указів Президента України, постанов Кабінету

Міністрів України, наказів Держлісагентства України, наказів Міністерства аграрної політики та продовольства України у сфері лісового господарства, чинних актів законодавства, виданих до 24.08.1991 р., міжнародних договорів.

Отже, сучасні умови ведення лісового господарства, поєднані з забезпеченням його екологічно сталого розвитку, потребують нових удосконалених підходів і методів господарювання з урахуванням міжнародних вимог і стандартів, у тому числі в частині підтримання захисних та інших корисних функцій лісів, збереження їх біологічного різноманіття, стійкості та стабільності розвитку; застосування ефективних нормативно-правових, економічних та організаційних механізмів для забезпечення екологічно сталого управління галуззю [6]. Основними заходами є удосконалення нормативно-технічної бази і структури управління галуззю та ведення лісового господарства; залучення громадськості до процесу прийняття рішень щодо управління галуззю, реалізація спеціальних освітніх програм щодо збереження лісів, підтримання їх корисних функцій і захисту біорізноманіття, що є актуальним в умовах сьогодення.

Література

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. - 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Лісовий кодекс України у редакції від 8 лютого 2006 року // Відомості Верховної Ради України. - 2006. - № 21. - С. 170
3. Державна цільова програма «Ліси України» на 2010-2015 роки: Постанова КМУ. від 16 вересня 2009 року № 977 // Офіційний вісник України. – 2009. - № 72. – ст. 5
4. Порядок ведення державного лісового кадастру та обліку лісів: Постанова КМУ від 20 червня 2007 року № 848 // Офіційний вісник України. – 2007. - № 46. – ст. 74
5. Про утворення територіальних органів Державного агентства лісових ресурсів та внесення змін до деяких постанов КМУ: Постанова КМУ від 28 грудня 2011 року № 1364 // Офіційний вісник України. – 2012. - № 1. – ст. 678
6. Савущик М. П. Аналіз лісового законодавства України на предмет легальності і забезпечення ефективності використання лісів і лісових ресурсів. // Програма ЕІРІ^ЕО, 2010. Доступно: <http://www.fleg.org.ua/index.php?id>

УДК 346. 54 (477) (043)

Колосов Р.В., к.юн., доцент

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ КОНКУРЕНЦИИ

Одной из главных, а может быть фундаментальных задач при построении рыночных отношений в Украине является создание эффективной конкурентной среды. Это позволит не только увеличить темпы экономического роста, но и обеспечить конкурентоспособность украинских товаров, как на внутреннем, так и внешнем рынке. Общеизвестным является факт, что конкуренция вынуждает предпринимателей искать наиболее эффективные ходы на рынке, повышать производительность труда, расширять производство, снижать издержки, предлагать более широкий ассортимент и спектр товаров и постоянно улучшать его качество. Именно необходимость продать товар и продать его на наиболее выгодных условиях заставляет производителей считаться с требованиями потребителей. В результате чего, производитель вынужден думать о цене и качестве товара, о послепродажном обслуживании и многих других вопросах, которые помогут ему продать товар с максимальной выгодой.

Как показывает историческое развитие рынок является целостным и саморегулирующим механизмом, но он не в состоянии на должном уровне защитить конкуренцию. Более того, воздействие на товаропроизводителей исключительно через рыночные механизмы спроса и предложения показало свою несостоятельность. В связи с этим, система саморегуляции рыночной экономики дополняется системой мер правового

регулирования, что в теории должно привести к режиму наибольшего благоприятствования для развития конкуренции. Именно поэтому государство, которое заинтересовано в развитии конкуренции, вынуждено создавать и применять специальную систему мер и устанавливать правила, которые гарантируют развитие конкурентной борьбы.

Все вышеизложенное привело к необходимости изучения конкуренции в правовом смысле. Один из основоположников торгового права Г.Ф. Шершеневич рассматривал конкуренцию как институт или элемент частного, а именно торгового права. Как, он писал каждое торговое предприятие стремится привлечь к себе и отвлечь от другого возможно большее число потребителей. И такое соперничество выгодно не только обыкновенным гражданам, но и обществу в целом.¹ На непосредственную связь конкуренции с торговлей обращали внимание и ученые-экономисты. Так, по-мнению А. Маршалла, "конкуренция заключается в том, что один человек состязается с другим, особенно при продаже или покупке чего-либо"². Н. Конрад трактовал конкуренцию как "свободное соперничество многих лиц в меновых отношениях"³. По мнению А.Ю. Юданова, конкуренция - это борьба фирм за ограниченный объем платежеспособного спроса потребителей, ведущаяся ими на доступных сегментах рынка"⁴.

При этом ни одно из этих понятий не отражает юридического содержания понятия конкуренции. Для этого необходимо проанализировать соответствующие нормативно-правовые акты. На сегодня превалирует позиция, что конкурентное право является подотраслью хозяйственного права, в связи с чем понятие конкуренции в правовом смысле следует искать в источниках хозяйственного или конкурентного законодательства.

Так, часть 1 статьи 25 Хозяйственного кодекса Украины содержит понятие конкуренции: «Государство поддерживает конкуренцию как соревнование между субъектами хозяйствования, обеспечивающее благодаря их собственным достижениям получение ими определённых экономических преимуществ, в результате чего потребители и субъекты хозяйствования получают возможность выбора необходимого товара и при этом отдельные субъекты хозяйствования не определяют условий реализации товара на рынке».⁵

Главная ценность такого определения конкуренции заключается в том, что государство взяло на себя ответственность создать такую систему общественных отношений, в которой ограничивается или даже исключается возможность для любого субъекта хозяйствования формировать общие условия обращения товара на соответствующем рынке. Естественно, что эффективное функционирование конкуренции возможно только при равных условиях для всех субъектов хозяйствования, когда право на участие в производстве или реализации товаров, потреблении ресурсов необходимых для этого является одинаковым для всех субъектов предпринимательской деятельности. При этом задача государства не только закрепить равные условия на законодательном уровне, но и обеспечить развитие или даже обострение конкуренции, что должно привести к позитивному экономическому эффекту.

Как раз это явилось главным побуждающим фактором для формирования и развития конкурентного законодательства, которое должно функционировать параллельно или вместе с такими рыночными регуляторами, как цена, прибыль, заработная плата. В условиях конкуренции субъекты хозяйствования вынуждены заботиться о совершенствовании организационной и производственно-технической структуры

---

¹ Шершеневич Г.Ф. Курс торгового права. – Спб, 1908, С.109.

² Маршалл А. Принципы экономической теории. М., 1993. Т. 1. С. 60.

³ Конрад Н. Очерк основных положений политической экономии. М., 1898. С. 22.

⁴ Юданов А.Ю. Конкуренция: теория и практика. М., 1998. С. 12.

⁵ Господарський кодекс України: Коментар. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2004. – 848с.

собственного предприятия, искать средства наиболее эффективного использования природных, трудовых и финансовых ресурсов. Именно это вызывало необходимость законодательного обеспечения честных методов и средств конкуренции со стороны государства. Следовательно, конкурентными следует признать отношения в которых конкурирующие субъекты являются соперниками в определенной сфере предпринимательской деятельности, имеют общий или похожий круг потребителей; предлагают идентичные или похожие товары и самое главное получают преимущества в конкуренции только и благодаря своим собственным достижениям.

Осознавая важность и значение конкуренции для экономики Украины была наконец то принята Концепция общегосударственной программы развития конкуренции на 2013 - 2023 годы, одобренная распоряжением Кабинета Министров Украины от 19.09.2012г. № 690-р.⁶ Целесообразность принятия такого документа не вызывает сомнений, поскольку в Украине с 2004 года отсутствовал программный документ, который определял бы основные направления реализации политики в сфере развития и защиты конкуренции на общегосударственном уровне.

Понятие конкуренции раскрывается также в специальном законодательстве. Так абз. 1 статьи 1 ЗУ "О защите экономической конкуренции", практически дублирует понятие конкуренции в Хозяйственном кодексе Украины и определяет ее как соревнование (состязание) между субъектами хозяйствования с целью получения благодаря собственным достижениям преимуществ над другими субъектами хозяйствования, вследствие чего потребители, субъекты хозяйствования имеют возможность выбирать между несколькими продавцами, покупателями, а отдельный субъект хозяйствования не может определять условия оборота товаров на рынке».⁷

Для юристов, важным является понимание того, что отношения связанные с регулированием конкуренции являются по своей сути хозяйственными, которые возникают между субъектами хозяйствования в процессе их предпринимательской деятельности.

Следовательно, понятие конкуренции следует рассматривать как межотраслевое, а не как сугубо экономическое явление. Еще одним подтверждением межотраслевой природы понятия «конкуренция» является то, что на функционирование конкуренции влияет ряд как экономических, так и юридических факторов.

Экономический фактор заключается в том, что конкуренция невозможна без широкого количества производителей и потребителей, которые являясь экономически обособленными, тесно взаимосвязаны между собой. Юридический фактор состоит в том, что в нашем государстве создана нормативно правовая база, направленная на правовое регулирование конкуренции, которая, как уже можно смело утверждать трансформировалась в отдельную отрасль – конкурентное законодательство. Это позволяет сделать практический вывод, о том, что Украина в лице ее руководящих органов не является приверженцем позиции, что наиболее эффективно конкуренция проявляет себя в условиях свободного рынка, когда вмешательство государства отсутствует или минимизировано.

Таким образом, понятие конкуренции следует рассматривать как комплексную или межотраслевую категорию, которая имеет фундаментальное значение в ряде отраслей общественных отношений. При этом, конкуренция в экономическом смысле понятие более

---

⁶Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку конкуренції на 2012-2023 года, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19.09.2012р. № 690-р. // Офіційний вісник України від 28.09.2012. – 2012 р., –№ 71, –стор. 196, –стаття 2882, –код акту 63466/2012

⁷ЗУ "О защите экономической конкуренции» от 11 января 2001 года N 2210-III // Голос України від 27.02.2001 — № 37

широкое, поскольку оно охватывает соперничество между любыми участниками рынка, а под конкуренцией в правовом смысле понимается взаимоотношения или соперничество только между субъектами хозяйствования.

УДК 352 (477) (043)

Мамедова А.І., асистент

ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА І МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Поняття «державне будівництво і місцеве самоврядування» останніми роками активно увійшло в науковий і політичний обіг, широко використовується в теорії державознавчих наук, у сфері законотворення, практиці державно-правового розвитку України. Однак однозначного розуміння цього терміна досі немає у зв'язку із багатогранністю, різними науковими підходами до визначення його змісту, певним відставанням теоретичних досліджень вітчизняної юридичної науки в галузі державного будівництва.

Державне будівництво і місцеве самоврядування можна розглядати в різних аспектах — як категорію державознавства, як науку та навчальну дисципліну, як певну сферу діяльності державних та самоврядних інституцій. При цьому визначальним для юридичної науки є поняття державного будівництва і місцевого самоврядування саме як державознавчої категорії, оскільки воно багато в чому обумовлює змістове наповнення інших юридичних дефініцій. Але необхідно враховувати й той факт, що самостійне змістове значення мають поняття «державне будівництво» і «місцеве самоврядування» як категорії окремі.

Встановлюючи загальне поняття державного будівництва і місцевого самоврядування як державознавчої категорії, слід зазначити, що воно пов'язане перш за все із динамічним аспектом організації публічної влади, тобто з діями владних інституцій, посадових осіб щодо впровадження у практику основних ідей, засад державної організації політичного управління суспільством, вироблених на певному історичному етапі під впливом різноманітних факторів.

Під таким кутом поняття «державне будівництво і місцеве самоврядування» охоплює, власне, увесь процес формування, існування й розвитку системи публічної влади в суспільстві, тобто державного механізму та системи місцевого самоврядування. Цей процес поєднує владновпорядковуючий, цілеспрямований вплив на суспільство (зовнішньоорганізаційний аспект) з удосконаленням внутрішньої структури та порядку функціонування самого механізму публічної влади (внутрішньоорганізаційний аспект). Такий підхід можна назвати широким трактуванням терміна «державне будівництво і місцеве самоврядування».

Однак поряд із широким існує і більш вузьке розуміння державного будівництва та місцевого самоврядування, яке стосується організаційно-функціональної характеристики механізму публічної влади й охоплює питання, пов'язані виключно із організацією органів публічної влади, тобто характеризує структуру, функції, компетенцію, принципи, форми, методи діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування.

Правомірно використовувати поняття «державне будівництво» відокремлено від поняття «місцеве самоврядування», однак його зміст буде різнитися залежно від історичного відтинку державотворчого процесу. Так, у радянський період поняття «державне будівництво» було синонімом поняття «радянське будівництво», а термін «місцеве самоврядування» практично не застосовувався у зв'язку із повним одержавленням системи місцевих органів влади. У сучасних умовах, застосовуючи поняття «державне будівництво», ми маємо на увазі процес формування державного апарату без системи місцевого самоврядування, оскільки більшість вчених розглядає місцеве самоврядування в Україні як відокремлену від державної підсистему публічної влади¹.

З'ясовуючи поняття «місцеве самоврядування» в аспекті сучасної вітчизняної правової доктрини, слід мати на увазі, що воно може використовуватися для означення самостійної форми публічної влади, права населення на самостійне вирішення питань місцевого значення, інституту громадянського суспільства, управлінської діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Виходячи із сформульованого поняття «державне будівництво і місцеве самоврядування», ми можемо дати більш детальну характеристику елементам, що становлять його зміст.

Якщо розглядати «державне будівництво і місцеве самоврядування» як процес формування, існування та розвитку державного механізму та системи місцевого самоврядування, тобто у широкому значенні, то його складовими елементами будуть: засади організації і функціонування публічної влади, у тому числі й засади здійснення перетворень щодо встановлення різних моделей організації влади; суб'єкти, які здійснюють перетворення; етапи розвитку державних та самоврядних інституцій; порядок організації і проведення виборів чи порядок призначення відповідних посадових осіб у країні; системно-структурна організація органів публічної влади.

Засади організації і функціонування публічної влади, як елементи змісту державного будівництва та місцевого самоврядування, дають можливість зробити висновок щодо ціннісних орієнтацій, ідей, концепцій, підходів, які були закладені в основу організації влади. За допомогою цього можна визначити характер системи управління, цент-ралізацію чи децентралізацію державного апарату, методи управління процесами державно-правового розвитку.

Наступним елементом змісту державного будівництва і місцевого самоврядування в широкому значенні є суб'єкти, які включені у процес здійснення перетворень державного механізму та системи місцевого самоврядування. Аналізуючи, хто і в яких межах має можливість реально впливати на ці процеси, ми можемо визначити авторитаризм чи демократизм, колегіальність чи єдиноначальство владних структур, рівень реалізації принципу народного суверенітету, розвитку громадянського суспільства.

Етапи розвитку державних та самоврядних інституцій дають можливість виявити домінуючі тенденції розвитку організації влади, проаналізувати фактори наступництва і змін у механізмі публічної влади. На підставі таких даних можна узагальнити досвід становлення і функціонування владних інститутів, порівняти задекларовані принципи та реальну практику перетворень, що здійснюються у країні.

Говорячи про державне будівництво і місцеве самоврядування як процес формування державного механізму та системи місцевого самоврядування, слід враховувати і такий елемент, як порядок організації і проведення виборів чи призначення відповідних посадових осіб у країні, що дає підстави зробити висновок про технологію набуття і передачі владних повноважень, процедури формування та ротації органів і посадових осіб публічної влади.

Системно-структурна організація органів державної влади і місцевого самоврядування є найбільш комплексним елементом змісту державного будівництва і місцевого самоврядування, оскільки характеризує всю систему органів державної влади і місцевого самоврядування, у тому числі і їх апарат, які включені у процес здійснення влади на вищо-му та місцевому рівні. Цей елемент дає можливість визначити види органів публічної влади, встановити місце і роль кожного з них у суспільстві й державі, охарактеризувати відносини цих органів між собою та з іншими елементами політичної системи, встановити їх структурну та функціональну сторони, рамки і способи їх владної діяльності.

Якщо ж розглядати «державне будівництво і місцеве самоврядування» у вузькому значенні, тобто як існуючу організацію системи органів публічної влади, то його елементами будуть принципи, функції, компетенція, структура, основи, форми і методи діяльності зазначених органів. На наш погляд, ці юридичні показники доцільно надалі

називати елементами організації й діяльності органів публічної влади. При цьому самі по собі вони характеризують не стільки сам процес формування державності чи владних інституцій, скільки реальний стан існуючої моделі організації влади. Водночас, якщо розглядати ці показники в аспекті їхньої еволюції, аналізуючи, як змінювалися на певних історичних етапах функції, компетенція, форми чи методи діяльності державних та муніципальних органів, то їх цілком можна використовувати й для характеристики системно-структурної організації органів публічної влади як елемента змісту поняття «державне будівництво і місцеве самоврядування» в широкому значенні.

Література

1. Смирнова Т. С. Правове регулювання місцевого самоврядування в Україні. — К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2001. — С. 25—39; Баймуратов М. А., Григорьев В. А. Муниципальная власть: актуальные проблемы становления и развития в Украине. — Одесса: Юридична література, 2003. — С. 27—52
2. Тацій В. Я., Тодика Ю. М. Становлення правової державності в Україні в аспекті конституціоналізму // Конституційно-правові засади становлення української державності. — Х.: Право, 2003. — С. 10..
3. Свирский Б. М. Государственное строительство и местное самоуправление в Украине: Учебное пособие. — Х.: Эспада, 2001. — С. 8; Журавський В. С, Серьогін В. О., Ярмиш О. Н. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні: Підручник. — К.: Ін Юре, 2003. — С. 35.
4. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: Підручник/ За ред. Я. Ю. Кондратьєва. — К: Юрінком Інтер, 2003.-С. 8.
5. Чукаєва В. А. Государственное строительство и самоуправление Украины: Учебное пособие. — Днепропетровск: Наука и образование, 1999. — С. 4.
6. Пережнюк Б. А. Муніципальне право як наука і навчальна дисципліна // Муніципальне право України: Підручник/ За ред. В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького. - К: Юрінком Інтер, 2001. - С 72-73.
7. Габричидзе Б. Н., Чернявский А. Г. Органы государственной власти современной России: Учебное пособие. — М.: Изд-во «Дашков и К°», 2003. — С. 9—10;
8. Цейтлин Р. С, Сергеев С. А. История государственного управления и муниципального самоуправления в России: Учебное пособие. — М.: Омега-Л, 2003. — С.3;
9. Анимца Е. Г., Тертышный А. Т. Основы местного самоуправления: Учебник. - М.: Инфра-М, 2000. - С. 10.

УДК 347.918 (477) (043)

Ніколенко Л.М., к.ю.н., доцент, професор

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ІНСТАНЦІЙНОСТІ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Проблема оптимального судочинства - складна і багатоаспектна проблема процесуальної науки і практичного судоустрою. З одного боку, суспільство і держава зацікавлені у створенні максимально ефективних і надійних гарантій законності, справедливості і безпомилковості судових рішень і постанов, що приймаються, які забезпечують захист прав і охоронюваних законом інтересів, осіб, що звернулися за судовим захистом. З іншого боку, держава зацікавлена в наданні оптимальній сукупності засобів для захисту порушеного права. На користь всього суспільства, окремих його суб'єктів має бути встановлена відносна простота відповідних судових процедур, їх доступність. Перегляд судових актів, першої і апеляційної інстанцій, що приймаються судом, дозволяє оцінити якість проведеної вказаними судами процесуальної діяльності і реалізувати цільові установки судочинства. Законодавець, регулюючи принцип

колегіального вирішення спору, а також встановлюючи принцип інстанційності розгляду справи, цілком справедливо виходить з презумпції, що не потребує доказування, стосовно того, що сукупні інтелектуальні зусилля декількох професійних юристів з вирішення складних правових проблем набагато ефективніші, ніж зусилля одного судді, що розглядає цю ж справу. З іншого боку, множинність судових інстанцій створює тенденцію безконечного подовження процедури вирішення спору, коли витрати, пов'язані з тривалим затягуванням його розгляду, нейтралізують ефект від рішення, що приймається. Суспільство потребує оптимального судочинства, яке, з одного боку, надавало б особам, що сперечаються гарантії прийняття правосудної судової постанови по спору, а з іншого боку, не позбавляло б процедуру здійснення правосуддя таких його достоїнств, як швидкість, справедливість і ефективність.

Раціональна організація функціонування судової системи відноситься до умов ефективності правосуддя. Тривалі, але послідовні пошуки оптимальної системи судочинства дали можливість юристам сформулювати принцип так званої інстанційної системи. Як попереднє зауваження необхідно відзначити, що юристи, які досліджують проблеми судочинства, відзначають дві форми, в яких здійснюється судовий нагляд: інстанційну і внеінстанційну. При цьому до внеінстанційної форми нагляду відносяться, зокрема, прийняття постанов, які роз'яснюють юридично значимі питання, а також дача вказівок з питань правосуддя і судової практики. Сюди слід додати такі опосередковані форми нагляду за організацією правосуддя, як здійснення кадрової політики, а також матеріально-технічне забезпечення судів і організаційне управління судами з боку вищих судових інстанцій. Така діяльність в роботі органів суду має допоміжний характер і пов'язана з необхідністю створити умови для реалізації основного змісту їх діяльності по здійсненню правосуддя.

Проте внеінстанційна форма нагляду за судовими актами, при всій її безперечній важливості, має швидше ідеологічний, ніж безпосередньо-юридичний характер. Вона впливає на судову практику не шляхом перегляду судових актів з конкретних справ, а шляхом формування юридичної ідеології авторитетного судового органу, яким є вищий суд, що здійснює нагляд внеінстанційним методом.

У свою чергу, принцип інстанційного устрою судової системи дозволяє встановити режим постійного контролю за кожною даною справою. Під інстанційністю процесу прийнято розуміти кожен послідовний рівень у системі пов'язаних між собою нижчестоящих і вищестоящих судових органів. Інстанційна система процесу зумовлюється конкретною моделлю судоустрою держави.

Доктрина інстанційності системи судочинства традиційно базується на двох основних положеннях: 1) справи розглядаються по суті двома і лише двома судовими інстанціями, і 2) третя інстанція перевіряє одну лише юридичну сторону рішень і роз'яснює дійсний сенс законів. Перше положення прийнято називати принципом двох інстанцій; друге можна назвати принципом юридичної перевірки рішень. Вказані принципи взаємозв'язані між собою і в комплексі складають єдину систему принципів перегляду судових рішень і постанов, що були прийняті.

Відповідно до доктрини інстанційності судочинства касаційна інстанція є вінцем судової системи, останньою ланкою судочинства, метою і сенсом існування якого є стабілізація всієї судової системи та її ланок (інстанцій) на базі принципу законності, єдиного застосування норм права. Таким чином, пошуки оптимальної системи судочинства і судоустрою привели до формулювання двох фундаментальних принципів, які в тій або іншій формі втілюються у всіх моделях судочинства і своєю сукупністю представляють, на мій погляд, найбільш раціональну модель системи гарантій законності та справедливості судових актів, що приймаються у першій інстанції.

Затвердження інстанційної системи у сучасному її розумінні в судових системах європейських країн почалося два століття тому. Необхідно відзначити, що форми інстанційних систем мають свої особливості в кожній країні, що власне і створює різницю

у відомих правових моделях перегляду судових справ. Найбільш істотна і значима різниця в таких системах полягає в тому, що в одних країнах верховна судова інстанція, встановивши при перегляді судового акту порушення нижчестоящим судом норм матеріального або процесуального права, направляє справу на новий розгляд в нижчестоящу інстанцію. Таку систему прийнято називати власне касаційною.

В інших же країнах верховний суд, встановивши неправильне застосування норм матеріального або процесуального права, має право самостійно прийняти нове судові рішення, не направляючи справу на новий розгляд в нижчестоящу інстанцію. Таку систему прийнято називати ревізійною.

Слід зазначити, що створена система господарського судочинства не вільна від недоліків. Ресурси законодавчого вдосконалення існуючої системи перегляду судових актів, прийнятих у першій інстанції, на мій погляд, досить великі. Відповідно до діючих законів сторона, яка не задоволена первинними підсумками розгляду справи (у суді першої інстанції) має право звернутися в апеляційну інстанцію, де здійснюється перегляд справи включаючи дослідження як фактичних обставин, так і правової оцінки правовідносин між сторонами, що сперечаються. Отже, метою апеляційного провадження є вторинний розгляд справи по суті в цілому або в частині. Апеляція відноситься до деволютивних форм оскарження, тобто в її межах розгляд справи здійснюється вищестоящим судом по відношенню до суду, що прийняв рішення, що є об'єктом перегляду або спеціально створеними і виконуваними виключно апеляційні функції складом суду.

Слід зазначити, що в Україні процес перегляду справ в апеляційній інстанції організований правильно, оскільки справи переглядаються незалежними апеляційними судами, які ніяк не пов'язані з судами першої інстанції. Наприклад, в РФ справи за апеляційною скаргою розглядаються тим же судом, який прийняв первинне рішення, лише іншими суддями. Якщо сторона не задоволена і підсумками розгляду в апеляційній інстанції, вона має право ініціювати процедуру касаційного перегляду, вимагаючи перевірки законності прийнятих судових актів. Таким чином, касаційна інстанція в системі господарського судочинства є третьою інстанцією з розгляду спорів. На підставі вищесказаного витікає, що у сучасному українському господарському судочинстві створена ієрархічна тріступінчата система інстанцій розгляду справ, в якій суд касаційної інстанції, діючи у вигляді Вищого господарського суду України, є третьою інстанцією, яка перевіряє законність рішень і ухвал суду першої інстанції та постанов і ухвал апеляційної інстанції господарських судів. Ієрархічність системи інстанцій господарського судочинства полягає в тому, що кожна подальша інстанція в процесуальному сенсі є вищестоящою по відношенню до попередньої (нижчестоящої).

У той же час адміністративні відносини існують лише між Вищим господарським судом України і всіма нижчестоящими судовими інстанціями. Між апеляційними господарськими судами і місцевими господарськими судами відсутні відносини адміністративної підлеглості. Це виявляється в тому, що як апеляційні господарські суди, так і місцеві господарські суд діють як самостійні юридичні особи з роздільними балансами, своїми кошторисами витрат; апеляційні господарські суди не мають права давати обов'язкові вказівки нижчестоящим судовим інстанціям з питань ведення господарської, фінансової, організаційної, кадрової діяльності. Хоча в літературі висловлюються пропозиції про введення організаційних моментів супідрядності. Подібного роду пропозиції обґрунтовуються необхідністю «координації судової діяльності», проте внесення до відносин між різними ланками судової системи відносин підлеглості перевернуть сутність судової влади, неминує приведе до адміністрування в процесі вирішення спорів.

Координація судової діяльності повинна вирішуватися строго процесуальними методами, встановленими законом, - шляхом відміни незаконних судових актів, але не адміністративними методами, які неминучі в разі адміністративної супідрядності різних

ланок судової системи і які неминуче приведуть до підривання принципу незалежності судів нижчестоящих інстанцій і вихолостять саму суть перегляду судових актів, як, з одного боку способу, що забезпечує можливість виправлення судових помилок, а, з іншого боку, що охороняє нижчестоящі суди від непроцесуальних способів втручання в здійснення правосуддя. При цьому підриватиметься і принцип інстанційного розгляду судової справи, оскільки відносини адміністративної підлеглості між різними судовими інстанціями розмивають межі інстанції як замкнутої судової системи, що заснована на окремій процесуальній стадії і має незалежну процесуальну мету.

Характер Вищого господарського суду України як вищестоящій судовій інстанції по відношенню до суду першої інстанції і апеляційної інстанції в процесуальному сенсі виявляється в тому, що його вказівки, викладені в постанові у конкретній справі, обов'язкові для суду першої інстанції під час нового розгляду справи (ч. 1 ст. 111-12 ГПК України).

Викладене дозволяє констатувати, що судовий контроль, здійснюваний касаційною інстанцією за діяльністю нижчестоящих судових інстанцій можливий виключно в процесуальній формі, - шляхом винесення касаційною інстанцією постанов з кожній розглянутій справі, що є, таким чином, гарантією реалізації конституційного принципу незалежності суддів господарського суду і підпорядкуванні їх лише закону.

УДК 346.3 (477) (043)

Шебаніц Ф.Ф., старший викладач

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ РАМКОВИХ УГОД

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань державних закупівель» вперше було введено поняття «рамкової угоди» (п. 26-1 ст. 1 Закону), як «правочину, що укладається одним або кількома замовниками (генеральним замовником) у письмовій формі в порядку, передбаченому цим Законом, з одним або кількома учасниками процедури закупівлі з метою визначення основних умов закупівлі окремих товарів і послуг для укладення відповідних договорів про закупівлю протягом терміну дії рамкової угоди» [1].

В.П. Нагребельний зазначає, що рамкова угода - це документ, що визначає принципову домовленість сторін про форми, напрями та умови співробітництва, які надалі втілюються у конкретних договорах (контрактах). Отже, рамкова угода є різновидом цивільно-правової угоди і в узагальненому вигляді передбачає права, обов'язки та відповідальність суб'єктів угоди. [2, с. 536].

Андрій Марусов зазначає, що суть рамкової угоди полягає в тому, що один або кілька замовників одержують право укласти так званий рамковий договір з однією або кількома компаніями. Термін дії рамкового договору складає чотири роки. [3].

У чому ж полягає механізм закупівлі по рамковим угодам? Відповідно до положень ст. 13 Закону України «Про здійснення державних закупівель» закупівля за рамковими угодами здійснюється в порядку, передбаченому для проведення процедури відкритих торгів, двоступеневих торгів і попередньої кваліфікації з урахуванням вимог статті 13 Закону України «Про здійснення державних закупівель». Особливості укладення рамкових угод, перелік товарів і послуг, які можуть закуповуватися за рамковими угодами, визначаються Уповноваженим органом, а саме Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 24.04.2012 N 504 «Про особливості укладення рамкових угод»[4]. Також цим Законом передбачено, що рамкова угода укладається з кількома учасниками за умови, що в ньому беруть участь не менше трьох учасників. У разі укладення рамкової угоди з одним учасником і визначення в ньому всіх істотних умов договору, такий договір вважається укладеним після подання замовником учаснику пропозиції виконати зазначені умови та отримання письмової згоди від

учасника. Якщо в рамковій угоді визначені не всі істотні умови, то такий договір укладається за результатами організованих замовником переговорів з учасником.

При укладанні рамкової угоди з кількома учасниками і визначенні у ньому всіх істотних умов договору, замовник має право укласти такий договір з дотриманням зазначених умов відбору без проведення процедури конкурсних торгів серед учасників рамкової угоди.

При відсутності істотних умов договору, такий договір укладається з переможцем процедури конкурентного відбору, який проводиться замовником серед учасників рамкової угоди.

Слід зазначити, що Закон України «Про здійснення державних закупівель» передбачає право замовника в будь-який час відмовитися від рамкової угоди, за умови інформування про це генерального замовника та Уповноважений орган. Крім того, за таку відмову Законом не передбачено відповідальності.

Одже, проаналізувавши чинне законодавство з питань державних закупівель слід вказати на певні переваги процедури закупівлі за рамковими угодами, а саме: значне скорочення витрат адміністративного часу; відсутність необхідності організації, проведення й контролювання великої кількості торгів; реальне заощадження коштів держави шляхом отримання нижчої ціни через великі обсяги.

Та попри значний перелік переваг рамкових угод, існують і певні недоліки їх застосування, а саме не завжди можна досягти найнижчої ціни, оскільки учасникам закупівлі замовник повинний повідомити про обсяг контракту, а значить, не можна бути впевненим, що одразу вдасться отримати найкращу ціну.

Таким чином, можна зробити висновок, що попри значний перелік переваг рамкових угод, як все буде відбуватися на практиці та наскільки ефективним буде використання таких угод в Україні можна буде оцінити лише з часом.

Література

1. Україна. Закони. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань державних закупівель : Закон України : прийнятий Верховною Радою України 8 липня 2011 р. // *Голос України* – 2011. - № 142.

2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [Редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. Ред.) та ін]. – К. : «Укр. енцикл.», 2003. Т. 5 : П – С. – 2003. – 736 с. : іл.

3. ...і тут мені карта як пішла! / Андрій Марусов // *Дзеркало тижня. Україна*, – 2011. – № 35 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://dt.ua/ECONOMICS/i_tut_meni_karta_yak_pishla-88785.html. – Назва з екрану.

4. Україна. Закони. Наказ Міністерства економічного розвитку та торгівлі України «Про особливості укладення рамкових угод»: Наказ від 24.04.2012 № 504 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1059-12>. – Назва з екрану.

**СЕКЦІЯ
МАТЕМАТИЧНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
НА ВИРОБНИЦТВІ ТА В ОСВІТІ**

УДК 004.73(043)

Дяченко О.Ф., асистент

**РОЗРОБЛЕННЯ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ДИСЦИПЛІНИ
«КОМП'ЮТЕРНІ МЕРЕЖІ»**

Важливим етапом у реформуванні системи вищої освіти України стало введення у вищих навчальних закладах кредитно-трансферної системи організації навчального процесу. У цій системі значну роль відіграє своєчасний якісний контроль результатів навчальних досягнень студентів, з метою вчасного виявлення розуміння ними вивченого матеріалу, та проведення необхідної корекції. У зв'язку з цим виникає необхідність у використанні методів контролю, за допомогою яких можна швидко і якісно перевірити знання, вміння і навички великої кількості студентів. Одним із найефективніших механізмів оцінювання є тестування навчальних досягнень студентів.

Застосування тестових завдань у ході навчання різним навчальним дисциплінам у вузах вимагає від викладача знань як в області самого навчального курсу з урахуванням можливостей інструментальних засобів розробки тестів, а також знань в області методики викладання конкретної дисципліни. Цей аспект повинен ураховуватися викладачем інформатики, який покликаний не тільки, навчати інформатиці, але й бути провідником використання розподілених інформаційних ресурсів у навчанні іншим дисциплінам. Дисципліна «Комп'ютерні мережі» займає одне із головних місць при підготовці фахівців в області інформаційних технологій. Вивчення цієї дисципліни дозволяє сформувати у студентів уявлення про основи, область застосування телекомунікаційних технологій, проектувати й модернізувати локальні обчислювальні мережі, мати уявлення про технологію й особливості побудови глобальних мереж. З її допомогою вирішуються питання в проектуванні, розгортанні й адмініструванні комп'ютерних мереж. Однак, дослідники, що займаються проблемами постановки курсу «Комп'ютерні мережі» приділяють увагу розділам курсу, оцінюють значення мережних операційних систем, однак недостатньо робіт, що описують методику контролю й корекції знань з даної дисципліни. Важливо розкрити можливості використання тестових завдань у процесі навчання дисципліни «Комп'ютерні мережі», а також методику їх створення.

Для створення тестових завдань ми пропонуємо динамічну структуру, яку можна було б легко змінювати і використовувати як для поточного, так і підсумкового контролю знань. Ми вважаємо, що при створенні банків тестових завдань необхідно з кожного змістового модуля створити сукупність завдань трьох рівнів складності. Даний банк завдань буде використовуватися при поточному контролі за допомогою комп'ютерної програми. Параметри тестового завдання: 10 питань – 1 рівня складності, 5 – другого, та 2 - третього.

При проведенні модульного контролю використовується об'єднаний банк завдань (усі змістові модулі), а при проведенні контролю результатів навчання з дисципліни, використовуються завдання з усіх модулів. Дана база різнорівневих тестових завдань також може використаною при перевірці залишкових знань (ректорського контролю, комплексної контрольної роботи та ін.).

Завдання першого рівня складності – це завдання вибіркового типу, метою яких є відновлення в пам'яті студентів вивченого теоретичного матеріалу. Завдання цього рівня не важкі бо містять підказки для студента, але дуже важливі. Вони перевіряють знання теорії, без знань якої неможливе подальше вивчення дисципліни.

Під час поточного контролю виконання завдань першого рівня складності сприятиме закріпленню знань студентів. До недоліків даної групи завдань можна віднести те, що студент може „вгадати” правильну відповідь шляхом логічного виключення неправильних. Але і в цьому випадку така постановка завдань, ймовірно, буде сприяти розвитку логічного мислення та застосування раніше набутих знань.

Результати контролю з кожного модуля можна інтерпретувати як зріз знань з тієї чи іншої теми. З метою економії часу ми рекомендуємо проводити тестовий контроль за допомогою комп'ютерної системи. В цьому разі завдання модуля розміщують в базі тестуючої програми, і студенти, сидячи за комп'ютерами, відповідають на поставлені запитання. На поточний контроль, який ми рекомендуємо інтерпретувати як проміжний зріз знань, варто відвести одну годину (або дві, якщо контроль проводиться зі складної теми і розв'язки задач є громіздкими).

Підсумковий контроль здійснюється за допомогою комп'ютерного тестування, для якого використовують повний пакет тестових завдань з розділу, що вивчається. Для цього виду контролю ми пропонуємо використати 20 завдань першого рівня, 6 – другого і 2 третього рівня.

Наведемо приклад завдань першого рівня складності зі змістового модуля «Основи побудови мереж», які пропонуються студентам спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність»:

Чіп ПЗУ BootROM, розташований на мережевому адаптері, забезпечує можливість:

- a. віддаленого завантаження операційної системи;
- b. прискорення завантаження операційної системи;
- c. підвищення безпеки операційної системи;
- d. локальної завантаження операційної системи.

Завдання другого рівня підібрано так, щоб під час їх розв'язування не потрібно було проводити складні перетворення, проводити розрахунки. З іншого боку, для їх розв'язування необхідні суттєві теоретичні знання. Приклад завдання другого рівня складності:

Установіть відповідність визначень та їх значень:

1	Канал зв'язку	це шлях для передачі даних від однієї системи до іншої
2	Логічний канал	це потік повідомлень в мережі передачі даних
3	Трафік	шлях або засіб, за яким передаються сигнали

Задачі третього рівня вимагають практичної реалізації. Розв'язання цих задач передбачають глибокі знання, розвинуте логічне мислення та вміння застосовувати теоретичні знання на практиці. Варіанти відповідей звичайно відсутні. Наведемо приклад завдання третього рівня:

1. Встановіть з'єднання двох комп'ютерів через паралельні порти;
2. Визначте параметри та фізичну адресу мережевого адаптера.

Розроблені за такою структурою тестові завдання можуть бути використані і для поточного, і для підсумкового контролю знань. За їхньою допомогою можна перевірити якість засвоєння матеріалу з окремих тем, і розділу загалом. Це дозволяє об'єктивно та швидко проводити поточний, модульний та підсумковий контроль знань, а викладачеві ефективно використовувати аудиторний час.

Література

1. Бурлачук Л.Ф. Словарь справочник по психодиагностике / Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. – СПб.: Питер, 1999.– 528с.
2. Майоров А.Н. Теория и практика создания тестов для системы образования / Майоров А.Н. — М., Народное образование, 2000 — 352с.

ПРИМЕНЕНИЕ УРАВНЕНИЙ ВОЛЬТЕРРА ДЛЯ ОПИСАНИЯ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ЛЕСНЫХ ЭКОСИСТЕМ

Характерной особенностью развития растительных популяций является появление из однородной массы отдельных растений неожиданно появляющихся пространственно-неоднородных по концентрации фитомасс и их качественному различию. Эта проблема может иметь место в контексте создания искусственных лесов на юго-востоке Украины, что является частью государственной программы по сбалансированному восстановлению экосистем. Поэтому прогнозирование развития лесных массивов должно базироваться на использовании математических методов.

В настоящее время имеется достаточно много разнообразных дискретных и непрерывных, детерминистических и стохастических моделей [1]. Необходимо отметить, что в этой связи особое внимание заслуживает "Математическая теория борьбы за существование" Вольтерра [2]. Развитие теоретической экологии в последующие десятилетия полностью подтвердило глубину и правильность его идей.

Следует отметить, что системы, изученные Вольтерра, состоят из нескольких биологических видов и запаса пищи, который используют некоторые из рассматриваемых видов. Его гипотезы позволяют описывать сложные живые системы при помощи систем обыкновенных дифференциальных уравнений, в правых частях которых имеются суммы линейных и билинейных членов. Указанные уравнения получены не только из локального "принципа встреч", ведущего свое происхождение из статистической физики, но и исходя из баланса масс каждого из компонентов биогеоценоза и энергетических потоков между этими компонентами.

Есть все основания полагать, что при таких условиях Вольтерровские уравнения могут быть использованы также для описания динамики растительных популяций, и лесных экосистем, в частности. Для этого целесообразно показать получение этих уравнений из чисто экологических предпосылок.

Рассмотрим сообщество растительных популяций, структура которого состоит из трёх основных групп: 1- продуценты с биомассами (или концентрациями) $x_i (i=1,2,...,m)$, это лесные насаждения; 2- консументы с концентрациями $y_j (j=1,2,...,n)$. К этой группе отнесем травоядных животных, и разлагателей, расщепляющих мертвую органику на простые вещества, которые используются продуцентами, а также хищные растения; 3- субстраты с концентрациями $c_k (k=1,2,...,p)$. Это абиотические вещества (в основном продукты жизнедеятельности консументов), используемые продуцентами.

Составим уравнения, отражающие баланс масс каждого из этих компонентов:

$$\begin{aligned} dx_i / dt &= (F_x^i - D_x^i) x_i - \sum_{j=1}^n V_{ij} y_j - y_i + R_x, \quad i=1,...,m, \\ dy_j / dt &= (F_y^j - D_y^j) y_j - \sum_{r=1}^n v_{jr} y_r + R_y, \quad j=1,...,n, \\ dc_k / dt &= \sum_{j=1}^n U_{kj} y_j - \sum_{i=1}^m W_{ki} x_i + R_c, \quad k=1,...,p. \end{aligned} \quad (1)$$

Здесь $F_x^i, D_x^i, F_x^j, D_x^j$ - функции рождаемости и смертности продуцентов и консументов. Функция рождаемости для продуцентов определяется искусственным насаждением. V_{ij} - функция выедания, описывающая скорость потребления биомассы i -го вида-продуцента единицей биомассы j -го вида-консумента; v_{jr} - функция выедания j -го вида r -м (среди консументов); U_{kj} - интенсивность производства k -го субстрата j -м консументом; W_{kj} - интенсивность потребления k -го субстрата i -м продуцентом; $R_x = R_y = R_c$ - сумма входных и выходных потоков соответствующих компонент. В общем случае все эти функции зависят от параметров внешней среды. Путем преобразования переменных система (1) может быть представлена в виде уравнений Вольтерра (2), описывающих взаимодействие видов типа «хищник-жертва»

$$dN_i / dt = N_i \left(\varepsilon_i - \sum_{j=1}^n \gamma_{ij} N_j \right), \quad i = 1, 2 \quad (2)$$

где ε_i - скорость естественного прироста или смертности i -го вида в отсутствие всех остальных видов, а знак и абсолютная величина $\gamma_{ij} (i \neq j)$ отражают соответственно характер и интенсивность влияния j -го вида на i -й вид, показатель внутривидового взаимодействия для i -го вида. Матрицу $\Gamma = (\gamma_{ij})$, отражающую структуру связей сообщества, называют матрицей сообщества.

Таким образом, система уравнений (1) с заданием соответствующим функций лесных сообществ имеет решение, что позволяет прогнозировать динамику их развития.

Литература

1. Ризниченко Г.Ю., Рубин А.Б. Математические модели биологических продукционных процессов. М., 1993.
2. V.Volterra. Lecons sur la theorie mathematique de la lutte pour la vie.- Paris.-Gauthier-Villars.-1931.

УДК 534.13

Коляда Ю.Е., д.ф.-м.н., профессор, Федун В.И., старший преподаватель

ВОЗБУЖДЕНИЕ ПЛОСКИХ ВОЛН В АКУСТИЧЕСКОЙ ТРУБЕ ПЛАЗМЕННЫМИ ОБРАЗОВАНИЯМИ

Повышенный в последние десятилетия интерес к разработке и созданию электроискровых источников упругих импульсов обусловлен их широким применением в геологии, для интенсификации технологических процессов, при решении задач гидролокации и связи. Генерация колебаний в безграничной жидкости происходит в результате пульсации парогазовой полости, образовавшейся за счет выделения энергии при электрическом разряде в жидкости.

Однако для решения ряда практических задач электроискровые генераторы технологичней размещать в устье водонаполненных скважин. В этом случае для эффективного воздействия на забой скважины необходимо возбудить уединенный импульс в жидкости, которая заполняет скважину – акустический волновод. Реализация такого способа возбуждения упругих волн требует выполнения определенных условий, которые определены в данной работе.

Возбуждение упругих волн в жидкости можно осуществить смещением границы раздела жидкости и соприкасающейся с ней другой среды – среды излучателя. Возбуждение упругих волн с помощью твердотельного излучателя носит достаточно простой характер теоретического описания. Однако возбуждение волн большой интенсивности с помощью перемещения поршня вызывает ряд технических трудностей. К тому же следует отметить, что эффективность преобразования энергии в акустическую снижается при увеличении массы поршня [1].

Большой простотой и надежностью в техническом исполнении являются электроразрядные излучатели. В случае, если заполняющая волновод жидкость является электропроводящей, также представляется возможным инициирование разряда при электрическом пробое жидкости [2].

Вне зависимости от электрических свойств жидкости разряд можно реализовать в газе, осуществив предварительное заполнение им (газом) верхней части вертикального волновода. При этом возможны два случая. В одном из них газонаполненная область полностью перекрывает сечение волновода. В этом случае характерное время распространения возмущения в плазмообразующей среде

$$\tau_1 \approx d_B / v_{\text{га}}, \quad (1)$$

где d_B – диаметр волновода, $v_{\text{га}}$ – скорость звука в газовой среде.

За это время разность в смещении границ жидкости в различных точках ее поверхности составит величину

$$\Delta x = \frac{\partial p(t)}{\partial t} \frac{1}{\rho_0 c} \tau_1^2, \quad (2)$$

где p – давление газовой полости, c – скорость звука, ρ_0 – плотность жидкости.

Принимая $\partial p(t)/\partial t \approx p_{\text{max}} / \tau_p$, где τ_p – время разряда, получаем:

$$\Delta x = \frac{p_{\text{max}}}{\tau_p} \frac{1}{\rho_0 c} \left(\frac{d_B}{v_{\text{га}}} \right)^2 = \frac{p_{\text{max}}}{v_{\text{га}} \rho_0 c} \frac{d_B}{v_{\text{га}} \tau_p} d_B. \quad (3)$$

При генерации упругих волн выполнимы соотношения $p_{\text{max}} / (v_{\text{га}} \rho_0 c) \ll 1$ и $d_B / v_{\text{га}} \tau_p \ll 1$. Следовательно, $\Delta x \ll d_B$, и границу раздела сред можно считать плоской. Тогда при реализации разряда в газонаполненной промежуточной волноводной секции можно возбудить однополярный упругий импульс с плоским фронтом [3].

Во втором случае образование газового поршня происходит при инжекции плазменной струи, истекающей в жидкость из области лишь частично перекрывающей сечение волновода. Пусть заполненная газом область имеет цилиндрическую форму высотой h и диаметром $d_n \ll d_B$, который меньше диаметра волновода d_B . Для простоты будем считать, что оси этого цилиндра и полости совпадают. Заметим, что разряд в такой полости удобно реализовать с помощью электродов, размещенных на торцах цилиндра.

После инициации разряда в газовом промежутке выделяется энергия по некоторому закону $E(t)$, которая преобразуется во внутреннюю энергию W плазменного образования, а также расходуется на совершение работы A :

$$E = W + A. \quad (4)$$

Если граница раздела сред не является плоской, то кинетическая энергия инерционного движения жидкости по окончании ввода энергии в полость частично переходит в потенциальную энергию растяжения жидкости.

Если границу раздела сред можно считать плоской, то процесс преобразования кинетической энергии жидкости в потенциальную энергию растяжения становится невозможным [3], и расширение газа приведет к излучению уединенного импульса сжатия.

Из практики известно [2], что разряд в жидкости, реализованный на поверхности жесткой плоскости приводит к образованию полости, которая имеет форму полусферы. Закон движения такой полости такой же, что и для полости в безграничной жидкости, но в которой было выделено вдвое больше энергии. При этом на начальной стадии расширения быстрота изменения радиуса R сферы [2]:

$$\dot{R} = \sqrt{p / \rho_0}, \quad (5)$$

Следовательно, критерием возбуждения уединенного импульса в цилиндрическом волноводе является выполнение таких условий, при которых границу раздела сред можно считать плоской, а ее движение – поступательным, то есть когда диаметр газовой полости превысит диаметр волновода:

$$2R > d_B. \quad (6)$$

Оценим параметры разряда, при которых будет выполнено это условие. Пусть в течение промежутка времени τ_p при прохождении электрического тока в газе была выделена энергия E . При этом согласно (6) объем газа к концу разряда

$$V > \pi d_B^3 / 12. \quad (7)$$

Средняя гидродинамическая скорость жидкости через поперечное сечение волновода площадью $S = \pi d_B^2 / 4$:

$$\langle v \rangle = \frac{V}{S \tau_p} = \frac{4V}{\pi \tau_p d_B^2} > \frac{1}{12} \pi d_B^3 \frac{4}{\pi \tau_p d_B^2} = \frac{d_B}{3 \tau_p} \quad (8)$$

При этом кинетическая энергия жидкости

$$E_k \approx S \rho_0 c \langle v \rangle^2 \tau_p / 2 = \frac{\pi d_B^2}{4} \rho_0 c \frac{d_B^2}{2 \cdot 9 \tau_p^2} \tau_p = \frac{\pi}{72} \rho_0 c \frac{d_B^4}{\tau_p}, \quad (9)$$

потенциальная энергия полости согласно

$$\Pi = p_0 V > \pi d_B^3 p_0 / 12, \quad (10)$$

и внутренняя энергия газа согласно [2]:

$$W = V p_n / (\gamma - 1) > \pi d_B^3 p_0 (\gamma - 1)^{-1} / 12. \quad (11)$$

где p_0 - статическое давление жидкости, p_n - давление в газе, γ - показатель адиабаты газа, V - объем газа.

Тогда согласно (4, 9, 10 и 11) получаем, что энергия, которую нужно выделить в разряде при инжекции плазменного образования в жидкость с целью генерации уединенного упругого импульса в жидкости

$$E > E_k + \Pi + W = \frac{\pi}{72} \rho_0 c \frac{d_B^4}{\tau_p} + \frac{1}{12} \pi d_B^3 p_0 + \frac{\pi d_B^3 p_0}{12(\gamma - 1)} = \frac{\pi d_B^3}{12} \left(\frac{\rho_0 c d_B}{6 \tau_p} + \frac{p_0}{\gamma - 1} \right)$$

Таким образом, проведенные исследования позволяют сделать следующие выводы:

1. Показано, что динамика полости в системе с цилиндрической геометрией и параметры излучаемого импульса существенно отличаются от реализуемых при работе электроискровых генераторов в неограниченной среде. Показана возможность излучения однополярного импульса.

2. Показано, что в случае изначального наличия газовой прослойки, которая полностью перекрывает сечение волновода, реализуемый в ней электрический разряд всегда приводит к возбуждению уединенного гидроимпульса.

3. В случаях, когда газовая прослойка частично перекрывает сечение волновода, или же разряд реализуется в жидкости, для возбуждения уединенного гидроимпульса необходимо выделение в разряде энергии, величина которой превышает определенное значение, которое зависит от геометрии задачи и закона ввода энергии.

Литература

1. Римский-Корсаков А.В. Акустические подводные низкочастотные излучатели / А.В. Римский-Корсаков, В.С. Ямщиков, В.И. Жулин, В.И. Рехтман // Ленинград: Судостроение, 1984.-184с.
2. Наугольных К.А. Электрические разряды в воде / К.А., Наугольных, Н.А. Рой // М.: Наука, 1971.-155с.
3. Зельдович Я.Б. Физика ударных волн и высокотемпературных гидродинамических явлений / Я. Б. Зельдович, Ю. П. Райзер . – 3-е изд., испр . // М. : Физматлит, 2008 . – 656 с.

УДК 504.064.4:007(043)

Назаренко Н.В., к.т.н., доцент

ВИКОРИСТАННЯ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ В ЕКОЛОГІЇ

Діяльність людини постійно пов'язана з накопиченням інформації про навколишнє середовище, її відбором і зберіганням. Інформаційні системи, основне призначення яких - інформаційне забезпечення користувача, тобто надання йому необхідних відомостей з конкретної проблеми чи питання, допомагають людині вирішувати завдання швидше і якісніше. Будь-яка інформаційна система призначена для вирішення деякого класу задач і включає в себе як сховище даних, так і засоби для реалізації різних процедур.

Геоінформаційна система (ГІС) – це програмно-апаратний комплекс, що вирішує сукупність завдань по зберігання, відображенню, оновленню та аналізу просторової та атрибутивної інформації по об'єктах території. Одна з основних функцій ГІС – створення і використання комп'ютерних (електронних) мап, атласів та інших картографічних уявлень. Географічні інформаційні системи розраховані, як правило, на установку і підключення великої кількості автоматизованих робочих місць, до складу яких входять власні бази даних і засоби виведення результатів. Еколог на автоматизованому робочому місці на основі просторово прив'язаної інформації може вирішити завдання різного спектру:

- аналіз зміни навколишнього середовища під впливом природних і техногенних факторів;
- раціональне використання і охорона водних, земельних, атмосферних, мінеральних і енергетичних ресурсів;
- зниження збитку і запобігання техногенним катастрофам;
- забезпечення безпечного проживання людей, охорона їх здоров'я.

Програмне забезпечення ГІС поділяють на п'ять основних класів. Перший найбільш функціонально повний клас програмного забезпечення – це інструментальні ГІС. Вони можуть бути призначені для найрізноманітніших завдань: для організації введення інформації (як картографічної, так і атрибутивної), її зберігання (в тому числі і розподіленого, що підтримує мережеву роботу), відпрацювання складних інформаційних запитів, вирішення просторових аналітичних завдань (коридори, оточення, мережеві задачі та ін.), побудови похідних мап і схем (оверлейні операції) і, нарешті, для підготовки висновку на твердий носій оригінал-макетів картографічної і схематичної продукції. Як правило, інструментальні ГІС підтримують роботу як з растровими, так і з векторними зображеннями, мають вбудовану базу даних для цифрової основи і атрибутивної інформації або підтримують для зберігання атрибутивної інформації одну з поширених баз даних: Paradox, Access, Oracle та ін.

Другий важливий клас – так звані ГІС-вьювери, тобто програмні продукти, що забезпечують користування створеними за допомогою інструментальних ГІС базами даних. Як правило, ГІС-вьювери надають користувачу обмежені можливості поповнення баз даних. У всі ГІС-вьювери включається інструментарій запитів до баз даних, які виконують операції позиціонування і зумування картографічних зображень.

Третій клас – довідкові картографічні системи. Вони поєднують у собі зберігання і більшість можливих видів візуалізації просторово розподіленої інформації, містять механізми запитів картографічної та атрибутивної інформації, але при цьому істотно обмежують можливості користувача по доповненню вбудованих баз даних.

Четвертий клас програмного забезпечення – засоби просторового моделювання. Їхнє завдання – моделювати просторовий розподіл різних параметрів (рельєфу, зон екологічного забруднення, ділянок затоплення при будівництві гребель та інші). Вони спираються на засоби роботи з матричними даними і забезпечуються розвиненими засобами візуалізації. Типовим є наявність інструментарію, що дозволяє проводити найрізноманітніші обчислення над просторовими даними (додавання, множення, обчислення похідних та інші операції).

П'ятий клас – спеціальні засоби обробки і дешифрування даних зондувань землі, до яких можна віднести пакети обробки зображень, забезпечені різним математичним апаратом, що дозволяє проводити операції зі сканованими або записаними в цифровій формі знімками поверхні землі.

Інформаційне забезпечення екологічних досліджень реалізується головним чином за рахунок двох інформаційних потоків: інформації, що виникла при проведенні екологічних досліджень, і науково-технічної інформації по світовому досвіду вивчення екологічних проблем за різними напрямками.

Загальною метою інформаційного забезпечення екологічних досліджень є вивчення інформаційних потоків та підготовка матеріалів для прийняття рішень на всіх рівнях управління в питаннях виконання екологічних досліджень, обґрунтування окремих науково-дослідних робіт, а також розподілу фінансування.

Оскільки об'єктом опису і вивчення є планета Земля, і екологічна інформація має спільні риси з геологічною, то перспективними напрямками є побудова географічних інформаційних систем для збору, зберігання і обробки фактографічної і картографічної інформації про характер і ступені екологічних порушень природного і техногенного походження, про загальні екологічні порушення природного і техногенного походження, про загальні екологічні порушення в певній сфері людської діяльності, про надрокористування, про економічне управління певною територією.

Приклади геоінформаційних систем:

- світові: Arc / Info, Intergraph;
  - російські розробки: GeoDraw / GeoGraph, Sinteks / Tri, GeoCAD, EasyTrace.
- Розробки фірми «КБ «Панорама», такі як ГІС «Карта 20011», МГІС «Земля і нерухомість» застосовуються і на Україні.

В Україні інформація про землю зберігається в органах Держкомзема та отримати її непросто. Тим не менш, створення електронних мап, особливо в обласних центрах, ведеться. Прикладом можуть слугувати цифрові картографічні продукти компанії «Візіком».

УДК 371.378.4 (043)

Таран І.Б., асистент

ЗАСТОСУВАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ГІПЕРТЕКСТОВОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ СТВОРЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ КУРСІВ

Пріоритетом розвитку освіти в Україні є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку фахівця до орієнтування в інформаційному суспільстві. В даний час Internet стає важливим фактором інформаційної взаємодії. Розвиток всесвітньої мережі Internet, а точніше інформаційний бум, який не спадає впродовж останніх років, нерозривно пов'язаний з World Wide Web (WWW) –

першою інформаційною гіпертекстовою службою планетарного масштабу. Internet поступово проникає в освітню область, що наголошується в ряді документів, таких як Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 рр.». [1]

Гіпертекст як технологія, з його інтуїтивно зрозумілим, наближеним до людського сприйняття інтерфейсом, став одним з найефективніших способів представлення інформації в навчальних курсах, розроблених самостійно викладачами ВНЗ. Ідеологія гіпертекстового представлення інформації дедалі поширюється не тільки на енциклопедичні знання, але й на спосіб організації інтерфейсу будь-якого сучасного програмного продукту. Термін «гіпертекст» увів Нельсон і визначив його як комбінацію природно-мовного тексту зі здатністю комп'ютера здійснювати інтерактивне розгалуження або динамічне відтворення нелінійного тексту, який не може бути надрукованим у звичайний спосіб на аркуші паперу. У літературі термін «гіпертекст» використовується найчастіше як для позначення об'єкта дослідження, так і технології дослідження. [2]

Можливості гіпертексту як засобу представлення інформації при створенні навчальних курсів дозволяють:

- 1) комбінувати структуру вихідного документа, забезпечувати гнучкість;
- 2) автоматизувати навчання: не тільки переглядати групу документів, але і вивчати механізм утворення асоціативних зв'язків;
- 3) здійснювати навігацію у великих базах даних, незалежно від їх обсягу, забезпечуючи доступ до необхідної інформації, пропонувати пошукову стратегію, побудовану з врахуванням інтересів конкретного користувача;
- 4) застосовувати легкий доступ до інформаційних об'єктів, не потребуючи формалізації знань та може бути інструментом аналізу і прогнозування структур досліджуваних об'єктів;
- 5) організувати інформацію з чисто семантичних критеріїв, завдяки чому виникає ефект об'єктивного інформаційного середовища.

Під гіпертекстовою технологією розуміється формування, підтримка, перегляд організованого у виді сітки тексту на комп'ютерній основі. З погляду комп'ютерної технології формування гіпертексту, тобто накопичення інформації в базі даних, може мислитися як наступне покоління текстового редактора. Перегляд або читання гіпертексту – це звертання до гіпертекстової бази через інтерфейс користувача, тобто фактично нове покоління систем керування текстовими базами даних. Програмне забезпечення, що підтримує гіпертекстову технологію, ґрунтується на чотирьох базисних функціях, властивих тільки цієї технології: заміщення, примітки, запити і посилання.

Використання функції заміщення при скануванні тексту дозволяє замінити будь-який вузол пов'язаної з ним інформації текстовим фрагментом, малюнком. Наприклад, замість заголовку розділу можна одержати його текст або анотацію до нього.

Функція примітки дає можливість робити «примітки на полях» у всьому різноманітті виразних засобів сучасних терміналів – кольорової графіки, вставки музики та аудіофайлів, інтерактивних об'єктів. Це дозволяє бути простими та зручними засобом навчання при використанні студентами навчальних курсів.

Функція запити дозволяє аналізувати текст із певної точки зору. При цьому в навчальних курсах може використовуватися довільна інформація, що пов'язана з вузлом. У сполученні з функцією заміщення функція запити одержує функціонально – орієнтовані зрізи вихідного тексту, тобто структурує текст відповідно до потреб користувачів. Наприклад, в навчальних курсах студент самостійно обирає при виконанні практичного завдання, чи потрібно звертатися до лекційного матеріалу, зможе користуватися інтерактивним глосарієм даного навчального курсу.

Функція посилання є найбільш важливою функцією гіпертексту. Вона використовує зв'язки інформаційної сітки, у вигляді якої гіпертекст поданий як об'єкт. Завдяки цим

зв'язкам функція звертається до асоціативно зв'язаних фрагментів навчального курсу. Фізично це означає цілеспрямований перегляд тексту, причому в різноманітних напрямках. Напрямок студент вказує за допомогою миші в діалоговому режимі, або автоматично за допомогою запитів, що фільтрують інформацію. [3]

На сучасному рівні розуміння гіпертекст в навчальних курсах являє собою середовище програмного забезпечення для організації спільної роботи викладача та студентів, комунікації і придбання знань, підтримує властивість відшукувати потрібну інформацію за допомогою асоціативних зв'язків. При формуванні навчальних курсів автор повинен піклуватися про структурування тексту, встановлення зв'язків, фіксацію можливих асоціацій.

Сьогодні гіпертекстова технологія як спосіб організації та представлення інформації стає провідною в комп'ютерних системах. Система гіпермедіа, як розширення гіпертексту, зарекомендували себе одними з найефективніших для навчання і щоденного використання. Ці технології можуть відіграти значну роль у подоланні браку якісних навчальних матеріалів. Гіпертекстові технології дозволяють моделювати процес навчання, застосовувати допоміжні інструменти творчого процесу. Оптимальний шлях засвоєння знань студентами завжди пов'язаний з їх зацікавленістю, а інструментом може стати навчальний курс створений за допомогою гіпертекстової технології.

Література

1. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 рр.» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=18178.
2. Абдулгалимов Г.Л. Информационные технологии для учителя предметника. – М.: Редакционно-издательский центр, 2008. – 245 с.: ил.
3. Инькова Н.А. Современные интернет - технологии: учеб.пособие. – Москва: Издательство «Омега - Л», 2007. – 188 с.

СЕКЦІЯ ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

УДК 339.922(8)(043)

Булатова О.В., к.е.н., професор

ЗАЛУЧЕННЯ КРАЇН ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ ДО ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Розвиток регіональної інтеграції, до якої залучаються країни, що розвиваються, має певні регіональні відмінності. Інтеграційні процеси в Латинській Америці і Карибському басейні почалися більше сорока років тому. Останнім часом спостерігається активізація інтеграційних процесів між країнами даного регіону, чому сприяло зростання рівня економічного розвитку країн і посилення інтеграції на інших континентах. Питома вага країн регіону у світовому ВВП складає понад 15%, однак обсяги товарного експорту становить всього 5,8% [2]. Ключовими особливостями латиноамериканського середовища розвитку інтеграційних процесів стали: наявність декількох інтеграційних блоків; майже всі країни мають безпосередній вихід до моря; багато є острівних країн; невелика різниця в основних мовах; більшість країн знаходяться в теплому кліматі; географічне сусідство з могутньою країною світу США; порівняно мала щільність населення.

Таблиця 1

Окремі показники розвитку країн Латинської Америки в світовому господарстві

Регіон	ВВП		ВВП на душу населення, дол.	Експорт		Населення	
	Всього, млн.дол	Питома вага у світовому ВВП, %		Всього, млн.дол	Питома вага у світовому експорті, %	Всього, млн.осіб	Питома вага у населенні світу, %
Карибський регіон	Н.д.	-	Н.д.	25,1	0,2	36,9	0,5
Центральна Америка	1175,6	1,9	7541	329,1	2,2	155,9	2,3
Південна Америка	3613,0	5,7	9209	518,4	3,4	392,3	5,7
Всього по регіональній групі	4905,5	7,8	5845	872,6	5,8	585,1	8,5
Світове господарство	63150,6	100,0	9275	15174,4	100,0	6895,9	100,0

Розраховано автором[2]

Першим інтеграційним об'єднанням, що було створено в регіоні стала Латиноамериканська зона вільної торгівлі (Latin America Free Trade Agreement – LAFTA), яку утворили 11 країн регіону: Аргентина, Бразилія, Болівія, Венесуела, Еквадор, Колумбія, Мексика, Парагвай, Перу, Чилі, Уругвай, що узгодили систему торговельних преференцій, більшість яких стосувалась товарів, які не підпадали під взаємний експорт. У 1980 році об'єднання було перейменовано в Латиноамериканську асоціацію інтеграції (LAIA), в рамках якої діють торговельні преференції (по деяким товарам вони досягають 100%).

Найбільш розвиненим інтеграційним угрупованням в регіоні є MERCOSUR (Mercado Comun del Sur) – спільний ринок країн південного конусу, створений в 1991 р. Бразилією, Аргентиною, Уругваєм, Парагваєм, і до якого у 2006 році приєдналась Венесуела. Угодою про створення MERCOSUR передбачалися: скасування всіх мит і тарифних обмежень у взаємній торгівлі між країнами, тобто створення зони вільної

торгівлі в субрегіоні; вільний рух капіталів і робочої сили; впровадження єдиного зовнішнього тарифу і утворення митного союзу; координація політики в області промисловості, сільського господарства і у валютно-фінансовій сфері; уніфіковані правила функціонування вільних промислових зон; єдиний порядок походження товарів.

В рамках ринку MERCOSUR виробляється 79,7% сукупного регіонального ВВП, зосереджено 46,9% всього населення Латинської Америки. Асоційованими членами об'єднання є також Чилі (з 1996р.), Болівія (з 1997р.), Перу (з 2003р.), Колумбія та Еквадор (з 2004р.). Метою розвитку інтеграційного об'єднання є створення спільного ринку через ліквідацію мит та гармонізації нетарифних обмежень, встановлення єдиного розміру тарифу по відношенню до інших країн, що не входять до об'єднання, лібералізація торгівлі послугами, інвестицій, координація макроекономічної політики тощо. До кінця 1990-х рр. зона вільної торгівлі в рамках MERCOSUR наблизилася до митного союзу (єдиний зовнішній тариф був встановлений для 85% товарів), однак певні неузгодженості щодо нетарифних обмежень вирішити не вдалось. Станом на початок 2012 року обговорюється питання встановлення тарифу на імпорт на позаблокову торгівлю до 20% (з деякими винятками) на 200 продуктів для захисту місцевої промисловості [1]. Оскільки MERCOSUR відноситься до митного союзу, то його функціонування вимагало створення відповідних наднаціональних інституцій, основною з яких виступає політичний орган – Рада Спільного ринку, відповідно, виконавчим – Група Спільного ринку, під керівництвом якої функціонують 11 робочих груп (з промисловості, сільського господарства, фінансів, зв'язку, транспорту та інфраструктури, екології, енергетики, з питань праці, охорони здоров'я та ін.).

Однак розвиток інтеграційних процесів в рамках MERCOSUR, досить активний у 1990-х роках, в теперішній час уповільнився. Кризові явища в економіках її основних членів – в Аргентині та Бразилії, які відбулися на початку 2000-х років, призвели до перегляду мит у взаємній торгівлі. Стримують розвиток інтеграційної взаємодії і нерозвиненість транспортної інфраструктури, існуючі проблеми у сфері валютного регулювання, оподаткування трудового законодавства – в соціальній сфері. Напруга у політичних відносинах посилила протиріччя між членами інтеграційного об'єднання не тільки в торговельній сфері, що негативно вплинуло на прогрес інтеграції в регіоні.

Окрім MERCOSUR, вагоме місце серед регіональних інтеграційних проектів в Латинській Америці займають ще 3 неповних митних союзи – Андське співтовариство (Andean Community, ANCOM), Карибське співтовариство (Caribbean Community, CARICOM) і Центральоамериканський спільний ринок (Central American Common Market, CACM), які також прагнуть створити спільний ринок. До складу Андського співтовариства входять Болівія, Колумбія, Перу і Еквадор. Об'єднання країн передбачає поступово трансформувати цю організацію в систему Андської інтеграції. Митним союзом по суті є і CARICOM, що об'єднує п'ятнадцять острівних держави – Багамські острови, Барбадос, Домініка, Гренада, Гаїті, Тринідад, Тобаго, Ямайка та ін. Перспективні плани розвитку інтеграційного об'єднання передбачають вільне переміщення в регіоні товарів і капіталу, розробку єдиних тарифів, перегляд правил визначення походження товарів, гармонізацію інвестиційних правил, координацію політики розвитку торгівлі та бізнесу, координацію фінансової політики і створення кредитно-грошового союзу. Подібні плани розробляються і в об'єднанні Центральоамериканського спільного ринку (Central American Common Market, CACM), до якого входять Гватемала, Гондурас, Коста-Ріка, Нікарагуа, Сальвадор. В рамках цього блоку країн сформована зона вільної торгівлі, передбачається ліквідація мит усередині блоку і введення обмежуючих митних тарифів відносно третіх країн, проте певні політичні і соціальні проблеми в цих країнах не дозволили їм досягти таких успіхів в інтеграції, як в MERCOSUR.

Регіональні зв'язки, що поширюються між країнами, що розвиваються, сприяють їхній інтеграції до світових глобальних ринків. Тому регіональні угоди між цими країнами

стали важливою складовою їх економічної політики протягом останніх 30 років. Регіональні угоди, які приймають країни, що розвиваються, розглядаються ними як своєрідний трамплін для розвитку міжнародної конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобалізації.

Література

1. Nejamkis Mercosur welcomes Venezuela, suspends Paraguay [Electronic resource] / G. Nejamkis and A. Mendoza, Argentina, 2012. – URL:

<http://www.reuters.com/article/2012/06/30/us-mercosur-idUSBRE85S1JT20120630>

2. Handbook of statistics 2011. – New York and Geneva: United Nations Publication, 2011. – 513p.

УДК 338.45.01 (477)(043)

Балабанова Н.В., к.н. з держ. упр., доцент

ПРІОРИТЕТИ ПОЛІТИКИ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ В ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Актуалізація проблеми імпортозаміщення в Україні обумовлена як високим рівнем дефіциту зовнішньоторговельного балансу, так і сповільненням динаміки експорту в період економічної кризи. Дефіцит у зовнішній торгівлі товарами в Україні, що спостерігається з 2005 року (1,85 млрд.дол.США) протягом останніх шести років має тенденцію до постійного збільшення (14,22 млрд.дол.США у 2011 р.).

Високі показники відкритості національної економіки закріплюють проблему насичення внутрішнього ринку за рахунок відповідного збільшення обсягів внутрішнього виробництва на основі розвитку імпортозамінної продукції, що призводить до формування високої залежності внутрішнього ринку від імпорту, а також до необхідності нарощування експорту з метою покриття дефіциту рахунку поточних операцій платіжного балансу.

Відповідно важливим завданням є зниження імпортозалежності товарних ринків, створення умов для зниження залежності від кон'юнктури зовнішніх ринків, забезпечення позитивного впливу імпорту на виробництво, зміцнення на цій основі конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Ключовими критеріями визначення пріоритетних напрямів імпортозаміщення мають стати відповідність імпортозаміщуючих товарів світовому техніко-економічному рівню аналогічних товарів, ступінь використання місцевих ресурсів і конкурентних переваг, перспектива опанування внутрішнього ринку, створення додаткових робочих місць та ефект в суміжних галузях.

Галузеві пріоритети імпортозаміщення можна класифікувати по трьох напрямках: заміна імпортованих ресурсів, насамперед енергетичних; заміна імпорту товарів широкого вжитку; заміна імпорту товарів виробничого призначення. Кожен з напрямків має особливості, що залежать від наявності власних ресурсів і можливостей, швидкості обігу оборотних фондів, потреби в інвестиціях і терміну окупності проектів[1].

До пріоритетів політики імпортозаміщення у промисловості можна віднести наступне[1,2]:

- захист вітчизняного ринку від нерівноправної конкуренції та неякісного імпорту, який загрожує економічній та екологічній безпеці держави, а також обмеження імпорту продукції, яка може виготовлятися в Україні, шляхом застосування спеціальних заходів відповідно до міжнародних договорів, угод і правил СОТ (антидемпінгові та компенсаційні заходи, гармонізація технічних стандартів, субсидії);

- стимулювання технологічного імпорту, передусім машин і обладнання, обмеження припливу морально застарілих технологій, активізація залучення іноземних інвестицій у вигляді нових технологій та інноваційного менеджменту;

- стимулювання внутрішнього виробництва і збуту продукції, що сприятиме наповненню внутрішнього ринку якісними товарами, відродженню та розширенню традиційних для України виробництв, збільшенню внеску промисловості у формування валової доданої вартості та зміцненню конкурентних позицій промислового комплексу України;

- використання фінансово-кредитних механізмів (пільгове кредитування, компенсація відсоткових ставок за кредитами для суб'єктів господарювання, що реалізують проекти імпортозаміщення, державні гарантії отриманих кредитів) підтримки розвитку внутрішнього виробництва у промисловості, що дозволить підвищити ефективність руху грошових коштів, здійснити перерозподіл фінансових потоків у напрямку стимулювання імпортозаміщуючих виробництв;

- проведення дієвої державної політики підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів, активізації енергозбереження, сприяння інвестуванню енергетики й здійснення інших заходів, пов'язаних зі зниженням матеріалоємності виробництва, забезпечення економічно доцільного й технічно можливого зростання питомої ваги власних енергетичних ресурсів, включаючи нетрадиційні та відновлювані джерела енергії;

- удосконалення законодавчого і нормативно-правового забезпечення розвитку промисловості шляхом розроблення та затвердження стратегічних програмних документів за пріоритетними напрямами розвитку, а також забезпечення їхнього виконання, що сприятиме формуванню послідовної та виваженої промислової політики та забезпечить ефективні важелі державного впливу на впровадження імпортозаміщуючих проектів у промисловості;

- використання податкових важелів (пільгове оподаткування прибутку, «податкові канікули») задля формування для суб'єктів господарювання, що реалізують проекти імпортозаміщення більш сприятливих умов ведення діяльності.

Література

1. Пріоритети політики імпортозаміщення у стратегії модернізації промисловості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.niss.gov.ua/public/File/2012_table/1011_dop.pdf

2. Сухоруков А.І. Крупельницька Т.П. Перспективні напрями та інструменти політики імпортозаміщення у промисловості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.niss.gov.ua/articles/885/>

3. Жаліло Я. А., Гацько В. М. Проблеми формування сучасних засад політики імпортозаміщення в Україні // Стратегічна панорама. – 2006. - № 1. – С. 102-111

УДК 005.332.4(043)

Беззубченко О.А., к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗАЛЕЖНО ВІД ОБ'ЄКТУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних умовах оцінка конкурентоспроможності підприємства та його продукції, галузі, країни є важливою умовою розробки державної політики економічної безпеки, регіональної та галузевої політики.

Спроможність посилення позицій окремого господарюючого суб'єкта на зовнішніх ринках сьогодні базується не тільки на рівні конкурентоспроможності продукції (підприємства), а дедалі в більшій мірі залежить від рівнів конкурентоспроможності держави (регіону, галузі). Міцне положення підприємства на зовнішніх ринках, рівень його інвестиційної привабливості для стратегічних партнерів і ступінь довіри споживачів також визначаються рівнем конкурентоспроможності держави (регіону, галузі) як гаранта створення привабливих умов підприємницької діяльності, вкладення та збільшення капіталу.

Дослідження понятійного апарату конкурентоспроможності дозволяє зробити наступні висновки: поняття конкурентоспроможності залежить від об'єкта дослідження (товар, підприємство, галузь, регіон, держава), проте поняття конкурентоспроможності не мають суворої ієрархії згідно з значеними рівнями управління, у зв'язку з цим оцінку суб'єктів ринку більш високих рівнів управління потрібно здійснювати з урахуванням особливостей притаманних низьким рівням управління для вирішення завдань посилення ринкових позицій на зовнішніх ринках. Також поняття конкурентоспроможності трансформується в залежності від цілей і завдань дослідників; вимог суб'єктів ринкових відносин (споживачів, конкурентів, інвесторів, партнерів) і масштабів діяльності (внутрішні, зовнішні ринки).

Нарешті, поняття конкурентоспроможності не завжди, проте найчастіше орієнтовані на оцінку рівня в поточний момент часу без урахування чинників, що визначають потенціал зростання конкурентоспроможності;

Поняття конкурентоспроможності для окремих суб'єктів ринку не відповідає методикам її оцінки, що призводить до складності, а в деяких випадках неможливості порівняння параметрів і критеріїв, що спотворюють реальний рівень конкурентоспроможності.

Будь-яка оцінка - це встановлення наявності та ступеня прояву тієї чи іншої характеристики. На оцінках побудовані аналіз, нормативне регулювання функціонування і розвитку, пошук та визначення тенденцій, вивчення особливостей і істотних рис того чи іншого явища. Без оцінок неможливо управляти процесом. Чим точніше оцінка, тим імовірніше прийняття правильного управлінського рішення. Якою б не була оцінка за своєю процедурою, об'єкту, конструкції, вона завжди зводиться до певними показниками, які характеризують її відносну визначеність, закінченість, кількісне вираження, можливість використовувати в якості стимулювання та ін.

Складність аналізу проблеми конкуренції регіонів національної економіки - в її міждисциплінарному характері. Елементи теоретичного аналізу процесів міжрегіональної конкуренції та конкурентоспроможності присутні в окремих теоретичних напрямках і «школах». Міжрегіональна конкуренція є досить новим об'єктом аналізу для економічної теорії в порівнянні з конкуренцією країн або підприємств. Конкуренція регіонів - багатовимірне поняття, яке включає конкуренцію між регіонами однієї країни, конкуренцію з регіонами інших країн, конкуренцію макрорегіонів.

Тому необхідним є розробити систему типових управлінських рішень тактичного і стратегічного характеру для соціально-економічних систем більш високого рівня (галузь, регіон, держава), що дозволить підвищити рівень і нарощувати потенціал конкурентоспроможності підприємства, продукції; узгодити механізми взаємодії різних суб'єктів ринку при формуванні конкурентних переваг і посиленні позицій на різних видах ринків (регіональних, транскордонних, міжрегіональних, міжнародних).

Література

1. Калюжнова Н.Я. Анализ конкурентоспособности региона на внешнем рынке / Н.Я. Калюжнова, В.С. Третьяков // Развитие производительных сил России: Мат-лы Всерос. конф. 2000 г. М.: СОПС, 2000. - С. 30-42.
2. Калюжнова Н.Я. Модели и следствия межрегиональной конкуренции // Проблемы переходной экономики: Сб. науч. трудов по матер. междунар. школ-семинаров 2000 г. Новосибирск: НГУ, 2000. - С. 80-86.
3. Регион на перекрестке Востока и Запада: конкурентоспособность в условиях глобализации / Под науч. ред. Н.Я. Калюжновой, К.Т. Лидина, А.Я. Якобсона. М.: ТЕИС, 2003. 359 с.
4. Савельев Ю.В. Управление конкурентоспособностью региона: от теории к практике / Ю.В. Савельев. Институт экономики КарНЦ РАН. – Петрозаводск: Карельский научный центр РАН, 2010. 516 с.
5. Ускова Т.В. Производственные кластеры и конкурентоспособность региона [Текст]:

монографія / Т.В. Ускова, А.С. Барабанов, О.И. Попова, Л.Г. Иогман, В.В. Ильин. – Вологда: Ин-т социально-экономического развития территорий РАН, 2010. – 246 с.

6. Чайникова Л.Н. Методологические и практические аспекты оценки конкурентоспособности региона: монография. - Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2008. - 148 с.

УДК 339.5.012(043)

Дубенюк-Панайотопулу Я.А., к.е.н., доцент

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ СФЕРИ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

Характеру стійких товарно-грошових відносин міжнародна торгівля набула на рубежі XVIII-XIX століть, хоча зародилася ще в глибокій давнині за рахунок формування машинної індустрії, розвитку колоніальної системи.

Перший етап розвитку міжнародної торгівлі характеризується достатньо високими темпами, проте це є логічним з огляду на його тривалість та події, які були йому притаманні. Тим не менш, до початку XIX ст. обсяг міжнародної торгівлі не перевищував 3% від вартості світового виробництва. Серед основних чинників, що сприяли забезпеченню високих показників розвитку міжнародної торгівлі, окрім формування системи світового господарства, слід виділити наступні.

1. *Промислові революції*, що замінили мануфактурне виробництво великою машинною індустрією у всіх розвинутих країнах (Великобританії, Нідерландах, Франції, Бельгії, пізніше Німеччині та Японії);

2. *Великі географічні відкриття* та залучення нових регіонів до міжнародного товарообміну. Це сприяло як активізації торговельних потоків між країнами, так і диверсифікації товарної і географічної структури експортно-імпортних операцій;

3. *Прогрес у розвитку транспортної системи*, зокрема, збільшення загального тоннажу морських суден та відкриття Суецького каналу. Кінець цього періоду характеризується початком будівництва залізниць, зокрема, на території Західної Європи, де було сконцентровано основну частку міжнародних торговельних потоків.

4. *Прогрес у розвитку засобів зв'язку*. Так, у 1774 р. у Женеві Лесажем було побудовано перший електростатичний телеграф. Пізніше, у 1792 р. у Франції було створено систему передачі інформації за допомогою мережевого сигналу – оптичний телеграф. Іншою подією, яка напряду сприяла динамізації міжнародних торговельних відносин між країнами, стала прокладка підводного кабелю.

Щодо *типу зовнішньоторговельної політики*, яка домінувала у зовнішньоторговельних відносинах протягом першого етапу, то зміни пріоритетів доцільно простежити на прикладі країн-лідерів світового ринку: Нідерландів, Великобританії, Німеччини, Японії та США.

Нідерланди стали однією з перших країн, яка за необхідності почала знову розвивати торгівлю в якості єдиного можливого шляху до процвітання. Оскільки країн була невеликою та в недостатній мірі наділеною природними ресурсами, виробники вимушені були імпортувати вовну, олово та мідь з Німеччини. Розрахунки за імпортні товари здійснювалися за рахунок виробництва товарів промислу, що були експортноорієнтованими. У XIV ст. урядом країни було здійснено перехід від середньовічного регулювання до політики вільної торгівлі.

Пізніше Нідерланди перетворилися в головний комерційний центр Європи. Завдяки розвитку морських перевезень та суднобудівництва Амстердам отримав контроль над торгівлею зерном в балтійському регіоні, а також над морськими перевезеннями інших об'ємних вантажів. В результаті Амстердам став центральним товарним ринком Європи, що вимагало навичок в області фінансів, страхування та інших відповідних видів діяльності. Виникнення дефіциту в будь-якій країні Європи одразу швидко проявлялося у

підвищенні цін на Амстердамській товарній біржі та зростанні розцінок за вантажні перевезення.

Потреби торгівлі також не дозволяли розвернутися меркантилістській політиці. На відміну від інших європейських країн тієї епохи в Нідерландах не було заборонено вивезення монет та дорогоцінних металів, не вживалися заходи із захисту вітчизняної промисловості, і по суті, проводилася політика вільної торгівлі в чистому вигляді.

Однак провідні позиції Нідерландів були підірвані через посилення влади держави та протекціоністської політики. До кінця XVII ст. податки і митні тарифи в країні мали тенденцію до збільшення. Це призвело до скорочення товарообігу та зростанню заробітних плат. Кваліфікована робоча сила та комерційна діяльність поступово переміщувалася в інші регіони, зокрема, в Гамбург, де податки та тарифи були меншими.

У XVI ст. коли голландці ліквідовували середньовікові обмеження торгівлі, *Англія* також почала відкривати свій ринок. На початку століття перестали застосовуватися закони проти лихварства, обмеження на вивезення необробленого сукна були зняті, а деякі диференційні мита – скасовані. Торговельні обмеження, що в цілому збереглися, були ослаблені. Однак перший період вільної торгівлі проіснував недовго. До другої половини XVI ст. торговельні обмеження були знову впроваджені з метою захисту вітчизняної промисловості від наслідків депресії, що була викликана державною монетарною політикою. Однак у 1604 р., коли вплив депресії зменшився, Палата обшин знову прийняла закони, що проголошували вільну торгівлю.

Наприкінці XVII ст. відбувся новий сплеск протекціонізму. З 1690 по 1704 р. загальний рівень імпорتنих мит підвищився в 4 рази. Передусім, цей процес обумовлювався необхідністю збільшити доходи казни. Проте результатом стало повернення до протекціоністської тарифної системи. Більше того, в той час у Франції міністр фінансів Людовика XIV Ж.-Б. Кольбер намагався підвищити доходи держави і надати французькій економіці автаркічний характер за рахунок обмеження імпорту, в т.ч. англійських товарів, розвитку вітчизняної промисловості. Це спровокувало відповідні «картельні заходи» Лондона. Затвердженню протекціонізму сприяло і поширення меркантилістських ідей.

Після виходу у 1776 р. книги А. Сміта «Багатство народів» теорія вільної торгівлі за кілька десятиліть перемогла у боротьбі. Проте на економіку країни впливали пережитки меркантилістської політики і навіть ті внутрішні торговельні обмеження, що збереглися з часів Середньовіччя. Серед основних перешкод розвитку вільної торгівлі, які збереглися на початку XIX ст. – Закони про мореплавання та Хлібні закони. Основний Закон про мореплавання, який було прийнято ще у 1660 р., містив вимогу щодо того, щоб більша частина торговельних перевезень в Англію та її колонії здійснювалася на британських кораблях з британськими командами. Хлібні закони, що діяли з 1670 р., встановлювали протекціоністські тарифи на імпортне зерно для підтримання високих внутрішніх цін в якості стимулу для розвитку вітчизняного землеробства.

Кампанія за лібералізацію торгівлі почалася у 1820 р. і закінчилася скасуванням Хлібних законів у 1846 р. та законів про мореплавання у 1849 р. в цілому у 1760-1830 рр. на частку Великобританії припадало приблизно дві третини промислової продукції, що випускалася в Європі, а її частка в загальносвітовому товарному виробництві збільшилася з 1,9 до 9,5%.

На початку XIX ст. *Німеччина* являла собою конфедерацію незалежних держав, найбільшими серед яких були Пруссія та Австрія. Основною проблемою німецької економіки того періоду було існування багаточисельних торговельних бар'єрів, що використовувалися німецькими державами та стримували розвиток промисловості. Важливе місце серед таких бар'єрів посідали надзвичайно високі збори за переміщення річками, а оскільки до появи залізниць річковий транспорт був чи не єдиним засобом перевезення великих партій товару, то це в цілому негативно впливало на розвиток торговельних відносин країни. В окремих джерелах зазначається, що сума всіх зборів в

кінцевому результаті дорівнювала вартості товарів, що переміщувалися. Окрім того, на догляд річкових суден та вантажу витрачалося дуже багато часу.

Після приходу до влади Ф. Ліста, який хоча в цілому і виступав за політику протекціонізму, тим не менш всередині країни він вимагав ліквідації усіх бар'єрів, в т.ч. річкових зборів, у 1833 р. німецькі країни уклали Митний союз, що призвело до значної лібералізації зовнішньоторговельних зв'язків, а пізніше – до об'єднання Німеччини.

По відношенню до своїх американських колоній Великобританія проводила меркантилістську політику. Метрополія вважала, що колоніальна торгівля має приносити їй прибуток. Після отримання незалежності представники уряду США почали виступати за протекціоністський курс, який вони до цього засуджували. Хоча Конгрес впровадив перший тариф вже у 1789 р., його основною метою були додаткові державні доходи. Розміри тарифів варіювалися від 5 до 15%, середній рівень складав приблизно 8,5%. Однак у 1816 р. Конгрес встановив вже явно протекціоністський тариф у розмірі 25% на більшість видів текстильної продукції і до 30% на ряд промислових товарів. У 1824 р. протекціоністські заходи поширювалися на вироби із вовни, заліза, свинцю та скла. Ставки тарифів на іншу продукцію також було підвищено.

Перша хвиля протекціонізму досягла свого апогею у 1828 р. із введенням так званого «тарифу мерзенностей». Середній рівень тарифів підвищився майже до 49%. Однак уже у 1832 р. конгрес почав скорочувати ставки тарифу. У період 1842-1846 рр. тарифи знову були підвищені, у 1857 р. відбулося їх чергове значне скорочення. Після прийняття закону 1857 р. їх середній рівень складав 20%. В цей період економіст Ф. Таусінг прийшов до висновку, що тарифні заходи не сприяють розвитку американської економіки.

Японія у період XVII-XIX ст. була майже ізольована від зовнішнього світу. Хоча обмежені контакти з португальцями та голландцями все ж підтримувалися, японцям було заборонено виїжджати за кордон, і навіть будувати океанські судна. В результаті в Японії феодалізм проіснував набагато більш тривалий період, ніж у Європі, а індустріалізація знаходилася у початковому стані в той період, коли Захід вже пройшов промислову революцію.

Література

1. Циганкова Т.М. Міжнародна торгівля / Т.М. Циганкова, Л.П. Петрашко, Т.В. Кальченко. – К.: КНЕУ, 2001. – 488 с.

2. Международная торговля: история: [Электронный ресурс] / Энциклопедия Кольера/ Открытое общество, 2000. – Режим доступа к материалу: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_colier/458/МЕЖДУНАРОДНАЯ

УДК 338.47.246(477):339.564(043)

Захарова О.В., к.е.н., старший викладач

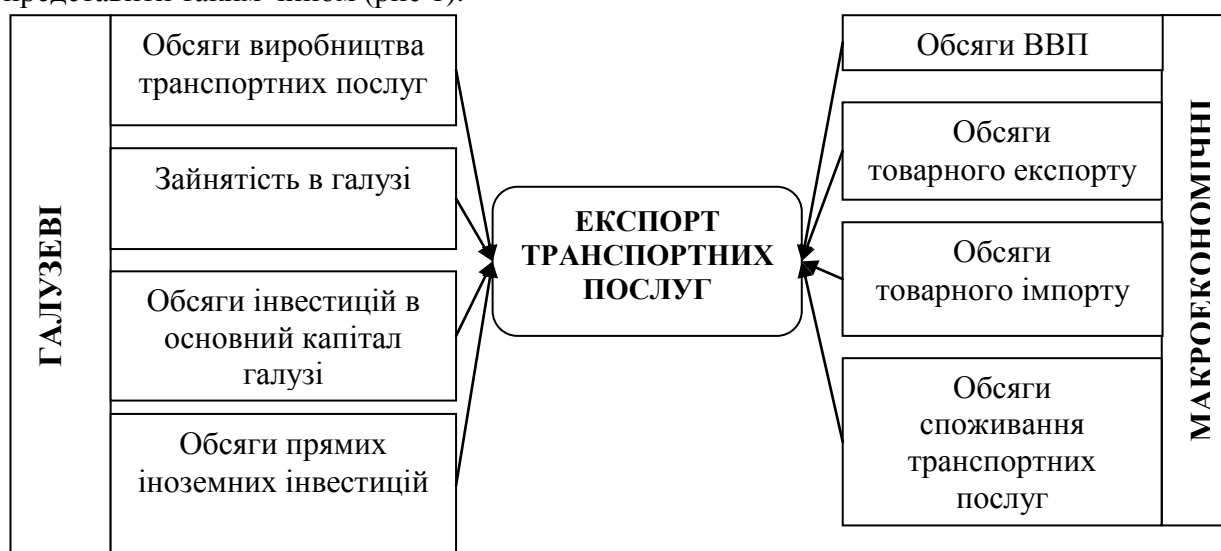
ОЦІНКА ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВ ТРАНСПОРТНОЇ ГАЛУЗІ

На міжнародному ринку транспортних послуг спостерігається потенційна загроза втрати Україною певної частки ринку та перетворення її з провідного експортера до імпортера транспортних послуг. У зв'язку з цим доцільно виявити та дослідити ступінь впливу факторів, що сприятимуть зростанню експортного потенціалу транспортної галузі. Для цього проведемо факторний стохастичний аналіз з метою оцінки впливу різних чинників на обсяги експорту транспортних послуг України.

Отже, в якості результативної ознаки оберемо показник вартості експорту транспортних послуг, на загальну динаміку яких впливають фактори як загальні макроекономічні, так і галузеві. Також експорт залежить від чинників зовнішнього характеру, що обумовлюються кон'юктурою світових ринків як товарів, так і послуг.

Виходячи з можливостей та наявності статистичної інформації щодо цих показників, система факторів впливу на експортний потенціал транспортної галузі України можна представити таким чином (рис 1).

Рис. 1. Система факторів впливу на обсяги експорту транспортних послуг України

Між деякими з виділених показників можна простежити детермінований зв'язок, а саме складовими валового внутрішнього продукту за різними методиками розрахунку виступають і обсяги виробництва транспортних послуг і обсяги їх споживання, обсяги експорту та імпорту товарів, отже, одночасне включення таких факторів до економетричної моделі суперечить вимогам кореляційно-регресійного аналізу. З урахуванням цього факту подальший факторний аналіз буде враховувати такі чинники, як обсяги виробництва транспортних послуг, число зайнятих в галузі, обсяги інвестицій в основний капітал галузі та обсяги прямих іноземних інвестицій та обсяги зовнішньої торгівлі товарами України (оборот).

Таким чином, на величину експорту транспортних послуг впливають:

- обсяги виробництва транспортних послуг та число зайнятих в галузі, зростання яких може сприяти зміцненню експортних позицій підприємств галузі;
- обсяги інвестицій в основний капітал машинобудування, оскільки оновлення основного капіталу сприяє підвищенню якості послуг, що надаються;
- обсяги прямих іноземних інвестицій в транспортну галузь, що дозволяють за умови відсутності власних внутрішніх коштів підвищувати фінансову стабільність підприємств галузі та забезпечувати зростання основних показників діяльності, експорту зокрема;
- зовнішньоторговельний оборот товарів, оскільки експорт транспортних послуг здійснюється в процесі обслуговування зовнішньої торгівлі.

Динаміка вище зазначених показників-факторів та результативної ознаки за період 2001-2011 рр. наведена в таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка показників діяльності підприємств транспортної галузі України

Роки	Експорт транспортних послуг, млн. дол. США	Виробництво послуг, млн. грн	Зовнішньо-торговельний оборот товарів, млн. дол. США	Зайнятість в галузі, тис. осіб	Інвестиції в основний капітал, млн. грн.	ПП, млн. дол. США
	У	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅
2001	2960,1	41295,0	32039,8	1048,1	5309,4	185,7
2002	3385,6	46946,0	34933,9	1014,2	6060,0	234,2
2003	3514,0	59995,0	46086,9	994,4	11730,7	396,3
2004	4041,8	75233,0	61662,9	980,7	15015,3	531,5
2005	4480,3	91219,0	70364,7	991,9	16887,5	813,5
2006	5354,8	107638,0	83406,6	991,3	20328,5	960,9
2007	6111,7	135074,0	109914,1	977,2	31709,4	1136,8
2008	7636,5	172314,0	152489,7	974,0	32558,4	1430,9
2009	6305,6	182914,0	85138,5	935,5	24555,1	1567,6
2010	7848,0	209457,0	112170,5	945,2	29084,5	1626,5
2011	9045,2	245101,2	151017	942,8	39375,1	1711,2

На основі кореляційного аналізу встановлено, що найбільш тісний зв'язок є між експортом послуг та обсягами їх виробництва, який вимірюється коефіцієнтом кореляції, що дорівнює 0,98. Аналогічно прямий та тісний зв'язок можна спостерігати між обсягами експорту та обсягами зовнішньої торгівлі товарами (коефіцієнт кореляції дорівнює 0,955), між експортом та інвестиціями в основний капітал і прямими іноземними інвестиціями в галузь (0,96). Тісний, однак зворотній зв'язок спостерігається між експортом та числом зайнятих в галузі, що вимірюється парним коефіцієнтом кореляції – 0,821.

На основі проведення регресійного з використанням інструментів «Аналізу даних - Регресія» MS Excel було отримано багатофакторну модель залежності експорту транспортних послуг України:

$$Y = 0,016X_1 + 0,025 X_2 + 9,91X_3 - 0,042X_4 + 1,615X_5 + 488,136t - 8782,49 \quad (1)$$

Отже, при збільшенні обсягів виробництва транспортних послуг на 1 млн. грн., при фіксованих середніх значеннях решти факторів моделі обсяги експорту транспортних послуг зростуть на 16 тис. дол. США, внаслідок зростання обсягів зовнішнього обороту торгівлі товарами на 1 млн. дол. США при фіксованих значеннях решти факторів експорт зростатиме на 25 тис. дол. США, при збільшенні числа зайнятих на 1 тис. осіб, експорт зросте на 9,91 млн. дол. США, при збільшенні інвестицій на 1 млн. грн. при фіксованих значеннях решти факторів експорт зменшуватиметься на 42 тис. дол. США, при збільшенні обсягів прямих іноземних інвестицій в галузь обсяги експорту транспортних послуг зростатимуть на 1,615 млн. дол. США. Отже, параметри регресії вказують та те, що при врахуванні сукупного впливу всіх факторів, зворотній характер зв'язку виявляється між експортом та інвестиціями в основний капітал галузі.

Таким чином, модель експорту транспортних послуг є досить надійною, всі обрані параметри мають вагомий вплив на динаміку обсягів експорту транспортних послуг. Якщо ж розглядати запропоновану модель з економічної точки зору, то слід відзначити такі моменти: по-перше, розроблена модель лише вказує на ймовірний зв'язок між обсягами експорту та параметрами, що його обумовлюють. По-друге, не можна використовувати лише розроблену модель для аналізу та прогнозування експорту галузі, бо вона охоплює не всі фактори, які можуть впливати на експортні позиції підприємств галузі. Однак, позитивною стороною використання такої моделі є те, що вона визначає ступінь залежності експорту від основних макроекономічних показників діяльності галузі (обсягів виробництва послуг, обсягів зовнішньої торгівлі товарами, обсяги інвестицій та зайнятість) та дозволяє виділити її проблемі місця, зокрема, можливу неефективність

використання внутрішніх інвестицій та несуттєвий характер впливу на результативність діяльності підприємств іноземного капіталу, що має бути враховано при визначенні подальших напрямів розвитку галузі.

Література

1. Пашенко Ю.Є. Транспортно-дорожній комплекс України в процесах міжнародної інтеграції: [монографія] / Ю.Є Пашенко, О.І. Никифорук ; НАН України. Рада з вивчення продуктивних сил України. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2008. – 192 с.

2. Прейгер Д.К. Реалізація потенціалу транспортної інфраструктури України в стратегії посткризового економічного розвитку: [аналітична доповідь] / Д.К. Прейгер, О.В. Собакевич, О.Ю. Ємельянова. – К.: НІСД, 2011. – 37 с.

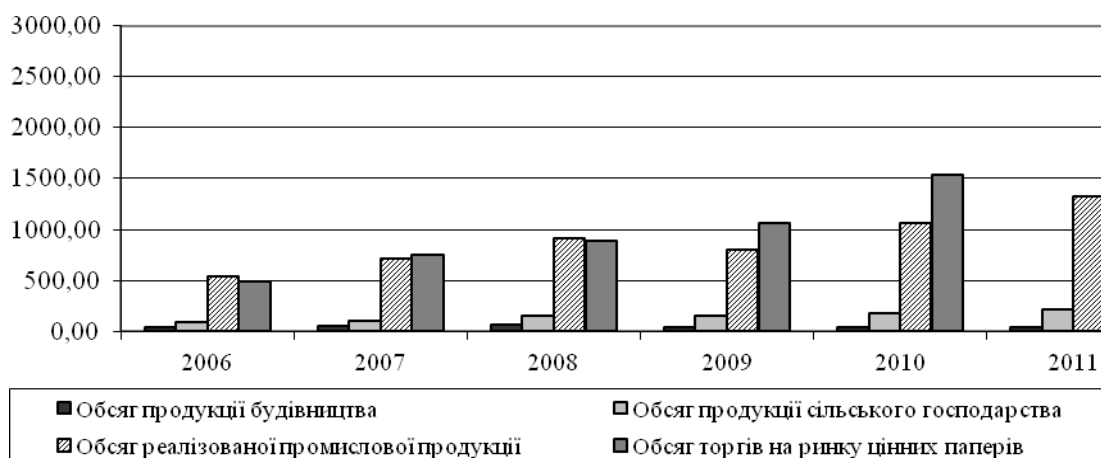
УДК 336.76(477)(043)

Марена Тетяна Василівна, к.е.н., доцент

РОЗВИТОК ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Однією з тенденцій розвитку світової фінансової системи в умовах глобалізації є стрімке зростання фондових ринків, що призводить до збільшення розмірів фінансових потоків між країнами, розвитку інфраструктури фондового ринку та появи нових видів і модифікацій цінних паперів.

В процесі інтеграції України до системи світового господарства зростає залежність національної економіки від загальносвітових тенденцій господарського розвитку, і зокрема, виникає необхідність пристосування українського фондового ринку до глобалізаційних процесів. Одним з наслідків впливу процесів фінансової глобалізації на фондовий ринок України є більш швидкий його розвиток порівняно з реальним сектором економіки. Підтвердженням стрімкого розвитку фондового ринку є обсяг торгів, який протягом останніх років перевищував обсяги виробництва як промислової, так і сільськогосподарської продукції, а також обсяги будівельної галузі (рис. 1).

Рис 1. Порівняльні дані обсягів торгів на ринку цінних паперів, реалізованої промислової продукції, продукції сільського господарства та продукції будівництва в Україні у 2006-2011 рр., млрд. грн.

У 2011 р. обсяг торгів на ринку цінних паперів досяг перевищив 2100 млрд. грн., що більше за обсяги ВВП країни на 855 млрд. грн. При цьому відбулося значне збільшення обсягів торгів цінними паперами на організаторах торгівлі: майже вдвічі у 2011 р. порівняно з 2010 р., у 3,6 рази в 2010 р. порівняно з 2009 р., тоді як у 2009 р. у порівнянні з 2008 р. обсяги торгів скоротилися на 4,6%. Збільшення активності на біржовому ринку у 2010 р. призвело до збільшення питомої ваги організованого фондового ринку, частка якого становила 10,7% всіх операцій з цінними паперами в Україні (у 2009 р. цей

показник склав 4,5%, у 2008 р. – 5,5%). У 2011 р. ця тенденція продовжилася і частка біржового ринку досягла майже 14%.

Загалом протягом 2002-2011 рр. найбільші обсяги торгів цінними паперами на фондовому ринку України спостерігалися у 2009-2011 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

Показники розвитку фондового ринку України у 2002–2011 рр. *

Показник	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Обсяг торгів цінними паперами, млрд. грн.	108,6	203,0	321,3	403,8	492,8	754,31	883,39	1067,26	1537,79	2171,10
Обсяг випуску цінних паперів, млрд. грн.	17,09	23,62	34,76	61,99	84,07	133,25	153,05	162,68	96,34	180,00
ВВП, млрд. грн.	225,81	267,34	345,11	441,45	544,15	720,73	948,06	913,35	1094,61	1316,60
Темпи зростання торгів, %	58,54	86,92	58,28	25,68	22,04	53,07	17,11	20,81	44,08	41,18
Темпи зростання випуску цінних паперів, %	-24,61	38,21	47,16	78,34	35,62	58,50	14,86	6,29	-40,80	86,84
Темпи зростання ВВП, %	10,59	18,39	29,09	27,92	23,26	32,45	31,54	-3,66	19,85	20,28

Розвиток вітчизняного фондового ринку у 2000-2007 рр. стимулювався, з одного боку, стабільним розвитком економіки країни, зростанням обсягів ВВП, промислового виробництва, з іншого – сприятливими зовнішніми факторами: зростанням попиту на світових ринках на продукцію основних українських експортерів, зростанням цін на продукцію металургії, а також усіх основних фондових індексів. Перелічені фактори у поєднанні з дешевизною фінансових активів призвели до чергового припливу спекулятивних іноземних капіталів. Початок системної кризи, падіння попиту на продукцію металургійних підприємств спричинили масовий відплив спекулятивного капіталу у 2008 р. Визначним є той факт, що в останні роки темпи зростання обсягів випуску цінних паперів та темпи зростання торгів на фондовому ринку значно перевищують темпи зростання ВВП (див. табл. 1).

У 2011 році, крім нестабільності глобального фондового ринку, на український ринок цінних паперів негативно впливали ще й внутрішні чинники. Втім, у таких умовах українські інвестори продовжували отримувати прибутки, віддаючи перевагу строковим інструментам, на відміну від інвестиційних фондів, тільки п'ять з яких змогли отримати прибуток за підсумками 2011 року. Водночас, збільшення обсягів операцій з цінними паперами стало можливим завдяки впровадженню низки заходів щодо дерегулювання фондового ринку (скасовано більше 100 нормативних документів, що регламентували його діяльність, відмінено термін дії ліценцій професійних учасників ринку тощо).

Внаслідок розвитку процесів фінансової глобалізації фондові ринки все більше стають залежними від дії зовнішніх чинників, як позитивного, так і негативного характеру. Результатом цього стають схожі тенденції в динаміці основних показників національних та міжнародних фондових ринків. Так, показник капіталізації фондового ринку України достатньо тісно корелює з показником капіталізації світового ринку цінних паперів (коефіцієнт кореляції дорівнює 0,77). Однак внаслідок недостатнього включення України до світового ринку цінних паперів, показники національного фондового ринку поки що здебільшого знаходяться під впливом внутрішніх чинників.

В цілому, на сьогодні в Україні сформувався достатньо волатильний, спекулятивний фондовий ринок, який перебуває у значній залежності від іноземного капіталу й зовнішньоекономічної динаміки. Негативними чинниками функціонування національного фондового ринку є втрата державою контролю як за макроекономічними показниками, про що свідчать від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу, високі темпи інфляції,

високий рівень державного боргу, так і за діяльністю фінансових інститутів, які безконтрольно здійснювали приватні запозичення на внутрішньому і зовнішньому ринках капіталу, що призвело до фінансової кризи [1,2,5]. При цьому зовнішні фактори лише підсилили негативний ефект від непередбаченої фінансової політики.

Таким чином, основними проблемами розвитку фондового ринку України в умовах фінансової глобалізації є: низька політична та економічна стабільність країни; недостатня капіталізація фондового ринку; незначна частка організованого ринку цінних паперів; недостатньо розвинений ринок корпоративних облігацій; недостатня прозорість українського фондового ринку; нерозвиненість вітчизняного ринку деривативів; невідповідність біржової торгівлі світовим тенденціям. Поступове включення України до операцій на світових фондових ринках вимагає вирішення зазначених та інших проблем розвитку національного ринку цінних паперів.

Література

1. Ватаманюк З.Г. Ринок цінних паперів в умовах фінансової глобалізації / З.Г. Ватаманюк, Н.В. Звонар // Фінанси України. – 2007. – №6. – С. 82– 89.
2. Гриценко Л.Л. Проблеми розвитку фондового ринку України в умовах фінансової глобалізації / Л.Л. Гриценко, В.В. Роєнко. – 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mre/2010_2/5_6.pdf
3. Державна служба статистики України: Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу до сайту: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Інформаційна довідка щодо розвитку фондового ринку України протягом 2011 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua/fund/analytics>.
5. Калач Г.М. Вплив фінансової глобалізації на фондовий ринок України / Г.М. Калач // Фінанси України. – 2009. – №1. – С. 115– 121.
6. Кортунів Г.Г. Вплив глобальної фінансової кризи на розвиток національного та світового фондових ринків на сучасному етапі / Г.Г. Кортунів. – 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2009_2/0839.pdf.
7. Річна звітність Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку: [Електронний ресурс]. - Режим доступу до звітів: <http://www.nssmc.gov.ua/activities/annual>.

УДК 332.12(477)(043)

Мітюшкіна Х.С., старший викладач

ДИСПРОПОРЦІЇ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Однією з найважливіших проблем переважної більшості країн світу є нерівномірність соціально-економічного розвитку територій. Основні зусилля регіональної політики спрямовані на подолання існуючих диспропорцій територіального розвитку та вирівнювання рівня життя населення. Найнаочнішим виявом диспропорційності територіального розвитку України є суттєві відмінності у показниках валового регіонального продукту (ВРП) та ВРП на одну особу.

Так, якщо у 2000 р. співвідношення між максимальним (м. Київ –5965 грн.) та мінімальним (Чернівецька обл. – 1411 грн.) значенням ВРП на одну особу складало 4,2 разу, то вже у 2004 р. це співвідношення склало 6,6 раза, у 2008 р. – 6,8 раза (м. Київ – 49795 грн.; Чернівецька обл. – 7369 грн.), а у 2010 р. – 6,51рази (м. Київ 61088 грн.; Чернівецька обл. – 9383 грн.). За середньою величиною ВРП за 2007–2010 рр. (у розрахунку на одну особу, у фактичних цінах) аутсайдерами є Хмельницька, Волинська, Закарпатська, Тернопільська, Чернівецька області.

Зазначені 5 регіонів займали протягом 2007–2010 рр. останні місця серед усіх регіонів за показником ВРП на одну особу. Наприклад, якщо протягом всього періоду

мінімальний рівень спостерігається в Чернівецькій області, проте як у попередній період 25 позицію займала Херсонська обл., яка суттєво підвищила свій рейтинг.

Більш детальна оцінка нерівномірності розвитку регіонів України ґрунтується на порівнянні часток двох розподілів – за кількістю елементів сукупності d_j , та за обсягами значень ознаки D_j . Якщо розподіл значень ознаки рівномірний, то $d_j = D_j$. Відхилення цих часток свідчить про певну нерівномірність розподілу, яка вимірюється коефіцієнтами:

$$1) \text{ локалізації } L_j = \frac{D_j}{\bar{d}} * 100 \text{ (розраховується для кожної складової сукупності);}$$

$$2) \text{ концентрації } K = \frac{\sum [D_j - d_j]}{D_j}$$

Для оцінки нерівномірності розвитку регіонів було обрано наступні показники: прямі іноземні інвестиції, валовий регіональний продукт, капітальні інвестиції, доходи населення, зайнятість населення. Перш ніж розраховувати ці коефіцієнти регіони України було розподілено на 6 груп (окремо за кожним показником). Перший показник оцінки нерівномірності – валовий регіональний продукт (ВРП), проаналізувавши який можливо зробити такі висновки про розподіл регіонів за групами: 1 група – Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Миколаївська, Кіровоградська, Івано-Франківська, Житомирська, Закарпатська, Вінницька, Волинська області. Сумарний обсяг ВРП склав 227783 млн. грн. 2 група – АР Крим, Запорізька, Київська, Луганська, Львівська, Полтавська. Їх сумарний обсяг ВРП 221150 млн. грн., що на 6633 млн. грн. менше ніж в першій групі, але до її складу входять 15 областей, а до другої лише 6. 3 група – Одеська та Харківська (108873 млн. грн.). До 4 та 5 груп не увійшли жодна з областей країни. До 6 групи входять Дніпропетровська та Донецька області, сумарний обсяг цих областей складає 215471 млн. грн., що в двічі більше ніж в 3 групі, і майже стільки, скільки у 1 та 2, при цьому до кожної з них входять по 15 та 6 регіонів відповідно.

Другий показник взятий для оцінки – прямі іноземні інвестиції. До першої групи увійшли майже всі (21 область) України, за винятком двох (Київської й Донецької), що увійшли до другої групи; Харківської, яка була віднесена до третьої та Дніпропетровської, що увійшла до шостої групи, з обсягом інвестицій у 7486,7 млн. дол., що дорівнює 85% інвестицій першої групи. До четвертої та п'ятої групи не віднесено ні один з регіонів, що свідчить про критично нерівномірний розподіл фінансових ресурсів іноземного походження.

Третій показник нерівномірності – капітальні інвестиції. Отже, згідно даного показника регіони розподілилися таким чином: 1 – Чернігівська, Закарпатська, Хмельницька, Тернопільська, Черкаська, Волинська, Житомирська, Рівненська, Чернігівська, Кіровоградська та Сумська (їх сумарний обсяг інвестицій 26984 млн. грн.). 2 – Луганська, Миколаївська, Івано-Франківська, Вінницька (їх сумарний обсяг дорівнює 16497 млн. грн.). 3 – АР Крим, її інвестиції склали 6781 млн. грн. До 4 групи увійшли Запорізька, Львівська, Одеська, Харківська та Полтавська області (з 38025 млн. грн. сумарного обсягу капітальних інвестицій, що на 11041 млн. Більше ніж у областей першої групи, яких вдвічі більше). Показників п'ятої групи не дотрималась жодна з українських областей. У склад шостої увійшли: Дніпропетровська, Київська та Донецька, сумарний обсяг інвестицій яких перевищують першу й другу групи.

Четвертий показник нерівномірності – експорт регіонів України. Групування за цим показником дозволило отримати наступні групи за ступенем нерівномірності схожі на групи за обсягами ПІІ. Так, у склад першої також увійшла 21 область. До другої групи віднесено Запорізьку й Луганську, із загальним обсягом у 6524,6 млн. дол. США. Четверту групу було зайнято експортом з Дніпропетровської області, а шосту – з Донецької. Проте,

слід зазначити, що обсяги експорту лише однієї Донецької області складають 81% сумарних показників 21 області з першої групи та 25,5% загальнодержавного обсягу.

Попередній розрахунок за всіма досліджуваними показниками дозволив розрахувати коефіцієнти локалізації й концентрації за формулами наведеними вище. Остаточні коефіцієнти локалізації й концентрації за всіма показниками та групами представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Остаточні коефіцієнти локалізації та концентрації

Показник	Коефіцієнти локалізації						Коефіцієнт концентрації
	1 група	2 група	3 група	4 група	5 група	6 група	
ВРП	0,49	1,19	1,76	0	0	3,48	30,54
ПП	0,46	2,02	2,98	0	0	8,25	45,08
Інвестиції в ОК	0,46	0,84	1,38	1,54	0	2,36	28,7
Обсяги експорту	0,44	1,86	0	4,57	0	7,48	47,09

Отже, за отриманими результатами можна зробити наступні висновки: найбільший коефіцієнт концентрації має показник обсягу експорту регіонів України (47,09%), що свідчить про найбільш нерівномірний розподіл обсягів експорту між регіонами, на відміну від розподілу за іншими показниками. Найбільший коефіцієнт локалізації експорту спостерігається у 6 групі, тобто у Донецькій області зосереджено найбільший обсяг інвестицій. Найменший (0,45) у першій групі, тобто у кожній з 21 області.

Коефіцієнт концентрації ПП також дуже високий і дорівнює 45,08 %, що також свідчить про нерівномірний розподіл інвестицій між регіонами України. Найбільший коефіцієнт локалізації ПП має 6 група – 8,25 %, а саме в Дніпропетровській області зосереджено найбільше іноземного капіталу, а найменший в першій групі 0,46, до складу цієї групи увійшли майже всі області України (21).

Коефіцієнт концентрації ВРП дорівнює 30,54%, як було вже написано вище, чим помітніша концентрація, тим більше цей значення коефіцієнту від 0. Найбільший показник локалізації по ВРП 3,48 має також 6 група (Донецька та Дніпропетровська області), а найменший 1 група, а саме такі області: Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Миколаївська, Кіровоградська, Івано-Франківська, Житомирська, Закарпатська, Вінницька, Волинська.

Коефіцієнт концентрації інвестицій в основний капітал регіонів України є найменшим і складає 28,7 %, тобто ці інвестиції розподілені між регіонами більш рівномірно, ніж решта досліджуваних показників. А найвищий показник локалізації 2,36 має 6 група, а саме Дніпропетровська, Київська та Донецька області. Найменший коефіцієнт локалізації (0,46) спостерігався в першій групі, а саме в Чернігівській, Закарпатській, Хмельницькій, Тернопільській, Черкаській, Волинській, Житомирській, Рівненській, Чернігівській, Кіровоградській та Сумській.

У цілому слід констатувати, що протягом 2007-2010 рр. для економіки регіонів-лідерів промислового розвитку здебільшого залишалася притаманна орієнтація на використання традиційних природних ресурсів та екстенсивних чинників конкурентних переваг. Зокрема, йдеться про низьку ціну робочої сили (яка в кінцевому підсумку й гальмує інноваційні процеси через відсутність зацікавленості в заміщенні людської праці високопродуктивною технікою). Ресурси, пов'язані з інноваційною та інституційною складовими економічного зростання, були задіяні недостатньо, що й обумовило подальшу диференціацію соціально-економічних показників розвитку регіонів.

Література

1. Изард У. Методы регионального анализа – введение в науку о регионах / У. Изард. – М.: Прогресс, 2006. – 659 с.

2. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. Портал Держкомстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.stat.gov.ua
3. Регіони України у післякризовий період: ризики та перспективи розвитку [Електронний ресурс] – К.: НІСД, 2011. – 38 с. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/>.
4. Ризики диспропорційності економічного розвитку регіонів України та їх подолання. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/478/>
5. Статистичний збірник «Регіони України». Частина I,II, 2011 / Статистична інформація [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України; ред. О. Г. Осауленко. – Офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

УДК 330.322.5 (477.62) (043)

Ніколенко Т.І., старший викладач

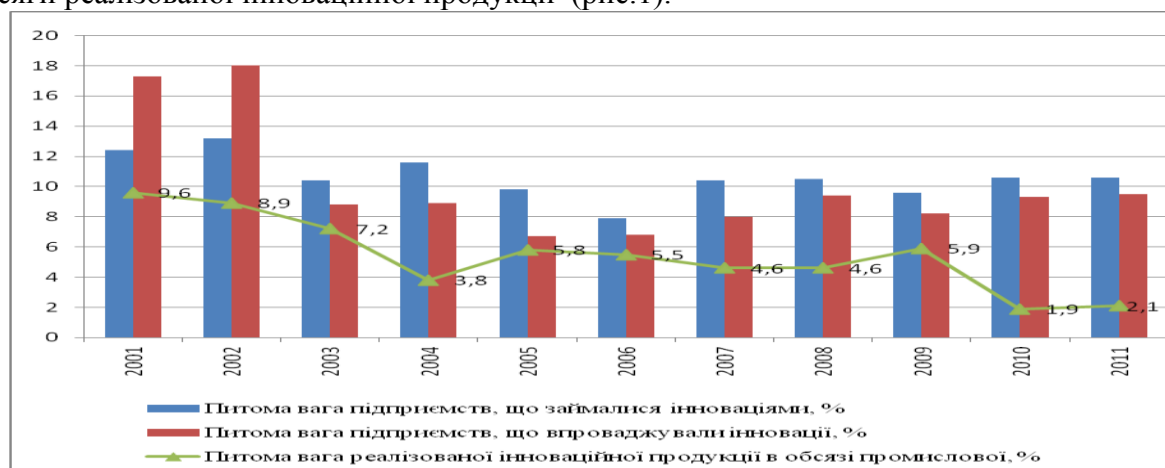
ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДОНЕЦЬКОГО РЕГІОНУ

В умовах економічної глобалізації та інтернаціоналізації вагомого значення набуває посилення конкуренції країн на світових ринках. Досягнення високого рівня конкурентоспроможності України можливе лише через перехід на інноваційний шлях розвитку. Одним із чинників модернізації економіки країни є інноваційно-інвестиційне зростання економіки регіонів.

Регіони України суттєво відрізняються за станом інноваційної діяльності. Деякі із них роблять значний внесок у забезпечення інноваційності всієї економіки, однак більшість із них має низькі показники інноваційної діяльності, що негативно впливає на загальні результати інноваційного розвитку України. У більшості регіонів України не сформована цілісна регіональна інноваційна система, що перешкоджає активізації інноваційних процесів.

Сучасним дослідженням інноваційно-інвестиційного регіонального розвитку присвячено роботи М. Барановського, Д. Гамалій, В. Геєця, В. Гусєв, Б. Данилишина, Б. Дацишина, Ф. Заставного, О. Кириченка, С. Коломийчука, Ю. Макогон, С. Науменкова, М. Пашути, Ю. Пахомова, А. Поддєрьогіна, В. Струніна, О. Топчієва, В. Трегобчука, Л. Хомич, Л. Федулова, Д. Шиян та ін. Причому останнім часом спостерігається тенденція до зміщення акцентів саме на аналіз особливостей інноваційного розвитку регіонів.

У зв'язку з формуванням передумов переходу Донецького регіону на інноваційний тип розвитку проаналізуємо питому вагу підприємств, які впроваджують інновації та обсяги реалізованої інноваційної продукції (рис.1).

Рис. 1. Динаміка інноваційної активності промислових підприємств Донецького регіону, 2001-2011 рр. (%) [1]

Одним із важливих показників, який характеризує рівень інноваційної діяльності є обсяг відвантаженої інноваційної продукції. За цим показником Донецька область є лідером, оскільки їй належить більше 50 %.

Донецька область випереджає інші області за рівнем інноваційного розвитку, також у 2011р. спостерігалась позитивна тенденція незначного росту обсягів реалізованої інноваційної продукції на 0,2% (з 1,9% у 2010 році до 2,1% 2011 році). Але, при цьому необхідно зазначити, що у 2010р. в порівнянні з 2009р. відбувся спад реалізованої інноваційної продукції на 4%.

За видами економічної діяльності найбільшу інноваційну активність виявляли підприємства з виробництва коксу й продуктів нафтопереробки (33% загальної кількості промислових підприємств), машинобудування (23%), хімічної й нафтохімічної промисловості (21%), а також металургійного виробництва й виробництва готових металевих виробів (15%).

Джерела фінансування інноваційної сфери Донецького регіону у 2011 році розподілилися таким чином: 71,1% - за рахунок власних коштів, всього 0,1 % – за рахунок державного бюджету та 28,8% - це інші джерела фінансування. Отже, суттєвою проблемою залишається низький рівень можливості використання залучених коштів у зв'язку з високою ціною кредитних ресурсів, низькою інвестиційною привабливістю, відсутністю державної підтримки.

Також слід відмітити, що Донецький регіон займає 3 місце за рівнем технологічної готовності та 3 місце – за рівнем впровадження технологій (розрахунки проведено по 20 регіонам України за даними Держкомстату України).

Не дивлячись на те, що за останні роки збільшилася кількість реалізованої інноваційної продукції, факторами, що гальмує розвиток інноваційної сфери Донецького регіону є відсутність взаємодії між наукою та виробництвом, недосконалі механізми, що забезпечують комерціалізацію розробок. Багато винаходів не знаходять практичного використання по причині «заморожування» їх ще на проектній стадії.

Інноваційна діяльність тісно пов'язана з інвестиційною, оскільки інвестиції є безпосереднім носієм інновацій, тому необхідно проаналізувати інвестиційну діяльність Донецького регіону.

Донецький регіон входить в п'ятірку лідерів у залученні прямих іноземних інвестицій до України. Слід зазначити, що частка Донецького регіону в загальному обсязі прямих іноземних інвестицій України у 2011р. становила більше 5%, а у загальному обсязі зарубіжних інвестицій – 86%. (табл. 1).

Це свідчить про посилення диспропорцій регіонального розвитку економіки України, адже значний обсяг інвестицій спрямований до розвинених регіонів України.

Якщо аналізувати географічну структуру ПІІ в Донецький регіон, то слід зазначити, що в 2011 році в структурі прямих іноземних інвестицій суттєвих змін, порівняно з 2010р., не відбулося, так вже кілька років спостерігається концентрації на трьох основних країнах: Республіка Кіпр – 51,6% (50,4% у 2010р.), Нідерланди - 23,4% (27,6% у 2010р), Віргінські острови – 6,9% (2,1% у 2010р), Німеччина – 4,8% (5,8% у 2010р), Велика Британія – 3,8%.

Аналіз галузевої структури ПІІ Донецької області свідчить, що основна частина інвестиційних проектів реалізується у базових галузях промисловості, найпривабливішими для іноземних інвесторів є експортно-імпортні галузі промисловості (паливно-енергетичний і металургійний комплекси, хімічна промисловість, машинобудування), або високоприбуткові проекти зі швидкими темпами окупності (торгівля, харчова промисловість, фінансові послуги).

Таблиця 1

**Динаміка іноземних інвестицій України та Донецького регіону,
2001-2011 рр., (млн. дол. США) [1, 2]**

Роки	Прямі іноземні інвестиції в регіон		ПП в Україну	Прямі інвестиції з регіону		ПЗІ з України
	Загальний обсяг	Частка у загальному обсязі ПП, %		Загальний обсяг	Частка у загальному обсязі ПЗІ, %	
2001	334,7	7,60	4 406,20	4,2	2,67	157,5
2002	389,3	7,29	5339	4	2,78	143,9
2003	436,4	6,55	6657,6	5,9	3,61	163,5
2004	529,7	6,34	8353,9	8	4,55	175,9
2005	614,4	3,75	16375,2	9,5	4,35	218,2
2006	905,9	4,28	21186	8	3,61	221,5
2007	1355,2	4,60	29489,4	5335,1	86,10	6196,1
2008	1529	4,28	35723,4	5344,3	86,22	6198,6
2009	1636,8	4,09	40026,8	5395,8	86,70	6223,3
2010	2278,2	5,10	44708	5959,1	86,73	6871,1
2011	2652,4	5,37	49362,3	5939,8	86,11	6898

Проведене дослідження свідчить про загострення в останні роки проблем у науково-технічній сфері як України, так і Донецької області. На сучасному етапі основою загострення ситуації в інноваційній сфері є зростаюча невідповідність між потребами інноваційного розвитку й поточними обсягами інноваційної продукції, що випускається.

Виходячи з сучасного стану економіки Донецької області, рівня її інвестування, соціально-економічної віддачі видів економічної діяльності, виникає необхідність вибору пріоритетних напрямків капіталовкладень, оптимізації галузевої структури інвестицій області в інновації. Залучати інвестиції необхідно у найефективніші види економічної діяльності при раціональному використанні обмежених ресурсів та забезпеченні максимального соціально-економічного ефекту для підвищення конкурентоспроможності економіки області.

Література

1. Офіційний сайт Всесвітнього економічного форуму [Електронний ресурс]. – Електрон. текстові данні – Режим доступу: <http://www.weforum.org/gcr>.
2. Офіційний сайт Головного управління статистики у Донецькій області [Електронний ресурс]. – Електрон. текстові данні – Режим доступу www.donetskstat.gov.ua

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

УДК 811.14'06'373 (043)

Гаргаева О.В., старший преподаватель, аспирант

**ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ КАК ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ОСНОВА
ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ БЕЗЭКВИВАЛЕНТНОЙ ЛЕКСИКИ**

Язык теснейшим образом связан с культурой: он прорастает в нее, развивается в ней и выражает ее. Известно, что человек только тогда становится человеком, когда он с детства усваивает язык и вместе с ним культуру своего народа. Все тонкости культуры народа отражаются в его языке, который специфичен и уникален, так как по-разному фиксирует в себе мир и человека в нем. Язык – это путь, по которому мы проникаем не только в современную ментальность нации, но и в воззрения людей на мир, общество и самих себя. На основе этой идеи возникла новая наука – лингвокультурология, которую можно считать самостоятельным направлением лингвистики, оформившимся в 90-е годы XX в.

Термин «лингвокультурология» появился в последнее десятилетие в связи с работами фразеологической школы, возглавляемой В.Н. Телия, работами Ю.С. Степанова, А.Д. Арутюновой, В.В. Воробьева, В.А. Масловой и других исследователей. Если культурология исследует самосознание человека по отношению к природе, обществу, истории, искусству и другим сферам его социального и культурного бытия, а языкознание рассматривает мировоззрение, которое отображается и фиксируется в языке в виде ментальных моделей языковой картины мира, то лингвокультурология изучает язык и культуру, находящиеся в диалоге, взаимодействии.

По нашему мнению, наиболее точное определение лингвокультурологии дает В.В. Воробьев: «лингвокультурология – это комплексная научная дисциплина синтезирующего типа, изучающая взаимосвязь и взаимодействие культуры и языка в его функционировании и отражающая этот процесс как целостную структуру единиц в единстве их языкового и внеязыкового (культурного) содержания при помощи системных методов и с ориентацией на современные приоритеты и культурные установления (система норм и общечеловеческих ценностей). Лингвокультурология – это новая исследовательская парадигма движения научно-культурной мысли о языке и культуре. Она не только расширяет диапазон исследовательской идеи, но позволяет глубже и многосторонне осознавать ее возможности и резервы» [5, с. 37].

Объектом лингвокультурологии является исследование взаимодействия языка, который является транслятором культурной информации, культуры с ее установками и предпочтениями, и человека, который создает эту этнокультуру, пользуясь языком.

С точки зрения лингвокультурологии, объяснение самобытности этнокультуры следует искать в словах, которыми фиксируются образы познаваемых предметов и явлений. «С помощью культурно маркированного слова как раз и задается та система координат, в которой человек живет, в которой формируется образ мира как основополагающий элемент этнокультуры. «Назвать» – значит приписать определенное значение, а приписать определенное значение – значит понять, включить в свое сознание. За словом в его звуковой или графической материальности стоит фрагмент живого образа из мира конкретной этнокультуры. Системность же значений есть отражение системности самой культуры, той структуры образа мира, которая в ней сформирована» [1, с. 17].

Предметом исследования этой науки являются единицы языка, которые приобрели символическое, эталонное, образно-метафорическое значение в культуре и которые обобщают результаты собственно человеческого сознания – архетипического и прототипического, зафиксированные в мифах, легендах, ритуалах, обрядах, фольклорных

и религиозных дискурсах, поэтических и прозаических художественных текстах, фразеологизмах и метафорах, символах и поговорках (поговорок) и т.д. [6, с. 47].

Другими словами, предметом лингвокультурологии является язык как реализация творческого начала человеческого духа, как отражение культурных ценностей этнического сообщества, а центральной проблемой – проблема изучения этноязыковой картины мира, специфической для каждого языкового коллектива [5, с. 45]. Следовательно, лингвокультурология направлена и на анализ внеязыкового содержания культуры.

Следует отметить, что лингвокультурология также изучает разноаспектные проблемы, связанные с пониманием образа мира, языкового сознания, особенностей культурно-познавательного пространства языка.

На фоне объекта исследования можно выделить несколько его предметов, каждый из которых также состоит из отдельных лингвокультурологических единиц. Прежде всего это предмет лингвострановедения – безэквивалентная лексика и лакуны

В область страноведчески маркированных источников попадают крылатые слова, а также лозунги и политические дискурсы. Это собственно национальные выражения, однако, по мнению В.Н. Телия, наличие во фразеологизмах или метафорах национальной реалии не всегда свидетельствует о наличии культурной коннотации, способной воздействовать на ментальность народа [8].

Безэквивалентные языковые единицы – обозначения специфических для данной культуры явлений, которые являются продуктом кумулятивной (накопительной, закрепляющей опыт носителей языка) функции языка и могут рассматриваться как вместилища фоновых знаний, т.е. знаний, имеющихся в сознании говорящих [3, с. 63].

Опираясь на классификацию С. Влахова и С. Флорина [4], мы относим к безэквивалентной лексике такие лексические группы: слова-реалии, ономастическую лексику, фразеологизмы и т.д. По нашему мнению, именно в этих лексических единицах демонстрируются различия между языками, обусловленные различием культур, поскольку номинативные средства языка наиболее прямо связаны с внеязыковой действительностью.

Интересен тот факт, что национально-культурное своеобразие номинативных единиц может проявляться не только в наличии безэквивалентных единиц, но и в отсутствии в данном языке слов и значений, выраженных в других языках, т. е. лакунах – белых пятнах на семантической карте языка [7]. Часто наличие лакуны в одном из языков объясняется не отсутствием соответствующего денотата, а тем, что культуре не важно такое различие.

Кроме этих единиц языка, в которых сама реалия национальна, и поэтому слово, ее называющее, содержит национально-культурный компонент, мы относим к предмету лингвокультурологии максимально широкий круг языковых явлений. Национально-культурное «присвоение» мира происходит под воздействием родного языка, так как мы можем подумать о мире только в единицах своего языка, пользуясь его концептуальной сетью, т.е. оставаясь в круге, описанным вокруг нас языком. Поэтому разные нации, пользуясь разными инструментами концептообразования, формируют различные картины мира, являющиеся по сути основанием национальных культур.

Необходимо подчеркнуть при этом, что не все межъязыковые различия исследуются лингвокультурологией, ибо они не являются культурно-значимыми, т.е. не все различия в языках имеют культурно обусловленные причины и следствия. Эта мысль базируется на работах А. Вежбицкой [2].

Таким образом, нужно различать случаи, когда языковые единицы сами играют роль культурных стереотипов, и случаи, когда они называют предметы культуры. Оба они, будучи принципиально разными сторонами отраженной в языке культуры, являются предметами лингвокультурологии.

Итак, лингвокультурология – гуманитарная дисциплина, изучающая воплощенную в живой национальный язык и проявляющуюся в языковых процессах материальную и

духовную культуру. Она позволяет установить и объяснить, каким образом осуществляется одна из фундаментальных функций языка – быть орудием создания, развития, хранения и трансляции культуры. Ее цель – изучение способов, которыми язык воплощает в своих единицах, в том числе и безэквивалентных, хранит и транслирует культуру.

Литература

1. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка: Учебное пособие / Н.Ф. Алефиренко. – М. : Флинта, 2010. – 288 с.
2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с.
3. Верещагин Е.М. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного: Метод. руководство – 4-е изд. перераб. и доп. / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1990. – 247 с.
4. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Высшая школа, 1986. – 416 с.
5. Воробьев В.В. Лингвокультурология / В.В. Воробьев. – Издательство Российского Университета дружбы народов, 2008. – 340 с.
6. Маслова В.А. Лингвокультурология / В.А. Маслова. – М. : Высшая школа, 2001. 125 с.
7. Сорокин Ю.А. Текст и его национально-культурная специфика / Ю.А. Сорокин, И.Ю. Марковина. – М. : Наука, 1988. – 284 с.
8. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1998. – 288 с.

УДК 811.14'06'373.7:070.41(043)

Жарікова Ю.В., старший викладач

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ГРЕКОМОВНИХ ЗМІ

Мова преси давно є об'єктом дослідження в сучасній лінгвістиці, оскільки вона не лише орієнтується на загальнолітературні норми, а й віддзеркалює інноваційні процеси на всіх мовних рівнях.

У мовному арсеналі є чимало методів, способів, засобів впливу на читача. Фразеологічні одиниці – найпотужніший серед них, бо у них є певні властивості, які допомагають, з одного боку, донести інформацію до людей, а з іншого – додати до цієї інформації певної експресивності та оцінки.

Фразеологізми преси відтворюють культурний досвід народу, виконуючи роль культурних стереотипів, тобто їм властива також когнітивна функція. В.М. Телія висуває положення, згідно з яким фразеологізми є мікротекстами, в номінативній основі яких концентруються різні типи інформації – денотативної, емотивної, граматичної, стилістично-маркованої, мотиваційної, оцінної та когнітивної [1].

Потужний пласт наукової фразеології активно поповнився (і поповнюється) суспільно-політичною метафоризованою термінологією [2, с. 351]. Давні відшарування фразеологізмів, як от *Ψυχρός Πόλεμος* – *холодна війна* (калька з англійської мови *cold war* – із виступу прем'єр-міністра Великобританії В. Черчілля у Фултоні 1946 р.) сусідують з новішими актуалізованими фразеологічними висловами, як *Μεγάλες Δυνάμεις* – *велика сімка* (мова йде про найрозвиненіші країни світу (Англія, Німеччина, Франція, Канада, Італія, Японія).

Деякі вчені виділяють групу фразеологізмів, до якої відносять відомі вислови з художньої літератури, публіцистики, Біблії, вислови афористичного типу або морально-

етичні повчання, що вживаються в певних життєвих ситуаціях для образної оцінки. У текстах сучасної грекомовної преси ця група фразеологізмів представлена найяскравіше. Наприклад: *Ο ασκός του Αιόλου άνοιξε ένα νέο δρόμο, κυρίως προς τη «μαύρη ήπειρο» (чорний континент), έγραφε πρόσφατα η «Guardian» (Capital.gr, Αγροτική ανάπτυξη και εθνική οικονομία, 31 Ιανουαρίου 2009). Είναι, όμως, το ίντερνετ αρκετό για να εξοστρακίσει το **κουτί της Πανδώρας** (σκρινька Пандори – Η ζωή μετά την επιλογή, 26 Νοεμβρίου 2008). Αυτό, γιατί όσο πλησιάζει σε **μια μαύρη τρύπα** (чорна діра)... (Το βήμα online, Ζούμε μέσα σε μια μαύρη τρύπα; 23 Ιουλίου 2010). Μια νέα, και όπως όλα δείχνουν άκρως αποτελεσματική, εκδοχή του «**διαίρει και βασίλευε**» (розділяй та царствуй) φαίνεται ότι εφαρμόζει το κράτος στα Οινόφυτα (kathimerini.gr, Επεισόδια για τον Ασωπό, 26 Φεβρουαρίου 2009).*

Характерною особливістю грекомовної преси є вживання конструкцій з кафаревуси, які грецький мовознавець М. Τριандаφίλλιδіс відносить до фразеології. Вони широко представлені у засобах масової інформації. Наприклад: *υπό την αιγίδα – під захистом, έχω υπ'όψιν – мати на увазі, κατ' επιλογήν – на вибір, εν συνεχεία – в наслідок, εν όψει – перед обличчям, εις βάρος κάποιου – на чийсь рахунок / за чийсь рахунок, κατ' ουδένα λόγον – ні в якому разі, καθ' ολοκληρίαν – повністю та ін.*

Слід зазначити, що фразеологічні одиниці, запозичені з інших мов, також активно вживаються у грецькій періодиці. Наприклад: *Συνομίλησε **тет а тет** με τον πρωθυπουργό, με τον πρόεδρο της Δημοκρατίας...* (Μακεδονία, Ψήφος εμπιστοσύνης από Μέρκελ, 11 Νοεμβρίου 2012); *Το πρώτο με τίτλο «**Σερσέ ла фам**» περιλαμβάνει τραγούδια του Τσιτσάνη που αναφέρονται στη γυναίκα και το δεύτερο μια σειρά από τα σπουδαιότερα λαϊκά τραγούδια...* (Ελευθερία, Καλοκαιρινές εκδηλώσεις στην Αγία, 30 Ιουλίου 2008).

Особливий інтерес при вивченні ФО у газетному дискурсі представляють заголовки. Заголовки грецьких газет, побудовані на ФО, привертають увагу читача своєю неповторною яскравістю, образністю, особливим експресивно-стилістичним забарвленням. Наприклад: ***Πρώτες ελλείψεις στα ράφια*** (у статті йдеться про наслідки кризи для споживачів – ΠΑΤΡΙΣ: Η καθημερινή πρώινη εφημερίδα της Κρήτης, Ρепортаж Пέλλα Λασηθιωτάκη, Κατερίνα Μυλωνά). ***Χωρίς γάτα χορεύουν τα ποντίκια...*** (ще ***Όταν λείπει η γάτα χορεύουν τα ποντίκια...*** – Ο ΔΗΜΟΤΗΣ της ανατολικής Αττικής) – у цьому випадку автор статті критикує безконтрольність та недієспроможність державної влади. ***Σε 4 τράπεζες η μερίδα του λέοντος*** (pressdisplay.com) – у статті йдеться про чотири найпотужніші банки Греції.

У текстах грецької періодики широко представлена образна фразеологія. Вона додає вислову особливу виразність, неповторну своєрідність: *Γι' αυτό απέναντι στις επείγουσες υποθέσεις μας, στις σοβαρές εκκρεμότητές μας και στις υποχρεώσεις που δεν σηκώνουν αναβολή, **ας δοκιμάσουμε μια άλλη «συνταγή»:** Πιο αργά (Οδοδείκτες, Η συνειδητή αναζήτηση της πληροφορίας «πλαταίνει» το άτομο..., 05 Απριλίου 2007).*

Ще одна характерна особливість фразеологізмів полягає в тому, що вони беруть активну участь у створенні оцінки в грецькому газетному тексті. Практично в будь-якому тексті преси можна виявити, на чийй стороні симпатії автора. Ця обставина ставить перед перекладачем газетних текстів додаткові завдання, оскільки повноцінний переклад крім фактично точної передачі змісту повинен донести до читача і емоційні елементи, що присутні в оригіналі. Наприклад: *Το συγκλονιστικό είναι ότι το 70% αυτών που έχουν φύγει είναι γυναίκες που **έμπλεξαν στα δίχτυα** (ποτραπυμι у cimi) των συμμοριών και κατέληξαν στην πορνεία», ανέφερε (kathimerini.gr, Το μεγαλύτερο παζάρι λευκής σαρκός στον κόσμο, 31 Μάιος 2002). Και όμως οι αγρότες της ευρύτερης περιοχής Οиноφύτων ή δεν ξέρουν ή δεν έχουν ακούσει τίποτε για την «ταμπακιέρα» και **κλείνουν** ερμητικά **τα αυτιά** (закривати очі на щось) σε όλα και όσα συμβαίνουν εδώ και χρόνια στην περιοχή (Asopos SOS, 30 σχόλια, 26 Φεβρουαρίου 2009).*

Отже, слід підсумувати, що в текстах грекомовних ЗМІ вживаються різні види фразеологічних одиниць, від простих утворень, які В.В. Виноградов визначає як

фразеологічні сполучення, до більш складних утворень – прислів'їв, афоризмів та крилатих висловів, що надає газетному дискурсу яскравості, образності та влучності.

Таким чином, специфіка дослідження особливостей фразеологізмів, джерел їх походження та запозичення, аналізу семантики та структури вимагає особливих та більш детальних методів дослідження.

Література

1. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 288 с.

2. Ужченко В.Д. Фразеологія сучасної української мови: навч. посіб. / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.

УДК 811.14'06'36(043)

Завгородня В.С., асистент

ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТИВНОЇ МОДАЛЬНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ)

Модальність є однією з мовних універсалій, що належить до основних категорій природної мови, та яка реалізується у різних формах у мовах різних систем, у мовах європейської системи охоплює всю систему мови [1].

Актуальність теми зумовлена важливістю та недостатнім вивченням як значення імовірності в лінгвістиці, так і засобів її вираження у новогрецькій мові. Ці засоби характеризуються великою частотністю вживання в усному та писемному мовленні, а також широким спектром відтінків.

Існують дві найбільш поширені класифікації модальностей. Одні лінгвісти виділяють об'єктивну і суб'єктивну модальність – і тоді модальне значення ймовірнісної оцінки розглядається в рамках суб'єктивної модальності. Інші лінгвісти виділяють алетичну, деонтичну (багато в чому перетинаються з об'єктивною) і епістемічну модальності. Епістемічна модальність часто визначається як мовне вираження ймовірності того, що може статися / відбуватися / сталась якась гіпотетична ситуація в одному з можливих світів, який служить точкою відліку для оцінки (за замовчуванням це реальний світ, точніше – його інтерпретація мовцем) [1].

Суб'єктивна модальність, тобто ставлення мовця до висловлювання з точки зору його відповідності до реальної дійсності, є факультативною ознакою висловлювання. Епістемічна (суб'єктивна) модальність висловлює знання мовця щодо інформації, яку він повідомляє, а також його ставлення до неї з точки зору її достовірності. В рамках цього ставлення можна представити поняття суб'єктивної модальності більш вузько – як оцінку вірогідності того, що якась ситуація відбулася, відбувається або відбудеться.

Ступінь впевненості може змінюватися від цілковитої впевненості до абсолютної невпевненості. Епістемічні вирази часто розглядаються як маркери, що фіксують пропозиціональний зміст висловлювання на осі «істинне – хибне».

Модальне значення імовірності – це виражена у мові оцінка мовця стану справ, ситуації, загалом, відповідності змісту висловлювання дійсності [2, с. 7].

Модальні значення невпевненості, сумніву, гіпотетичності, достовірності, вірогідності, впевненості тощо – це варіанти модального значення імовірності.

Основними відтінками значення суб'єктивної модальності імовірності у новогрецькій мові є такі:

- припущення. Низький ступінь впевненості у можливості того, про що йде мова.

Наприклад: Ας είχε αυτοκίνητο και θα έβλεπες που θα ήταν.

Μπορεί και να μην το ξέρει.

- можливість. Йдеться про теоретично можливу подію.

Наприклад: Φέτος, λόγω του καιρού, μπορεί να έχουμε μεγάλη παραγωγή λαδιού.

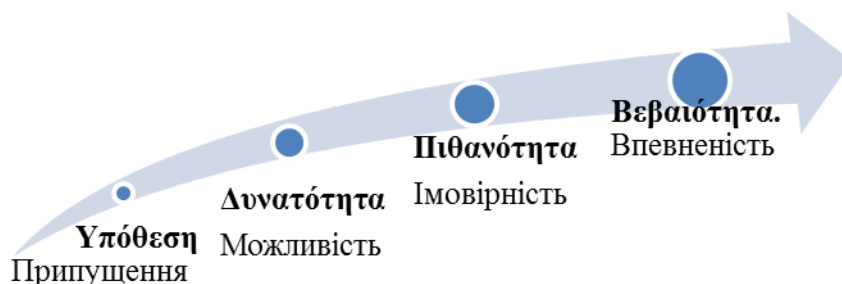
- імовірність. Висловлюється більша впевненість мовця щодо вірогідності висловлювання.

Наприклад: Ο θεός σου πρέπει να έχει πολλά χρήματα για να τα ξοδεύει τόσο εύκολα.

- впевненість. Інформація достовірна і не підлягає сумніву з точки зору мовця

Наприклад: Ο Κολόμβος σίγουρα ανακάλυψε την Αμερική.

Мал. 1. Спектр значень суб'єктивної модальності імовірності

Суб'єктивна модальність охоплює всю гамму існуючих у мові різноманітних способів кваліфікації висловлювання та реалізується за допомогою:

1) модальних слів та словосполучень, серед яких можна виділити:

1.1. модальні прислівники (διστακτικά/βεβαιωτικά επιρρήματα)

ίσως – τάχα – ενδεχομένως – πιθανόν – μάλλον – βέβαια – σίγουρα – ασφαλώς

1.2. модальні дієслова πρέπει (не у значенні зобов'язання) та μπορεί (не у значенні здатності).

Порівняємо: *Πρέπει να διαβάξει τώρα. – Πρέπει να διαβάξει πολλά για την εξέταση (Μάλλον, διαβάξει).* – (Είναι υποχρεωμένος να διαβάξει)

Μπορεί να έρθουν αύριο. – Μπορούν να έρθουν αύριο (Είναι πιθανό να έρθουν). – (Είναι ικανοί/τους επιτρέπεται να έρθουν)

1.3. безособові вирази зі значенням імовірності

αποκλείεται – είναι αδύνατο – είναι απίστευτο – είναι αμφίβολο – είναι δυνατό – είναι πιθανό – είναι σίγουρο/βέβαιο/ αληθινό – είναι αναμφισβήτητο/αληθινό/αναντίρρητο

2) дієслів розумової діяльності зі значенням імовірності (δοξαστικά ρήματα)

υποθέτω, εικάζω, λογαριάζω, φαντάζομαι, πιστεύω, θεωρώ, νομίζω, ισχυρίζομαι, επιμένω

3) дієслівних часових форм та способів.

Як уже було зазначено, граматичні структури значною мірою відображають ступінь упевненості мовця у ймовірності дії, про яку йдеться. Отже,

- припущення може бути виражене дієсловом у *залежному (υποτακτική)*, а також у *дійсному (οριστική)* способі з частками αν, εαν, άμα, έτσι και, άς.

Наприклад: Τι να κάνει άραγε ο Γιώργος; – Ίσως να κοιμάται.

- можливість та імовірність виражаються за допомогою частки θα та теперішнього часу (ενεστώτας, παρακείμενος) а також минулих часів (παρατατικός, αόριστος, υπερσυντέλικος) [3, с. 196]. При цьому, вживання того чи іншого минулого часу виражає не стільки ступінь упевненості мовця у правдивості висловлювання, скільки його бачення подій у їхньому потоці (одночасність, розвиток, передування, тощо).

Наприклад: Μάλλον θα κοιμάται.

Θα κοιμόταν, γι'αυτό δε σας άκουσε.

Θα κοιμήθηκαν νωρίς, φαντάζομαι, γιατί ήταν κουρασμένοι.
Ε, τώρα πια θα έχουν κοιμηθεί.
Μάλλον θα είχε κοιμηθεί, και δεν άκουσε το τηλέφωνο.

Література

1. Лингвистический энциклопедический словарь / [главн. ред. В.Н. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. [ел. ресурс] / Режим дост.: <http://tapemark.narod.ru/les/index.html>

2. Мусатов А.А. Выражение модального значения вероятности в русском и французском языках в их сопоставлении: автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. филол. наук.: спец.10.02.20 «сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / А.А. Мусатов. – М., 2009. – 26 с.

3. Βαλσαμάκη-Τζεκάκη Φ. Τα νέα Ελληνικά για ξένους / Φ. Βαλσαμάκη-Τζεκάκη, Σ. Βογιατζίδου, Δ. Γκιώχα-Περγαντή. – Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών. Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, 2005. – 403 σελ.

УДК 811'373.45(477.7=14)(043)

Киор Р.В., старший викладач

СЛОВ'ЯНСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В УРУМСЬКІЙ МОВІ

У Приазов'ї греки з'явилися понад двісті років тому, коли, згідно з наказом Катерини II, переселилися з Криму. В лінгвістичному відношенні грецьке населення Приазов'я поділяється на урумів-тюркофонів та румеїв-еллінофонів. Урумська мова Північного Приазов'я відноситься до тюркських мов і об'єднує чотири діалекти, які відображають складні етноісторичні процеси. Їх класифікація, у залежності від впливу різних мовних елементів, виглядає таким чином: *кипчацько-половецькі* говори розповсюджені у селах Велика Новосілка, Старобешеве, Мангуш; *кипчацько-огузькі* – Старомлинівка, Богатир, Улакли; *огузько-кипчацькі* – Гранітне, Староласпа, Комар, Старогнатівка; *огузькі* – Маріуполь, Старий Крим. Згідно з Всеукраїнським переписом населення 2001 року, чисельність приазовських урумів становить близько 40 тис. осіб [3]. У побутовій мові жителів кожного урумського села (а їх понад 20) є свої особливості. Діалекти греків-тюркофонів зберігають лексичні релікти, тому являють інтерес для дослідників мови та етнічної історії маріупольських греків.

Професійне дослідження урумської мови було започатковано у 1951 р. групою студентів кафедри тюркської філології Ленінградського державного університету, які вивчали мову та фольклор тюркомовного населення греків Приазов'я. Вагомий внесок у дослідження та збереження урумської мови, зокрема фольклору, внесли такі дослідники, як С. Муратов, Ф. Оглух, О. Гаркавець, В. Бушаков, І. Пономарьова та інші. Особливо слід наголосити на науковому доробку О. Гаркавця, який зібрав великий корпус зразків урумського фольклору [1]. Втім, лексичний склад урумської мови залишився практично невивченим.

Окремий інтерес викликає у дослідників таке явище, як запозичення. Запозичення – це елемент чужої мови (слово, морфема, синтаксична конструкція та ін.), перенесений з однієї мови в іншу в результаті мовних контактів, а також сам процес переходу елементів однієї мови в іншу [6, с. 158].

Розрізняють матеріальні запозичення і калькування. *Матеріальне (лексичне) запозичення* – запозичення, за якого з іноземної в рідну мову входить лексична одиниця повністю (значення і лексема). *Калькування* – копіювання іншомовного слова за допомогою свого, незапозиченого матеріалу, поморфемний переклад іншомовного слова.

Запозичення можуть здійснюватися усним і писемним шляхом, можуть бути прямими й опосередкованими. В *усних запозиченнях* слова сильно пристосовуються до фонетики мови-запозичувачки (мови-реципієнта), навіть можуть бути перекрученими. А в

писемних запозиченнях кожна буква передається звуком навіть тоді, коли в мові-оригіналі якийсь звук не вимовляється. Саме через те одне й те саме слово, запозичене усним і писемним шляхом, може звучати по-різному і сприйматись як два різні слова. *Прямі запозичення* – запозичення, які безпосередньо переходять із однієї мови до іншої [2, с. 231].

Більш ніж 200-річне проживання урумів у східнослов'янському оточенні не могло не позначитися на словниковому складі їхньої мови. Запозичення з російської і меншою мірою з української мов становлять 10-15 % урумської лексики [5, с. 132]. У тематичному відношенні слов'янські запозичення досить різноманітні. Це, головним чином, іменники, які вживаються на позначення назв речовин, рослин, тварин, будівель, предметів побуту, суспільно-політичної термінології, абстрактних понять. Дослідження показали, що запозичення зі слов'янських мов в урумську в основному відбувалося усним шляхом.

Аналіз «Українсько-грецького розмовника» [4], який містить румейську та урумську частину, показав, що найбільше слов'янських запозичень (які майже всі походять з російської мови) відносяться до теми «Назви професій»: водій – *шофер*, шахтар – *шахтер*, листоноша – *почтало'н*, овочівник – *овоцевод*, лікар – *врач* та інші, приблизно 20%. Також багато запозичень, близько 15%, відносяться до теми «Одяг»: пальто – *пальто*, плащ – *плащ*, капелюх – *шляпа*, кашкет – *картоз*, сорочка – *урбашка*, спідниця – *йупка* та інші.

Також важливо зазначити деякі закономірності, які властиві слов'янським запозиченням в урумській мові. Насамперед, це обов'язкове зміщення наголосу на останній склад, наприклад: тарілка – тарелка́, серветка – салфетка́, лікарня – больниця́, газета – газетá, лінійка – линейка́, тощо. При відмінюванні слова-запозичення приймають суфікси урумської мови: кнопка / кнопки – *кнопка / кнопкалар*; вірш / вірші – *стих / стихлер*.

Таким чином, досліджуючи лексику урумської мови греків Приазов'я, можна констатувати той факт, що слов'янські запозичення складають понад 15 % від загального обсягу лексичного складу, що є цілком закономірним в умовах проживання у російськомовному середовищі.

Література

1. Гаркавець О. М. Уруми Надазов'я: історія, мова, казки, пісні, загадки, прислів'я, писемні пам'ятки / О.М. Гаркавець. – Алма-Ата, 1999. – 624 с.
2. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів освіти / М.П. Кочерган. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 368 с.
3. Пономарьова І. Історія та сучасне функціонування мови греків-тюркофонів / І. Пономарьова // Схід. – 2007. – № 10. – С. 22-25.
4. Українсько-грецький розмовник (Укр., румейськ., урум., мови) / Упоряд.: Г.А. Мороз та ін. – Донецьк: Донбас, 2003. – 112 с.
5. Царенко Е.И. Румейско-тюркско-восточнославянское лексическое взаимодействие в условиях Донбасса / Е.И. Царенко // Греки Украины: история и современность: Материалы научно-практической конференции “Греки Украины: поиск и формирование национальной культуры”. – Донецк, 1991. – С. 128-135.
6. Энциклопедический словарь [Електронний ресурс] / [за ред. И.Е. Андреевского, К.К. Арсеньева, Ф.Ф. Петрушевского]. – С.-Петербург, 1890-1907. – Режим доступа: <http://www.vehi.net/brokgauz/index.html>

ПОНЯТТЯ «МІФЕМА» ТА «МІФОЛОГЕМА»

Міф і символ наближуються один до одного за спільною ознакою нескінченності варіацій їх тлумачення. Кількісно й якісно ці варіації збагачуються тоді, коли «міф символізується» чи «символ міфологізується». Це відбувається завдяки здатності людської свідомості виходити за межі видимого світу та «зазирати за обрій горизонту». Присутність міфу в новому літературно-художньому тексті забезпечує невичерпність смислового потенціалу твору.

Символ, що спирається на міфологічне підґрунтя, може акумулювати у собі універсальний зміст й до того ж створювати необхідне тло для подальшого розгортання більш чи менш відомого змісту в нескінченних формально-смислових варіаціях. Можемо констатувати, що модернізм взагалі, а символізм зокрема, активізували цікавість до міфу і створили численні індивідуально-творчі обробки та інтерпретації загальновідомих міфем і міфологем [2, с. 55].

Зокрема зазначається, що розмежування понять міфема і міфологема ще не набуло широкої та загальновизнаної практики в світовому літературознавстві. Відсутність диференціації цих понять робить науковий аналіз художнього твору дещо грубим, позбавленим термінологічної точності.

Термін «міфема» доцільно використовувати лише тоді, коли зустрічаємо номінативне позначення певної міфологічної ситуації (*наприклад*, гора Олімп), її учасників (*приміром*, Крон), деталі (скажімо, ліра), які генетично пов'язані з конкретною міфологічною оповідкою. Найчастіше міфемами виступають персоніфіковані згадування міфологічних персонажів (антропоніми) чи просторові позначення (топоніми). Актуалізація внутрішньої форми міфема відбувається через можливі читачські уявлення, асоціації, фантазії. Міфема надається для виконання функціональної ролі алюзії та ремінісценції, коли антропоніми чи реаліоніми є загальновідомими й такими, що мають потенціал асоціативного пригадування [1, с. 103].

Ширшою та багатшою за змістом і структурою є міфологема. Вона відтворює та деталізує конкретну сюжетну модель, що була створена в античній міфології. Проте варто зауважити, що уявлення про міфологему не обов'язково повинно зводитись до її зв'язків із сюжетом. Міфологема має характер узагальнення, що може призвести до уподібнення чи уособлення, до створення нової метафори чи симфори. Міфологема може бути реалізованою не лише у структурних межах сюжету, а й на рівні інших структурних елементів літературного твору.

Принципова різниця між міфемою і міфологемою полягає в структурно-функціональних особливостях. Міфема і міфологема співвідносяться як фрагмент і ціле. Сама по собі міфема позбавлена глибинного функціонального змісту, її використання у тексті літературного твору часто носить службово-автоматичний характер. Вона завжди є частиною чогось більшого та важливішого. Можливою мотивацією звернення до міфема з боку автора новітньої літератури є прагнення економії мовленнєвих засобів, витрат мінімально необхідних вербальних одиниць задля досягнення максимально можливої естетичної мети. Міфологема у поетичному творі стає одночасно доцентровою та відцентровою силою, що невинно імпульсує розгортання ліричного сюжету чи художнього образу. Міфема не оточена широким асоціативним полем. У порівнянні з міфологемою міфема вужча за семантичними розгалуженнями та обсягами. Тому міфема може розумітися лише як номінативна одиниця, а міфологема – як структурно-функціональна [3, с. 64].

Міфокритичний літературознавчий аналіз розпочинається з пошуків міфем і міфологем у художньому тексті. Обов'язкова їх риса, особливо у поетичних текстах

символізму, – повторюваність. Як уже зазначалося, міф і символ тяжіють до багатозначності, яка, в свою чергу, й вимагає повторюваності міфем та міфологем з метою забезпечення контекстуальної варіативності тлумачення міфу чи символу. Такі повтори не створюють тавтології, а забезпечують безперервний та поступовий розвиток художнього смислу у поетичному творі. Повторюваність міфем і міфологем формує риси інтертекстуальності поетичного твору.

Література

1. Булашев Г. В. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: Космогонічні українські народні погляди та вірування / Г.В. Булашев. – К. : Довіра, 1993. – 250 с.
2. Лосев А. Ф. Знак. Символ. Миф / А. Ф. Лосев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 256 с.
3. Потебня А. А. Слово и миф / А. А. Потебня. – М. : Правда, 1989. – 138 с.

УДК 821(477.62-2=14)-343.09(043)

Кутна Ю.Б., к. філол. н., старший викладач

Потіпак Ю.А., к. філол. н., старший викладач

ЖАНРИ ПАРЕМІЙ ТА КАЗКИ В НАРОДНОПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ПРИАЗОВСЬКИХ ГРЕКІВ

Приазовські греки – вихідці з Криму, які в 1778-1780 р. переселилися в Північне Приазов'я, де заснували м. Маріуполь та 21 село. Їхня історія має чимало драматичних, а часто й трагічних сторінок, але попри всі негаразди, незважаючи на гоніння, переслідування та заборони, греки Приазов'я змогли зберегти свої звичаї, обряди, фольклор, а найголовніше – зберегти мову своїх предків, і все це – знаходячись протягом багатьох століть далеко від історичної батьківщини і при відсутності писемності. Інша річ, що мовою предків сьогодні володіють переважно люди дуже похилого віку, яких, на жаль, залишилось не так багато.

Вивчення народнопоетичної творчості одної з малих етнічних груп, що населяють Україну, є особливо актуальною в світлі необхідності збереження їх культури та мови. Відомо, що фольклор не може лишатися в законсервованій формі, адже з плином часу змінюються умови його побутування, його носії, їхні потреби та їхнє ставлення до усної традиції. У грецьких селах Приазов'я ситуація ускладнюється ще й тим, що, крім соціальних змін, протягом останнього століття відбулася значна мовна зміна. Дослідники вказують, що протягом трьох поколінь відбувся мовний зсув (language shift) щодо ролі першої (рідної) мови; тобто батьки людей, що сьогодні знаходяться у похилому віці, володіли російською пасивно, або розмовляли нею з труднощами, у той час як сьогоднішня молодь має таке ж відношення до грецького діалекту [1, с. 35].

Аналіз основних жанрів фольклору греків Приазов'я було зроблено К. Костан (1932), Т. Чернишовою (1964) (еллінофони) та О. Гаркавцем (1986) (тюркофони) [2, с.71-72]. Так, дослідники фольклору греків-еллінофонів (румеїв) приділяють особливу увагу жанру пісні й казки, а дослідники усної словесності греків-тюркофонів (урумів) – жанру казки, анекдоту, колядки, загадки, паремії, скоромовки й тахма (гумористичні фрази, переважно римовані).

Відносно рівня збереження народнопоетичної творчості, слід зазначити, що найпопулярнішим, отже, найбільш збереженим серед приазовських греків є жанр пісні. Х. Христу, дослідниця мови греків-еллінофонів («кримськоазовський грецький діалект» у її термінах), також зазначає добре збереження в середовищі приазовських греків пісенних традицій, які, поряд з лайливими виразами і привітаннями, підпадають під визначення усталеної форми і не потребують вільного володіння мовою (діалектом) [1, с.35]. Багато

греків та грекинь виконують обрядові й ліричні пісні. Зазвичай інформатори охоче погоджуються заспівати пісню і намагаються пригадати якомога більше пісенних творів.

Паремії (прислів'я, приказки) інформатори наводять досить рідко. Це, напевно, пов'язане з тим фактом, що цей жанр має чітко виражену ситуативну обумовленість, тобто поза контекстом паремії майже не вживаються.

Як відомо, немає такої сфери в житті народу, яка б не знайшла відображення в іскрометних і мудрих прислів'ях та приказках. В них яскраво відтворений не лише характер, але й побут, звичаї, уподобання, історія народу, - все, чим сповнене людське буття. Ці перлини людської мудрості рідко просто констатують якийсь факт, вони рекомендують, застерігають, схвалюють, засуджують, повчають. Прислів'я та приказки є одним з найдавніших жанрів фольклору. Румеї називають їх "паромиис" та "ритыс" [3], уруми – "аталал сѡзлери" та "тахмах" [4, с. 22].

Дослідники зазначають, що мова румейських прислів'їв архаїчніша порівняно, наприклад, з мовою їх казок, а найдавніші румейські прислів'я мають свої витoki у давньогрецьких пареміях, підтверджуючи концепцію походження румеїв.

Урумські прислів'я, найдавніші з яких відчутно наближені до східної традиції, відрізняються надзвичайною образністю, метафоричністю, але, як зазначають дослідники, важко перекладаються на українську або російську мову [5, с. 18]. М. Хорош, навпаки, пропонує поділити румейські прислів'я на три групи, відносячи до першої такі, що мають аналоги в російській або українській мові і легко перекладаються на ці мови. До другої групи він відносить прислів'я, що не мають аналогів, але до яких можна дібрати смислове значення, еквівалент. І нарешті третю групу складають прислів'я, що не мають аналогів у російській та українській мовах.

Велику кількість прислів'їв урумською мовою, зібраних в селах Приазов'я, наводить О. Гаркавець у своїй фундаментальній праці «Уруми Надазов'я» [4].

У прислів'ях засуджуються лінь, дурість, недбалість, хвастливість, злість: *Катъя мзра дъен эн Пасха* (Великдень не кожного дня – Малоянісоль), *Т хулы мэля чи мирас* (злість мед не роздає – Малоянісоль), *Стично т хуляро стома де пай* (порожня ложка до рота не йде – Урзуф).

У багатьох прислів'ях йдеться про незаперечний авторитет батьків у родині, вихваляються розум, працьовитість, справедливість: *Фу крис мана, патэран тъа дъыс-па дуня пула* (слухай матір, батька, довголітнім будеш на землі – Урзуф; для порівняння (у Л. Кір'якова): *Тыс тун тата-т ки т мана-т метра, атос тъа эш сайму ах дъафту-т та мкра* (хто на батька та матір зважає, той отримає повагу своїх дітей); *Фасули то фасули юмонны та сакули* (квасолина до квасолини наповнюється мішок – Малоянісоль); *Кало на канис, кало дранас* (роби добро – будеш бачити добро – Стила; для порівняння (у М. Хороша): *кала на камс, кала врышкис* (гарними справами гарно зустрічають).

Жанр казки має значно більш вузьке побутування в усній словесності сучасних приазовських греків, ніж, скажімо, пісня. Це явище є закономірним з кількох причин: по-перше, функціонування казки зараз обмежується лише дитячою аудиторією, а переважна більшість дітей сучасних етнічних греків України не володіють діалектом. Тому деякі інформатори наводять суто слов'янські казки, які вони чули або читали російською: «Колобок», «Теремок», «Курочка ряба».

По-друге, казка, що є переважно прозовим жанром, має значно меншу кількість механізмів самозбереження, ніж пісня та інші римовані твори, що мають певну ритмічну організацію.

По-третє, знов-таки зауважуємо, що необхідною передумовою вільної розповіді казки є активне володіння мовою, а кількість активних носіїв діалекту серед греків Приазов'я дедалі меншає, стрімко відбувається мовний зсув. Так, одна літня жінка з с. Константинополь пригадує лише назву казки, яку вона чула в дитинстві – «Аслан, Хаплан і Харахуш» («Лев, Тигр і Мавпа»), але не може згадати ані її сюжету, ані навіть як перекладається її назва.

По-четверте, дитинство інформаторів, що є носіями грецької культури, припало на важкий період 1918-1950 років, коли зовнішні чинники (війни, напружена політична ситуація, репресії, голод і т.п.) не сприяли побутуванню й розвитку традиційної усної словесності серед представників одної з нацменшин СРСР і, за словами С. Росовецького, призвели до руйнації традиційної селянської культури. Багато інформаторів, які народилися в цей період і теоретично можуть володіти діалектом, повідомляють, що не знають ніяких казок, адже їхнє дитинство було важким або через смерть одного з батьків, або через те, що вони мусили працювати з раннього віку, не ходили до школи, батьки були «неграмотні» тощо.

Й остання, але не менш важлива причина вгасання казкової традиції в грецьких селах Донеччини, – це відповідність до загальної тенденції занепаду традиційної словесності в добу новітніх технологій, прискороеного ритму життя й глобалізації.

Неможна обминути увагою факт існування кількох збірок, до яких включено казки: це, насамперед, збірка казок румейською мовою, що вийшла за редакцією Л. Кір'якова, досить велике зібрання грецьких казок в фольклорній збірці О. Гаркавця, кілька казок у збірці «Пирнешу астру», віршований варіант казки «Жебрак і півень» у «Записках історико-філологічного товариства Андрія Білецького» та кілька казок у додатках до російського видання «Греки России и Украины». Всі ці казки надруковано кириличним письмом, за системою, запропонованою А. Білецьким. В Греції також видано зразки румейського фольклору, в тому числі кілька казок, нашими колишніми співвітчизниками О. Ашлою й К. Папуш-Журавльовою.

Отже, підсумовуючи, треба сказати, що на сьогодні в грецьких селах Приазов'я взагалі ще існують умови для фіксації народнопоетичної творчості їх мешканців, як науковцями, так і збирачами-аматорами, але треба квапитися. Також прийшов час на основі фольклорно-етнографічного матеріалу зробити його узагальнення й спробувати розв'язати ряд цікавих проблем, пов'язаних з особливостями розвитку традиційних жанрів грецького фольклору в відриві від метрополії, а також простежити вплив на нього народної творчості східних слов'ян.

Література

1. Χρίστου Χ. Η γλώσσα των Ελλήνων της Αζοφικής // Ενδείκτης: μετανάστες, ομογένεια, απόδημοι. Ενημερωτικό δελτίο του Πανεπιστημίου Κύπρου. – Ιούλιος 2006. – Τευχ.15. – Σ. 27-39.
2. Араджиони М.А. Греки Крыма и Приазовья: история изучения и историография этнической истории и культуры (80-е гг. XVIII в. – 90-е гг XX в.). – Симферополь: Амена, 1999. – 132с.
3. Кір'яков Л., Патрича Д. Тисяча перлин: афоризми, прислів'я та приказки приазовських греків. – Донецьк: Донбас, 1993. – 143 с.
4. Гаркавець О. Уруми Надазов'я: історія, мова, казки, пісні, загадки, прислів'я, писемні пам'ятки. – Алма-Ата: Український культурний центр, 1999. – 624 с.
5. Пономарьова І.С. Етнічна специфіка духовної культури греків українського Приазов'я. Автореф. дис. канд. іст. наук. – Київ, 1997. – 20 с

УДК 811.14'06'373.45(043)

Лисак К.О., асистент

ЗВОРОТНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

Лексичний склад будь-якої мови не є незмінним та стабільним. Існує декілька шляхів оновлення мови, поповнення її словникового складу, одним із яких є запозичення.

У новогрецькій мові існує кілька видів запозичень, але велику увагу мовознавців привертають зворотні запозичення як недостатньо вивчене явище в мовознавстві. І, якщо

грецькі науковці сходяться у визначенні цього виду, то викликає суперечки той факт, що досі, в деяких випадках, не існує чітких меж щодо того, яке запозичення вважається зворотнім, а яке ні. Це явище є також мало вивченим і в слов'янських мовах, зокрема, в українській. Отже, ця проблема є досить актуальною та потребує подальшого дослідження.

Мета нашої статті полягає в тому, щоб проаналізувати явище зворотних запозичень та встановити характерні риси, притаманні йому.

Феномен мовних запозичень є загальним майже для всіх мов. Грецька мова подарувала незчисленну кількість слів та значень всім європейським мовам та збагатилась і сама багатьма іноземними словами. Однак, не рідкістю є феномен, коли іншомовне слово, яке увійшло до грецької мови як запозичення, насправді походить від грецького слова, яке раніше увійшло в іншу мову як запозичення. Це мовне явище називається «зворотні запозичення» (гр. ἀντιδάνεια, фр. emprunts aller-retour, англ. repatriated loans, нім. Rückwanderer, wandernde Wörter, іт. prestiti restituiti), тобто це послідовність запозичень, для яких точкою відправлення та кінцевою зупинкою є одна й та сама мова у давній та новітній формі відповідно [3, с. 205]. Зворотні запозичення зустрічаються у багатьох мовах, але грецька, через свою багатовікову історію та величезний вплив давньогрецької мови, наповнена зворотними запозиченнями.

На думку грецького мовознавця А. Анастасіаді-Сімеоніді, для того, щоб лексична одиниця вважалась зворотнім запозиченням, повинні спрацювати деякі передумови [1, с. 137-148]:

1. Головною передумовою є те, що початкова та кінцева форми мають належати до однієї мови, представляючи її стародавній та новітній вид,

2. Іншою передумовою є те, що не може бути наявний неологізм на проміжній стадії. Отже, неологізми не можуть розглядатися як зворотні запозичення. А саме, не вважаються зворотними запозиченнями такі категорії лексичних одиниць:

- новітні лексичні одиниці, які створили грецькі вчені від давньогрецьких або середньовічних основ, напр., *αισιοδοξία* < *αἰσιος* + *δόξα* < докῶ «πιστεύω»,

- іншомовні терміни грецького походження, які були створені в таких мовах, як французька або англійська, за допомогою елементів давньогрецької мови, та згодом увійшли до новогрецької мови як міжнародні наукові терміни, напр., телескоп (*τηλεσκόπιο* < фр. telescope < гр. {*τῆλε* + *σκοπεῖν*}),

- семантичні запозичення, тобто грецькі слова, які набули нового значення під впливом іншомовного слова, напр., дієслово *καλύπτω* через вплив англо-американського дієслова 'to cover' (= *καλύπτω*) набуло значення «висвітлювати подію по телебаченню»,

- калька, тому що такої лексичної одиниці не існувало в грецькій мові, напр., *ουρανοξύστης* від англ. skyscraper.

Однак, необхідно зазначити, що не всі мовознавці поділяють точку зору А. Анастасіаді-Сімеоніді щодо іншомовних термінів грецького походження. А саме, Х. Хараламбакіс вважає ці терміни зворотними запозиченнями, тому що їх початкова та кінцева форми належать до однієї мови, що відповідає основній передумові визначення запозиченої одиниці як зворотної.

Незважаючи на деякі суперечності та складності при визначенні зворотних запозичень, були зроблені спроби їх класифікації. Найбільш повна класифікація представлена грецьким мовознавцем Е. Петруніасом, який виділяє декілька критеріїв, за якими можна класифікувати зворотні запозичення: критерій трансформації, критерій мови, критерій пристосованості мовної одиниці та частотність вживання зворотних запозичень.

За критерієм трансформації, початкова лексична одиниця, переходячи з однієї мови до іншої, мала зазнати хоча б одного виду мовної трансформації, тому розрізняють такі категорії зворотних запозичень:

- запозичення, які змінилися тільки за формою, через їх пристосування до морфо-фонологічної системи мови, яка їх запозичила, напр., *μπάνιο* < *ιταλ. bagno* < *лат. Balineum* < *арх. ελλην. βαλανεῖον, λουτρόνας, λουτρό*;

- запозичення, які без значної зміни форми змінили тільки значення завдяки розширенню або звуженню первинного значення, напр., *κάμαρα* < *лат. camera* < *арх. ελλην. καμάρα* «κάθε τι που έχει θολωτή στέγη ή κάλυμμα»;

- запозичення, які змінили і форму, і значення, напр., *πίτα* < *ιταλ. pitta* < *лат. picta* < *ελλην. πηκτή*;

- запозичення-гібриди, які додали закінчення або префікс в проміжній мові, або які є складеними зі слів або лексичних елементів грецького походження, напр., *ντισκοτέκ* ή *δισκοθήκη* < *γαλ. discotheque* < *δίσκος*+*θήκη* [5, с.32].

За критерієм мови розглядається, з якої мови запозичила зворотнє запозичення новогрецька.

Існують запозичення, які повернулися через латинську, італійську, французьку, англійську, турецьку та інші мови.

Визначальною є роль латинської мови, через яку зворотні запозичення увійшли до середньовічної та новогрецької мови. Через латинську слова грецького походження увійшли до італійської, французької, англійської та повернулися до новогрецької, напр., *καρότο* < *ιταλ. carota* < *лат. carota* < *арх. ελλην. κάρα* «κεφάλι». Більшість зворотних запозичень увійшло до новогрецької через італійську завдяки багатомістовому впливу її культури та завдяки пануванню Венетів у Греції. Також велика кількість лексичних одиниць увійшли до новогрецької з турецької мови через багатолітнє перебування греків у турецькому ярмі, напр., *αμπάρι* < *тур. ambar* < *арх.ελλην. εμπόριον*.

Проаналізувавши зворотні запозичення, можна зробити деякі висновки щодо трансформацій, яких вони зазнали. А саме, було відзначено, що більшість зворотних запозичень, які увійшли до складу грецької мови з турецької, змінили тільки форму, ті ж, які прийшли з італійської, змінили і форму, і значення.

Згідно з рівнем пристосування зворотних запозичень до морфо-фонологічної системи новогрецької мови, розрізняють адаптовані (*γάμπα, γκλαμουριά*) та неадаптовані (*γκλάμουρ, μπουτίκ*) запозичення. За статистичними даними, факторами, які зумовлюють рівень пристосування зворотних запозичень до флексивної системи новогрецької мови є:

- давність, напр., *γάμπα*: давнє, *γκλάμουρ*: новітнє

- морфо-фонологічна подібність або відмінність між новогрецькою мовою та мовами, з яких повернулися лексичні одиниці, напр., *γάμπα* з італійської мови, *μπουτίκ* з французької,

- престиж деяких мов, який призвів до не пристосування слів, що повернулися, напр., *μπουτίκ* з французької,

- наявність двох типів, один з яких є адаптованим, а інший ні, напр., *γκλάμουρ-γκλαμουριά*

- наявність двох однокореневих типів, одного адаптованого, іншого ні, які увійшли до новогрецької через різні мови, напр., *μπριλλάντι* з італійської мови, а *μπριγιάν* з французької мови [5, с.12-14].

Частотність вживання зворотних запозичень є також своєрідним критерієм їх класифікації. Більшість лексичних одиниць вживаються у розмовному мовленні та є досить поширеними. Деякі запозичення є діалектними, передусім ті, які увійшли до новогрецької мови з турецької мови. Вони зустрічаються на східних островах Егейського моря, в Македонії, у Фракії тощо. Ті ж слова, які прийшли з італійської мови, зустрічаються на Криті, на Пелопонесі тощо. Деякі зворотні запозичення все більше входять до загального вжитку.

Деякі запозичення помилково вважаються зворотними. Саме тому мають бути наявними достатньо доказів, а саме морфо-фонологічні трансформації, час запозичення, семантичні, прагматологічні данні щодо вживання слів. Прикладом може слугувати слово

καπετάνιος, яке є запозиченням з латинської мови καπετάνιος < βενετικά capetano < capetanio < capitano < νέο λατ. capitanus < 6^{ου} αι. μεσαιωνικά λατ. capitaneus < λατ. caput, -itis.

Отже, можна стверджувати, що зворотні запозичення є одним з найбільш поширених видів лексичного запозичення. Вони не тільки збагатили новогрецьку мову, але й допомагають у вивченні зв'язків як між мовами сучасними, так і між мовами стародавніми.

Література

1. Αναστασιάδη-Συμειωνίδη Α. Νεολογικός δανεισμός της νεοελληνικής / Α. Αναστασιάδη-Συμειωνίδη. – Θεσσαλονίκη, 1994. – 298 σ.
2. Ανδριώτης Ν.Π. Ετυμολογικό λεξικό της κοινής νεοελληνικής / Ν.Π. Ανδριώτης. – Β' έκδοση. – Αθήνα, 1999. – 1494 σ.
3. Μπαμπινιώτης Γ. Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας / Γ. Μπαμπινιώτης. – Αθήνα, 1998. – 2032 σ.
4. Οδηγός της νεοελληνικής γλώσσας / Ομάδα φιλόλογων: επιστημονική επιμέλεια Άννα Ιορδανίδου. – Αθήνα, 1999. – 214 σ.
5. Πετρούνιας Ε. Ιδιαιτερότητες της νεοελληνικής ετυμολογίας: ανάτυπο από το βιβλίο 'Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στην πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση' / Ε. Πετρούνιας. – Θεσσαλονίκη, 2000.
6. Χαραλαμπίκης Χ. Νεοελληνικός λόγος: Μελέτες για τη γλώσσα, τη λογοτεχνία και το ύφος / Χ. Χαραλαμπίκης. – Γ' έκδοση. – Αθήνα, 2001. – 397 σ.

УДК 801.81=111(043)

Naidonova Lidiia, postgraduate

FOKLTALES AND NATIONAL IDENTITY

The certainly exists a relationship between folklore, culture and language. This relationship is based on the fact that folklore is expressed by means of language and that both language and folklore are set in the culture of the people who speak the former and produce the latter. In addition, both reflect the culture they are set in [1].

These elements are closely related to one another. Firstly, folklore is related to culture in the sense that it is, a previously mentioned, a mirror of culture. Folklore reflects culture because it relates to the way of life of the people who produce it: their ceremonies, their institutions, their crafts and so on. It also expresses their beliefs, customs, attitudes and their way of thinking. Folklore actually gives a penetrating picture of the way of life of the people who produce it. For that reason, it is, as pointed out by Malinowski, important to understand the setting of folklore in its actual life if one wants to understand it. According to Malinowski "text ... is extremely important, but without the context it remains lifeless." This means that one cannot fully understand folklore without understanding its cultural context [3, 17].

The relationship between culture and folklore can also be shown in the definition of folktales, as part of folklore, by Lester who says that folktales are stories that give a way of communicating with each other about each other – their fears, their hopes, their dreams, their fantasies, giving their explanations of why the world is the way it is. It is in stories like these that a child learns who his parents are and who he will become.

Arbuthnot corroborates this idea by saying that folktales have been the cement of society. They not only expressed but codified and reinforced the way people thought, felt, believed and behaved.

Language and culture are also related in two respects: language is, like folklore, a mirror of culture and it is an integral part of culture as well. Language reflects the culture of the folk that speak it and through language, one can learn much about the culture in which a language is set or used. Sapir, also convinced of the close relationship between language and culture, saying that

“language has a setting ... language does not exist apart from culture.” In other words, language ties up with cultural and social realities. Language finds its meaning in its own context.

The scrutiny of folktales and identity cannot be considered complete without a joint reconsideration of the problems of the folktale corpus and language. Earlier research considered the linguistic formation, vocabulary, and idiosyncrasies derived from possible regionalisms or linguistic-aesthetic adaptations to be separable from the content elements inherent in texts, whether they be ethnographical, mythological, or ancient religious texts, or else deep psychological images and allusions [2]. This kind of separation made the multiple interpretation of tales possible; however, it also appears to hide something: tales primarily exist as linguistic phenomena, we encounter them as such in their colloquial or written versions. What is more, in both ancient folktale narrating traditions and – in modern day practice – tales, occupy a special place in daily routine, which binds them primarily to language, or human relationships brought to life by language. As a result tales in themselves call for a review of the relationship between tales and language. Tales present an idiosyncratic form of communication where language is not simply a vehicle for the process of communication. If our attention as a narrator-listener brings language into focus then fabulism results in a possibility that can be related to a more thorough, mythical-archaic understanding of language, and our everyday language use is questioned by the language that appears in tales.

In the 20th century the question of language in European philosophy and history of thought moved so much to the forefront of interest that the specialist literature of philosophy speaks of something of a linguistic turn. The suggestions by Ferdinand de Saussure, a professor of linguistics from Geneva, are considered the starting point of the ‘linguistic turn’.

Tales seem to be ideal for the demonstration of the relationship between sacral communication and the linguistic possibilities of creating identity. Among the narrative formations of identity a special role belongs to a name, the story that evolves around it. The name in itself is a basic unit of identity, its specific linguistic character has also been of great interest to the man in the street; from the philosophical point of view it became the focus of attention particularly at the turn of the past century.

Література

1. Haase D. The Greenwood Encyclopedia of Folktales and Fairy Tales. Volumes 1-3 / Donald Haase. — West Port, Connecticut: Greenwood Press, 2008. — 1161 p.
2. Macfadyen Leah P. From the Spoken to the Written: The Changing Cultural Role of Folklore and Fairy Tales / Leah P. Macfadyen. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://circle.ubc.ca/bitstream/id/6230/MacfadyenJGLS.pdf>.
3. Rurangwa N. Translating Rwandan Folktales into English: A Culture-Based Analysis / Narcisse Rurangwa. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://wiredspace.wits.ac.za/bitstream/handle/10539/1570/Diss_C_Chap1.pdf?sequence=3.

УДК 811.14'06'373.7 (043)

Рожкова І.Г., старший викладач

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СУГЕСТІЇ ЯК ЛІНГВІСТИЧНОГО ФЕНОМЕНА

Проблема маніпуляції свідомістю як різновид соціально-психологічного впливу розглядається в рамках багатьох суспільствознавчих дисциплін – політології, соціології, політичного маркетингу тощо. У політології та соціології маніпулятивний вплив на свідомість людей вивчається під час політичних процесів, важливих для вирішення подальшої долі країни (передвиборна боротьба, теледебати, визначення політичного курсу держави тощо). Вдалі маніпулятивні стратегії забезпечують позитивне сприйняття певного політичного курсу й підтримку громадськості. Прикладний аспект маніпуляції свідомістю має важливе значення для соціології, оскільки фактичні результати

опитування громадської думки у ЗМІ можуть бути сфальсифіковані в інтересах зацікавленої сторони [3].

Методи впливу на підсвідомість ґрунтовно вивчаються також психологами і лінгвістами, які досліджують рекламний, політичний та інші види дискурсів (Г.О. Абрамова, Н.Л. Волкогон, В.В. Кеворков, Л.М. Киричук, А.Н. Лебедєв-Любимов, С.В. Леонтьєв та ін.).

Елементи аналізу маніпуляції з позицій власне вербальних засобів можна знайти в дослідженнях 80-х років минулого століття, де автори торкалися маніпулятивних аспектів номінації (Д. Болінджер, Х. Вайнріх). Інтерес до цієї теми поновився у зв'язку з політичним курсом США на початку 21 століття і його відображенням сучасними англomовними ЗМІ [5].

У багатьох лінгвістичних дослідженнях розглядаються окремі аспекти маніпулятивного впливу на поведінку людини. Маніпулятивні техніки здавна й плідно використовувалися в боротьбі за розум людей. Сугестія – неодмінна складова будь-якого маніпулювання, це один з характерних засобів реалізації маніпулювання [6].

Мовна сугестія має надзвичайно давню історію. Проте як предмет окремого дослідження, зі своєю багаторівневою специфікою, вербальний вплив тривалий час не вивчався. Лише після появи програмних праць із НЛП сугестивні тексти в межах психолінгвістики, лінгвістики змінених станів свідомості, етнолінгвістики, інших напрямів мовознавчої науки і, нарешті, сугестивної лінгвістики почали вивчатись як підсистема сугестії. Сугестивна лінгвістика – наука молода, хоча предмет її дослідження – прагматично маркований текст – ефективно використовується з найрізноманітнішими цілями надзвичайно давно. Безперечно, важливо знати, яким чином можна впливати засобами мови, змінювати, керувати, маніпулювати, а з іншого боку – захиститись від небажаного тиску, від непрогнозованого розвитку подій тощо [2]. Тому дослідження лінгвістичних аспектів сугестивного впливу є надзвичайно актуальним. Виділення текстів впливу в самостійний предмет наукового дослідження дозволяє виокремити власне лінгвістичні технології їх створення й екстралінгвістичні чинники, з'ясувати можливості адаптації таких текстів до потреб різних галузей діяльності людини, а в разі необхідності запропонувати вербальні форми зворотного зв'язку, що мають захисний характер.

Вербальна сугестія відома з найдавніших часів. Так, про доцільність використання мовного впливу в процесі лікування повідомлялося вже в папірусі Еберса (приблизно 2000 років до н.е., назва походить від імені німецького вченого, який знайшов папірус в одному з поховань у Фівах). У тексті знахідки містилися рецепти ліків, уживання яких обов'язково поєднувалося з накладанням рук та замовлянням. При цьому кожне слово вимовляти треба було чітко, розбірливо, повторюючи кілька разів [3]. Священні книги, міфи народів світу дають багатий матеріал для роздумів про такий феномен, як магія слова. З іншого боку, етнографи, фольклористи, філологи записували, класифікували та аналізували замовляння, нашіптування, голосіння тощо, намагаючись пояснити сакральні формули їх створення, проте сугестивні технології ними не розглядалися. Тривалий час думка науковців у вивченні вербальної сугестії як одного з чинників технологій впливу рухалась через дослідження текстів гіпнозу.

До маніпулятивних технологій із застосуванням вербальної сугестії належить і так звана акустична сугестія, що нерідко використовується у виборчих перегонах. При її застосуванні інформація, що пропонується для прослуховування, насправді маскує іншу інформацію, про яку реципієнт може навіть і не здогадуватись, бо вона презентується звуками в такому діапазоні частот, який людське вухо не сприймає, але неконтрольований ефективний вплив на підсвідомість при цьому відбувається. Сугестивний вербальний вплив може маскуватись уповільненням. Наприклад, при записі музичної мелодії на неї накладається та чи інша фраза, проте з уповільненням у 10–15 разів, при цьому текст буде ледь прослуховуватись у вигляді глухого шуму, виття, проте в реципієнта з'являться

відповідні нав'язливі «власні» думки, оформлені у звичайний для людини вербальний спосіб [4].

Враховуючи здобутки науковців, які займалися вивченням маніпуляції свідомістю, варто зазначити, що при аналізі мовних засобів сугестивного впливу слід брати до уваги й екстралінгвальні чинники, які обумовлюють вибір конкретних маніпулятивних стратегій і тактик. Маніпулятивний вплив на свідомість людини здійснюється за допомогою вербальних сугестивних технологій – мовних засобів – і застосовується в суспільно-політичних процесах за посередництвом ЗМІ, отже, його слід розглядати як соціопсихолінгвістичний феномен [1].

Результати лінгвістичного аналізу маніпулятивних стратегій і сугестивних тактик дозволили визначити маніпулятивний потенціал вербальних та невербальних засобів, що використовуються сучасними рекламами. Маніпулятивні стратегії полягають у непомітному ухилянні від реальності суспільно-політичного життя, які рекламні тексти висвітлюють. Ухилення відбувається, у першу чергу, за допомогою лексики, яка використовується в повідомленні. Підбір слів, які приховують неприємні для політичної еліти явища та події, може повністю змінити сприйняття повідомлення, яке набуває інших оцінних акцентів. Підміна понять відбувається за рахунок використання лексики з позитивною конотацією для позначення негативних явищ. Цей механізм реклами також залучають для відволікання уваги реципієнтів від негативних явищ дійсності, вживаючи евфемізми в рамках політичної коректності [4].

Уживання неологізмів, в основі яких лежать вже існуючі лексеми з певними оцінними значеннями, виступає сугестивною тактикою в межах стратегії ухилення від істини. Такі неологізми створюються переважно в політичному дискурсі і, як правило, мають більш яскраво виражений оцінний потенціал.

Отже, лінгвістична сугестія – це використання особливостей мови і принципів її вживання з метою прихованого впливу на адресата в потрібному для того, хто говорить, напрямку; прихованого – виходить, такого, що не усвідомлюється адресатом [6]. Іншими словами, коли приховані можливості мови використовуються тим, хто говорить, для того, щоб нав'язати тому, що слухає, певне уявлення про дійсність, відношення до неї, емоційну реакцію або намір, що не співпадає з тим, яке той, хто слухає, міг би сформулювати самостійно, прийнято говорити про владу мови, або лінгвістичну сугестію, мовне маніпулювання. Мова в таких випадках використовується, за вдалим виразом одного з дослідників мовної маніпуляції Р. Блакара, як "інструмент соціальної влади" [1].

Література

1. Блакар Р.М. Язык как инструмент социальной власти / Р.М. Блакар // Язык и моделирование социального взаимодействия – М. : Прогресс, 1987. – С. 88 – 90.
2. Гончаров Г.А. Суггестия: теория и практика / Г.А. Гончаров. – М., 1995. – 320 с.
3. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е.Л. Доценко. – М., 1997. – 344 с.
4. Жовтянська В.В. Реклама: міфологія сьогодення? / В.В. Жовтянська // Актуальні проблеми психології. – 2002. – Т. 1, ч. 7. – С. 57–64.
5. Линецкий М.Л. Внушение. Знание. Вера / М.Л. Линецкий. – К., 1988. – 160 с.
6. Спивак Д.Л. Измененные состояния сознания: психология и лингвистика / Д.Л. Спивак. – СПб., 2000. – 555 с.

ТИПИ ПРИСУДКА У НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

За формальною та семантичною складністю і роллю в реченні новогрецької мови жоден член речення не може зрівнятися з присудком. Дія граматичних категорій присудка охоплює все речення в цілому й визначає його специфіку.

Присудок (то *κατηγορία*) є головним членом двоскладного речення, який вказує на модально-часову характеристику носія предикативної ознаки [2, с. 48], перебуває у двобічному (предикативному) зв'язку з підметом і виражається спеціалізованими для присудкової функції дієслівними формами.

В історії синтаксичної науки обґрунтовано два принципи виділення типів присудка. Перший принцип ґрунтується на морфологічній природі присудкової форми, другий – на способі вираження модально-часових значень. За морфологічними параметрами уся сукупність присудкових форм можна об'єднати у два типи – дієслівний та іменний присудки. Дієслівний присудок позначає дію, процес, динамічний стан, а іменний – статичну ознаку.

Залежно від способу вираження модально-часових значень у новогрецькій мові існує присудок двох типів: простий (μονολεκτικό *κατηγορία*), що складається з одного слова (наприклад: Το παιδί *αρρώστησε*. – Дитина захворіла) й складений (περιφραστικό *κατηγορία*), що складається з двох або більше слів (наприклад: Το παιδί *είναι άρρωστο*. – Дитина хворіє).

Простий власне-дієслівний присудок – найтиповіша форма присудка двоскладного речення. Особові форми дієслова, виражаючи значення часу і способу та здійснюючи синтаксичний зв'язок з іншим головним членом – підметом, найбільшою мірою пристосовані до виконання функції присудка. Простий власне-дієслівний присудок виступає у формах теперішнього, минулого й майбутнього часу, а також у формах наказового та умовного способу, наприклад:

- Ο Πέτρος *διαβάζει*. – Петро читає;
- Η Μαρία *γράφει* την άσκηση. – Марія пише вправу;
- Η μητέρα μου *τελείωσε* την δουλειά. – Моя мама закінчила роботу.
- Ο αδερφός μου *θα πάει* στην Ουκρανία. – Мій брат поїде до України та ін.

Складений іменний присудок має дві частини: допоміжну (*συνδετικό ρήμα*) й основну (*κατηγορούμενο*).

Значну різноманітність морфологічного вияву має іменний складений присудок, виражений іменем будь-якої форми (за винятком кличного відмінка іменників) у сполученні з особовими формами дієслова-зв'язки. Повнозначне слово (ім'я) є основним елементом іменного складеного присудка, дієслово-зв'язка сигналізує про вживання імені у присудковій функції та вказує на час і спосіб. До власне зв'язок належать дієслова-аналітичні морфеми *είμαι* (бути), *γίνομαι* (становитися, робитися) й подібні, які позбавлені лексичного значення [3, с. 28], наприклад:

- Η Μαρία *είναι* ανήσυχη. – Марія – схвильована;
- Ο Κώστας *θα γίνει* γιατρός. – Костас стане лікарем та ін.

Зв'язкову функцію виконують і невластиві зв'язки *ζω* (жити), *φαίνομαι* (виявлятися), *απομένω* (залишатися), *μένω* (лишатися), *στέκομαι* (зоставатися), *λέγομαι* (називатися), *ονομάζομαι* (іменуватися), *καλούμαι* (зватися), *θεωρούμαι* (вважатися), *νομίζομαι* (вважатися) та інші, які надають присудкові додаткових лексичних відтінків.

Допоміжна частина охоплює особові форми модальних і фазових дієслів (або прикметники з модальним значенням), які поєднують підмет із присудком та доповнюють лексичне значення присудка й виражають його модально-часове значення [3, с. 28], наприклад:

Το νερό *φαίνεται* θολό. – Вода здається каламутною;

Η αίθουσα *απέμεινε* άδεια. – Авдиторія залишилася вільною;

Η οδός *ονομάζεται* Δημητρίου. – Вулиця називається Димітріу та ін.

До іменної частини можуть входити порівняння зі сполучниками *ως* (мов), *σαν* (як), *για* (ніби, наче), наприклад:

Ο Νίκος παρουσιάζεται *σαν* *σώτηρας*. – Нікос представлений як рятівник.

Слід зазначити, що характерною рисою для грецької мови є зростання кількості дієслів, що вживаються у функції зв'язки. Д. Григоропулос подає дієслова зв'язки у кількості 15-20 [1; с.44-45]. І. Сігалос і Ф. Стаму зазначають, що кількість дієслів, які можуть виступати у ролі зв'язки, переважає 40 [2, с. 50], і це далеко не весь їх список. Це свідчить про те, що досліджувані процеси зростання кількості дієслів-зв'язок засвідчують статично динамічний характер мови.

Складений іменний присудок (το κατηγορούμενο) складається з іменної частини (іменника, прикметника, дієприкметника, займенника, числівника) і дієслова-зв'язки. Іменна частина є носієм лексичного значення присудка, а дієслово-зв'язка – граматичного.

Іменна частина складеного присудка може бути виражена:

- іменником: Η Άννα είναι *φοιτήτρια*. – Анна – студентка;

- прикметником: Ο Πέτρος φαίνεται *επιμελής*. – Петрос виглядає старанним хлопцем;

- дієприкметником (у значенні іменника або прикметника): Οι γείτονες *έμοιαζαν* *συλλογισμένοι* (= σκεφτικοί). – Сусіди виглядали замисленими;

- числівником: Τα παιδιά είναι *τέσσερα*. – Дітей – четверо;

- займенником: Αυτά δεν είναι *τίποτα* (= σπουδαία). – Це не важливо;

- прислівником або прислівниковим зворотом (у значенні іменника або прикметника): Το σπίτι ήταν *άνω κάτω* (= ανάστατο). – Будинок був нагору дном;

- прийменниковим зворотом (у значенні іменника або прикметника), що вказує на матеріал, походження, частину цілого, схожість: Το δαχτυλίδι είναι *από ασήμι* (= ασημένιο). – Каблучка – срібна;

- реченням: Η εμφάνισή του ήταν *να τον λυπάται κανείς* (= αξιολύπητη). – Його вигляд був гідний співчуття.

Іменний складений присудок є різновидом складного присудка, який виражає ознаку предмета думки і складається з іменної частини й дієслова-зв'язки як показника граматичних категорій часу та модальності.

Таким чином, розгляд типів присудка показує, що безсумнівним досягненням традиційного вчення про члени речення стало проникнення в сутність присудка. Тут акцентовано увагу на двох його диференційних ознаках:

1) присудок є носієм предикативності (комплексної категорії, що об'єднує категорії часу й модальності);

2) присудок є головним членом, який взаємодіє з підметом та узгоджується з ним.

Література

1. Γρηγορόπουλος Δ. Συντακτικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας / Δ. Γρηγορόπουλος, Α. Παλαιοιόλογος. – Αθήνα, 2007. – 302 σ.

2. Σιγαλός Η. Συντακτικό της Νέας Ελληνικής / Η. Σιγαλός, Φ. Στάμου. – Αθήνα : Σαββάλα, 2001. – 304 σ.

3. Χωριανόπουλου Μ. Συντακτικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας / Μ. Χωριανόπουλου. – Αθήνα, 1997. – 238 σ.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ, ЛІТЕРАТУРИ ТА КУЛЬТУРИ

УДК 81'25-051(043)

Гавенко О. С., асистент

ГЕНІЙ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ МИКОЛА ЛУКАШ

“Передача чужоземної поезії, поезії різних віків і народів рідною мовою збагачує душу цілої нації, присвоюючи їй такі форми і вирази чуття, яких вона не мала досі, будуючи золотий міст зрозуміння і спочування між нами і далекими людьми, давніми поколіннями” [1]. Так уперше в передмові до своєї збірки „Поеми”, що вийшла друком 1899 року, І. Франко ствердив значення перекладної літератури в націєтворчих вимірах. Насправді, в історії кожного народу переклад займає особливе місце. Він завжди є засобом опосередкованого спілкування, взаємопроникнення літератур, могутнім джерелом збагачення національної культури.

Український художній переклад, з огляду на сукупність соціально-історичних та літературно-культурних чинників, став важливим і невід’ємним компонентом української культурної полісистеми, забезпечивши її збереження та цілісність. Художній переклад грає неабияку роль в утворенні та виробленні літературної мови, яка є основною прикметою повноцінної нації. Перекладач засобами художнього перекладу збагачує рідну мову та літературу. Українські перекладачі в Україні та поза Україною дбали не тільки про те, щоб перекладений твір увійшов до читачької свідомості як факт рідної літератури, а й про те, щоб ствердити велич, красу та повноцінність рідної мови. Провідна роль у цьому належить Миколі Лукашу (1919 - 1988) – неперевершеному майстрові українського перекладу. Його переклади заповнювали суттєвий «вакуум» в українській літературі та значно сприяли збереженню й відродженню української мови. Твори для перекладу Микола Лукаш обирав сам, майже не працюючи на замовлення. Він тяжів до творів, аналогії яким не знаходив в українській літературі (тобто «заповнював вакуум») та таких тем в оригінальній літературі, що допомагали виховувати громадянську позицію в читачів цільових текстів. Окрім цього, Лукаш також дуже часто обирав твори виразно фольклорного спрямування із потужним пластом народної фразеології, просторічних, діалектних елементів, що дозволяло б оперувати аналогічною лексикою в перекладі. М. Лукаш проводив цілеспрямований відбір мовних засобів з орієнтацією на жанрово-стилістичні особливості оригіналу, надавав перевагу призабутим, рідковживаним, розмовним формам і фольклорним ресурсам, водночас розкривав потенційні можливості української мови, її високу дериваційну спроможність, органічну здатність до слово- та фразо творення, багатой синонімії

Діапазон перекладацької діяльності М. Лукаша – величезний. Тут світовий епос, лірика і драма; йому були до снаги твори різних художніх напрямів і течій – символізму й імпресіонізму, експресіонізму й кубізму, сюрреалізму й бароко. Загалом цей неперевершений майстер перекладу володів двадцятьма чотирма мовами, та із незвичною легкістю опановуючи мови, він незбагненим чином проникав у душу й дух народу, його культуру. М.Лукаш дав нашому народові українських «Декамерона», «Фауста», «Мадам Боварі», поезії Лорки та багато інших шедеврів світової літератури. Книгою свого життя він вважав переклад «Дон Кіхота», але він так и не зміг завершити свою працю над геніальним твором Сервантеса. Реєстр його перекладів вражає кількістю імен, різноманітністю літературних течій, напрямів, тенденцій: Роберт Бернс, Вільям Шекспір, Льюїс Керролл з англійської літератури; Йоганн Вольфганг Гете, Йоганн Фрідріх Шіллер, Райнер Марія Рільке та інші з німецької; Поль Верлен, Гюстав Флобер, Віктор Гюго, Франсуа Рабле з французької; Мігель де Сервантес Сааведра, Фелікс Лопе де Вега

Карпйо, Федеріко Гарсія Лорка та інші з іспанської; Джованні Боккаччо, Джанні Родарі, Джузеппе Унгаретті та інші з італійської [2].

Окремо хотілось би виділити переклад Миколою Лукашем «Декамерона» Джованні Боккаччо. Перший переклад Боккаччо українською мовою було здійснено не з оригіналу, а з польської віршованої переробки. Автор перекладу невідомий. Сталося це наприкінці XVII – на початку XVIII століття. Перекладений твір – одна з новел четвертого дня «Декамерона». Ще одна неспілива спроба українського перекладу відбулася в 1879 році. Тоді у львівській газеті «Правда» було надруковано початок вступу (опис чуми) «Декамерона», а також невеличку статтю про Джованні Боккаччо та його видатний твір. Хоча автор цієї публікації Михайло Подолинський мав намір продовжувати роботу, подальших публікацій не було. Уперше повний «Декамерон» українською мовою з'явився у 1928 році. Це було велике двотомне видання, над яким працювало багато митців, зокрема Л. Пахаревський та П. Майорський. Переклад було виконано не з оригіналу, а з французького перекладу, з використанням російського перекладу О. Веселовського. Редактори видання звіряли готовий переклад з оригіналом. Канцони переклав М. Вороний, передмову написав В. Державін. Видання було високоякісним і ґрунтовним, але зрозуміло, що досконалим цей переклад назвати не можна. І ось у 1964 році українською мовою «Декамерона» переклав Микола Лукаш. Працюючи з оригіналом, він зберіг стиль і мовну атмосферу того часу. Лукаш не намагається «спростити» «Декамерон», подавши його зрозумілим сучасним стилем. Навпаки, він ніби «піднімає» читача до рівня твору, занурює його у той час, у ті події, передає красу словесного мистецтва Боккаччо [4].

Дитяча література українською мовою також поповнилась завдяки перекладу Лукашем з італійської казок та віршів для дітей Джанні Родарі: «Літня жара», «Де ділися феї», «Космічна станція», «Поїзд майбутнього» та багато інших. Публікувались переклади у дитячих періодичних виданнях, таких як «Барвінок», «Малютко» та «Перець». У 1956 року у видавництві „Молодь” вийшла в світ книжка для дітей „Малим і старим про Італію і Рим” Джанні Родарі, перекладена Лукашем з італійської.

Лукаша називають «Моцартом українського перекладу». Можливо, за фантастично легкий літературний стиль у поєднанні з глибиною змісту. Його творчий доробок – багатогранний, включає серйозні напрацювання в галузі художнього перекладу, перекладознавства, мовознавства, зокрема, лексикографії. Перекладацький феномен Лукаша вражає – важко знайти рівний йому в будь-якій іншій світовій літературі.

Микола Лукаш завжди перебував в глибинах рідного слова, вільно, віртуозно користувався віковічними засіками материнської мови, довів творчим подвигом, що українське слово може повнокровно, рівноцінно озвучити найвизначніші цінності світового письменства.

Література

1. Франко І. Я. Зібрання творів: У 50-ти т. / Редкол.: Є. П. Кирилюк (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1976-1986. - Т. 5. – С. 7
2. [Лукаш М. Бібліографічний покажчик](#) / Укл. В. Савчин; наук. ред.. Р. Зорівчак; ред.-бібліограф Г. Домбровська; редколегія: Б. Якимович (голова) та ін. — Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. - 356 с.
3. Кочур Г. Феномен Миколи Лукаша (19.XII.1919 — 29.VIII.1988) // Сучасність. — 1989. - Чис. 2. - С. 16-23.
4. Боккаччо Дж. Декамерон / Пер. з італ. М. Лукаша; Передмова Н.Ф. Баллоні; Примітки О. Кругликової; Іл.Л. Киркач-Осипової. — Харків: Фоліо, 2006. — 671 с.

VIAGGIARE IN ITALIA

L'Italia è conosciuta anche con il nome di "Bel Paese". Con le sue opere d'arte e monumenti di altissimo valore artistico è un vero e proprio museo a cielo aperto. C'è tantissimo da godere, dalle città d'arte più famose ai numerosi paesetti spesso poco noti ma bellissimi, dalle spiagge ai luoghi di campagna, alle regioni montuose e alle zone lacustri.

Visitare il Paese significa non solo entrare in contatto con il suo passato, ma anche vivere il presente di una varietà infinita di culture, dialetti, gastronomie, di tradizioni ora simili ora molto differenti l'una dall'altra, ma accomunate dalla loro appartenenza a questa terra meravigliosa ed unica.

Una breve descrizione delle regioni italiane più frequentate e le loro caratteristiche principali.

Piemonte

Confina a ovest con la Francia e a nord con la Svizzera; è una regione famosa per i suoi meravigliosi scenari alpini. La montagna piemontese ha un aspetto imponente ed aspro: le sommità al di sopra dei tremila metri sembrano scendere rapidamente, quasi a picco, verso la pianura. Da ciò deriva il nome della regione che significa "al piede dei monti". Inoltre il Piemonte è conosciuto ovunque per alcuni suoi prodotti tipici come il tartufo.

Torino, capoluogo del Piemonte oggi è sede della FIAT (Fabbrica Italiana Automobilistica Torino) e si svolgono ogni anno importanti manifestazioni come il Salone dell'automobile e del libro.

Trentino Alto Adige

È una regione dell'Italia nord-orientale, costituita da due Province Autonome: l'Alto Adige a nord, corrispondente alla provincia di Bolzano, ed il Trentino a sud, corrispondente alla provincia di Trento. Con lo scenario delle Dolomiti, il Trentino Alto Adige diventa d'estate una grande oasi di verde, impreziosita da un patrimonio floreale fra i più ricchi delle Alpi. D'inverno si trasforma in un paradiso bianco per ogni tipo di sciatori.

Lombardia

La Lombardia è famosa per i suoi laghi: il Lago Maggiore con le bellissime Isole Borromee, quello di Como, il lago di Garda ed il lago d'Iseo che include la zona cosiddetta "della Franciacorta", famosa per i suoi vini prelibati. La Lombardia è anche terra di parchi, un immenso patrimonio naturalistico, storico e culturale.

Milano, capoluogo della Lombardia, è una città dai mille volti. Definita anche "città della Madonnina", si trova ai piedi delle Alpi al centro del Nord Italia. È la regione più popolosa e più sviluppata d'Italia. Le sue numerose industrie hanno attirato, nel secondo dopoguerra, milioni di emigranti dalle regioni dell'Italia meridionale. Con Roma e Firenze è una delle capitali mondiali della moda e del made in Italy. È sede del Teatro alla Scala, il più prestigioso al mondo nel campo del melodramma.

Liguria

La Liguria è una delle regioni più piccole d'Italia. Genova, il capoluogo, ha dato i natali a Cristoforo Colombo cui si deve il grande merito di aver scoperto l'America. Questa regione è una miscela esplosiva di moderna vita marittima, con relativi commerci e industrie, e antica cultura marinara, ricca di tradizioni. Vanta paesaggi unici per bellezza naturale, come le Cinque Terre e alcune perle balneari come Portofino.

Veneto

È una delle più belle regioni dell'Italia settentrionale, ricca di stupendi panorami che variano dalle cime innevate delle Dolomiti e delle Alpi Carniche all'azzurro del mare Adriatico, fino alla magia dei palazzi e dei canali di Venezia. In questa città, che si erge sull'acqua essendo costituita da 118 isole collegate da numerosi ponti, grandi e piccoli, è possibile muoversi solo in

barca o a piedi. Moltissimi i luoghi e i tesori artistici da vedere come piazza S. Marco, la torre dell'Orologio, il ponte Rialto, e tante altre meraviglie che meritano senza dubbio di essere visitate.

Friuli-Venezia Giulia

La città più famosa del Friuli-Venezia Giulia è Trieste, principale porto commerciale dell'Impero Austro-Ungarico. Nel periodo di occupazione romana, la storia friulana è legata soprattutto alla città di Aquileia. Grazie alle sue montagne, questa regione offre innumerevoli opportunità di divertimento agli amanti della neve e agli sciatori di tutti i livelli, come pure agli appassionati di ogni genere di escursioni.

Emilia Romagna

L'Emilia Romagna può considerarsi una regione a misura di buongustai, cui si consiglia di abbinare un tour gastronomico tradizionale itinerario storico-artistico. Arte, religione e storia si fondono nelle sue principali città quali Bologna, Modena o Ravenna. Ferrara, altra bella città d'arte, offre tuttora un tipo di vita a misura d'uomo: si può girare tranquillamente in bicicletta, specialmente nella bella stagione. Infine, la Riviera Adriatica nel periodo estivo offre tante opportunità di riposo e di divertimento a chi ha voglia di mare e sole.

Le Marche

Le Marche, regione del centro Italia, si colloca tra le montagne dell'Appennino e le coste dell'Adriatico. In estate le mete più ambite dagli italiani sono le spiagge intorno alle città di Pesaro e Ancona, anche se l'intera regione offre molto di più. La città che merita senza dubbio una visita è Urbino, simbolo del Rinascimento italiano, che ha dato i natali a due grandi artisti italiani di quel periodo, il Bramante, illustre architetto, e Raffaello, famosissimo pittore.

Toscana

Basterebbe la sola Firenze per proclamare questa regione a meta fra le più amate dai turisti di qualsiasi provenienza. Ma se la giri un poco, scoprirai che l'autentica bellezza della Toscana non si esaurisce soltanto nella città di Firenze; altre città sono altrettanto degne di una visita, come Siena con la sua piazza del Campo, Pisa con la Torre pendente e il Battistero; di estremo fascino anche i piccoli borghi toscani dalle intatte atmosfere medievali, come San Gimignano, Fiesole, Volterra e Montepulciano. La Toscana dispone inoltre di alcuni parchi naturali e archeologici molto ben tenuti: i parchi della Val di Cornia, che si trovano nella cosiddetta costa degli Etruschi, a sud di Livorno; il Parco Regionale della Maremma, il famoso e bellissimo parco naturale in provincia di Grosseto; il Parco Artistico Naturale e Culturale della Val D'Orcia, il Parco Nazionale dell'Arcipelago Toscano che costituisce il più grande parco marino europeo, formato da ben sette isole principali e da alcuni isolotti minori.

Lazio

Roma, capitale d'Italia è anche capoluogo della regione laziale, e sede dello Stato Pontificio. Una città incantevole, che vanta monumenti come il Colosseo, una delle opere più imponenti dell'Età Imperiale, il Circo Massimo, e i Fori Imperiali. Da visitare anche la scalinata di Trinità dei Monti, Piazza di Spagna e la Fontana di Trevi, Piazza Navona, il parco di Villa Borghese che tra laghetti e alberi secolari racchiude raffinate opere barocche e neoclassiche; la Basilica di San Pietro, e ..... tanto, tanto altro ancora. Anche i dintorni di Roma sono molto interessanti. A Tivoli ad esempio si possono ammirare due splendide ville considerate dall'Unesco "patrimonio dell'umanità", Villa d'Este, capolavoro del Rinascimento italiano, e Villa Gregoriana con il suo magnifico parco che racchiude un mondo suggestivo di ruderi romani, grotte e piccole cascate.

Campania

La Campania è famosa per alcune sue località ricche sia di memorie storiche che di tesori artistici e di bellezze naturali come Napoli, l'isola di Capri, Paestum, Ercolano, Pompei, Amalfi. Quanto a Napoli, sebbene goda la fama di città rumorosa e caotica, merita veramente di essere visitata: ricca di chiese meravigliose di grande pregio artistico, di edifici storici, di musei interessanti, tutte realtà di epoche passate, permette anche di godere di un ambiente moderno, di grande vivacità, pieno di colori abbaglianti. Da Napoli si può partire per una gita al Vesuvio, un

vulcano ancora attivo che durante l'eruzione del 79 a.c. spazzò via cittadine di Pompei e Ercolano. Il suo panorama e nell'immaginario collettivo internazionale i suoi prodotti tipici sono annoverati fra i più classici simboli dell'Italia.

Abruzzo

L'Abruzzo permette, per le caratteristiche del suo territorio, vacanze ed itinerari per tutti i gusti. Mare, montagna, e borghi storici, fiumi e laghi sono alla portata di tutti gli amanti della natura e delle tradizioni locali. Nei bellissimi parchi, come lo storico Parco Nazionale d'Abruzzo, fauna e flora si presentano in questa zona d'Italia con caratteristiche del tutto peculiari. Piccole città d'arte conservano grandi capolavori artistici; a cominciare dal capoluogo l'Aquila, uno dei maggiori centri d'arte d'Italia, per continuare con Sulmona con i suoi monumenti in stile gotico e rinascimentale, e finire con Pescocostanzo, che in parecchi edifici conserva tracce delle decorazioni tipiche della architettura longobarda.

Puglia

La Puglia costituisce il tacco dello stivale della penisola ed è una regione per la maggior parte pianeggiante con una lunga costa in cui è possibile trovare spiagge bellissime. All'interno della regione ci sono piccoli e grandi centri ricchi di storia, di cultura e di grandi tradizioni popolari come la città di Lecce, molto conosciuta soprattutto per lo stile barocco delle sue chiese e delle sue abitazioni.

Sicilia

La Sicilia è la più grande isola del Mediterraneo, separata dalla Calabria e dal resto della penisola dallo Stretto di Messina. L'avvicinarsi di molteplici civiltà (Greci, Romani, Normanni) ha arricchito la Sicilia di insediamenti urbani, di monumenti e di vestigia del passato che fanno della regione un luogo ricco di capolavori artistici. Capitolo a parte merita l'Etna, il vulcano attivo più alto d'Europa, capace di regalare spettacoli naturali sempre diversi. Incantevoli anche le coste.

Viaggiare è uno dei modi più nobili per crescere conoscendo mondi e culture diversi, l'Italia è il paese più bello al mondo, e le sue città sono un vero e proprio gioiello.

Un viaggio in Italia è un'esperienza unica ed indimenticabile.

Література

1. Roberto Besana, Almanacco Italia – istituto geografico DeAgostini S.p.A., Novara -2001, p. 8-441
2. A.Rapoport, Tutto sull'Italia – Charkiv “FOLIO” 2006, p. 351-510

УДК 130.2 (043)

Сабадаш Ю. С., доктор культурології, професор

ГУМАНІСТИЧНЕ СВІТОБАЧЕННЯ ЛУЇДЖІ ПІРАНДЕЛЛО

Луїджі Піранделло (1867–1937) – один з найвидатніших італійських письменників ХХ ст., прозаїк та драматург, в 1934 році отримав Нобелівську премію «за творчу сміливість та винахідливість у відродженні драматургійного і сценічного мистецтва». Світ творів Л. Піранделло – це ілюстрація кризи, у яку потрапляє людина на початку ХХ ст., це тонка грань, невизначеність між життям і смертю, нерозуміння того, що насправді є реальністю, а що абсурдом. В його творах трагічно надломлені моменти духовного життя італійського суспільства відображені з найбільшою художньою силою і глибиною психологічного проникнення. Як прозаїк, він збагатив національну традицію, трансформував веристську новелу, відкривши нові перспективи для морально-психологічного роману. Свої філософсько-естетичні погляди Піранделло сформулював в статті «Мистецтво і свідомість сьогодні» (1893), в якій виступив з розгорнутою критикою позитивізму, схилившись до релятивізму, до заперечення провідної ролі розуму в процесі пізнання: «Ми не можемо мати про життя ніякого чіткого знання, ніякого точного уявлення, а лише мінливі і примарні відчуття [1, I, с. 189]». Письменник, таким чином,

спирається не на загальні досягнення сучасної науки, а на психіатрію, яка, на його думку, лише одна здатна пояснити складні внутрішні процеси, які переживає сучасна людина.

З гіркотою Піранделло говорить про кризу ідеалів, характерну для італійської дійсності 90-х років XIX ст., про самоту особи і спустошеність молодого покоління, яке вступає в життя без віри в ідеали. Він гостріше на відміну від багатьох його сучасників відчув кризу свідомості, її історичні, соціальні та психологічні причини. У мистецтві ця криза проявилася в швидкій зміні різних шкіл і течій: «Вчора реалізм і натуралізм, сьогодні символізм і містицизм, хто знає, що буде завтра?» Для Піранделло витвір мистецтва – результат безпосереднього переживання, і народжується він не на основі якогось наперед обдуманого плану або міркування, а повинен вилитися безпосередньо з почуття.

Ці ідеї набувають подальшого розвитку в трактаті «Гуморизм» (1908), в якому Піранделло викладає свою теорію зображення життя в мистецтві. Трактат складається з двох частин: в першій йдеться про природу комічного – автор робить екскурс в історію розвитку гумору в світовій літературі; в другій він розглядає взаємостосунки мистецтва і життя, проблему творчості і відображення особи в мистецтві та окреслює особливості свого художнього методу, спираючись на філософський релятивізм, популярний на початку XX ст.

«Життя – це нескінченний потік, – говорить Піранделло, – який ми намагаємося зупинити і зафіксувати в певних нерухомих формах всередині і зовні нас, тому що ми самі є вже фіксованими формами...[1, II, с. 160]» Пізніше Піранделло назве ці форми «масками». Поняття та ідеали, – продовжує Піранделло, – це ті самі форми, як і «всі наші помилкові уявлення, умови і стани, в яких ми прагнемо відобразити себе». Отже, «форми», на думку Піранделло, можуть виражати лише малу частину духовного життя людини. Ці «форми» нестабільні і відносні, їх легко може зруйнувати вічно мінливий потік життя.

Внутрішній світ людини уявляється самому Піранделло у вигляді безкінечно виникаючих і згасаючих відчуттів, прагнень, ідей, які перебувають в безперервному русі і боротьбі, відображаючи суперечливе ество усілякої людської особи і не дозволяючи їй застигнути у раз і назавжди зафіксованій формі. Розвиваючи це положення, Піранделло доходить висновку, що «Я» не одне, їх багато. В людині, стверджує мислитель, багато протилежних душ, з їх комбінацій і «складається» особа.

Стосовно мистецтва Піранделло зауважує: «Художній твір створюється вільним рухом внутрішнього життя, який організовує ідеї і образи в гармонійну форму [1, II, с. 161]». Він виступає проти будь-якої доктрини і «точки зору», як і проти спроб пояснити світ. В естетиці, як і у філософії, глибинний гуманізм Піранделло віддає перевагу стихійному і несвідомому началу, які, на його думку, більшою мірою визначають спонтанну поведінку людини, ніж свідомість і логічне мислення.

Свій художній метод, що розкриває ілюзорність наших уявлень про дійсність, Піранделло назвав «гуморизмом». Відкидаючи описовість в зображенні життєвого матеріалу, він як майстер художніх інтерпретацій протиставляє їй «гумористську рефлексію» – дію, яку проводять його персонажі, прагнучи створити свій замкнутий внутрішній світ, що протистоїть реальному. Тональність похмурої іронії, в якій ведеться оповідь, включає момент співчуття, поєднує трагічне і комічне. Це поєднання трагедії і фарсу відображує «відчуття контрасту», яке Піранделло вважав обов'язковим для «гумористичного» в його розумінні мистецтва.

Філософсько-психологічна проблематика новел Піранделло постає на матеріалі тогочасного соціального побуту. Художник засобами мистецтва засуджував ту реальну дійсність, яка була причиною духовного зубожіння, безвір'я, втрати духовних цінностей, особистісної відчуженості. Л. Піранделло – не безпристрасний спостерігач, а викривач антигуманних систем і захисник людини, її честі, гідності та свободи. За це, вочевидь, він і був названий кращим драматургом кінця XIX – початку XX ст.

Література:

1. Пиранделло Л. Избранная проза : [в 2 т.] : пер. с итал. / Л. Пиранделло. – Л. : Худож. лит., 1983. –
Т. 1. – 1983. – 375 с.
Т. 2. – 1983. – 480 с.

УДК 811.131.1'373(043)

Спруцко І. В., лаборант

КЛАСИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПРИКЛАДІ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Наукова систематизація різноманітного фразеологічного матеріалу – одне з актуальних завдань лінгвістичної дисципліни. Вітчизняні вчені, спираючись на ті чи інші ознаки ФО, дотримуючись певних принципів (семантичного, функціонального, граматичного, генетичного тощо), запропонували ряд класифікаційних схем, які використовуються у теоретичній і методичній літературі.

Широкого визнання у вітчизняному і світовому мовознавстві здобула **семантична класифікація**, опрацьована академіком В. В. Виноградовим. Він розрізняє три типи фразеологічних одиниць [2, с. 36].:

- фразеологічні зрощення;
- фразеологічні єдності;
- фразеологічні сполучення.

Фразеологічні зрощення – семантично неподільні ФО, у яких цілісне значення невмотивоване, тобто не випливає із значень їх компонентів: *star di balla* – брехати, *reggere il sacco* – бути співучасником, *dolce di sale* – дурник, *meno male* – Слава Богу.

Фразеологічні єдності – теж семантично неподільні фразеологічні одиниці, але цілісне значення їх умотивоване значенням компонентів: *di mala voglia* – неохоче, *essere sulle spine*. – бути як на голках.

Фразеологічні сполучення – «тип фраз, створюваних реалізацією зв'язаних значень слів». Фразеологічні сполучення не є безумовними семантичними єдностями. Вони аналітичні: *fare una brutta celia* – зіграти поганий жарт, *fare lo smargiasso* – хвалитися, *far lo gnorri* – прикидатися дурником, *farsi riconoscere* – зізнатися.

Зберігши три основні класи фразеологічних одиниць за схемою В. В. Виноградова, професор М. М. Шанський виділив четвертий клас – **фразеологічні вирази**, до яких належать такі стійкі в своєму складі і вживанні фразеологічні звороти, які не тільки є семантично подільними, але й складаються цілком із слів з вільним значенням: *far vedere qualche stelle ci sono in cielo* – іскри з очей носилися, *La farina del diavolo va tutta in crusca* – крадена пшениця в їжу не годиться. [6, с. 36].

Класифікація М. М. Шанського дістала широке визнання, особливо в науково-методичній літературі.

Спробу систематизації стійких сполук у функціональному аспекті здійснив С. Г. Гаврин [3, с. 84]. Він виділяє шість основних типів:

Образно-виразні стійкі сполуки, до яких належать метафоричні одиниці: *mostrare le calgagna, dare a gambe* – втекти; сполуки з метафоричними компонентами: *nuotare nel lardo* – жити розкошуючи; сталі порівняння: *fare come l'asino di Buridano* – бути вкрай нерішучим, *Come dire al muro* – як із стіною розмовляти; сталі гіперболи і літоти: *buscare un tozzo di pane* – заробляти на шматок хліба; сполуки, що створювалися на основі поетичного синтаксису: *правда – добре, а щастя – краще*.

Еліптичні сполуки, що об'єднують усічені стійкі сполуки слів: *saperla lunga* – бути собі на умі, *boca a lira* – ні пуху, ні пера, *sapo caldo* – важлива персона.

Термінологічні фразеологізми, що охоплюють складені терміни науки, техніки, мистецтва та ін.: *Avere cuore di Cesare* – мати добре серце.

Контекстологічні сполуки, які С. Г. Гаврин ототожнює із стійкими утвореннями, що в класифікації В. В. Виноградова називаються фразеологічними сполученнями: *Quel che è fatto è reso* – як аукнеться, так і відгукнеться.

Ідіоми – всі стійкі словосполуки, що втратили внутрішню форму: *Meno ciarle e fuori i denari* – Менше слів – більше справи.

На думку автора, такого роду систематизація важлива тому, що вона розкриває природу творення стійких сполук, механізм формування фразеологічного складу мови.

Морфологічна класифікація передбачає визначення лексико-граматичної природи стрижневого слова, співвіднесення фразеологічних одиниць із певними частинами мови тощо [4, с. 19].

Генетична класифікація, що передбачає групування фразеологічного матеріалу за джерелами походження, найбільш детально опрацьована в дослідженнях академіка Л.А. Булаховського [1, с. 101-103]. Учений виділяє такі групи: прислів'я і приказки; професіоналізми, що набули метафоричного вжитку; усталені вислови з анекдотів, жартів; цитати і образи зі «Старого» і «Нового» завітів; численні ремінісценції античної старовини; переклади поширених іншомовних висловів французьких, значно рідше – німецьких, італійських та англійських; крилаті слова російських та іноземних письменників; влучні фрази видатних людей.

Більшість італійських фразеологічних одиниць мають структуру словосполучення та співпадають за формою із вільним словосполученням, що формуються у процесі мовлення: *uscire dal gangheri* – зірватися з петлі, дуже роздратуватися. Такого роду словосполучення називають **двоплановими**. Однак, існують ФО, які складаються з одного або декількох службових слів. У більшості випадків це сполучення дієслів із енклітикою, також у більшості співпадаючих із вільними сполуками, типу: *averla con qd* (букв. «мати щось з кимось» - ображатися на когось); *farcela* (букв. «зробити це тут» - справитись); *prendersela con qd* (букв. «братися за це із кимось» - сваритися з кимось) та інші. Фразеологічні одиниці мають ряд системних ознак, таких як: багатокомпонентний склад, розбіжність плану вираження та плану змісту, наявність особистого значення, формування якого відрізняється рядом особливостей у порівнянні із формуванням значення слова, й особистої синтаксичної функції, яка визначається через сенс [5, с. 130].

Література

1. Булаховский Л.А. Курс русского литературного языка. / Л.А. Булаховский. – К., 1952. – 187с.
2. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке // Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М.: Просвещение, 1977. – С. 140-165.
3. Гаврин С. Г. К вопросу об отличии пословицы от поговорки в современном русском языке / С. Г. Гаврин. «Ученые записки Пермского государственного педагогического университета», вып. 17, 1958. – С. 30.
4. Скрипник Л.С. фразеологія української мови / Л.С. Скрипник. – К.: Наукова думка, 1973. – 280с.
5. Черданцева Т.З. Очерки по лексикологии итальянского языка / Т.З. Черданцева. – М.: ЛКИ, 2007. – 192с.
6. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка: учебное пособие / Н.М. Шанский. – 3-е издание, исправленное и дополненное. – М. : Высшая школа, 1985. – 160 с.

LA GLOTTODIDATTICA FUNZIONALE

Insegnare una lingua in modo che possa essere usata con appropriatezza, correttezza ed efficacia, significa insegnare non soltanto l'aspetto linguistico, la sua forma, ma tendere all'acquisizione da parte degli studenti soprattutto del suo uso: la nozione di "competenza comunicativa" nasce dalla necessità di non ridurre l'utilizzo della lingua a puro sapere grammaticale, ma di "saper fare con la lingua", sapere cioè di che cosa parlare, con chi, come e quando.

Il termine "glottodidattica funzionale" significa quindi considerare le varie funzioni della lingua, la cui conoscenza non può prescindere da competenze di tipo pragmlinguistico, sociolinguistico e culturali, e proporle agli studenti inserendole in situazioni comunicative realistiche [1].

Al centro dell'azione didattica si pone l'allievo con i suoi bisogni comunicativi ed in base a questi si costruisce il syllabo linguistico: sarebbe demotivante, infatti, per un ragazzo che non conosce l'italiano affrontare la lingua partendo dalla letteratura, come del resto per chi ha un livello alto di conoscenza, prendere in esame solamente situazioni comunicative di base. Ciascuna unità didattica proporrà una o più funzioni comunicative, fornendo le nozioni basilari e le strutture per realizzarle, offrendo un'ampia gamma di eventi comunicativi e di materiali, utilizzando mezzi e canali il più possibile vari per diversificare gli stimoli. Attivare canali percettivi diversi significa infatti accrescere la motivazione e la capacità di comprensione dello studente.

Questo modulo si propone di essere il punto di partenza per una riflessione più ampia sull'argomento, riprendendo alcuni concetti sicuramente già conosciuti dagli insegnanti, ma affrontati dal punto di vista della glottodidattica dell'italiano come L2 [4].

La glottodidattica funzionale trae origine dagli sviluppi della pragmlinguistica, scienza del linguaggio che si propone di studiare la lingua come interazione sociale, sorta tra gli anni '50 e gli anni '70 in area anglosassone. Essa pone l'attenzione sugli scopi, o "funzioni", per cui avviene l'atto linguistico: usare una lingua significa compiere degli atti comunicativi che consentono di agire socialmente perché permette di relazionarsi con un interlocutore allo scopo di perseguire i propri fini. Sull'atto comunicativo si fonda il metodo nozionale-funzionale che pone al centro dell'atto didattico lo studente con i suoi bisogni comunicativi e attorno a questi bisogni viene costruito il curriculum scolastico.

Un approccio di tipo funzionale non può prescindere, tuttavia, da una competenza sociolinguistica: poiché la lingua cambia al variare del contesto situazionale, è necessario dunque conoscere il tipo di registro da utilizzare (formale o informale), le varietà regionali, le varietà dovute al tipo di medium che la veicola (televisione, giornale,radio...) o dovute al ceto sociale dei parlanti. Non si può inoltre prescindere nemmeno da una competenza di tipo culturale vale a dire la conoscenza dei modelli culturali che regolano la vita quotidiana di una comunità. I risultati conseguiti da uno studente, quindi, saranno valutati non soltanto per l'apprendimento della struttura linguistica, ma anche in base al livello d'efficacia pragmatica e di appropriatezza sociolinguistica e culturale acquisita.

Tra i vari modelli funzionali sorti nella linguistica del XX secolo, i più famosi sono quelli di R. Jakobson e M. Halliday [2, 3].

Se un approccio di tipo funzionale mira all'insegnamento della competenza comunicativa, fondamentali diventano di conseguenza i bisogni degli allievi, ossia dell'uso che essi intendono fare della lingua: l'insegnante, per poter in questo modo predisporre una programmazione e stendere un curriculum, dovrà valutare attentamente a quali tipi d'interazione sociolinguistica si troveranno ad interagire gli studenti e con quali scopi.

Questo tipo di attenzione ha apportato delle innovazioni sia per quanto riguarda la struttura dei sillabi di insegnamento - i quali devono ovviamente essere più flessibili e duttili per assicurare la possibilità di soddisfare i bisogni di varie tipologie di studenti [3] , sia per quanto riguarda la metodologia, perché le attività di tipo comunicativo tendono ad incoraggiare un uso costante della lingua straniera in situazioni autentiche. Tra gli obiettivi didattici principali ci sarà pertanto la fluency, ossia la scorrevolezza del parlato, e non solamente la correttezza grammaticale, mentre il materiale utilizzato dall'insegnante dovrà essere il più possibile autentico per permettere allo studente di trarne quelle informazioni di tipo sociolinguistico che indicano l'uso effettivo della lingua come strumento di comunicazione.

Roman Jakobson dedica una particolare attenzione all'analisi delle funzioni della lingua e afferma che il linguaggio ha una natura comunicativa: esso è un "sistema di sottocodici irrelati" ciascuno dei quali è caratterizzato da una diversa funzione di tipo comunicativo [2].

Jakobson a partire dagli anni '60, amplia lo schema proposto precedentemente da Bühler teorizzando un atto comunicativo basato su sei elementi - mittente, contesto, messaggio, destinatario, contatto, codice – ciascuno dei quali corrisponde ad una funzione specifica della lingua:

FUNZIONI	ELEMENTI DI BASE	ASPETTO LINGUISTICO
Funzione emotiva	basata sul mittente, s'impenna sulle manifestazioni linguistiche degli stati d'animo, delle emozioni, delle sensazioni	si traduce in elementi formali quali le interiezioni e l'intonazione
Funzione conativa	basata sul destinatario su cui opera un'imposizione di comportamento	si esprime linguisticamente nel vocativo e nell'imperativo, nell'esortativo e nelle interrogazioni (ad esempio il linguaggio impositivo)
Funzione referenziale	basata sul referente (o contesto), ossia sull'oggetto del discorso, assolve lo scopo di fornire informazioni	ad esempio il linguaggio scientifico
Funzione metalinguistica	basata sul codice, tende ad evidenziare le modalità di funzionamento della lingua	ad esempio il linguaggio scientifico
Funzione fática	basata sul canale (o contatto), verifica il funzionamento del canale sul quale viene veicolato il messaggio e assicura la continuità dell'attenzione del destinatario	ad esempio le formule di saluto

Le funzioni della lingua, secondo Jakobson, non si escludono tra loro, ma al contrario sono compresenti in ciascun messaggio secondo una certa gerarchia, la quale si modifica in rapporto agli scopi che il messaggio stesso persegue. Infatti il linguista afferma ad esempio che "la poesia epica, incentrata sulla terza persona, involge al massimo grado la funzione referenziale del linguaggio; la lirica, orientata verso la prima persona, è intimamente legata alla funzione emotiva; la poesia della seconda persona è contrassegnata dalla funzione conativa..." [2] .

Jireparitya

1. Balboni P.E. Dizionario di glottodidattica / P.E. Balboni. – Perugia : Guerra edizioni, 1999. – 327 p.

2. Jakobson R. Linguistica e poetica, in Saggi di linguistica generale / R. Jakobson. – Milano : Feltrinelli, 1966. – P. 192-198.

3. Halliday M. Lo sviluppo del significato nel bambino / M. Halliday. – Bologna : Zanichelli, 1980. – 132 p.
4. Marangon C. Uso del video e sviluppo della competenza comunicativa in AA. VV. / C. Marangon // Video e lingue straniere, Quaderni di ricerca C.L.I. – Venezia : Cafoscarina, 1987. – P. 80-94.

СЕКЦІЯ ЕЛЛІНІСТИЧНІ СТУДІЇ І ПЕРЕКЛАД

УДК 81'255(043)

Аліпа Р.А., старший викладач

ОСОБЛИВОСТІ ПИСЬМОВОГО ПЕРЕКЛАДУ

Переклад – відтворення оригіналу засобами іншої мови із збереженням єдності змісту і форми. Ця єдність досягається цілісним відтворенням ідейного змісту оригіналу в характерній для нього стилістичній своєрідності на іншій мовній основі. Шлях до досягнення такої єдності не лежить через встановлення формальних відповідників. Зіставлення засобів різних мов, навіть найбільш віддалених, можливе лише шляхом зіставлення функцій, які виконують різні мовні засоби. Звідси точність перекладу полягає у функціональній, а не формальній відповідності оригіналу.

Переклад є однією з важливих форм міжкультурних взаємин. Оскільки знання іноземних мов і в давні часи, і сьогодні не можна назвати масовим, перекладачі виступають посередниками між народами, які спілкуються в найрізноманітніших сферах життя. Окрім посередницької функції, перекладні твори виконують і творчу, продуктивну місію, бо завжди були важливим стимулом розвитку національних мов, літератур, культур.

Розрізняють такі форми перекладу:

- усний (послідовний і синхронний, з аркуша),
- письмовий,
- опосередкований (здійснений не з оригіналу, мовою якого перекладач не володіє, а з посередника – перекладу цього тексту на третю мову),
- авторизований – переклад, переглянутий і схвалений автором або зроблений за згодою автора,
- автоматичний (машинний).

Окрім інтерлінгвістичного перекладу (з однієї національної мови на іншу), Р. Якобсон у праці «Мовознавчі аспекти перекладу» (1958) виділив інтерсеміотичний переклад, який полягає в перекодуванні твору з однієї знакової системи в іншу (наприклад, екранізація літературного твору). До інтерсеміотичного перекладу наближені такі форми адаптації, як прозовий переказ змісту поетичного чи взагалі образного тексту тією самою або іншою мовою, і навпаки – переклад прози віршами, а також критичне тлумачення літературного твору [2, 18].

Мистецький (художній) переклад – це відтворення літературного тексту засобами іншої мови з якомога повнішим збереженням його мистецьких якостей.

За тематичним змістом текстів переклад може поділятися на літературний, технічний, юридичний, економічний та інше. Найбільш давнім у історії людства вважається письмовий переклад релігійних текстів, перш за все книг Старого заповіту та Нового заповіту Біблії.

У наш час дуже поширеним є переклад та локалізація веб-контенту та програмного забезпечення.

Письмовий переклад – це вид перекладу, в якому першотвір і друготвір у процесі перекладу виступають у вигляді письмово зафіксованих текстів, тобто це перевираження письмового тексту, створеного однією мовою, у письмовий текст іншою мовою. Адже переклад – не тільки нова інтерпретація оригіналу; він представляє оригінальний текст по-новому, вводить його в іншу культурну систему. Сам переклад живе в цій новій системі координат абсолютно самостійним життям, яке не завжди схоже на життя оригіналу.

Переклад традиційно трактується як один із найважливіших шляхів взаємодії національних культур, як дієвий спосіб міжкультурної комунікації. Перекладні твори

стають частиною національної літератури, сприяють її збагаченню й розвитку, а з іншого боку, завдяки перекладам значно розповсюджуються літературні жанри й стилі, художні прийоми.

Отже, як би не прагнули національні літератури самоіндетифікуватися та зберегти свою самобутність, їх зближення відбувається постійно, що дає змогу визнати уніфікацію літературного процесу в країнах, культурні контакти між якими зберегли давню традицію.

У сучасних умовах глобалізації, коли відкриваються й розширюються ринки, виникають нові ділові й культурні зв'язки між народами та державами, діяльність перекладача як посередника між культурами набула особливого значення. Кожна організація, фірма або агентство має свій неповторний напрямок роботи і бізнесу. Тому у кожного замовника відмінні один від одного тексти, документи і матеріали, які необхідно перекладати.

Письмовий переклад має свої особливості:

По-перше він жорстко не прив'язаний до трансформаційної або денотативної моделі. Скажімо, не такою ж мірою, як усний послідовний, де чітко вимальовується денотативна модель, чи синхронний, в якому переважають трансформації. Перекладаючи письмово, перекладач користується як прямими міжмовними трансформаціями, так і застосовує вільну інтерпретацію смислу вихідного тексту.

По-друге, переважання тієї чи іншої моделі перекладу пов'язане з жанром тексту оригіналу і його стилем чи, з тим, в якій мірі можливі прямі відповідності між мовним оформленням смислу у вихідній мові і мові перекладу.

Очевидно, що, наприклад, у поезії можливість прямих відповістей мінімальна, а перекладаючи технічний чи науковий текст (технічний переклад), інтерпретатор, навпаки, нерідко вдається до прямих відповідників. Переклад художньої прози посідає в цьому випадку проміжне місце: там, де можливо, – трансформації, і перехід до інтерпретації в тому разі, коли прямі трансформації неприпустимі з погляду вірності оригіналу.

На відміну від усного, письмовий переклад як комунікативний акт не спрямований на конкретного адресата і необмежений вимогами конкретної особи чи групи. Він виконується відповідно до загальноприйнятих термінологічних та інших стандартів художньої, наукової і технічної прози.

Саме тому до письмового перекладу висуваються вищі вимоги – це письмове джерело і воно повинне задовольняти всі норми граматики, стилістики й орфографії цільової мови. Перекладаючи усно, інтерпретатор може дещо випустити і вибрати не зовсім відповідний синонім – його зрозуміють (і в цій ситуації – це головне для слухача) і відразу забудуть все несуттєве для розуміння. З письмовим перекладом все по-іншому, адже його буде читати не одна людина. До нього, якщо він містить важливу інформацію, будуть не раз звертатися, переказувати його, цитувати у своїх працях. А переклади роману, оповідання, вірша стануть невід'ємною частиною (української, німецької тощо) літератури, хоча написані вони, скажімо, англійською чи китайською.

Таким чином, у процесі письмового перекладу слід врахувати всі чинники, які визначають вибір перекладного еквівалента.

Література

1. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу : [навчальний посібник] / В.В. Коптілов. – Київ : Юніверс, 2003. – 280 с.
2. Федоров А.В. Основы общей теории перевода / А.В. Федоров. – М., 1983. – 303 с.
3. Якобсон Р. О лингвистических аспектах перевода / Р. Якобсон // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М., 1958. - С. 16-24.
4. <http://uk.wikipedia.org>

КОНОТАЦІЇ ІМЕН У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ БІБЛЕЇЗМАХ (на матеріалі новогрецької, української, французької та російської мов)

Фразеологічна система мови на шляху історичного розвитку зазнає змін, зумовлених як інтралінгвістичними, так і екстралінгвістичними чинниками, до яких належать соціально-економічні, суспільно-історичні впливи, розвиток науки, культури, міждержавних зв'язків. Порівняння варіантів перекладу фразеологізмів (зокрема конотацій особових імен) різних мов – не лише близькоспоріднених (українська, російська), а й тих, що належать до різних мовних сімей (новогрецька та французька) – дозволить простежити шляхи і способи засвоєння мовними системами таких глобальних семантичних пластів, як антична культура та християнська релігія.

Останнім часом увагу дослідників привертають фразеологізми з компонентом «власне ім'я». На думку В.М.Мокієнко, ономастична фразеологія відображає не тільки національну самобутність іменника того чи іншого народу, але й через колоритні імена повідомляє про своєрідні звичаї, спосіб мислення, міфологію. [1, с.58].

Фразеологізми з компонентом «власне ім'я» дослідники розглядають за генетичним критерієм (О.Ф.Кудріна, Л.І.Степанова, Г.П.Манушкіна) і джерелами виникнення (В.Д.Бояркін, О.В.Сафронова, К.М.Бетехтіна), вивчають їх структурно-семантичні ознаки (Г.П.Манушкіна, О.В.Сафронова). Особлива увага мовознавців зосереджується на питанні семантики власного імені в складі фразеологізмів (Л.В.Бабаєва, Б.Ф.Захаров, М.Х.Лиховидова, Л.І.Ройзензон). Однак, порівняння конотацій, яких набувають особові імена в біблійних фразеологізмах в наслідок змін у процесі засвоєння їх новогрецькою, українською, російською та французькою мовами не було предметом системного вивчення.

До складу фразеологізмів біблійного походження входять біблійні особові імена – найменування персонажів Біблії та Євангелія, яким належить провідна роль в утворенні фразеологічного значення. Вони, як і античні, сигналізують про постійний зв'язок фразеологізмів з джерелом походження.

У складі фразеологічних одиниць біблійні особові імена відзначаються експресивно-семантичними нашаруваннями, вторинними експресивними значеннями. Біблія, як і античні міфи, належить до найдавніших культурних надбань людства, тому конотативні значення біблійного компонента «власне ім'я» також слід вважати культурно-історичними. Ці значення мотивуються біблійними та євангельськими легендами і «можуть відбивати різні риси та ознаки свого денотата» [2, с.49]. З одного боку, особові імена біблійних фразеологізмів характеризуються денотативною співвіднесеністю, мають одиничні уявлення, оскільки пов'язані з конкретними біблійними персонажами, а з іншого – вони виступають засобом типізації певних ознак осіб, предметів чи явищ, отже, можуть співвідноситись з багатьма денотатами [3, с. 84].

Відповідні позитивні чи негативні конотації біблійних особових імен зумовлюються відповідною оцінкою імені в Біблії чи Євангелії, оскільки, аналогічно античним, вони набули узагальнених значень, відповідних біблійним уявленням, ще до фразеологізації. Конотації оцінного (позитивного чи негативного) характеру зберігаються як загальнокультурна складова у фразеологізмах-аналогах новогрецької, української, російської та французької мов: *Σόδομα και Γόμορρα* - Содом і Гоморра - *Codom u Gomorra* - *Sodome et Gomorrhe*; *Κιβωτός του Νώε* – Ноев ковчег – *Ноев ковчег* - *Arche de Noé*. Іноді оцінні конотації конкретизуються фразеологічним контекстом, що може виражатися смислоуточнюючими прикметниками: *Ο καλός Σαμαρείτης* - Добрий (милосердний) Самаритянин - *Добрый Самаритянин* - *Le Bon Samaritain*.

У процесі засвоєння мовами-реципієнтами запозичених фразеологізмів біблійного походження відбуваються зміни, аналогічні розглянутим в аналізі античних фразеологічних одиниць:

1) синонімічна заміна неономастичного компонента: *Ο άπιστος Θωμάς* - Хома невірний (невіруючий) - *Φομα неверующий (неверный)* - *Être comme saint Thomas*. Серед зазначених запозичень сема «відсутність віри» вербалізується в новогрецькому, українському та російському варіантах за допомогою прикметників із синонімічним значенням. Таким чином створюється експресивний наголос на загальнокультурній складовій. У французькому варіанті (Бути як святий Томас) «прочитання» конотації неможливе без знання конкретних фактів з першоджерела – Біблії.

2) синонімічна заміна оніма в біблійних ФО, коли ономастичний компонент замінюється іншим, аналогічним іменем, тому такі зміни важко відрізнити від наступного різновиду – заміни на національний відповідник. Наприклад, *Με περίβλημα του Αδάμ/Εν αδασιαία περίβόλι* - В одежі Адама - В костюме Адама - *En costume d'Adam/Être en Saint Jean*.

3) заміна фразеологізму з онімом на національний відповідник: *Από τον καιρό του Νώε/ Προ Χριστού γεννήσεω* – За часів царя Панька – С незапам'ятних времен – *Au temps où Berthe filait (коли Берта пряла) / Au temps où les rois épousaient les bergères (коли королі женились на пастушках)*. Первинне значення, пов'язане з денотатом, зникає, посилюється національно-культурна складова конотації.

4) опосередковане запозичення через мову-посередник або культуру-посередник у випадку із біблійними фразеологізмами частіше позначається на фонетичному аспекті передачі власних назв і не впливає на конотації: *Πύργος της Βαβέλ* - Вавилонська вежа - *Вавилонская башня* - *La tour de babel*.

Конотації особових імен у складі фразеологізмів можна вважати культурно-історичними; вони мають загальнокультурну та національно-культурну складові; національно-культурна складова проявляється в залежності від міри входження фразеологічної одиниці в мовну систему; оніми у складі фразеологізмів біблійного походження можуть мати позитивно забарвлені і негативно забарвлені значення, які зберігаються як загальнокультурна складова конотації, для розуміння якої необхідне знання вихідних текстів; особове ім'я-компонент фразеологізму в граматичній формі присвійного прикметника має більший потенціал до узагальнення і подальшої фразеологізації; неономастичні компоненти фразеологізму (іменники, прикметники) можуть підсилювати конотації імен. У процесі засвоєння мовами-реципієнтами запозичених фразеологізмів біблійного походження відбуваються аналогічні зміни, що позначаються на конотації особового імені в наслідок зазначених змін може мінятися співвідношення складових конотації.

Література

1. Мокиєнко В.М. О собственном имени в составе фразеологии / В.М. Мокиєнко // Перспективы развития славянской ономастики. – М.: Наука, 1980. – С. 57 – 67.
2. Вудвуд І. Статус біблійних фразеологізмів у структурі фразеологічних одиниць // Мовознавчі дослідження: Зб. наук. пр. – Донецьк: ДонДУ, 2000. – С. 62 – 67.
3. Мороз О. А. Фразеологічні одиниці з компонентом “власне ім'я” в сучасній українській мові: структурно-семантичний аспект: дис. на здобуття наукового ступеня кандидата філол. наук: спец. 10.02.01 / Мороз Оксана Анатоліївна. – Донецьк, 2002. – 209 с.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУРСУ

Останнім часом комунікація та її елементи є об'єктом уваги багатьох науковців, що визнають її значущість у різних сферах суспільства. До явищ, що докладно аналізуються, належить дискурс, дослідженню якого присвячено чимало наукових праць різних напрямків.

Дискурс являє собою багатозначне поняття, що використовується у науковій літературі у різних контекстах. З другої половини XX ст. і до сьогодні аналізу дискурсу присвячено роботи відомих зарубіжних (Х. Арендт, Ж. Бодрійар, Р. Барт, Т. Ван Дейк, Р. Водак, В. Йоргансен, Р. Мідоу, С. Слембрук, Н. Феркло, Л. Філіпс, М. Фуко та ін.) та вітчизняних науковців (Л. Виготський, Н. Данилова, В. Карасік, А. Кібрік, В. Красних, О. Русакова, К. Серажим, О. Шейгал та ін.), які пропонують окремі підходи до дослідження дискурсу.

Метою даної роботи є спроба узагальнити основні сучасні підходи та концепції дослідження **дискурсу** в межах різних наук.

Зміни наукових парадигм у лінгвістиці середини минулого століття призводять до появи **когнітивізму** [1, с. 16], що поступово розширився до **соціально-когнітивної теорії**, однією з засад якої є феноменологічний метод [1, с. 18]. Лінгвістика тексту зумовила розвиток **аналізу дискурсу**, який став головним методологічним інструментом та визначальним складником дискурсології [1, с. 19]. Елементами подальшого розвитку є **психосистематика** та **символічний інтеракціонізм** [1, с. 19]. Для сучасної гуманітарної науки важливим є розвиток **теорії соціальних репрезентацій** [1, с. 20], завдяки якій пізніше виникають **критичний аналіз дискурсу** [2] та психологічна теорія соціалізації Л. Виготського [3; 8, с. 20].

Визначну роль для формування **дискурсивної психології** відіграв розвиток **комунікативної лінгвістики**, у межах окремих напрямів якої мовлення розглядалось як дискурс, а також становлення таких дисциплін, як аналітична філософія, семіотика, лінгвістична прагматика і семантика, комп'ютерна лінгвістика, теорія сприйняття й обробки дискурсу, конверсаційний аналіз [1, с. 21]. На думку К. Серажим, на перетині лінгвістики, логіки, філософії, психології та частково соціології виникає **дискурсологія** [1, с. 21].

На сучасному етапі пропонуються численні концепції розуміння поняття "дискурс". Визначним є підхід С. Слембрука [4], який для визначення цього поняття спирається на **аналітичну філософію, стилістику, соціолінгвістику, лінгвістичну антропологію, теорію контекстуалізації, культурологію, соціологію, етнометодологію** [5, с. 189].

У якості методологічної основи лінгвоаналізу комунікативної взаємодії як важливого елементу аналізу дискурсів виділяють **загальну теорію систем і теорію взаємодії лінгвістичної системи та її середовища** [1, с. 15].

Класифікація теорій дискурсу Т. Ван Дейка [6] базується на **дисциплінарно-генетичному підході**, в межах якого дискурс-аналіз розуміється як нова крос-дисципліна, розвиток якої засновується на застосуванні методів структурної лінгвістики в процесі дослідження літературних творів. Разом з тим, активний розвиток лінгвістики призвів до появи **соціолінгвістичних, етнолінгвістичних і інших соціокультурно орієнтованих лінгвістичних теорій дискурсу** [6].

Цікавою є концепція Я. Торфінга [7, с. 5], у яків визначальним для формування дискурс-теорії є **постструктуралізм**, що сприяв удосконаленню методології багатьох дисциплін. На основі особливостей трактування дискурсу автор виділяє три **традиції дискурс-теорій**: лінгвістичні, соціальні та постструктуралістські теорії [7, с. 5 – 12].

М. Йоргенсен і Л. Філліпс [8, с. 15] аналізують сучасні теорії дискурсу в рамках **соціально-конструкціоністського дискурс-аналізу**, визначаючи власний підхід до дискурс-аналізу як комбінований [8, с. 249].

О. Русакова [9] виділяє три підходи до **класифікації теорій дискурсу**: на основі базових дисциплін; за належністю до певних дослідницьких шкіл і напрямків; виходячи з дискурс-об'єктів, що опиняються у фокусі уваги конкретної теорії дискурс-аналізу. На базі цього розмежування авторка виділяє такі **інтерпретації дискурсу**, як лінгвістичні, кратологічні, семіотичні, соціально-комунікативні та постмодерністські трактовки, а також критичний дискурс-аналіз та презентаційну теорію дискурсу [9].

Згідно з поглядами Д. Шифрін [10], О. Галичкіна [11, с. 21] виділяє три основні **підходи до трактування категорії дискурсу**: з позицій формально або структурно орієнтованої лінгвістики, де дискурс визначається як мова вище рівня речення або словосполучення; функціональне визначення дискурсу як будь-якого вживання мови; орієнтація на взаємодію та єдність форми і функції [11, с. 29].

В. Карасик зазначає, що Н. Данилова [12, с. 46] виділяє два **типи дискурсивних досліджень** – когнітивно-дискурсивні і комунікативно-дискурсивні [5, с. 191]. Сам В. Карасик [5, с. 200] виділяє наступні **підходи до вивчення дискурсу**: комунікативний, іманентно-лінгвістичний, соціолінгвістичний, прагмалінгвістичний та психолінгвістичний [5, с. 200 – 201].

Сучасні підходи до дослідження дискурсу відрізняються здебільшого об'єктами аналізу та застосовуваною методологією, з огляду на що існуючі концепції доповнюють одна одну. Найбільш поширеними можна назвати наступні **групи теорій та підходів: лінгвістичні**, що розглядають дискурс з позицій мови, мовлення та зосереджуються на засобах його реалізації; **семіотичні**, які визначають дискурс як обмін символами різного рівня; **психосоціальні**, які розглядають дискурс як прояв поведінки індивідуума у політичній діяльності; **комунікативно-функціональні**, що приділяють увагу значенню дискурсу для забезпечення функціонування політичної системи; **комбіновані**, в яких поєднуються елементи різних трактовок дискурсу.

Література

1. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. [На матеріалах сучасної газетної публіцистики]: Монографія / За ред. В. Різуна. — Київ: нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2002. — 392 с.
2. Fairclough N. Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language. — Longman, London and New York, 1995. — 265 p.
3. Выготский Л.С. Психология искусства. / Предисл. А. Н. Леонтьева; Комментар. Л. С. Выготского, В. В. Иванова; Общ. ред. В.В. Иванова. — 3-е изд. — М. : Искусство, 1986. — 573 с.
4. Slembrouck S. What is meant by "discourse analysis"? [Електронний ресурс] / Stef Slembrouck. — 2002. — Режим доступу: <http://mark.degrassi.ca/papers/ma/discourse-analysis/dis26.htm>.
5. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: [монография] / В. И. Карасик. — Волгоград : Перемена, 2002. — 477 с.
6. Van Dijk T. Introduction: Discourse analysis as a new cross-discipline. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.discourses.org/OldArticles/Discourse%20Analysis%20as%20a%20new%20Cross-Discipline.pdf>
7. Torfing Jacob. Discourse Theory: Achievements, Arguments, and Challenges // Discourse Theory in European Politics. Identity, Policy and Governance. Palgrave Macmillan. — 2005. — 364 p.
8. Йоргенсен М. В., Филлипс Л. Дж. Дискурс-анализ. Теория и метод / Пер. с англ. — 2-е изд., испр. — Х. : Изд-во «Гуманитарный центр», 2008. — 352 с.
9. Русакова О. Ф. PR-Дискурс: Теоретико-методологический анализ [Электронный ресурс] / О. Ф. Русакова, В. М. Русаков. — Екатеринбург : УрО РАН, Институт

международных связей, 2008. — 340 с. — Режим доступа: <http://www.madipi.ru>.

10. Schiffrin D. *Approaches to Discourse*. — Oxford; Cambridge, Mass. : Basil Blackwell, 1994. — 195 p.

11. Галичкина Е. Н. Специфика компьютерного дискурса на английском и русском языках (на материале жанра компьютерных конференций) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.20 / Галичкина Елена Николаевна. — Астрахань, 2001. — 209 с.

12. Данилова Н. К. "Знаки субъекта" в дискурсе. Самара : Изд-во «Самарский ун-т», 2001. — 228 с.

УДК 811.14'06'25(043)

Новицька О. А., к. філол. н., старший викладач

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ

У словниковому складі мови особливе місце належить термінологічній лексиці, кількість якої весь час помітно зростає. До термінологічної лексики належать усі слова, що об'єднуються в мові під загальною назвою терміни. Терміном називається спеціальне слово або словосполучення, що вживається для точного вираження поняття з якої-небудь галузі знання — науки, техніки, суспільно-політичного життя, мистецтва, юриспруденції тощо. У зв'язку з постійним розвитком сучасної української мови з'являється все більше і більше термінів, не тільки технічних і наукових, а й економічних і юридичних.

Чільну роль у сфері перекладу юридичного тексту з української мови на новогрецьку грає не тільки володіння соціальними знаннями правових норм, юридичної термінології, судово-процесуальних систем, але й особистісні якості перекладача, тому що передача будь-якого тексту припускає взаємодію суверенних національних мов, і, відповідно, культурних концептів. Для досягнення адекватної передачі тексту необхідно володіти специфікою образів і зв'язаних з ними програм діяльності тих типів культур, між якими ведеться комунікація.

Дослідницьким шляхом доведено, що ті або інші фрагменти дійсності, зв'язки і відносини знаходять висвітлення в мові як суспільному явищі. Прикладом цього може служити судова мова, що є розрізняючим чинником між національними культурами. Так, у США судово-юридична тематика є основною складовою частиною масової культури цієї країни. Американський громадянин на підсвідомому рівні вірить у справедливість і стабільність своєї правоохоронної системи. Нам же, для досягнення максимально наближеного й адекватного сприйняття чужої лінгвокультурної спільності, необхідно стати учасником комунікативного процесу, за допомогою текстів-перекладів відповідної юридичної (правової) тематики. Саме передача тексту є одна з форм взаємодії культур, вона дає відоме уявлення про іншу культуру.

На думку чеських лінгвістів В.Матезіуса і В.Прохазки, передача тексту — це не тільки заміна мови, але і функціональна заміна елементів культури. Така заміна не може бути повною, оскільки вимога передачі тексту повинна читатися як оригінал навряд чи здійснений, тому що вона має на увазі повну адаптацію тексту до норм іншої культури. Саме поняття взаємодії культур має на увазі наявність загальних / приватних елементів, і розбіжностей / збігів, що дозволяє відрізнити одну лінгвокультурну спільність від іншої. Будь-який перекладач, працюючи з юридичним текстом, повинний враховувати вимоги узусу — мовні звички носіїв мови передачі тексту, не порушуючи звичне сприйняття правового документа. Розбіжності лінгвоетнічного характеру між носіями іноземної мови і мови передачі тексту можуть носити як культурно-історичний, так і актуально-подійний характер.

Найбільш повне спілкування між різномовними комунікантами здійснюється шляхом створення мови передачі тексту, комунікативно рівноцінного іншомовному

оригіналові, тобто, шляхом його перекладу. Поняття «комунікативна рівноцінність» текстів украй важливо для розуміння механізму передачі іншомовного матеріалу. Для комуніканта два тексти виступають як рівноправні форми існування того самого повідомлення, вони рівноцінні в їхньому функціональному і структурно-семантичному ототожненні. Під час передачі юридичного тексту досягнення такої адекватності можливо лише, коли сам перекладач володіє «юридичною грамотністю», причому як іноземною, так і рідною мовою.

Юридична мова – це, можна сказати, державна мова. Найбільша проблема в цьому випадку – неможливість в деяких випадках знайти точний, адекватний переклад з однієї мови на іншу. Це ускладнює роботу перекладача, створює певні перешкоди у використанні іншомовного юридичного документа.

Різні види перекладацької діяльності в неоднаковому ступені зберігають близькість до перекладу і, відповідно, відтворюють оригінал з більшою або меншою повнотою. Оскільки досягнення ідеального перекладу є не зовсім можливим, то перекладачеві доводиться йти на різного роду компроміси. «Ступінь же реального наближення двомовної комунікації з перекладом до комунікації одномовної, природно, залежить від майстерності перекладача, але також і від ряду об'єктивних обставин. До таких, в останню чергу, відносяться властивості тексту, що перекладається, і спосіб виконання перекладу». Наприклад, юридичний документ є особливим перекладом, де мова повинна забезпечувати реалізацію суспільного призначення і відповідності правовому узусу.

Здійснюючи переклад юридичного тексту, перекладач навмисно відступає від структурної і смислової відповідності між двома сторонами комунікації на користь їх рівноцінності в плані дії. Так, юридичний текст – одна з найважливіших життєвих форм виразу права. Юридичний документ, інший письмовий носій перекладної юридичної інформації, має текстові особливості, своєрідний мовний вираз. Не дивлячись на наявні суперечності в поглядах учених-лінгвістів і юристів, більшість єдина в тому, що всякий текст має лексичну, логічну і граматичну основи, певним чином організовані з метою передачі інформації. Немає сумніву, що юридичні тексти в перекладі з іноземної мови на мову перекладу незалежно від їх функціонального призначення і прагматичної ролі мають такі ж основи.

Треба зазначити, що правом є сукупність правил поведінки індивідів і груп в суспільстві, що приписують кожному певну форму дій і що формують принципи дозволу спірних питань. Тому мова перекладу юридичного документа повинна в цілому відповідати трьом умовам: бути точним, ясним і достовірним. Текст більшості документів повинен мати рівний і спокійний стиль, що не викликає додаткових асоціацій і не відволікаючий від суті документа. Нейтральний виклад юридичних норм підвищує ефективність правового регулювання.

Якість юридичного перекладу певним чином впливає на ефективність правозастосування, ступінь регламентації конкретних стосунків.

Література

1. Багмут Й.А. Проблеми перекладу суспільно – політичної літератури українською мовою / Й.А. Багмут– К.:НД, 1968. – 132 с.
2. Бреус Е. В. Основы теории и практики перевода / Е.В. Бреус - М.: УРАО, 2000. - 208 с.
3. Шевченко Й.С. Лінгвістичні й дидактичні проблеми іншомовної комунікації / Й.С. Шевченко - Харків: Константа, 2002. - 207 с.

НЕОЛОГІЗМИ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ В ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯХ

Сучасний етап розвитку інформаційно-освітнього середовища, електронних способів спілкування та інформування, посилення значення аудіовізуальної інформації електронних ЗМІ в комп'ютерних системах визначають необхідність вивчення лінгвістичних змін, зумовлених діяльністю сучасної людини. Закономірною є поява значної кількості праць, в яких вивчаються різні аспекти мови в Інтернеті. Новогрецькій мові Інтернету присвячено роботи таких дослідників, як А. Анастасіаді-Сімеоніді, Г. Бамбінйотиса, Е. Кріараса, Д. Томбаїдиса, А. Галдадаса, І. Варвицьотиса та інших авторів.

На думку Л.П.Попко, мова кожної окремої соціальної групи, зокрема комп'ютерних техніків та програмістів має свої особливості, тому що містить певні прошарки тільки її властивої лексики, однак, моделюючи світ у своїй свідомості, кожна людина черпає знання з ментально-лінгвального комплексу всього народу, засвоює загальнонаціональну мову, а потім видозмінює свою індивідуальну картину світу відповідно до реалій свого соціального буття [2, с. 245-246].

Метою цієї статті є дослідження особливостей лексичних інновацій новогрецької мови в Інтернет-мережі.

Інтернет – це глобальна інформаційна мережа, яка забезпечує доступ до таких інформаційних технологій, як: електронна пошта, універсальна система доступу до гіпертекстової інформації на Web-серверах у системі World Wide Web, система передачі текстових та програмних файлів, система підтримки груп новин UseNet newsgroups та організації телеконференцій, спілкування у соціальних мережах та обмін інформацією на Інтернет-форумах тощо.

Комп'ютерна мова та мова Інтернету характеризуються високою швидкістю оновлення лексичного складу, але користувачі вживають лише незначну кількість одиниць комп'ютерного сленгу, хоча існують багато словників комп'ютерної лексики, зрозумілої універсальної англійської мови, тому що саме вона обслуговує всебічні потреби Інтернет-мережі та Інтернет-ресурсів.

Мова Інтернет-мережі є багатшаровою, оскільки обслуговує широкий спектр діяльності та інтересів сучасної людини. Тому доцільним вважаємо дослідження неологізмів відповідно до сфери послуг, що пропонує Інтернет-мережа.

Серед комп'ютерного нового «сленгу» можна виділити такі типи неологізмів:

- Неосемантизми [1, с. 12], або семантичні неологізми, коли в мережі Інтернет використовується раніше відоме слово з новим значенням, наприклад, *ο Παγκόσμιος Πληφориакός Ιστός* або *το Παγκόσμιο Πληφориакό Δίκτυο, η πρόσβαση, η σύνδεση, το ταχυδρομείο, η πύλη, το ποντίκι* та ін. [5].

- Запозичення, що позначають нові поняття та реалії в мережі Інтернет. Треба зазначити, що можуть вживатися ці слова у кількох формах: як неадаптована латинська назва (*το Internet, το computer, το chat*), неадаптована грецька назва (*το Ίντερνετ, το κομπιούτερ, το τσατ*), або адаптована грецька назва (*το Διαδίκτυο, ο υπολογιστής, η τηλεδιάσκεψη*) [5].

Треба зазначити, що Інтернет-неологізми утворюються за допомогою формування словосполучень, наприклад, *το ηλεκτρονικό έγκλημα, η ηλεκτρονική δήλωση, η υποκοσμική λογοτεχνία, η χρηματοδοτική μίσθωση, οι φάκοι επαφής, το κοινής χρήσης λογισμικό* та ін. [5].

Спілкування у соціальних мережах та обмін інформацією на Інтернет-форумах формує такий шар лексики, що оновлюється частіше за всі зазначені. Л.П.Попко вважає,

що процеси, що відбуваються в лексичній системі мови і спрямовані на поліпшення мовної техніки, в кінцевому рахунку опосередковані зовнішніми стимулами, зокрема, актуалізацією якихось суспільних явищ. Остання обставина, на думку дослідниці, приводить в дію мовний механізм, який прагне дати вже відомому поняттю зручний для даного стану мовної системи позначення, що відповідає тим чи іншим тенденціям в її сучасному розвитку [2, с. 247-248]:

*Google – γουγλάρω,
το κλίκ (click) – κλικάρω,
ο χάκερ – ο χάκερας – χακεύω* [4, с. 75-79].

Як ми бачимо, само в цій сфері відбуваються активні словотворчі процеси, наприклад, утворення дієслів від іменників, зазвичай, запозичень, або від аббревіаційних форм. Крім того, людина, яка часто користується Інтернет-послугами є *ιντερνετάκιας*, її дії описуються дієсловом *ιντερνετιάζομαι*, що є похідними словами від англ. *Internet*.

Рациональне використання мови дослідники мов пов'язують з застосуванням такого мовного явища, як аббревіація [2, с. 248]. Усічення слова відбувається зазвичай у мові-донорі, аббревіатура стає запозиченням, розшифровується у мові-реципієнті, після чого повторно утворюється аббревіатура. Це явище звичайне для мови Інтернет-мережі та доведене до автоматизму:

ADN – Advanced Digital Network – το Προηγμένο ψηφιακό δίκτυο – το ПВД, BIOS – Basic Input Output System – το Βασικό Σύστημα Εισόδου-Εξόδου της μητρικής – το ΒΣΕΕ [5].

Іноколи греки користуються усіченими формами запозичених слів: наприклад, від *Wikipedia* вони залишили *η Βίκυ* та надали цій лексичній одиниці граматичну ознаку жіночого роду – від жіночого роду слова *η εγκυκλοπαίδεια*, що викликає час від часу певні гумористичні коментарі з боку користувачів Інтернету.

Характерною рисою процесу інтернетизації мови є емоційна забарвленість печатного тексту, яка відбувається за допомогою символів та лайків (від англ. *like*), що призводить не тільки до економії мовних, але технічних або фізичних зусиль під час написання текстів повідомлень. Крім того, процедура схвалення якихось дій або зображень в мережах Інтернет-спілкування сприяло появі оказіональних слів таких, як: *ο like-ιστής (ο λαϊκιστής), ο like-ισμός* [5].

Таким чином, аналізуючи вплив глобальної комп'ютерної мережі і новітніх технологій на різні аспекти життя та аналізуючи інноваційні процеси сучасної мови Інтернет-видань, можна стверджувати, що специфічні особливості творення і вживання неологізмів є типовими для новогрецької мови та грекомовної картини світу, знаходять своє відображення у даній сфері та їх подальше дослідження є перспективним.

Література

1. Клименко Н.М., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в сучасному українському лексикону / Н.М. Клименко, Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк. – К.: Видавничий дім Бураго, 2008. – 336 с.
2. Попко Л.П. Неологизация в языке как трансляция культурно-лингвистической национальной ментальности / Л.П. Попко. - ГАРККиИ, 2007. – 360 с.
3. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α. Η Νεολογία στην Κοινή Νεοελληνική // Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, παράρτ. αρ. 65 / Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη. – Θεσσαλονίκη, 1986: – 231 σ.
4. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α. Νεολογικός δανεισμός της νεοελληνικής / Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη. – Θεσσαλονίκη: Επιτροπή Δημοσιευμάτων Α.Π.Θ., 1994. – 298 σ.
5. Δελτίο επιστημονικής ορολογίας και νεολογισμών // Τεύχος 11. – Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, 2012. – 257 σ.

ДАВНЬОГРЕЦЬКА ЛІТЕРАТУРА В ПЕРЕКЛАДАХ УКРАЇНСЬКИХ ПОЕТІВ І ПИСЬМЕННИКІВ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Духовний розвиток України з найдавніших часів визначався суттєвими античними впливами. Антична цивілізація, її ідеї й образи завжди входили до кола стійких символів української духовної культури, перебували в нерозривному зв'язку з нею. В усі часи українські діячі культури і літератури вважали за необхідне дати змогу народові читати кращі твори світового мистецтва рідною мовою. У нашому дослідженні ми ставили на меті описово охарактеризувати переклади давньогрецької літератури, якими займалися такі видатні в українській культурі постаті, як: С. Руданський, П. Ніщинський, Леся Українка, В. Самійленко, П. Куліш, О. Потебня, І. Франко.

Значне місце серед перекладів давньогрецької літератури посідають переклади «Іліади» та «Одіссеї». Над перекладами поем Гомера українською мовою працювала численна когорта митців. Треба зазначити, що українська література в справі перекладу Гомерових поем довгий час відставала від інших слов'янських літератур. Першим опублікованим україномовним перекладом «Іліади» став переклад С. В. Руданського, який вийшов у Львові 1903 р. за редакцією та з передмовою І. Франка. Для перекладу «Іліади» (у перекладача — «Ільйонянка») Руданський обрав народний за походженням 12-складовий силабо-тонічний вірш із цезурою посередині. Переклад «Ільйонянки» мав всі ознаки українізації тексту, зокрема реалій, імен, назв, при застарілості лексики і фразеології. Як відзначав А. О. Білецький, Степан Руданський «...не хотів переносити свого читача-слухача в далеку гомерівську епоху, в інші культурно-історичні умови, уможливити йому глянути на світ очима ахейця двотисячорічної давності» [1, с.103], а лише зберіг фабулу поеми, її основні сюжетні лінії. «Руданського «Ільйонянка» читається дуже приємно, і Гомерові герої в тім куцім одязі являються якимись ближчими і ріднішими нам, ніж у Гомерових гексаметрах», — писав Іван Франко [7, с. 306—307].

Типологію «Ільйонянки» уточнив Микола Зеров: «Цей переклад має для нас велике історично-літературне значення, становлячи важливий етап у розвитку перекладної нашої поезії...Гомерівська поема в переспіві Руданського є характерна пам'ятка іншої доби, коли літературні уподобання формувалися під впливом української народнопоетичної стихії, і талановитий перекладчик сприймав Гомера тільки українізованого, поданого віршем народної пісні, з «обукраїненою» номенклатурою [2, с. 571].

Не було видано й повний переклад усіх книг «Іліади» О.О.Навроцького, члена Кирило-Мефодіївського братства, а також переклад 30-х років 19 ст., виконаний у Відні Ковшевичем.

Оновлення перекладацьких підходів до тлумачення і освоєння античних творів пов'язане з ім'ям поета, перекладача-еллініста, композитора і педагога Петра Ніщинського, який закінчив в Атенах філологічний та богословський факультети і значну частину свого життя присвятив перекладові давньогрецької класики. У 1879—1880 р. він переклав «Слово о полку Ігоревім» класичною давньогрецькою мовою, використовуючи для цього гекзаметр (переклад цей досі не був знайдений). На початку 1880-х років Ніщинський переклав трагедію Софокла «Антигона», що побачила світ у львівській «Зорі» у 1883 р. і того ж року вийшла в Одесі окремим виданням. Цей переклад І. Франко визнав «...гарним, хоч дуже свобідним» [6, с.337] . С. Руданському належить велика заслуга як першому українському перекладачеві «Іліади», але перший повний переклад «Одіссеї» вдалося опублікувати 1902—1903 рр. П. І. Ніщинському. Цей перший повний український переклад Гомерової поеми, зроблений гекзаметром, був загалом високо оцінений рецензентами та українською громадськістю. Літературознавці відзначають, що поет переклав «Одіссею» дактилічним гекзаметром, майже ніде не

порушуючи його стрункої будови. Його переклад вирізняється простотою мови, щирою її народністю, відсутністю штучної архаїзації і зайвих запозичень з іноземних мов. Разом з тим рецензенти вказували й на окремі неточності, випадки невинуватеної українізації тексту, наявність певної кількості русизмів тощо. Поява «Одісеї» в перекладі П. Ніщинського стала подією в українській літературі ще більшої ваги, ніж поява перекладу «Іліади» С. Руданського, тому що це був перший повний переклад поеми гекзаметром, віршовим розміром оригіналу. В цілому ж мав рацію І. Франко, який вважав, що після виправлення загалом неістотних недоліків «...цей переклад буде однією з найгарніших окрас української літератури» [6, с.337]. У 1890—1895 рр. П. Ніщинський працював і над повним перекладом «Іліади», проте переклав лише частину поеми. Перекладав він і Софоклового «Царя Едіпа», але знайдені були тільки фрагменти цієї його роботи.

Над перекладом Гомерових поем працював і П. О. Куліш. Збереглися уривки з I пісні «Іліади» (61—277 рядки) і перші 10 рядків I пісні «Одісеї».

Варто відзначити, що інтерес до Гомера проявив видатний мовознавець О.О.Потебня. В його архіві знайдено чорнові, писані олівцем, уривки перекладу з «Одісеї». Присвятивши значну частину своїх наукових праць українській поезії, О. Потебня хотів сам зробити внесок у її розвиток перекладом на українську мову стародавньої грецької епопеї.

Треба згадати й Володимира Самійленка як перекладача Гомера. 1887 року в альманасі «Складка» було надруковано першу пісню «Іліади» у його перекладі.

Помітне місце у Франковому творчому світі теж належить перекладам з античних літератур. До праці над творами давньогрецьких авторів Іван Франко багаторазово повертався протягом понад чотирьох десятиліть. Перші його переклади - першої пісні Гомерової «Одісеї» та Софоклової драми «Електра» - датуються, відповідно, весною 1873 р. і осінню 1874 р. З перекладів І. Франка дійшли до нас опубліковані два уривки з «Іліади» («Щит Ахілла»), пісні Сапфо, трагедія «Едіп-цар» Софокла, уривки з творів Менандра. Діапазон текстів, які перекладав Іван Якович, охоплюють період від давньогрецького поета Алкея (кінець VII - перша пол. VI ст. до н. е.) до його сучасників у XX ст. Античних авторів перекладав найбільше - сімдесят п'ятьох.

Антична поезія, зокрема, гомерівський героїчний епос, ставали темою дослідження й Лесі Українки. Серед рукописної спадщини знайдена перекладена гекзаметром третя пісня «Одісеї» («В Пілосі») і тільки п'ять рядків перекладу з четвертої пісні («У Лакедаїмоні»). Навіть невеликий уривок з «Одісеї» в перекладі Лесі Українки свідчить про те, що в її особі наша література мала б видатну перекладачку Гомера, якби поетеса продовжувала свою працю далі.

З короткого огляду перекладів українською мовою давньогрецьких авторів очевидно, що найвидатніші постаті античної літератури були перекладені частково, і це надало можливість читацькому загалу отримати уявлення про феномен античної культури. Іноді той самий твір перекладали повністю або частково декілька поколінь перекладачів, які застосовували різні підходи до процесу художнього перекладу. Таким чином, переклад творів давньогрецької літератури був культурним явищем, що створило підвалини для інтенсифікації міжкультурного діалогу, рівної участі носіїв українського культурного простору в ньому.

Література

1. Білецький А.О. Стародавня грецька література / А.О. Білецький // Українська елліністика. Збірник наукових праць - Київ. Видавничий дім Дмитра Бураго. 2010. - С.103-105.
2. Зеров М. До перекладу «Іліади» М.Зеров // Українське письменство. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи». 2003. — 571с.
3. Москаленко М. Нариси з історії українського перекладу / М. Москаленко// «Всесвіт».- Київ.1993.- № 9/10.- С.113-120.

4. Москаленко М. Тисячоліття: переклад у державі слова / М. Москаленко // Тисячоліття: Поетичний переклад України-Русі. — Київ: Дніпро. 1995. — С. 5-38.
5. Франко І. Антігона. Драматична дія Софокла / Франко І. // Зібрання творів у 50 томах. — Т. 26. — К.: Наукова думка. 1980. — С. 309—313.
6. Франко І. Гомерова «Одіссея» / Франко І. // Зібрання творів у 50 томах. — Т. 27. — К.: Наукова думка. 1980. — 337с.
7. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. / Франко І. // Зібрання творів у 50 томах. — Т. 41. — К.: Наукова думка. 1984. — С. 306—307.

СЕКЦІЯ
МОВНІ ОДИНИЦІ РІЗНИХ РІВНІВ СУЧАСНИХ ГЕРМАНСЬКИХ,
СЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВ:
ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ, ПОРІВНЯЛЬНИЙ, КОМУНІКАТИВНИЙ ТА
ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХОДИ

УДК 372.881.111.1'25(043)

Васильєва Е. В., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент

ТИПОЛОГІЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ВПРАВ НА НАЧАЛЬНОМУ ЕТАПІ
ПІДГОТОВКИ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

Типологізація перекладацьких вправ є актуальною проблемою та важливою передумовою ефективного керування навчальною діяльністю майбутнього перекладача.

Загальновідомо, що організація навчання іноземній мові складається з трьох основних етапів: навчального, середнього та просунутого. На нашу думку, на особливу увагу заслуговує саме навчальний етап підготовки перекладача, на якому вже починається оволодіння студентами технікою перекладу. Отже, предметом нашого дослідження є типологія перекладацьких вправ на начальному етапі навчання майбутніх перекладачів.

Мета дослідження полягає в необхідності визначити вправи, спрямовані на розвиток основних мовленнєвих умінь в комплексі з перекладацькими вміннями.

Процес оволодіння іноземною мовою, видами речової діяльності на іноземній мові ґрунтується на принципі інтегративності. Інтегративність є притаманною властивістю перекладу як специфічної комплексної діяльності людини, яка являє собою зв'язок між вмінням розуміти на слух та на письмі іншомовне мовлення і вміння передати зміст почутого та написаного згідно з фонетичними, граматичними, лексичними нормами мови, а також відповідними мовленнєвими засобами. Отже, існують усі підстави вважати, що в процесі навчання перекладу відбувається формування всіх видів мовленнєвої діяльності.

З огляду на все вищевказане, найбільш оптимальним підходом до навчання перекладу в умовах інтегративності можна вважати текстовий підхід, оскільки саме текст є оптимальною інтегративною одиницею навчання як видам мовленнєвої діяльності, так і перекладу. Цей підхід розглядає текст як єдність змісту та його формального вираження, що наближає переклад до реальних умов. Текстовий підхід також припускає детальну роботу над окремими мовними та позамовними лінгвокультурними явищами, які становлять особливі труднощі при перекладі.

Типологія перекладацьких вправ може засновуватися на різних критеріях [1, 2]: за спрямованістю на формування мовленнєвих умінь, за спрямованістю на формування мовних навичок, за характером завдання, спрямованого на трансформацію, опис, підстановку, а також спрямованістю на формування власне перекладацьких навичок і вмінь.

В рамках нашого дослідження, а саме навчання студентів-перекладачів на начальному етапі, найбільший інтерес становлять вправи, що мають за мету розвиток основних мовленнєвих умінь.

До вправ, спрямованих на розвиток умінь *читання*, можна віднести такі:

- читання тематичного тексту;
- переклад зі словником фрагменту тексту, який містить певний відсоток незнайомої студентам лексики;
- переклад без словника на швидкість фрагменту тексту;
- читання цілого невеликого за обсягом тексту та контроль його розуміння;
- читання прислів'їв, приказок і рекламних текстів іноземною мовою та підбір еквівалентів рідною мовою;

- читання оригіналу тексту та вже існуючих його перекладів, порівняння й аналіз оригіналу та перекладів.

Наведемо приклади вправ, які мають за мету розвиток умінь *аудіювання*:

- резюме іноземною мовою тексту, представленого на рідній мові;
- пофразовий послідовний переклад тексту з рідної мови на іноземну та навпаки;
- представлення тексту з лакуною, яку треба заповнити з огляду на продовження тексту;
- перевірка загального та селективного розуміння текстів, які містять певні труднощі перекладу (прецизійна лексика, цифри, дати, власні назви, топоніми та ін.);
- прослуховування та селективний переклад так званих етикетних текстів.

До вправ, спрямованих на розвиток умінь *говоріння*, належать:

- підготовка монологічного висловлювання за певною темою (у межах тем, передбачених робочою програмою на даному ступені навчання). Студент готує монолог у письмовій формі та відчитує його вдома до певної швидкості, а потім презентує в аудиторії для перекладу іншим студентом;
- перегляд фрагменту іншомовного фільму без звукового супроводу, коротке резюме рідною мовою, відтворення реплік згідно з ситуацією, другий перегляд зі звуковим супроводом і представлення резюме іноземною мовою.

Вправи, спрямовані на розвиток умінь *письма*, охоплюють:

- лексичні та граматичні письмові вправи, які мають за мету встановлення еквівалентності з рідною мовою та навпаки. Особлива увага приділяється вправам на перефразування (вказати думку різними способами, визначити еквіваленти та встановити мовну різницю між ними, обрати найбільш оптимальний варіант та ін.);
- комунікативні вправи текстового характеру – короткий твір (розвиток теми кількома фразами за переглянутим фільмом/епізодом рідною або іноземною мовою), переклад аутентичного документу (тексту вітальної листівки, електронного листа та ін.), порівняння двох аутентичних документів на двох мовах.

Узагальнюючи все вищезазначене, можна дійти висновку, що вибір викладачем окремої вправи значною мірою залежить від необхідності більш системної та регулярної роботи над мовними явищами, які становлять труднощі перекладу з рідної мови на іноземну та навпаки. Саме врахування системно-мовної специфіки іноземної мови, що вивчається, по відношенню до рідної мови визначає важливість ролі того чи іншого виду вправ.

Література

1. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: учеб. пособие / В.Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2002. – 424 с.
2. Черноватий Л.М. Проблематика досліджень у галузі методики навчання перекладу як спеціальності // Вісник Харк.нац.ун-ту ім.В.Н.Каразіна / Л.М.Черноватий. – 2004. - №635. – С.192-197.

УДК 81' 374+81'373.21+81'371

Канна В. Ю., к. ф. н., доцент кафедри англійського мови та перекладу

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ПОНЯТИЯ “КОННОТАЦИЯ”

В настоящее время в многочисленных работах, посвященных различным аспектам семантики собственных имен, довольно часто встречаются термины, связанные с понятием “коннотация”. Однако сколько-нибудь развернутого анализа как самого понятия, так и образованных на его основе терминов и терминованных сочетаний, как правило, не делается, что приводит в конечном счете к “неразберихе”.

Понятие “con-notare” (коннотировать) возникло в схоластической логике и проникло в языкознание через грамматику Пор-Рояля. Широкое распространение оно получило лишь в XIX веке [6]. Коннотация стала как сущность понятийная (интенционал) противопоставляться денотации (экстенционалу). Наиболее ярким представителем этого направления в понимании коннотации стал упоминавшийся выше известный английский логик Дж. Ст. Милль.

Основной вывод, к которому пришел В. И. Говердовский, состоит в том, что для Дж. Ст. Милля коннотация и есть собственно значение слова. “Быть коннотирующим (иметь значение) – значит сообщать информацию, или подразумевать атрибут, предсказывать. Хотя все свойства предметов нам не известны, коннотации слова достаточно для того, чтобы установить его границы” [4: 82].

Дж. Ст. Милль отвел коннотации важное место в системе образования значения. По Дж. Ст. Миллю, если имя не коннотирует, то оно обозначает или только предмет, или только признак. А вот если коннотирует, то оно одновременно прямо указывает на предмет, а косвенно – на признак этого предмета. “Имена *Лондон, Джон, Англия* обозначают только предметы; *белизна, длина, добродетель* – только признаки, поэтому ни одно из этих имен не будет коннотирующим. Но *белый, длинный, добродетельный* – это имена коннотирующие. Слово *белый*, например, обозначает все белые предметы: снег, бумагу, морскую пену и т. п. – и косвенно коннотирует или указывает на признак белизны” [4: 82]. Здесь нужно заметить, что в рассуждениях Дж. Ст. Милля не разграничены имена нарицательные и собственные, а только имена предметов и имена признаков. Тем не менее разобраться в его понимании явления коннотации очень важно, поскольку, с одной стороны, он ушел от представлений грамматиков Пор-Рояля, а с другой – довольно оригинально трактовал когнитивную сущность коннотирования.

Как показал В. И. Говердовский, Милль считал, что из деления имен на коннотирующие и неконнотирующие вытекают весьма важные следствия. В первую очередь они, по нашему мнению, касаются культуры и, можно сказать, дисциплины мышления. «Частная неопределенность в соозначении имен может быть безвредной только при соблюдении самых строгих предосторожностей. Действительно, одним из главных источников распушенности мышления является привычка употреблять соозначающие имена, не установив их соозначения и не составив об их содержании более точного понятия, чем какое получается при поверхностном обзоре обычно обозначаемых ими предметов... Люди говорят, а следовательно, и думают неотчетливо, довольствуются той же степенью осмысленности своих слов, какую влагает в слово “брат” и “сестра” трехлетний ребенок» [4: 82].

По-видимому, для самого Дж. Ст. Милля некоторые аспекты коннотации все же остались не вполне ясными, о чем писал Х. В. Б. Джозеф: “К словам, лишенным коннотации и, следовательно, не имеющим значения, Милль относил все собственные имена и обозначающие лишь субъект (*длина, добродетель*), в то время как *длинный, добродетельный* у него коннотируют [7: 148]. Однако в его рассуждениях, касающихся имен классов предметов, по нашему мнению, есть очень важное наблюдение, подтверждающееся в исследованиях психолингвистами онтогенеза детской речи. “Имя не сразу дается классу предметов, сначала дается одной вещи, постепенно распространяясь на подобные. Имя может быть перенесено с одного предмета на другой, пока не закрепится за предметом, совершенно не похожим на первый. Абстрактные имена для разных лиц имеют различные коннотации” [4: 82].

По мнению исследователей (В. И. Говердовский, В. Н. Телия и др.), в настоящее время сформировалось более или менее цельное отношение к явлению коннотации в семантике языковых единиц. Начало же было положено еще в конце XIX в. «В лингвистике с конца XIX века термином коннотация стали обозначать все эмотивно окрашенные элементы содержания выражений, соотносимые с прагматическим

аспектом речи. Закреплению подобного понимания термина “коннотация” способствовали психолингвистические исследования аффективной стороны слов, а также ассоциативные эксперименты, показавшие реальность осознания ассоциативно-образных, оценочных и стилистических признаков» [5: 236].

Следующим был представлен вклад выдающегося американского лингвиста Леонарда Блумфилда, который трактовал коннотацию как дополнительную информацию к десигнату. По его мнению, коннотация – это такие элементы значения, которые несут дополнительную информацию о существенных свойствах и признаках объекта. Л. Блумфилд стал первым ученым, который выделил чисто семантические коннотации, непосредственно относящиеся к сфере сознания. “Сюда относятся коннотации, связанные с употреблением слов различными социальными слоями, в различных местных говорах, в различных жанрах и сленгах. К этой группе относятся также коннотации, возникающие в заимствованных словах. Л. Блумфилд выделяет также группу коннотаций, имеющих не интеллектуальную, а эмоциональную базу. Это коннотация эвфемизмов (от приличных форм до табу), коннотация усиленного значения, достигаемая, в частности, перестановкой слов в речи (например, *yesterday he came*), коннотация символических форм, звукоподражаний и др.” [4: 84]. Как явствует из книги самого Л. Блумфилда, его понимание коннотации носило экстралингвальный характер. Он считал, что коннотация обусловлена определенными социальными, региональными, техническими и культурными факторами, отражает определенный уровень речи, поскольку значение вообще – это конкретное применение слова в заданной ситуации общения [3: 161]. Эта трактовка коннотации в конце 50-х годов прошлого века вызвала критику со стороны ряда ученых. Некоторые из них, например, Х. К. Сёренсен, Л. Ельмслев и др. посчитали, что коннотацию необходимо вывести из сферы интересов лингвистики и сделать ее областью компетенции других наук, например, прагматики, которая считалась, по Ч. У. Моррису, разделом семиотики. Однако уже в 60-е годы началось развитие прагматики как лингвистической науки, что в сущности нивелировало претензии к Л. Блумфилду с этой стороны.

Дальнейшее развитие учения о коннотации получило в психолингвистике. Как наука экспериментальная, психолингвистика много внимания уделяла аффективной стороне слова. Один из отцов-основателей психолингвистики Ч. Осгуд с соавторами (книга «Измерение значения»), пользуясь методикой семантического дифференциала, установил коннотативный профиль слов, причем не только у отдельных носителей языка, но и у целых групп говорящих [8], что свидетельствовало если не об ассоциативных нормах, то, по крайней мере, о социальном характере их возникновения. Отметим, что В. И. Говердовский, несмотря на очевидную ценность данных, подтверждающих реальность осознания ассоциативно-образных, оценочных и стилистических признаков слова, в своем очерке указал лишь на следующее мнение У. Вейнрейха, касающееся осгудовского понимания явления коннотации: “<...> в строгом смысле Осгуд не исследовал ни денотативного, ни коннотативного значения, но только аффективную сторону слова, его так называемое эмотивное воздействие, его способность вызывать у говорящих эмоциональную реакцию, исследование которой, по его словам, не подлежит ведению лингвистики [4: 84].

Очередной шаг в осмыслении явления коннотации был сделан Луи Ельмслевом, который подверг всю систему коннотации семиотическому обследованию. Его взгляды, структуралиста и глоссематика, – во многих отношениях близкие к математическим теориям языка, не могли не сказаться на принципах рассмотрения коннотации. По его мнению, коннотация есть признак, “по которому говорящий делает выбор между различными субкодами (стилями, диалектами, жаргонами), ибо система коннотации по сути дела является знаковой системой. Коннотативную семиотику Л. Ельмслев противопоставляет денотативной семиотике и метасемиотике. Противопоставление производится им на том основании, что денотативная семиотика

есть такая семиотика, в которой ни план выражения, ни план содержания не является семиотикой, а метасемиотика – это такая знаковая система, в которой только план содержания является семиотикой в то время как у коннотативной семиотики собственно семиотикой является план выражения” [4: 84].

К числу сторонников семиотического подхода к рассмотрению коннотации В. И. Говердовский относит также Ролана Барта, для которого коннотация представляет собой не случайный продукт прошлого языкового употребления, а сумму структурированных элементов определенного миропонимания или идеологии. При этом имеются в виду не стилистические или риторические формы, а содержание образов, намеков, сравнений, из которых можно вывести политический и культурный смысл, говорящий о принадлежности писателя к определенной идеологии. В связи с заинтересованностью изучением процессов коннотонимизации и вообще онимогенеза, хочется отметить очень перспективный для нас вывод Р. Барта о будущем семиотики как науки. По его мнению, коннотативной семиотике принадлежит будущее, “так как в человеческом обществе на базе первичной системы естественного языка постоянно возникают системы вторичных смыслов, и этот процесс тесно соприкасается с проблемами исторической антропологии” [2].

В отечественной лингвистике в советское и в настоящее время коннотация понимается чаще всего как эмоциональные элементы в значении слова. Согласно О. С. Ахмановой, коннотация это: “Дополнительное содержание слова (или выражения), его сопутствующие семантические или стилистические оттенки, которые накладываются на его основное значение, служат для выражения разного рода экспрессивно-эмоционально-оценочных обертонов и могут придавать высказыванию торжественность, игривость, непринужденность, фамильярность и т.п.” [1: 203-204]. О. С. Ахманова предложила различать ингерентную и адгерентную коннотации, свойственные соответственно слову как таковому и слову в контексте других знаков, что, по ее мнению, позволяет считать коннотацию лингвистическим явлением. В рамках лингвокультурологического подхода к исследованию языковых явлений стал укрепляться взгляд на коннотацию как неотъемлемую часть языковой системы, связанную не только со стилистикой, но и с культурными факторами, влияющими на языковые средства.

Системное изучение коннотации продолжается буквально во всех сферах функционирования языка и приносит ощутимые результаты как в различных прикладных (речевое воздействие, массовая информация, преподавание иностранных языков, в том числе русского и украинского языков как иностранных), так и в теоретических аспектах [теория перевода, сопоставительная типология семантических структур слов в разных языках, общее языкознание, семасиология (соотношение между коннотемой как предельной единицей семантики слов и семой как минимальным сегментом информации, которую несет слово), теория речевых актов и т.д.].

Литература

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М.: Сов. энцикл., 1966. – 606 с.
2. Барт Р. Основы семиологии / Р. Барт // Структурализм: “за” и “против”. – М.: Прогресс, 1975. – С. 115–137.
3. Блумфилд Л. Язык : пер. с англ / Л. Блумфилд. – М.: Прогресс, 1968. – 607 с.
4. Говердовский В.И. История понятия коннотации / В.И. Говердовский // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. – 1979. – № 2. – С. 82–86.
5. Телия В.Н. Коннотация / В.Н. Телия // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энцикл., 1990. – С. 236.
6. Ashworth E.J. Language and Logic in the post-medieval period / E.J. Ashworth. – Boston, 1974. – 297 p.
7. Joseph H.W. An introduction to logic / H.W. Joseph – Oxford, 1946. – 286 p.

УДК 811.1-100

Лубянська І. В., асистент кафедри англійської мови та перекладу

ПЕРЕКЛАД ДІЛОВОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ

Згідно з В. Комісаровим, граматичні трансформації або граматичні заміни – це спосіб перекладу, при якому граматична одиниця в оригіналі перетворюється в одиницю мови перекладу з іншим граматичним значенням. Заміні може піддаватися граматична одиниця мови оригінала будь-якого рівня: словоформа, частина мови, член речення, речення певного типу. Зрозуміло, що при перекладі завжди відбувається заміна форм мови оригіналу на форми мови перекладу. Граматична заміна, як особливий спосіб перекладу, має на увазі не просто вживання в перекладі форм мови перекладу, а відмова від використання форм мови перекладу, аналогічних формам мови оригінала, заміну таких форм на інші, відмінні від них за граматичним значенням. А.Д. Швейцер визначав граматичні трансформації як трансформації, при яких перетворюється формальна структура вислову і залишається незмінним сенс, що констатує його, набір сем. Граматичні трансформації полягають в перетворенні структури речення в процесі перекладу відповідно до норм мови перекладу. Трансформація може бути повною або частковою залежно від того, чи змінюється структура речення повністю або частково. Зазвичай, коли замінюються головні члени речення, відбувається повна трансформація, якщо ж замінюються лише другорядні – часткова. Окрім заміни членів речення можуть замінюватися і частини мови. Найчастіше це відбувається одночасно. Масштаб і глибина перекладацьких трансформацій бувають різноманітними – від трансформацій, які спричиняють відносно невелику відмінність тексту мови перекладу з текстом мови оригінала, до випадків так званого парадоксального перекладу, коли зовнішня несхожість тексту оригінала і тексту перекладу така, що важко відразу ж визнати переклад, і лише поміркувавши можна дійти висновку, що рішення оптимальне, що перекласти ближче до тексту було просто неможливо, що перед нами переклад.

Основні типи граматичних трансформацій включають:

- синтаксичне уподібнення (дослівний переклад);
- розчленовування речення;
- об'єднання речень;
- граматичні заміни (форми слова, частини мови або члена речення).

А. Д. Швейцер класифікував граматичні трансформації таким чином:

1) об'єднання речень – спосіб перекладу, при якому синтаксична структура речення в оригіналі перетворюється шляхом з'єднання двох простих речень в одне складне.

2) розчленовування речення – спосіб перекладу, при якому синтаксична структура речення в оригіналі перетворюється в дві або більше предикативні структури мови перекладу.

3) додавання граматикалізованих одиниць, наприклад, союзів, займенників і т.п.

4) вилучення граматикалізованих елементів.

Як вже було зазначено вище, граматичні трансформації полягають у перетворенні структури речення в процесі перекладу відповідно до норм мови перекладу. Вони можуть відбуватися на синтаксичному рівні і на морфологічному рівні.

Граматичні трансформації полягають в перетворенні структури речення в процесі перекладу відповідно до норм перекладацької мови. Вони можуть відбуватися на синтаксичному рівні і на морфологічному рівні.

Література

1. Лилова А. Введение в общую теорию перевода / А. Лилова. – М.: Высшая школа, 1985. – 256 с.

2. Львовская З. Д. Теоретические проблемы перевода / З.Д. Львовская – М.: Высшая школа, 1985. – 232 с.
3. Любимец Л. П. Ділові папери / Л.П. Любимець – К.: Рад. шк., 1981. – 78 с.
4. Миньяр-Белоручев Р. К. Общая теория перевода и устный перевод / Р. К. Миньяр-Белоручев. – М.: Воениздат, 1980. – 237 с.
5. Мирам Г. Э. Профессия: переводчик / Г.Э. Мирам. – К.: Ника-Центр, 1999. – 160с.
6. Паршин А. Теория и практика перевода / А. Паршин. – М.: Русский язык, 2000. – 161 с.

УДК 81'373(043)

Петрашина Л.А., асистент кафедри англійської мови та перекладу

МЕТОДИ АНАЛІЗУ ХУДОЖНІХ КОНЦЕПТІВ

У зв'язку з порівняно малим часом вивчення проблеми художніх (текстових) концептів на сьогодні не існує єдиної прийнятої усіма дослідниками методики аналізу художніх концептів. О.Є. Беспалова під художнім (текстовим – термін О.М. Кагановської) пропонує розуміти «одиницю свідомості поета або письменника, яка отримує свою репрезентацію в художньому творі або сукупності творів і виражає індивідуально-авторське осмислення суті предметів або явищ». [2:6]

Методи, що їх застосовують дослідники, відрізняються в залежності від цілей, поставлених у дослідженні, від матеріалу та суб'єктивного вибору вченого. Проте всі студії мають за мету аналіз тексту як концептосфери, що наповнена концептами різних рівнів, вивчення яких допоможе глибше зрозуміти індивідуально-авторську картину світу, а також сприятиме більш повному її розумінню читачем. Під розумінням ми маємо на увазі усвідомлення не лише наявного тексту, але й контексту й підтексту.

Найбільш складним питанням сутності аналізу художніх концептів є необхідність їх виокремлення та визначення засобів їх репрезентації.

На думку С.О. Тимошенко [6] усі підходи до аналізу текстових концептів можна розділити на дві групи: перша – «відсистемний підхід», при якому визначається ключове слово – номінатор концепту в тексті, та вивчаються його словникові дефініції, а також розглядаються відношення між мовними одиницями, що експлікують концепт у тексті, та моделюється лексико-семантичне поле концепту на основі отриманих даних.

Другий підхід – «відтекстовий» - характеризується виявленням ключового слова – номінанта концепту у тексті та визначенням кола його лексичної сполучуваності, що допомагає віднайти індивідуально-авторські концепти та їх специфічні риси, а також наблизитися до розуміння індивідуально-авторської картини світу. Проте, як зазначає С.О. Тимошенко, головна складність при застосуванні цієї методики полягає в тому, що не завжди можливо визначити ключове слово за допомогою вибірки і кількісного аналізу, тому що завдяки особливостям створення художніх текстів, «частотність використання не завжди є показником ядерного компоненту поля» [6:2]. До того ж, концепт у художньому тексті може бути вираженим не вербально, а репрезентуватися за допомогою асоціацій, що допомагають розкрити його сутність.

Взагалі, класифікуючи методи аналізу, ми можемо розділити їх наступним чином: ті, що стосуються вивчення структури концепту (наприклад, моделювання асоціативно-смыслового поля [5:149]; методика, запропонована Л.Г. Бабенко [1]); ті, що стосуються вивчення концептосфери всього тексту як сукупності концептів різних рівнів (О.М. Кагановська [3]); та такі, що застосовують для вивчення адекватності перекладу їх інваріантів (О.А. Огнева [4]).

Аналіз когнітивних структур художнього тексту та їх номінантів з метою вивчення ступеню адекватності їх перекладу розкриває причини недостатнього розуміння мовної

картини світу тексту оригінала тими, що сприймають його за допомогою інтерпретації перекладача.

Метод, запропонований О.А. Огневою, уможливує вивчення механізмів когнітивного сприйняття картини світу автором та її інтерпретації перекладачем. Під час порівняльного аналізу художніх концептів тексту-оригіналу та тексту-перекладу сукупність концептів художнього твору, тобто його концептосферу, дослідник пропонує розглядати як єдність змістового й формального рівнів [4:94]. Згідно неї, змістовий рівень – це сукупність когнітивних утворень у тексті, які можливо вишикувати у вигляді ієрархічної структури, у якій мінімальною одиницею концептосфери стає концепт-елемент; сукупність концепт-елементів утворює субконцепт, декілька субконцептів можуть об'єднуватися у концепт. Всі концепти художнього твору утворюють його концептосферу. О.А. Огнева зазначає, що розглядаючи концептосферу з точки зору формального рівня, ми маємо справу із сукупністю певних когнітивних конструкцій: статичних, тобто фреймів, і динамічних, тобто сценаріїв або сцен [4:94]. У свою чергу фрейми розглядаються дослідником як сукупність субфреймів, що об'єднані між собою єдиним субконцептом, який функціонує у рамках даного фрейму, субфрейми поділяються на фрейм-елементи, поєднанні загальним концепт-елементом. Усі фрейм-елементи репрезентовані мовними номінантами у тексті. Першим етапом аналізу є відбір художніх творів певного автора, тематики, або епохи, що відтворюють мовну картину світу, яка стає матеріалом дослідження. Під час розглядання відібраних творів виявляються важливі для авторів дослідження концепти (зазначимо, що визначення тих чи інших художніх концептів – це суб'єктивно-авторська точка зору). Надалі відібрані концепти групуються за частотністю їх вживання у художніх творах, що аналізуються, і надалі уся увага дослідника концентрується на найбільш вживаних. Складається їх перелік, та вводиться поняття «концепт N», яке позначає ті художні концепти, які завдяки малій кількості вживання не підпадають під аналіз. За польовою структурою кожний концепт на основі частотності вживання розташовується від найбільш до найменш вживаних за наступною градацією: ядерний концепт – концепт приадресованої зони – концепт найближчої периферії – концепт дальньої периферії – концепт крайньої периферії. Результати цієї градації фіксуються графічно, таким чином ми отримуємо графічну модель концептосфери художнього матеріалу, що аналізується. Наступним кроком стає виділення з структури кожного концепту певної кількості субконцептів і складання їх переліку. На цьому етапі також вважається за необхідне ввести поняття «субконцепт N» для позначення сукупності субконцептів, що не підлягають аналізу. Подібно до концептів, субконцепти також грабуються на основі частотності їх вживання – від ядра (центру) до периферії. Із структури субконцептів, що підлягають аналізу, виділяються концепт-елементи. Аналогічно з аналізом концептів та субконцептів, вводиться поняття «концепт-елемент n» для позначення тих концепт-елементів, що не будуть аналізуватися. Таким чином, отримуємо розгорнуту графічну модель концептосфери матеріалу аналізу.

На другому етапі - етапі когнітивно-порівняльного моделювання, встановлюються типи когнітивних структур, у яких одиниці функціонують – фрейми, сценарії, сцени. Як і на першому етапі дослідження, вводиться поняття «N-когнітивна структура» для позначення тих когнітивних конструкцій, які, внаслідок свого нечастого вжитку, не приймалися до уваги при аналізі. Далі вивчається план вираження та план змісту мовних та мовленнєвих структур, що служать номінантами когнітивних конструкцій, що аналізуються. Визначені плани змісту і плани вираження когнітивних структур концептосфери текстів-оригіналів зіставляються з їх аналогами концептосфер текстів-перекладів. Під час подальшого аналізу визначається ступінь симетрії або асиметрії номінантів когнітивних елементів в оригіналі та перекладі з точки зору планів змісту і вираження. Результати даного аналізу представляються у вигляді графічної когнітивної структури. Її вивчення уможливує пояснення причин перекладацьких помилок під час перекладу текстів [4: 96].

Таким чином, вищеописана методика служит не тільки виявленню, описанню та аналізу концептосфери художнього тексту з точки зору польової структури концепту та когнітивних структур, в яких він функціонує, але й може допомогти розв'язанню проблематичних ситуацій, що виникають під час перекладу художнього твору.

Література

1. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика: [учебник; практикум] / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. – М. : Флинта : Наука, 2003. – 496 с.
2. Беспалова О. Е. Концептосфера поэзии Н. С. Гумилева в ее лексическом представлении: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. — СПб., 2002. – 17 с.
3. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романтики середини ХХ сторіччя) / О. М. Кагановська. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 292 с.
4. Огнева Е. А. Когнитивно-сопоставительное моделирование концептосферы художественного текста (на материале перевода русской прозы на французский и английский языки). Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук / Е.А. Огнева. – Белгород, 2009. – 407 с.
5. Родионова Н.А. Метод моделирования ассоциативно-смысловых полей в поэтическом тексте / Н.А. Родионова // Вестник СамГУ. – 2009. - № 1. – С. 145-150.
6. Тимощенко С.А. О концептуальном анализе как методе лингвистических исследований // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/3_KAND_2007/Philologia/18494.doc.htm – Заголовок з екрана.

УДК 811.111'25 (075д)

Пономарьова О.П., асистент кафедри англійської мови та перекладу

TRANSLATION OF ENGLISH AND RUSSIAN IDIOMS

The types of idioms, their structural and semantic peculiarities, main translation strategies used in translation of idioms, difficulties that the translator meets while translating English idioms will be analyzed in this article.

The aim of the article is to present the problem of equivalence in the target language, to look through main translation strategies used in translation of idioms.

Phraseological units usually are formed from national sayings, prejudices, and cultural traditions. Very often they reflect the peculiarities of the culture of the language they belong to; moreover they reflect history of that nation, their attitude towards world, stereotypes they believe in, etc. Russian phraseologisms are very similar to English idioms. They as well are classified into several groups, have the feature of reproducibility and perform nominative and communicative functions as English idoms. Shansky in his book defines phraseologisms as 'frozen patterns of language that consist of two or more components and allow little or no variation in form, structure or meaning' [7 ;28]. Another linguist, Senina, in her book defines phraseological units as a semantically bound set of words that are not produced at the moment of conversation but are reproduced as a rigid lexico-grammatical units with a firm semantical background [5;201]. Furthermore, Senina distinguishes tree types of phraseologisms according to their stylistically expressive function: interstylistic, bookish and colloquial phraseological units. Interstylistic phraseological units are rigid phrases that has absolutely non expressive feature and can be used in all styles of speech. For example: от всего сердца (sincelly, from all heart), под открытым небом (under open sky). Another type that is distinguished by Senina is bookish phraseological units. Such units have high emotionalexpressive features and are used in publicistic style and literature, for example: в мгновение ока (immediately), стереть с лица земли (to destroy). The last type is colloquial phraseological units. It is probably the largest

group out of these three types of phraseologisms. For example: ни кола ни двора, кожа да кости (very thin). Phraseologisms of this type not only label some kind of present event but also indicate the relation between the speaker and the event, in other words contains in it irony, mocking, etc. For example: пустить слезу (start to cry), наломать дров (to get into trouble) [5;211]. Another linguist Vinogradov states that phraseologisms can be divided into three large groups: lexical phraseologisms, predicative and comparative phraseologisms [4;183]. Moving on to English idioms, it is important to notice that English language is very rich of idioms, there many theorists who analyze and defines English idioms, and one of them is Mona Baker. Baker in her book *In Other Words* distinguishes idiom from collocation by the transparency of meaning and flexibility patterning. According to Baker, idioms are “frozen patterns of language which allow little or no variation in form and often carry meanings which can not be deduced from their individual components” [1;63].

In order to make a good translation from English into Russian it is important to know both about Russian and about English idioms and their translation peculiarities. According to Vinogradov, if the form of the idiom is not essential in the context then the translator does not have to preserve the internal shape of the idiom. It is important to transfer the emotional, stylistic and functional information of the original idiom. Of course, the translator must always try to translate phraseologism by phraseologism, however it is not always possible as not always there is an equivalent in the target language or there is an equivalent but it is not suitable according to its stylistic features. Therefore, Vinogradov distinguishes the following translation strategies: translation by one word, translation by description and carbon paper translation. Translation by one word is possible when there is no equivalent in the target language or there is an equivalent but it is not suitable according to its emotional, stylistic and expressive function. Translation by description, in other words the translator translates an idiom by describing or paraphrasing the meaning of the idiom using free set of words. The last translation strategy distinguished by Vinogradov is carbon paper translation. It is used very seldom as word for word translation of an idiom sounds very foreign in the target language. Carbon paper translation may be useful when it is important to transfer play of words of the original idiom [4;190].

The research has shown that even though there are a number of exact equivalents in the target language, still there is a lack of equivalent idioms in Russian language. In addition, the most prevailing translation strategy turned out to be translation by description according to Vinogradov, also there were examples of translation by applying exact equivalents and partial equivalents in the target language. On the whole, the use of different strategies in translation of idioms in literary translation illustrates the diverse ways of treatment of this interesting, peculiar and difficult part of language. However, idioms express the uniqueness of the language and culture in which they are originated and, therefore, the strategies for their translation need careful consideration and the translators need deep knowledge of the source and target languages and cultures.

Література

1. Baker M., *In Other Words* / M. Baker, London: Routledge. 1992 – 320 p.
2. Longman Dictionary of Contemporary English – Harlow, Pearson Educational Limited, 2001. - 470с.
3. Oxford Advanced Learner’s Dictionary. Oxford: Oxford University Press, 2000.
4. Виноградов В. С. Перевод: общие и лексические вопросы / В.С. Виноградов. Москва: Университет книжный дом. 2004 – 224 с.
5. Инфантова Г. Г., Барлас Л. Г., Сейфулин М. Г., Сенина Н. А.,. Русский язык: введение в науку о языке: лексикология этимология фразеология лексикография./ Г.Г. Инфантова, Л.Г. Барлас, М.Г. Сейфулин, Н.А. Сенина. Мосва: Академический проект. 2010 – 278 с.
6. Рецкер Я., Теория перевода и переводческая практика: очерки лингвистической теории перевода./ Я. Рецкер. Москва: Международные отношения. 1974. – 185 с.
7. Шанский, Н. М. Фразеология современного русского языка. / Н.М. Шанский. Москва: Высшая школа. 1969 – 274 с.

СИСТЕМА «TRANSLATION MEMORY», КАК ОБЯЗАТЕЛЬНЫЙ ИНСТРУМЕНТ СОВРЕМЕННОГО ПЕРЕВОДЧИКА

Бурное развитие технического прогресса привело к увеличению числа технических устройств, машин и другой сложной техники, без которых жизнь современного человека практически немыслима. Соответственно, увеличивается и объем документации. Большинство производителей сегодня не ограничиваются своим локальным рынком и активно осваивают региональные рынки. При этом локализация продукции, в том числе перевод описания продукта на местный язык, является одним из обязательных условий для выхода на новый рынок.

В то же время, хотя производители регулярно выпускают новые версии своих продуктов — автомобилей, экскаваторов, компьютеров и мобильных телефонов, программного обеспечения, — далеко не все из них принципиально отличаются от предыдущих моделей. Подчас новая модель телефона представляет собой слегка измененную предыдущую модель. Новые версии продаются лучше, поэтому производителям приходится регулярно обновлять свои продукты. В результате документация по каждому из таких продуктов зачастую на 70-90% совпадает с той, что была у предыдущей версии.

Два фактора — большой объем требующих перевода документов и их высокая повторяемость — послужили стимулом к созданию технологии Translation Memory (сокращенно именуется ТМ, общепринятый русский перевод этого термина отсутствует). Суть технологии ТМ можно образно передать одной фразой: «Не переводить один и тот же текст дважды». Иначе говоря, Translation Memory используется для повторного использования ранее сделанных переводов. Это позволяет серьезно сократить время на подготовку перевода, особенно при работе с текстами, имеющими высокую степень повторяемости.

Технология ТМ работает по принципу накопления результатов перевода: в процессе перевода в базе ТМ сохраняются исходный текст и его перевод. Для облегчения обработки информации и сравнения различных документов система Translation Memory разбивает весь текст на отдельные кусочки, которые называются сегментами. Такими сегментами чаще всего являются предложения, но могут быть приняты и другие правила сегментации. При загрузке нового текста система ТМ осуществляет сегментирование и сравнивает сегменты исходного текста с уже имеющимися в подключенной базе переводов. Если системе удастся найти полностью или частично совпадающий сегмент, то его перевод отображается с указанием совпадения в процентах. Сегменты, которые отличаются от сохраненного текста, выделяются подсветкой. Таким образом, переводчику остается только перевести новые сегменты и отредактировать частично совпадающие. Как правило, задается порог совпадений на уровне не ниже 75%, так как если установить меньший процент совпадений, то увеличатся затраты на редактирование текста. Каждое изменение или новый перевод сохраняются в ТМ, так что нет необходимости переводить одно и то же дважды.

Важно также постоянно пополнять базу Translation Memory, сохраняя в базе пары сегментов «исходный текст — правильный перевод». Это позволит значительно сократить время, необходимое для перевода сходных текстов. Помимо снижения трудоемкости перевода система ТМ позволяет выдержать единство терминологии и стиля во всей документации.

В каждой конкретной системе Translation Memory данные хранятся в своем собственном формате, но существует международный стандарт TMX (англ. Translation Memory eXchange format). Благодаря этому результаты работы переводчиков можно

обменивать между приложениями, то есть переводчик работающий с OmegaT может использовать память переводов, созданную в ТРАДОСе (Trados) и наоборот. К наиболее популярным системам относятся: Deja Vu, OmegaT, Trados, Metatexis, Star Transit, Wordfast.

Сфера применения данных систем весьма разнообразна. Их можно применять при переводе технических и юридических текстов с большим количеством повторяющихся предложений и фраз, отчетов, графики, официальной документации, текстов, содержащих много специфических терминов, любых других текстов, требующих корректного и качественного перевода.

Использование технологии ТМ обеспечивает переводчику следующие преимущества:

- повышение производительности труда и увеличение прибыли. Подстановка даже на 80% совпадающих сегментов из базы переводов может сократить время работы над переводом на 50-60%. Как показывает практика, гораздо эффективнее править уже готовый перевод, чем переводить заново — «с нуля»;
- использование технологии ТМ повышает скорость перевода за счет уменьшения объема механической работы (до 30-50% для технических текстов и до 80% для юридических и официальных документов). Однако важно отметить, что ТМ не выполняет перевод за переводчика, а является мощным инструментом для сокращения затрат при переводе повторяющихся текстов;
- единство терминологии и стиля при наличии базы переводов по тематике переводимого документа. Это особенно важно при переводе узкоспециальной документации;
- улучшение последовательности перевода, особенно при работе группы переводчиков над одним проектом.

Отдельно отметим, что в западных странах, где технология Translation Memory давно уже стала де-факто обязательным инструментом переводчика, средства, потраченные на создание базы переводов, рассматриваются не как затраты, а скорее, как инвестиции в стабильную и качественную работу, что увеличивает не только прибыль, но и стоимость самой компании.

УДК 372.881.111.1'25(043)

Tarapatov Michael, senior instructor

INTERPRETER'S TRANSFORMATIONS USED WHEN TRANSLATING BRITISH POLITICS

Translation of political literature from one language into another is impossible without grammatically prearranged transformations (namely, change of the syntactic structure). Grammatically prearranged transformations are of great importance when translating politics. Very often the interpreter has to add or omit some words since the syntaxes of the source and the target languages are appreciably different. Moreover, transformations of the syntax are sometimes necessitated by lexical peculiarities. Here one might come to the conclusion that transformations frequently happen to be of both the lexical and the grammatical character.

*The vigil of the British Embassy, supported last week by many prominent people and still continuing, the marches last Saturday, the resolutions or organizations **have done something to show that Blair doesn't speak for Britain.***

*Цілодобова акція протесту біля будівлі британського посольства, що отримала минулого тижня підтримку серед багатьох видних діячів, все ще продовжується. Ця акція протесту, демонстрації, що відбулися минулої суботи, а також зроблені різними організаціями численні заяви **явно свідчать про те, що Блер зовсім не говорить від імені всього англійського народу.***

While translating this fragment, we made the following changes. The sentence was divided into two parts. We often do that when translating short newspaper articles (news in brief) and the first lines of the articles of informative character (leads). Practically, we are forced to do that because the first lines usually announce the main information given in the paragraph. As a matter of fact, sentences containing two various pieces of information are not characteristic of the Ukrainian writing. The division of the sentence into two parts made us repeat the phrase *цілодобова акція протесту*.

The word *vigil – пильнування* acquired here quite a different meaning: *цілодобова акція протесту*. Since *нічне пильнування* is one of the semantic components of the word *vigil*, the term *цілодобова акція протесту* fully renders the sense of the given word. Besides, it is noteworthy that the English participle *supported* was transformed into the Ukrainian attributive clause *що отримала підтримку*, which was caused by quite a small number of participles available in the Ukrainian language.

We also inserted a number of words, such as *біля будівлі (посольства), а також зроблені різними організаціями численні заяви*. The strengthening function of the phrase *have done something to show* was rendered by *явно свідчать*.

The lexical meaning of the English intransitive verb *to speak (for)* was rendered with the help of the Ukrainian phrase *говорить от имени*. And finally, we replaced the metonymic word *Britain* by the phrase *всього англійського народу*.

Thus while translating this sentence, we made use of both grammatically and lexically prearranged transformations.

The structural features of the English language require structural completeness of the sentence. One can not omit a word without supplying another one instead. This criterion is determined by stylistic preference of the language to prevent the word and make the sentence more emphatic. The need of syntactical completeness of the sentences as well as a number of stylistic criteria explains the wide use of structure filling words. Here belong the pronouns (one, ones, this, that, these, those) and a few modal verbs (to do, to be, to have, shall, should, will, would, can, could, might, may, must, ought, need, dare). It's quite evident that the structure filling words do not have any denotative meaning. They are absolutely contextual and syntactically predetermined. As far as the verb-filling words, they are usually divided into two parts: fully and partially filling ones. To the first group belongs the verb *to do* in Present Indefinite which acts like a fully filling word. It can replace the verbs of function. To the second group belong all other structure filling words. They act like a part of the whole, just like the representative of a compound verb form.

While translating the structure filling words, we have to use words of complete meaning (sometimes pronouns) or make use of some other kinds of functional filling.

The new British Government will face many problems, both acute and chronic: an acute one will be Northern Ireland, acute among chronic ones will be inflation and rising prices.

*Новий британський уряд зіткнеться з багатьма проблемами як невідкладного, так і затяжного характеру. До невідкладних **проблем** відноситься ситуація у Північній Ірландії, а до **проблем** затяжного характеру, - інфляція і зростання цін.*

Sometimes owing to some reasons, some constructions have more applications in the source language and fewer applications in the target language. A vivid example is the passive voice which is widely used in English mostly due to disappearance of the word flexion. As a result, both indirect and predicative object may be transformed into an object inside a passive construction.

*Stones and bottles **were showered** upon a Negro demonstration in Milwaukee by white racists.*

*Білі расисти **закидали** каменями і пляшками негрівську демонстрацію в Мілуоки.*

It is noteworthy that the *passive-active* transformation can not give a sufficient result in a passive construction where the stress is made on the recipient of the action, whereas in an active

construction the stress is made on the doer of the action. The widespread use of passive constructions in the English language happens often enough, which is explained by unimportance of the doer of that action.

Divergences are found in translating the infinitive as attribute expressing following actions, for example:

*The president warned of drastic steps **to be taken** against racialists in the Zambian copper belt.*

*Президент попередив, **що** проти білих расистів в Мідному поясі Замбії **будуть запроваджені** рішучі заходи.*

The infinitive functioning as attribute is transformed into an object clause with the verb in the Future tense.

Grammatically and lexically prearranged transformations frequently require supplementation or omission of some words or elements. Therefore omission and supplementation are frequently combined with other types of grammatically prearranged transformations and even more frequently with substitution of parts of speech. Supplementation of parts of speech is well characterized by such factors as the difference in structures of the sentences and short English sentences requiring long-spread interpretation in the Ukrainian language.

*The American troops were **thought to be heading** toward Saigon, but **no one seemed to be aware** of fierce resistance of the nation.*

***Вважалося, що** американські війська прямують на Сайгон, **але здавалося, що** ніхто не знав про жорстокий опір місцевого населення.*

In translating this fragment, we had to render the meaning of the subjective-with-the-infinitive constructions by introducing the related object-clauses.

In the following example, supplementation was caused by absence of the lexical equivalent in Ukrainian for the English *conservationists*.

*The actions of Congress and of North Carolina and Tennessee statesmen, aided by gifts of wise **conservationists**, have set this land aside as Great Smoky National Park.*

*Завдяки зусиллям Конгресу і державних діячів штатів Північна Кароліна і Теннесі, а також завдяки пожертвуванням **любителів природи, що розуміють всю важливість її збереження**, цю місцевість на березі ріки Смоки-Хилл було перетворено на Національний парк.*

The English passive participle *aided* was rendered with the help of the preposition *завдяки*. We should also point at such a lexically and grammatically prearranged transformation as *have set this land aside* – *цю місцевість ... було перетворено* (Active – Passive).

Ellipsis involves omission of one element. In other words, in ellipsis that element is replaced by nothing. This is the case with leaving something unsaid which is nevertheless understood. It does not include every instance when the hearer or the reader has to supply the missing information. It includes only those cases where the grammatical structure itself points at an element or at a number of elements that can fill the “empty space”. Here are some examples:

*The United States donated two millions dollars and Britain one and a half millions pounds. (omitted element: **donated** in second clause).*

*Here are four strategies. Choose any of them. (omitted element: **strategy**)*

All the aforementioned examples are sufficient evidence to the fact that each time we translate British politics, we have to introduce various transformations, both of the lexical and of the grammatical characters. Given the absolutely different associative understanding of the world (the lexis) by the Ukrainians and by the British and given the two absolutely different syntaxes (the grammar), it is not at all surprising that an English sentence does not necessarily completely corresponds to the Ukrainian one. Very frequently the structure of a Ukrainian sentence absolutely differs from that of the English one. The word order is different; the parts of the sentences and the positions of the clauses are also different. In some instances, concepts expressed by some English parts of speech are rendered in Ukrainian with the help of absolutely

different Ukrainian parts of speech. One should remember that the compressed way of expression in the English language can not be efficiently replicated in the Ukrainian language. Therefore the interpreter has to “decompress” the sentence so that it can become easy to perceive and understand, i.e. the interpreter sometimes has to insert words or expressions. Sometimes it is even necessary to propose two Ukrainian sentences in order to faithfully render the sense presented in one English sentence. Nevertheless, some differences in usage of some specific features make us leave some minor elements unsaid for the sake of translating the whole. This brings us to the conclusion that the problems of lexically and syntactically prearranged transformations are very much urgent, requiring further research. The question is still open to discussion.

Bibliography

1. Латышев Л.К., Семенов А.Л. Перевод: теория, практика и методика преподавания: Учеб. пособие для студ. перевод, фак. высш. учеб. заведений / Л.К. Латышев, А.Л. Семенов. - М.: Издательский центр "Академия", 2003. - 192 с.
2. Федорова Н.П., Варшавская А.И.: Перевод с английского языка. Повышенный уровень. - Ч. 1.: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений - СПб: Филологический факультет СПбГУ / Н.П.Федорова, А.И.Варшавская. - М.: Издательский центр "Академия", 2004. - 160 с.

УДК 811.111'367.633'25(043)

Хоровець В.С., асистент кафедри англійської мови та перекладу

ПРИЙМЕННИК: СЛОВО ЧИ МОРФЕМА

Прийменники викликають постійний інтерес мовознавців своєю багатогранністю і неосаяжністю, оскільки є однією з найбільш суперечливих частин мови. Можна з упевненістю сказати, що дослідження цього пласту лексики становлять так звані «споконвічні проблеми». Отже, їхня **актуальність** безумовна. Проблеми частин мови, зокрема службових слів, завжди залишаються актуальними як з лінгвістичної, так і з методичної точки зору. Адже в сучасній лінгвістиці ще не сформовано єдиного погляду на визначення, роль і місце прийменника в системі частин мови, а цей факт є досить важливим для ефективного викладання як рідної, так і іноземної мов.

Як можна бачити з робіт попередників, одним з найважливіших питань у розгляді прийменника є питання визначення його статусу в системі частин мови. Про складність і неоднозначність лінгвістичної сутності прийменника свідчать різні погляди науковців на цей лексико-граматичний розряд слів.

У сучасній лінгвістиці сформувалося принаймні три основні підходи до визначення статусу прийменника.

Перший, традиційний, є найбільш поширеним. Згідно з ним, прийменник – службова лексема з послабленим тією чи іншою мірою лексичним значенням [1; 13; 15]. Але навіть серед прибічників цього підходу, які вважають прийменник службовим словом, немає єдності щодо питання про наявність чи відсутність лексичного значення у прийменника. А.С. Колодяжний стверджує, що з погляду значення прийменники займають проміжне становище між повнозначними словами та структурними елементами [6; 15].

Автори “Русской грамматики” акцентують увагу на службовій функції прийменників, відзначаючи, що прийменники виражають такі ж відношення, що і непрямі відмінки іменників. Але, на відміну від непрямих відмінків, прийменники виражають ці відношення точніше та більш диференційовано [13: 704]. Цієї ж точки зору дотримується М.В. Леонова, яка акцентує увагу на службовій ролі прийменника, підкреслюючи, що “він обслуговує повнозначні слова: оформляє синтаксичну залежність іменника від інших слів”[10: 246]. На користь наявності у прийменника лексичного значення виступає

О. І. Смирницький, який, погоджуючись з тим, що прийменники виступають в мовленні не як самостійні одиниці, а виконують службову функцію у поєднанні з повнозначними словами, стверджує, що прийменники є конкретними словами, тому вони обов'язково повинні мати своє лексичне (словникове) значення [14: 369].

Автори "Курсу сучасної української літературної мови" М.А. Жовтобрюх, Б.М. Кулик, підкреслюючи службову роль прийменників, зазначають, що за допомогою прийменників відбувається диференціація відмінкових форм і у поєднанні з цими формами кожний з прийменників характеризує певні смислові відношення: просторові, часові, причинові, умовні та ін. [5: 393].

Схожу точку зору демонструє І.К. Кучеренко, який є представником другого підходу. Цей підхід тлумачить прийменник як самостійне слово, що має повноцінне лексичне значення. Прийменники наділені реальним лексичним, а не тільки граматичним значенням, що підтверджують такі явища, як перекладність прийменників, їх полісемія, синонімія й антонімія [8: 15-17]. Прийменники можна поділити за семантичними полями (просторові, часові, причинні, способу дії), що можливо лише при наявності лексичного значення. Прийменник своїм значенням принципово не відрізняється від інших слів: у ньому знаходять відображення явища дійсності. "Але значення прийменника має свої особливості. Насамперед воно визначається високим ступенем узагальненості, яка, однак, не означає "збіднення", "стирання" чи навіть "втрати" лексичного значення. Через таку особливість прийменникове значення – конкретне в кожному окремому випадку – розкривається в контексті, у сполученні з іншими словами" [8: 12-23].

Третій підхід кваліфікує прийменники як особливого роду морфеми. До такої точки зору наближались у своїх працях О.О. Потебня, О.М. Пешковський, В.В. Виноградов та деякі інші [2; 11; 12]. Концепцію морфемної природи прийменника теоретично обґрунтував Є. Курилович; поглибив, розбудував і послідовно застосовував на матеріалі сучасної української літературної мови І.Р. Вихованець. Є. Курилович пропонує розглядати прийменникові звороти як одне слово, яке складається з трьох морфем: самостійної або "автосемантичної морфеми" (кореня), та двох субморфем прийменника та відмінкового закінчення. Як підкреслює Є. Курилович, прийменник є не самостійним словом, що керує відмінковою формою, а основною субморфемою, яка разом із відмінковим закінченням (додатковою субморфемою) утворює складну морфему. "Прийменник керує або, точніше, імплікує тільки відмінкове закінчення як таке, а не відминок (тобто не відмінкову форму)" [7, с.176, 180]. Незважаючи на певну незалежність прийменника від означуваного іменника, яка виявляється у можливості вживання між прийменником та іменником інших самостійних членів синтаксичної конструкції, дослідник ставить прийменник і відмінкові закінчення синтетичних відмінків з функціональної точки зору на один рівень: "Ця відносна (обмежена) свобода прийменників не дозволяє вважати їх рангом вище, ніж відмінкові закінчення так званих синтетичних відмінків ... З функціональної точки зору обидва засоби вираження перебувають на одному і тому ж рівні" [7, 177].

І.Р. Вихованець називає прийменники "аналітичними синтаксичними морфемами", підкреслюючи їх не-частиномовний морфемний характер та суто синтаксичне призначення: "Вони обслуговують слова-частини мови або синтаксичні одиниці вищого рангу, виконуючи роль релятивних елементів" [4: 23]. В протиріччя прихильникам наявності лексичного значення у прийменників, вчений стверджує, що вони позбавлені лексичного значення і виражають не лексичну семантику, а релятивну, як відмінкові форми та інші морфеми. На відміну від повнозначних слів, які називають предмети, процеси, ознаки навколишньої дійсності, прийменники як аналітичні синтаксичні морфеми виражають лише відношення між предметами та явищами дійсності не самостійно, а тільки із повнозначними словами [4: 23-24]. Крім лексичного, І.Р. Вихованець пропонує застосовувати синтаксичний і морфологічний критерії при визначенні статусу прийменників. Синтаксичний критерій, на його погляд, ще більш

увиразнює статус прийменників як аналітичних синтаксичних морфем, тому що вони не виконують самостійно функції членів речення, а лише оформлюють синтаксичні зв'язки і семантико-синтаксичні відношення між словами і реченнями [3: 18]. Відносно морфологічного критерію, він переконливо підтверджує морфемну природу прийменників: вони виступають як одноморфемні, на противагу частинам мови, яким навіть у мінімальному вияві притаманне членування на дві морфеми – кореневу і релятивну.

Таким чином, ми бачимо, що в сучасному мовознавстві немає єдності поглядів стосовно природи прийменника, але найаргументованішою видається концепція про прийменник як окремий тип слів-морфем, основна функція яких полягає у переведенні субстантива із субстантивної позиції у прислівникову, яка в останні роки знаходить все більше і більше прихильників.

Література

1. Бондаренко В.С. Предлоги в современном русском языке / В.С. Бондаренко. – М. : Учпедгиз, 1961. – 73 с.
2. Виноградов В.В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) / В.В. Виноградов / [Под ред. Г.А. Золотовой]. – 4-изд. – М.: Рус. яз., 2001. – 720 с.
3. Вихованець І.Р. Прийменникова система української мови / І.Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1980. – 286 с.
4. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І.Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с.
5. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови, Ч.І / М.А. Жовтобрюх, Б.М. Кулик. – К. : Радянська школа, 1965. – 423 с.
6. Колодяжний А.С. Прийменник / А.С. Колодяжний. – Харків: Вид-во Харків. ун-ту, 1960. – 165 с.
7. Курилович Е. Проблема классификации падежей / Е. Курилович // Курилович Е. Очерки по лингвистике. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1962. – С. 175 – 181.
8. Кучеренко І.К. Лексичне значення прийменника / І.К. Кучеренко // Мовознавство. – 1973. – № 3. – С. 12-23.
9. Леонова М.В. Сучасна українська літературна мова: морфологія / М.В. Леонова. – К.: Вища шк., 1983. – 264 с.
10. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. / А.М. Пешковский. – 8-е изд., доп. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 544 с.
11. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике / А.А. Потебня. – М.: Учпедгиз, 1958. – Т. 1-2. – 536 с.
12. Русская грамматика: в 2т.; [под ред. Н.Н. Барской и Н.Г. Герасимовой]. – М.: Наука, 1980. – Т.І – 784с.; – Т.ІІ – 712 с.
13. Смирницкий А.И. Морфология английского языка / А.И. Смирницкий. – М.: Изд-во лит-ры на иностр. языках, 1959. – 440 с.

УДК 811.1 - 115

Філатова К.О., асистент кафедри англійської мови та перекладу

ДОСВІД ОНОМАСІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ КОЛОРАТИВНИХ КОМПОЗИТ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ ТА НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВ)

Сучасні ономасіологічні дослідження спрямовані на встановлення мовних та позамовних чинників номінації [1, 6]. Намагаючись пояснити зв'язок між номінативною структурою мовної одиниці, її значенням і концептом, з одного боку, та відображеними в них властивостями об'єктів дійсності, з іншого, ономасіологія розглядає будь-який об'єкт лексичної номінації крізь призму ономасіологічної структури слова, в якому одні

властивості об'єкта втілені у формі мовного знака, інші, навпаки, складають семантичний вміст цього знака.

У цьому ракурсі когнітивно-ономасіологічний аналіз англійської, української та новогрецької колоративної композити передбачає встановлення особливостей формування колірного концепту, а порівняльний аналіз їхніх ономасіологічних особливостей допоможе нам виявити спільні та відмінні риси, характерні для композитного утворення трьох мов, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою роботи є ономасіологічний аналіз англійської, української та новогрецької композити з колоративним компонентом.

Поставлена мета досягається через розв'язання таких конкретних завдань:

1. розроблення методики аналізу ономасіологічних особливостей англійської, української та новогрецької композити з колоративним компонентом.

2. узагальнення ономасіологічних особливостей англійської, української та новогрецької колоративної композити;

3. встановлення аломорфних та ізоморфних характеристик англійської, української та новогрецької колоративної композити.

З огляду на це, об'єктом дослідження ми вбачаємо колоративну композиту в англійській, українській та новогрецькій мовах.

Предмет дослідження – особливості ономасіологічної структури англійської, української та новогрецької колоративної композити у порівняльному аспекті.

Методологічним підґрунтям, здатним забезпечити виконання поставлених нами завдань, є проведення порівняльного ономасіологічного аналізу з метою дослідження ізоморфних та аломорфних характеристик композитних утворень в англійській, українській та новогрецькій мовах. В основі нашого дослідження – методика аналізу ономасіологічної структури, розроблена Селівановою О.О. [2].

Матеріалом для дослідження слугували 1306 колоративних композит в англійській, українській та новогрецькій мовах.

Порівняльний аналіз ономасіологічних особливостей колоративних композит в англійській, українській та новогрецькій мовах передбачає розроблення комплексної методики дослідження з дотриманням такої послідовності:

Крок 1. Нами було відібрано композити в англійській, українській та новогрецькій мовах, що мають у своєму складі колоративний компонент. На цьому етапі основною стала робота із лексикографічними джерелами англійської, української та новогрецької мов.

Крок 2. На даному етапі ми систематизували колоративні композити за колоративним компонентом, який вони містять. Систематизація колоративних композит за колоративним компонентом, який вони містять, дає нам змогу чітко прослідкувати, як один і той самий колір у складі англійської, української та новогрецької колоративної композити поводить себе в трьох порівнювальних мовах та впливає на значення всього композитного утворення.

Крок 3. Основою для порівняння колоративних композит трьох мов в нашому випадку може слугувати форма колоративної композити та її семантичне значення, що разом формують ономасіологічну структуру, яка досліджується через ментально-психонетичний комплекс [2]. В центрі цього комплексу знаходиться когнітивна модель фрейма, що складається з *диктуму*, який виражає істинні знання про об'єкти, *асоціативно-термінальної частини*, що співвідносить об'єкти з елементами людського досвіду, набутого протягом життя та *модусу*, який відбиває оцінку суб'єктом істинних знань про об'єкт. *Колоратема*, яка є одиницею ментально-психонетичного комплексу, представлена в кожній складовій цього комплексу та виражає співвіднесення з різними значеннями кольору.

Таким чином, беручи до уваги смислове значення кожної англійської, української та новогрецької композити з колоративним компонентом, її можна було віднести до тієї чи іншої колоратеми ментально-психонетичного комплексу моделі фрейма.

I. Диктум представлений:

- *yellowroot* – “any of several plants with yellow roots” [WTNIDELU: 2650], *рожевобокій* – «який має бік (боки) рожевого кольору» [BTCCУМ:1230], *μαυρογένης* - *чорнобородий* – «πρόσωπο που έχει μαύρο γένι» – людина, яка носить чорну бороду;

II. Асоціативно-термінальний компонент представлений:

- *greenhorn* – “an inexperienced or unsophisticated person” [WTNIDELU: 997] – символ зеленого – “недосвідченість, що межує з глупотою та наївністю”, *жовтоблакитник* – «назва прихильника української національної ідеї» [BTCCУМ:370] – символ жовто-блакитного – «колір українського державного прапора», *γαλανόλευκη* – «η ελληνική ημαία» – національний прапор Греції - від *γαλανόλευκος* – біло-голубий – кольори, обрані для прапора цієї держави;

- *greenbone* – “any of several fishes having the bones green when cooked” [WTNIDELU: 996], *червоноламкість* – «властивість сталі з великим вмістом сірки давати тріщини при гарячій обробці тиском (купання, штампування, вальцювання)» [BTCCУМ: 1598], *ασπροκτρινίζω* – вигорати, вицвітати (про річ);

- *bluebush* – “a shrub bearing a profusion of blue flowers” [WTNIDELU: 241], *жовтофіоль* – «кімнатна або садова трав’яниста рослина з жовтими або червоно-жовтими запашними квітками» [BTCCУМ: 370], *κοκκινόψαρο* - *окунь* – «εδώδιμο παχύ ψάρι του Ατλαντικού Ωκεανού με κόκκινο χρώμα και αγκάθια στο κεφάλι» - велика їстівна риба північної частини Атлантичного океану червоного кольору і шипами на голові;

III. Підрівень колоративних корелятивів у модусі представлений колоратами, що відображають оцінку суб’єктом відносно істинних знань про колір, їх емоційне сприйняття: напр.: *blue-chip* – “being among the leaders in some class” [WTNIDELU: 241], *білодеревець* – «майстер неполірованих столярних виробів, столяр» [BTCCУМ:81], *γαλαζοαιμάτος* – *блакитних кровей* - «αυτός που σχετίζεται με την αριστοκρατία, που έχει αριστοκρατική καταγωγή» - був пов’язаний з аристократією, який має дворянське походження».

Крок 4. Порівнюючи ономасіологічну структуру колоративних композит англійської, української та новогрецької мов через ментально-психонетичний комплекс моделі фрейма, ми виявили ізоморфні та аломорфні риси колоративних композит в англійській, українській та новогрецькій мовах.

Проведений ономасіологічний аналіз композит з колоративним компонентом в англійській, українській та новогрецькій мовах, який стає можливим при аналізі семантики колоративних композит, виявив загальне та специфічне в їх ономасіологічній структурі. Результати нашого дослідження розкривають переважання ізоморфних рис у колоративних композит в англійській, українській та новогрецькій мовах над аломорфними, а також тісний зв’язок колоративних композит в трьох мовах в силу універсальності семантики колоративних компонентів.

Література

1. Кубрякова Е.С. Словообразование как процесс номинации и его отличительные формальные и содержательные характеристики / Е.С. Кубрякова // Теоретические основы словообразования и вопросы создания сложных лексических единиц. – Пятигорск: Изд-во Пятигорск. гос. пед. ин-та иностр. яз., 1988. – С. 3-23.

2. Селиванова Е.А. Когнитивная ономасиология / Е.А. Селиванова. – К.: Фитосоциоцентр, 2000. – 248 с.

СЛОВНИКИ

BTCCУМ: Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / За ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

WTNIDELU: Webster's Third New International Dictionary of the English Language
Unabridged/Ed. by Ph. B. Gove. – Springfield: Merriam-Webster Inc., Publ., 1981. – 2662 p.
Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας του Γ. Μπαμπινιώτη

**СЕКЦІЯ
ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОДИНИЦІ:
ЇХ ЗАРОДЖЕННЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ В МОВЛЕННІ**

УДК 372.8:811.112.2`243(043)

Воеводина Н. М., кандидат филологических наук, доцент

ГРАММАТИЧЕСКАЯ ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ

Явления интерференции давно известны лингвистам. Они выражаются в отклонениях от нормы одного языка под воздействием другого в речи билингвов. Причем интерференция проявляется на всех уровнях языковой системы: на фонетическом, грамматическом и лексическом уровне. Фонетическая интерференция, особенно на начальном этапе, чрезвычайно разнообразна. Грамматическая интерференция, по сравнению с фонетической, не отличается большим разнообразием, однако как и фонетическая, она характеризуется регулярностью проявления в речи билингвов, и поэтому представляет интерес для лингвистов.

Как правило, перенос конструкций и форм направлен, главным образом, из родного языка в иностранный.

Интерференция проявляется и там, где изучается два иностранных языка, в нашем случае немецкий, на базе английского в условиях контактирования родного языка, английского и немецкого, причем интерференция здесь имеет свои особенности. Практика преподавания немецкого языка на базе английского показывает, что основное интерферирующее воздействие на систему второго иностранного языка идет не со стороны родного языка, в нашем случае английского языка. Взаимодействие языковых систем имеет как положительные, так и негативные стороны.

Положительным является то, что, имея определенный опыт изучения первого иностранного языка и языковую базу, студенты легче и быстрее усваивают структуру второго иностранного языка, особенно, если эти языки имеют определенные сходства. Негативным же является то, что осознание этого сходства неизбежно приводит студентов к желанию перенести уже имеющиеся навыки, выработанные в процессе овладения первым иностранным языком, на второй. Причем не только там, где эти сходства имеются, но и там, где они частичны или отсутствуют полностью.

Дело в том, что системы английского и немецкого языков ближе друг другу, чем к системе русского языка, у них много общих черт, что сразу подмечают студенты, например, наличие артиклей, сходные модальные глаголы, сходные видо-временные глагольные формы и т.д.

Грамматическая интерференция проявляется как на уровне морфологии, так и на синтаксическом уровне.

Знание особенностей языковых систем, вступающих в контакт, делает явления интерференции предсказуемыми, а следовательно, и устранимыми. Последовательная работа преподавателя со студентами, направленная на изучение второго иностранного языка в сопоставлении с первым на всех языковых уровнях и подкрепленная серией специально разработанных упражнений, поможет предупредить, а в случае появления – устранить ошибки, порождаемые интерференцией, и сделать процесс обучения второму иностранному языку более эффективным.

СИСТЕМНІСТЬ У СФЕРІ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Положення про те, що фразеологія не утворює системи, жодною мірою не заперечує наявності у сфері фразеології системних явищ. Відсутність у фразеологізмів власного функціонального поля не означає, що вони не можуть входити до функціонального поля інших одиниць.

Оскільки фразеологізми є знаками мови такого ж порядку, як і слова, то правомірно вважати їх одиницями системних угруповань лексики. Найвідомішими парадигматичними утвореннями фразеології є синонімія і антонімія.

Явище синонімії у лексиці і в фразеології зокрема виникає внаслідок прояву асиметрії словесного знака, коли ідея прагне виразити себе в іншій матеріальній формі. Незначні або другорядні зміни форми породжують таке явище як варіантність, а суттєві зміни — явище синонімії.

Загальноприйнятого визначення синоніма на сьогоднішній день немає. Багато що залежить від напрямку теоретичного дослідження синонімії, яким притаманні певні принципи. В основі одних визначень синонімів лежить повна тотожність окремих структурних елементів значень [1, 168], в основі інших — вказівки на предметну співвіднесеність чи відтінки значень [3, 127—232] і т. д.

При визначенні синонімів дослідник спирається на два види ознак, за якими синонімічні одиниці ототожнюються, за іншими диференціюються. Ототожнюються синоніми в першу чергу по лінії значення, однак лише його інваріанта.

Синоніми мусять мати однакову сполучуваність. Порівн.: *bis auf die Knochen* і *bis aufs Messer*. У них однаковий семантичний інваріант — "до крайньої міри", отже вони синонімізуються. Але у цих фразеологізмів різна сполучуваність. Фразеологізм *bis auf die Knochen* сполучається із словами *spüren, blamieren, naß sein* і т. п., а *bis aufs Messer* — зі словами *kämpfen, streiten*. [2, 258] Очевидно, все ж, що це не синоніми, що вони входять у різні синонімічні ряди.

Серед диференційних ознак перше місце, безумовно, займає словесне оформлення і образ. Сюди належать також стилістичне розташування лексики, експресивні ті емоційні відтінки значення та асоціація лексичних одиниць, у тому числі й фразеологізмів, на семантичному рівні етичного характеру.

Об'єднання фразеологізмів-синонімів в одну групу за інваріантним чи за понятійним принципом не співпадає за обсягом з функціональним чи з понятійним полем, із семантичною групою тощо. Порівн.: наприклад, понятійну групу на позначення поняття "народження" (*Geburt*): *ablegen, frisch (beim Schwein), gebären, jungen, niederkommen, ins Kindbett kommen, in die Wochen kommen, zur Welt bringen; das Licht der Welt erblicken; abnabeln* [4, 132].

Таке співвідношення лексем і фразеологізмів міститься у кожній підгрупі системної організації лексичного складу німецької мови у праці Ф. Дорнзайфа. Це свідчення того, що фразеологізми, а тим більше фразеологічні синоніми покривають далеко неповно, а точніше лише мізерну частку семантичного простору лексичного складу німецької мови. [1, 170]

Вивчення фразеологічної антонімії стосується проблеми дослідження семантичних зв'язків і системних відношень мовних одиниць. До центральних питань цієї проблеми належать: вивчення теоретичних основ фразеологічної антонімії, визначення критеріїв антонімічності фразеологізмів, виявлення їх структурних типів та характерних ознак, дослідження зв'язку антонімії фразеологізмів з такими системними явищами як синонімія і полісемія, із системою фразеології взагалі та з системою мови, мається на увазі вивчення лексико-фразеологічних парадигм, як основи лексико-фразеологічної системи мови тощо.

Суть антонімії і фразеологічної антонімії зокрема полягає в полярному протиставленні значень фразеологізмів при їх семантичній спільності. Тут спостерігається дія антонімії: протиставлення двох полярних сторін однієї сутності. Для виявлення антонімії фразеологізмів обов'язковими є наявність полярності і спільності семантики.

Фразеологізми *ein alter (schlauer) Fuchs* "старий (хитрий) лис" — *alter Esel* "старий осел" співвідносяться за спільністю загального семантичного значення "розум людини" і протиставляються своїми конкретними полярними значеннями "розумна, хитра людина" — "дурна, нехитра людина". Відсутність спільності й полярності у семантиці фразеологізмів є свідченням того, що це різні одиниці [5, 267].

Важливим фактором у визначенні антонімів є категоріально граматичний компонент, тобто обидві одиниці, що антонімізуються, повинні належати до однієї частини мови. Порівн.: *hohes Tier* (*hochgestellte Persönlichkeit*) — *kleiner Mann* (*einfacher Mensch*) належать до субстантивних фразеологізмів.

Фразеологізми, що належать до різних лексико-граматичних категорій, не утворюють узуальних антонімів. Порівн. такі пари: *ein armer Hund* (бідний, нещасний) — субстантивний фразеологізм та *in Saus und Braus leben* (жити у розкоші, купатися як свр у маслі) — дієслівний фразеологізм. Ці фразеологізми мають різну сполучуваність, отже, вони можуть стати лише контекстуальними антонімами, тобто антонімізуватися лише за певних умов у певному контексті.

Не цілком з'ясованим і складним є питання ролі заперечення у визначенні антонімів. Деякі дослідники вважають, що усі заперечення, у тому числі і частка "не", служать показником антонімічності фразеологізмів. Цей погляд поділяють не всі вчені. А що стосується частки "не", то переважна більшість дослідників вважає її зовнішнім елементом у відношенні до фразеологізму.

Нерелевантним у визначенні антонімічності фразеологізмів є наявність у значенні конотативного компонента, тобто стилістична та експресивно-емоційна характеристика фразеологічних антонімів може бути однаковою для обох фразеологізмів, а може бути й різною.

Усі названі фразеологізми належать до літературно-розмовного шару лексики. Наступні антонімічні пари мають різну стилістичну та експресивно-емоційну характеристику: *auf großem Fuße leben* "жити на широку ногу" (літ.) — *auf dem Hunde sein* "терпіти нужду, бідувати" (розм., (рам.); *in Saus und Braus leben* "жити у розкоші" (розм.) — *auf dem Hunde sein* "бідувати, терпіти нужду" (розм., фам.) [5, 269].

Опрацювання проблем системності у сфері фразеології пов'язане з вивченням типів фразеологічних значень, зокрема, значення ідентифікуючого або характеризуючого типу, з аналізом явищ фразеологічної полісемії, омонімії, варіантності.

Першим, хто звернув увагу на багатозначність фразеологізмів, були лексикографи.

Полісемія фразеологізмів виникає внаслідок дії асиметричного дуалізму словесного знака. Означаюче фразеологізму, тобто його звукове оформлення, прагне набути інших означуваних, які виникають внаслідок семантичних зрушень. Розрізняють вторинні і паралельні семантичні зрушення [3, 143].

У смисловій структурі полісемантичних фразеологізмів розрізняють первинно-образне і вторинно-образне значення. Вони виникають внаслідок метафоризації. Первинно-образне значення виникає внаслідок метафоризації вільного словосполучення, а на його основі виникає вторинно-образне.

При паралельних семантичних зрушеннях усі значення полісемантичного фразеологізму виникають в результаті метафоризації вільного словосполучення. Такі значення характеризуються однорідністю, а не відносяться одне до одного як основне чи похідне і вторинне. Порівн.: *den Mund auf tun* має такі значення: 1) починати говорити після мовчання, казати що-небудь; 2) здивовано або захоплено слухати кого-небудь; 3) лаяти кого-небудь, кричати на когось; 4) посягати на що-небудь [2, 679].

Таким чином, парадигматичні відносини у сфері фразеології існують і мають відповідну значимість щодо прагнення виразити певне знання дійсності, досвід народу або емоційний стан в іншій матеріальній формі.

Література

1. Баран Я. А. Фразеологія у системі мови./ Я. А. Баран. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. – 176 с.
2. Бинович Л. Э., Гришин Н. Н. Немецко-русский фразеологический словарь / Л. Э. Бинович, Н. Н. Гришин. – [2-е изд.]. – М. : Рус. яз., 1975. – 656 с.
3. Burger H. Phraseologie: eine Einführung am Beispiel des Deutschen / H. Burger. – Berlin : Erich Schmidt, 1998. – 224 S.
4. Eismann W. Pragmatik und kulturelle Spezifik als Problem der Äquivalenz von Phraseologismen / W. Eismann // Von der Einwortmetapher zur Satzmetapher / [hrsg. von S. Baur u. Ch. Chlosta]. – Bochum : Universitätsverlag Brockmeyer, 1995. – 120 S.
5. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Sprache. / W. Fleischer – [2., durchges. und erg.- Aufl.]. – Tübingen : Niemeyer, 1997. – 299 S.

УДК 811.112.22

Гутникова А.В., к.филол.н., ст. преп. кафедры немецкой филологии

ПРОДУКТИВНЫЕ МОДЕЛИ ОБРАЗОВАНИЯ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В ШВЕДСКОМ ЯЗЫКЕ

Цель данной статьи заключается в определении наиболее продуктивных способов образования имен существительных на данном синхронном срезе. Объектом исследования в данной работе являются 997 имен существительных, образованных от исходных глаголов современного шведского языка и имеющих конкретную семантику из Шведско-русского словаря под редакцией Д.А. Милановой [1].

Как указывается в грамматиках шведского языка, наиболее продуктивным способом в словообразовании является аффиксация [2; 3], а в системе именного словопроизводства особой продуктивностью отличаются суффиксы *-are* и *-het*, например: *sport* «спорт» - *sportare* «спортсмен», *planmässig* «планомерный» - *planmässighet* «плановость, планомерность». Наряду с суффиксацией в шведском языке представлена конверсия в различных ее видах: *springa* «бегать» – *ett spring/springet* «беготня», *sticka* «колоть» – *stick* «укол». Анализ производных слов показал, что для отглагольной именной деривации используются: 1) два основных способа словообразования (суффиксный и безаффиксный); 2) 46 моделей с разной степенью продуктивности.

Безаффиксный способ словообразования представлен только четырьмя моделями, а именно: 1) субстантивация глагольной основы без фонетических изменений: *anträda* «начинать» – *anträd* «родословное дерево», *avdraga* «тискать» – *avdrag* «оттиск»; 2) субстантивация глагольной основы при наличии чередования гласных и согласных в корне: *gå* «идти» - *gång* «шарнир, резьба», *besta* «состоять, существовать» - *bestand* «лесонасаждение, древостой»; 3) субстантивация глагольной основы с изменением гласных: *angripa* «нападать, разъедать» - *angrepp* «коррозия», *laga* «лежать» – *lägg* «слой, комплект»; 4) субстантивация глагольного инфинитива: *anmäla* «докладывать, заявлять» - *anmälan* «объявление, донесение, рецензия», *börja* «начинаться» - *början* «исток». Таким образом, эти производные единицы являются результатом морфологической и синтаксической конверсии, причем производящей основой служат только глаголы германского происхождения. Удельный вес этих безаффиксных производных составляет всего 5,4% от общего корпуса исследуемых единиц, что позволяет определить его как непродуктивный в отношении имен существительных с конкретным значением на данном синхронном срезе.

Суффиксные производные составляют основной корпус отглагольных имен существительных с субстанциональным значением – 94,6%, и основой для таких образований служат как шведские глаголы, так и заимствования из латыни и французского языка. Такие дериваты являются продуктом эксплицитной деривации, так как в их структуре имеется формальный признак - словообразовательный формант.

Количество словообразовательных моделей в шведском языке – 26, наиболее продуктивными из них являются: глагольная основа, оформленная формантами *-are*, *-ing* / *-ling* / *-ning*, *-e*.

Самым продуктивным словообразовательным средством в отношении конкретных имен существительных может быть признан суффикс *-are*, удельный вес которого составляет 38%. Данный словообразовательный формант приходит в германские языки из латыни и является одним из наиболее продуктивных аффиксов словообразовательной системы германских языков: немецкого, английского, нидерландского и т.д.: *uppsätta* «монтировать» - *uppsättare* «монтажник», *klarera* «уплачивать таможенную пошлину» – *klararare* «судовой маклер».

Вторым по продуктивности в шведском языке является суффикс *-ing* и его варианты *-ling* и *-ning*, грамматическая характеристика которого также связана с мужским родом: *teckna* «рисовать, чертить» – *teckning* «рисунок, чертеж», *anrätta* «приготавливать» – *anrättning* «блюдо, еда», *anhopa* «накапливать» – *anhopning* «нагромождение, скопление»..

Имена существительные, содержащие в своей структуре суффикс *-e*, представлены в количестве 33 единиц: *fånga* «ловить» – *fånge* «пленный, арестант», *anda* «дышать» – *ande* «призрак, слуга». Отглагольные дериваты с суффиксом *-eri* (27 имен существительных) обозначают исключительно место, где производилось или производится действие, которое называет исходный глагол: *väva* «ткать» – *väveri* «ткацкая фабрика», *smälta* «плавить» – *smälteri* «плавильня», *salta* «посолить» – *salteri* «рыбозасолочный цех, завод». Все остальные модели образования отглагольных имен существительных с конкретным значением в шведском языке можно признать непродуктивными.

В шведском языке представлены 16 моделей образования имен существительных с конкретным значением от латинских и французских глаголов с использованием собственно романских формантов, которые также резко различаются по своей продуктивности.

Самой продуктивной моделью для появления производных с романским корнем является глагольная основа, оформленная суффиксом *-ator* / *ör* / *or* (7,9 %): *installera* «устанавливать» – *installatör* «установщик, монтажник», *laborera* «производить опыты» – *laborator* «ассистент кафедры», *taxera* «оценивать» – *taxator* «оценщик».

Второй по продуктивности является модель «глагольная основа + *ant* / *ent* / *at*». Такие отглагольные дериваты составляют в шведском языке почти 5 %: *fabricera* «производить» – *fabricant* «производитель», *praktisera* «практиковать» – *praktikant* «практикант». Достаточно продуктивной можно признать и модель с формантом *-tion*, которая имеет тоже целый спектр категориальных значений: *konstruera* «строить, конструировать» – *konstruktion* «конструкция, строение, чертеж», *komponera* «составлять» - *komposition* «сочинение, композиция».

Другие модели являются низкопродуктивными в современном шведском языке: *adaptera* «адаптировать» – *adapter* «адаптер, звукозаписывающее устройство», *makulera* «браковать» – *makulatur* «макулатура», *residera* «проживать» – *residens* «резиденция», *premiera* «премировать» – *premium* «награда школьнику».

Вышеизложенный анализ структурных особенностей отглагольных имен существительных с конкретной семантикой в современном шведском языке позволяет сделать следующие выводы:

- 1) образование подобных дериватов на данном синхронном срезе идет по 46 моделям, которые резко различаются по своей степени продуктивности.
- 2) в качестве исходных глаголов выступают преимущественно глаголы германского происхождения, и только 1/5 производящих основ имеет романское происхождение.

Литература

1. Маслова-Лошанская С.С. Краткий грамматический очерк к шведско-русскому словарю под редакцией Милановой Д.А. / С.С. Маслова-Лошанская. // Шведско-русский словарь. Изд. 4-е, испр. и доп. – М.: Советская Энциклопедия, 1973. – 760 с.
2. Миланова Д.А. Шведско-русский словарь. 63 500 слов / Д.А. Миланова. // Изд. 4-е, испр. и доп. С приложением краткого грамматического очерка, сост. к. филол. наук С.С. Масловой-Лошанской. – М.: Советская Энциклопедия, 1973. – 760 с.
3. Птицын А. Грамматика шведского языка / А. Птицын. — alpity@yandex.ru

УДК 811.112.2'373.7(043)

Даниленко О.С., ассистент

ХАРАКТЕРИСТИКА СУБЪЕКТА В СТРУКТУРЕ НЕМЕЦКОЙ ПОСЛОВИЦЫ

Несмотря на то, что морфологическая характеристика субъекта является традиционным вопросом языкознания, исследование данной синтаксической категории остается актуальным и на сегодняшний день.

В качестве определения подлежащего с достаточным минимальным набором его признаков мы предлагаем следующее. Подлежащее – один из главных членов предложения, который обозначает понятие предмета, номинируемого субстантивным словом или словосочетанием, действие, состояние или признак которого сообщается сказуемым. Иными словами, подлежащее – это обязательный член предложения, вместе со сказуемым, образующим структурное ядро предложения и, являясь исходной «зацепкой» за объективную действительность, обозначающий нечто, предсказуемое сказуемым [1].

Что касается выявления особенностей грамматической организации пословиц, то для них важна семантическая сторона грамматических категорий. Так, грамматическая форма пословиц соответствует характеру их содержания. Именно поэтому немецкие пословицы – это в основном повествовательные предложения. Господствующая форма глагола в пословицах – «вневременной» презенс индикатив. По той же причине множество пословиц построено как неопределенно-личные предложения с местоимением *man* [5, 43].

Номинативный способ, т. е. именительный падеж имени в немецком языке, занимает ведущее место в системе средств выражения субъекта высказывания. Однако он является не единственным способом для образования структуры субъекта.

Такие лингвисты как М. В. Классовский, С. Д. Кацнельсон, Ю. С. Степанов на своих примерах показывают, что формами подлежащего могут быть не только именительный падеж, но и косвенные падежи [2].

Выражение семантического субъекта косвенными падежами, в особенности дательным, широко представлено в немецких пословицах:

Aller guten Dingen sind drei. – Бог троицу любит.

Dem Reinen ist alles rein. – Чистому все чисто.

Dem Mutigen gehört die Welt. – Смелость города берет.

Дательный падеж выполняет типизирующую функцию и является фактом не столько парадигматики, сколько синтагматики, участвует в реализации предикативных отношений предложения, многопланово представляя грамматическую категорию лица, структурирует ряд личного субъекта; он семантически связан с предикатным компонентом. В то же

время дательный субъект – независимый компонент предложения: он не поставлен в форму, а ему приписан признак, соотношенный с ним. Дательный субъекта – «среда действия, безучастная к действию» [4, 336].

Анализируя способы представления личного обобщенного субъекта в пословицах, следует показать, что «семантические процессы, лежащие в основе сжимания рассказа в пословицу, связанные с нейтрализацией времени, вида, числа, лица действия /процесса/ или состояния с лексическими переносами имен и глаголов по подобию обусловлены, в первую очередь, денотативно-коннотативными преобразованиями в структуре разового предложения» [2]:

Gib dem Boden, so gibt er dir auch. – Удобрить землю – снимешь пшеницу.

Ohne Saat keine Ernte. – Кто не сеет, тот не жнет.

Besser gesund und schlank, als fett und krank. – Лучше быть здоровым, чем богатым.

Одним из важнейших средств выражения внутренней формы пословицы является персонификация, имеющая место в немецком языке:

Was Hänschen nicht lernt, lernt Hans nimmermehr. – Чему Ваня не научился, того Иван не выучит.

Was Hans für wahr hält, ist dem Franz kein Bargeld. – У всякого Павла своя правда.

Таким образом, при рассмотрении особенностей проявления категории субъекта, в структуре немецких пословиц доминировали номинативный способ, семантический субъект в дательном падеже и неопределенно-личное местоимение *man*.

Литература

1. Адмони В. Г. Синтаксис немецкого языка / В. Г. Адмони. – М., 1973. – 383 с.
2. Бабаянц В. А. Категория субъекта в структуре русской и немецкой пословицы / В. А. Бабаянц // Сборник научных трудов Северо-Кавказского государственного технического университета. Серия «Гуманитарные науки». – 2005.- №1 (13).
3. Бинович Л.Э., Немецко-русский фразеологический словарь. / Л. Э. Бинович, Н. Н. Гришин. Под ред. Д-ра Маличе — Клаппенбах и К. Агрикола, изд-е 2-е, испр. и доп. — М. : Русский язык, 1975. — 665 с.
4. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня Т. III. – 1968. – 336 с.
5. Райхштейн А. Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии / А. Д. Райхштейн — М. : Высш. шк., 1980. — 143 с.

УДК 81'373.7(045)

Дорменев В.С., старший преподаватель

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЕ ПОЛЕ ФЕ С ЛЕКСЕМОЙ *HAFER* (НА МАТЕРИАЛЕ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА)

В последнее время в лингвокультурологии прочно заняло своё место понятие *лингвокультурологического поля*. Убедительной выглядит концепция, разработанная В. В. Воробьёвым. Лингвокультурологическое поле (ЛП) – иерархическая система единиц, лингвокультурем (ЛК), обладающих общим значением и отражающих в себе систему соответствующих понятий культуры. Эта единица в отличие от слова и лексико-семантического варианта, включает в себя сегменты не только языкового значения, но и внеязыкового культурного смысла знака [1].

"Лингвокультурема как комплексная межуровневая единица, представляет собой диалектическое единство лингвистического и экстралингвистического (понятийного) или предметного содержания" [1, 44-45]. Целостность самого анализа заключается, по мнению автора, в том, что лингвистический анализ ЛК должен неизбежно дополняться когнитивным, при этом ЛК можно рассматривать как особый источник информации о

культуре. ЛК, носителями которых являются фразеологизмы (ФЕ), которые в свою очередь являются носителями этноспецифической информации.

Любая ФЕ, являясь продуктом духовно-практического освоения реальности и будучи результатом косвенной семантизации, включает в себе подобный маркер, так как несет на себе отпечаток уровня познания, культурных традиций, этических и эстетических ценностей, хозяйственного уклада, быта, географического положения, климатических условий и множества других факторов в жизни конкретного языкового коллектива. Даже тематика лексем, образов, наиболее часто употребляющихся при метафоризации значения, обусловлены вышеперечисленными факторами.

Скажем, в немецком языке насчитывается большое количество паремий с компонентом *Hafer*, например: *aus Hafer wird kein Reis und sät man ihn im Paradeis; den Hafer soll man einkleiben, die Gerste einstäuben; die den Hafer verdienen, (essen) bekommen ihn nicht; Hafer ist dem Pferde gut, aber zu viel übel tut; ehe der Hafer reif, ist das Pferd verhungert; Hafer und Zinsen schlafen nicht; jeder will einen Mund voll Hafer; man schneidet den Hafer nicht vorm Korn; wenn man keinen Hafer hat, muss man Klee füttern; es jemandem in seinen Hafer mischen*. В основе метафоризации вышеуказанных паремий лежит многовековой опыт крестьянского труда, сельского уклада жизни, наблюдений за развитием сельскохозяйственных растений в период вегетации, роста и созревания, использование урожая как сырьевой базы для содержания и развития сельскохозяйственного производства.

С точки зрения национальной специфики коммуникативного речевого поведения языковой личности как носителя национального языкового сознания можно подходить к этнокультуре как системе сознания, связанной с определенной этнической системой. Этноязыковое кодирование культурно-исторического опыта в значении языкового знака – "процесс более глубокий, осуществляемый на уровне когнитивных процессов, затрагивающих фундаментальные основы познания" [2, 82].

Набор ЛК с лексемой *Hafer* образуют ЛП, которое, в свою очередь, является частью национальной лингвокультуры. Как известно, в языке находит отражение то, что коммуникативно, социально значимо для определенного лингвокультурного сообщества. Наиболее очевидно национально-культурная информация проявляется в пословицах и поговорках. Ведь именно они выступают способом хранения жизненного опыта, наблюдений и мыслей, которые разделяются множеством представителей того или иного лингвокультурного сообщества.

Рассмотрим на примере нескольких паремий с этим компонентом, являющихся одновременно ЛК, отдельные сюжеты этого ЛП.

а). *Hier ist gut Hafer säen* – досл.: *здесь хорошо сеять овёс*. Употребляется в ситуации наступившей тишины. Уходит своими корнями в прошлое и означает необходимость тихой, безветренной погоды во время посева данной с/х культуры;

б). *Seinen Hafer versäen, ehe man auf den Acker kommt* – *посеять овёс не доходя до поля*. Истратить силы, прежде чем достигнуть поставленной цели;

в). *Der Hafer ist vor dem Korn reif geworden* – *овёс созрел, не успев дать всходы*. Младшая дочь выходит замуж раньше старшей дочери, что считалось в обществе неодобрительным поступком;

г). *Er hat den Hafer gut verkauft, die Mütze sitzt ihm schief* – *он выгодно продал овёс и шапка у него сидит набекрень*. У него все дела идут успешно, он всем доволен и выглядит соответственно;

д). *Er weiß, was der Hafer gilt* – *он знает сколько стоит овёс*. Он уже не ребёнок, имеет опыт и вокруг пальца его не проведёшь;

е). *Den Hafer von der Gans kaufen* – *купить овёс, который ранее был кормом для гусей*. В наше время употребляется для обозначения невыгодной, дорогой покупки;

ж). *Er schreitet seinen Hafer gut aus* – он может громко и хорошо прорекламировать свой овёс (на рынке). Он может умело использовать свой талант и умения для своего блага;

з). *Den Hafer(sack) höher (hoch) hängen* – вешать высоко мешок с овсом. Быть исхудавшим, истощённым. Экстралингвистическим содержанием данной ЛК является наблюдение за тем, как лошадь ест овёс, который ей доступен в ограниченном количестве из-за высоко подвешенного мешка с кормом;

и). *Ihn sticht der Hafer* – его колит овёс. Как известно, щетинки овса не обладают такой колкостью как ржаная или ячменная солома, поэтому солому из овса использовали в подушках. ЛК несёт информацию благополучия, уюта, покоя, сытости. Изначально речь идёт о тех лошадях, которых «кололи, щекотали» щетинки овса, т. к. они стояли на конюшне и не были заняты на работах.

Вышеизложенные лингвокультураны-паремии являются небольшой частью ЛК с компонентом *Hafer*, общее количество которых составляет вместе с диалектальными вариантами 64 единицы и образуют ЛП с компонентом *Hafer*. 43 ЛК этого поля носят антропоцентрическую направленность и 11 ЛК можно считать зоокультуранами – *den Hafer(sack) höher (hoch) hängen; ihn sticht der Hafer*. У 39 ЛК антропоцентризм выражен фигурантом мужского пола – на это указывает личное местоимение мужского рода третьего лица *er*. Например: *Er schreitet seinen Hafer gut aus; Er weiß, was der Hafer gilt; Er hat den Hafer gut verkauft, die Mütze sitzt ihm schief*. Фигурант мужского пола не имеет ни у одной ЛК однозначного обозначения.

Исследование ФЕ еще раз показывает, что актуальные для каждого языкового сообщества представления о мире неизбежно отражаются в языке этноса в виде концептуальных понятий, которые реализуются в первую очередь на лексико-фразеологическом уровне. Национально-культурная семантика языка – это результат истории, включающей и историю культуры, и чем богаче история народа, тем ярче и содержательнее единицы языка.

Литература

1. Воробьев В. В. Лингвокультурология (теория и методы) / В. В. Воробьев. – М. : Изд-во РУДН, 1997. – 331с.
2. Алефиренко Н. Ф. Этноязыковое кодирование смысла и культура / Н. Ф. Алефиренко // Филология и культура: Материалы III-й международной конференции. 16-18 мая 2001 г. / Отв. ред. Н.Н. Болдырев : В 3-х ч. – Ч. 2. – Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2001 – С. 82-84.
3. Гавриш В. И. Немецко-украинский фразеологический словарь / В. И. Гавриш, О. П. Пророченко. – К. : Радянська школа, 1981. – 798 с.

УДК 371.134:811.112.2

Кажан Ю. М., старший викладач

ВИКОРИСТАННЯ ПЕРЕВАГ ВЗАЄМОДІЇ РІДНОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ Й НІМЕЦЬКОЇ МОВ В УМОВАХ ПЛЮРИЛІНГВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Вивчення і навчання німецької мови (НМ) на базі англійської (АМ) відбувається більш швидко і ефективно, якщо слідувати певним принципам навчання, одним з яких є принцип когнітивного навчання та вивчення мови [5, с. 41]. Йдеться про свідоме використання тими, хто навчається, переваг взаємодії рідної (РМ) та іноземних мов (ІМ) в умовах плюрилінгвального навчання, про перенос наявних знань, умінь та навичок в РМ та АМ у сферу навчання НМ. Сферою зіставлення можуть бути як навчальні вміння, так і мовні явища та мовні і мовленнєві навички.

Наші власні спостереження підтверджують той факт, що, маючи досвід вивчення РМ та АМ, студенти намагаються порівнювати мовні явища, знаходити аналогії, робити

висновки. Е. Апелтауер (E. Apeltauer) зазначає, що металінгвістичні здібності, які були розвинені під час вивчення ІМ, дозволяють свідомо використовувати мовні засоби [4, с. 90]. Цей процес охоплює всі лінгвістичні рівні мови і створює можливості як для позитивного переносу, так і для інтерференції з боку РМ та АМ.

Д. Сайлетон та Л. Аронін (D. Singleton та L. Aronin) зазначають, що більше можливостей для позитивного переносу існує між такими мовами, які сприймаються студентами як „психотипологічно“ схожі [цит. за 6, с. 88-89], що має місце в нашому випадку. Але деякі науковці стверджують, що перенос приховує в собі небезпеку того, що студенти будуть використовувати АМ у якості моделі навіть там, де вона принципово відрізняється від НМ і взагалі від германських мов [6, с. 88-89]. Запобігти цієї „надгенералізації“ можна, якщо розвивати у студентів чутливість до лексичних явищ і сенсифікувати їх щодо можливостей і обмежень переносу.

АМ та НМ, будучи генетично близькими мовами, які розвинулись з дуже схожих мов (Althochdeutsch, Altenglisch), мають багато спільних рис, які можуть бути з успіхом використані в процесі навчання НМ на базі АМ. Крім того, розвиток НМ у ХХ сторіччі, та особливо в останні десятиріччя характеризується значним впливом АМ і прониканням у словарний запас НМ великої кількості англіцизмів. Але, з іншого боку, внаслідок того, що мови не контактували та розвивались на достатньо великій відстані одна від одної, можна стверджувати також, що лексичні підсистеми НМ та АМ мають багато відмінностей, що також має бути враховано при організації навчання.

Оскільки слово являє собою складну єдність форми і значення, то між словами у порівнюваних мовах на думку А. Е. Карлінського можливі такі відношення:

- 1) співпадає форма і значення слів в обох мовах;
- 2) співпадає форма слів, значення не співпадає;
- 3) співпадає значення слів, форма не співпадає;
- 4) не співпадають ані форма, ані значення слів [2, с. 4].

Тобто у кожній з порівнюваних мов існують, наприклад, слова, які співпадають за звуковою чи графічною формою і значенням, і тому не можуть викликати лексичної інтерференції. Існують також слова, які мають різний обсяг значень, що слугує об'єктивною основою для виникнення інтерференції.

У якості вихідного положення для порівняльного аналізу лексичних підсистем АМ та НМ ми приймаємо типологію лексичних міжмовних відповідностей Л. С. Бархударова, який виділяє три випадки збігу семантичної структури лексичних одиниць (ЛО) у мовах, що порівнюються: *повний, частковий та відсутність збігу* [1, с. 11 – 17], а також збіг у вимові, написанні та морфологічній структурі слова. Таким чином, віднесення слів до категорії міжмовних лексичних відповідностей відбувається з урахуванням: 1) значення, 2) вимови, 3) написання, 4) морфологічної структури слова [1, с. 11-17].

Найбільш розповсюдженим типом міжмовних лексичних відповідностей є *часткові відповідності*, коли одному слову в мові А відповідають два або більше слів у мові Б. До таких відповідностей Л. С. Бархударов відносить явища „включення“ та „пересікання“. „Включенням“ він називає такі стосунки між ЛО у двох порівнюваних мовах, коли коло значень слова у мові А ширше, ніж коло значень відповідного йому слова у мові Б. Так, наприклад, англійське слово *neck* має те ж саме значення, що й німецьке слово *Nacken* („шия, затилко“), але, крім того, воно може використовуватись і в інших значеннях, яких не має німецьке слово („комір“, „шийка скрипки“, „шийка зуба“, „пролив“, „коса“, „горлечко пляшки“). У випадку „пересікання“ між двома словами існує лише частковий збіг значень, при чому коло значень слова в мові А не може бути повністю включене до кола значень слова у мові Б. Наприклад, слово *kalt* в НМ та слово *cold* в АМ використовується у значенні „холодний“, але в АМ воно має також значення „слабкий, такий, що втратив силу“, „такий, що не містить радіоактивних речовин“, а в НМ, наприклад, у реченні „Ich bezahle für meine Wohnung 500 Euro kalt“ має значення „квартплата без сплати за опалення“ у контексті „Я сплачую за свою квартиру 500 Євро,

не враховуючи витрат на опалення“. М. І. Реутов стверджує, що більшість слів АМ, які відносяться до цієї групи, є більш широкими за значенням і їм відповідають в НМ два чи три слова [3, с. 127]. Він відносить до групи часткових відповідностей також форми НМ, які передають категорію роду в іменниках, напр., англ. *cook* / нім. *Koch, Köchin*.

Результати зіставного аналізу лексичних підсистем АМ та НМ дозволили нам розробити методичну типологію ЛО НМ. Слід зазначити, що до нашого списку ми включили лише прості слова, враховуючи той факт, що про значення, напр., складних, похідних або конвертованих слів студенти можуть здогадатися, якщо будуть використовувати певні техніки та стратегії.

Зазначені ЛО являють собою повні та часткові лексичні відповідності, які можуть розрізнятися за написанням чи вимовою. Тому ми пропонуємо класифікувати ЛО у 4 групи:

- I. Слова, які пишуться однаково, але мають різну вимову (напр., нім. *Charakter* / англ. *Character*, нім. *Club* / англ. *Club*).
- II. Слова, які пишуться по-різному, але вимовляються (приблизно) однаково (напр., нім. *Ingenieur* / англ. *engineer*, нім. *Haus* / англ. *house*).
- III. Слова, які пишуться та вимовляються по-різному (напр., нім. *Raum* /англ. *room*, нім. *Apfel* / англ. *apple*).
- IV. Слова, які пишуться та вимовляються (приблизно) однаково (напр., нім. *Glas* / англ. *glas*, нім. *hängen* / англ. *hang*).

Слова I групи більш доцільно пропонувати у вправах на читання (тому що вони пишуться однаково, а вимовляються по-різному), а слова II групи можна використовувати у вправах на формування лексичної компетенції в аудіюванні, слова III групи будуть більш зрозумілі при читанні, ніж при аудіюванні (за умови свідомого підходу студентів до використання спеціальних прийомів та стратегій), слова IV групи підійдуть для вправ як у читанні, так і в аудіюванні. Між словами АМ та НМ, які належать до III групи, існують певні звукові відповідності, які пов'язані з другим пересуванням приголосних, напр.:

- gh = ch: night – die Nacht
- t = s(s): water – das Wasser
- t = z: to – zu
- d = t: garden – der Garten
- p = f: open – offen
- f/v = b: to live – leben

Ці відповідності необхідно цілеспрямовано використовувати при роботі з текстами, пропонуючи студентам, наприклад, знайти в тексті німецькі слова, які б відповідали поданим англійським. Ефективними будуть також вправи на знаходження схожих слів у паралельних текстах на АМ та НМ. Звукові відповідності можуть бути надані у якості допомоги чи ні – в залежності від потенціалу групи, тому що, як зазначає М. Лютьехармс (М. Lutjeharms), процес впізнавання слів та здогадка про їхнє значення може проходити по-різному. Деякі студенти самостійно роблять висновки щодо існуючих графемно-звукових відповідностей в АМ та НМ, іншим потрібна допомога, їм необхідно давати конкретні вказівки при виконанні вправ [7, с. 11].

Отже, виявлені лінгвістичні особливості мають сприяти позитивному переносу з АМ у НМ на рівні мови, а головне завдання викладача полягає в тому, щоб з самого початку сенсibilізувати студентів до особливостей ЛО в обох мовах і сформувати у них навички аналізу мовних явищ, в нашому випадку схожих ЛО, полегшуючи собі таким чином доступ до нової ІМ.

Література

1. Бархударов Л. С. К вопросу о типах межъязыковых лексических соответствий (на материале английского и русского языков) / Л. С. Бархударов // Иностр.яз. в шк. – 1980. – № 5. – С. 11–17.

2. Карлинский А. Е. Типология речевой интерференции / А. Е. Карлинский // Зарубежное языкознание и литература. – 1980. – Вып. 2. – С. 3–10.
3. Реутов Н. И. Методика обучения языковому материалу немецкого языка как второго иностранного на базе английского на начальном этапе (в аспекте говорения) : дис. канд. пед. наук : 13.00.02 / Реутов Николай Иванович. – К., 1986. – 222 с
4. Apeltauer E. Grundlagen des Erst- und Zweitspracherwerbs. Fernstudieneinheit 15 / Ernst Apeltauer. – München : Langenscheidt, 1997. – 176 S.
5. Deutsch als zweite Fremdsprache / [G. Neuner, B. Hufeisen, A. Kursisa u.a.]. – München : Langenscheidt, 2009. – 176 S.
6. Kretzenbacher H.L. Deutsch nach Englisch: Didaktische Brücken für syntaktische Klammern [Электронный ресурс] / H.L. Kretzenbacher // Electronic Journal of Foreign Language Teaching (online). – 2009. – Vol. 6. – № 1. – P. 88–89. – Режим доступа до журн. : <http://e-flt.nus.edu.sg/v6n12009/kretzenbacher.htm#singleton2007>
7. Lutjeharms M. Tertiärsprache und Sprachbewusstheit. Was Lernende über den Einfluss der ersten Fremdsprache denken / M. Lutjeharms // Fremdsprache Deutsch. – 1999. – № 20. – S. 7–11.

УДК 811.112'373.421(043)

Каріда О. І., старший викладач

СТИЛИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СИНОНИМОВ В РАССКАЗЕ Г. БЕЛЛЯ «ПОТЕРЯННАЯ ЧЕСТЬ КАТАРИНЫ БЛЮМ» (H. BÖLL «DIE VERLORENE EHRE DER KATHARINA BLUM»)

Лингвистические, и экстралингвистические факторы эксплицитно и имплицитно маркируют языковое функционирование, создавая базу для именования объектов, явлений, событий, для обеспечения потребностей коммуникативного процесса. Выбор соответствующего слова или конструкции для наименования непосредственно связан с явлением синонимии в языке. Синонимы реализуют огромный потенциал в текстах художественного стиля, свидетельствуют о существовании как синонимической связи, которая закреплена языковым узусом, так и такой, которая возникает в определенных речевых или текстовых условиях. Лексическое значение слова полностью раскрывается лишь в контексте. «Контекстуальные синонимы – явление не лексикологическое, а стилистическое, так как они указывают на стилистико-релевантные моменты» [2, 56].

На основе анализа художественного текста были выбраны мини-контексты, в которых проявляется реализационный потенциал контекстуальной синонимии. Также представляется важным проследить, в какой мере контекст восполняет лексическую недостаточность слова для выражения данного понятия, определить то необходимое лексическое окружение, в котором бы полностью реализовалось необходимое понятийное содержание.

В центре рассказа Г. Белля «Потерянная честь Катарины Блум» („Die verlorene Ehre der Katharina Blum“) находится молодая привлекательная девушка, которая случайно становится объектом сенсационной уловки и политической гонки одной из бульварных газет. Защищаясь от оскорбления, клеветы, исходящей от подкупной общественной желтой прессы, девушка ведет себя мужественно и терпеливо, несмотря на то, что в эту историю были вовлечены все ее близкие друзья и родственники.

При описании роли газеты (желтой прессы) и отношения героев к ней автор использует в своем рассказе большое количество контекстуальных синонимов. В качестве примера можно рассмотреть следующий контекст:

„Lassen Sie die Finger vom Telefon und schlagen Sie morgen keine **Zeitung** auf“... „Trude kaufte **das Ding**, und sie fuhren schweigend im Taxi nach Hause.“... „... nicht nur wegen **der Zeitung**, von der Frau Blorna sagte, diese **Pest** verfolge einen in die ganze Welt, irgendwo

*sei man sicher; "... „und er las wieder und wieder „diesen **Dreck**, diesen verfluchten **Dreck**, der einen über die ganze Welt hin verfolgt, ...“ [1,171].*

Из данного мини-контекста видно, что автор употребляет контекстуальные синонимы для передачи в первую очередь чувств людей, их отношения к газете, и определяет ее роль в их жизни. Чтобы избежать повторения автор использует контекстуальные синонимы *die Zeitung* и *das Ding*, эксплицитно выражая сравнения отношения разных людей к данному референту. При помощи столкновения контекстуальных синонимов *Zeitung* и *Pest*, ярко выражается возмущенность и антипатия госпожи Блорна по отношению к этой газете, которая отравила жизнь ни в чем не повинной девушке. Происходит метафорический перенос значений слова «газета» и «чума». Благодаря такому экспрессивному потенциалу в данном контексте автор добился ярко выраженного сравнения распространявшихся в то время газет, которые занимались осквернением жизни людей, передачей лживой информации, решали судьбы людей, с эпидемией чумы, которая так же, как и информация в тогдашних газетах, возникала не из чего и забирала жизни многих людей. На основе следующего соотношения *Zeitung/Dreck* был использован именно разговорный пласт лексики, слово в переносном значении, тем самым подчеркнут специфический характер деятельности данной газеты, которая действительно занималась грязными, нечестными делами.

Неоценима роль узуальных синонимов, которые автор использует, для характеристики действий героев: *„Katharina habe sich als sehr gute Schützin erwiesen und ihn darauf aufmerksam gemacht, dass sie schon als junges Mädchen beim Schützenverein gekellnert habe und gelegentlich mal habe **ballern** dürfen.“ ... „Das hatte ich mir genau zeigen lassen, als wir damals im Wald **geschossen** haben.“ [1,175].* Номинативные единицы, *ballern* ‘палить’ (разг.) и *schliessen* ‘стрелять’ совпадают по основной семантике и являются узуальными синонимами. Они характеризуют как действие, так и саму героиню, придавая разную стилистическую окраску высказыванию. При употреблении слова *„ballern“*, которое относится к разговорному пласту лексики, автор характеризует речь девушки, которая имеет свое определенное мнение о процессе стрельбы. И в то же время акцентируется внимание на самом процессе: в первом случае она «палила» из оружия, когда была юной девчонкой. Здесь возможно подчеркивается ее неопытность, наивное, ребяческое обращение с оружием. Во втором же варианте она употребляет слово *„schliessen“* – стрелять – стилистически нейтральное, характеризуя процесс с иной стороны, ответственной и профессиональной, к тому же здесь имела место определенная цель стрельбы в отличие от первого опыта обращения с оружием. Очевидна граница отношения героини к стрельбе.

Подобное употребление узуальных синонимов можно проследить и в следующем отрывке: *„Die Personen, mit denen Götten bis zum Betreten des Cafe Polkt in Berührung kam, sind alle **erfasst** und überprüft worden.“ ... „Ich möchte, dass er dort verschwindet, bevor sie ihn entdecken, möchte gleichzeitig, dass sie ihn **schnappen**, damit die Sache ein Ende hat.“ [1,180].* При помощи узуальных синонимов *„erfassen“* (нейтр.) и *„schnappen“* (разгов.) автор создает контраст в речи двух героев, подчеркивая их отношение к событию. Один герой говорит о случившемся нейтрально, а другой – с гневом, ненавистью, жаждой увидеть развязку, когда преступник будет наказан. В данном контексте употребление синонимов позволяет выразить самые тонкие оттенки мыслей, чувств, максимально точно соответствуют тому, что хотел сказать человек.

В своем произведении Генрих Белль использует такой прием как синонимическое противопоставление при помощи имплицитного выражения. Например: *„Gehen wir von diesem äußerst niedrigen Niveau sofort wieder auf höhere Ebenen.“* Здесь речь идет о социальных уровнях. Сами по себе синонимы в данном контексте являются узуальными, к тому же они стилистически нейтральны. Можно отметить, что автору удалось не только передать контраст, противопоставление низшего уровня высшему, наглядное разграничение плохого от хорошего, но и избежать тавтологии, используя различные

номинативные формы референта 'уровень', которые подготовлены эксплицитным смыслом (*niedrigen, höhere*).

В анализируемом тексте встречается интенсификация эмоционального содержания текста за счет интенсивного употребления эмотивно-окрашенных номинативных единиц в пределах одного небольшого контекста. Например: „*Warum kommt einem plötzlich sein eigenes Arbeitszimmer so **scheußlich** vor, fast durcheinander und schmutzig, obwohl kein Stäubchen zu entdecken ist und alles am rechten Platz? ... plötzlich so **widerwärtig**, sogar die Bücherregale **ekelhaft** und den handsignierten Chagall an der Wand geradezu verdächtig, ...*” [1, 182]. В данном фрагменте узуальные синонимы передают информацию о негативных чувствах девушки, ее настроении в ее квартире, где прослеживается увеличение интенсивности негативных эмоций. Происходит усиление воздействия значения синонимов на читателя: *отвратительно, противно, мерзко*. Интересен пример с использованием повторной номинации, в ходе которой одно и то же лицо получает различные обозначения, согласно признаку, который закладывается в основу наименования: “*Ich bin sicher, dass sie den Schlüssel ihrem **Ludwig** gegeben hat und dass dieser **Kerl** jetzt seit zwei Tagen da hockt. Ich habe einfach Angst, um Katharina, um die Polizeibeamten, auch um diesen dummen jungen Bengel ... Damit mein Haus und mein Name doch im Zusammenhang mit diesem **Banditen** in die Schlagzeilen kommt?*” [1,182]. В данном мини-контексте прослеживается раскрытие объекта по мере осознания его говорящим. При первой встрече с персонажем *Ludwig*, говорящий (Alois Sträubleder) называет его по имени, затем субъективная оценка выходит на первый план обозначения. Так при помощи контекстуальных синонимов имеющих негативную оценку *Bengel* ‘мальчишка’, *Kerl* презр. ‘субъект, тип’, *Bandit* ‘бандит, разбойник’ реализуется восходящая градация, интенсифицирующая негативные эмоции субъекта речи. Следует обратить внимание и на то, что негативное отношение говорящего реализуется с первой номинации благодаря имплицитно выраженной мотивации референта. Подкрепляют этот факт местоимения *ihr, dieser*, прилагательные *dummen jungen*, которые указывают на негативное восприятие действующего лица (*Ludwig*) говорящим.

Литература

1. Böll, H. Die verlorene Ehre der Katharina Blum / H. Böll.– Köln: Kiepenheuer & Witsch, 1978.–189 S.
2. Riesel, E., Schendels E. Deutsche Stilistik // E.Riesel.,E.Schendels -M: Verlag Hochschule,1975.- 314 S.

УДК 821.111 Бай (043)

Кожухова Г.О., старший преподаватель

ВАРИАЦИЯ ОБРАЗА РОМАНТИЧЕСКОГО ГЕРОЯ В ПОЭМЕ БАЙРОНА «МАЗЕПА»

Имя английского поэта-романтика Джорджа Ноэла Гордона Байрона стало не только для его современников, но и для последующих поколений в разных странах мира воплощением понятия романтического героя. После Наполеона Бонапарта трудно было найти в первые десятилетия 19 века человека, чья жизнь как частная, так и творческая вызывала к себе такой неоднозначный интерес. Еще при жизни вокруг Байрона складывались легенды. Поэта наделяли неслыханными страстями, пороками, превращали в демоническую личность. От фамилии поэта со временем образовали абстрактное существительное – «байронизм».

Байронизм имел широкое, связанное не только с литературой, содержание. Он включал в себя определенный тип поведения, чувств, ощущений, особенное отношение к миру. Причину и своеобразие столь сильного влияния Байрона Ф. М. Достоевский объяснял тем, что «Байронизм появился в минуту страшной тоски людей, разочарования

их и почти отчаяния... Старые кумиры лежали разбитые. И вот в эту-то минуту и явился великий и могучий гений, страстный поэт. В его звуках зазвучала тогдашняя тоска человечества и мрачное разочарование его в своем назначении, и в обманувших его идеалах. Это была новая и неслыханная еще тогда муза мести и печали, проклятия и отчаяния. Дух байронизма вдруг пронесся как бы по всему человечеству, все оно откликнулось ему» [1, 113].

Личность Байрона легко ассоциировалась с героями его поэтических произведений. И романтический герой его поэзии получил название байронического героя. Становление романтического героя в творчестве Байрона связано с появлением двух первых песен поэмы «Паломничество Чайльд Гарольда» (1812), его дальнейшее развитие с циклом восточных поэм («Гяур», «Абидосская невеста», «Корсар», «Лара», «Осада Коринфа», «Паризина» (1813-1816)) и с третьей и четвертой песнями «Паломничество Чайльд Гарольда» (1816-1817).

С образом Чайльд Гарольда в литературе появился образ совершенно нового доселе неизвестного героя. Исследователь творчества Байрона Н.Я. Дьяконова, анализируя поэму, дает герою такую характеристику: «Чайльд Гарольд изображен автором как человек, надломленный общественными и нравственными воздействиями и охваченный глубокой тоской. Он несет в своей душе прекрасный идеал, но уже знает как его трудно осуществить. Вглядываясь в мир его глазами, Байрон окрашивает все изображаемое присущими ему меланхолией и критичностью. Гарольда равно томит несоответствие окружающего высоким этическим понятием – и собственное несоответствие этим понятиям» [2, 17]. Байрон наделяет своего героя трудно совместимыми чертами – это и мизантропия, и мировая скорбь, стремление бежать от мира и от себя, и душевная опустошенность и любовь. При этом Байрон никак не объясняет столь странное сочетание противоречивых качеств в душе своего героя. Образ Чайльд Гарольда – это образ искреннего, глубокого, хотя и очень противоречивого человека, разочарованного в «свете», который бежит от него, ищет духовного обогащения, новые идеалы и больше всего жаждет свободы.

Дальнейшее развитие и утверждение представления о романтическом байроническом герое осуществилось в цикле восточных или романтических поэм. В образах главных героев восточных поэм почти все исследователи подчеркивают их демоничность. Это бунтари, восставшие и против людей, и против Бога, носители идеи не чем не ограниченной индивидуальной свободы, готовые ради достижения цели нарушить и общественные, и моральные законы. Как правило, герой восточных поэм руководствуется в своих поступках двумя неразрывными страстями – любовью и ненавистью. Неразрывность любви и ненависти – это внутренняя противоречивость человеческой природы. Страсти прекрасны и разрушительны, они несут блаженство и приводят к преступлению, они дают возможность реализоваться и человеческой душе, и человеческой свободе. В поэмах Байрона сама природа Востока, его экзотическое пространство насыщены страстями. Героем восточных поэм может быть европеец (Гяур в одноименной поэме, Конрад в «Корсаре») или турок (Селим в «Абидосской невесте») – от национальности внутренний мир героя не зависит, главные его черты остаются одинаковыми – индивидуализм и свободолюбие, нетерпимость к любым формам принуждения. По мнению исследователей, противоречивое сочетание в герое свободолюбивых устремлений и ненависти, которая так точно уловил и отразил в восточных поэмах Байрон имело особенный интерес для человека кризисной эпохи, которая сложилась после наполеоновских войн. В этом и заключается причина большой общеевропейской популярности восточных поэм и героя нового типа, что был выведен в них, – романтического байронического героя.

К восточным поэмам иногда относят также поэму «Мазепа», которая была написана Байроном в 1818 году в Италии. С одной стороны, в поэме «Мазепа» проявляется отдельные мотивы восточных поэм: любовь к замужней женщине, жестокая наказание

соперника разгневанным старым мужем, рождение в душе юноши-Мазепы в момент наказания всепоглощающей страсти – страсти мести, которая не угасла до тех пор, пока не была удовлетворена.

С другой стороны, после создания восточных поэм прошло два года. Два года были наполнены драматическими событиями в жизни Байрона. Но в это время поэт создает ряд произведений, которые свидетельствуют о вступлении Байрона в зрелую пору творчества. Примером может служить поэма «Манфред», в которой тема трагического противостояния мира и человека с его страстями получает наиболее полное выражение. Байрон ищет новый ответ на вопрос об отношении человека к миру. Тема одинокого бунта продолжает оставаться в центре внимания поэта и в «Шильонском узнике», написанном в Швейцарии, и в созданных уже в Италии «Жалобе Тассо» и «Мазепе», в первых песнях «Дон Жуана».

В «Мазепе» поэт подробно рассказывает о мучительных переживаниях человека, у которого отнята физическая возможность не только к протесту и борьбе, но и возможность оказать какое бы то ни было сопротивление: о том ужасе, что пережил Мазепа, раздетый, привязанный к дикому жеребцу, несущемуся в бешеной, длящейся не одни сутки скачке. Мучения его на исходе жизненных сил заканчиваются случайным счастливым спасением и информацией о загадочности его судьбы, которая непостижима для него самого: «О, знал бы я, что оживу / и возьму гетманскую булаву».

Рассматривая поэму «Мазепа», Д. Наливайко обращает на то, что «в поэме Байрона имеем две сюжетные линии и, соответственно, два образа Мазепы, в юности и в старости, но смысловой акцент перенесен на вторую его ипостась. И дело не только в том, что образ Мазепы-гетмана несравненно богаче и интереснее, чем образ Мазепы-любownika, а прежде всего в том, что в нем проявляется идейно-концепционный дискурс произведения... Изображается он Байрон с несомненной симпатией, делается упор на черты, созвучные байронизму, как: мужество, стоическая выдержка и самообладание в тяжелейших испытаниях, а также несокрушимость под ударами судьбы» [3, 11-12].

Таким образом, поэма «Мазепа» и ее герой явились заметной вехой в эволюции романтической поэмы и байронического героя.

Литература

1. Достоевский Ф. М. Дневник писателя, 1877 г. / Ф. М. Достоевский. // Достоевский Ф. М. Полное собр. соч.: В 30 т. – Т.26. – М. : Наука, 1984. – С.113-114.
2. Дьяконова Н. Байрон в годы изгнания. / Н. Дьяконова. – Л. : Худож. лит., 1974. – 192 с.
3. Наливайко Д. С. Поэма Джорджа Байрона «Мазепа» у контексті європейського романтизму: Літературознавче дослідження. / Д. С. Наливайко. – К. : Веселка, 2006. – 30 с.

УДК 81'373.46-115(043)

Лоскутова Н.М., асистент

ПРОБЛЕМИ ТА ЗАВДАННЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО ТЕРМІНОЗНАВСТВА

Порівняння є одним з універсальних філософських методів, що допомагає досягнути навколишній світ шляхом встановлення відмінностей і подібностей предметів. У мовознавстві порівняння виступає одним з провідних методів вивчення мови [3, 5], який дозволяє виявити загальні та диференційні риси різних мов. Саме порівняння і зіставлення мовних явищ в декількох мовах лежить в основі лінгвістичної науки, яка отримала назву контрастивної лінгвістики. Контрастивна лінгвістика займається вивченням подібностей та відмінностей мовних систем двох і більше мов, незалежно від їх генетичної спорідненості і типологічної приналежності, для виявлення їх структурних та функціональних особливостей на всіх рівнях мовної структури [4, 259].

Порівняльні лінгвістичні дослідження пов'язують кілька споріднених напрямків мовознавства, в основі яких лежить метод порівняння та зіставлення, а саме порівняльно-історичне мовознавство, типологічне мовознавство, ареальне мовознавство та ін. У зв'язку з цим, слідом за М. П. Кочерганом, ми будемо розрізняти типологічну лінгвістику та порівняльну (контрастивну) лінгвістику. Різниця між цими двома напрямками полягає в їх цілях: типологія займається встановленням мовного типу, контрастивна лінгвістика виявляє контрасти на тлі загальних ознак [5, 50].

Порівняльна лінгвістика зародилася в 50-х рр. XX століття, поштовхом послужили роботи Л. Деже, Р. Ладо, Г. Нікеля, ді П'єтро, П. Стоквела, Ч. Фергюсона, в яких лінгвісти звертали увагу на наявність лакун при вивченні іноземних мов та шляхом зіставлення двох лінгвістичних систем різних мов вони намагалися виявити інтерференції, специфічність цих мов. З плином часу цей напрямок оформився в самостійну науку всередині науки про мову, що має свої цілі, завдання, об'єкт, предмет та методи. У той же час лінгвісти підкреслюють, що зіставлення мов має давнє походження [2, 19; 3, 30; 4, 269; 5, 25]. Про це свідчать зіставлення мов давньоіндійськими, давньоримськими та давньогрецькими граматистами; в різні століття в різних країнах мовознавці порівнювали рідну мову з однією або декількома іноземними, що згодом оформлювалося у праці прикладного характеру (створення глосаріїв та словників, написання граматик і порівняльних описів лексичних, граматичних і словотворчих систем) [7, 42]. Велике значення для розвитку і становлення контрастивної лінгвістики мали дослідження з наукового опису численних разносистемних мов, що містяться у працях відомих зарубіжних та вітчизняних мовознавців: Ф. Боппа, Г. Гака, Дж. Грінберга, М. Кочергана, В. Матезіуса, Е. Поліванова, Е. Сепіра, В. Скалічкі, М. Трубецького, Б. Успенського, Ф. Шлегеля, А. Шлейхера, Л. Щерби, В. Ярцевої, та ін.

Порівняльне дослідження дозволяє проаналізувати співвідношення «структури та структурних елементів двох мов на синхронному зрізі з урахуванням усіх чинників взаємодії, взаємопроникнення і взаємовпливу досліджуваних мов на всіх рівнях» [7, 5]. Завдяки такому аналізу розкриваються універсальні, типологічні й індивідуальні властивості кожної мови [5, 11], що сприяє підтвердженню мовних універсалій і знаходженню унікалій.

У контрастивному дослідженні повинні з'єднуватися формальний та семантичний аналіз, при цьому слід мати на увазі, що в структурі зіставляваних мов повинні обов'язково міститися подібні елементи [8, 9]. Також при порівняльному аналізі необхідно брати до уваги специфіку будови рівнів мови і зіставляти лише однорівневі одиниці, а не всі мовні факти одночасно [8, 10]. Основоположним принципом контрастивної лінгвістики є ознака системності, яка передбачає зіставлення співвідносних систем та підсистем шляхом їх однакового опису [7, 44].

Контрастивні дослідження мови частіше пов'язані з синхронним планом: мови розглядаються в певний період з метою виявлення їхніх характерних рис, подібностей та відмінностей. Шарль Баллі називає подібне зіставлення статичним [1, 39].

Таким чином, за справедливим зауваженням В. Н. Ярцевої, «контрастивне дослідження повинне містити систематичне порівняння форм та значень структури зіставляваних мов, виходячи з припущення про існування якоїсь базової подібності між мовами за наявності відмінностей, що диференціюють дані мови» [8, 29].

У 80-х рр. XX століття в рамках термінознавства оформляється такий напрямок як зіставне термінознавство, завданням якого є дослідження окремих термінологій у різних мовах з метою встановлення їх подібностей та відмінностей. Термін «порівняльне термінознавство» вперше з'являється в роботах В. М. Лейчіка і Ф. М. Ціткіної [2, 22; 6, 21]. Порівняльні термінологічні дослідження ставлять за мету виявити загальні та індивідуальні структурні, семантичні та функціональні особливості певних терміносистем в двох та більше мовах незалежно від ступеня їхньої спорідненості. Зіставлення термінів цікаво в тому плані, що терміни належать до лексичної системи мови, а лексика є

найбільш проникною для міжмовних контактів. На думку М. П. Кочергана, саме в лексиці (у нашому випадку, в термінах) «приховані фундаментальні риси мовної структури» [5, 88]. Враховуючи вибірковість кожної мови в найменуванні тих чи інших понять, стає важливим вивчити форми, якими мова закріплює поняття, типи значень, які виражаються цими формами, а також їх функціонування і використання. Порівняльне дослідження терміносистем в різних мовах дозволяє пролити світло на сутність, специфіку терміна, його місце в лексичній системі мови, розглянути проблеми створення нових термінів, порівняти особливості їх функціонування.

Порівняння термінів на концептуальному, логічному, семантико-стилістичному і словотворчому рівнях сприяє встановленню «ізоморфізму й аломорфізму різних мов на рівні синхронії» [7, 43], а також виявленню мовних універсалій.

У деяких дисертаційних дослідженнях перелічуються наступні основні прийоми системного зіставлення різномовних термінологій:

- встановлення багатоаспектних, комплексних відносин між системами розглянутих мов (на лексичному, семантичному і граматичному рівнях);
- виявлення характерних особливостей в термінології даних мов в цілому та класифікація цих особливостей;
- зіставлення термінологій цих мов по їх розпізнавальних ознаках, що виявляє переважне використання тих чи інших ознак в тій чи іншій мові, а також класифікація цих ознак;
- контекстуально-функціональний аналіз, який включає лінгвістичний та кількісний аналізи [2, 24; 6, 21;].

Зіставлення різних терміносистем носить також яскраво виражений прикладний характер. Системний опис термінів є першою сходинкою термінологічного планування, яке включає в себе термінологічну модернізацію, уніфікацію і стандартизацію. Прикладне термінознавство включає в себе створення термінологічних та регламентуючих словників, адекватний переклад термінів, термінологічне редагування, створення автоматизованої бази знань, організаційно-методичну діяльність, а також гармонізацію терміносистем на національному та міжнародному рівні. Без використання порівняння різномовних терміносистем зазначені напрями володіли б неповними даними.

Література

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : ИЛ, 1955. – 416 с.
2. Брагина Э. Р. Структурно-компонентный анализ терминов кибернетики в английском языке в сопоставлении с украинским и русским : Дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук (10.02.15) / Э. Р. Брагина; науч. рук. М. Г. Сенів; Донец. нац. ун-т. – Донецк, 2001. – 214 с.
3. Гак В. Г. Сравнительная типология французского и русского языков / В. Г. Гак. – 3-е изд., дораб. – М. : Просвещение, 1989. – 288 с.
4. Иванова Л. П. Курс лекций по общему языкознанию. Научное пособие / Л. П. Иванова. – К. : Освіта України, 2006. — 312 с.
5. Кочерган М. П. Основы зіставного мовознавства. Підручник./ М. П. Кочерган. – К. : Видавничий центр «Академія», 2006. – 424 с.
6. Нікуліна Інна Миколаївна Субконтинуум інформатики й обчислювальної техніки у французькій, українській та російській мовах : Дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук (10.02.17) / І. М. Нікуліна; наук. керів. М. Г. Сенів; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2003. – 204 с.
7. Сопоставительное исследование русского и украинского языков / отв. редактор Г. П. Ижакевич. – К. : Наукова думка, 1975. – 287 с.
8. Ярцева В. Н. Контрастивная грамматика / В. Н. Ярцева. – М. : Наука, 1981. – 112 с.

ПРАГМАТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРЕДЛОЖЕНИЯ (теоретические подходы к проблеме)

1. Высказывание представляет собой речевой знак, референтом которого является фрагмент внеязыковой ситуации. Согласно положениям общей семиотики, употребление и интерпретацию знака определяют связанные с ним три компонента знаковой ситуации: 1) соотносящиеся с ним другие знаки; 2) отражаемые знаком элементы действительности; 3) люди, пользующиеся знаком в данный момент. Соответственно, различаются три аспекта семиотики: синтактика, семантика и прагматика [1, 440].

В связи с этим и при анализе предложения выделяется особый аспект – прагматический. Прагматика описывает факты языка в аспекте человеческой деятельности, в плане их употребления. Если синтаксическая структура предложения показывает, *как* устроено предложение, как человек говорит, если семантика предложения показывает, *что* означает данное предложение, какой фрагмент действительности отображается в нем, то прагматика предложения стремится раскрыть, *в каких условиях, с какой целью* говорят в данном случае люди. В центре внимания прагматического синтаксиса находится проблема коммуникации и говорящий человек – центр акта коммуникации [2, 752]. Высказывание отражает две стороны ситуации – предметную (то, о чем говорится) и речевую (условия, характер и цели говорения). Прагматический аспект относится в большей степени к речевой ситуации, тогда как семантический соотносится с предметной.

2. В центре лингвистической прагматики стоит проблема успешности речевого акта, который должен достигать своей цели. Успешность речевого акта определяется внешними условиями: так, если дверь открыта, бессмысленно говорить: «Откройте дверь!» – такой акт не достигнет цели. Но успешность обусловлена и поведением в речи самих говорящих. В связи с этим американский философ П. Грайс определил 4 правила (постулата) языкового общения:

- а) количество (сообщай то, и только то, что необходимо);
- б) качество (сообщай то, в истинности чего ты уверен);
- в) отношение (говори по делу);
- г) образ действия (говори ясно, кратко, логично) [1, 390].

Общение – межличностный процесс, и к приведенным правилам добавляются правила вежливости и такта: знание форм вежливости, формул, уместных в данной ситуации, умения проводить соответствующую стилистическую обработку речи. Речь, особенно направленная на убеждение, ведется согласно определенной стратегии, с использованием правил опровержения, аргументации.

3. Речевая деятельность человека, как и всякая его деятельность, целенаправленна. Высказывание говорится с определенной целью: выразить свои собственные чувства, отношения и вместе с тем побудить собеседника к определенным действиям, вызвать у него определенную реакцию. Общая цель, на разрешение которой направлено высказывание, называется *коммуникативной интенцией*.

В соответствии с коммуникативной интенцией формируются типы речевых актов (РА). Дж. Остин различал 3 разновидности РА: локутивные, иллокутивные, перлокутивные. Дж. Серль выделяет 5 их общих типов: репрезентативы (описывающие определенное положение дел); директивы (побуждения к действию); комиссивы (взятие на себя или возложение обязательств); экспрессивы (формулу социального этикета: благодарность, извинение и т.д.); декларативы (заявление типа перформативных высказываний).

4. Как и в других сферах языка, в области выражения РА проявляется асимметрия. Она выражается в расхождении между собственным (семантическим) и прагматическим значением высказывания. Это соотношение позволяет различать 2 типа высказываний: *прямые* и *косвенные*. В прямых высказываниях (актах речи) прагматическое значение совпадает с семантическим, в косвенных мы сталкиваемся с асимметрией: два значения расходятся.

Косвенные высказывания, подобно переносному употреблению слов, позволяют расширить выразительные возможности языка, передать разные оттенки, но вместе с тем они могут становиться узуальным способом выражения данного значения, так что их «косвенный», переносный характер выявляется лишь этимологически.

5. Различные аспекты структуры акта речи отражаются в коммуникативных категориях (категориях высказывания). В каждом языке имеются свои тенденции использования этих категорий. Знание этих тенденций необходимо для овладения аутентичной речью, т.е. такой, какой пользуются лица, для которых данный язык является родным. Специфика аутентичной речи заключается в выборе синонимических средств, предоставляемых системой данного языка [2, 764]. Таким образом, наряду с грамматикой системы, объясняющей, как устроен язык, существует грамматика реализации, или *грамматика речи*, показывающая тенденции в использовании этих средств в типичных актах речи.

Рассмотрим вкратце коммуникативные категории, соблюдение которых необходимо для построения корректного речевого акта и адекватного восприятия его адресатом во французском языке.

Лицо. При одном и том же содержании высказывание может ориентироваться на разное лицо: 1-е, 2-е, 3-е (или безличность).

Время. Настоящее время очень часто употребляется в актах речи во французском языке, особенно в таких, как вопрос, просьба, совет и др. Настоящее время – самая широкая по значению форма среди французских времен, являясь нулевым, немаркированным элементом временной парадигмы, и легко заменяет времена прошедшего или будущего плана при ясности ситуации, придавая вместе с тем высказыванию оттенок актуальности.

Коммуникативная целеустановка. В этой категории говорящий имеет выбор между повествовательным, вопросительным и побудительным предложением. Повествовательная форма является исходной и наименее маркированной в данной парадигме и часто употребляется при выражении просьбы, совета. Французское повествовательное утвердительное предложение часто используется в высказываниях, выражающих вопрос. К этому примыкает также более выраженная тенденция задавать вопрос в этом языке без формально выраженного обращения к собеседнику и даже без глагола.

Категория ассертивности включает две формы: утвердительную и отрицательную, между которыми говорящий в ряде случаев может делать выбор. В этой сфере французский язык широко использует в косвенных высказываниях немаркированную утвердительную форму, которой в русском функционально соответствует маркированная отрицательная.

Модальность Эта категория может быть выражена тремя основными способами: модусным предложением с предикатом модуса; модальным глаголом; глагольной формой в диктуме высказывания.

В высказывании могут быть представлены элементы, отражающие эмоциональное состояние говорящего, его стремление увеличить иллюкутивную силу сообщаемого, его оценку того, о чем говорится. *Эмоционально-оценочную рамку* называют также модальностью высказывания, в которой различают два аспекта: эмоциональный и оценочный.

Эмоционально-оценочная рамка может открывать высказывание или завершать его. В первом случае говорящий привлекает внимание слушающего, затем говорит ему, в чем дело. Это выступает особенно наглядно в первой фразе. Эмоционально-оценочный элемент в конце высказывания придает ему большую категоричность, способствует реализации перлокутивного эффекта, воздействуя на слушающего. Для эмоционально-оценочных компонентов характерно их многократное использование в высказывании, они образуют в тексте «блоки», это повышает их воздействие.

Литература

1. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
2. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка / В. Г. Гак. – М. : Добросвет, 2000. – 832 с.

УДК 811.11'276.6(043)

Петренко О.В., асистент

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ГАЛУЗІ РОБОТОТЕХНІКИ

У сучасній лінгвістиці відзначається збільшений інтерес до вивчення особливостей і закономірностей становлення і розвитку термінологічних систем різних галузей знання. Звернення до проблеми мовних процесів, що виникають при становленні термінологій, дозволяє дослідникам ставити і вирішувати такі важливі для терміноведення питання, як виявлення джерел формування, поповнення і розвитку термінологій, визначення долі термінів, запозичених з інших термінологій, встановлення співвідношення національних та інтернаціональних термінів у термінології, вирішення проблеми авторства і тимчасового співвіднесення появи терміну, з'ясування ролі екстралінгвістичних чинників у формуванні термінології та ін. Особливо актуальні такого роду дослідження для термінологій нових областей знання, що формуються останнім часом, оскільки опис термінології будь-якої області діяльності є найважливішим етапом її розвитку.

Сказане повною мірою відноситься до термінології робототехніки, яка є украй молодою дисципліною, що знаходиться на стадії зародження. Таким чином, як сама галузь знання, так і її термінологія формуються буквально на наших очах.

Концепція використання термінів у галузі робототехніки виникла у другій половині ХХ століття. Сам термін робот уведений письменником-фантастом Айзеком Азімовим у 1942 році (слово робот з'явилося раніше, у п'єсі Карела Чапека "R.U.R.", 1920). Під час проведення дослідження терміносистем робототехніки в 1979 р. матеріалом дослідження були терміни, виявлені в ході роботи з іншомовними журнальними статтями, матеріалами конференцій, монографіями, посібниками, довідковою літературою та ін. Тоді можна було лише окреслити список термінів, які часто зустрічалися у фаховій літературі з даних проблем, були ймовірними термінами з даних галузей і могли дати приблизну уяву про те, яким чином формуються нові терміносистеми.

Дослідження і відбір термінів робототехніки в 1996 р. починалися із опрацювання глосаріїв до зарубіжних і вітчизняних монографій, посібників, спілкування із спеціалістами з цієї тематики під час зарубіжних відряджень, участі у світових, міжнародних і вітчизняних конференціях, аналізу зарубіжних і вітчизняних друкованих та електронних матеріалів за допомогою Інтернету. Робота в редакційній колегії канадського журналу з дистанційного навчання "International Review of Research in Open and Distance Learning" у 2001-2007 рр. сприяла вникненню в проблеми термінології на міжнародному рівні [5, 21].

Із опрацьованих текстів виписувалися всі однослівні й багатокomпонентні терміни з препозитивними (*industrial robot, distance education*) і постпозитивними означеннями

(*many N prp N ta in.*, наприклад, *degree of freedom, plan of study*), а також часто вживані загальнотехнічні й загальнонаукові терміни (*channel* – канал (зв'язку), *cable* – кабель, *program* – програма) [5, 30].

В останні роки різко зросла зацікавленість до проблем робототехніки. Розширення сфери використання роботів, які стали все частіше застосовуватися в розвиненому промисловому виробництві, в сільському господарстві, побутовому обслуговуванні, охороні здоров'я, військовій справі, а також в космосі, під водою і в інших екстремальних середовищах, привело до зародження самостійного наукового напрямку – теорії робототехніки, яке об'єднало досягнення багатьох фундаментальних галузей знань і інженерних дисциплін. У зв'язку з цим стає очевидною актуальність вироблення єдиної впорядкованої термінології в області робототехніки, яка була б спрямована на усунення наявних протиріч, тобто на реалізацію принципу однозначності в розкритті поняття, що відноситься до того або іншого терміну.

Наукова і навіть, частково, лінгвістична проблема полягає в тому, що фахівці з самих різних областей знання (хіміки, фізики, військові, інженери і т.д.), звикли взаємодіяти з колегами у рамках своїх дисциплін, раптом відчули потрібність спілкуватися один з одним при рішенні конкретних і спільних завдань. Усі знають, що багато поширених термінів часто означають різні поняття в різних галузях науки, оскільки в усіх дисциплінах давно встановилася своя чітка систематика, система парадигм і авторитетів (і навіть особливий жаргон!), тому багато фахівців вважають, що для розвитку робототехніки принциповою складністю може виявитися проблема спілкування і вироблення загальної термінології.

Основною метою дослідження є виявлення сучасних тенденцій в розвитку термінології, що знаходиться у стадії зародження, з точки зору способів і джерел утворення цієї термінології, структурних і семантичних особливостей термінів даної області знання в контексті екстралінгвістичних чинників, що впливають на її формування. Оскільки досліджувана термінологія базується на англійських і німецьких лексичних одиницях, які запозичуються, переводяться, калькуються на інші мови, представляється також цікавим розглянути способи утворення німецьких еквівалентів англійських робототехнічних термінів.

Проблема визначення поняття "термін" безпосередньо пов'язана з проблемами виділення його властивостей, до яких впродовж довгого часу відносилися його однозначність, стислість, відсутність синонімів, системність, вмотивованість та ін. Останнім часом, багато вимог до терміну переглянути (вимоги однозначності, стилістичної нейтральності, стислості) і висуваються до ідеального терміну. Так, термін, будучи лексичною одиницею певної природної мови, може зберігати свою багатозначність, будучи при цьому однозначним у рамках конкретної галузі науки і техніки. Основною ознакою терміну визнається його системність, оскільки існування терміну має сенс тільки усередині певної термінологічної системи.

Терміни реалізують свою актуалізуючу функцію лише у складі терміносистем, відбиваючої теорії і концепції, якими описуються спеціальні області знання. При аналізі будь-якої термінологічної системи встає необхідність застосування системного походу, який включає лінгвістичний, екстралінгвістичний, логічний і професійно-комунікативні підходи.

Під терміносистемою розуміється сукупність термінів, пов'язаних різного роду відношеннями: логічними, семантичними, словотвірними [5, 32].

У сучасній лінгвістиці багато зусиль докладено для того, щоб знайти об'єктивні критерії, з допомогою яких можна однозначно виділити термінологічні одиниці, які виражають поняття і зв'язки з тою чи іншою галуззю знань, і тим самим визначити обсяг і межі термінології. Дослідники по-різному вирішують проблему виявлення термінів у тій чи іншій підмові, використовуючи при цьому різні визначення терміна, пропонуючи свої

методики відбору термінів, критерії їх відбору у випадку, коли система понять ще не склалася і немає чіткої границі між терміном і не терміном.

Наприклад, Ф. Важева у випадку, коли система понять ще не склалася і не має чіткої границі між терміном і не терміном, пропонує такі критерії: а) наявність у терміна дефініції в строгому розумінні цього слова; б) наявність у терміна дефініції-опису; в) термін сам бере участь у визначенні інших термінів (при цьому пункти а і б можуть не виконуватися); г) термін входить у словник відповідної науки; д) термін входить у словник суміжних наук; е) термін є загальнонауковим [4, 256–260].

Робототехніка (від робот і техніка; англ. robotics) (англ. robotics, нім. Robotertechnik f) – прикладна наука, що займається розробкою автоматизованих технічних систем (роботів). Орієнтована на створення роботів і робототехнічних систем, призначених для автоматизації складних технологічних процесів і операцій, у т. ч. таких, що виконуються в недетермінованих умовах, для заміни людини при виконанні важких, втомливих і небезпечних робіт.

Робототехніка буває будівельною, промисловою, побутовою, авіаційною, екстремальною (військовою, космічною, підводною) [3].

Стосовно класифікації термінології, з нашої точки зору, доцільно використати загальні принципи та методи, розроблені в працях КНТ РАН [2, 4].

Поняття, що увійшли до нього, систематизовані по таким розділам:

I. Основні поняття; II. Механіка роботів; III. Характеристики роботів; IV. Управління роботами; V. Інформаційні системи роботів; VI. Програмне забезпечення роботів.

Перспективи взаємодії робототехніки і лінгвістики на даному етапі можуть бути сформульовані таким чином: розробка лінгвістичного забезпечення інформаційного поля в області робототехніки; розробка автоматизованих систем управління за допомогою голосу і мови стосовно роботів; розробка лінгвокогнітивного механізму, що забезпечує високу ефективність функціонування робокомп'ютерів.

Література

1. Краткое методическое пособие по разработке и упорядочению научно-технической терминологии. – М. : Наука, 1979. – 126 с.
2. Попов Е.П. Робототехника. Терминология. сб. научно-нормативной терминологии / Е. П. Попов. – М., 2000. – 47 с.
3. Робототехніка [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Робототехніка>.
4. Шуневич Б. Методика виявлення та дослідження термінології з дистанційного навчання / Б. Шуневич; за ред. кол.: Симоненко (відп. ред.) та ін // Українська термінологія і сучасність: збірник наукових праць / НАН України, Інститут української мови, Комітет наукової термінології. – К., 1998. – С. 256–260.
5. Шуневич Б. Структурні та функціональні особливості англійської термінології з робототехніки: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Б. Шуневич. – Л., 1991. – 532 с.

СЕКЦІЯ ІНТЕГРАЦІЯ ОСВІТИ, ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ІННОВАЦІЙ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

УДК 378.147(043)

Бондаренко О.В., аспірант

ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ІННОВАЦІЙНОМУ АСПЕКТІ

Швидкоплинні процеси які мають місце в сучасному світі обумовлюють концептуально новий підхід до педагогічної науки та практики. Суттєвою ознакою цього підходу є інноваційність, здатність до нового. Особливість педагогіки як науки полягає в тому, що вона не є сталою та незмінною, навпаки педагогіка гостро реагує навіть на незначні зміни суспільно-економічних реалій людського буття, в своєму розвитку враховує та ініціює нові тенденції й перспективи розвитку людства.

Починаючи з ХХ ст. актуальною стала проблема відставання навчально-виховної практики від темпів розвитку людської цивілізації, адже саме в цей час починається особливо стрімкий науково-технічний розвиток, результатом якого стали радикальні зміни не тільки в повсякденному житті людства, а й в традиційному світосприйнятті людини та в системі цінностей. Все це обумовило інтенсивне реформування сучасної освіти, результатом якого має стати зовсім нова система освіти, відмінна від традиційної та спрямована на формування нової особистості, спроможної не тільки адаптуватися до динамічних соціально-економічних змін в світі, використовуючи вже набуті знання та вміння, а й бути готовою здобувати нові знання, розвивати власні здібності та співпрацювати з іншими людьми.

В останні десятиріччя предметом особливої уваги освітян все частіше стають інноваційні педагогічні технології освіти, спрямовані на формування та розвиток інформаційно-компетентної особистості. Науковці по-різному трактують поняття "педагогічні технології", це засіб, застосування методичного інструментарію, навчального обладнання та ТЗН з метою найбільшої результативності навчального процесу (С. А. Смірнов, І. Б. Котова, Є. М. Шиянов); це спосіб, техніка виконання навчальних завдань, процес комунікації, в основі якого лежить певний алгоритм взаємодії учасників педагогічного процесу (В. О. Сластьонін, І. Ф. Ісаєв, А. І. Міщенко); науковий напрям, основою якого є соціальні, управлінські та природничі науки (П. І. Підкасистий); багатовимірне поняття, процес як система функціонування всіх компонентів педагогічного процесу, побудована на науковій основі та запрограмована в часі й просторі, зорієнтована на певні результати (М. В. Кларін, Г. К. Селевко) [1]. За визначенням С.С. Вітвицької, педагогічні технології мають відповідати певним методологічним вимогам: концептуальність; системність; логічність процесу та взаємозв'язок усіх його частин; керованість; ефективність; відтворюваність; єдність змістової та процесуальної частини, їх взаємообумовленість [2].

Освітні технології мають бути спрямовані на досягнення високого рівня навчання та водночас бути оптимальними щодо сил та засобів, потрібних на їх реалізацію. Найбільшої актуальності у вищій освіті останнім часом набули такі інноваційні методи професійного навчання як: проблемно-пошуковий, аудіовізуальний, кейс-метод, брейнстормінг, дебати або дискусія за участю вузькогалузевих фахівців, метод проектів та інші.

Основною метою аудіовізуального методу спочатку є популяризація знань та залучення до навчання як можна ширшої аудиторії. Основними формами ефективної реалізації аудіовізуального методу є аудіовізуальні курси, електронні підручники, тренінги та практичні посібники для дистанційного навчання, робота з електронними базами даних. Проблемно-пошуковий метод, який набув своєї популярності в 70 рр. минулого століття, полягає у проблемному викладі матеріалу, створення проблемних ситуацій та організації колективного обговорення можливих шляхів вирішення цих

ситуацій. Особливо ефективним проблемно-пошуковий метод є при дистанційному навчанні. Аудіовізуальний метод є одним з найефективніших методів професійного навчання, адже завдяки цьому методу процес сприйняття та усвідомлення інформації проходить швидше та ефективніше, адже за допомогою цього методу створюються спеціальні умови викладення матеріалу, близькі до умов реальної професійної діяльності фахівців. Доволі новим методом професійного навчання є кейс-метод, який полягає у моделюванні певної життєвої ситуації, що сприяє не тільки закріпленню на практиці теоретичних знань та вмінь, а й розвитку навичок аналізу та критичного мислення. Цінність кейс-методу полягає в тому, що загострюється інтерес магістрів до актуальних професійних проблем, вдосконалюються практичні навички вирішення проблем, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю, розвивається здатність детального аналізування проблеми та шляхів її подолання з метою подальшого уникання подібних проблем або правильного їх вирішення [3]. Основним принципом методу проектів є сприяння розвитку самостійності, ініціативи, вміння планувати власну діяльність. Особливістю методів проектів є те, що за основу береться сучасний стан проблеми, після детального вивчення якої пропонується чітке та реальне для практичного використання рішення. Незалежно від того, індивідуальною або груповою буде робота над проектом, головним принципом методу проектів є здатність магістрів до самостійного мислення, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, прогнозування майбутнього результату та інтегрування знань з різних дисциплін під час роботи над проектом.

Отже, інноваційні методи професійного навчання передбачають набуття нових знань в процесі практичної діяльності магістрів та вирішування ними професійних завдань в умовах, максимально наближених до умов реальної професійної діяльності.

Література

1. Стрілець С. Деякі аспекти інноваційної освіти у вищій школі. / С. Стрілець. <http://www.nbuv.gov.ua>.
2. Дубасенюк О.А. Іванченко А.В. Вітвицька С.С. Педагогічна технологія в підготовці вчителя вихователя: Метод, посібник./ Дубасенюк О. А., Іванченко А. В., С.С. Вітвицька. – Житомир, 1993 – 107с
3. Ковальова С. М. Загальна тенденція використання кейс-методу у підготовці майбутніх учителів в Україні. / С. М. Ковальова, А. В. Чирва. // Педагогічні науки. 2010. – № 54. – С. 60 – 62.

УДК 796.325(043)

Вертель А.В., канд. наук з ф. вих. та спорту, ст. викладач

ВЛИЯНИЕ УРОВНЯ РАЗВИТИЯ СКОРОСТНО-СИЛОВОЙ ПОДГОТОВКИ НА РОСТ КВАЛИФИКАЦИИ ВОЛЕЙБОЛИСТОВ

Современный спорт высших достижений с каждым олимпийским циклом предъявляет к спортсменам все более жесткие требования. Повышение спортивного мастерства волейболистов сборных команд страны пребывают в прямой зависимости от развития детско-юношеского волейбола. Это обстоятельство вызывает необходимость дальнейшего повышения уровня и научного обоснования системы подготовки резерва для команд мастеров.

Изучение специальной литературы по проблеме скоростно-силовой подготовленности волейболистов, а также обобщение опыта работы ведущих тренеров по подготовке спортсменов высокой квалификации, позволяют сделать ряд предположений.

Основные из них заключаются в том, что в практике тренировки волейболистов необходимо использовать теоретические знания, накопленные ведущими отечественными и зарубежными учеными в области специальной физической и, в частности, скоростно-силовой подготовки.

В теоретическом плане в специальной литературе по волейболу не хватает какой-либо обоснованной системы взглядов, регламентирующих скоростно-силовую подготовку с учетом возраста, пола, спортивной квалификации волейболистов; периодов годичного цикла тренировки и т.д. Как считает Л.П. Матвеев [5], в видах спорта, максимальные достижения в которых определяются не столько абсолютной силой, сколько быстротой движений, ведущим направлением силовой подготовки спортсмена является развитие скоростно-силовых способностей. Средства и методы их развития в абсолютном большинстве видов спорта характеризуется применением непредельных отягощений и во всех видах спорта – установкой на максимально возможную скорость или ускорение выполняемых действий.

По мнению некоторых специалистов, успешность игровых действий волейболиста во многом определяется такими его скоростными способностями, как умение быстро стартовать и перемещаться на игровом пространстве, быстро выполнять технико-тактические действия, быстро оценивать игровые ситуации и принимать правильные решения [1, 2,3].

По мере роста квалификации волейболистов, проявление быстроты приобретает все большую значимость и разнообразность, например: повышается точность движений, появляется способность вовремя задерживать ошибочные движения, тоньше дифференцировать мышечные ощущения.

Анализ данных о специфической нагрузке показывает, что сложные упражнения из других видов спорта на всех этапах годичного цикла представлены в малых объемах. Силовые упражнения оказываются эффективным средством направленного развития и поддержания двигательных возможностей. Использование упражнений из других видов спорта полезно для совершенствования общих координационных возможностей и тактического мышления.

Как показывает анализ специальной литературы и выводы ведущих специалистов-практиков, роль скоростно-силовой подготовки в общем объеме разносторонней физической подготовки в волейболе постоянно возрастает [3,4,5,6].

Поэтому в практику тренировки, в связи с растущей интенсификацией физической подготовки, все больше проникают специальные приспособления, позволяющие приблизить тренировочные воздействия к требованиям вида спорта.

В специализированной литературе представлены различные классификации методов силовой подготовки: так В.В. Кузнецов[4] выделяет следующие направления силовой подготовки: общая силовая подготовка, разносторонняя целенаправленная силовая подготовка и специальная силовая подготовка. Работа в этих направлениях реализуется с помощью методов синтетического, аналитического и вариативного воздействия, метода кратковременных усилий, "до отказа", повторного, интервального и метода круговой тренировки.

Как отмечает Ю.В. Верхошанский [2], при развитии силовых способностей важно ориентироваться на следующие положения:

- эффективность отдельных силовых упражнений (кумулятивный тренировочный эффект) определяется по состоянию прироста силы соответствующих мышечных групп;
- совершенствование силовых способностей осуществляется как за счет переноса силового тренировочного эффекта с обще-подготовительных на специально-подготовительные и соревновательные упражнения, так и за счет кумуляции средств силовых воздействий с различным тренировочным эффектом;
- тренировочные силовые воздействия должны быть оптимальными, так как объемные и длительные силовые нагрузки существенно снижают быстроту движений и способность к проявлению взрывных усилий;
- средства силовой подготовки, широкие и разнообразные сначала, затем постепенно концентрируются на основных мышечных группах и в рамках основных соревновательных движений;

- энергообеспечение силовых упражнений по мере приближения периода соревнований моделируются все более характерно к игровым режимам.

Преломление системных воззрений в теоретических исследовательских работах и пособиях за последние десятилетия, существенно изменило смысловое содержание традиционных представлений о сущности и направленности средств, методов и условий, используемых для обучения и совершенствования скоростно-силовых качеств, умений и навыков, в том числе технических и тактических. В этом плане поиски многих авторов были направлены на выяснение проблем взаимосвязи физической подготовки с другими сторонами спортивной тренировки [1, 2, 7,].

Это дало основания для выводов о том, что высокая физическая подготовленность расширяет технико-тактические возможности спортсменов.

Поскольку современный волейбол существенно изменился в плане интенсификации, которая основывается на большом количестве прыжковых действий в защите (блокирование) и нападении (удары), то естественно, что скоростно-силовая подготовленность может быть основой спортивного мастерства игроков.

Литература

1. Вертель А.В. Особенности развития специальных двигательных способностей юных волейболистов 10-14 лет / А.В. Вертель // Слобожанський науково-спортивний вісник. – Харків: ХДАДМ (ХХІІ), 2008. – № 6. – С.171-174.

2. Верхошанский Ю.В. Теория и методология спортивной подготовки: блоковая система тренировки спортсменов высокого класса / Ю.В. Верхошанский // Теория и практика физической культуры. – 2005. – № 4. – С.212.

3. Железняк Ю.Д. Волейбол. Методическое пособие по обучению игре /Ю.Д. Железняк, В.А. Кунянский, А.В. Чагин. – Москва: Олимпия PRESS, 2005. – 112с.

4. Кузнецов В.В. Совершенствование управления системой подготовки квалифицированных спортсменов / В.В.Кузнецов. – М.: Физкультура и спорт, 1980. – 250 с.

5. Матвеев Л.П. Основы общей теории спорта и системы подготовки спортсменов / Л.П.Матвеев. – К.: Олимпийская литература, 1999. – 317 с.

6. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения / В.Н.Платонов. – К.: Олимпийская литература, 2004. – 808с.

7. Теория и методика физического воспитания. Т.1 / (под. ред. Т.Ю. Крুцевич). – К.: Олимпийская литература, 2003. – 424с.

УДК 371.13(564.3)(043)

Воєвутко Н.Ю., аспірант

МАГІСТЕРСЬКА ПРОГРАМА «ПОЄДНАНЕ НАВЧАННЯ» В УНІВЕРСИТЕТАХ РЕСПУБЛІКИ КІПР

На сучасному етапі питання про вдосконалення підготовки вчителів інклюзивної освіти продовжує бути актуальним. Однак педагоги стикаються з такою проблемою, як інтеграція дітей, що потребують додаткової соціалізації, у звичайний клас загальноосвітньої школи. Для підготовки вчителів, які працюватимуть із такими дітьми, в університетах Республіки Кіпр розроблено та впроваджено магістерську програму «Поєднане навчання». Тому метою дослідження визначено: проаналізувати досвід Університету Кіпру та Європейського університету Кіпру з організації магістерської програми «Поєднане навчання».

Розкриємо сутність поняття «поєднане навчання» (ενιαία εκπαίδευση), що широко використовується в кіпрській системі освіти, і не є уживаним в українській. Поєднане навчання – це навчання дітей, що мають певні вади (здоров'я, розумової діяльності,

поведінки), а також дітей біженців, мігрантів, національних меншин, дітей із зон бойових дій тощо [1, с.8]. Таку форму навчання було впроваджено в кіпрську систему освіти відповідно до положень ЮНЕСКО (2005 р.). Філософія поєднаного навчання, згідно з цим положенням, декларує пристосування процесу навчання / викладання до потреб дітей, які мають певні відмінності, а саме: інвалідність, стать, національне походження, у тому числі дітей, що мають негативний життєвий досвід, а саме: діти війни, діти з порушеннями у поведінці, діти, що мають тяжкі хронічні захворювання [1, с.4].

Як бачимо, термін «поєднане навчання» за його дистрибутивними значеннями є більш широкий, ніж термін «інтегроване навчання», адже передбачає надання освітніх послуг не тільки дітям із фізичними або розумовими вадами, а також дітям, чие становлення у суспільстві потребує додаткової педагогічної допомоги. Часто уживаним у педагогічній літературі Республіки Кіпр є термін «спеціальне (поєднане) навчання» («Ειδική (Ενιαία) Εκπαίδευση»). Це передбачає розширення семантичного поля терміну «спеціальне навчання» (освіта для дітей із порушеннями фізичного або розумового стану) доповненням «поєднане навчання» (освіта для дітей, що потребують соціалізації).

Метою магістерської програми «Поєднане навчання» (Ενιαία εκπαίδευση) відділення педагогічних наук Університету Кіпру є навчання студентів, які вже мають рівень бакалавра початкової та середньої освіти, а також діючих вчителів з питань здобуття освіти відповідного рівня особами, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, в спеціальних умовах. Наприкінці програми слухачи повинні вміти здійснювати дослідження у галузі спеціальної освіти; бути спроможними працювати в початкових та середніх загальноосвітніх школах в умовах поєднаного навчання; сприяти через власне викладання активному залученню дітей з особливими потребами до навчальної діяльності; виробляти навчальні матеріали та урізноманітнювати навчальні плани у напрямку спеціальної освіти; сприяти інтеграції та інклюзії у систему освіти Кіпру; здійснювати подальше навчання на рівні докторантури у галузі спеціальної освіти.

Магістерська програма впроваджується за двома схемами. За першою схемою студент має отримати 90 кредитів, які розподіляються таким чином: 63 кредити (7 предметів) + 9 кредитів (3 семінарські заняття) + 18 кредитів (дипломний проект). За другою схемою 90 обов'язкових кредитів складають: 81 кредит (9 предметів) та 9 кредитів (3 семінарські заняття).

Професійна підготовка забезпечується обов'язковими дисциплінами: поєднане навчання: нова форма спеціальної освіти, якісні дослідження у освіті, методи освітнього дослідження (18 кредитів); циклом вибіркового дисциплін: філософія освіти, порівняльна педагогіка, психологія освіти, соціологія освіти, теорія та політика міжкультурної освіти, двомовність та освіта, гендерна освіта, освітня політика, глобалізація, космополітизм та освіта, християнська особистість та сучасний світ. З них за першою схемою студент має обрати 1 дисципліну (9 кредитів), та за другою – 3 дисципліни, що складає 27 кредитів.

З дисциплін спеціалізації – педагогіка інтеграції, спеціальне та поєднане навчання на Кіпрі, відносини школа – сім'я у контексті неоднаковості, поєднане навчання та технології, інвалідність у суспільстві та у школі, диференціація у поєднаному класі, оцінювання у поєднаному класі, сучасні тенденції у спеціальній освіті, – студент має обрати 4, що відповідає 36 кредитам.

Час, відведений на опанування програмою, розподілено за такими видами навчальної діяльності: відвідування занять (40 г.), опрацювання джерел та підготовка до участі у заняттях, у тому числі семінарських (50 г.), презентація знань (50 г.), дослідницька діяльність (150 г.), що загалом складає 290 годин. За кожен дисципліну студент має набрати 9 кредитів, що відповідає наступним видам навчальної діяльності: 30% – присутність на заняттях, 60% – дослідницька діяльність, 10% – робота на семінарах. Таким чином, в Університеті Кіпру на опанування програмою «Поєднане

навчання» за освітньо-кваліфікаційним рівнем «Магістр» студент має витратити 290 годин та отримати 90 кредитів [2].

В Європейському університеті Кіпру головною метою магістерської програми «Спеціальне (Поєднане) навчання» є навчання студентів практичному спілкуванню з дітьми, які мають особливі потреби та навчаються у звичайній школі.

Відповідно до мети, програмою визначені такі завдання: сприяти критичному підходу до освітніх теорій щодо навчання дітей з особливими потребами; вчити бути обізнаними на принципах ефективного навчання дітей у рамках поєданого навчання; вчити студентів працювати із дітьми різних категорій інвалідності, що навчаються у загальній школі; вчити студентів організовувати та втілювати дослідницькі проекти в галузі спеціальної освіти; сприяти позитивному ставленню студентів до навчання дітей з вадами здоров'я у загальноосвітніх закладах.

По закінченню курсу студенти повинні: здійснити наукове дослідження та захистити дипломний проект; вміти аналізувати на рівні філософії та виховання положення, процеси та ефективність сучасних освітніх систем з боку соціології; вміти досліджувати та укладати власні теорії з психології навчання; вміти аналізувати історичні, політичні та соціальні фактори, що сприяли виникненню спеціальної освіти на Кіпрі та за кордоном; бути обізнаними щодо особливих освітніх потреб дітей з вадами психічного та фізичного здоров'я; вміти диференціювати потреби на рівні викладання та сприяти ефективній підтримці усіх дітей у поєданому класі; вміти укладати робочі навчальні програми, які відповідають освітнім потребам дітей з обмеженими можливостями; вміти укладати техніки для своєчасного діагностування таких дітей; організовувати консультаційну підтримку для родителів дітей з обмеженими можливостями; використовувати сучасні технології як для вдосконалення процесу навчання, так і для сприяння інтеграції дітей з особливими потребами у суспільство знань; наблизитись до шкільного середовища спеціальної освіти у формі педагогічної практики [3].

Проаналізуємо структуру та зміст магістерської програми «Спеціальне (Поєднане) навчання» Європейського університету Кіпру. Загалом студент має отримати 120 кредитів, які розподіляються наступним чином: 16 кредитів загальна підготовка, 54 кредити – дисципліни спеціальної освіти, 30 кредитів відводиться на внутрішню підготовку, та 20 кредитів на дипломний проект.

Предмети, які входять до циклу загальної підготовки поділяються на обов'язкові та вибіркові. Обов'язковим є вивчення предмету методологія освітніх досліджень, якій оцінюється у 10 кредитів. Вибірковими дисциплінами є: філософія освіти, соціологія освіти, психологія освіти, міжкультурна освіта та педагогіка; серед яких студент має обрати одну, яка оцінюється у 6 кредитів.

Дисципліни циклу спеціальної освіти також поділяються на обов'язкові та вибіркові. Обов'язковими є наступні: інвалідність у суспільстві та у школі (10 кредитів), поєднане навчання: теорія та практика (10 кредитів), принципи диференціації у спеціальній освіті (8 кредитів), принципи укладання програм поєднаної освіти (10 кредитів). Серед дисциплін за вибором цього циклу студент має обрати 2, які оцінюються у 8 кредитів кожна. Це такі дисципліни, як фізична та психічна інвалідність, інтелектуальна та розумова непрацездатність, психосоматичні захворювання, відносини школа – дім та консультації батьків, питання спеціалізації у спеціальній (поєднаній) освіті; сучасні тенденції спеціальної освіти; новітні технології у спеціальній освіті.

Цикл внутрішньої підготовки передбачає педагогічну практику. Особливістю програми є той факт, що замість укладання дипломного проекту (20 кредитів) студенти можуть опанувати одну з наступних дисциплін: кількісні підходи до досліджень зі спеціальної (поєднаної) освіти (12 кредитів) та якісні підходи до досліджень зі спеціальної (поєднаної) освіти (12 кредитів), та одну з вибіркових дисциплін циклу

спеціальної освіти, що разом складає 20 кредитів. Отже, в Європейському Університеті Кіпру опановуючи магістерську програму «Спеціальне (Поєднане) навчання», студент має отримати 120 кредитів.

Таким чином, досвід університетів Республіки Кіпр з підготовки вчителів поєданого навчання є корисним для української системи професійної підготовки педагогічних працівників, сприятиме формуванню змісту професійно орієнтованих магістерських програм.

Література

1. Συμεωνίδου Σ. Ενιαία Εκπαίδευση: Η πορεία προς το ενιαίο σχολείο. / Συμώνη Συμεωνίδου // Τμήμα Επιστημών της Αγωγής. – Πανεπιστήμιο Κύπρου. – 8σ.

2. Τμήμα Επιστημών της Αγωγής του Πανεπιστημίου Κύπρου. Προγράμματα Σπουδών. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ucy.ac.cy/goto/scienceed/el-GR/WelcomeMessage.aspx>

3. Σχολή Τεχνών και Επιστημών της Αγωγής του Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου. Προγράμματα Σπουδών. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.euc.ac.cy/easyconsole.cfm/id/174/lang/el/dep/164/program_id/29

УДК 37(477)

Задорожна-Княгницька Л.В., к. пед. н., доцент

ПЕДАГОГІЧНА АНТРОПОЛОГІЯ У КОНТЕКСТІ НАУКОВОГО ПОШУКУ

Визначення місця та статусу педагогічної антропології в системі сучасних наукових знань про людину є предметом низки наукових дискусій. Складність вирішення цього питання обумовлюється тим фактом, що педагогічна антропологія як самостійна галузь знань знаходиться у «донауковій» стадії розвитку, характерними рисами якої є: різноманітність ідей та поглядів, відсутністю парадигми, розбіжностями у вирішенні методологічних проблем.

Аналіз сучасних досліджень, здійснюваних науковцями у межах педагогічної антропології, дає підстави для виокремлення трьох підходів до розуміння її сутності:

- як самостійної галузі знань про людину, що виховує та виховується;
- як напряму експериментальної педагогіки початку ХХ ст.;
- як методології сучасної педагогіки.

Такі підходи в розумінні сутності педагогічної антропології вказують на складність та важливість її статусу. У свою чергу розробка теорії будь-якої науки неможлива без її історії, ретроспективного аналізу ключових ідей, поглядів та концепцій, що у подальшому складають її основу.

Антропологічна традиція освіти має тривалу історію. У вітчизняній філософсько-суспільній думці проблема антропологічного розуміння людини була висвітлена в працях Г.Сковороди, М.Гоголя, П.Юркевича, В.Зеньковського, К.Ушинського та інших.

Одним з перших дослідників, що підняли питання педагогічної антропології як галузі знань, був К.Ушинський, увівши це поняття у своїй фундаментальній праці «Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології». Основоположник педагогічної науки виходив з ідеї необхідності всебічних знань про людину, на яких має базуватися педагогіка як практична діяльність. Однак, використовуючи термін «педагогічна антропологія», К.Д.Ушинський ніде не називає її автономною галуззю наукового знання. Педагог трактував це поняття як загальну антропологічну основу педагогічної теорії та практики, тобто він не ставив перед собою завдання створення нової педагогічної дисципліни, однак ретельно аналізував філософські, релігійні, психологічні, фізіологічні уявлення свого часу, що могли бути покладені в основу педагогічної теорії та практики, результатом чого стало створення своєрідної педагогічної

концепції, філософськи й науково обґрунтованої, глибокої та практично дієвої, що й обумовило її тривалий вплив на розвиток вітчизняної педагогічної думки.

Ідею необхідності антропологічних засад педагогіки, висловлену К.Ушинським, було розвинуто в межах інших концепцій К.Венцелем, П.Каптеревим, М.Демковим, П.Юркевичем та ін. педагогами XIX ст., що обумовило високу теоретичну культуру вітчизняної педагогічної науки зазначеного історичного періоду. Однак у межах досліджень зазначених просвітителів відсутні спроби надати педагогічній антропології статусу самостійної науки. Сам термін «педагогічна антропологія» на тривалий час зник з наукового обігу, однак ідея антропологічного обґрунтування педагогіки послідовно реалізувалася у наукових розвідках.

У вітчизняній педагогіці післяжовтневого періоду протягом значного часу проблематика педагогічної антропології не привертала увагу дослідників. У той час, як західноєвропейська наука міцно стояла на позиціях антропологізму. Значними успіхами у зазначеному контексті характеризувалася німецька педагогічна теорія та практика. Наукові розвідки Р. Бенедікта, О. Больнов, Й.Дерболава, Р.Лохнера, М.Міда, Г.Рота, Г.Ноля, В.Лоха та ін. стали фундаментом в утвердженні антропологічних засад педагогічної науки.

Однак кожний з науковців по-різному реалізував педагогічній антропологічний підхід в педагогічній теорії. А.Флітнер вважав, що філософська антропологія, яка досліджує сутність людини, є світоглядною основою педагогіки (тобто педагогічна антропологія розглядалася як «педагогічний» варіант філософської антропології). В.Лох основним питанням педагогічної антропології ставив обґрунтування сутності педагогічної діяльності, спрямованої на людину. І.Дерболав вбачав у педагогічній антропології одну з педагогічних дисциплін, що слугує методологічною основою педагогічної діяльності. З часом у Німеччині педагогічна антропологія набула статусу самостійної педагогічної течії зі своєю ідеологією, методологічною основою та проблематикою.

Сучасні дослідники, підкреслюючи значущість результатів теоретичних досліджень німецьких вчених, звертають увагу на наступні досягнення педагогічної антропології:

1. Обґрунтування розуміння освіти як необхідної ознаки людського буття, як процесу становлення особистості.
2. Виведення цілей та засобів освіти з сутності людини.
3. Розширення кола традиційних понять педагогіки, введення до категоріального апарату педагогічної антропології нових понять, що відображають людську сутність («життя», «свобода», «сенси», «антропологічний простір»).

У вітчизняній педагогіці радянського періоду ідея педагогічної антропології довгий час не була предметом наукового інтересу. Першу спробу відродження педагогічної антропології було здійснено Б.Ананьєвим у контексті аналізу проблеми особистості в психології. Науковець звертав увагу на необхідність створення педагогічної антропології як спеціальної наукової дисципліни. Хоча психолог не розробляв проблем педагогічної антропології, обґрунтування ним антропологічних засад педагогіки значно розширило коло досліджень в галузі педагогіки.

Новим поштовхом у розвитку досліджень у царині педагогічної антропології стала зміна концепції виховання в 80-90-х рр. XX ст. на особистіснозорієнтовану, гуманістичну. Саме тоді поновлюються спроби розробки теоретичних засад педагогічної антропології як цілісної системи знань. Однак дослідження в зазначеній площині носили несистематизований, розрізнений характер, що обумовлювало неоднозначність трактування предмету педагогічної антропології, а значить і її положення в системі антропологічного й педагогічного знання.

Найбільш повно та змістовно результати досліджень в царині педагогічної антропології представлено в Росії, де накопичено значний масив дисертаційних робіт, монографій, підручників та посібників, що складають нині джерельну базу педагогічної антропології. У зазначеній площині найбільш значущими виступають дослідження,

здійснені Б.Бім-Бадом, І.Коротовою, В.Максаковою, Е.Шияновим, В.Слободчиковим, Є.Ісасвим, Т.Петруніною. Свідченням виключної значущості педагогічної антропології в російській педагогічній теорії та практиці є підготовка фахівців ОКР «Магістр» за спеціальністю «Педагогічна антропологія», здійснювана за ініціативи Російської Академії Освіти з метою підсилення науково-педагогічної та науково-дослідницької складової російської шкільної освіти. Створена на засадах ідей академіка Б.Бім-Бада, сучасна програма підготовки магістрів здійснюється в Російському державному педагогічному університеті ім. А.І. Герцена (Санкт-Петербург) та інших педагогічних університетах Російської Федерації.

В Україні актуальність досліджень проблем педагогічної антропології обумовлюється необхідністю розробки й упровадження антропологічного підходу в освіті. Проблемам розвитку особистості й гуманістичного навчання та виховання присвятили свої праці В. Андрущенко, Г.Балл, І.Бех, В.Бондар, Л.Вовк, С.Гончаренко, О.Дубогай, І.Зязюн, В.Кремень, В.Кузь, В.Луговий, В.Мадзігон, Ю.Мальований, С.Максименко, О.Мороз, В.Муляр, Н.Ничкало, В.Пазенок, Д.Пашенко, О.Савченко, О.Сухомлинська, А.Хуторський, М.Ярмаченко, О.Ярошенко. Однак в жодній з цих робіт не розкривається предметно сутність, категоріальний апарат, зміст та сфера інтересів педагогічної антропології.

В історії наукових досліджень за часів незалежності України з проблем педагогічної антропології було захищено лише одну дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора пед. наук (І.Аносов «Антропологізм як чинник гуманізації освіти (теоретико-концептуальні основи)»), та одну - на здобуття наукового ступеня кандидата філос. наук (Л.Задорожна «Педагогічна антропологія в соціально-філософському контексті»); опубліковано три підручники (І.Аносов «Педагогічна антропологія», В.Приходько, В.Бочелюк, О.Шевяков, В.Малий «Педагогічна антропологія і вища школа», А.Возняк «Педагогічна антропологія»). Існує низка розрізнених досліджень, що стосуються різних аспектів педагогічної антропології (М.Баяновська, Л.Ваховський, Г.Грама, Н.Дічек, О.Кот, М.Кудлаєва, В.Куликов, С.Некрасова, В.Табачковський, М.Окса, С.Якименко та ін).

Отже, незважаючи на актуальність проблеми розробки теоретико-методологічних проблем педагогічної антропології, вона певною мірою, залишається поза межами використання у педагогічній практиці і не означена в теоретичних обґрунтуваннях гуманізації освіти. У той же час сучасна освітня діяльність вимагає нагального розв'язання зловбодених суперечностей у навчанні та вихованні, зокрема шляхом використання синтезувальних можливостей антропологічного підходу. Такий стан наукової розробленості зазначеної вище проблеми надзвичайно актуалізує дослідження вітчизняних учених у зазначеній площині.

Література

1. Аносов І.П. Антропологізм як чинник гуманізації освіти (теоретико-концептуальні основи): автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Аносов Іван Павлович ; Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. - К., 2004. - 46 с.
2. Бим-Бад Б.М. Антропологические основания теории и практики современного образования / Б.М.Бим-Бад. - М., 1994.- 264 с.
3. Дічек Н.П. Педагогіко-антропологічні дослідження як рушійна сила розвитку педагогіки у другій половині XIX ст. [Електронний ресурс]/ Н.П.Дычек. - Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzsp/2009_4/statti/1.html - Назва з екрану
4. Задорожна Л.К. Педагогічна антропологія в соціально-філософському контексті: Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Задорожна Любов Кирилівна ; Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д.Ушинського. — О., 2007. — 21с.
5. Петрунина Т.А. Педагогическая антропология в системе педагогического знания [Электронный ресурс] / Т.А.Петрунина. - Режим доступа : <http://www.osu.ru/doc/1026/author/2934/lang/0> - Название с экрана.

ДВОМОВНЕ НАВЧАННЯ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

Інтеграційні процеси, що відбуваються сьогодні у всьому світі сприяють формуванню полікультурного суспільства, в якому двомовність є нагальною проблемою та вимогою часу. Перед молоддю постає необхідність вивчення однієї з мов міжнародного спілкування.

Метою даного дослідження є аналіз становлення та розвитку двомовного навчання в Республіці Польща (у другій половині XX – на початку XXI ст.). Розглядаючи проблеми двомовного навчання, зосередимо увагу на змісті термінів «білінгвізм (двомовність)», «білінгвальна освіта», «білінгвальне (двомовне) навчання». Як зазначає С. Гончаренко, «білінгвізм (двомовність) – це поперемінне користування двома мовами» [2, с. 84].

У сучасній педагогічній літературі виділяють «культурний (шкільний) білінгвізм», що є наслідком формального (шкільного), систематичного навчання, в результаті якого учень набуває додаткових мовних компетенцій стосовно другої мови [4, с. 13].

Поняття «білінгвальна освіта» розглядають як «цілеспрямований процес залучення до світової культури засобами рідної та іноземної мов, коли іноземна мова виступає як спосіб пізнання світу спеціальних знань, засвоєння культурно-історичного та соціального досвіду різних країн та народів» [1, с. 43]. Сам феномен «білінгвальна освіта» являє собою високоорганізовану систему, яка виступає як ціннісно-змістовна єдність двох взаємопов'язаних підсистем: дидактичної (*білінгвальне навчання*) і виховної (*полікультурне виховання*), які мають одні культурно-ціннісні орієнтири [1, с. 43].

На думку Т. Бондарчук, «білінгвальне навчання – це взаємопов'язана діяльність викладача і учнів в процесі вивчення окремих предметів чи предметних областей засобами рідної та іноземної мови, в результаті якої досягається синтез певних компетенцій, які забезпечують високий рівень володіння іноземною мовою та глибоке засвоєння предметного змісту» [1, с. 46].

У даному дослідженні ми будемо вважати терміни «білінгвальна освіта» і «двомовна освіта» синонімами. Вважаємо за доцільне наголосити, що в Польщі під «двомовним навчанням» розуміється не тільки вивчення національними меншинами та етнічними групами ряду предметів польською та рідною мовами. Стає поширеною освіта, яка здійснюється польською та іноземною мовами, так зване «Інтегроване мовно-предметне навчання» (CLIL – Content and Language Integrated Learning), яке є одним з пріоритетів європейської мовної політики [6, с. 235]. Європейська комісія з метою пропагування багатомовності заохочує країни-члени ЄС застосовувати двомовне навчання у своїх майбутніх реформах освіти [7, с. 9]. Також, Європейська комісія висловлює побажання, щоб «кожний громадянин Європейського Союзу вмів на практиці користуватися принаймні двома мовами, окрім його рідної мови» [5]. Тобто основи для впровадження двомовних шкіл розглядаються в більш широкому, європейському контексті.

У Республіці Польща двомовне навчання запроваджено з 1991/1992 навчального року (з 1991 – французькою мовою, з 1992 року – іспанською та німецькою мовами, а згодом – англійською). Сьогодні в країні працюють понад 100 шкіл з двомовним навчанням [3].

Двомовне навчання в Республіці Польща означає, що вибрані шкільною адміністрацією навчальні предмети (1–3) викладаються польською та іноземною мовами (іноземною – 6 годин на тиждень). Це можуть бути предмети фізико-математичного, природничого, гуманітарного й інших напрямів (наприклад, математика, історія, біологія, географія, фізика, фізкультура). Метою цієї освіти є навчання іноземної мови на рівні,

наближеному до рівня володіння рідною мовою [6]. Іноземна мова стає засобом передачі знань з окремого предмета.

Двомовне навчання можна розглядати у різних аспектах: *лінгвістичному* (формування загальної компетенції у використанні, наприклад, англійської мови, навчання презентації або усної комунікації англійською мовою), *культурному* (накопичення міжкультурних знань, розвиток умінь міжкультурної комунікації), *навчальному* (можливість отримання додаткової інформації, доступ до спеціальних термінів іноземною мовою, посилення мотивації учня, урізноманітнення методів і форм шкільної практики, отримання міжнародних сертифікатів) [7].

За рапортом «Двомовна освіта в Польщі (англійська мова)» існують 4 моделі двомовних шкіл: 1) модель А – заняття відбуваються головним чином англійською мовою, 2) модель В – заняття проходять частково англійською, а частково польською мовами, 3) модель С – заняття з обмеженим уживанням англійської мови, 4) модель D – заняття із несистематичним уживанням англійської [7, с. 5]. Різниця у виборі моделі залежить як від навчального предмета, так і від рівня володіння учнями іноземною мовою. Двомовне навчання в польській школі передбачає проходження 3 рівнів оволодіння іноземною мовою: перший рівень передбачає елементарні знання з іноземної мови (відповідає рівню А1–А2 згідно з європейськими стандартами), другий рівень означає самостійність у використанні отриманих знань (відповідає рівню В1– В2), третій рівень передбачає компетентне знання іноземної мови (відповідає рівню С1 або навіть С2) [6].

Двомовне навчання вимагає також від учителів не тільки знання іноземної мови, а й методики викладання навчального предмета іноземною мовою [6]. Підготовка вчителів до роботи в школах або двомовних класах здійснюється з 2009 року «Центром розвитку освіти» (Ośrodek Rozwoju Edukacji) разом із Центральним осередком шкільної освіти за кордоном (Zentralstelle für das Auslandsschulwesen – ZfA) та Інститутом Гете. Також діють двомовні школи з німецькою мовою навчання на всіх етапах, а особливо в основних школах (4 – 6 класи), гімназіях і загальноосвітніх ліцеях. У 2010 році «Центр розвитку освіти» підготував рапорт «Двомовна освіта в Республіці Польща», у якому показано, що навчання німецької мови у двомовних класах гімназій обмежується першим рівнем, а в деяких ліцеях учні оволодівають усіма трьома рівнями підготовки. У 2010/ 2011 навчальному році двомовне навчання німецькою мовою проводилося в 3-х дитячих садках, 6-ти основних школах, 23-х гімназіях та 18-ти загальноосвітніх ліцеях [7]. Випускники двомовних шкіл удосконалюють мовленнєві навички у вищих навчальних закладах, після закінчення яких їм видається подвійний диплом. Це, у свою чергу, надає їм можливості навчання й отримання вигідної роботи в Європейському Союзі.

Отже, впровадження двомовного навчання в загальноосвітні заклади Республіки Польща, сприяє формуванню всебічнорозвиненої, високоосвіченої, конкурентоспроможної польської молоді.

Література

1. Боднарчук Т.В. Білінгвальна освіта/ Тетяна Боднарчук. – Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2011. – 128 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Івашко О. А. Особливості мовної освіти у Республіці Польща в контексті полікультурності / О. А. Івашко // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. І. Сипченка. – Слов'янськ : СДПУ, 2009. – Вип. 48. – С. 110 – 116.
4. Івашко О. А. Словник педагогічних термінів з полікультурної освіти / О.А. Івашко. – Маріуполь: «Рената», 2012. – 82 с.
5. Kupisiewicz Cz. Projekty reform edukacyjnych w Polsce / Czesław Kupisiewicz. – Warszawa: Wyd. naukowe PWN, 2006. – 154 s.
6. Nauczanie dwujęzyczne [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.codn.edu.pl>. /–Загол. з екрану.
7. Raport ewaluacyjny Edukacja dwujęzyczna w Polsce (język angielski). Praktyka w

wybranych szkołach / D. Marsh, M. Zając, H. Gozdawa-Gołębiowska, A. Czura, A. Gapińska, R. Majewska, K. Papaja, M. Roda, M. Urbaniak, E. Wróblewska. – Warszawa: CODN, 2008. – 41s.

УДК 378.1.014(477)(043)

Короткова Ю.М., к. пед. н., доцент

ПІДХОДИ ВІТЧИЗНЯНИХ І ЗАРУБІЖНИХ УЧЕНИХ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «МОВНА ПОЛІТИКА» ТА «МОВНА ОСВІТА»

Інтеграція українського суспільства до європейського та міжнародного соціально-економічного, культурного, інформаційного простору посилила необхідність використання іноземних мов, знання яких стало важливою передумовою для особистих, культурних, професійних та економічних контактів. З огляду на це, нашою державою надається досить велике значення мовній освіті, метою якої є становлення духовно багатой особистості, яка володіє вміннями і навичками практичного користування іноземною мовою, її виражальними засобами, типами, стилями, жанрами, формами в усіх видах мовленнєвої діяльності, орієнтується в постійно зростаючому інформаційному потоці, уміє самостійно навчатися і самовдосконалюватися. Мовна освіта врегульовується мовною політикою держави, яка посідає чільне місце в системі державних пріоритетів України.

Метою статті є проаналізувати головні підходи вітчизняних та грецьких науковців до тлумачення понять «мовна освіта» та «мовна політика».

Аналіз психолого-педагогічної та лінгвістичної літератури засвідчив, що серед вітчизняних та грецьких учених не має єдиної точки зору на зміст поняття «мовна освіта». Так, О. Кузнецова мовну освіту розглядає як соціально-педагогічне явище, спрямоване на вивчення, збереження і відтворення національних здобутків у навчанні й вихованні особистості, а також на забезпечення відкритості системи освіти, її інтеграцію у світовий освітній простір. На її думку, термін «мовна освіта» має практичне спрямування, використання якого передбачає розвиток усного та писемного мовлення, формування комунікативної компетенції, і найбільш точно відображає мету та сутність сучасного навчання мов. Це поняття охоплює два провідні напрями, що передбачають: 1) навчання рідної мови і 2) навчання іноземної мови [3, 1]

Н. Гальскова та Н. Гез услід за Б. Гершунським розглядають мовну освіту як: 1) цінність, 2) процес, 3) результат; 4) систему. Мовна освіта як цінність передбачає розгляд трьох аксіологічних блоків: мовна освіта як державна цінність, мовна освіта як суспільна цінність, мовна освіта як особистісна цінність. Також мовна освіта за своєю суттю є процесом руху від цілі до результату, який полягає у факті присвоєння і особистістю, і державою, і суспільством усіх тих цінностей, які «породжуються» в процесі освітньої діяльності. Цілком очевидно, що мовну освіту варто розглядати і як систему, яка є складовою системи освіти загалом. Мовній освіті як системі притаманні своя структура, функції й основні компоненти [2, 4-40].

Слід зазначити, що грецькі науковці не дають чіткого визначення поняття «мовна освіта», хоча й розуміють його приблизно таким же чином, як і вітчизняні дослідники. Так, більшість учених підкреслюють той факт, що мова є як цінністю держави, так і певних суспільних чи національних прошарків, а також і кожної особистості окремо. Як загальна система освіти врегульовується державною освітньою політикою, так і її підсистема – мовна освіта – визначається мовною політикою держави.

Отже, мовна освіта – це складна багатогранна система взаємодії держави, суспільства, навчальних установ, спрямована на оволодіння громадянами комунікативною компетенцією, на формування засобами мови особистості людини, яка здатна

задовольняти свої особистісні, суспільні, професійні потреби, яка прагне до самовдосконалення і саморозвитку.

З поняттям «мовна освіта» нерозривно пов'язані такі поняття, як «мовна політика» та «мовне планування».

Термін «мовна політика» («language policy») був уведений Дж. Фішманом у 1970 році та доповнював вже існуючий термін «мовне планування» («language planning»), вперше використаний Е. Хаугеном у 1959 році. У цей же час (70-ті роки XX століття) термін «мовна політика» почав активно використовуватись у міжнародній літературі, в тому числі в Греції та на Кіпрі.

Аналіз відповідної літератури засвідчив, що вітчизняні та зарубіжні вчені термін «мовна політика» розуміють приблизно однаково.

Так, досить вичерпним, на наш погляд, є визначення українського науковця В. Брицина, який мовну політику розглядає як сукупність ідеологічних постулатів і практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин у країні або на розвиток мовної системи у певному напрямі. У багатонаціональних державах мовна політика є складником національної політики, вона віддзеркалює її принципи, відповідає панівній ідеології. Спрямування і форми впровадження мовної політики детерміновані існуючим суспільно-політичним ладом, режимом правління, міжетнічними відносинами в економіці, культурі, релігії тощо. Мовна політика здатна або закріплювати привілеї панівної мови, або ж сприяти зняттю національних конфліктів шляхом підтримки мов національних меншин [1].

Грецька дослідник О. Профілі зазначає, що термін «мовна політика» в загальних рисах описує та просуває різні шляхи/способи, якими мови мають обслуговувати людину задля її активної життєдіяльності в соціумі [4].

На нашу думку, таке визначення є надто спрощеним, бо має на увазі лише піклування держави про мову як засіб комунікації, проте зовсім не враховуються політичні та ідеологічні чинники підтримки тієї чи іншої мови.

Найбільш повним вважаємо тлумачення даного поняття В. Токатліді, яка наполягає, що в загальних рисах під терміном «мовна політика» варто розуміти позицію певної влади, зазвичай державної, стосовно мовних питань, які виникають у середині соціальних груп держави, також і рішення цієї влади, які відображаються в Конституції або в інших державних документах. Загалом, зауважує авторка, мовна політика формується, як правило, пануючою соціальною групою та ідеологією. Звідси мовна політика відстоює мову або мови певної нації чи суспільства, які пануюча соціальна група вважає «національно вигідними».

Науковець підкреслює, що позиція влади стосовно мовних питань визначає такі типові мовні ідеології: мовна асиміляція (наприклад, у випадку колоніального устрою), мовний плюралізм (наприклад, у Бельгії, Швейцарії, в Люксембурзі), інтернаціоналізм (у випадку з російською мовою в колишньому Радянському Союзі); ідеологія обмеження певної мови лише для її внутрішнього вживання в суспільстві [5, 115].

На наш погляд, до визначення поняття «мовна політика», окрім лінгвістичного та ідеологічного, варто додати ще й економічний аспект, бо нерідко питання про застосування чи вивчення тієї або іншої мови (рідної чи іноземної) вирішується шляхом, який є найменш економічно обтяжливим для держави.

Отже, під терміном «мовна політика» ми розуміємо сукупність дій держави, а саме панівної на даний момент влади, спрямованої на вирішення питань підтримки чи гальмування тієї чи іншої мови (як рідної, так й іноземних) у всіх сферах суспільного життя, і зокрема в освіті, засновуючись на певних ідеологічних та соціально-економічних факторах.

Вивчення наукових та законодавчих джерел дозволяє зробити висновок, що грецькі науковці розмежовують такі поняття, як «мовна політика» та «мовне планування». Під останнім вони розуміють конкретні заходи реалізації рішень держави, тобто це ті

законодавчі документи, які містять шляхи та засоби практичного застосування політичних рішень. Звідси, на думку грецьких дослідників, більш важливим є зміст заходів мовного планування, а не зміст певних задекларованих політичних рішень, які на практиці можуть бути не реалізовані [5, 115-116].

З такими поняттями, як «мовна політика» та «мовне планування», на думку грецьких учених, зокрема В. Токаτλίδου, Н. Мітсіс, невід'ємно пов'язане поняття «планування мовної програми», тобто програми, яка буде застосовуватись для навчання конкретних осіб тієї чи іншої мови. Планування певної мовної програми, укладання та оцінювання її якості в процесі навчання є одним із заходів мовного планування в межах загальної освітньої політики держави. Відповідно, планування мовної програми передбачає існування задекларованої мовної політики та законодавчого простору, який би легалізував застосування цієї програми [5, 116].

Отже, вітчизняні та зарубіжні учені приблизно однаково розуміють зміст понять «мовна освіта» та «мовна політика». Окрім цих термін, у грецькій науці розповсюдженими є поняття «мовне планування» (як конкретні шляхи та засоби практичної реалізації політичних рішень) та «планування мовної програми» (як реалізація мовної політики у навчальних умовах).

Література

1. Брицин В. М. Мовна політика / В. М. Брицин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/ukrmova/um51.htm>.
2. Гальскова Н. Д. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика : учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений / Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез. – 3-е изд., стер. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – 336 с.
3. Кузнецова О. Ю. Розвиток мовної освіти у середніх і вищих навчальних закладах Великої Британії другої половини ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. Ю. Кузнецова. – Харків, 2003. – 43 с.
4. Проφίλη Ο. Γλωσσική πολιτική στην Ευρωπαϊκή Ένωση / Ο. Проφίλη [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.greek-language.gr/greekLang/studies/guide/thema_c3/index.html.
5. Тоκατλίδου Β. Γλώσσα, επικοινωνία και γλωσσική εκπαίδευση / Β. Тоκατλίδου. – Αθήνα : Πατάκη, 2004. – 310.

УДК 378.124:796(043)

Олениця В.В., асистент

ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОГО ПІДХІДУ ВИКЛАДАЧА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАНЯТЬ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Стратегічна спрямованість сучасного суспільства на всебічну демократизацію соціальних відносин, національне відродження, розширення економічної самостійності України зумовили розробку новітніх підходів щодо формування свідомої творчої особистості. Це, у свою чергу, спонукає до нового бачення підготовки інтелектуального потенціалу України - фахівців гуманітарного профілю, і активізує складні психолого-педагогічні проблеми підготовки майбутніх фахівців. Напрями реформування вітчизняної системи освіти відображено у Законі України "Про освіту", Державній національній програмі "Освіта" ("Україна ХХІ століття"), Національній доктрині розвитку освіти, а особливості реформування педагогічної освіти висвітлені у комплексній програмі "Вчитель", Концепції педагогічної освіти.

Відповідно до "Програми оптимізації навчального процесу засобами фізичного самовиховання", затвердженої Навчально-методичним кабінетом вищої освіти України в

1990 році, сучасною метою вищої школи має бути не фізичне виховання (воно вже було або не відбулося в родині та школі змолodu), а оздоровчо-спортивна і професійно спрямована психофізична підготовка, заснована на сучасній концепції "психофізичного паралелізму непривабливої корисності фізичних вправ" [1, с. 37]. Тому у вищих навчальних закладах передусім мають створюватися різноманітні умови для підвищення психофізичної культури як наслідку "виховання змолodu" і вільного, обґрунтованого вибору щоденної рухової активності, від найпростіших, загальнодоступних (біг, хода, комплекси гімнастичних або лікувальних вправ) до занять у спортивних секціях, засвоєння професійно спрямованих психофізичних навичок, військово-прикладних видів спорту, з обов'язковим урахуванням стану здоров'я та нахилів студентів.

Новим шляхом до розв'язання проблеми активізації процесу навчання у вищому навчальному закладі є ствердження прикладної значущості оздоровчої функції психофізичної підготовки, обґрунтування вмотивованої діяльності з конкретними прикладами реальної корисності певних вправ.

Запропоновані вправи мають бути диференційовані залежно від стану здоров'я, фізичного та психічного розвитку, професійно-оздоровчої орієнтації в родині і школі, адаптації до умов вищого навчального закладу. Творчість як найбільш розвинута форма розвитку в поетапному становленні проходить шлях рух-діяльність-творчість, формуючи спосіб буття справжнього гуманізму (гуманістичної культури). Це співвідношення можна розглядати і з позиції діяльнісного підходу, де культура є «соціально значущою творчою діяльністю у діалектичному взаємозв'язку її результативності (визначеній у нормах, цінностях, традиціях, знакових і символічних системах тощо) та її процесуальності, що передбачає засвоєння людьми вже наявних результатів творчості, тобто перетворення досягнень, досвіду людської історії у внутрішні досягнення індивіда, який втілює ці досягнення у своїй соціальній діяльності, спрямованій на перетворення дійсності і самої людини» [3, с. 7]. Становлення власного «Я» відбувається через багатогранність форм культури (культуру слід трактувати як «об'єктивацію людської творчості») [4, с. 97], однією з яких є педагогічна. Педагог, будучи носієм і взірцем культури, є її творінням і творцем. Загалом професіоналізм і творчість педагога набувають смислу лише в контексті культури, а педагогічну творчість слід вважати смислоутворювальним чинником особистісної характеристики педагогічного професіоналізму [3, с. 157].

Відповідно до цього формування професіоналізму та реалізація творчих можливостей індивіда є головною метою культурного розвитку особистості. Оскільки появу інноваційних феноменів культури забезпечує перетворення індивідуального досвіду в соціальний, то реорганізацію таких змін забезпечить лише самореалізований творчий викладач, педагог, наставник.

В теорії педагогіки виділені деякі механізми творчої діяльності. З позиції М.М. Поташника їх існує три:

модифікаційний – припускає удосконалення, раціоналізацію, одернізацію, видозміну якоїсь відомої методики, прийому, тобто того, що має аналог або прототип; сюди ж можна віднести відтворення в нових умовах того, що існувало раніше, але було втрачене масовою практикою, забуто;

комбінаторний – припускає нове з'єднання елементів раніше відомих методик, які в даному поєднанні дотепер не використовувалися (інтеграція відомих елементів може породити абсолютно новий ефект, нові системні якості, інакше кажучи – нову технологію);

радикальний – припускає народження принципово нових, новаторських підходів, що не мають досі ні аналогів, ні прототипів [2, с.15-16].

Для вчителів фізичного виховання, ґрунтуючись на позиції В.Т. Яловики, до якостей, що впливають на ефективність формування педагогічної творчості вчителів фізичного виховання, відносяться наступні:

- 1) внутрішня єдність, цілісність, тому, що особа, що володіє даною якістю здатна збудувати чітку ієрархію мотивів, що визначають її спрямованість;
- 2) пізнавальну потребу і інтелектуальну активність, яка викликається в неї;
- 3) здібність до професійної саморефлексії, тобто процесу самопізнання, самоаналізу і усвідомлення своєї діяльності [4, с. 37].

Головними ознаками педагогічної творчості є: створення нового або істотне удосконалення відомого; оригінальність, неповторність продукту діяльності, її результатів;

взаємозв'язок творчості і самотворчості, самотворення, тобто творча людина постійно працює над собою, над створенням нового [4, с. 22].

Багаторічні дослідження мотивів освітньої діяльності та стану здоров'я студентів вищої школи переконують в їхній взаємозалежності. Тому професійно підготовлений, але нездоровий фахівець не може бути стало умотивованим у конкретній діяльності, що нерідко демонструє лише зовнішній вигляд претендентів на вакантні місця та посади. У службах відділів кадрів з'являються фахівці-психологи з профорієнтації та профвідбору, здатні за зовнішнім виглядом, статуєю та мовленням визначити рівень відповідності намірів і поведінки особи, її здатність до активної діяльності або фруструючого стану.

Пріоритет оздоровчого спрямування професійно-кваліфікаційного становлення особистості зумовлює прикладну значущість фізичної культури та масового спорту молоді, що вимагає систематичного вивчення намірів і поведінки студентів та викладачів для зміни перебігу навчального процесу на краще.

Гуманні відносини між викладачем і студентом є обов'язковим компонентом освіти XXI століття та необхідним елементом виховання вільної, самодостатньої особистості, інструментом налагодження продуктивної взаємодії між суб'єктами педагогічного процесу. Спрямованість педагога на забезпечення гуманних відносин між викладачем і студентом підвищує позитивну мотивацію і створюють у студентів стійкий інтерес до занять фізичним вихованням.

Література

1. Волков В.А. Основи професійно-прикладної фізичної підготовки студентської молоді / В.А.Волков.- К: Знання України, 2004. - 82 с.
2. Лифинцева Н.И. Формирование профессионально-педагогической культуры личности / Н.И.Лифинцева. - М.: Изд-воМГПУ, 2000.-200 с.
3. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя высшей школы: воспитательный аспект: учеб. пособ. / И.Ф.Исаев. - М - Белгород: Вазелица, 1992. - 102 с.
4. Гузій Н.В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти / Н.В.Гузій. - К.: НПУ ім.М.П.Драгоманова, 2004. - 278 с.

УДК 378.147.037(045)

Павленко Є.А., ст.викладач

УНІВЕРСАДИ ЯК ФОРМА СПОРТИВНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ

Утвердження й розбудова української державності, прагнення увійти до європейського та світового освітнього простору спонукають чималу кількість національних інституцій, громадських організацій, соціальних установ орієнтуватися на кращий зарубіжний досвід, напрямки й тенденції, які визначають суспільний прогрес. Серед них найвагомішого значення набуває розвиток фізичного виховання та спорту, що виступає невід'ємною частиною загальної культури людства [2].

Водночас студентський спортивний рух є потужним чинником освіти та виховання, формування характеру і світогляду молоді людини, зміцнення її здоров'я, набуття професійно важливих і життєво необхідних якостей.

Фізичне виховання студентів здійснюється через реалізацію навчальних програм, які базуються на взаємозв'язку аудиторних та позааудиторних форм фізкультурно-оздоровчої роботи [3] та передбачають виконання нормативів та вимог, що є обов'язковими для всіх вищих навчальних закладів.

Важливою формою удосконалення спортивної майстерності студентства є комплексні спортивні змагання – спартакіади та універсіади різного рівня. Слід зазначити, що молоді спортсмени демонструють значні здобутки не тільки в олімпійському та параолімпійському спорті, а й у розвитку неолімпійських і професійно-прикладних видів спорту. Чи не найуспішнішими є виступи українських спортсменів на всесвітніх студентських спортивних змаганнях – універсіадах.

З моменту відновлення української державності вперше такі змагання було організовано в Україні у 1993 році з метою подальшого підвищення рівня навчально-тренувального процесу у вищих навчальних закладах країни, покращення спортивної майстерності студентів-спортсменів та якісної підготовки їх до участі у Всесвітніх універсіадах. Основним, найбільш важливим і масовим етапом Всеукраїнської універсіади є внутрішньовузівські масові змагання, що тривають протягом навчального року.

Головним завданням таких змагань є поліпшення стану здоров'я студентів, підвищення рівня їх фізичної, професійно-прикладної підготовленості, загартованості, прищеплення майбутнім фахівцям навичок організації спортивних та фізкультурно-оздоровчих заходів, що визначаються на основі аналізу роботи певної спортивної секції вищого навчального закладу за минулий рік з урахуванням виявлених проблем, потреб та інтересів студентів. При цьому слід, на нашу думку, брати до уваги питання про створення середовища прогресу у спортивній діяльності за участю членів секції; ефективність застосування педагогічних технологій фізкультурно-спортивного спрямування для всебічного фізичного розвитку студентів, що займаються в секції та ін.

Плануючи роботу з тренерськими та інструкторськими кадрами спортивної секції вищого навчального закладу, слід також урахувувати рівень їх кваліфікації, здійснювати контроль за підвищенням педагогічної майстерності інструкторського складу будь-якого виду спорту (передбачаються, як правило, особиста спортивна підготовленість, традиційні форми роботи, що спрямовані на інформаційну обізнаність, навчання, здатність варіативно і ефективно застосовувати на практиці методи та прийоми: навчально-тренувальні та методичні семінари, семінари-практикуми, засідання круглих столів, консультації, відкриті презентації видів роботи тощо); удосконалення професійної творчості (нетрадиційні форми проведення тренувань, різноманітні форми виховної роботи: показові виступи, майстер-класи, клуби, творчі лабораторії тощо); самоосвіта (обмін досвідом, взаємовідвідування, обговорення нової педагогічної літератури тощо).

Робота спортивних секцій проводиться згідно з визначеними заздалегідь темами засідань з урахуванням курсової перепідготовки та атестації їх керівників та спрямована на встановлення взаємодії з іншими спортивними організаціями: спільне проведення спортивних заходів, тренувань та змагань, що входять до основного переліку видів спорту, зазначених в програмі Всесвітніх універсіад (баскетбол, волейбол, водне поло, спортивна гімнастика, легка атлетика, плавання, теніс, фехтування, футбол) [1]; для інструкторів – спільне проведення педагогічних нарад, консультацій, колективних переглядів роботи зі студентами, спільних свят і розваг, екскурсій, обмін досвідом тощо.

Планування спортивно-виховної роботи зі студентами може бути довільним (сітки, текстове або комбіноване) і складатися за наступними напрямками: *сферами життєдіяльності; режимними моментами; видами діяльності; інтегрованими блоками; лініями розвитку.*

При цьому заакцентовуємо на використанні блочно-тематичного принципу, оскільки він базується на інтегрованому підході до організації життєдіяльності студентів, забезпечує змістову цілісність, системність, послідовність, ускладнення та повторення програмового матеріалу спортивної секції. Зазначимо, що слід уникати нераціонального планування, коли перевага надається одній сфері життєдіяльності або лінії розвитку на будь-який тривалий період (тиждень, місяць), наприклад, тільки тренувальні навантаження і все, що не забезпечує цілісного, системного підходу до життєдіяльності студентів.

Як бачимо, Всеукраїнські Універсиади є однією із форм удосконалення спортивної майстерності студентської молоді та якісної підготовки їх до участі у Всесвітніх універсиадах. Вузівські змагання з масових видів спорту, різноманітні фізкультурно-спортивні конкурси, турніри, фестивалі здоров'я сприяють розвитку ініціативи і самодіяльності студентської молоді вищих навчальних закладів, розширенню студентського самоврядування у навчальних групах, на факультетах, курсах, у студентських гуртожитках, оздоровчо-спортивних таборах, спортивних секціях, оздоровчих групах тощо [4].

Література

1. Вовк В. М. Пути совершенствования физического воспитания студентов. – Луганск: Изд-во. ВУГУ, 2000. – 176 с.
2. Про проведення I літньої Універсиади України 1993 року: Наказ М-ва України у справах молоді і спорту від 17.02.1993. № 39/381. – К., 1993. – 5 с.
3. Про організацію занять з фізичного виховання у вищих навчальних закладах України: Інструктивний лист М-ва освіти України від 19 квітня 1996 р. – № 1/11-637. – К., 1996. – 6 с. – Рукопис.
4. Румянцев Ю. О. Тенденції розвитку фізкультури і спорту в процесі державотворення // ЛДІФК. Фізична культура та спорт – важливий фактор виховання особистості та зміцнення здоров'я населення: Тези звітної наук.-практ. конф. викладачів ін-ту за 1994 рік. – Л., 1995. – С. 15-16.

УДК 378.14:371.13(045)

Проценко О.Б., к. пед. н., доцент

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ В УМОВАХ МАГІСТРАТУРИ

Сучасні євроінтеграційні процеси, дотримання положень Болонської декларації значно підвищили вимоги до професійної підготовки майбутнього викладача вищого навчального закладу, його здатності до постійного вдосконалення своєї особистості та професійної діяльності. Звернення людини до самої себе, прагнення до максимально повної самореалізації в професії, набуття професійного досвіду є актуальними і характеризують суспільні потреби громадян нашої країни. Адже конкурентоспроможність фахівця на сучасному ринку праці обумовлюється тим, наскільки він усвідомив необхідність своєчасного розкриття потенціалу самості (саморозвитку, самодіагностики, самокорекції), досягнення акме-вершини професійної досконалості (найвищого ступеня розвитку особистості) [1, с. 6]. Тому переведення резервного потенціалу зі стану потенційного до актуального, набуття особистісно-професійної зрілості, формування акмеологічної компетентності, стимулювання досягнення акме є орієнтирами змін професійної підготовки майбутнього викладача вищого навчального закладу в сучасних умовах розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу.

Нова парадигма освіти висуває необхідність розуміння всіма учасниками навчального процесу у вищій школі впровадження якісно нових підходів до професійної

підготовки фахівців, на відміну від традиційних методів навчання, які вже не відповідають вимогам часу.

У результаті численних досліджень науковців і педагогів-практиків виявлено напрями модернізації вищої освіти, які стосуються, зокрема, і підготовки майбутніх викладачів вищої школи:

- зміна мети, стратегії, завдань, змісту освіти, способів організації навчального процесу на засадах діяльнісно-компетентнісного та особистісно орієнтованого підходів;
- професійна підготовка в умовах спеціально організованого інформаційно-навчального середовища, впровадження комбінованого навчання з електронною підтримкою, яке дає змогу студентові більш інтенсивно засвоювати навчальний матеріал;
- оптимальне поєднання традиційних та інноваційних підходів, інтерактивних методів взаємодії та комунікацій;
- удосконалення методики проведення практик та науково-дослідної роботи студентів з метою формування готовності до самостійного виконання професійних завдань;
- органічне поєднання наскрізної й неперервної самостійної навчально-дослідної й науково-дослідної діяльності, її професійна спрямованість;
- впровадження модульного підходу, що дає можливість студенту набути професійних компетентностей за індивідуальним освітнім маршрутом;
- домінування самонавчання, саморефлексії, саморозвитку тощо.

Отже, щоб запровадити ці підходи в процесі підготовки майбутніх викладачів, на думку С. Сисоєвої виникає необхідність створення у кожному вищому навчальному закладі цілісної системи неперервної професійно-педагогічної освіти викладачів вищої школи. Вона допоможе майбутньому викладачу не тільки здобути необхідні знання, але й досягти акме власної професійної діяльності, проявити високий рівень сформованості акмеологічної компетентності. Реалізація поставленої мети можлива за такі умови організації навчально-виховного процесу на етапі магістратури:

- навчання має надавати викладачам можливість: поповнення знань у науковій галузі, яка відображається предметом викладання; поповнення знань з педагогіки і психології, сучасних освітніх інновацій, педагогічних технологій навчання; підвищення методологічної і методичної культури викладача; підвищення рівня інформаційної культури; розвитку комунікаційних умінь, здатності до спілкування; ознайомлення із сучасною нормативно-правовою базою вищої освіти [3, с. 188–190];
- розвиток професійно-значущих якостей як педагогів-акмеологів (уміння самодіагностики, практичних методів професійно-творчого саморозвитку; уміння розробити індивідуальні траєкторії зміни власного стилю педагогічної діяльності відповідно до своїх психофізичних можливостей, здібностей, вимог інноваційного середовища вищого навчального закладу [3, с. 189]; уміння створювати власну акмеограму (опис усіх сфер життєдіяльності людини: професійна діяльність, повсякденне життя, особистісний розвиток, результати праці) та моделювати професійну кар'єру на основі вивчення життєвого та професійного шляху відомих педагогів; уміння підтримувати власне здоров'я, без чого практично не можливо досягнути рівня акме [1, с. 6].
- надання майбутнім викладачам вищого навчального закладу повноцінної інформації про сутність, цінності й цілі педагогічної діяльності, професійного саморозвитку, про акмеологічні принципи навчання;
- відмова від авторитарних методів навчання і виховання, створення творчої атмосфери навчання, спрямованість студентів на мотивацію досягнення успіху;
- переборення пасивності майбутніх викладачів шляхом застосування методів та прийомів активної взаємодії, розкріпачення особистості студента, звільнення від страху перед помилками, створення ситуації вільного вибору, індивідуального темпу і видів діяльності;

- гуманізація педагогічного спілкування шляхом застосування прийомів взаємодії, які стимулюють активність і розкривають творчий потенціал особистості магістра, створюють емоційно-психологічний комфорт у спілкуванні;
- застосування методу «акмеологічної дії» як інформаційно-енергетичного впливу власного прикладу викладача на стимулювання саморозвитку, творчості та професійних досягнень викладачів-магістрів [2, с. 60];
- проведення професійно-мотиваційних і рефлексивних тренінгів;
- застосування у навчальному процесі психотерапевтичних прийомів («Тільки я можу змінити світ, який я створив», «Зміна не несе у собі небезпеки», «Я можу змінитися, я володію необхідною для цього силою» тощо) [2, с. 68].

Узагальнюючи вищевикладене, можна констатувати, що професійна підготовка майбутнього викладача вищого навчального закладу на засадах акмеології є вимогою часу, соціальною необхідністю. Саме акмеологічні знання, прийоми, технології мають знайти широке застосування у професійній підготовці майбутніх викладачів на етапі магістратури, плануванні їх професійної кар'єри, створенні індивідуальних програм професійного зростання.

Література

1. Огнев'юк В.О. Розвиток в університетській освіті акме-компетентнісного потенціалу майбутнього фахівця / В.О. Огнев'юк // Акмеологія - наука ХХІ століття : мат-ли ІІІ Міжнар. наук.-практ. конфер. – К. : Київський ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – С. 6–9.
2. Пальчевський С.С. Акмеологія : навч. посібн. / С.С. Пальчевський. – Київ : Кондор, 2008. – 398 с.
3. Сисоєва С.О. Педагог вищої школи: складові підготовки / С.О. Сисоєва // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2010. – Вип.2. – С. 185–192.

УДК 371.13(477)(043)

Ромашенко В. Є., аспірант

ІНФОРМАЦІЙНА ДОМІНАНТА РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ: РЕТРОСПЕКЦІЯ І СЬОГОДЕННЯ

Процес інформатизації освіти в Україні має свою багату історію, певні досягнення, а також деякі вади. Ретроспективний аналіз процесу впровадження і використання засобів обчислювальної техніки і комп'ютерних технологій в навчальному процесі (В. Вовк, М. Жалдак, М. Кларін, А. Нісімчук, В. Чепелєв, О. Янкович) дозволяє виділити чотири етапи інформатизації освіти.

Перший етап інформатизації освіти (програмового навчання) характеризувався широким впровадженням електронних засобів і обчислювальної техніки в процес підготовки студентів спочатку технічних спеціальностей (кінець 50-х - початок 60-х рр. ХХ століття), а потім гуманітарних спеціальностей (кінець 60-х - початок 70-х років) і припускав навчання основам алгоритмізації і програмування, елементам алгебри логіки, математичного моделювання на ЕОМ. Подібний підхід передбачав формування в студентів алгоритмічного стилю мислення, оволодіння деякими мовами програмування, освоєння умінь роботи на ЕОМ за допомогою обчислювально-логічних алгоритмів. Відносно мала продуктивність комп'ютерів того часу, відсутність зручних у роботі, інтуїтивно зрозумілих для звичайного користувача (не програміста) та маючих дружній інтерфейс програмних засобів не сприяли широкому використанню обчислювальної техніки в сфері гуманітарної освіти.

Другий етап інформатизації освіти – комп'ютеризація – (середина 70-х рр. – 1984 рр.) пов'язаний з появою більш могутніх комп'ютерів, програмного забезпечення, що має дружній інтерфейс, і характеризується в першу чергу використанням діалогової взаємодії людини з комп'ютером. Студенти як суб'єкти освітнього процесу вперше

одержали можливість, працюючи на комп'ютері, взаємодіяти з моделями – “заступниками” реальних об'єктів і, що саме головне, керувати об'єктами вивчення. Комп'ютерні освітні технології дозволили на основі моделювання досліджувати різні (хімічні, фізичні, соціальні, педагогічні і т.п.) процеси і явища. Комп'ютерна техніка стала виступати як могутній засіб навчання в складі автоматизованих систем різного ступеня інтелектуальності. У сфері освіти все більше стали використовуватися автоматизовані системи навчання, контролю знань і керування навчальним процесом. Діалоговий спосіб спілкування людини з ЕОМ відкрив зовсім нові можливості як у різноманітних сферах людської діяльності, так і в сфері освіти. На цьому етапі інформатизації освіти почали реалізовуватися такі задачі інформатизації, як поліпшення якості навчання і підвищення ефективності навчального процесу, розробка програмно-методичного забезпечення навчального процесу. Поява персональних комп'ютерів сприяла підвищенню темпів комп'ютеризації діяльності людини, у тому числі й освіти.

Третій етап інформатизації освіти (1985-1991 рр.) характеризується використанням могутніх персональних комп'ютерів, швидкодіючих нагромаджувачів великої ємності, нових інформаційних і телекомунікаційних технологій, мультимедіа-технологій і віртуальної реальності, а також філософським осмисленням процесу інформатизації, що відбувається, і його соціальних наслідків. Наукові розвідки учених скеровані на дослідження таких проблем, як комп'ютеризація педагогічного експерименту з виявлення розвитку творчих здібностей студентів у навчанні (Г. Івшина, 1990), комп'ютеризації суспільства (К. Зуев), дослідження методів та засобів інформаційної технології моніторингу колекційної діяльності викладача (Н. Бордовська, 1991) тощо.

У педагогічних вищих навчальних закладах як другу запроваджено спеціальність «Інформатика і обчислювальна техніка».

Четвертий (з 1991 року) етап відзначений активним упровадженням інформаційно-комунікаційних технологій у сфері освіти. Вихідні концептуальні положення щодо професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах інформатизації суспільства викладені у законах України "Про освіту" (1996), "Про вищу освіту" (2001), Національній доктрині розвитку освіти (2002). У Законі України "Про Національну програму інформатизації" (1998, нова редакція 2010 р.), Концепції Національної програми інформатизації (1998), Указі Президента України "Про заходи щодо розвитку складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні" (2000) підкреслюється важливість використання нових інформаційних технологій у освітній галузі. В системі освіти склалися основні напрямки застосування в навчальному процесі інформаційних технологій, серед яких: використання в процесі навчання автоматизованих систем і комплексів; використання експертних систем і систем підтримки прийняття рішень; освоєння інформаційних технологій з орієнтацією на подальше застосування в професійній діяльності; використання інформаційних технологій як дидактичний засіб і для моделювання різних об'єктів і процесів; підвищення творчої складової навчальної і дослідницької діяльності [1].

Інтегральною метою інформатизації освіти є ефективна підготовка молоді людини до повноцінної плідної життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства. Досягнення означеної мети інформатизації освіти вимагає створення якісного комп'ютерно-орієнтованого навчального середовища (освітньо-інформаційного середовища), серед основних функціональних завдань якого – реалізація навчання учнівської молоді комп'ютерної грамоти; формування інформаційної культури та певного рівня й спрямованості інформативно-комунікативної компетентності усіх учасників навчально-виховного процесу; здійснення якомога повнішого розвитку нахилів і здібностей кожного учня; комплексне підвищення якості, доступності та ефективності освіти.

Наукові дослідження учених нового століття скеровані на осмислення проблем інформатизації освіти (В. Биков, Ю. Дорошенко, В. Луговий, Ю. Машбиць, Н. Роберт) та інформаційно-комунікаційній компетентності (В. Бубнов, А. Гуржій, О. Ільків,

Г. Козлакова, А. Кузнецов, Т. Чепрасов); дослідження проблеми впровадження електронних навчальних засобів у вищій школі (Т. Коваль); проблеми дистанційного навчання та теоретичний аналіз проблеми створення та впровадження електронних навчальних засобів (С. Сисоєва); обґрунтування теоретичних засад формування культури Інтернет-комунікації майбутніх учителів засобами інформаційно-комунікаційних технологій (О. Кущенко), використання інформаційних технологій у навчальному процесі взагалі і під час вивчення іноземних мов (О. Шестопалюк, Р. Гуревич, О. Моргун, А. Підласий, А. Зубов, О. Кущенко, Л. Карташова, Н. Макоєд, М. Grüner, Т. Hassert, L. Engler, D. Rösler, M. Erdmenger); впливу інформаційно-комунікаційних технологій на формування готовності управлінців навчальних закладів до рефлексивного управління (А. Светлорусова)

На освітньому форумі європейських країн «Школа ХХІ століття: Київські ініціативи» (2011 р.) було обговорення можливих шляхів створення єдиного соціального, культурного та інформаційного простору. Відзначалося, що пріоритетним для України на даному етапі є пошук шляхів наближення навчального процесу до європейських освітніх стандартів та інформаційно-технологічне забезпечення системи середньої освіти. Міністр освіти України Дмитро Табачник наголосив: «Ми переконані, що ІКТ – це потужний ракетноносій, що виведе людство на найвищу орбіту його існування. Сьогодні в Україні підтримані освітні ініціативи лідерів на ринку ІКТ: успішно реалізується міжнародний проект «Щоденник.ua». Було зазначено, що більш ніж 500 000 учителів, школярів та їхніх батьків мають можливість використовувати для навчання найбільш функціональний Інтернет-портал «Щоденник.ua», що став переможцем міжнародного конкурсу «World Summit Award 2011». Поява проекту такого масштабу вивела освіту України на новий рівень: шкільне навчання стало більш якісним, ефективним та доступним [3].

Інформатизація освіти визначена одним із стратегічних напрямів розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [2]. У проекті Національної стратегії розвитку освіти в Україні, що проходить зараз громадське обговорення, наголошується на необхідності державної підтримки щодо створення сучасної матеріально-технічної бази для системи освіти, забезпечення умов для розвитку індустрії сучасних засобів навчання (навчально-методичних, електронних, технічних, інформаційно-комунікаційних тощо)

Підготовка молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві досягається шляхом: забезпечення поступової інформатизації системи освіти, спрямованої на задоволення освітніх інформаційних і комунікаційних потреб учасників навчально-виховного процесу; запровадження дистанційного навчання із застосуванням у навчальному процесі та бібліотечній справі інформаційно-комунікаційних технологій поряд з традиційними засобами; розроблення індивідуальних модульних навчальних програм різних рівнів складності залежно від конкретних потреб, а також випуску електронних підручників і енциклопедій навчального призначення; створенням відкритої мережі освітніх ресурсів і системи інформаційно-аналітичного забезпечення у сфері управління навчальними закладами.

Випускники вищих навчальних закладів мають бути відповідно підготовлені до використання сучасних високих технологій. Над розв'язанням цього завдання працюють науковці провідних університетів світу і міжнародних організацій, зокрема ЮНЕСКО, Британського комп'ютерного співтовариства тощо, розробляючи різні види сертифікацій та методик інформаційної підготовки майбутніх фахівців і формування інформаційно-комунікаційної компетентності (ІК-компетентності). Сучасному інформаційному суспільству відповідає й особливий характер професійної діяльності вчителя іноземної мови. Це, насамперед, інноваційно-творча діяльність, яка має проєктивний характер і передбачає альтернативність і багатоваріантність рішень у нових інформаційних умовах.

Література

1. Про національну програму інформатизації: Закон України від 04.02.1998 № 78/98 (із змінами і доповненнями від 01.06. 2010 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/08.html>.
2. Проект Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки МОНМС України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>
3. Школа XXI століття: Київські ініціативи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>

УДК 371.132.034 (043)

Соколова І.В., д. пед. н., професор

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТЬОГО УЧИТЕЛЯ

Для педагогічної науки аксіологічний підхід (С. Анісімов, О. Бондаревська, С. Клепко, В. Семиченко, В. Сластьонін, Є. Шиянов) є: методологічною основою гуманістично орієнтованої педагогічної освіти, оскільки спрямований на формування гуманних професійно-ціннісних орієнтацій вчителя у процесі її здійснення [1;2]; цілісним способом вивчення становлення особистості в єдності соціального та екзистенційного; можливістю введення в дослідницький простір таких феноменів як цінність, переживання, ідеал, духовне піднесення, віра тощо; реальністю, умовою для вивчення не абстрактної, а конкретної людини в певних історико-культурних умовах життя, у повсякденних формах існування, зокрема в освіті, як у невіддільному атрибуті людського буття й у конкретних геокультурних умовах; своєрідною філософсько-педагогічною стратегією, яка ґрунтується на ідеї пріоритету загальнолюдських цінностей і самоцінності кожної особистості та визначає перспективи подальшого вдосконалення системи освіти й оптимального використання педагогічних ресурсів відповідно до вимог сучасного суспільства [4].

Реалізація аксіологічного підходу в освітньому процесі педагогічного ВНЗ дає змогу створити сприятливі умови для розвитку емоційно-ціннісних переживань і ціннісних ставлень кожної особистості, розкрити можливості освіти як засобу забезпечення спадкоємності прогресивних традицій людства, залучаючись до яких людина не лише при звичається до умов постійно змінюваного соціуму, але й стає здатною до неадаптованої активності. У свою чергу, це дає їй змогу виходити за межі заданої даності, розвивати власну суб'єктність та забезпечувати збільшення загальнокультурного та аксіологічного потенціалу світової цивілізації.

Зазначимо методологічні засади дослідження професійної підготовки майбутнього вчителя у контексті аксіологічного підходу для цілісного сприйняття даного феномену

1. *Аксіологічний підхід – для визначення понятійного апарату дослідження.* Поняття “цінність” несе в собі настільки суперечливе значення, що для дослідника занадто складним виявляється контекстне дослідження методологічного потенціалу цінностей. Як правило, це потребує окремого вивчення ціннісних орієнтацій, особливо в сфері гуманітарного знання. Філософія гуманізму розглядає людину як суб'єкт еволюції і вищу цінність. В аксіології центральною є категорія цінності, яка, на думку С. Анісімова, відображає певну якість ціннісного ставлення, що й фіксується у свідомості людини у вигляді оцінного судження чи характеризується певною емоційною реакцією [3, с.40-42]. Закони діалектики відображають еволюцію цінностей суспільства, сприяють кращому розумінню пріоритету загальнолюдських цінностей. Реалії практики вимагають реалізації у змісті вищої освіти абсолютних цінностей-цілей: життя, свобода, щастя, які від античної давнини й до сьогодні були ядром гуманістичних прагнень людини. Педагогічна діяльність як ключова системоутворююча цінність є важливим фактором накопичення, збереження та вироблення загальнолюдських цінностей, про що переконливо свідчить історія розвитку педагогічної

думки. Для педагогічної аксіології ціннісні орієнтації є однією з важливих характеристик особистості, а їх розвиток – одним із завдань професійної підготовки майбутнього вчителя у вищому навчальному закладі.

Основними компонентами процесу інтеріоризації цінностей самореалізації майбутнього педагога: цінності-цілі, що розкривають значення цілей самореалізації майбутнього вчителя; цінності-засоби, в яких фіксується значення засобів здійснення вектору самореалізації; цінності-відносини, які відображають значення ставлень як основного механізму функціонування цілісної особистості; цінності-значення, в яких виявляється сенс самореалізації; цінності-якості, які розкривають зміст якостей особистості майбутнього педагога, необхідних для його самореалізації

2. *Специфіка аксіологічного підходу для моделювання системи професійної підготовки учителів у ВНЗ.*

Ціннісно-смилова функція моделі професійної підготовки майбутнього вчителя полягає у визначенні пріоритетів щодо професійної підготовки педагогів. Ці пріоритети, безумовно, відрізняються за своїм функціональним спрямуванням для вищого закладу освіти або факультету, і відбиваються у діяльності деканату, кафедр, різних дорадчих органів. Окрім того, вони мають індивідуальне забарвлення, що зумовлене професійними потребами особистості викладача і студента.

Система цінностей педагога – його внутрішній світ, що виникає переважно як результат процесу його професійно-педагогічної підготовки у вищому навчальному закладі. У структурі професійно-педагогічної підготовки вчителя цінності належить особливе місце як фундаменту, на який спираються всі інші компоненти системи, і які виступають орієнтирами людської поведінки та формування життєвих і професійних установок студентів, майбутніх учителів-вихователів підростаючого покоління.

У площині аксіологічного підходу ми розглядаємо формування професійної “Я-концепції” майбутнього фахівця за етапами опанування освітньо-професійною програмою для здобуття кваліфікації вчителя. На пропедетично-мотиваційному етапі у студента формується емоційно-ціннісне ставлення до професії і педагогічної діяльності, відбувається становлення “Я-концепції”. На другому (діяльнісно-рефлексивному) етапі у майбутнього фахівця формуються власні ціннісні уявлення про обрану ним професію в ракурсі “Я – у професії”. Студент залучається до різних видів діяльності, в результаті між суб’єктами навчально-виховного процесу відбувається обмін цінностями. Цей етап ми оцінюємо з точки зору стабілізації особистісного “ціннісного світу”, систематизації компонентів концепцій “Я-професійне” та “Я-особистісне”. На рефлексивно-творчому етапі (реалізації “Я-концепції” відбувається закріплення або модифікація професійної “Я-концепції” згідно з досягнутими людиною результатами. Професійну ціннісну “Я-концепцію” майбутні вчителі усвідомлюють у трьох площинах: у системі професійної діяльності; у системі формальної та неформальної комунікації; у системі розвитку власне особистості. При цьому особистісний і професійний аспекти “Я-концепції” розглядаються як цілісний процес поетапного нарощування компетенцій.

Аксіологічна складова професійної підготовки забезпечує надання адресної допомоги студенту у виборі особистісно значущих ціннісних орієнтацій, формуванні стійкого інтересу до професійної діяльності, мотивації навчально-пізнавальної діяльності.

3. *Формування змісту професійної підготовки майбутнього вчителя на аксіологічних засадах.*

Духовний розвиток особистості вчителя здійснюється якісніше і ґрунтовніше в умовах, коли пріоритетним у змісті професійно-педагогічної підготовки є аксіологічний компонент, що уособлює необхідність залучення вчителя до методологічних, теоретичних і прикладних знань про цінності, про їх природу, механізми розвитку і способи функціонування, а також про професійно-педагогічні цінності, що характеризують професійне становлення і самовдосконалення особистості сучасного вчителя. За таких умов аксіологічний підхід розглядається у контексті задоволення професійних потреб

майбутнього учителя, усвідомлення ним загальнолюдських ідеалів і цінностей педагогічної діяльності, формування в нього аксіологічної культури, природа якої лежить у площині набутих людиною знань, вмінь, навичок та досвіду. Аксіологічні чинники, які превалюють в сфері науки, зорієнтовані перш за все на людину, її свідомість, ідеали, внутрішні настанови. Другу хвилю аксіологічного впливу створюють соціальні пріоритети людського життя. Цінність в сфері гуманітарного знання об'єднує в собі суб'єктивні ідеали окремої людини та об'єктивні пріоритети суспільства конкретної історичної доби.

4. Аксіологічні виміри результату професійної підготовки майбутнього вчителя.

Особистісні цінності майбутнього вчителя фокусуються на сформованій професійній компетентності як сукупності компетенцій, які зумовлюють успішність його професійної діяльності, конкурентоспроможність і конкурентоздатність особистості на сучасному ринку праці, свідчить про здатність і готовність до педагогічної діяльності, а також власної самореалізації у житті.

У загальному вигляді структуру аксіологічної компетентності можна представити як сукупність динамічних і статичних компонентів: теоретичні знання; вміння та навички; риси, якості особистості, досвід та поведінка; мотиви, цінності, ідеали; готовність і здатність до певних видів діяльності та до навчання впродовж життя. Інваріантні аксіологічні компоненти включають в себе: • аксіологічні компетенції ціннісно-сміслової орієнтації; • компетенції саморозвитку та самовдосконалення; усвідомлення необхідності, потреби і здатності вчитися протягом життя; прагнення до саморозвитку, підвищення своєї кваліфікації і майстерності; здатність критично переосмислювати набутий досвід, змінювати при необхідності профіль своєї професійної діяльності); • компетенції соціальної взаємодії або соціальної перцепції. Показником її сформованості є здатність ідентифікувати духовні цінності та ціннісні орієнтації педагога: на себе – самоутвердження ("Я" – справжній вчитель); на вихованця (дитина – найбільша цінність); на педагогічні технології; на результат власної педагогічної діяльності (розвиток особистості учня).

Література

1. Гущина Н. А. Аксиологические аспекты отечественного образования как фактор формирования профессионально-ценностных ориентаций будущего учителя : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Н. А. Гущина. – Калуга, 2004. – 188 с.
2. Племенюк М. Г. Аксиологический подход в формировании содержания образования в высшей школе / М. Г. Племенюк // Известия Рос. гос. пед. ун-та имени А. И. Герцена. – СПб., 2008. – № 11(68). – С. 60-68.
3. Соколова І. В. Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога за двома спеціальностями : [монографія] / І. В. Соколова ; за ред. С. О. Сисоєвої ; МОН України ; АПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. – Маріуполь; Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2008. – 400 с.
4. Ткачова Н. О. Аксіологічний підхід до організації педагогічного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі : моногр. / Н. О. Ткачова. – Луганськ : ЛНПУ імені Тараса Шевченка; Х. : Вид-во «Каравела», 2006. – 300 с.

УДК 378.037(043)

Хандога Я.В., асистент

ЗДОРОВ'Я ЯК ПЕРЕДУМОВА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПРОФЕСІЙНО – ПРИКЛАДНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ СТУДЕНТОК ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Однією з найважливіших характеристик соціально-економічного, морального і культурного розвитку суспільства є здоров'я населення країни. Однак в Україні сьогодні спостерігається зниження "здоров'я нації", як інтегративного показника фізичного, психічного і соціального здоров'я громадян.

Період навчання у вузі характеризується значним емоційним та інтелектуальним напруженням основних психологічних функцій, гіпокінезією, наявністю стресових. Дефіцит рухової активності негативно впливає на стан здоров'я студентів. У них відмічається низький рівень фізичного розвитку, рухової та функціональної підготовленості [5, с. 2]. Таке положення стосується, в першу чергу, студентів педагогічних спеціальностей, де переважна більшість – дівчата.

Одним із завдань фізичного виховання студентів педагогічних спеціальностей є спрямована зміна їхнього фізичного стану шляхом удосконалення рухових здібностей і навичок для позитивного перенесення на професійно-прикладну діяльність.

Майбутній фахівець повинен розуміти, що здоров'я – це не тільки відсутність хвороби, але й достатній рівень фізичної тренуваності, підготовленості функціонального стану організму, які є фізіологічною основою фізичного й психічного благополуччя. Особливого значення прикладна фізична підготовка набуває для студентської молоді, високий рівень здоров'я та всебічний розвиток якої – запорука успішної реалізації сучасних соціально – економічних перетворень в нашому суспільстві.

Соціально-економічне та політичне життя нашої країни породжує проблеми не тільки економічного та політичного характеру, але й соціального. Одне з них – питання виховання й навчання дітей у сучасних умовах, які постійно змінюються. Важко не погодитись з думкою Загородньої Л.П., Тітаренко С.А., 2010, а також багатьох інших науковців та практиків, що дітям потрібні сучасні педагоги-новатори, здатні вносити у власну діяльність прогресивні ідеї, запроваджувати нововведення, винаходити щось корисне, нестандартне, генерувати нове [3, с. 12-15].

Розвиток освіти в Україні, інтеграція в освітній європейський простір вимагає підготовку вихователя нової формації, здатного до творчої реалізації різноманітних освітніх програм, використання в професійній діяльності інноваційних технологій, готового до формування активної, креативної, компетентної, самодостатньої особистості.

Як відомо, розділ ППФП введений до програми з фізичного виховання вузів з 1963 року. За цей період, в цілому, сформувалася науково-методична основа і теорія ППФП. Однак, якщо порівнювати досягнення науки і практики стосовно педагогічних спеціальностей, то виявляється, що останні все ще мають необхідність в глибокому науково-методичному осмисленні, узагальненні передового досвіду, а також – у створенні самостійного напрямку професійно-прикладної фізкультурно-педагогічної підготовки студентів [2, с. 9]. На жаль, практика роботи кафедр фізичного виховання переконує в тому, що питання наукової організації ППФП в більшості вузів не мають належного місця. В результаті ще і сьогодні зустрічаються факти негативного відношення викладачів до фізичної культури та спорту як явища сучасної культури суспільства, спостерігається повне безсилля у використанні засобів фізичної культури у вихованні студентів.

Все це свідчить про необхідність перегляду пасивної позиції кафедр по відношенню до ППФП, признання соціально важливої ролі і місця фізкультурно-спортивної діяльності студентської молоді у вирішенні сучасних завдань вдосконалювання суспільства.

Аналізуючи сучасний стан організації процесу фізичного виховання на педагогічних спеціальностях у вузах не фізкультурного профілю, слід констатувати, що він ще не відповідає світовим і європейським стандартам і реалізується, на жаль, ще за традиційним підходом, без активного використання інноваційних технологій у професійно – прикладній фізичній підготовці, що не сприяє якості навчання та вихованню стійкої мотивації до здорового способу життя в майбутнього фахівця [1, с. 16].

Реалізація оздоровчих функцій ППФП спрямована на забезпечення заходів щодо загартування організму та підвищення опірності до несприятливих факторів зовнішнього середовища й характерним умовам виробництва, залучення підростаючого покоління до здорового способу життя, розвитку вмінь по використанню оздоровчих методик і заходів професійно – прикладного й фізкультурно-гігієнічного характеру. Студенти повинні оволодіти навичками систематичного використання засобів фізичної культури та спорту

для підтримання високої працездатності, забезпечення умов життєдіяльності систем організму, корекції фізичної підготовленості і фізичного розвитку, організації здорового способу життя.

Як показали дослідження С. Клімакової (2011), у більшості студентів педагогічного вузу виявляється негативне або байдуже ставлення до організації занять, змісту занять та розподілу навчального матеріалу на заняттях з фізичного виховання [4, с. 36-37]. Н.Криворучко з посиланням на дослідження І.Павленко, Т.Криводуд, Л. Прийменко П. Оксьом, Л. Бережної, А. Шматкової вказує на те, що рівень інтересу студенток вищого педагогічного навчального закладу до фізичного виховання невисокий і знижується у процесі навчання [6, с. 26].

Це в цілому свідчить про пасивну життєву позицію і про байдужість до власного здоров'я. Але на фоні падіння інтересу до занять фізичною культурою, відмічається розуміння її важливої ролі в укріпленні здоров'я та фізичному удосконаленні. Однією з причин такого парадоксального положення може бути невідповідність змісту занять особистим нахилам і потребам студенток.

Таким чином, фізичне виховання у педагогічних ВНЗ як навчальна дисципліна вимагає нових підходів до організації занять, спрямованих на покращання здоров'я студентів, а також відбору змісту, форм і методів навчання, врахування особистостей фізичної культури кожного студента.

Література

1. Асланян С. А., Осіпцов А. В., Пристинський В. М. Педагогічні, соціальні та психологічні основи використання технічних засобів навчання для забезпечення якості професійно-прикладної фізичної підготовки у межах болонського процесу: монографія. – К.: КиМУ, 2009. – 133 с.
2. Верблюдов І. Б. Основні вимоги до професійно – прикладної фізичної підготовки студентів педагогічних ВУЗів // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: наукова монографія за редакцією проф. Єрмакова С.С. – Харків: ХДАДМ (ХХП), 2002. – № 28. – С. 8-11.
3. Загородня Л. П., Тітаренко С.А. Педагогічна майстерність вихователя дошкільного закладу: навчальний посібник. – Суми: Університетська книга, 2010. – 319 с.
4. Клімакова С. М. Аналіз стану фізичного виховання у вищих навчальних закладах // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: наукова монографія за редакцією проф. Єрмакова С.С. – Харків: ХДАДМ (ХХП), 2011. – № 8. – С. 36-39.
5. Коваленко Ю. О. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання дітей дошкільного віку у вищих навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». – Запоріжжя, 2008. – 24 с.
6. Криворучко Н. В. Дослідження відношення студенток вищого навчального закладу І–ІІ рівня акредитації до занять з фізичного виховання // Слобожанський науково-спортивний вісник: науково-теоретичний журнал. – Харків: ХДАФК, 2011. – № 2. – С. 25-28.

СЕКЦІЯ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

УДК 81'42-115(043)

Балабан О.О., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології
Тімоніна А.Ю., асистент кафедри англійської філології

МЕТАФОРА У ФОЛЬКЛОРНОМУ ДИСКУРСІ

Мова фольклорних текстів розглядається не тільки як особливий стилістичний пласт, але і як засіб пізнання і пояснення світу, а також як засіб впливу на світ. Емоційність і образність мови досягається за допомогою спеціальних художніх прийомів, образотворчих і виразних засобів мови – тропів і фігур – порівнянь, метафор, антитез, епітетів, повторів. Багатство мовлення забезпечується за допомогою прислів'їв, приказок, фразеологічних виразів синонімів і антонімів.

У даному дослідженні метафора розуміється не тільки як прикраса мови, а як спосіб мислення і як когнітивний механізм комунікативних процесів, механізм отримання вивідного знання і розглядається як основна ментальна операція, як спосіб пізнання, категоризації, концептуалізації, оцінки і пояснення світу. Образ, що знаходиться в основі метафори, відкриває доступ до основ світорозуміння і концептуалізації світу. У фольклорному дискурсі метафора виступає як єдиний спосіб пізнання і пояснення світу. У фольклорних текстах метафора заснована на культурно-національному світобаченні та пов'язана з концептуальною системою носіїв мови, з архетипними уявленнями про світ, з системою оцінок, з фундаментальними культурними цінностями.

Народні казки – чудовий приклад метафор: «Посадив дід ріпку. Виросла ріпка велика-превелика». По суті, велика ріпка метафорично позначає велику проблему. Вирішувати цю проблему самотужки не виходить. Успіх приходить, коли за справу беруться дружно всі – і старі й малі. Або казка «Півник і бобове зернятко» – це метафора бюрократичної системи з великою кількістю інстанцій, які потрібно обійти, щоб вирішити життєво важливі питання, що не терплять зволікання. Курочка поспішила до господині за маслом, щоб горлечко півнику змастити, господиня відправила курочку до коровушка за молочком, коровушка – до господаря за свіжою травою, господар – до коваля за гострою косою. Від коваля курочка кинулася в зворотному порядку: до господаря, потім до коровушка, а потім до господині. І вже від неї тільки до півнику. Півник міг померти, так і не дочекавшись маслечка.

Нерідко зустрічаються такі метафори, у яких явища природи уподібнюються до живих істот (уособлення), часто до живих людей. Метафорою може бути як одне слово, так і ціла картина. Найбільш розгорнута метафора – це алегорія, тобто таке зображення життя, де все: сюжет, дійові особи, мова – має не пряме, а інакомовне значення. Така, наприклад, алегорія у казках, байках, де найчастіше діють тварини та неживі істоти, усе може розмовляти: земля і небо, ліс і море, тощо[5].

У казці завжди два плани: зовнішній, сюжетний, і метафоричний, підтекстний, в ній міститься інформація, дбайливо передана нам нашими пращурами у згорнутому вигляді, невідомо як виникає з глибин підсвідомості і дає уявлення про навколишній світ, про душу. Казка ґрунтується на архетипах і колективному несвідомому. У ній проживається типова для людської душі ситуація, або фрейм: вдало вийти заміж у нагороду за працю і лагідність («Попелюшка», «Морозко», «Хаврошечка»), полюбити Чудовисько і побачити у ньому прекрасного принца («Аленький цветочек», «Синя Борода», «Красуня і чудовисько»).

У казках метафорично, у вигляді алегорії подано прихід ранку (червоний вершник), дня (білий вершник) і ночі (чорний вершник): «Йде Василиса по темному лісі до Бабі-Язі

за вогнем. Повз проскакав червоний вершник. Йде далі. Повз проскакав білий вершник. Уж справу до ночі. Проскакав чорний вершник».

Ще одним жанром фольклорного дискурсу, в якому функціонують метафори є загадка.

Загадка як жанр виникла ще у часи язичництва, однак з часом втратила своє ритуальне значення, що пов'язано з відмиранням синкретичної свідомості й поступовим рухом логічного в людському мисленні. Вона надзвичайно цікава з погляду лінгвокультурології й етнолінгвістики, оскільки саме у цьому жанрі зафіксовано людську кмітливість поряд із архаїчними образами [4, 128].

Під загадкою сучасні науковці розуміють «короткий афористичний фольклорний твір, побудований на інакомовності, метафорі, алегорії, описі предметів, явищ живих істот у хитромудрій запитальній чи стверджувально-констатуючій формі (де це питання відчувається), що потребує відгадки, розшифровування зумисне закодованої символічної інформації з метою активізації пізнавальної діяльності; формування навичок логічного, абстрактного мислення; розвитку кмітливості, спостережливості; естетичної насолоди; розваги, гри і опосередкованого виховання чи випробування розумових здібностей людини за певних обставин» [2, 6].

У загадці дається опис якого-небудь явища або предмета, для впізнавання якого потрібно неабиякий роздум. У загадках усіх народів найбільш древньою і найпоширенішою формою «словесного вкривання» загальновідомих понять про предмети є метафора, заснована на перенесенні схожих ознак з одного предмета на інший. Ця особливість у будові загадки була помічена ще давньогрецьким філософом IV ст. до н.е. Аристотелем, який назвав загадку добре складеною метафорою.

І.П.Березовський, якому належить найбільше наукове видання творів цього жанру, вважає їх стислими поетичними запитаннями, мудрими сентенціями, які в прихованій формі зображають окремі предмети чи явища через інші на основі їх певної спорідненості, подібності, часом ледве вловимої і навіть далекої [1].

Загадки-метафори складають основу жанру. Вони дуже давні за походженням, хоч ті, які дійшли до нас у друкованих виданнях і рукописах, порівняно пізніші. Ці твори розкривають різні сторони трудової, господарської, культурної діяльності народу. Вони свідчать про його високий поетичний потенціал. За допомогою таких загадок виховується дотепність, кмітливість, розвивається образно-асоціативне мислення.

Поетична метафора в загадці внаслідок об'ємної складної зображувальної та виразної функціональності майже ніколи не обмежується одним словом чи простим словосполученням. Як правило, перед нами постає низка образів. Наприклад: (англ.) «No-legs lay on one-leg, two-legs sat near on three-legs, four legs got some» (fish on a little table, man at table sitting on a stool, the cat ate the bone); (рос.) «Белые силачи рубят калачи, красный говорун подкладывает» (зубы и язык); (укр.) «Зверху гай, під гаєм моргай, під моргаєм сліпко, під сліпком видко, під видком нюхко, під нюхком цапко» (волосся, брови, повіки, очі, ніс, рот) або «Розстелене рядно, на ньому горох і шматок хліба» (небо, зорі, місяць).

Поеднання їх у структурі загадки зумовлює емоційне, наочно-чуттєве сприйняття закодованого образу. Образи створюють складну розгорнуту метафору. Різна за формою, вона при всій повноті та цілісності уникає того, щоб у всьому, без винятку, підтримувати зв'язок між закодованим предметом та його метафоричною номінацією, оскільки образно-логічна невідповідність у якомусь компоненті повинна порушувати відтворювану метафорою аналогію.

Найголовнішими ознаками художньої специфіки жанру загадок є конкретність теми, лаконізм, кондесованість думки, надзвичайна стійкість традиції та велика усталеність образності. Широко використовується в англійських народних загадках метафора. Переважна більшість метафор тут у відповідності з вимогами предметності, побудована на зіставленні іменників, що дає змогу при максимально лаконічній формі вислову

безпосередньо розкрити тему і суть головного образу твору. Наприклад: (рос.) «Скатерть бела весь свет одела» (снег). Однак метафорами в загадках можуть бути також дієслова: (англ.) «What goes up and never comes down?» (age); (рос.) «На горе шумит, а под горой молчит» (лес), та прикметники: (рос.) «Зубасты, а не кусаются» (грабли).

Метафора в загадках характеризує специфіку їх змісту і форми, лежить в основі їх стилістичної і композиційної організації, визначає самі творчі принципи художнього відображення дійсності. Метафора – душа загадки. Зрозуміти метафору – означає зрозуміти саму загадку, розкрити її суть, визначити її жанрові особливості [3].

О.І. Тимченко визначає, що мовна картина світу українських загадок еволюціонувала, це видно зі способів антропоморфного кодування – персоніфікації та антропоморфної метафори. Метафора є переносом між нереляційними досвідними сферами на підставі спільної ознаки, яка на семантичному рівні закріплюється як сема лексико-семантичного варіанта. Натомість персоніфікація являє собою образне зіставлення об'єктів нереляційних (що виражається в мовному плані) сфер [4, 131].

Підводячи підсумки, можна зробити висновок, що фольклорному дискурсу в значній мірі притаманна метафоричність. Зазвичай зрозуміти метафору буває досить важко: по-перше, для цього потрібно мати досить розвинене образно-асоціативне мислення і, по-друге, бути дуже кмітливим, здатним подолати чималі, навмисне створені труднощі логічного порядку.

Література

1. Березовський І. П. Загадаю — відгадай!.. // Загадки. — К. : Дніпро, 1987.— С.16.
2. Илларионова Ю. Г. Учите детей отгадывать загадки / Ю.Г. Илларионова. — М. : Просвещение, 1976. — 160 с.
3. Лазутин С. Г. Поэтика русского фольклора / С. Г. Лазутин: Учеб. пос. для студентов фи–лол. специальностей. М.: Высш. школа, 1981. — 221. [электронный ресурс] режим доступа на сайт: <http://www.infoliolib.info/philol/lazutin/zakl.html>
4. Тимченко О.І. Персоніфікація та метафора як етапи еволюції мовної картини світу українських загадок / О. І. Тимченко // «Наукові праці» Серія: Філологія. Мовознавство. — Випуск 92. — Т. 105. — С. 128–132.
5. Шапка О.В. Розвиток метафоричності мовлення молодших школярів засобами використання літературних загадок / О.В. Шапка // Актуальні питання філології : збірник наукових праць. — К., 2009. — Вип. XXI. — С. 123 – 134.

УДК 81'373-115(043)

Бассай С.М., асистент кафедри англійської філології

ПОБУТОВИЙ АНЕКДОТ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Дослідження комічного та гумору, що проливають світло на особливості гумористичного мислення етносу, інтенсивно та різнопланово здійснюються протягом тривалого часу. І анекдот, який володіє яскравою гумористичною спрямованістю, є частиною цих розробок. Цей «жанровий кентавр», що тяжіє до крайніх екзистенційно-сміхових проявів буття (К.Ф. Сєдов), продовжує інтенсивно вивчатися у контексті різних культур і у світлі різних наукових напрямків.

Російськими германістами виявлені логіко-семантичні та лінгвокогнітивні механізми створення гумористичного ефекту відповідно в американському анекдоті (Т.А. Логінова) та англійському анекдоті типу «Joke» (Н.С. Соколова); осмислена навмисна та випадкова еквівокація сенсів, що створює ефект комічності в німецькому анекдоті (В.М. Іванов).

На матеріалі німецького мовного анекдоту вітчизняними лінгвістами вивчені семантичні трансформації в акті комунікації (Є.А. Ковтунова), лінгвістичні способи створення комічного ефекту в некооперативному мовленнєвому спілкуванні (С.І. Москальова) і т.д.

У світі викладеного актуальність презентованого дослідження обумовлена спрямованістю наукових інтересів на комунікативну й прагматичну діяльність людини, що пов'язана з виникненням і розвитком когнітивно-дискурсивного напрямку в мовознавстві. Вибір анекдоту як об'єкту дослідження узгоджується з лінгвокультурною парадигмою, у рамках якої встановлено, що аспекти мови регулюються або мотивуються мисленевими параметрами, які ґрунтуються на людському досвіді й «укладені» в реальний контекст.

Історичний розвиток анекдоту, кристалізація його жанрової форми, еволюція ряду прагматичних функцій і зміна статусу в соціокультурному просторі виявляє його багатоаспектність. Анекдот має широкі зв'язки з різними пластами різних культурно-історичних епох. Специфіка організації текстової основи анекдоту, ряд дискурсивних параметрів, що формують особливий статус анекдоту в комунікативному процесі дозволяють розглядати його як гібридний феномен, що синтезує як сучасні, так і архаїчні культурні практики [1, с. 16].

Дослідження генетичної основи сучасного анекдоту і пошук його жанрових і дискурсивних фольклорних і літературних прототипів [7, с. 20] дозволяють простежити спадкоємність анекдоту і корпусу апокрифічних текстів, які виконували роль своєрідного медіатора між ортодоксальними знаннями релігійного канону і що оперує міфологічними і фольклорними концептами народної свідомості. Апокрифічні корені анекдоту, що виявляють його маргінальність, проявляються не лише в семантичній кореляції грецьких слів-прототипів (греч. «анекдотос» означає «невиданий», що в деякій мірі співвідноситься з греч. «апокриф», яке означало «той, що не має автора, таємний, прихований»), але і в історико-літературному зв'язку (один з можливих жанрових прототипів анекдоту – слова про «злих дружин» і мирські притчі – входили до складу апокрифічних збірок «Златоструй», «Пролог», «Измарагд» та ін. [7, с. 35]).

Функціонування анекдотичних сюжетів, специфіка їх породження і поширення, яке носить інваріантно-варіативний характер, виявляють очевидний зв'язок анекдоту з фольклорною традицією, що дозволяє кваліфікувати анекдот як жанр сучасного міського фольклору [9, с. 23].

Загальна комунікативна спрямованість анекдоту (повеселити оточення), яка реалізується в конкретному прагматичному завданні (викликати в адресата сміх), зумовлена глибокими і міцними зв'язками анекдоту з народною карнавальною культурою. Формування особливої анекдотичної поетики комічного значною мірою визначено впливом великого корпусу староруських сміхових текстів [8, с. 18].

Висока продуктивність і фольклорний характер анекдоту, дозволяють розглядати його як мовний жанр, що активно функціонує в соціокультурному просторі, відбиває специфіку сприйняття масовою свідомістю найбільш актуальних подій громадського життя.

Масова культура виявляється тим середовищем, яке забезпечує вільне формування, розвиток і поширення нових сюжетних моделей анекдоту, тематичних блоків, збагачення комплексу лінгвориторичних засобів створення комічної ситуації, що кінець кінцем забезпечує трансляцію соціокультурних кодів, сприяючи таким чином конструюванню соціальних уявлень.

Як видно, багатоаспектність анекдоту як об'єкта наукового аналізу неминуче припускає міждисциплінарність аналітичної стратегії, яка повинна враховувати ряд істотних ознак анекдоту на різних рівнях його організації.

Текстовий аспект анекдоту фіксує ряд параметрів, пов'язаних з мовною семантикою. Ядерним компонентом тексту анекдоту є комічний сенс, який визначає взаємодію онтологічних, епістемологічних і семантичних чинників.

Специфіка текстового аспекту анекдоту полягає в наступному. Основою формування тексту анекдоту є передтекстова база семантики, яка включає: комічну ситуацію,

пропозиційну форму комічної ситуації, фрагмент реальності – перцептивний образ події, що багаторазово повторюється насправді [4, с. 135].

Кінцевим продуктом реалізації комічної ситуації та її пропозиційної форми в тексті анекдоту є предметно-референтна ситуація – трансформований відповідно до комічного сенсу фрагмент реальності. Під фрагментом реальності в даному випадку розуміється типова подія, що регулярно повторюється. Трансформація фрагмента реальності здійснюється передусім за рахунок локальної і темпоральної компресії, а також за рахунок створення передумов, що ведуть до інтерференції скриптів, що сприяє породженню комічного сенсу [4, с. 147].

До механізмів репрезентації передтекстової бази семантики анекдоту відносяться референція, експлікування та імплікування [5, с. 102].

Референція припускає співвідношення компонентів тексту анекдоту з предметно-референтною ситуацією. Для анекдоту характерна кореференція, яка припускає співвідношення одного мовного знаку з декількома предметами, що створює ситуацію когнітивної неоднозначності в анекдоті. Експлікування та імплікування є двома паралельними механізмами, які забезпечують відносно збалансоване семантичне наповнення тексту анекдоту. Для тексту анекдоту типовою є висока прагматична значущість імпліцитних компонентів.

Когнітивна обробка тексту анекдоту з добуванням комічного сенсу здійснюється на основі механізмів інференції і контекстуалізації. Інференція припускає отримання вивідного знання шляхом імовірно-індуктивного прогнозування можливого варіанту розвитку сюжету анекдоту. Механізм контекстуалізації припускає приведення семантики текстових сегментів у відповідність із загальним сенсом контексту анекдоту [4, с. 156].

Жанровий аспект анекдоту охоплює його тематичну, стилістичну і композиційну єдність. Тема забезпечує цілісність мовного жанру, стиль і композиція – його зв'язність.

Тема анекдоту являє собою єдність предметно-референтної ситуації і комплексу ігрових комунікативних інтенцій.

Стилістична організація анекдоту (співвідношення наративних та експресивних елементів) утворюється в результаті взаємодії його теми і жанрової форми: тема задає інформативність і наративність, жанрова форма – фатичність та експресивність анекдоту [2, с. 243].

Композиція анекдоту має метатекстову природу і характеризується трикомпонентним складом (початок, середина і кінцівка). Три виділені композиційні компоненти характеризуються різними функціями. Початок анекдоту задає локальні і темпоральні координати ситуації, що презентується; середина анекдоту створює деякі інтерпретативні опори для прогнозування у того, хто слухає, можливих варіантів розвитку і результату сюжету; кінцівка анекдоту орієнтована на руйнування прогнозованих подій і виникнення ситуації когнітивної неоднозначності, яка сприяє виникненню сміху [2, с. 248].

Дискурсивний аспект анекдоту фіксує його статус в комунікативному потоці, відбиває здатність анекдоту здійснювати трансляцію соціального знання і його роль у побудові соціальної картини світу [3, с. 69].

Ігрова природа анекдоту, очевидність якої підтверджується його онтологічним зв'язком з категорією комічного, визначає специфіку характерного для анекдоту типу дискурсу, який, відповідно, є ігровим. Ігровий дискурс, у рамках якого функціонує анекдот, носить ритуалізований характер, що припускає жорсткий порядок комунікативної поведінки оповідача і аудиторії [6, с. 116].

Розподіл комунікативних ролей в ігровому дискурсі зумовлює різні комунікативні стратегії оповідача і слухача; стратегія оповідача орієнтована на представлення комічної ситуації в анекдоті, а стратегія того, хто слухає, характеризується установкою на сприйняття комічного сенсу в тексті анекдоту.

Відмінність комунікативних стратегій оповідача і слухача зумовлює і їх різний «персонологічний потенціал», тобто здатність реалізації мовної особи. Так, слухач має

великі можливості реалізації мовної особистості шляхом використання ряду засобів оволодіння комунікативною ініціативою.

Анекдот характеризується здатністю конструювати і реконструювати систему соціальних уявлень за рахунок соціокогнітивних механізмів, які забезпечують перехід абстрактних ідеологічних конструктів у системі буденної соціальної практики [6, с. 140].

Кінцевий прагмалінгвістичний ефект (виникнення сміху) досягається взаємодією текстових, жанрових і дискурсивних параметрів анекдоту.

Ігровий дискурс забезпечує регуляцію і зумовлює продукування тексту і жанру анекдоту. В комунікативному процесі текстові і жанрові параметри також взаємозв'язані. Комічне ядро анекдоту, носієм якого є предметно-референтна ситуація, співвідноситься в анекдоті з певною модально-ілюкативною рамкою і формує його тематичну основу. У свою чергу, тема анекдоту отримує специфічне стилістичне і композиційне вираження, що провокує у відповідь когнітивну активність по декодуванню комічного сенсу з боку адресата, яка стає основою для виникнення сміху [9, с. 40Борботько].

Ігровий дискурс також безпосередньо впливає на прагмалінгвістичний ефект, задаючи суворі правила комунікативної поведінки оповідача і аудиторії. Крім того, у рамках ігрового дискурсу за допомогою анекдоту здійснюється трансляція концептів карнавального знання і конструюється система соціальних уявлень.

Таким чином, вибір анекдоту в якості об'єкта дослідження зумовлений актуальністю лінгвокультурного підходу в сучасній лінгвістиці.

Анекдот представляє собою один з небагатьох продуктивних жанрів сучасного фольклору, в якому знаходить відображення національно-культурна специфіка певної лінгвокультурної середовища. На рівні тексту анекдоту закріплені норми поведінки, традиційно-світоглядні і соціально-психологічні установки та етнічні уявлення.

Сучасні анекдоти представляють собою багатопланове явище, яке може виступити і виступає предметом літературознавчого (естетичного), культурологічного, семіотичного, соціологічного, психологічного та історико-політичного аналізу.

Література

1. Архипова А.С. Анекдот в зарубежных исследованиях XX века / А.С. Архипова// Фольклор и постфольклор: структура, типология, семиотика // [Електронный ресурс] <http://www.ruthenia.ru/folklore/arhipova.1.html>
2. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров / М.М. Бахтин// Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986.
3. Богданов В.В. Текст и текстовое сообщение. СПб., 1993.
4. Карасик В.И. Анекдот как предмет лингвистического изучения // Жанры речи. – Саратов: 1997.
5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: монография. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
6. Курганов, Е. Анекдот как жанр. СПб. : Академ. проект, 1997.
7. Курганов, Е. Похвальное слово анекдоту. СПб. : Изд-во журн. «Звезда», 2001.
8. Лихачев Д. С., Панченко А. М., Поньрко Н. В. Смех в Древней Руси. – Л.: 1984.
9. Шмелева Е. Я., Шмелев А. Д. Русский анекдот: Текст и речевой жанр. – М.: 2002.

УДК 378(043-02)

Бумбур Ю.М., кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології, завідувач кафедри англійської філології

ВИЩА ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Роль філологічної освіти, що забезпечує успішну комунікацію всіх членів соціуму, об'єктивно зростає з розвитком прикладних галузей гуманітарного знання, безпосередньо пов'язаних із формуванням духовного і культурного світу сучасної людини, її

індивідуальності і творчого потенціалу. Однак сьогодні в силу сформованих в країні соціально-економічних обставин неминуче виникає питання: як зберегти привабливість вищої філологічної освіти в очах абітурієнтів, їх батьків, які часто самостійно визначають вибір професії своєї дитини, і роботодавців, не поступаючись при цьому тими основоположними принципами, без врахування яких неможлива підготовка висококваліфікованого філолога [2]?

Як зазначає Г. Клочек, літературна (філологічна) освіта зорієнтована переважно на школу. Головний «продукт» філологічних факультетів – учитель-словесник. З цього і треба виходити, моделюючи бакалаврський та магістерський рівні літературної освіти [1].

Рівень «бакалавр» має засвідчувати повноцінну, завершену вищу освіту, яка дає право викладати в загальноосвітній середній школі, тобто у школі I і II рівнів освіти. Здобування такої освіти потребує 4 роки. Може постати питання: чи не є дискусійним твердження, що вчитель із бакалаврським ступенем має право викладати в 10–11 класах, тобто у школі II-го освітнього рівня? Питання не випадкове, бо ж добре відомо, що у деяких країнах (скажімо, в США) право викладати у старших класах, які відповідають нашому II-ому освітньому рівневі, переважно надається особам, які володіють магістерськими дипломами.

Є кілька чинників, які, на думку Г. Клочека, дають право нашим філологам-бакалаврам викладати у класах другого освітнього рівня. На відміну від більшості західних університетів, які готують на бакалаврському рівні «просто філолога», а суто педагогічну спеціалізацію надають лише в магістратурі, то у нас підготовка вчителя-словесника є цілеспрямованою і, відповідно, інтенсивнішою. Треба врахувати й те, що в нас переважна більшість сільських шкіл є невеликими, і тому для них навіть у перспективі викладачів з магістерськими ступенями не настарчиш. Отже, для нас вибір чотирирічного терміну цілеспрямованої і відповідним чином інтенсифікованої підготовки вчителя-словесника є оптимальним. Окрім того, оптимальність такого шляху визначається його традиційністю, яка містить у собі величезний теоретичний і практичний досвід, який уже давно трансформувався у генетичний рівень, порушення якого є не тільки болючою, а й руйнівною справою [1].

Якщо зіставити вітчизняну модель літературної освіти з моделями, прийнятими на Заході, то в першу чергу кидається в очі кілька принципових відмінностей. Перша з них: для вітчизняної моделі характерна гіпертрофована увага до курсу «історія літератури». Г. Клочек називає це культом історико-літературного принципу, яким позначені не тільки вузівські, а й шкільні програми з літератури. Критики цього ж культу без особливих проблем вкажуть на його витoki – їх треба шукати не лише в позитивістському культурно-історичному етапі розвитку літературознавчої науки, коли з особливим пієтетом та знанням справи ставилися до створення чисельних «історій літератури», а й у багаторічному пануванні «єдино правильної» марксистсько-ленінської ідеології, яка жорстко вимагала в усьому – в науці, освіті і т.д. – свято дотримуватися «класовості та історизму» як головних методологічних принципів. З «класовістю» ми вже більш-менш успішно розсталися. З «історизмом» – складніше через ту причину, що з ним розставатися просто недоцільно. Бо й справді, щоб глибше розуміти предмет чи явище, необхідно знати процес його становлення та розвитку. Випускник школи повинен знати головні етапи розвитку літератури, розуміти логіку змін літературних напрямів. Категорії «романтизм», «реалізм», «модернізм» мають бути усвідомлені ним на рівні їх основних параметрів. І осмислення їх повинно відбуватися через знайомство з конкретним літературним матеріалом. Звідси – і вимоги до історико-літературної підготовки вчителя літератури [1].

Якщо порівняти український і, наприклад, американський досвід викладання зарубіжної літератури, можна звернути увагу ще на деякі особливості. Викладач зарубіжної літератури в США повинен враховувати додаткові фактори при складанні програми. По-перше, чи існує адекватний переклад літературних творів на англійську

мову і чи доступний він студентам. По-друге, студент – це покупець, його потрібно залучити до аудиторії, «приманити» відомими іменами, авторами, яких він вже знає і хоче прочитати. По-третє, книг в списку літератури набагато менше, а часу на вивчення цих творів відводиться набагато більше. Це пов'язано з тим, що головною метою американської освіти є навчити студентів так званого «критичного мислення».

Основне в роботі вчителя літератури – вміння аналізувати художні твори в «шкільному» режимі – йдеться про так звану «шкільну версію аналізу твору». Г. Клочек вважає помилковим думати, що така версія аналізу порівняно з аналізом академічно-вузівським є спрощеною. Насправді ж вона є складнішою, бо вимагає від інтерпретатора не тільки особливої здатності до емпатії – таланту, за словами Я. Корчака, «підніматися до учня», а й вміння складні смисли викристалізовувати у прозорі та ясні словесні формули. Останнє вміння прямо залежне від здатності вчителя бути імпліцитним, зразковим читачем. Врахувавши все це, приходимо до висновку, що активне культивування аналізу окремого твору при здобуванні вищої літературної освіти є одним із найефективніших засобів професійної підготовки вчителя-словесника [1].

Філологічна, літературознавча освіта у ВНЗ, вивчення зарубіжної літератури та шкільна літературна освіта не відокремлені один від одного кордоном, і зв'язок між ними є істотним і принциповим. Обов'язково існування єдності та послідовності. Об'єднуючим школу і вуз є принцип інтегрованості, тобто подвійної спрямованості навчального процесу як на засвоєння певної інформації, так і на оволодіння конкретними шляхами, методами і прийомами організації самостійної роботи школярів і студентів. Але, на відміну від школи, навчання студентів передбачає істотне збільшення самостійної роботи з джерелами під час підготовки до семінарських занять. Шкільну та вузівську літературну освіту об'єднує і подвійна орієнтація в навчальному процесі як на зону актуального розвитку школярів і студентів, так і на зону їх найближчого розвитку. Принциповою є реконструкція необхідних фонових знань.

Але є й відмінності. Мета вищої філологічної освіти та вивчення зарубіжної літератури, в тому числі, полягає у підготовці фахівців-літературознавців, не просто читачів, а метачитачів. А значить у вузі потрібно виховувати і істориків літератури, дослідників-професіоналів, для яких наукове вивчення літературно-мистецьких явищ різних рівнів є майбутнім безпосереднім обов'язком, професією. Тому, на думку О. Куцевол, особливу увагу слід приділяти осмисленню деяких питань літературознавчої методології:

- 1) Загальний філософсько-естетичний принцип розгляду словесного мистецтва як самоосновного явища, яке має свої іманентні закони буття, становлення та функціонування;
- 2) Принцип циклічності руху мистецтва в історичному просторі та часі, і нелінійності відносин між різними історико-літературними епохами;
- 3) Принцип літературного спадкування, який традиційно формулюється через проблему традиції та новаторства як фундаментального закону історичного розвитку світового літературного процесу;
- 4) Ідея синтезу культур як генерального механізму здійснення літературної спадкоємності;
- 5) Принцип послідовного обліку складної динаміки взаємодії в літературному процесі стадіального (глобальні епохи) і національного компонентів;
- 6) Базовий принцип історичної поетики, з точки зору якого літературні явища повинні вивчатися з урахуванням складної єдності та діалектичного співвідношення в їх цілісності константного і динамічного, структурного та історичного, загального та індивідуального, текстового і позатекстового. З цієї точки зору художній твір слід розглядати на перетині діахронічного і синхронічного параметрів;
- 7) Принцип неупередженості, який ґрунтується на усвідомленні факту принципової рівноправності і самоцінності всіх народів, що веде до продуктивної реалізації установки на розуміння, а не на однозначне оцінне сприйняття;

8) Принцип наукової спадкоємності і опори на фундаментальні дослідження [3; 9 – 10].

Навчання у вузі має бути спрямоване не тільки на передачу знань, а й на розвиток у студентів здатності глибоко мислити, відчувати. Мета вищої школи – підготувати майбутнього викладача до активного позитивного контакту зі світом. Тому важливим стає розвиток творчого потенціалу студентів, вміння самовдосконалюватися і саморозвиватися.

І.Б. Слоневська відзначає, що гуманізація освіти як тенденція трансформації освітньої парадигми передбачає пріоритет освіти, яка формує особистість, над освітою, яка просто озброює її знаннями. У літературі це означає подолання сциєнтистського підходу до викладання, згідно з яким вивчення літератури перетворювалося на вивчення літературознавства, що не сприяло ідеї ціннісного навчання.

Принцип гуманістичної спрямованості передбачає, що абсолютною домінантою змісту літературної освіти є людина як найвища соціальна цінність. Отже, програмовими мають бути твори, які викликають повагу і співчуття до людини, захоплення нею. Інтереси людини, розвитку особистості як вільної, творчої індивідуальності – головний критерій визначення значущості твору та його автора, оцінки їх місця в історії літератури, ролі в культурному житті суспільства. Подібна зміна пріоритету когнітивного аспекту вивчення зарубіжної літератури на аксіологічний аспект можлива лише за умови розроблених ціннісних орієнтирів. Щодо останніх, то гуманістична спрямованість курсу літературної освіти передбачає дієвість взаємопов'язаних принципів. Дослідниця виокремлює такі важливі принципи: світоглядного плюралізму, діалогізму, персоналізації знань, компаративності [4; 9 – 10].

Курс «Історія зарубіжної літератури» тісно пов'язаний з такими дисциплінами, як культурологія, історія, соціологія, політологія, філософія, психологія, латинь, іноземна мова. Так, вивчення курсу зарубіжної літератури в тісному взаємозв'язку з філософією та культурологією сприяє глибшому усвідомленню авторської позиції, базованої на концептуальних ідеях своєї епохи. Так, для творчості Ф. Кафки, Дж. Джойса, Т. Манна визначальними стали ідеї Ф. Ніцше, особливо поняття культу «надлюдини», заперечення логіки розуму. Світоглядною основою для М. Пруста став інтуїтивізм А. Бергсона, ідея «чистої тривалості» як першооснови світу. Теорія психоаналізу З. Фрейда знайшла відображення у К. Гамсуна, В. Набокова, шопенгауєрівська «воля до життя» надихала експресіоністів, постмодернізм народився на основі теорій Ж. Дерріди, Ж. Бодрійара.

Взаємозв'язки зарубіжної та української літератур мають особливе значення, бо зміст сучасної гуманітарної освіти найбільшою мірою якраз зорієнтований на поєднання загальнолюдських цінностей і національної культури. Порівняльна парадигма «зарубіжна – українська література» уможливорює пошук спільних фундаментальних цінностей, властивих класичній світовій і українській літературі, підводить до висновку про взаємозв'язок загального та одиничного, національного та загальнолюдського. Важливим є доведення на тематичному рівні думки про спільність тем, образів, сюжетів, мотивів у різних національних літературах. Художній твір виникає і живе в соціокультурному просторі, його породжують спільні закономірності і чинники суспільного і художнього розвитку. Провідні тенденції розвитку світової культури, гуманістичні ідеї, інтерпретовані в кожній національній літературі, сприяють усвідомленню сутнісної, визначальної єдності духовного поступу людства [4; 11 – 12].

Література

1. Ключек Г.Д. Вища літературна освіта в контексті Болонського процесу [Електронний ресурс] / Г.Д. Ключек // Сайт Академії наук вищої школи України. – Режим доступу: <http://anvsu.org.ua/index.files/Articles/Klochek.htm>

2. Ковтун Е. Н. Зачем быть филологом сегодня? [Электронный ресурс] / Е. Н. Ковтун, С. Е. Родионова. – Тверь : ТвГУ, 2006. – Режим доступа: http://www.philol.msu.ru/~umo/Sovet.files/novosti/statia_prezent2.htm

3. Куцевол О.М. Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія) : Навчальний посібник / О.М. Куцевол. – К.: Освіта України, 2009. – 464 с.

4. Слоневська І.Б. Формування фундаментальних цінностей майбутнього педагога засобами зарубіжної літератури. Автореферат ... наук. ступ. канд. філос. наук: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії / Інститут вищої освіти Академії педагогічних наук України. – К., 2002. – 16 с.

УДК 811.111'255.4(043)

Васильева Н.Б., старший преподаватель кафедры английской филологии

АНГЛИЙСКИЕ КАУЗАТИВНЫЕ КОНСТРУКЦИИ И ПЕРЕВОД

Грамматические явления в том или ином языке связаны с закономерностями его строя и ими обусловлены. Так, для современного английского языка характерно наличие целого ряда синтаксических конструкций, наибольший интерес среди которых, по мнению Комисарова В.Н., Зражевской Т.А., Левицкой Т.Р., представляют четырехчленные конструкции, которые имеют каузативное значение, т.е. выражают побуждение к действию. В ряде случаев в таких конструкциях некаузативные по своей семантике глаголы приобретают дополнительную сему каузативности, что вызывает определенные трудности в процессе перевода, поскольку в русском языке аналогичные конструкции отсутствуют, и между значениями английских и русских каузативных глаголов нет прямого соответствия [2, 123].

Под каузативностью, с точки зрения И.А. Наумовой [5, 3], понимаются такие субъектно-объектные отношения, при которых субъект побуждает объект совершить действие, выраженное глаголом. Так, в современном английском языке глаголы непереходного значения, сочетаясь с дополнением, функционируют как глаголы с каузативным, т.е. побудительным значением, например: *to work somebody* – *заставить кого-либо работать*, *to starve somebody* – *заставить кого-либо голодать* [5, 3].

Данное определение каузативности отличается от распространенного понимания каузативности, когда каузативные глаголы, вступающие в субъектно-объектные отношения, рассматриваются как члены трехэлементных словосочетаний, в которых «выражается зависимость между действиями, одно из которых (выражаемое в третьем элементе) невозможно без другого (выраженного ведущим глаголом), в силу того, что таким образом здесь раскрываются отношения действия источника, т.е. причины, и действия – результата, следствия» [4, 30]. Поэтому такие сочетания с причинно-следственными отношениями могут быть названы каузативными в широком смысле, а глаголы, принимающие подобные сочетания – каузативными глаголами. Согласно семантической классификации, предложенной Ю.А. Крутиковым [4], ведущий глагол четырехэлементной каузативной конструкции может быть представлен следующими группами глаголов: общекаузативными глаголами *get, cause, force, compel, induce, incite, persuade, urge, press, coax, bring, lead, let, allow, permit, enable, help, leave* и т.п.; конкретно-каузативными глаголами *order, command, instruct, direct, ask, beg, implore, pray, bid, require, advise, recommend, warn, caution, tell, call* и т.п.

Наиболее полным из существующих определений каузативности можно считать определение, предложенное И.А. Рейделем. Под каузативностью (от латинского *causa* – причина) он понимает «причинно-следственные отношения, при которых субъект (лицо или предмет) действия побуждает объект совершить действие или перейти в новое состояние и налицо отношение причины и результата или следствия этого побуждения, выполняемого объектом» [6, 88]. Каузативная ситуация, по мнению И.А. Рейделя, предполагает наличие причинно-следственных отношений между участниками – субъектом причины и объектом действия. Каузативность причины как явление проявляется в языке на грамматическом уровне (в каузативных глаголах и в каузативных

словосочетаниях) и на лексическом уровне (в каузативных ситуациях). Под «ситуацией» понимаются события, процессы, состояния и т.д., в которые вовлечены «участники» ситуации (лица, предметы и т.д.). При этом любую каузативную ситуацию можно рассматривать как макро-ситуацию, включающую микро-ситуацию причины и микро-ситуацию следствия. Например, в предложении «*The pepper in the food caused me to sneeze*» каузативная ситуация состоит в том, что субъект причины (*the pepper*) побудил, заставил объект действия субъекта (*me*) совершить определенное действие (*to sneeze*).

Вследствие вышеизложенного, в практике перевода каузативных конструкций переводчик имеет дело не с собственно-грамматическими соответствиями, а с лексико-грамматическими соответствиями, когда выбор грамматической структуры и формы при переводе зависит не только от грамматической структуры и формы единицы исходного языка, но и от ее лексического наполнения, т.е. от характера и смысла лексических единиц, использованных в тексте [3, 11].

Так, ряд исследователей отмечают особую трудность при переводе четырехэлементных каузативных конструкций с предлогами *into/out of*. По мнению Зражевской Т.А. и Беляевой Л.М. значение каузативности в конструкциях данного типа в русском языке передается в каждом отдельном случае лексическими средствами [1, 78], тем самым отрицается возможность передать значение каузативности грамматическими средствами, например: *Don't make me laugh. – Не смеши меня* [3, 125].

На основе анализа перевода каузативных конструкций, В.Н. Комиссаров предлагает классификацию способов перевода в зависимости от особенностей передачи ведущего глагола, а не структуры данных конструкций. Согласно В.Н. Комиссарову, перевод ведущего глагола возможен а) соответствующим каузативным глаголом в русском языке, выражающим различную степень принуждения: *вынуждать, заставлять, побуждать* и т.п.; б) глаголом, выражающим желательность действия или состояния с ослаблением каузативного значения конструкции, например: *I made polite conversation to make her feel "at home", but it was hard going. – Я завязал вежливую беседу, желая помочь ей почувствовать себя «как дома», но это оказалось нелегким делом* [3, 124]; в) в случае отсутствия указания на источник побуждения каузативное значение может не передаваться: *But that evening the meeting was galvanized into unusual animation. – Но в этот вечер собрание приняло необычайно оживленный характер* [3, 130].

Результаты исследований показывают, что в данную классификацию может быть включен прием декомпрессии, при котором английский каузативный глагол передается такими общекаузативными глаголами как «заставить», «добиться» и т.п. и обстоятельственными словами, характеризующими образ действия.

Литература

1. Зражевская Т.А. Трудности перевода с английского языка на русский (на материале газетных статей) / Т.А. Зражевская, Л.М. Беляева. – М.: Междунар. отношения, 1972.
2. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / Вилен Наумович Комиссаров. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
3. Комиссаров В.Н. Пособие по переводу с английского языка на русский / Комиссаров В.Н., Рецкер Я.И., Тархов В.И. – М.: Высшая школа, 1965. – 288 с.
4. Крутиков Ю.А. Трехэлементные глагольные словосочетания в современном английском языке: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Ю.А. Крутиков – М., 1956.
5. Наумова И.А. Глаголы с каузативным значением в современном английском языке и исторические предпосылки их образования: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / – М., 1967.
6. Рейдель А.И. Некоторые особенности четырехэлементной каузативной конструкции с предлогом *into* или *out of*. / А.И. Рейдель // Ученые записки ІМГПІІІЯ ім. М. Тореца - М., 1970 - Т. 57. - С. 88-102.

CLERICAL MOTIVES IN DAVID LODGE'S NOVEL "HOW FAR CAN YOU GO?"

A regular study of the literary heritage of a modern British author David Lodge has become a centre point of our research work. The common knowledge nowadays, for the literary circles here in Ukraine and in Western literatures, is that one of the topics the author touches upon in a number of his works, is Catholicism ("Paradise News", "How far Can You Go?") which is closely connected with clerical motives in these works.

Being raised in a Catholic family, David Lodge devoted some of his novels to the depiction of the world of Catholicism and thoughts it inspired the author for. His novel "How far Can You Go", first published in 1980, brings a vivid picture of true concepts the British families, which faced the religious taboos, the church introduced in between 1950s-1960s.

Considering over these concepts, David Lodge speaks the language of his characters that are mostly young people, who are making their first steps into a mature life, learning, hesitating, worrying and having lots of fears in face of God. One of these fears is the fear of the Church prohibition of all "artificial" methods of contraception, and as a result the only form of birth control permitted to Catholics was the so-called rhythm method [1]. This intrusion of the Church into the personal life of people is probably the main theme the author concentrates the readers' attention on.

The epigraph to this novel is taken from "On being a Christian" by Hans Kung, a Swiss Catholic priest, who described the church as an authoritarian system and once wrote: "What can we know? Why is there anything at all? Why not nothing? What ought we to do? Why do what we do? Why and to whom are we finally responsible? What will give us courage for life and what courage for death?" [2]. These are the philosophical questions the heroes of the novel are trying to answer the whole course of the narrative.

Studying the fictional world of the novel, we have come to the point that the narration is based on two contradictory motives: the motive of a great influence of Catholicism on a human mind, behavior and the motive of a human life as it is with all its imperfections, flaws and drawbacks. As it has been stated before, the role of Catholicism is widely speculated in the novel. The description of a mass in the first chapter "How It Was" makes it clear that human nature, physical changes in the body of a young person prevail, are inevitable and no fears of sin committing, which Catholicism proclaims, can change the nature of human actions in lots of instances. For the first instance, when David Lodge is portraying Michael, one of the male characters of the novel, he describes the young boy as one who "is interested not in any particular girl, but in girls generally. He doesn't want a relationship, he wants sex..." [3; 4] the fact, which was among those, taboos the Catholic upbringing and education imposed. From the further course of narration it becomes clear that "sexual morality" – the term widely discussed in the Catholic way of upbringing, is a concern of the whole novel because the same hero Michael recollects the days, when he was a sixth former and attended the Religious Instruction lessons, the only thing he wanted to do after them is to "tease the old priest, who took the boys for these lessons, with a question how far he could go with the opposite sex" [3; 4].

We can't but state that Lodge is writing about very intimate things, which used to be prohibited to discuss in public by Catholic taboos, this way breaking these taboos, highlighting some aspects of the life of the physical body driven by the instincts. Going on with Michael's description, the author writes: "American psychologists have since established by experiment that the thoughtstream of the normal healthy male turns to sex every other minute between the ages of sixteen and twenty-six, after which the intervals grow gradually longer (though not all that long), but Michael doesn't know this; he thinks he is abnormal, that the pollution of his thoughtstream is the work of the Devil..." [3; 5].

Intentionally, in our opinion, David Lodge brings the image of Father Brierley into the narration. This character plays its determining role in the novel. The Priest Father Brierley is the representative of the Catholic Church and portraying him as an ordinary human, Lodge adds the ironic sounding to his narrative. He writes: "Father Brierley laughs too heartily, showing teeth stained with nicotine, breaks open a packet of Player's and presses cigarettes upon the boys who smoke" [3; 20].

The fear of punishment for the sin is also highly emphasized in the novel and inspires for the profound study of the concept highlighted. The author presents the Catholic understanding of the sin, describing the game (all children knew and played) with the name "Salvation". The game familiarizes the players with the distribution of the sins, people tend to commit, into two categories: "venial" and "mortal". The heroes of the novel both believe and at the same time don't believe the metaphysic picture of the world they acquired from their Catholic upbringing and education concerning Heaven and Hell, sins and indulgences they have to get (which is associated to them to jackpot) and, speaking the language of prayers, the remission.

The narrator writes that these young people, gathered in the Church on St. Valentine's Day, at least are not sure if it is safe not to believe it and for them speculating about death, judgement, heaven and hell is probably the chief common factor behind their collective presence at mass. But it was about half a century ago. All the characters, their lives, changes they have undergone, are traced by the author throughout the whole novel. Lodge describes them as variously as the life of an individual can be. Finally he answers the question he puts on the opening the novel pages about the Catholic doctrine if there is an afterlife for human beings. And this answer brings us the feeling of endless circulation of changes in the world and in the Catholic Church as well, which, in the second half of the twentieth century, transformed the Church almost out of recognition from what it had been up to that period. Notable among these changes is loss of the fear of damnation: Hell ceases to be real to the characters by the end of the book. But not death, of course; that becomes more real to them as they age, as it does to all of us [1].

Lodge concludes: "A changing Church acclaims a Pope who evidently thinks that change has gone far enough. What will happen now? All bets are void, the future is uncertain, but it will be interesting to watch. Reader, farewell!" [3; 244].

Література

1. Campbell Anthony. How far can You Go? [Electronic Resource]: book review / Campbell. – Access Regime: <http://www>.
2. Kung Hans. On Being a Christian /H. Kung. – Toronto. : Simon & Schuster, 1978. – 720 p.
3. Lodge David. How far can You Go? /D. Lodge. - London.: Penguin Books, 1981. - 244 p.
4. Lodge David. Paradise News /D. Lodge. – London.: Penguin Books, 1992. -369 p.

УДК 811.161.1'373.21(043)

Євстратова О.В., асистент кафедри англійської філології

РЕКЛАМНА ФУНКЦІЯ ЕРГОНІМІВ М. МАРІУПОЛЯ

Сучасне суспільство неможливо уявити без реклами. Покликана, перш за все, інформувати споживача та привертати його увагу, реклама стає невід'ємною частиною соціокультурного простору. Рекламний текст також є об'єктом дослідження мовознавців, оскільки його можна вважати засобом комунікації підприємства, установи (виробника) та споживача. Крім того, реклама стає індикатором змін у мові, таких, наприклад, як поява неологізмів, використання іншомовних, просторічних слів тощо.

На думку О.В. Пастушенка, «реклама – це складний, динамічний соціокультурний феномен, що виконує в суспільстві важливу роль. Багато визначень явища реклами виявляють її мультифункціональність, складність і багатогранність. Реклама як носій

соціальних цінностей, з одного боку, впливає на взаємодію людей із соціальною реальністю, а з іншого – суспільство визначає рекламу, оскільки саме в ній акумулюються настрої людини» [3].

Крім традиційних сфер реклами (у засобах масової інформації: через телебачення, радіо, газети і журнали, через поштове розсилання та розповсюдження на вулицях) існує ще одна, яка, безперечно, має переваги порівняно з переліченими вище: її неможливо уникнути жодній людині, що є повноцінним членом соціальної спільноти. Це - сфера ергонімії. Н.В. Подольська визначає цей термін як "сукупність назв ділових об'єднань людей ."На думку дослідниці, ергонім – складова частина ергонімів – це "власне ім'я ділового об'єднання людей, в тому числі союзу, організації, закладу, корпорації, підприємства, товариства, закладу, гуртку" [2;145]. Під діловими об'єднаннями людей розглядаються різноманітні агенції (нерухомості, туристичні, морські), ательє, банки, готелі, бари, кафе, ресторани, місця торгівлі (магазини, ринки, торговельні центри), салони, кінотеатри, клуби, комбінати, компанії, товариства, організації, центри, санаторії, фабрики, фірми, підприємства тощо.

Рекламна функція є однією з найголовніших, якщо не основною функцією ергонімів. Вони, порівняно з іншими видами рекламних текстів, також мають на меті: привернути увагу потенційного покупця; представити покупцю вигоди для нього від придбання товару (послуги); створити сприятливий образ фірми-виробника, формуючи позитивну думку про підприємство або установу; зробити даного споживача постійним покупцем товару; формувати в інших фірм образ надійного партнера; нагадувати споживачу про ергооб'єкт, товари або послуги, що ним надаються.

Для реалізації цих завдань номінатори використовують наступні типи ергонімів:

1) Ергоніми, що містять запозичені назви. До рекламних характеристик і особливостей ергонімів, утворених із застосуванням чужомовних засобів, належать підвищена маркованість та впізнаваність, експресивність звучання, мовна престижність, як і популярність усього чужого, західного, а також натяк на співпрацю з іноземними партнерами [4]. Такі ергоніми можуть також позначати країну-виробника, або базуватися на асоціативних зв'язках з походженням продукту. Але, на жаль, нерозуміння лексичних значень слова у мові-оригіналі може призводити до виникнення немотивованих ергонімів, або навіть ергонімів, що набувають негативної конотації.

Серед ергонімів м. Маріуполя використовують іншомовні запозичення, які походять з різних мов, наприклад, з італійської (італійський ресторан *"tcejorP atsaP"* салон меблів *"ottepsiR"* та *"odomoC"*, піцерія *"aim ammaM"*, магазин одягу *"eneB aV"* туристична агенція *"eraM otLA"*), німецької (магазин посуду *"lefpiG"* магазин мототоварів *"darrotoM"*), французької (кафе *"ДежаВю"*, весільні послуги *eJ oidutS't'aime"*). Найбільш чисельну групу складають запозичення з англійської мови: кафе *faC etihW"é"*, нічний клуб *"Extreme"*, школа косметології *"Beauty Club"*, фітнес-клуб *noipmahC"*, "сервісний центр *"Волд Бест"*, "школа танцю *"Данс стейп."*

2) Використання стилістичних троп. Метафоричність назв є найбільш розповсюдженою рисою сучасних ергонімів, адже саме через образність, оригінальність й неповторність назв реалізується їх рекламна функція. Можна навести багато прикладів назв, в яких використано тропи, зокрема метафори: туристичні фірми *"Калейдоскоп путешествий"*, *"Время желаний"*, *"Ветер странствий"*, *"Мир на ладони"*, *"Седьмой лепесток"*, супермаркет *"Азбука вкуса"*, магазин хутряних виробів *"Пухнаста пані"*, магазин меблів *"Театр кухонь"*, магазин алкогольних напоїв *"Сузір'я вин"*, агенції нерухомості *"Арифметика жилья"*, салон тканин *"Магия штор"*, ювелірний салон *"Золотой ангел"*, "салон краси *"Посольство идеальной красоты"*, магазин будматеріалів *"Палитра ремонта"*.

3) Ергоніми з нетрадиційним графічним оформленням посилюють їх зорове сприйняття: комп'ютерна академія *"Шаг"*, ігровий клуб *"Шан\$"*, агенція з організації свят *"ruOmalG"* тренінговий центр *"Со-Знание"*, спортивний клуб *"ГраФит"*, дизайн-студія *eN"*-

Format", поліграфічний центр *"Полі-графіка"*, агенції нерухомості *"ГородОК"*, *"Посей-Дон"*, аптека *"АнНА"*, редакція газети *"7я"*.

4) Зразком правильних маркетингових рішень є наявність позитивної конотації в назві ергооб'єкта: ресторан *"Райский уголок"*, фотостудія *"Позитив"*, більярдний клуб *"Успех"*, торгівельна мережа *"Добрі меблі"*, ріелторські послуги *"Доверие"*, ресторан *"Суши-Рай"*, магазин автомобілів *"Авторадость"*. Позитивна конотація також проявляється через указання на елітність, найвищу якість, моду підприємства або закладу, наприклад: центр подорожей та розваг *"ШуК Тур"*, туристична агенція *"T tsepseR"ravel"*, ООО *"Автолидер-2010"*, ремонт квартир та офісів *"Элит-строй-инверсия"*, більярдний клуб *"Звездный"*, будівельні роботи *"Премиум-стандарт"*, магазин електротехнічної продукції *"Супербизнес"*. Назви цієї групи часто містять такі елементи: люкс, еліт, лідер, мега: фірма з продажу вікон *"Окна-люкс"*, агенція нерухомості *"Азов-люкс"*, магазин *"Еліт Галерея"*, охоронна компанія *"Еліт-безпека"*, ПП *"Лідер-техно"*, *"Мега-сервис"*, магазин взуття *"МегаТоп"*, дитячий клуб *"Супер детки"*, магазин одягу *"Супер Мама."*

5) На думку психологів, ще однією рисою, яка приваблює потенційних покупців та клієнтів, є посилення особистісності шляхом використання присвійних займенників *"мій, твій, ваш, наш"* та особових займенників в непрямих відмінках: медичний центр *"Наш доктор"*, агенції нерухомості *"Наш дім"* та *"Наш город"*, служба таксі *"Ваше таксі"*, салон краси *"Для тебе"*, розважальний комплекс *"Наш уголок"*, магазин квітів *"Твои цветы"*, продукти харчування *"Ваш магазин"*.

Ергоніми, утворені стилістично нейтральними апелятивами або їх комбінацією, що позначають сферу діяльності закладу, підприємства або установи, не можуть ефективно виконувати рекламну функцію, адже вони не виділяють ергооб'єкт серед подібних установ, не роблять його «унікальним». Наприклад, крамниці *«Продукти»*, *«Продтовари»*, *«Хлібобулочні вироби»* та ін. Малоефективним є також використання відантропонічних назв: магазин *«Лідія»*, кафе *«Оксана»*. Безперечно, невдалими є ергоніми, що мають певне значення або є символічними для номінаторів, але залишаються незрозумілими споживачеві: фірма *«Євро-Панда»*, автостоянка *«Дельта-2»*, кафе *«555»*, крамниця *«МКіТ»*.

Отже, можна виділити такі групи ергонімів, в яких найбільш повно реалізується рекламна функція: ергоніми, що містять запозичені назви; ергоніми, що утворюються за допомогою стилістичних троп; ергоніми з нетрадиційним графічним оформленням; ергоніми, що вказують на посилення особистісності; ергоніми, що мають позитивну конотацію. Слід зазначити, що в основі створення рекламних текстів лежать дві тенденції: стислість, лаконічність вираження та виразність, ємність інформації. Важливо зберегти початкову свіжість інформації, донести її «вибуховий» потенціал, зосередивши текст у декількох легких для засвоювання та простих для запам'ятовування словах [4]. Це важливо брати до уваги й при найменуванні ергооб'єктів. Крім того, для успішної реалізації рекламної функції ергоніми повинні відповідати оформграфічним, граматичним, стилістичним нормам сучасної мови, адже мовні помилки знижують ефективність реклами, створюють негативний імідж компанії або фірми-виробника. Вживання мотивованих ергонімів, оскільки вони не тільки привертають увагу споживача (клієнта), а й містять певну інформацію про заклад, установу або підприємство, полегшує запам'ятовування ергонімів. А це сприяє досягненню кінцевої мети реклами – підвищенню попиту на продукцію або послугу й отримання прибутку.

Ергоніми м. Маріуполя відображають ситуацію, характерну для багатьох міст України. Але існують і певні відмінності, пов'язані з географічним розташуванням міста (наявність «морських» ергонімів: готель *«Чайка»*, *«Морская»*, крамниця *«Волна»*). Політичні фактори зумовлюють виникнення лише незначної кількості назв українською мовою. Водночас, чисельна грецька громада впливає на появу назв грецькою мовою або їх еквівалентів (грецький культурний центр *«Меотіда»*, кафе *«Дромоз»*). Індустріальний

статус міста відображається у назвах підприємств, пов'язаних з виробництвом, наприклад, у назвах заводів, будівельних фірм тощо.

В цілому, вищезазначені відмінності суттєво не впливають на реалізацію рекламної функції ергонімів. Негативною рисою, яка характеризує ергоніми Маріуполя, є недотримання правил сучасної літературної мови, їх немотивованість, що свідчить про низький рівень культури номінаторів, їх неготовність дотримуватися рекомендацій мовознавців, психологів, економістів.

Література

1. Кутуза Н.В. Конотативні ефекти в структурі ергонімів / Н.В. Кутуза // Мовні і концептуальні картини світу. – К.: Прайм-М, 2002. – С. 264–270.

2. Подольская Н.В. Словарь ономастической терминологии / Н.В. Подольская.- 2-е изд., перераб. и доп.- М.: Наука, 1988.- 187 с.

3. Пастушенко О.В. Місце та функції реклами в соціально-комунікативному просторі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://filolog.probl.movozn.pastush.pdf>

4. Реклама: поняття і функції, цілі та види [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://reklama-ua.info/index.php?l=2&o=84>

УДК 371.133:811.111(043)

Золотько Ю. С., асистент кафедри англійської філології

ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ-МАГІСТРАНТІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Сучасний рівень суспільного розвитку України висуває як одне з першочергових завдань системи освіти підготовку справжнього професіонала, фахівця, який свідомо прагне вершин майстерності. Таким чином постає необхідність використання нових підходів до формування професійних якостей майбутніх фахівців.

Педагогічні технології є організаційним початком, що запускає у дію і спрямовує у необхідне русло творчі сили носіїв наукових знань і педагогічного досвіду. Тому визначення теоретико-методологічних і методичних засад педагогічних технологій, обґрунтування ознак і критеріїв їх гуманістичної спрямованості, умов їх ефективного функціонування в умовах сучасного освітнього простору є актуальними проблемами психолого-педагогічної науки і практики [4, с.172].

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про увагу науковців до таких аспектів підготовки майбутнього вчителя: формування професійної компетентності майбутніх учителів (О.В. Добудько, Г.В. Монастирна, Н.М. Мурована, Є.М. Павлютенков, В.І. Саюк); оптимізація методів і прийомів професійної підготовки майбутніх учителів (М.М. Поташник, Т.С. Яценко); вдосконалення технологій навчання майбутніх учителів (А.М. Алексюк, О.Г. Мороз, Н.Г. Ничкало, О.М. Пехота, С.О. Сисоєва, В. О. Сластьонін). Теоретичні й практичні аспекти інноваційних педагогічних технологій розглядались в дослідженнях І.М. Дичківської, М.І. Жалдака, Л.А. Журавльової, С.О. Сисоєвої та ін.).

У контексті вивчення проблеми вважаємо за доцільне проаналізувати базові поняття дослідження, а саме: «педагогічні технології», «інноваційні педагогічні технології», «магістр».

Термін «технологія» грецького походження: *techne* – мистецтво, майстерність, *logos* – наука, закон; наука про майстерність. Ґрунтовний аналіз літературних джерел дозволив нарахувати деяким авторам понад 300 визначень «педагогічна технологія». Отже, однозначного трактування терміну “педтехнологія” немає. Наукові пошуки в напрямку оптимізації та вдосконалення організації навчально-виховного процесу на різних рівнях освіти, в тому числі й вищої освіти, свідчать про суттєву трансформацію терміну

«педагогічна технологія» – «технологія в освіті» – «технологія освіти» – «технологія навчання» – «педтехнологія».

Близькими до нашого розуміння вищезазначеного поняття є визначення: педагогічна технологія - це створена адекватно до потреб і можливостей особистості і суспільства теоретично обґрунтована навчально-виховна система соціалізації, особистісного і професійного розвитку і саморозвитку людини в освітній установі, яка, внаслідок упорядкованих професійних дій педагога при оптимальності ресурсів і зусиль всіх учасників освітнього процесу, гарантовано забезпечує ефективну реалізацію свідомо визначеної освітньої мети та можливість оптимального відтворення процесу на рівні, який відповідає рівню педагогічної майстерності педагога [1, с.45].

Доцільно зазначити, що у багатьох класифікаціях технології навчання поділяють на традиційні та інноваційні. Останнім часом досить широко увійшов у вжиток термін «інноваційні педагогічні технології». Слово «інновація» має латинське походження і в перекладі означає оновлення, зміну, введення нового. У педагогічній інтерпретації інновація означає нововведення, що поліпшує хід і результати навчально-виховного процесу.

І. М. Дичківська вбачає в інноваційних педагогічних технологіях цілеспрямоване впровадження в практику оригінальних, новаторських способів, що охоплюють ціннісний навчально-виховний процес від визначення його мети до очікуваних результатів [2, с.338].

На думку Л. І. Даниленка, інноваційна педагогічна технологія – це «якісно нова сукупність форм, методів і засобів навчання, виховання й управління, яка привносить суттєві зміни до результату освітнього процесу і розглядається як багатокomпонентна модель – така, що включає в себе: навчальну, виховну та управлінську інноваційні технології» [3, с.20]. До інноваційних освітніх технологій вчений відносить такий набір операційних дій педагога з суб'єктом навчання, в результаті яких суттєво покращується мотивація до навчального процесу. Серед таких технологій значне місце посідають наступні технології: особистісно-орієнтованого навчання, інтегрованого, інформаційного, дистанційного, модульного тощо.

Сутність поняття «магістр» науковці визначають як освітньо-кваліфікаційний рівень педагогічного працівника, який оволодів поглибленими фундаментальними психолого-педагогічними і фаховими знаннями інноваційного характеру; набув досвіду застосування та продукування нових знань для вирішення проблемних педагогічних і науково-дослідних завдань у галузі середньої і вищої освіти [5, с.114].

За напрямом «філологія» передбачено підготовку магістрів з присвоєнням кваліфікації вчителя за умови виконання психолого-педагогічної, методичної та практичної програми підготовки відповідно до галузевого стандарту педагогічної освіти. Науково-педагогічна практика – органічна складова освітньо-професійної підготовки майбутніх викладачів на освітньо-кваліфікаційному рівні «Магістр», засіб формування професійної компетентності, професійного саморозвитку майбутнього викладача ВНЗ, що спрямовує його на подальше професійне самовдосконалення [6, с.4]. Метою практичної підготовки викладача іноземних мов є поглиблення теоретичних знань через впровадження в практику; формування в майбутніх викладачів умінь та навичок практичної викладацької діяльності у вищій школі; формування та розвиток методичних умінь та навичок викладання іноземних мов; практичне оволодіння сучасними методами і формами педагогічної діяльності; формування творчого підходу до праці викладача.

Розглянемо систему практичної підготовки викладача іноземних мов на прикладі роботи кафедри англійської філології МДУ.

Під час науково-педагогічної практики магістрантів другого року навчання, що організовується в умовах кредитно-модульної технології навчання, студенти-практиканти впроваджують моделі інноваційних педагогічних процесів в реальній практиці навчання, коли викладач виступає керівником, організатором, винахідником і помічником, а не лише носієм абсолютного знання; студент – суб'єктом педагогічної взаємодії та активним

учасником комунікативного діалогу з викладачем. З метою залучення особистості до навчального процесу, створення творчої атмосфери в період навчальної діяльності практикантами активно використовуються різноманітні форми, методи і технології інноваційного навчання: розробка проектів, програм, планів, розв'язання нестандартних завдань, індивідуальні стандартні завдання, ділові ігри, перехід від монологу до дискусії, диспути, «мозкові штурми». При цьому впроваджуються такі форми контролю й оцінювання знань студентів, як індивідуальні співбесіди, оцінювання групами експертів.

Провідною формою навчання у вищому навчальному закладі, як відомо, є лекція, дидактичним завданням якої є не тільки ознайомлення студентів з основним змістом, принципами, закономірностями, головними ідеями, а й спрямування міркувань для подальшої самостійної роботи студентів. Сучасна лекція повинна відповідати таким основним технологічним вимогам: забезпечити діалог з аудиторією для активного залучення слухачів до навчального процесу; звертатися до досвіду і знань аудиторії для спільного опрацювання матеріалу; організовувати вільний обмін думками в інтервалах між логічними розділами з метою активізації пізнавальної діяльності аудиторії; створювати проблемні ситуації як засіб стимулювання професійного мислення. Для цього майбутні вчителі використовують такі навчальні технології, як евристична бесіда, мозковий штурм, дискусія, проблемне завдання.

На семінарсько-практичних заняттях із метою розвитку професійного мислення, пізнавальної мотивації і професійного використання знань у навчальних умовах студенти-практиканти залучають групові технології, які передбачають підготовку до виконання групового завдання вирішити пізнавальну задачу, групової роботи (знайомство з матеріалом, планування роботи, виконання індивідуальних завдань, обговорення отриманих результатів), висновки про роботу групи і виконання поставленої задачі; ігрові технології – ділові, рольові, імітаційні, операційних ігри, які дають можливість студентам зрозуміти навчальний матеріал з різних позицій і набути первинного педагогічного досвіду.

Узагальнюючи вищевикладене, можна констатувати, що науково-педагогічна практика з основної та другої спеціальності сприяє активізації пізнавальної активності студентів-магістрантів, а також забезпечує розвиток їхніх творчих здібностей.

Література

1. Вітвицька С.С.. Інноваційні педагогічні технології в підготовці вчителів / Світлана Вітвицька // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2009. – № 43. – С. 45 – 48.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Навчальний посібник / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 351 с.
3. Оцінювання та відбір педагогічних інновацій: теоретико-прикладний аспект. Науково-методичний посібник. / За редакцією Л. Даниленка. – К. : Логос, 2001. – 185 с.
4. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: підручник / С.О. Сисоєва. – К.: Міленіум, 2006. – 344 с.
5. Соколова І. В Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога за двома спеціальностями : [монографія] / І. В. Соколова; за ред. С. О. Сисоєвої / АПН України; МОН України ; Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. – 2008. – 400 с.
6. Соколова І. В. Науково-педагогічна практика студентів-магістрантів: програма та метод, рекомендації [для студ. вищ. навч. закл] / І. В. Соколова, Н.І. Грузевич. – Маріуполь : МДУ, 2011. – 44 с.

ТЕХНІКИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ТА РОЗУМІННЯ, ЩО РОЗПРЕДМЕЧУЄ, ПРИ СПРИЙНЯТТІ ЗБІРКИ «ЗАВ'ЯЗЬ» ГРИГІРА ТЮТЮННИКА

Актуальність дослідження. Сучасне літературознавство являє собою широкий спектр наукових досліджень у різних галузях, важливе місце серед них займає вивчення читацького сприйняття. Воно відіграє важливу роль у сьогоденній науці, тому що спрямоване на дослідження процесу спілкування, що відбувається між автором та читачем, зважаючи на різницю в культурному, історичному та суспільному сприйнятті оточуючого світу.

Розгляд герменевтичних проблем з позицій літературознавства та філології дозволяють виробити теоретичні передумови для вирішення проблеми рецепції читачем художнього твору та питання існування ідеального читача.

Мета роботи – проаналізувати оповідання збірки Григіра Тютюнника «Зав'язь», використовуючи техніки актуалізації, розуміння, що розпредмечує.

Існує велика кількість наукових напрямів, що досліджують та розробляють проблеми читацького сприйняття, одним з них є філологічна герменевтика. Взагалі, герменевтика – це назва для багатьох діяльностей: існують герменевтика філологічна, педагогічна, природно-наукова, економічна, політична, та ін. [3, с. 54]. Всі ці діяльності мають практичну спрямованість на поліпшення розумової роботи.

Історично філологічна герменевтика посідає перше місце серед цих діяльностей, адже вона завжди виконувала функцію теоретичного забезпечення практичної сфери, так званого, спілкування автора з читачем. Філологічна герменевтика – наукова дисципліна, що вивчає процеси розуміння тексту. Тут слід розуміти, що сприйняття (розуміння) тексту є дуже суб'єктивним. Різницю у розумінні тексту більшість дослідників пояснюють різноманітними особливостями читачів: фізіологічними, індивідуально-психологічними, віковими, соціально-історичними та іншими [1].

Одним з найактуальніших напрямів дослідження герменевтики є техніки сприйняття художнього тексту. Техніки сприйняття, звернені на тексти культури, – це сукупність прийомів системного мислення, що перетворюють нерозуміння в розуміння, а в оптимальних випадках перетворюють розуміння в майстерність [2, с.34].

В нашій роботі ми розглянемо техніки актуалізації та розуміння, що розпредмечує.

За визначенням М. Макеєвої, актуалізація є використанням таких мовних одиниць, які сприймаються як незвичайні, позбавлені автоматизму, привертаючи увагу і, в силу цього забезпечують фіксацію рефлексії. Несподіванка засобів побудови тексту, «випадіння» їх із звичної схеми розумової діяльності посилює емоційну напруженість тексту, стимулює рефлексію, посилює і розтягує риторичне враження, що справляється текстом [5, с. 130].

Техніка актуалізації допомагає читачеві відзначити таке використання мовних засобів, яке привертає увагу, сприймається як незвичайне, позбавлене автоматизму, та визначити функції використання таких маркерів. Виділяють наступні маркери актуалізації художнього тексту: фонетичні, інтонаційні, граматичні, лексичні та словосполучувальні.

Рефлексивна техніка досить складна в застосуванні. Розуміння, що розпредмечує – це рівень власне смислового розуміння, пов'язаний з відновленням ситуацій, з відтворенням процесів формування змісту силою рефлексії реципієнта, що супроводжується залученням наявного власного досвіду розумової діяльності, досвіду комунікації, використанням соціально-культурних знань про ситуацію тексту [4, с. 210].

Розуміння, що розпредмечує провокується спеціальними засобами побудови тексту і прийомами, що представляють непрямі номінації, осмислення яких можливе тільки на

основі розпредмечування. За використання цієї техніки читач намагається відновити той зміст, що його заклад у твір сам автор.

Увібравши в себе найкращі риси вітчизняної класики, реалізм Гр. Тютюнника водночас є реалізмом сучасним, в якому відображене світовідчуження письменника нової соціалістичної та літературної доби. На думку автора, правдиве відтворення життя народу має на меті звернути увагу людей на сучасні проблеми не лише суспільного, але й особисто-людського характеру. Реалістичність зображення людського життя поєднується, у даному випадку зі значними соціальними ідеями, які автор висвітлює у своїх творах [8, с. 15].

У своїй творчій праці Григорій Тютюнник обрав жанр традиційний для нашої літератури – оповідання. Його твори – це яскраві малюнки з життя, сповнені яскравою образністю та гостроти. За своїми переконаннями, жанр оповідання він обрав саме тому, що ці короткі за формою твори чимось схожі на поетичні – так само кожне слово в них виважене, немає нічого зайвого, все знаходиться на своєму місці, зберігаючи певний ритм. На думку В. Мельника, цей жанр цілком відповідав і характеру письменника, вимогливому до себе та інших, оскільки потребував суворой самодисципліни та інтенсивності думки, максимальної зібраності та зосередження [5, с. 134]. Письменнику вдалося багатогранно та лаконічно розкрити внутрішній світ героя та проблематику самого твору у короткому оповіданні.

У 1966 році вийшла перша його книжка «Зав'язь» (видавництво «Молодь»), яка була одним із яскравих виявів посилення ліризму у малій прозі, пов'язаного з поглибленою увагою до емоційного життя особистості. Водночас поява збірки стала відповіддю на потребу часу, коли тенденція до «ліризації» прози приводила її до деяких крайнощів (багатослів'я, смислова й художня невиразність тощо). Тематичною основою більшості творів збірки були враження і спогади про зруйноване повоєнне село. «Фактуру» оповідань «Перед грозою», «Сито, сито...», «Смерть кавалера», «Тайна вечерея», «На згарищі» складають точні штрихи побуту, часом – подібні до акварелей зарисовки щоденного буття [6, с. 326]. Чи не кожний предмет перетворюється тут на художню деталь, тобто увага до життєвих подробиць стає засобом узагальнення, правдивого зображення обставин дії, розкриття внутрішнього світу людини, в усій його глибині і складності. За деталями, як і за цілими сюжетами оповідань, постають обрії духовності людей, тонкощі їх ставлення до життя, їх взаємин.

Розглянемо, як працюють техніки актуалізації та розуміння, що розпредмечує на прикладі збірки оповідань Григорія Тютюнника «Зав'язь».

Техніка розуміння, що розпредмечує, допомагає читачеві при сприйнятті збірки оповідань «Зав'язь» відтворити ідейну наповненість та проблематику тексту, побачити в ньому саме те повідомлення, що вклав у твір автор. Уважний до змін, що відбулися в житті села, нових рис, які виникають під їх впливом у соціальному і моральному укладі нового села, письменник по-своєму, оригінально аналізував у збірці складну, подекуди навіть болючу, актуальну проблему міграції сільського населення.

Шукаючи завжди в людині людину, Григорій Тютюнник уловив та відобразив у оповіданнях тривожні симптоми надзвичайно небезпечної соціальної хвороби: загрозу бездуховності для певної частини робітничого класу (так само, як і для певної частини колгоспників), загрозу зростання міщанської, споживацької психології в нових соціальних умовах, а отже й загрозу відступу від моральних принципів нашого суспільного ладу.

В своїх оповіданнях письменник використовує не лише різноманітні художні деталі з оточення своїх героїв, але й мовні маркери на лексичному, фонетичному та словосполучувальному рівнях. Використовуючи техніку актуалізації реципієнт намагається розгадати та надати повний зміст цим особливостям художнього тексту. Як правило, вони використовуються у творі задля яскравого розкриття характеру героїв, опису їхнього побуту та способу життя та створення необхідної емоційно атмосфери.

Наявність таких маркерів у художньому тексті робить його насиченим та інформативним для читача.

Григор Тютюнник мав особливий дар, що найповніше виявився в жанрі оповідань, – талант багато висловити, мало сказавши. Характерна риса його мови – надзвичайна художньо-сміслова сконденсованість, ущільненість письма. Використання читачем техніки актуалізації та техніки розуміння, що розпредмечує, допомагає йому найповніше зрозуміти ідейну та проблемну наповненість творів.

Література

1. Богин Г.И. Методическое пособие по интерпретации художественного текста: Для занимающихся иностранной филологией [Электронный ресурс] / Г. Богин. – Режим доступа: <http://window.edu.ru>

2. Богин Г.И. Схемы действий читателя при понимании текста / Г.И. Богин. – Тверь : Наука, 1989. – 156 с.

3. Ковалів Ю.І. Літературна герменевтика. Монографія / Ю.І. Ковалів. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2008. – 192 с.

4. Макеева М.Н. Риторика художественного текста и ее герменевтические последствия: дис. ... доктора філолог. наук: 10.02.19 / М.Н. Макеева. – Твер, 2000. – 316 с.

5. Мельник В. Мужністьдоброты: Творчий шлях ГригораТютюнника/ В. Мельник // Жовтень. – 1981. – № 11. – С. 130–139.

6. Мороз Л. ГригорТютюнник/ Л. Мороз // Історіяукраїнськоїлітератури ХХ століття: У 2-х книжках : підруч. для студ. гуман. спец. вузівосвіти / За ред. Дончика В. Г. – К. : Дніпро, 1998. – С. 326–330.

7. ТютюнникГ. "Скучаю за твоїм словом..." / Г. Тютюнник // Слово і час. – 1991. – № 12. – С. 12–23.

8. Тютюнник Г.М. Твори / Г.М. Тютюнник. – К. : Видавництво ЦК ЛКСМУ «Молодь», 2010. – С. 12– 90.

УДК 372.881.111.1(043)

Михайличенко Л.Л., старший преподаватель кафедры английской филологии

ОРГАНИЗАЦИЯ ОБУЧЕНИЯ АНАЛИЗУ И ИНТЕРПРЕТАЦИИ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ПОЭЗИИ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ

Проблема организации обучения анализу и интерпретации англоязычной поэзии на младших курсах является актуальной и может быть решена по-разному. Интересным и плодотворным представляется использование образцов англоязычной поэзии для достижения ведущих целей обучения.

Методические аспекты и подходы в работе над стихотворением и его анализом могут быть разнообразными. Наряду с обучающей функцией анализ поэзии, особенно на начальном этапе знакомит студентов с культурой. Традициями, духовными ценностями стран изучаемого языка, равно как и развивает эстетические взгляды и вкусы. Интерпретация поэзии развивает мышление студентов, приобщая их к лучшим образцам англоязычной поэзии. Профильная подготовка студентов предусматривает анализ и интерпретацию текстов разных функциональных стилей; поэзия, являясь подстилом беллетристики может быть анализована студентами младших курсов в более упрощенном варианте. Целью является – интегрировать оригинальный текст поэтического произведения в обучение иностранному языку и интерпретировать его с точки зрения его лингвистического макро- и мини- анализа.

Названная цель реализуется посредством решения ряда практических, образовательных, развивающих и воспитательных задач.

В основе практических задач лежит овладение целым рядом умений:

- понимать содержание предложенного стихотворения;

- воспринимать идейно-эмоциональное содержание стихотворения;
- разбираться в стилистических и языковых особенностях стихотворения;
- выделять проблематику произведения и видеть ее связь с общественным развитием и эпохой;
- творчески переосмысливать текст.

Основная развивающая задача - пробудить у студентов интерес к критическому аналитическому восприятию поэтического произведения. Не менее важно научить студентов самостоятельно формулировать свою точку зрения по предлагаемой автором стихотворной проблематике. При этом речь идет не только об умении убеждать оппонента в правильности своих аргументов, но и об умении понять, а в иных случаях – принять его позицию. Заметим, что при этом студент ведет беседу, аргументирует на английском языке.

Образовательная задача состоит в том, чтобы сформировать у учащихся представление об англоязычной поэзии как составной части мирового художественного процесса.

Воспитательная цель – прививать студентам любовь к поэзии в целом, обогатить духовный мир студента.

В процессе работы над стихотворением можно выделить два этапа, для каждого из которых характерны свои специфические задачи.

Основная задача – привитие интереса к анализу и интерпретации английской поэзии. Не менее важной задачей является – обучение анализу и интерпретации с точки зрения лингво-стилистических особенностей поэтического произведения.

В ходе решения поставленных задач студенты научатся использовать соответствующую справочную литературу, пользоваться словарями, выполнять проектную работу и оформлять ее в виде презентации, самостоятельно делать поэтический перевод.

Можно выделить основные положения, на которых строится процесс работы над стихотворением: понимание сущности обучения анализу и интерпретации поэзии; использование опор различной степени развернутости – план, ключевые слова; разные способы контроля и т.д.

В основе технологии организации работы над стихотворением лежат определенные методы и приемы:

Методы	Приемы
1. Ознакомление - с автором и его произведением - с эпохой - с новыми лексическими единицами - с темой и проблемами с нею связанными	- слушание и восприятие - самостоятельное прочтение - работа со словарями - сопоставление перевода на родной язык
2. Тренировка	- ответы на вопросы - поиск ответов на вопросы в тексте - чтение и перевод стихотворения - работа в парах - анализ лингво-стилистических особенностей
3. Практика	- обсуждение проблемы, темы стихотворения в парах, группах - устное воспроизведение - проектная работа (презентация)

После первичного восприятия стихотворения студентам рекомендуется выполнить следующую серию упражнений:

- упражнения, направленные на контроль понимания содержания прочитанного, например – ответьте на следующие вопросы или интерпретируйте данное высказывание и т.д.

- упражнения по интерпретации текста стихотворения, например – ответьте на проблемные вопросы (обсудите проблему); определите главную идею поэтического произведения; выделите в тексте и прокомментируйте средства художественной выразительности, которые использует автор.

- творческие упражнения ставят перед студентами задачу творчески переосмыслить стихотворение на основе собственных оценочных установок.

На данном этапе студентам могут быть предложены следующие задания:

- сделайте поэтический перевод стихотворения;
- проиллюстрируйте стихотворение;
- сделайте проект (презентацию).

На протяжении всей работы над поэтическим произведением существенное внимание должно уделяться организации самостоятельной работы студентов. Студентам могут быть предложены стихотворения, их отрывки для анализа и интерпретации.

Значительную роль в процессе обучения анализу поэзии играют межпредметные связи, в первую очередь – с курсами зарубежной литературы и истории языка, стилистики и лексикологии. Кроме того, есть существует значительный практический эффект – более прочно усваивается и расширяется словарный запас студентов; в стихах встречаются реалии изучаемого языка, новые незнакомые слова или архаизмы. Это способствует развитию чувства языка, получению навыков и умений интерпретировать текст с точки зрения его лингво-стилистического потенциала. Стихотворение помогает более прочно усвоить и активизировать грамматические структуры. При заучивании поэзии совершенствуются навыки аудирования, фонетические навыки, закрепляются правила фразового ударения, особенности рифмы.

Литература

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М. : Эдиториал УРСС, 2004. – 576 с.
2. Будагов Р.Н. Литературные языки и языковые стили / Р.Н. Будагов. – М.: Высшая школа, 1967. - 376 с.
3. Виноградов В.В. О теории художественной речи / В.В. Виноградов. – М. : Высшая школа, 2005. – 288 с.
4. Виноградов В.В. О языке художественной литературы / В.В. Виноградов. – М.: Гослитиздат, 1959. – 656 с.
5. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В.В. Виноградов. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 192 с.
6. Гальперин И.Р. О понятиях "стиль", "стилистика"/ И.Р. Гальперин // Вопросы языкознания . – 1954. – № 3. – С. 15-19.
7. Науменко А.М. Філологічний аналіз тексту (основи лінгвопоетики) / А.М. Науменко. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 415 с.
8. Солганик Г. Я. Синтаксическая стилистика: учебное пособие для студентов вузов / Г. Я. Солганик. – М. : Издательство ЛКИ, 2007. – 232 с.

УДК 821.161.2-94.09

Назаренко Н.И., к.филол.н., доцент кафедры английской филологии

ЖЕНСКАЯ СУДЬБА В РОМАНАХ Э. ТРОЛЛОПА И Л. ТОЛСТОГО

Энтони Тrollop (1815-1882), английский писатель второй половины XIX века, разделявший идеалы школы «строгого реализма» (чьими приверженцами также были

У.М. Теккерей, Дж. Элиот и др.), обрисовал в своих романах подробную и объективную панораму жизни викторианского общества.

Англистика на постсоветском пространстве уделяла творчеству Э. Тrolлопа, особенно романам «среднего» периода его творчества – 1860-х гг., относительно небольшое внимание. Обращение к творчеству писателя английских и американских литературоведов М. Сэдлиера, Р. Полхимуса, С. Холла и др., несомненно, внесло вклад в исследование творчества Э. Тrolлопа в XX в. Существует и ряд работ российских ученых, посвященных романистике Э. Тrolлопа, например, труды М.В. Петровой, Г.П. Лисовой, Б.М. Проскурнина и др.; творчество писателя упоминается в монографиях, например, В.В. Ивашевой, глава о его романах есть в учебнике Г.В. Аникина и Н.П. Михальской. Тем не менее, в целом, творчество Э. Тrolлопа в постсоветской англистике относится к разряду малоизученных, это обстоятельство обуславливает актуальность данного исследования.

В качестве материала исследования выбрано творчество писателя 1860-х гг. Это время расцвета не только викторианских ценностей, но и расцвет творчества Э. Тrolлопа, время, когда окончательно сложился его художественный мир. Выбор одного из шести романов этого периода связан с тем, что в центре анализируемого произведения – «женский вопрос» и женская судьба, что очевидно уже из названия «Можете ли вы простить ее?». Писатель, снискавший в истории литературы славу неплохого знатока женской психологии, полагал, что женский внутренний мир сложнее, его внешние проявления – ярче, а проблемы, с которыми сталкивается женщина в викторианском обществе, – противоречивее. То, что героиня, а не герой в центре произведения, способствует еще большей драматизации и психологизации повествования.

Именно поэтому размышления писателя о женской судьбе заслуживают не меньшего внимания, нежели романы, написанные женщинами-писательницами: Ш. Бронте, Дж. Элиот, Г. Мартино. Размышляя о женской судьбе, Э. Тrolлоп, с одной стороны, говорит о неизбежности викторианского культа семьи. В романе «Можете ли вы простить ее?». Он так описывает идеальную жизнь женщины: «Влюбиться. Выйти замуж, родить двоих детей и жить долго и счастливо» [3, с. 140]. Однако, с другой стороны, писатель в каждом романе доказывает. Как важно для женщины индивидуальное «нестандартное» счастье, которое каждая выбирает сама для себя.

Творчество Э. Тrolлопа получило высокую оценку не только в викторианской Англии, но и в других странах. В России одним из его поклонников был Л.Н. Толстой. Произведения обоих писателей-реалистов отличают полное и объективное, критическое отображение действительности, внимание к внутреннему миру персонажа. Вместе с тем, главное различие между ними – отношение к действительности, обусловленное характером ситуаций, в которых они создавали свои произведения. Тrolлоп многое принимает в окружающей его реальности, иронично подходит к ее недостаткам и призывает читателя подумать над *усовершенствованием* мира вокруг. Толстой, более критично настроенный к окружающему миру, с горечью указывает на противоречия, наполняющие общество, разрешить которые ни он, ни читатель не в состоянии. В этой связи интересно сопоставить отношение этих двух писателей к «женскому вопросу». В качестве примера рассмотрим романы «Can you forgive her?» (1864) («Можете ли вы простить ее?») Э. Тrolлопа и «Анну Каренину» (1877) Л.Н. Толстого. Роман русского писателя назван именем главной героини, в романе Тrolлопа три сюжетные линии, три героини оказываются в одинаковой ситуации выбора, который определит их будущее. Б.М. Проскурнин пишет: «Сложность проблемы выбора... Правда, с социально-психологической точки зрения все три ситуации не идентичны, и авторское отношение к ним различно: ситуация Элис рисуется в обыденно-хроникальном тоне; ситуация Гленкоры Паллизер драматически заострена, а сцены, связанные с миссис Гринау, носят комический, а подчас и гротескный характер» [1, с. 78]. Нас интересует сюжетная линия Гленкоры Паллизер.

На наш взгляд, между этими двумя романами о женской судьбе существуют определенные «точки соприкосновения». Их объединяет, во-первых, сюжет, точнее конфликт: между чувством и долгом, между настоящей любовью и брачной клятвой. Во-вторых, есть определенное сходство и между героинями. Леди Гленкора – очень (по викторианским понятиям, даже слишком) страстная, эмоциональная, импульсивная натура, сильная личность. За спокойной элегантностью, респектабельностью Анны Карениной тоже скрывается что-то «чуждое, бесовское и прелестное».

Главная, по Толстому и Тrolлопу, проблема семьи – это «несвобода» женщины перед лицом общества. И для девушки, и для замужней женщины у «света» есть неписанные своды правил поведения. Интересно, что момент бурного, эмоционального объяснения с мужем наступает для обеих героинь неожиданно. После того, как подолгу находятся «на людях». Потом, оставшись с мужем наедине, они перестают контролировать себя и прямо говорят о своих чувствах.

Материнство играет в судьбе Анны и леди Гленкоры разные роли. Для Анны любимый сын становится самой неразрешимой проблемой, усложняет конфликт. Если она остается с Вронским, она теряет сына. Для леди Гленкоры материнство – это спасение. Родив сына и наследника, она выполняет свое предназначение и все становится на свои места.

Женская судьба неразрывно связана с семьей: мужем, детьми. Однако брак – это, в первую очередь, союз двух личностей, где важно любить, но также важно знать и понимать спутника жизни. К такому выводу подводят своих читателей Л. Толстой и Э. Тrolлоп.

Литература

1. Проскурнин Б.М. «Парламентские» романы Э. Тrolлопа и проблемы эволюции английского политического романа / Б.М. Пооскурнин. – Пермь: Пермский университет, 1992. – 186 с.
2. Толстой Л.Н. Анна Каренина / Л.Н. Толстой. – М.: Эксмо, 2011. – 962 с.
3. Trollope A. Can You Forgive Her? – L.: Macmillan Press, 1986. – 410 p.

УДК 81'373.3=111(043)

Олійник С.В., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ КОНОТАТИВНОГО КОМПОНЕНТУ В СЕМАНТИЦІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

У семантиці фразеологічних одиниць виокремлюються денотація та конотація. Отже, дослідження фразеології неможливе без залучення цих аспектів у їх обов'язковому поєднанні. Як зазначає Н.А.Оніщенко, “денотація та конотація як макрокомпоненти значення не можуть розглядатися окремо, оскільки складність денотативного значення фразеологічної одиниці сприяє виникненню в неї конотації, що саме і визначає комунікативні та стилістичні ознаки фразеологічних одиниць” [1, с.1].

Аналіз конотативного аспекту значення фразеологічних одиниць, здійснений А.М. Каплуненком, підтверджує необґрунтованість положення про “нашарування” конотативного аспекту значення на денотативно-сигніфікативний аспект, оскільки зорієнтовані зовні компоненти конотації служать свого роду семантичним фільтром, що відсіює несумісні з дискурсивно-контекстними параметрами ідіоми їх власні потенційні семантичні ознаки [2, с. 250]. Існує і широке розуміння конотації „як суми змістових компонентів значення, яке функціонує в реальному мовленнєвому акті” [3, с. 3].

Т.Г.Винокур вважає, що конотація міститься в основі всіх стилістичних дефініцій [4]. Враховуючи те, що в лінгвістиці не встановлені відмінності між термінами „конотація” та „стилістичне значення”, М.М.Кожина використовує термін „стилістична конотація” [5]. Цього погляду дотримується Є.І.Шендельс, яка визначає стилістичну

конотацію як суму думок, почуттів, настроїв, уявлень, що передає чи хоче передати мовець реципієнту шляхом стилістичного оформлення цілого контексту, причому це відбувається не на експліцитному, а на імпліцитному рівні [6, с. 35].

Протилежного погляду дотримується В.І.Шаховський, який вважає стилістичний аспект і конотацію нетотожними поняттями, оскільки перше визначає стилістичну приналежність слова, а друге – спрямованість емотивно-оцінного його значення [7]. Під конотативним значенням В.І.Шаховський розуміє сукупність предикатних, тобто характерологічних компонентів семантики слова, що співвідносяться зі сферами чуттєвої і раціональної кваліфікації денотата [8, с. 30]. Тим самим, В.І.Шаховський ототожнює конотацію з емотивним аспектом значення, причому емотивність може мати три семантичні статуси: 1) статус денотативної емотивності, тобто власне емотивне значення слова; 2) статус факультативної, щодо відношення до логіко-предметного компонента значення слова, емотивності, тобто конотація слова; 3) статус потенційної емотивності; вона становить емотивний потенціал слова [8]. У зв'язку з цим спостерігається протиріччя між визначенням конотації як емотивності та семантичної категоризації емоцій у лексичній системі мови, що подана емотивністю в трьох статусах: денотацією, конотацією та потенціалом. Імовірно, за В.І.Шаховським, конотацію слід вважати підмножиною емотивності.

Одним із найбільш суперечливих є питання про те, де локалізуються конотативні компоненти в денотативній або конотативній семантиці. Пріоритет залишається за конотативною сферою лексичного значення слова. Однак, як свідчить фактичний матеріал, деякі з конотативних компонентів можуть бути виділені і в денотативній частині семантики, наприклад: англ. *egoist* 'егоїст', *villian* 'негідник'. У цих прикладах оцінна конотація зафіксована в денотативній сфері семантики слів. У зв'язку з цим правомірним видається висновок В.І.Шаховського про те, що в семантиці слова не може бути таких компонентів, які взагалі ні з чим у предметному світі не співвідносяться, що конотативні компоненти можуть бути виділені і в денотативній частині семантики. Цьому погляду близька позиція М.Г.Комлева, який розуміє під конотацією суму компонентів, що входять до семантичної структури слів – знаків. Це конструювання ґрунтується на відповідності кожному слову певного змісту, що виводиться з невизначеної множинності вживань словоформ та що має – як явище психічне – певну нейрофізіологічну базу в мозку людини; під час спілкування людей ці смисли типізуються і стандартизуються. М.Г.Комлев пропонує таку систематизацію сфер конотації: уявлення, почуття, культурний компонент поля, рівень знань, світогляд [9].

Деякі лінгвісти ототожнюють з конотацією прагматичну інформацію слова. Так, В.М.Телія вважає конотативний макрокомпонент значення (до якого традиційно зараховується оцінка) прагматичним за своєю природою, оскільки він створюється за рахунок інформації, доданої до значення як результат слововживання у висловленні – слововживання, спрямованого на вплив на реципієнта з боку мовця [10, с. 8]. Всі мовні сутності, які містять конотацію, – свого роду прагматичні "напівфабрикати", які під час реалізації у висловленні надають йому суб'єктивної модальності [11, с. 6].

Вивчення літератури з цього питання показало, що переконливою та послідовною є позиція І.В.Арнольд, а також В.В.Левицького, Й.А.Стерніна, згідно з якою конотативний макрокомпонент значення виражає емоційне і оцінне ставлення мовця до предмета номінації [12, с. 11], причому І.В.Арнольд виділяє 4 типи конотацій: функціонально-стилістичну, оцінну, емоційну, експресивну [13]. На відміну від І.В.Арнольд, В.В.Левицький та Й.А.Стернін вважають, що функціонально-стилістичний компонент входить до характерологічного макрокомпонента значення, який має інформацію про структурно-мовні ознаки слова і який, у свою чергу, входить до складу структурного мегакомпонента значення [12]. Очевидно, автори виводять функціонально-стилістичний компонент за межі лексичного значення, що є неправомірним, оскільки будь-яка стилістична властивість слова має додаткове семантичне навантаження, додаткову

інформацію про мовця, про його ставлення до предмета або про його оцінку предмета, що врешті-решт стилістично забарвлює значення, робить його більш експресивним і, відповідно, конотативним.

Варто відзначити, що фразеологічна конотація має певні відмінності. Отже, конотативний компонент входить до структури фразеологічного значення разом з денотативним та сигніфікативним компонентами, причому у фразеологічному значенні превалює конотативний план, який був наявний у фразеологізмі з самого початку. Специфіка статусу конотативного компонента у структурі фразеологічного значення полягає у тому, що конотативний компонент є провідним і становить його основний концепт. Отже, під конотацією ФО, у слід за О.Ф.Арсентьевою [14], розуміємо такий макрокомпонент фразеологічного значення, який реалізується разом із сигніфікативно-денотативним макрокомпонентом значення ФО і який демонструє емотивно-оцінні, експресивні, функціонально-стилістичні, історичні, регіональні та соціокультурні риси. У нашому дослідженні конотація розглядається як один з аспектів мовного значення, що нерозривно пов'язаний із сигніфікативним і денотативним аспектами значення ФО.

Література

1. Оніщенко Н. А. Стилiстичнi та семантичнi характеристики конотативної системи сучасної нiмецької фразеології: автореф. дис. ... канд. фiлол. наук: 10.02.04 / Н. А. Онiщенко; Харкiв. нац. ун-т iм. В. Н. Каразiна. – Харкiв, 2003. – 18 с.
2. Каплуненко А. М. Историко-функциональный аспект идиоматики / А. М. Каплуненко. – М.: МГЛУ, 1992. – 384 с.
3. Говердовский В. И. Теоретический и практический аспекты лексической коннотации (морфологический подход): автореф. дис. ... д-ра фiлол. наук: 10.02.19 / В. И. Говердовский; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М., 1990. – 45 с.
4. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий. Варианты речевого поведения / Т. Г. Винокур. – 3-е изд. – М.: УРСС, 2007. – 176 с.
5. Кожина М. Н. Стилистика русского языка / М. Н. Кожина. – М.: Просвещение, 1993. – 223 с.
6. Ризель Э. Г. Стилистика немецкого языка: учебник для ин-тов и фак. иностр. яз. / Э. Г. Ризель, Е. И. Шендельс. – М.: Высш. шк., 1975. – 315 с.
7. Шаховский В. И. Эмотивный компонент значения и методы его описания / В. И. Шаховский. – Волгоград: ВГПИ, 1983. – 94 с.
8. Шаховский В. И. К типологии коннотации / В. И. Шаховский // Аспекты лексического значения. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1982. – С. 29–34.
9. Комлев Н. Г. Компоненты содержательной структуры слова / Н. Г. Комлев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1969. – 192 с.
10. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М.: Наука, 1986. – 143 с.
11. Телия В. Н. Семантика идиом в суффиксально-параметрическом отображении / В. Н. Телия // Фразеология в машинном фонде русского языка. – М.: Наука, 1990. – С. 4–26.
12. Левицкий В. В. Экспериментальные методы в семасиологии / В. В. Левицкий, И. А. Стернин. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1989. – 192 с.
13. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка / И. В. Арнольд. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Высш. шк., 1986. – 295 с. – На англ. яз.
14. Арсентьева Е. Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц / Е. Ф. Арсентьева. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1989. – 123 с.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *INTELLECT* ОБРАЗНИМИ ІМЕННИКАМИ-НАЙМЕНУВАННЯМИ ОСОБИ

Образний складник концепту *INTELLECT* об'єктивується 129 образними іменниками-найменуваннями особи (далі ОІНО), і віддзеркалює певний фрагмент мовної картини світу.

Поняттєвий зміст концепту розкривається через аналіз його імені: *intellect* 'інтелект' – *the faculty of reasoning and understanding objectively, especially with regard to abstract matters; a person's mental powers* 'здібність об'єктивно пояснювати і розуміти, особливо щодо абстрактних понять; розумова здатність людини' [SOED]. Головною семантичною ознакою концепту виступає розуміння *інтелекту* як розумової здатності людини до сприймання реального світу. Аналіз етимології імені концепту дозволяє виокремити додаткову семантичну ознаку імені "**розпізнавати**": *intellect* 'інтелект' від латинського *intellectus* "*discernment, understanding*" проникливість, розуміння, від кореню *intelligere* "*to understand, discern*" 'розуміти, розпізнавати' [1]. Отже, інтелект розуміємо як здатність людини до розумової діяльності, тобто до мислення і пояснення навколишнього світу.

Аналіз значень синонімічних термінів *mind* 'розум', *reason* 'розсудливість, розважливість', *mentality* 'розумові здібності', *intelligence* 'інтелект', *brain* 'розум, глузд' уможливив доповнення семантичного обсягу цього концепту додатковими семами: "свідомість", "здібність до кмітливої думки", "уміння здобувати та застосовувати знання", "здатність розуму міркувати, розуміти, логічно формувати думки". Наприклад, *mind* 'розум' – *the element of a person that enables him to be aware of the world and their experiences, to think, and to feel; the faculty of consciousness and thought // a person's ability to think and reason* 'частина людини, яка надає їй можливості усвідомлювати світ, досвід, дає можливість думати і почувати; дар свідомості та думки // можливість людини думати і міркувати' [SOED]; *reason* 'розсудливість, розважливість' – *the power of the mind to think, understand, and form judgements logically* 'здатність розуму міркувати, розуміти, логічно формувати думки' [SOED]; *mentality* 'розумові здібності' – *(dated) the capacity for intelligent thought* 'здібність до кмітливої думки' [SOED]; *intelligence* 'інтелект' – *the ability to acquire and apply knowledge and skills* 'уміння здобувати та застосовувати знання і вміння' [SOED]; *brain* 'розум, глузд' – *intellectual capacity // a person's mind* 'розумові здібності // розум людини' [SOED]. Таким чином, інтелект визначається як мисленнева здатність, що допомагає людині у вирішенні проблем та адаптації до середовища.

Аналіз семантики ОІНО, які репрезентують досліджуваний концепт показав, що семантичний обсяг образного складника доповнюється бінарною опозицією – "**низький**" – "**високий**" інтелект:

1) з точки зору когнітивної психології, розвиток інтелекту є зміна когнітивних структур, процесів та здібностей людини на протязі усього життя [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**]. Звідси і постійне вимірювання інтелекту, надання йому оцінки майже на кожному кроці. У даному концепті низька оцінка інтелекту не є постійною характеристикою, а виступає як оцінка певного кроку.

Отже, семантична ознака "**низький**" інтелект, вербалізується 107 ОІНО, що складає 83% ОІНО даної групи. Наприклад, *pinhead* 'голівка шпильки' – 1) *the flattened head of a pin // a very small round object*; 2) *a stupid or foolish person* '1) плоска головка шпильки // дуже малий круглий предмет; 2) тупак або дурень' [SOED]. У прикладі образний ЛСВ виникає із асоціації малої головки шпильки з малою головою людини, а якщо голова людини мала, то і розуму там небагато, звідси і зневажливе ставлення до людини, яка, на

думку мовця, нездатна вирішувати проблеми або неспроможна адаптуватись до середовища.

2) Успішність діяльності людини традиційно пов'язується із її інтелектуальними можливостями та здібністю до рефлексії. Опозицією семантичній ознаці “низький” інтелект виступає сема “високий” інтелект, яка наявна у 22 ОІНО, що складає 17% від усіх іменників концепту і представлена гіперо-меронімічними відносинами. Серед них *brain* ‘мозок’ – *intellectual power, organ of thought, memory, imagination* // *colloq. a clever person* ‘інтелектуальна сила, орган мислення, пам’яті, уявлення’ // розм. розумна людина [SOED]. Отже, емпатія мовця говорить про те, на чому зосереджена його увага, що для нього найважливіше у даний момент.

Результати кількісного аналізу лексикографічної фіксації образного компонента у іменниках концепту наводяться у табл. 1.

Таблиця 1

Лексикографічна фіксація образного компонента у іменниках-найменуваннях особи концепту *INTELLECT*

Інформація про позначки	К-сть	%
Відсутність позначок	66	51
Наявність позначок	63	49
Усього	129	100

Як показують результати аналізу, ОІНО концепту поділяються на дві групи: ОІНО, образне значення яких фіксується позначками, і ОІНО без позначок, інформація про образність яких міститься у певних семах дефініції. Факт відсутності позначки перед ОІНО може свідчити про факт сприйняття образного ЛСВ укладачами словника як одного із рівнозначних елементів семантичної парадигми слова, який ґрунтується на мовній метафорі.

Для фіксації образного компонента іменників-найменувань особи використано шість типів позначок. Превалюють позначки, які вказують на низьку стилістичну маркованість ОІНО, такі як *colloq.* ‘розмовне’, *contempt.* ‘презирливе’, *derog.* ‘принизливе значення’, *slang* ‘сленг’. Використовуються також позначки, які безпосередньо вказують на наявність образного компонента: *fig.* ‘образне’, *transf.* ‘переносне значення’.

Позначки, які експліцитно та імпліцитно вказують на наявність образного компонента, надано у табл. 2.

Таблиця 2

Типи позначок, використаних для фіксації образного компонента у іменниках-найменуваннях концепту *INTELLECT*

Тип позначки	К-сть	%	Приклади
<i>colloq.</i>	24	38	<i>buzzard</i> ‘канюк’ – <i>colloq. a stupid person</i> ‘безглузда людина’
<i>slang</i>	18	29	<i>lobster</i> ‘омар’ – <i>slang. a fool</i> ‘дурень’
<i>fig.</i>	14	22	<i>ox</i> ‘віл’ – <i>fig. a stupid person</i> ‘безглузда людина’
<i>transf.</i>	4	6	<i>brahmin</i> ‘брамін’ – <i>transf. highly intellectual person</i> ‘високо інтелектуальна людина’
<i>derog.</i>	2	3	<i>jackass</i> ‘осел’ – <i>derog. a stupid person</i> ‘безглузда людина’
<i>contempt.</i>	1	2	<i>guile</i> ‘хитрість’ – <i>contempt. a foolish person</i> ‘нерозсудлива людина’
Усього	63	100	

Семантичне зрушення у ОІНО даного концепту відбувається, головним чином, у пейоративному напрямку, коли нейтральна лексична одиниця набуває погіршення значення у образному ЛСВ. Наприклад, *goose* ‘гусак’ – 1) *a large bird, intermediate between duck and swan in size*; 2) *a foolish person, a simpleton* ‘1) великий птах за розміром середній між качкою і лебедем; 2) дурна людина, простаць’ [SOED].

Результати аналізу ОІНО показують, що у концепті *INTELLECT* у 93 випадках (72%) образний компонент бере витоки із першого ЛСВ слова. Наприклад, *intellect* ‘інтелект’ – 1) *the faculty of knowing and reasoning*; 2) *an intellectual person* ‘1) здібність до знання та міркування; 2) інтелектуальна людина’ [SOED]. У 36 (28%) випадках образний компонент не розвивається з попередніх ЛСВ слова. Наприклад, *tattie* ‘картоха’ – 1) *potato*; 2) *fig. a stupid person* ‘1) картопля; 2) перен. безглузда людина’ [SOED].

За результатами кількісного аналізу, на першому місці (114 ОІНО, 88% від усіх іменників концепту) знаходиться група іменників-найменувань особи, образний компонент яких ґрунтується на потенційній семі. Наприклад, *cuddy* ‘віслюк’ – *a donkey* ‘ослик’ // *a stupid person* ‘тупак’; *neddy* ‘осел’ – *a donkey, an ass* ‘віслюк, осел’ // *a stupid or silly person* ‘тупа або дурна людина’ [SOED]. Як показують приклади, у початковому значенні сема ‘тупий’ або ‘дурний’ відсутня, але, як відомо, віслюк асоціюється з твариною тупою, некмітливою, звідси і образне найменування. Ядерна сема слугує підґрунтям для 15 ОІНО (12 % від усіх ОІНО МК). Наприклад, *mind* ‘розум’ – 1) *mental faculty of consciousness and thought*; 12) *a person as an embodiment of mental faculties* ‘1) розумові здібності усвідомлення і мислення; 12) людина як втілення розумових здібностей’ [SOED]. У першому ЛСВ слова ядерною виступає сема *mental faculty* ‘розумові здібності’ і на ній базується образний ЛСВ: *a person as an embodiment of mental faculties* ‘людина як втілення розумових здібностей’, у якому ядерна сема першого ЛСВ змінює свій статус на диференційну.

Серед ОІНО концепту образне значення переважно виникає у результаті кваліфікаційного переносу. У 114 ОІНО (88%) відбувається регулярний метафоричний перенос за домінувальним типом “тварина → людина”. Наприклад, *calf* ‘теля’ – *a young bovine animal* // *a stupid person* ‘молодий бик // тупак’ [SOED]. До метафоричного переносу (7 ОІНО, 6%) відноситься тип “власне ім’я → людина”, зокрема *Dobby, Jacob, Charley, Tommy* ‘дурень’, *Daniel, Solomon* ‘мудрець’ [SOED]. У 8 ОІНО (6%) спостерігаються гіперо-меронімічні відносини між базовим значенням і образним ЛСВ слова. Наприклад, *brain, intellect, mind* – *a clever person* ‘розумна людина’ [SOED].

Результати аналізу ОІНО показують, що образний ЛСВ сприяє розширенню значення слова: *spoon* ‘ложка’ – 1) *a thin piece of wood*; 2) *an implement consisting of an oval or round bowl with a long handle*; 3) *a spoon-shaped instrument used in surgery for scraping substances*; 4) *a spoon-shaped part*; 5) *a foolish person colloq.* ‘1) тонкий кусочок дерева; 2) прилад з овальною або круглою чашою на довгій ручці; 3) ложкоподібний інструмент, який використовується у хірургії для скобління речовини; 4) ложкоподібна частина 5) розм. безглузда людина’ [SOED].

Проаналізувавши емпіричний матеріал, доходимо висновку, що семантика образного складника концепту є вужче семантичного обсягу його імені. Отже кодування і декодування інформації про інтелект за допомогою ОІНО, розглядається як поняттєва когнітивна структура.

Таким чином, у концепті превалюють ОІНО на позначення людини з низьким рівнем інтелекту. Значну розбіжність між ОІНО на позначення людини з низьким і високим рівнем інтелекту можна пояснити психологічним чинником, коли життєвий, практичний розум, тобто ті знання, які людина одержує у результаті власного досвіду у процесі діяльності, мовцем до уваги не береться. Крім того, ОІНО мають за мету не повідомити щось про інтелект особи, а підкреслити відношення до людини.

Література

1. *Harper Douglas* Online Etymological Dictionary of the English Language : [Електронний ресурс]. – Режим доступа к словарю : <http://www.etymonline.com/>
2. *Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles*. Fifth edition. – New York: Oxford University Press Inc., 2002. – 3750 p. [SOED].

УДК 378.147:81.111.1(043)

Пидько Л.В., ст. викладач кафедри англійської філології

OBJECTIVES AND STRUCTURE OF THE COURSE “COMMUNICATION STRATEGIES”

The aim of the course “Communication Strategies” is to encourage learners to explore different issues through a variety of sources and to transfer their reading skills to speaking skills. Students are encouraged to process information from different sources to back up their opinions in a discussion or debate. To facilitate this a number of articles have been specifically chosen to arouse students’ interests and provoke lively debate. The subject matter ranges from the serious, such as “Global Control” and “Food Safety”, to more light-hearted “Dress Code at Work”, “National Stereotypes”. Each topic can be approached from different angles, with ample opportunity to explore the moral and philosophical dimensions of each topic. Some issues are controversial and it stimulates students to explore other cultures, not just those of the UK, the USA and Europe and cross-cultural comparison is encouraged. Each unit or topic follows the same pattern:

- Reading
- Comprehension
- Discussion
- Activities

Reading. Each unit or topic contains challenging authentic texts as a springboard for debate. The texts balance personal opinions with well-researched facts.

Comprehension. This section covers basic comprehension of the article, but also tests the students’ ability to understand inferences, as well as reading between the lines, both important skills at this level. It is vital to get students to justify their answers, using functional language.

Discussion. This section includes indirect comprehension questions, but also aims to stimulate new areas of debate. Thus it broadens into wider reflections on the topic as a whole. There has been a conscious effort not only to encourage students to express their own opinions with appropriate arguments, but also to share their personal experience and discuss what happens in their own countries/culture.

Activities. There are two types of activities: speaking and writing. The speaking activity involves pair work, group work and role play. The problem solving situations involving inter-student communication are becoming more common in exams, so this section could be used for students studying for exams. Although the situation is roughly outlined, it is important that the students use their imagination and invent extra details. The writing activity usually involves a follow up to the speaking section or the article. This includes writing letters, reports or newspaper articles, essays. Some thought has been given to exams here too, as students are asked to stick to a particular subject or task, as well as provide a variety of formats (letters, essays, reports).

Література

1. Почепцов Г.Г. Комунікативні аспекти семантики / Г.Г. Почепцов. – К.: Вища школа, 1987.
2. Geis M.L. *Speech Acts and Conversation Interaction* / M.L. Geis. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

УДК 004.738.5(043=111)

Плотникова Е.В., старший преподаватель кафедры английской филологии

О ТЕМАТИКЕ САЙТА BREAKING NEWS ENGLISH И СТРУКТУРЕ ПОСТРОЕНИЯ ЕГО УРОКОВ

В последнее время на просторах интернета стало появляться все возрастающее количество методических сайтов, авторы-разработчики которых предлагают вниманию преподавателей и учителей английского языка подборку занимательных материалов и даже распланированные занятия. В настоящей работе мы предпримем попытку проанализировать структуру сайта Breaking News English <http://www.breakingnewsenglish.com/> и других родственных ему сайтов, таких как <http://www.newsenglishlessons.com/>, <http://www.esldiscussions.com/>, <http://www.famouspeoplelessons.com/>, предлагаемых вниманию автором Шоном Банвилем, а также попытаемся классифицировать тематику сайта.

Шон Банвиль, школьный учитель, создал свой вебсайт в 2004 году в попытке популяризовать идею уроков, построенных на новостях в противовес устаревшим текстам учебников. В основу сайта легли его собственные разработки уроков, составленных за предыдущие несколько лет его работы в школе. К настоящему времени на сайте содержится одна тысяча шестьсот девять уроков, посвященных злободневным событиям, проблемам, новостям, происходящим в мире, и поэтому вызывающих особый интерес и мотивирующих учащихся. Сайт Breaking News English вместе с другими семью сайтами того же автора - в их составе уже три с половиной тысячи уроков - стали для учителей своего рода методической «кладовой», позволяющей разнообразить обучение и заинтересовать учащихся.

Мы наугад выбрали промежуток в четыре месяца с июля по ноябрь 2012 года и проанализировали тематику сорока уроков, предложенных автором за этот период. Итак, получилось тринадцать разделов. Назовем их в порядке уменьшения количества материалов по той или иной тематике:

- политика и спорт (по 6 новостей);
- терроризм и экономика (по 4 новости);
- наука, образование и события (по 3 новости);
- кино, общество, здоровье, дискриминация (по 2 новости);
- экология и жизнь королевской семьи (по одной новости).

По тематике уроков, представленных на сайте, можно сделать вывод об интересах зарубежных учителей и школьников, но нам, конечно, следует выбирать необходимые и интересные для нас темы исходя из актуальных для нас вопросов.

До недавнего времени виды заданий для каждого урока на сайте Шона Банвиля Breaking News English были весьма устоявшимися и привычными. Однако, в усовершенствованных заданиях последних измененных планов уроков можно насчитать двадцать три вида новых упражнений, которые учитель вправе варьировать по своему усмотрению. Сразу после текста новости следуют такие задания, как warming up activities, before reading/listening task (true/false, synonym match, phrase match), while reading/listening, listening and guess the answers, listen to check; fill in the gaps, comprehension questions, multiple choice quiz, role play; after reading/listening, topic survey, topic discussion, write your own questions, multiple choice/ language, spelling; put the text back together, put the words in the right order, circle the correct word, insert the vowels, punctuate the text and add capitals, put the slash when the spaces are; free writing, academic writing; homework. В самом конце разработки предложены ключи к заданиям, что значительно облегчает их проверку.

Подводя итог краткому обзору сайта Breaking News English, следует отметить, что материалы сайта могут оказать неоценимую помощь в подготовке уроков в средней школе и занятий по английскому языку в университете, интенсифицировать процесс развития и совершенствования речевых компетенций у школьников и студентов.

УДК 82.09 (043)

Рибалка І.С., кандидат філологічних наук, асистент кафедри англійської філології

ФАБУЛЬНИЙ ПЛЮРАЛІЗМ ЯК ЕФЕКТ ВІДКРИТОСТІ ТВОРУ

Аналіз літературного твору передбачає в якості обов'язкового моменту аналітичної процедури розрізнення суб'єктивного наміру автора (авторського задуму) та об'єктивних наслідків втілення цього задуму. Як правило, таке розрізнення пов'язане зі значними труднощами, а в разі творів, подібних «Імені рози», ці труднощі набувають критичного характеру. Річ у тім, що у таких випадках дослідник має справу з текстом, породженим у перспективі ілюстрації теоретичної концепції – концепції відкритого твору. Отже, будь-який, навіть найдрібніший нюанс розповіді, позначений свідомим авторським наміром. Іншими словами, тотальна авторська рефлексія на подію розповіді надзвичайно ускладнює виявлення й опис тих характеристик тексту, що могли б претендувати на статус об'єктивних закономірностей, вивчення яких і є, власне кажучи, завданням дослідника. Відмова від пошуку таких об'єктивних закономірностей перетворила б наукове дослідження в художньо-публіцистичний діалог двох емпіричних особистостей: автора і читача.

Ми ставимо за мету визначити той естетичний горизонт, у межах якого можна було б говорити про об'єктивну динаміку оповіді в «Імені рози». Видається, що аналіз цієї динаміки передбачає введення базового концепту, по відношенню до якого ключові поняття-терміни самого У. Еко – не як письменника, а як семіолога – виявилися б ефектами саме рефлексії з приводу власної творчості: відкритий твір, відсутня структура, М-читач. Саме ці поняття слід звести до якогось кореня, основи, безумовно визначає їх виникнення і зміст і, в той же час, не отримало експліцитного вираження в наукових роботах У. Еко. Слід ще раз звернути увагу на ту обставину, що без такої гіпотези науковий аналіз роману просто неможливий.

Вирішення цього завдання значною мірою полегшене тим, що сам автор роману супроводжував текст роману «Ім'я рози» ґрунтовним коментарем, «Нотатки на полях «Імені рози». В якості відправного пункту власного аналізу наведемо образне визначення постмодернізму, запропоноване У. Еко в «Нотатки на полях «Імені рози». На нашу думку, ключовим моментом запропонованого визначення є формулювання «втрачена простота». У. Еко, швидше, мимоволі вказує на стійкий ціннісний орієнтир постмодерністського дискурсу в цілому: мотив втраченого. Вважаємо, що саме цей мотив піддається формалізації продуктивної на увазі рішення нашої надзавдання: виявлення та опису базового естетичного концепту, що задає контексти формування сюжетики та проблематики, в тому числі й роману «Ім'я рози».

Одним із центральних образів роману є образ бібліотеки. Навколо неї і безпосередньо в її межах відбуваються всі головні події. У її надрах сховано дорогоцінний трактат Аристотеля, пошуки й остаточна втрата якого задають динаміку сюжету. Очевидні символічні конотації цього місткого образу: бібліотека – це своєрідний мікрокосм, кожен рівень якого відсилає до іншого рівня, будучи одночасно і товмачем, і тим, що тлумачиться. Крім своєї безпосередньої функції просторового вмістилища, бібліотека як якийсь семіотичний «вічний двигун» постійно відтворює ситуації, які вимагають тлумачення в символічному ключі. У такій ситуації в певний момент опиняється і сама бібліотека як така. У маленькій главі «Година третя третього дня» предметом роздумів Адсона стає саме бібліотека в її, так би мовити, відстороненому вигляді. Відповідь на свої

питання залишається за межами оповіді. Однак саме ця невирішеність видається нам особливо значущою з погляду прояснення природи відкритого твору, оскільки маємо справу з автором і теорії, і роману. Мабуть, саме такі питання і забезпечують ресурси інтерпретації творів, що тяжіють до відкритості. Позиція, на яку ніби виштовхують читача роздуми Адсона, по суті, одивнення події читання – найближчим чином, а в перспективі – й одивнення події вилучення сенсу. У цій ситуації читач опиняється на межі художнього світу, динаміка якого – в постмодерністському континуумі – і обумовлена такою спрямованістю до власних кордонів = меж.

На нашу думку, багатофабульні перипетії роману «Ім'я рози» являють собою інсценування події вилучення смислу. Світ роману розгортається у всіх вимірах, слідуючи логіці тотальної Денотації. Ця обставина неодноразово наголошувалася дослідниками творчості У. Еко, однак, як видається, до сих пір у поле зору вчених потрапляли лише найбільш очевидні ситуації, пов'язані, перш за все, з ходом розслідування, до якого були залучені Вільгельм Баскервільський та його учень Адсон [2; 3; 4;]. Між тим, перипетії оволодіння прихованим змістом являють собою, вочевидь, архітектонічну домінанту роману, що індукує сплески розповідної напруги на всіх рівнях романного дискурсу. Ми почнемо аналіз цієї домінанти з одного з інтелектуальних «відступів» в «Імені рози».

Як відомо, в тематичному репертуарі роману одне з провідних місць відведене темі ересі. Безпосередній привід для розкриття цієї теми автор знаходить у зростаючому подиві Адсона. Поступово втягуючись у життя абатства і в коло проблем, якими жили ченці, Адсон проявляє все більший інтерес до ересі, явища, зовні йому добре знайомого: «Ось уже кілька десятиліть минуло з того часу, про який я кажу нині, і скільки я бачив їх, проїжджаючи битим шляхом вгору і вниз уздовж течії Дунаю, скільки і зараз я змушений бачити цієї до неможливості дивної сволоти, подібної до бісів, і, як біси, розділені на легіони, кожен під власним ім'ям<...> [1, 229]».

Саме ця «неможлива дивина» не дає спокою молодому послушнику. Свою цікавість він сподівається задовольнити в бесіді з Сальватором. За плечима ченця багато років поневірянь, протягом яких він змінив кілька різних сект. Але і, здавалося б, досвідчений Сальватор безсилий допомогти Адсону в головному: в тому, як відрізнити в цій масі справжніх праведників від хитромудрих спекулянтів [1, 230].

Отже, розмова із Сальватором мало чим допомагає Адсону. Підкреслимо, що головна проблема Адсона – це проблема розрізнення. З цим прикрим здивуванням: як відрізнити одну ересь від іншої, та й, зрештою, ересь від істинного вчення – Адсон звертається, нарешті, до свого вчителя. Як відомо, сам приїзд Вільгельма в абатство найближчою причиною мав його участь у богословському диспуті з питання, яке в черговий раз розкололо церковну спільноту – про ставлення Христа до майна. У розділі «Година дев'ята третього дня» Вільгельм проголошує розлогу вчену промову, пояснюючи молодому послушнику суть церковних розбіжностей як таких. Найцікавіший релігійознавчий екскурс в історію та філософію ересі, зроблений високоєрудованим францисканцем, на перший погляд, нічим іншим, окрім такого екскурсу, і не є. Далі Вільгельм розвиває це порівняння з прокаженими = відторгненими.

Отже, за теорією Вільгельма, появі ересі передують витіснення з «пасіння» деякої кількості знедолених. А самому цьому витісненню передують боротьба за владу між пастирями та псами. Адсон, що шукає вірного критерію розрізнення істинної віри та ересі, Вільгельм пропонує універсальну «відмичку»: вся справа в боротьбі за владу. Немає ніякого вірного критерію, ніякого «пракоду», як сказав би сам У. Еко, тобто, жодного стійкого інтелектуального зразка, який слугував би критерієм розрізнення різних тлумачень божественної участі у світі.

Боротьба за владу - одна з версій, що претендують на роз'яснення і того ланцюга смертей, який розплутує Вільгельм. Відколи Вільгельм і Адсон дізнаються, що «Згідно з традицією, бібліотекар потім стає абатом <...> Ченці бурчать, що ось уже півстоліття, як наше абатство втратило всі традиції. Тому п'ятдесят років назад, або навіть раніше <...> я

не пам'ятаю <...> Алінард і боровся за бібліотекарське місце. Бібліотекарями тут завжди були італійці. Слава Богу, в нас на батьківщині здебільше людей вистачає. А так бачиш, що виходить? <...> Бачиш? Малахію і Беренгара убили. Можливо, їх убили, щоб вони не стали абатами [1, 525]».

Тема влади знову звучить у міркуванні Абата про силу дорогоцінних каменів. Цей фрагмент становить особливий інтерес у контексті гіпотези, яка розвивається в даному дослідженні. У монолозі Абата мотив влади прямо пов'язаний з мотивом інтерпретації: мотивом оволодіння змістом. Так поступово зближуються мотиви боротьби за владу (як фабулічна архітема роману) і боротьби за смисл (як зміст сприйняття оповіді). Аналіз обставин цього зближення становить для нас головний інтерес.

В одному з останніх монологів Хорхе знову виявляємо вказівку на конкретний зв'язок між мотивом влади й мотивом інтерпретації (так ще можна позначити мотив оволодіння змістом). Хорхе настійно підкреслює безпідставність єресі Дольчина як такої, як чистої пропаганди насильства. Для Хорхе важливий факт невітленості єресі в матеріальному носії – книзі. Саме існування книги становить для нього головну небезпеку: сам по собі сміх безсилий проти божественного порядку: «Сміх звільняє простолудина від страху перед дияволом, тому що на святі дурнів і диявол теж виглядає бідним і придуркуватим, а отже, керованим. Проте ця книга могла б посіяти у світі думку, що звільнення від страху перед дияволом – наука [1, 590]».

Вважаємо, що саме ця «теза» Хорхе висловлює найкращим чином зміст його особистісного пафосу, який багато дослідників поспішили звести до пафосу фундаментального консерватизму, а в деяких випадках – і відвертого мракобісся. Між тим, важливо зазначити, що це міркування Хорхе починає з заперечення значущості насильства як такого, сліпої сили – оскільки вона приречена на загибель від самої себе. Вирішальним чинником, що становить небезпеку, на думку Хорхе, є переклад на народну мову і запис єретичного вчення. Зняття мовних бар'єрів скасовує і межу між простаками й пастирями, відповідно, руйнує і підґрунтя влади, а точніше – приховує джерело влади у книзі.

Книга – ключове слово у «програмі» Хорхе. У ній поєднуються влада і смисл. Володіння книгою передбачає її розуміння. А отже, її інорозуміння являє собою узурпацію влади. Той, хто прагне влади, бажає володіти всім – і в цьому бажанні нашоухується на книгу як на межу матеріального володіння. Повне оволодіння книгою передбачає її розуміння в єдиному правильному сенсі. І оскільки таке розуміння неможливо – Хорхе приховує книгу від цікавих ченців, тим самим забезпечуючи собі владу над нею.

Отже, на цьому етапі дослідження можна констатувати, що всі фабульні плани оповіді в романі «Ім'я рози» можуть бути зрозумілі, по-перше, як аспекти актуалізації фундаментального конфлікту, пов'язаного із споконвічною боротьбою за владу в усіх її проявах: «Не слід вважати, ніби спочатку з'являється єресь, а потім - простаки, які під неї потрапляють і за неї пропадають. Насправді первісним є життя цих простаків, а єресь – вторинна [1, 243]».

Література

1. Еко У. Ім'я рози : роман / У. Еко ; пер. з італ., передм. та глосарій М. І. Прокопович. – Х. : Фоліо, 2006. – 575 с.
2. Затонский Д. Модернизм и постмодернизм: Мысли об извечном коловращении изящных и неизящных искусств / Д. Затонский. – Х. : Фолио ; М. : АСТ, 2000. – 256 с.
3. Зенкин С. В скриптории холодно / С. Зенин // Литературное обозрение. – 1991. – № 6. – С. 71–73.
4. Иванов В. Огонь и роза. Введение к «Имени розы» / В. Иванов // Иностранная лит. – 1988. – № 8. – С. 3–7.

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГАЗЕТНИХ ЗАГОЛОВКІВ

Актуальність теми дослідження. Газети відіграють значну роль в сучасному житті. Газетну публіцистику називають літописом сучасності, адже вона є віддзеркаленням подій і звертається до щоденних проблем суспільства – політичних, соціальних, побутових, філософських тощо. А заголовок є орієнтиром читача у вирі газетних статей. Заголовок – це також і політичне обличчя газети. Саме заголовок формує у читача загальне уявлення про матеріал статті та дозволяє обрати найбільш важливе для подальшого ознайомлення.

Мета дослідження: визначити та проаналізувати специфіку перекладу англійських газетних заголовків українською мовою; порівняльно-типологічний аналіз газетних заголовків двох мов і висвітлення їх структурних, лексичних, граматичних та стилістичних відмінностей.

У галузі лексики для заголовків англійських газет характерне часте використання невеликої кількості спеціальних слів, що складають свого роду “заголовний жаргон” або „заголовні кліше”: ban, bid, claim, crack, crash, cut, dash, hit, move, pact, plea, probe, quit, quiz, rap, rush, slash і ін. Особливістю такої «заголовної лексики» є не лише частота її вживання, але і універсальний характер її семантики [1, с.127].

National Gallery Launches Bid to Buy the Titian - Національна галерея намагається придбати картину Тиціана;

Soviet Peace Bid - Радянська мирна ініціатива.

У газетних заголовках особливо широко використовуються **жаргонізми** та інші лексичні елементи розмовного стилю [2, с.130]:

Cop Shoots a Man (*The Economist*, January 26, 2010)

Для газетних заголовків характерне використання **фразеологічних сполук** типу „дієслово + іменник”, to have a discussion замість to discuss, to give support замість to support, to give recognition замість to recognize, наприклад:

Existing-Home Sales Take a Big Fall in December (*The Washington Post*, January, 26, 2010)[3, с.67].

Ще однією особливістю заголовків газетних статей є вживання препозиційних та поспозиційних означень, які зазвичай виражаються іменником або герундієм з прийменником, дієприкметниковим зворотом, інфінітивом або прийменниковим синтаксичним комплексом з герундієм :

Rise in Teenage Pregnancy Rate (*The Washington Post*, January, 26, 2010).

Метафора також вживається в заголовках газетних статей, проте, не завжди вона має позитивний відтінок:

HOP OFF, YOU FROGS

Заголовок у даному випадку має образливий характер, що апелює до французів відносно суперечок у сфері торгівлі [4, с.187].

Can't Jump Over the Abyss in Two Leaps (*The Washington Post*, January, 26, 2010).

Даний заголовок говорить про радикальний перехід до капіталістичного устрою в країні.

У газетних заголовках з'являються також образні елементи мови, які надають заголовку жвавості та виділяють їх з-поміж інших „сухих” заголовків.

Наприклад:

Heir to the Dear Leader Appears From the Shadows (*The Observer*, January 26, 2010)

Для газетних заголовків типовим є вживання таких традиційних **перифраз**, як:

great powers – Росія, США, Англія, Франція; *marshall countries* – маршалізовані країни тощо[5, с.209].

Нарешті, особливістю газетного заголовку є **алюзія** на добре відомі факти та події дня. Найчастіше такі алюзії зустрічаються в статтях, що коментують події в межах країни. [6, с.98].

Murder in the Friendship Express

Даний заголовок є алюзією на відомий детектив Агати Крісті “The Murder in the Orient Express”. Стаття розповідає про вбивство, що сталося у поїзді в компанії старих друзів.

Paradise Found (The Wall Street Journal, January 26, 2010)

У даному проаналізованому нами прикладі вжито алюзію на відому поему Джона Мільтона „Paradise Lost”. У статті повідомляється про закінчення будівництва житлового комплексу з інфраструктурою, підземним паркінгом, дитячим садком, парком та басейном у штаті Іллінойс.

У газетних заголовках часто використовуються **гра слів** та **каламбур**.

Гра слів відіграє в заголовку статті важливу роль, враховуючи своєрідність заголовного комплексу, обумовлену тими функціями, які він покликаний виконувати у публіцистичному тексті, зокрема, як ми вже знаємо, заголовок - це структура особливого характеру, його основне завдання - привернути увагу потенційного читача до обговорюваної проблеми.

Наприклад, стаття про плагіат товарних знаків опублікована під заголовком:

Sony against Soni.

Засобом створення зорового ефекту є саме різне графічне оформлення компонентів каламбуру при спільності їх звучання [7, с.153].

Отже, у галузі лексики для заголовків англійських газет характерне часте вживання невеликої кількості спеціальних слів, що складають свого роду „заголовний жаргон” або „заголовні кліше”. Особливістю такої «заголовної лексики» є не лише частота її вжитку, але і універсальний характер її семантики.

У газетних заголовках особливо широко використовуються жаргонізми та інші лексичні елементи розмовного стилю. Часто в заголовках газетних статей політичні терміни замінюються коротким „модним” словом, яке вживається скоріше з метою вразити, ніж проінформувати.

Кожного журналіста хвилює питання, як звучатиме його заголовок. Часто доводиться попрацювати, аби підібрати необхідні слова та досягти ефекту алітерації в головку – повтору голосних чи приголосних звуків в заголовку, що надає йому виразності та привабливості.

Для газетних заголовків типовим є вживання перифраз, гри слів та каламбуру. Особливістю газетного заголовку є алюзія на добре відомі факти та події дня. Найчастіше такі алюзії зустрічаються в статтях, що коментують події в межах країни. Залежно від характеру газети, від змісту самої статті, від мети, яку ставить автор, змінюється характер алюзії, тип образності та співвідношення розмовних і книжкових елементів у статті.

Література

1. Лютая А.А. Современный газетный заголовок: структура, семантика, прагматика / А.А. Лютая. – Волгоград., 2008.
2. Малюга Е.Н. Роль заголовков и подзаголовков в англо-американской прессе // Язык, сознание, коммуникация / Е.Н. Малюга. – М., 2005.
3. Вербин А.А. Артикль в газетном заголовке / А.А. Вербин. – С., 1984.
4. Осветимская Н.М. Фразеологические конфигурации в газетном тексте (на материале глагол. фразеологизмов соврем. англ. яз.) / Н.М. Осветимская. – М., 1985.
5. Коваленко А.М. Заголовок англomовного журнального мікротексту-повідомлення: структура, семантика, прагматика / А.М. Коваленко. – К.: Київський нац. лінгв. ун-т, 2002.
6. Солганик Г.Я. Лексика газеты / Г.Я. Солганик. – М.: Высшая школа, 1994.
7. Чередниченко О.І. Про мову і переклад / О.І. Чередниченко. – К.: Либідь, 2007.

ФУНКЦІЇ МЕТАФОРИ У РОМАНАХ В.С. МОЕМА

У сучасній лінгвістиці велику увагу приділяють такому засобу вторинної номінації як метафора. Метафора дозволяє виразити у дискурсі не тільки щось нове вже відомими лексичними засобами, а й зробити повідомлення виразнішим. Під метафорою ми розуміємо засіб вираження образу, приховане порівняння, що здійснюється шляхом використання назви одного предмета до іншого і таким чином виявляє будь-яку важливу рису другого [1, с. 52].

Нами було розглянуто роль метафори у творчості відомого англійського письменника ХХ століття В.С. Моєма. Необхідно звернути увагу, що цей прийом дуже рідко вживається самостійно. Частіше метафора у творчості В.С. Моєма поєднується з іншими стилістичними засобами, наприклад, епітетами або перебільшенням. Серед усіх випадків вживання метафор у романах «The Painted Veil», «The Moon and Sixpence», «Cakes and Ale or Skeleton in the Cupboard» нами було виділено три основні функції: для зображення подій, для характеризувати персонажів і для прямого вираження авторської думки.

Часто під час опису звичайних подій автор звертається до прийому метафори, що робить цей опис оригінальним та емоційно забарвленим, наприклад, «*But of course what the critics wrote about Edward Driffield was eyewash*» [2, с. 8] або «*And when such as had come in contact with Strickland ... discovered to their amazement that ... authentic genius had rubbed shoulders with them ...*» [3, с. 11]. У даному випадку, та це й найдоречніше, В.С. Моєм використовує так звані «банальні» метафори, які в результаті історичного розвитку вживаються так часто, що стали зрозумілі кожному і майже втратили ефект експресивності [1, с. 53]. У цьому прикладі автор не обмежується використанням лише одного стилістичного засобу (ми бачимо випадок використання епітету та перифразу, але мотив їх використання інший – характеристика персонажа), а вдало їх комбінує, що збільшує ефект впливу на читача. Наведемо ще приклади таких метафор, вживаних автором у тексті: «*to bring under the hammer*» – спустити з молотка, «*to be on the shelf*» – не втручатися, «*to draw the curtain over smth.*» – приховати, «*to rave about*» – бути у захваті, «*to harbour malice in one's heart*» – затаїти злобу у серці та інші.

В.С. Моєм широко використовує метафору для позначення рис характеру своїх персонажів. «*His (Edward Driffield's) outstanding merit was not the realism that gave vigour to his work, nor the beauty that informed it, nor his graphic portraits of seafaring men, nor his poetic descriptions of salty marshes, of storm and calm, and of nestling habits; it was his longevity...*» [2, с. 8] у даному випадку ефект метафори підсилюється ще й повторами та полісиндетоном. Наприклад, метафора «*He (Charles Strickland) had an unerring eye for the despicable motive in actions that had all the appearance of innocence*» [3, с. 15] говорить про здатність персонажа безпомилково оцінювати інших. У даному реченні за допомогою метафор охарактеризовані одразу і об'єкт, і суб'єкт висловлювання. «*I was very young, and perhaps she (Rose Waterford) liked the idea of guiding my virgin steps on the hard road of letters*» [3, с. 27] – це речення характеризує одразу і персонажа, яка завжди була рада допомогти митцю початківцю, і оповідача, який і є таким письменником-початківцем.

Замислюючись над призначенням митця та мистецтва, Моєм також використовує метафору: «*The moral I draw is that the writer should seek his reward in the pleasure of his work and in release from the burden of his thought...*» [3, с.17].

Автор має достатньо зрілі та стійкі уявлення про мистецтво і красу. Він виражає їх від себе, або вкладає у мовлення персонажів. Треба відмітити, що різні персонажі, навіть у різних романах виражають помітно однакові думки, в яких не можливо не помітити життєвих переконань самого автора. Порівняємо, наприклад, висловлювання Ведінгтона у

романі «The Painted Veil»: «*I have an idea that the only thing which makes it possible to regard this world we live in without disgust is the beauty which now and then men create out of the chaos*» [4, с. 215] та Струва у романі «The Moon and Sixpence»: «*Beauty is something wonderful and strange that the artist fashions out of the chaos of the world in the torment of his sole*» [3, с. 99].

Таким чином метафори в романах В.С. Моєма грають значну роль в описі подій, характеризуванні персонажів, передачі авторського повідомлення читачеві. Вони можуть тісно поєднуватися в одному реченні та виконувати одразу декілька функцій. Та найважливіша роль метафори – це створення образності в художньому дискурсі. Ця функція відображається у всіх наведених нами прикладах.

Література

1. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык/ И.В. Арнольд. –М.: Флинта, 2002. – 384 с.
2. W. Somerset Maugham Cakes and Ale or the Skeleton in the Cupboard : [novel] / W. Somerset Maugham. – М.: Менеджер, 1997. – 256 с.
3. W. Somerset Maugham The Moon and Sixpence : [novel] / W. Somerset Maugham. – Х.: Ранок-НТ. – 304 с.
4. W. Somerset Maugham The Painted Veil : [novel] / W. Somerset Maugham. – М.: Менеджер, 1997. – 272 с.

УДК 378.147(043)

Стьопін М.Г., ст. викл. кафедри англійської філології

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Учебний процес, який здійснюється на основі технологій дистанційного навчання, включає в себе як обов'язкові аудиторні заняття, так і самостійну роботу студентів. Участь викладача в учебному процесі визначається не лише проведенням аудиторних занять, але і необхідністю здійснювати постійну підтримку учебно-пізнавальної діяльності студентів шляхом організації поточного і проміжного контролю, проведення мережевих занять та консультацій.

Вживані при дистанційному навчанні інформаційні технології можна поділити на три групи:

- технології представлення освітньої інформації;
- технології передачі освітньої інформації;
- технології зберігання і обробки освітньої інформації.

В сукупності вони і утворюють технології дистанційного навчання. При цьому при реалізації освітніх програм особливого значення набувають технології передачі освітньої інформації, які, по суті, і забезпечують процес навчання і його підтримку [1, 22].

У основі процесу навчання завжди лежить передача інформації від викладача до студента. У цьому сенсі будь-яку технологію, вживану в освіті, можна називати інформаційною. З іншого боку, нерідко термін "інформаційні технології" застосовують по відношенню до усіх технологій, заснованих на використанні комп'ютерної техніки і засобів телекомунікації. Щоб уникнути неправильної інтерпретації, визначимо три поняття, що мають первинне значення для дистанційної освіти:

- освітня інформація;
- освітні технології;
- інформаційні технології.

Освітня інформація – це знання, які необхідно передати студенту для того, щоб він міг кваліфіковано виконувати ту або іншу діяльність.

У дисциплінарній моделі навчання, властивій очній системі освіти, інтерпретатором знань виступає викладач. При дистанційному навчанні інтерпретатором більшою мірою

являється сам студент і тому до якості освітньої інформації і способів її представлення повинні пред'являтися підвищені вимоги.

Передусім, це відноситься до новостворюваних електронних підручників, а також до інформаційних баз та банків знань, довідкових і експертних систем, які використовуються для цілей освіти. Інформація, що представляється в них, на відміну від поліграфічної, повинна мати абсолютно іншу організацію і структуру. Це обумовлено як психофізіологічними особливостями сприйняття інформації на екрані комп'ютера, так і технологією доступу до неї [2, 141].

Освітня інформація не повинна накопичуватися тільки в одному або небагатьох місцях. Її розподіл повинен мати острівний характер, так, щоб забезпечити максимально можливий доступ студентів до неї з будь-яких місць, без істотного збільшення завантаження телекомунікаційних каналів. Такого роду островами (центрами) інформації можуть стати великі бібліотеки і науково-освітні центри, створені на базі провідних ВНЗ.

Освітні технології – це комплекс дидактичних методів і прийомів, які використовуються для передачі освітньої інформації від її джерела до споживача. Особливістю освітніх технологій є випереджаючий характер їх розвитку по відношенню до технічних засобів. Впровадження комп'ютера в освіту призводить до перегляду усіх компонентів процесу навчання. У інтерактивному середовищі "студент - комп'ютер - викладач" велика увага повинна приділятися активізації образного мислення за рахунок використання технологій, які активізують синтетичне мислення. Представлення учбового матеріалу повинне відтворювати думку викладача у вигляді образів. Інакше кажучи, головним моментом в освітніх технологіях ДО стає візуалізація думки, інформації, знань [3, 132].

До освітніх технологій, найбільш пристосованих для використання в дистанційному навчанні, відносяться:

- відео-лекції;
- мультимедіа-лекції та лабораторні практикуми;
- електронні мультимедійні підручники;
- комп'ютерні навчальні та тестуючі системи;
- імітаційні моделі та комп'ютерні тренажери;
- консультації і тести з використанням телекомунікаційних засобів;
- відеоконференції.

Інформаційні технології – це апаратно-програмні засоби, що базуються на використанні обчислювальної техніки, які забезпечують зберігання та обробку освітньої інформації, доставку її студенту, інтерактивна взаємодія студента з викладачем або педагогічним програмним засобом, а також тестування знань студента.

В учбовому процесі важлива не інформаційна технологія сама по собі, а те, наскільки її використання служить досягненню освітніх цілей. Обирання засобів комунікації повинне визначатися змістом, а не технологією. Це означає, що в основі вибору технологій повинне лежати дослідження змісту учбових курсів, ступінь необхідної активності студентів, їх залученості в учбовий процес, конкретних цілей і очікуваних результатів навчання. Результат навчання залежить не від типу комунікаційних і інформаційних технологій, а від якості розробки курсів [4, 212].

Під час вибору технологій необхідно враховувати найбільшу відповідність деяких технологій характерним рисам студентів, специфічним особливостям конкретних предметних галузей, переважаючим типам учбових завдань і вправ.

Основна роль, що виконується телекомунікаційними технологіями в дистанційному навчанні – забезпечення навчального діалогу. Навчання без зворотного зв'язку, без постійного діалогу між викладачем і навчаним неможливо. Навчання (на відміну від самоосвіти) є діалогічним процесом за визначенням. В очному навчанні можливість діалогу визначається самою формою організації учбового процесу, присутністю викладача

і навчаного в одному місці в один час. У ДО навчальний діалог необхідно організувати за допомогою телекомунікаційних технологій [4, 224].

Комунікаційні технології можна розділити на два типи – on-line та off-line. Перші забезпечують обмін інформацією в режимі реального часу, тобто повідомлення, яке досягнуло комп'ютера адресата, негайно прямує на відповідний пристрій виводу. При використанні off-line технологій отримані повідомлення зберігаються на комп'ютері адресата. Користувач може проглянути їх за допомогою спеціальних програм в слушний для нього час. На відміну від очного навчання, де діалог ведеться тільки в режимі реального часу (on-line), в ДО він може йти і у відкладеному режимі (off-line).

Основна перевага off-line технологій полягає в тому, що вони менш вимогливі до ресурсів комп'ютера та пропускну здатності ліній зв'язку. Вони можуть використовуватися навіть при підключенні до Internet по комутованих лініях (за відсутності постійного підключення до Internet).

При організації спільних освітніх програм особливого значення набувають мережеві технології дистанційного навчання, оскільки саме вони дозволяють якнайповніше реалізувати принцип распределенности освітніх ресурсів і кадрового потенціалу.

Література

1. Антонов В.М. Сучасні комп'ютерні мережі. – К.: „МК-Прес”, 2005. – 480 с.
2. Дибкова Л.М. Інформатика і комп'ютерна техніка: Навчальний посібник. Видання 2-ге, перероблене, доповнене – К.: Академвидав, 2005. – 416 с. (Альма-матер).
3. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий – М.: НИИ школьных технологий, 2006. – 518 с.
4. Теория и практика дистанционного обучения: Учеб. пособие /Под ред. Е.С. Полат. – М.: Изд. Центр "Академия", 2004. – 314 с.

УДК 811.111'37 (043)

Федорова Ю.Г., асистент кафедри англійської філології

РОЛЬ ПРИНЦИПУ АНАЛОГІЇ У СУЧАСНОМУ СКЛАДІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Дані тези присвячені загальним положенням ролі аналогії у сучасному складі англійської мови. Як вже відмічалось раніше, в сучасній лінгвістиці поняття аналогії розглядається як один з найважливіших механізмів номінативної діяльності людини, оскільки, формування необмеженого розмаїття нових лексичних одиниць відбувається саме на основі вже існуючих та відомих з попереднього досвіду мовних знаків.

Як відомо, аналогія є постійно діючим у мові фактором, однією з мовних універсалій. Дослідження принципів функціонування механізму аналогії дає змогу не тільки поглибити розуміння основних тенденцій розвитку всієї лінгвальної системи, але й дослідити інноваційні процеси, що супроводжують динаміку всього словотвірного «надрівня» мовної мегасистеми в цілому.

Деякі дослідники протиставляють словотворення за аналогією словотворенню за моделями, зазначаючи при цьому, що «словотворення за аналогією є більш поширеним шляхом словотвору, ніж словотворення за моделлю», а «роль моделей та моделювання у словотворенні дещо перебільшена» [1, с. 154]. На думку вчених, при творенні слів мовець спирається на певні закономірності, на аналогію [3, с. 57]. Аналогія, яка трактується як схожість предметів, явищ та процесів в будь-якій якості, визначається в мовних явищах як «процес формального або семантичного уподібнення однієї одиниці мови іншій або переніс відношень, вже існуючих в одній парі (серії) одиниць, на іншу» [2, с. 31]. Як виявляється, роль аналогії у процесі словотворення важко переоцінити, оскільки саме вона становить собою рушійну силу процесів творення лексичних інновацій.

Наголосимо, що аналогії властива двоїстість та суперечливість як за своїми наслідками, так й за своєю природою. Суть аналогії як мовного процесу відображає діалектичне протистояння двох найважливіших тенденцій: тенденції до регулярності та тенденцію до креативності. Як відмічає О. С. Кубрякова, з однієї сторони, аналогія виступає як організуючий початок, як відомий принцип упорядкування форм та їх уніфікації, як виразник системних тенденцій у системі мови, як регламентуючий початок. У прагненні до встановлення «схожості» нового зі старим за допомогою використання відомого мовного матеріалу (елементів, частин вихідної форми слова тощо) проявляється систематизуюча роль аналогії в мові, що, безумовно, знаходить своє відображення у збільшенні рядів регулярних форм, певні зразки відтворюються та повторюються у широкому масштабі. З іншого боку, аналогія, будучи основою продуктивної творчої діяльності, несе «реформаторський» характер, виступає як преобразуючий початок у створенні нових рядів форм та моделей [2, с. 46]. Отже, аналогія проявляється на всіх рівнях будови мови та має основне значення для її розвитку та функціонування.

Варто зауважити той факт, що умовою для створення нової лексичної одиниці за принципом аналогії є існування словотвірної моделі з одним матеріально закріпленим членом. Як вважає Є. Н. Синкевич, «при аналогічному словотворенні зовсім нерелевантно, елементи якого статусу підпадають у поле її дії – афікси, повнозначні або усічені основи тощо» [4, с. 112]. Для аналогічного процесу необхідна лише одна жорстка та незмінна умова: зразком для формування за принципом аналогії можуть слугувати тільки слова, які «здатні» бути поділені на складові частини.

Мається на увазі, що одна частина слова (ініціальна або фінальна) зберігається з тим же значенням, яке було в прототипі, а інша – замінюється новим компонентом. Зауважимо, що у процесі словоскладання за аналогією прототипом нової лінгвальної інновації може слугувати як окрема лексична одиниця, так й декілька структурно однотипних формувань.

Семантична прозорість створених за аналогією лексичних одиниць сприяє «здогадуванню» нових концептів та полегшує оперування ними. У результаті цього, можна розглянути одне з «найскладніших взаємовідносин між мовою та мисленням, тісного переплетіння концептуальної та мовної картин світу» [2, с. 31]. Аналогія передбачає існування відомого прототипу кожної форми як зразка для копіювання, як абстрактної формули, що підлягає конкретизації. Виникаючи, одиниці знаходять схожість форм та/або змісту у відношенні до певних вихідних фактів мови, узагальнена модель якої використовується у якості зразка для наслідування (копіювання) та подальшого відтворення.

У процесі неомінації особлива роль належить словотвірній аналогії, яка пронизує всі засоби словотворення й складає їх внутрішній механізм, що є основним законом створення нових лексичних інновацій. У подальшому аналізі та дослідженні нашого матеріалу ми звернемо увагу на структурно-семантичні особливості неологізмів, які можуть бути віднесені до типу *формально-операційної аналогії*, суть якої полягає в тому, що при створенні нового слова у пізнанні носія даної мови виникає давно сформований та відшліфований практикою механізм породження, який базується на існуванні апробованих суспільством продуктивних та довгочасно функціонуючих в мові словотвірних моделей – найбільш загальних схем однотипних новоутворень, які «як би полегшують момент номінації нового фрагменту дійсності» [5, с. 121]. Отже, оскільки як процес породження, так й систематизація мовних одиниць за принципом аналогічності, функцій яких вона виконує, є не просто загальним принципом існування та еволюції системи мови, але й методом її пізнання, дослідження та засобом опису. У зв'язку з цим, поняття аналогії виходить за межі свого вузько-мовного розуміння та становиться предметом методології наукового дослідження, тим механізмом, за допомогою якого можна розкривати причини обумовлені відношення в мові.

Література

1. Гуральник Т. А. Лингвистические маркеры социокультурного пространства в сфере неонимации : дис. ... канд. наук : 10.02.04 / Т. А. Гуральник. – М., 2007. – 204 с.
2. Кубрякова Е. С. Словообразование / Е. С. Кубрякова // Лингвистический энциклопедический словарь / под. ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Совет. энцикл., 1990. – 467–469.
3. Мешков О. Д. Словообразование современного английского языка / О. Д. Мешков. – М. : Наука, 1976. – 246 с.
4. Синкевич Е. Н. Действие аналогии на словообразовательном уровне / Е. Н. Синкевич // Аспектология и контрастивная лингвистика. – Калинин, 1988. – С. 111–119.
5. Синкевич Е. Н. Телескопия и аналогия / Е. Н. Синкевич, С. Н. Попова // Аспектология и контрастивная лингвистика. – Калинин, 1988. – С. 120–125.

УДК 81'1

Швец В.Н., ассистент кафедры немецкой филологии,

Ли Дандань, студентка 4 курса специальности «Язык и литература (русский)»

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЗАИМСТВОВАНИЙ В НОВОГРЕЧЕСКОМ И КИТАЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Заимствования в языке являются важным свидетельством контактов между различными этническими группами, народностями, нациями, помогающим не только в изучении языковой системы последних, но также в прослеживании и понимании этапов их исторического развития, особенностей культуры, социального устройства, менталитета.

Языковое заимствование представляет собой процесс и результат восприятия и интеграцию в контактирующих языках единиц или явлений одного языка (языка-донора) в другой (язык-реципиент) [1, 4]. При этом заимствование может затрагивать все уровни языка - фонетический, морфологический, лексический, синтаксический. Однако в наибольшей мере явление заимствования распространено в лексике. Лексика, являясь наиболее подвижным компонентом системы языка, находится в процессе постоянного изменения.

Важным и необходимым компонентом процесса лексического заимствования является адаптация иноязычной лексики, т.е. приспособление чуждых фонетико-морфологических элементов лексемы языка-донора к системе языка-реципиента. Рассматривая лексику с точки зрения степени ее освоенности, можно установить временные рамки заимствования того или иного слова [2, 6].

Подобная ситуация наблюдается и в новогреческом языке. По мнению Д. Томбаидиса, первой и основной задачей является необходимость убедить всех говорящих на новогреческом языке, что употребление неассимилированных, неприспособленных к языковым нормам иностранных слов наносит большой вред самой структуре их родного языка, его целостности, разрушая внутриязыковые связи. В случае успеха, дальнейшие действия в этом направлении заключаются в двух положениях:

1. Следует дать толчок развитию тенденции передавать греческим словом каждое нововведение, будь то предмет, понятие или явление. Однако, по мнению Томбаидиса, замена уже существующего заимствования искусственно созданным греческим эквивалентом не является эффективной мерой. Анализируя прежние попытки такого рода, можно сделать следующие выводы:

- Греческий эквивалент следует вводить сразу же, как только появляется иностранное слово.

- Греческий эквивалент должен быть правильно построен морфологически и, по возможности, не быть многосложным, чтобы выдержать конкуренцию с иностранным словом. Примером подобного рода неудач могут послужить попытки замены английских

слов *tram* (трамвай) на *τροχιδρόμο*, а *automotrice* (автомотриса) на *αυτοκίνηταμαζα*. В обоих случаях греческие варианты не прижились.

Поскольку не всегда представляется возможным дать греческое наименование заимствованному извне предмету, понятию или явлению (по причинам субъективно-психологическим, а не объективно-языковым), «единственным эффективным средством обороны языка является *ассимиляция* иностранных слов, их морфологическое приспособление к нормам новогреческого языка. В этом процессе должны принимать участие все, кто говорит на новогреческом языке, особенно те, кто пользуется городским вариантом димотики, койнэ, который наиболее устойчив к влиянию иностранных слов» [3, 328]. Однако употребление ассимилированных заимствований не означает, что «следует говорить *та мауи́а* (купальники) вместо *та мауи́о*, *та стилá* (ручки) вместо *та стилó*, *та таџиá* (такси) вместо *та таџи́*, поскольку эти варианты уже укоренились в языке, но если то или иное слово уже находится в процессе морфологических преобразований, нам следует всячески этому способствовать. Так, мы вполне можем говорить *то ѱкарсóни* (официант, гарсон) – *του ѱкарσονιού* – *та ѱкарсóνια*, *то палтó* (пальто) – *του палτού* – *та палтá* и т.д. Для носителей языка из простого народа такой проблемы не существует. Несклоняемые заимствования, такие как *та трактёр* (трактора), *та βερεсé* (кредиты) для них просто неприемлемы. В народном языке существуют только варианты *та трактéρια*, *та βερεсéδια* и т.д.» [3, 342].

Китайский же язык, в отличие от новогреческого, который по большей части синтетический, является изолирующим или корневым. Все наименования предметов, явлений и понятий образуются путем различных комбинаций так называемых графем – составных частей сложных иероглифов. Графемы, в свою очередь, также могут иметь собственное лексическое значение.

Существенную проблему представляет наличие в китайском языке большого количества диалектов, среди которых лингвисты выделяют семь основных диалектных групп, которые, в свою очередь, разделяются на множество подгрупп. Существование диалектов значительно затрудняет общение между жителями различных провинций, особенно Северного и Южного Китая. В целях облегчения взаимопонимания между представителями различных диалектных групп, в качестве официального языка в КНР принят т. н. «общепонятный язык» (*пху-тхун-хуа*). Он разработан на основе северокайских диалектов и наиболее приближен к пекинской произносительной норме. Сейчас он обязательно преподаётся в школах и в настоящее время понятен почти каждому жителю любой провинции Китая. Взаимопониманию также способствует иероглифическая письменность, так как во всех диалектах китайские иероглифы, несмотря на разницу в произношении, имеют примерно одинаковое значение.

Грамматика китайского языка довольно проста и логична. Китайский язык относится к группе языков с так называемым «изолирующим» грамматическим строем. Он характеризуется жёстким порядком слов в предложении (*подлежащее-сказуемое-дополнение*), отсутствием у слова четких морфологических признаков, наличием большого количества служебных слов и т. д. Китайское существительное не склоняется по падежам и не имеет категорий рода и числа. То же относится и к прилагательному, которое к тому же не имеет и степеней сравнения. Глагол не спрягается, не изменяется по числам и не имеет форм времени. Вообще китайское слово обычно не имеет чёткой грамматической принадлежности и может выступать и в роли существительного, и в роли прилагательного или глагола в зависимости от его места в предложении.

После создания КНР было принято решение о постепенном переходе на буквенно-слоговое письмо на основе латинского алфавита. Однако эта система письма, называемая (*хань-юй пхинь-инь*), до сих пор не получила широкого употребления, что объясняется существованием в Китае большого количества диалектов и исторической традицией. В настоящее время она в основном используется как вспомогательное средство при обучении грамоте, а также выполняет функции транскрипции в словарях.

Ещё одной особенностью китайского языка является его плохая восприимчивость к иностранным словам. В силу ограниченности числа морфем (в *пху-тхун-хуа* их около 400) и наличия иероглифической письменности, китайцы редко воспринимают и произносят иностранное слово в его настоящем звучании, а как бы «окитаезируют» его. Таким образом, имена собственные и географические названия приобретают своеобразное «китайское» звучание и узнаются (если узнаются) с большим трудом. Так, например, фамилия великого русского поэта А.С. Пушкина по-китайски будет произноситься как *Пху-си-дзинь*, название города Санкт-Петербург - *Шэн Би-дэ-бао*, а популярный сорт сигарет «Марльборо» - *Вань-бао-лу*. Новые слова в китайском языке чаще всего образуются при помощи корнесложения; например слово «компьютер» (*день-нао*) состоит из двух морфем - «электронный» + «мозг», «библиотека» (*тху-шу-гуань*) из трёх - «чертеж» + «книга» + «общественное здание». Приведем еще несколько примеров заимствований, образованных по разным принципам:

热狗 (re gou) хот-дог, 可口可乐 (ke kou ke le) кока-кола, 迪斯尼乐园 (di ni si le yuan) Дисней Лэнд, 软件 (ruan jian) программное обеспечение, 网吧 (wang ba) интернет-клуб, 爵士乐 (jue shi yue) джаз, 肥皂剧 (fei zao ju) "мыльная опера", сериал [6, 18].

Итак, можно утверждать, что массовые заимствования, обозначающие новые понятия неизбежны и закономерны. Любые попытки искусственно воспрепятствовать этому процессу с помощью административных мер, без учета способности языка к самоочищению могут принести вред. Те же неологизмы, которые отражают новые явления и понятия, процессы, происходящие в социуме, помогают уловить "дух времени", имеют серьезные шансы на прочное укоренение в языковой структуре.

Литература

1. Ламбрианова Э. Г. Лексические тюркизмы в новогреческом языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Э. Г. Ламбрианова. – М., 1999. – 193 с.
2. Ужинин Е. Е. Турецкие заимствования в языках восточно-средиземноморского ареала: языковые контакты на территории Османской империи : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.22 / Е. Е. Ужинин. – М., 2008. – 289 с.
3. Τομπαιδης Δ. Λεξιλογικά της Νέας Ελληνικής / Δ. Τομπαιδης. – Αθήνα, 1998. – 415 s.
4. Син Фуи. Культура и языковедение. – Ухань, 1991.
5. Ку Цзяцзу. Язык и культура. – Шанхай, 1996.
6. Благой Д. Д. Китайский язык / Д. Д. Благой – 5-е изд. – Ростов н/Д. : Феникс, 2007. – 526 с.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЖУРНАЛІСТИКОЗНАВСТВА

УДК 007 : 304 : 001

Брадов В. В., кандидат економічних наук, доцент

**СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ РАДИОКОНТЕНТА В
УСЛОВИЯХ МЕДИАРЫНКА**

Медиарынок Украины, как система социально-экономических отношений, связанных с обменом информационного продукта (услуги), осуществляемым в пределах конкретного географического пространства, характеризующимся наличием разветвленной структуры СМК и определенных потребительских признаков, является неотъемлемой частью национального информационного пространства. В большинстве своем, украинские масс-медиа действуют сегодня в качестве субъектов предпринимательской деятельности, они вынуждены осуществлять профессиональную деятельность в условиях роста конкуренции, коммерциализации и нацеленности на получение экономических благ, необходимости более жесткой ориентации на запросы рынка, адаптации информационного производства к возможным конъюнктурным изменениям. Его формирование происходит в условиях, когда успех одних и неудачи других служат убедительным доказательством того, что путь к независимости средств массовой коммуникации, к профессиональной и экономической самостоятельности лежит не через игнорирование рыночных законов, а наоборот – скрупулезный их учет и готовность СМК реагировать на вызовы новой для них среды. Медиапредприятия, создавая общественно значимую информацию и одновременно выступая субъектами медиарынка, находятся в ситуации, когда должны учитывать информационные потребности аудитории, чтобы предложить ей тот контент, который будет востребованным, и только в этом случае произведенный ими продукт приобретет рыночную стоимость и принесет своему создателю ожидаемый доход.

Актуальные проблемы формирования и функционирования системы украинских масс-медиа нашли отражение в трудах украинских ученых В. Владимирова, В. Демченко, В. Здоровеги, О. Зернецкой, В. Иванова, С. Квита, В. Лизанчука, А. Мелешенко, И. Михайлина, А. Москаленко, Г. Почепцова, В. Ризуна, М. Романюка, Ю. Финклера, А. Чичановского и др. В отечественной научной периодике затрагивается и тема деятельности СМК в рыночных условиях, в частности, в работах В. Бугрима, Ю. Васильевского, О. Гояна, И. Гутыри, В. Косарчука, Н. Недопитанского.

Возрастание роли масс-медиа в эффективном осуществлении коммуникативных процессов в обществе, которое происходит на фоне усиления зависимости результатов экономической деятельности самих СМК от влияния внешней рыночной среды, определяет актуальность и острую практическую потребность исследования актуальных аспектов развития отечественного медиарынка.

Цель данного исследования – современные особенности функционирования радиосегмента СМК и влияние рыночного механизма на процесс производства информационного продукта в нем.

Радиосегмент украинского медиарынка, переживший вначале FM-бум, в дальнейшем ощутил жесткость рыночных процессов слияния и поглощения компаний, сворачивания одних проектов и старта других, борьбы за лояльность аудитории. Вследствие ужесточения конкуренции в коммерческом радиозэфире, значительно раньше, чем в других сегментах, здесь стал реализовываться нишевый подход, выразившийся в тенденции к «форматизации» радиостанций, как одному из эффективных способов позиционирования на рынке и выделения целевой аудитории, исходя из ее потребительских запросов – музыкальных, информационных, языковых, половозрастных

и т.п. Из наиболее известных в мире более 20 радиоформатов, определенная часть сегодня используется и в Украине. Одни из них рассчитаны на достаточно многочисленную аудиторию, другие – специализированные – на отдельные ее группы. Рекламодателю предлагается аудитория слушателей с конкретными демографическими, качественно-количественными характеристиками.

Бизнес-составляющая форматирования реализовалась в сетевом принципе продвижения проектов: медиа-холдинги, имея в своем активе станции с уже заданным форматом, используя агрессивную маркетинговую стратегию, аккумулированные информационные и материальные ресурсы, стремятся сегодня охватить вещанием определенную аудиторию на значительной территории, порой не ограничивающуюся государственными границами. К таким можно отнести радиогруппу «Украинский Медиа Холдинг», играющую одну из ведущих ролей в своем сегменте медиарынка [4]. В ее управлении находятся ряд сетевых и локальных радиостанций – «Europa Plus», «Наше радио», «Ретро FM», «Авторadio», «Голос столицы» и «Джем FM», которые вещают в 65 городах страны.

Впрочем, как свидетельствует сегодняшняя практика медиарынка, правильно выбранный формат еще не гарантирует успех проекту, а лишь «укрепляет позиции в отдельной форматной нише» [1, с. 262]. Развитию украинского коммерческого радиовещания современного периода характерна тенденция, которая выразилась в «желании охватить максимальную целевую аудиторию и стремлении ... «продать» ее рекламодателям на одной и той же «эфирной» территории» [1, с. 242-243]. Медиа-холдинги в процессе развития прибыльных проектов через расширение охвата аудитории стали объединять под своим началом от 3 и более разноформатных вещательных станций. Так, в структуре мариупольской ТРК «Евростудия», относящейся к вышеупомянутой радиогруппе, – «Europa Plus», «Авторadio», «Наше радио» и «Ретро FM». Подобная тенденция к концентрации капитала через укрупнение бизнес-структур радиосегмента положительно влияет на решение проблем размытости форматов, некачественного управления проектами, притока рекламных денег.

Характеризуя современное состояние радиосегмента, нельзя не отметить и усиление зависимости его субъектов от рекламной составляющей медиарынка. Радиостанции, определяя контентную политику, стремятся заполучить такую аудиторию, которая была бы привлекательна для рекламодателя, отвечала характеристикам его потребителя. Этим определяется превалирование развлекательного контента в сегодняшнем радиоэфире.

Анализируя ситуацию в электронных СМК и на украинском медиарынке в целом, трудно не отметить, насколько кардинальное влияние оказало на них стремительное становление новой технологии – интернета. Современному состоянию интернет-сегмента характерен динамичный рост количества информресурсов, численности пользователей, показателей трафика [3]. Интернет-аудитория образованнее, социально активней и с более высокой покупательской способностью, что особо привлекательно для рекламодателей [5]. Данный аспект послужил немаловажным стимулом начала освоения украинскими радиокомпаниями новой для них среды: выход во всемирную паутину делают их аудиторию поистине безграничной.

Углубляющаяся интеграция информационно-коммуникационной системы страны в международное информационное пространство, всеобщая компьютеризация процессов производства и распространения информационного продукта, перевод содержания в цифровую форму, возможность с помощью интернета в режиме реального времени передачи текстовой, звуковой, визуальной информации легли в основу развития процесса конвергенции – взаимопроникновения и слияния разнородных информационных технологий, создания в «условиях мультимедийных процессов и информационных супермагистралей» объединенных коммуникационных каналов» [2, с. 97].

Таким образом, современному периоду развития радиосегмента медиарынка Украины, как системе социально-экономических отношений, связанных с обменом

информационного продукта, характерны тенденции форматизации контента, сетевого характера продвижения проектов, укрупнения бизнес-структур с целью увеличения охвата аудитории; усиление зависимости результатов профессиональной деятельности СМК от рекламного рынка; динамичное развитие процесса конвергенции.

Литература

1. Гоян О. Я. Комерційне радіомовлення: журналістика і підприємництво в радіоефірі: монографія / О. Я. Гоян. – К.: Інститут журналістики Київського національного університету ім. Т.Шевченка, 2005.
2. Землянова Л. М. Зарубежная коммуникастика в преддверии информационного общества : толковый словарь терминов и концепций / Л. М. Землянова. – М. : Изд-во Моск. Ун-та, 1999. – С. 97
3. ІнАУ: реальна інтернет-аудиторія України становить до 17 млн. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/news/2011-07-01/64023>
4. Официальный сайт Украинского Медиа Холдинга, 2000-2011 [Електронний ресурс] / Режим доступа : radiogroup.com.ua/spip.php?rubrique4
5. TNS: качественные и количественные характеристики украинской аудитории интернета [Электронный ресурс] / – Режим доступа: www.mediabusiness.com.ua/content/view/15688/lang.ru/

УДК 069.02:778(043)

Вялкова І. О., старший викладач

МУЗЕЙ ФОТОЖУРНАЛІСТИКИ ТА ФОТОТЕХНІКИ: СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ, ДІЯЛЬНІСТЬ

У червні 2008 року в м. Донецьку було відкрито Музей фотожурналістики та фототехніки. Після другої реконструкції урочисте відкриття Музею відбулося 29 травня 2012 року. Він став єдиним за своїм тематичним спрямуванням не тільки в Донецькій області, а й загалом на теренах всієї країни. Ініціатива благодійного фонду «Спадщина» імені Бориса Віткова зі створення Музею була підтримана творчою інтелігенцією міста. «Над створенням музею протягом більш ніж чотирьох років працювали: Вітков Олександр Борисович, Віткова Наталя Анатоліївна, Швецова Олена Олександрівна, Загібалов Олександр Олександрович» [3]. Директором Музею став заслужений журналіст України Олександр Борисович Вітков – син відомого фотожурналіста Донецької області Бориса Віткова.

«Головна ідея й основна мета музею – відтворити унікальні сторінки історії фотожурналістики в Донецькому регіоні, розповісти про професійну діяльність фотографів, серед яких – відомий фотокореспондент Євген Халдей, Лев Азріель, Борис Вітков, Валентин Гончаров та інші» [1].

Експозиція, представлена в Музеї, створена за історико-хронологічним принципом. Незважаючи на невелику площу, на якій розташовується Музей (близько 20 м²), до уваги відвідувачів запропоновано більше 500 експонатів: «В коллекции музея представлены фотоувеличители, глянцеватели, бочонок, в котором проявлялась пленка, реактивы, образцы фотобумаги, и многие другие мелочи, без которых невозможно было представить себе процесс создания фотографий. Но главное место в экспозиции занимают фотоаппараты, самым старым из которых можно считать первый советский фотоаппарат «Фотокор-1». Здесь также представлены известные марки фотоаппаратов «Смена», «Зенит», «Киев», «ФЭД», «Практика», «Салют» и многие другие» [2].

Заслуговує уваги архів, створений в Музеї. В ньому зберігаються унікальні фотографії, які поступово переводяться в цифровий формат. Наявний фотокуточок, де на сучасному плазмовому телевізорі через DVD-програвач відвідувачам демонструють серії фотокліпартів, яких на сьогодні вже нараховується близько 200 тисяч.

Ексклюзивний проект реалізується і в роботі з відвідувачами: «...в музее есть действующая фотолаборатория, в которой посетители смогут не только проявить пленку, но и отпечатать фотографии, как это делали когда-то не только профессиональные фотографы, но и миллионы простых фотолюбителей» [4].

Поступово діяльність Музею набирає обертів: створено буклет в друкованому та електронному вигляді, розширюються хронологічні межі експозиції (з початку ХХ століття до сьогодні).

Як зауважив Донецький міський голова, Олександр Лук'яненко у вітальному слові на урочистій церемонії відкриття, «Музей – это дань уважения людям, которые на протяжении десятков лет творили историю нашего города, региона и страны. Здесь собраны бесценные фонды истории становления этого вида искусства» [1].

Література

1. В Донецке открыт уникальный музей фотожурналистики и фототехники [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ostro.org/donetsk/culture/news/400549/>
2. В Донецке создан первый в Украине музей фотожурналистики и фототехники [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zadonbass.org/news/events/message_13945
3. Музей фотожурналистики та фототехніки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
4. Уникальный музей фотожурналистики и фототехники откроют в Донецке [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ostro.org/donetsk/society/news/372750/>

УДК 007:004.738.5: 061.2 (477)(043)

Карпиленко В. А., ассистент

ІНТЕРНЕТ ТА СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ВІРТУАЛЬНИХ ГРОМАДЯНСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Розділивши текстову інформацію на два види (факти і погляди), дослідники підкреслюють, що до Інтернету вони не мали такої кількості текстів з поглядами. При цьому погляди мають іншу цінність. Погляди настільки важливі, що коли б ми не схотіли прийняти рішення, нам потрібно почути думку інших. І це є правдою не лише для індивідів, але й для організацій. Відповідно виникає і визначення: аналіз почуттів чи пошук поглядів є комп'ютеризованим вивченням поглядів, почуттів та емоцій, які виражені в тексті [1;113]. Інтернет ХХІ століття почав широко використовуватися не лише задля спілкування та розповсюдження інформації, але й для політичної агітації. І якщо закордонні політики використовують його більш масово, то політики українські все ще роблять ставку на телевізійну й друковану рекламу. Втім, існують приклади вдалих масштабних інтернет-проектів й в нашій країні.

Перед парламентськими виборами 2012 року найактивнішу позицію по рекламі в Інтернеті знову зайняла партія Юлії Тимошенко, об'єднана тепер у ВО «Батьківщина». Об'єднана опозиція розповсюдила агітаційний відео-ролик під назвою «Чому ми йдемо в Інтернет?»: «Чому ми йдемо в Інтернет? Тому що ЗМІ брешуть, або мовчать. Тому що Інтернет не має кордонів. І його не посадиш за ґрати... Діалог замість пропаганди...» Його поширили в соціальних мережах: Вконтакте, Facebook і Twitter, а також на найпопулярнішому відео-хостингу Youtube (<http://www.youtube.com/watch?v=MdQkN3W8NZ4>), давши можливість спілкування в режимі он-лайн, а також, за потреби, інформування про мітинги й акції протесту. Також, в ролик є нагадування про роль Інтернету в непокорі громадян владі у Єгипті та Росії. В соціальних мережах було створено групи, присвячені діяльності ВО «Батьківщина»: <http://vk.com/vobatkivshchyna> <https://twitter.com/Batkivshchyna> <https://www.facebook.com/Batkivshchyna>. В Україні й досі не так поширеною є практика

спілкування та агітація політиками громадян через Соціальні Мережі, хоча багато українських депутатів мають свої сторінки на twitter і facebook.

Інформаційний простір, якщо поглянути на українські новини, швидко переходить до викладу того, що трапилося в світі, оскільки своїх новин не вистачає. Віртуальний простір є повністю «чужим», адже і фільми, і телесеріали як основний канал постачання міфології – в нас виключно іноземного виробництва [2]. І з часом це пов'язується між собою. Людина йде в інший, віртуальний світ, тож і місцеві події, або події країни стають не такими актуальними і не такими цікавими. Вони перестають збурювати, виводити на протести, не викликають відчуття патріотизму і переживання за справи у країні. Занадто велика кількість інформації, вимагає робити вибір, знаходити свою нішу в інформаційній ієрархії. Люди повсякчас прагнуть до об'єднання. І якщо власна держава з власною ідеологією не здатна об'єднати суспільство, то це роблять політичні, релігійні, фінансові і т.п. структури інших країн. Так чи інакше суспільство прагне робити щось групами, об'єднуватися навколо мети і сприймати надану лідерами інформацію як єдино правдиву. Та в час все більшої всюдоступності до електронних мереж, засилля користувачів соціальними мережами, люди об'єднуються не лише в реальному світі, але й в світі віртуальному. Не дарма знову запрацювавши, Міжнародна Фінансова Піраміда (МММ 2011) Сергія Мавроді (<http://sergey-mavrodi.com/>) почала агітацію саме з Інтернет-користувачів Соціальних мереж, серед яких дуже мала кількість тих, що колись втратили свої гроші, вклавши в МММ. Цей молодий прошарок населення набагато легше переконати, майже всі вони є власниками кредитних карток, на яких відразу після реєстрації кладеться дармова двадцятка доларів.

Збір на демонстрації, мітинги, а можливо і революції став можливим завдяки соцмережам. До виходу на протести закликають активісти, відомі журналісти, зірки, письменники... Подібні способи зібрання народних мас набирають популярності в столиці та всіх містах України. Користувачам Facebook та Вконтакте приходять запрошення на акти непокори владі з різних тем. Було створено декілька співтовариств та зустрічей, об'єднаних темою можливої ізоляції міста Маріуполя, а точніше – закриття залізничного вокзалу (<http://vk.com/club37772449> – Мы против изоляции Мариуполя!) Жителів міста закликали до протестів не лише у віртуальній реальності, а й на вулицях міста, мітинг було призначено на конкретну дату. Зібрання користувачів соціальних мереж можна відмітити і навколо ще однієї теми, яка вже торкнулася не конкретного міста, а більшості міст країни. Після скандалу, оприлюдненого через ЗМК стосовно забудови Андріївського узвозу в соціальних мережах почали створюватися подібні групи: <http://vk.com/event37733263> – «УВАГА! Ахметов знищує Андріївський узвіз! ВСІ НА БАРИКАДИ!» Знову ж таки з'явилися заклики до масових зібрань та мітингів, що підтримувалися і відомими журналістами – активними користувачами соціальних мереж. Серед них – Мустафа Найем – http://vk.com/id4882252?z=photo4882252_281971654%2Fwall4882252_1636 (Подари Ахметову кусок Києва. 11 апреля в 19:00 приходи под офис Рената Ахметова и приноси любой строительный мусор).

Як приклад можемо навести також багатотисячний мітинг в м. Маріуполь 4.11.2012 під гаслом «СТОП СМОГ!». Цікавим є саме той факт, що інформація про мітинг поширювалася головним чином саме через Соціальні мережі. Так, ВКонтакте було створено декілька груп і сторінок, присвячених події (наприклад: <http://vk.com/stopsmog>, в якій учасників 8566). Станом на 5.11.2012 активістами було нараховано 13000 підписів (при населенні у 485 783 жителів) під зверненням учасників мітингу до влади із закликом змінити екологічну ситуацію в м. Маріуполі. По завершенню мітингу можливість поставити підпис надається і у мережі Інтернет. Того ж і наступного дня після проведення мітингу фото і відео було поширено як в Соціальних мережах, так і на сайтах всеукраїнських телевізійних каналів, не зважаючи на те, що жоден всеукраїнський телеканал не відправив на мітинг своїх операторів й кореспондентів

(<http://ictv.ua/ua/index/view-media/id/24037> – ICTV;
<http://podrobnosti.ua/videoarchive/2012/11/05/4469.html> - Інтер). Звичайно, сюжети про мітинг показало і місцеве маріупольське телебачення, хоча сюжети відрізнялися: на МТВ була подана коротка інформація, тоді як на ТВ-7 – повноцінний сюжет: http://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=KeNcOCm1Wag – станом на 05.11.2012 920 переглядів на Youtube. Майже відразу після проведення мітингу на Youtube з'явилося декілька відеороликів, присвячених власне проведенню мітингу (напр. http://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=7qRIZISLPGM – 05.11.2012 2579 переглядів і http://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=eIgBYVm_WhM – 05.11.2012 2823 перегляди) та відповіді на протест громадян міського голови (напр. http://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=CLOOW9arv1A – 05.11.2012 367 переглядів).

Про «бойове застосування» соціальних мереж – перш за все, Facebook і Twitter – під час арабських бунтів сьогодні відомо досить багато. Однак ключова їх особливість – вдалий вивід багатотисячних мас народу «з віртуалу «під гусениці танків» – до сих пір є погано вивченою.

Твіттереволюція стає успішною в тому випадку, коли об'єднуються позитивні властивості пасивної мережевої, чітко не структурованої багатотисячної спільноти громадян, які мають доступ до пропагандистських ресурсів Мережі, - і нечисленних згуртованих ієрархічних напівпідпільних «вуличних організацій», що використовують Інтернет для оргроботи та координації. На наших очах блоги як нові ЗМІ та блогсфера як нова соціальна реальність перетворюються в ефективні інструменти впливу на свідомість цілих народів [3]. Світ віртуальний стає для сучасних користувачів все більш реальним. І саме за увагу мешканців глобальної мережі ведеться боротьба тепер. Користувачам пропонується надвеликої обсяг інформації у вигляді новин, книг, фільмів, музики... І вже в залежності від самого користувача – його переконань, освіченості та інтересів – він вибирає сенсаційність або якість представленого інформаційного продукту. У будь-якому випадку йде боротьба за аудиторію – тепер на просторах Інтернету.

Література

1. Почепцов Г.Г. Від Facebook'у і гламуру до WikiLeaks: медіакомунікації / Г. Г. Почепцов. – К.: Спадщина, 2012. – 464 с.
2. Почепцов Г. Г. Україна та її інформаційне майбутнє [Електронний ресурс] / Г. Г. Почепцов // mediasapiens. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/4474>
3. Тукмаков Д. Твіттереволюції [Електронний ресурс] / Д. Тукмаков // Завтра. – Режим доступу: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/11/909/51.html>

УДК 070(477)“196/198” (043)

Мельникова О. С., асистент

ДИСИДЕНТСЬКА КОМУНІКАЦІЯ В КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

У 1960-80-х рр. в Радянській Україні набуло популярності поширення художньої літератури, альманахів, журналів, антологій дисидентського руху, звернень, заяв та інших документів. Українська нелегальна преса, яка не мала чіткої періодичності, поширювалася стихійно і повідомляла української громадськості, як на території УРСР, так і за кордоном про порушення прав людини в Радянському Союзі, створення національно-визвольного та правозахисного руху, репресії творчої та наукової інтелігенції і т. д. Серед дисидентських комунікацій також були самвидав, нелегальне радіомовлення станцій «Свобода», «Голос Америки», організація заборонених арт-виставок, театральних вистав, клубів (Клуб творчої молоді в Києві), «кухонні» розмови.

Вивчення альтернативних джерел інформації в суспільному житті є актуальним, допомагає знайти відповіді на ряд питань: значення альтернативних потоків інформації в державі і суспільстві, їх вплив на культуру, зміна системи цінностей, ідей і т.д.; ролі людини як медіа та проблеми розширення кола одержувачів альтернативної інформації.

Дисидентську комунікацію як форму інакомислення досліджували науковці з різних галузей знань: історії, філософії, літературознавства, мовознавства, психології, суспільствознавства, політології, культурології, журналістикознавства. Зокрема, проблему інакомислення розглядали А. Грамши, Г. Лукач, Т. Адорно, М. Хоркхаймер, Г. Маркузе, Р. Барт, М. Фуко, Р. Мертон, А. Турен, Е. Ноель-Нойман, Х. Арент, Ю. Хабермас, А. Гоулднер, С. Давидов, І. Суслов. Історики також приділяли увагу комунікації в контексті дисидентського руху: Л. Алексєєва, І. Майстренко, І. Клейнер, Б. Кравченко, І. Лисяк-Рудницький, В. Баран, Ю. Зайцев, Г. Касьянов, А. Русначенко, О. Бажан, Б. Захаров, В. Деревінський. Самвидавню активність досліджували А. Блюм, О. Струкова, С. Ушакін, О. Обертас, вплив іноземних радіопередач та їх «глушіння» – Т. Горяєва, І. Утехін, Е. Фінкельштейн, особливості альтернативних медіа – Л. Тимофєєва, О. Струкова, І. Брага, С. Гришина.

Проте існує потреба розглянути дисидентську комунікацію в культурному просторі на прикладі УРСР. Об'єктом виступають засоби дисидентської комунікації як самвидавні видання («Український вісник», «Свшан-зілля», «Пороги», «Кафедра»), що друкували інформаційні повідомлення, публіцистичні виступи, художні твори, правозахисні документи тощо. Відповідно предметом дослідження є особливості дисидентської комунікації як альтернативного джерела інформації у культурному просторі Радянської України (1960—1980-і рр.).

Метою дослідження є визначення взаємовпливу домінантної та альтернативної культур та ролі комунікації в цьому. Поставлена мета передбачає вирішення наступних завдань:

- дослідити умови створення та функціонування дисидентської комунікації;
- розглянути зв'язки між авторами самвидаву, митцями та представниками влади;
- проаналізувати новітні дослідження з впливу інакомислення на культурний простір.

Причини, які вплинули на формування дисидентського руху в УРСР, формувалися за допомоги: внутрішніх переконань, які з'являлися в результаті сімейних чи дружніх переконань, західної підтримки, тиску радянської системи, роботи КДБ по створенню власних агентів в цьому середовищі [3, с. 385]. Обговорення соціально-політичних проблем перейшло в приватно-публічну сферу, де й зародилося дисидентство як соціальне і культурне явище.

А. Грамши писав про втрату державної гегемонії як процесу зміни громадської думки та свідомості кожного громадянина, трансформації його світу символів, культурної основи суспільства, на чому основана колективна воля до збереження порядку. Тому інтелігенція є головним фактором в установленні та підриванні гегемонії, адже саме представники інтелігенції створюють та поширюють в суспільстві ідеології [2].

Л. Альтюссер виділяв репресивний та ідеологічний апарати державного управління. Тільки в першому варіанті в основі лежить насилля, то в другому – ідеологія. Ці два компоненти є обов'язковими у будь-якому типі апарату. У радянському тоталітарному суспільстві домінував перший тип управління [1].

Також на дисидентських рух в Радянській Україні вплинули хвилі студентських художньо-політичних виступів у Франції 1968 року. Ідеологічною основою послуговували ідеї твору «Суспільство спектаклю» Гі Дебора, зокрема «революція повсякденному житті», в результаті чого людина повинна звільнитися від контролю та примусу.

Заборонені культурні витвори українських дисидентів функціонували як альтернатива домінуючій моделі радянської культури. Вони реалізували контркультуру. Влада в тоталітарних країнах завжди боролася з такими альтернативними потоками за

допомоги цензури, репресій, щоб стримати заборонені типи текстів, витворів мистецтва від поширення.

Захист української мови та культури, боротьба за громадянські свободи і права, національна політика СРСР були основними темами самвидаву зокрема. Усні виступи, промови, доповіді дисидентів з'являлися у рукописах, фотовідбитках, магнітофонному записі. Також стали популярні протестні звернення, клопотання, заяви, відкриті листи як «усний» самвидав. Публіцистика існувала у вигляді правозахисних документів, самвидавних книг І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», В. Чорновола «Лихо з розуму (портрети 20 «злочинців»)», «Правосуддя чи рецидиви терору?», «Хроніка таборових буднів», Є. Сверстюка «З приводу процесу над Погружальським», полемічних есеїв («Серед снігів», «Хроніка опору», «Мойсей і Датан») В. Мороза.

У Радянському Союзі не всі виступи дисидентів заборонялися, хоча відбувалися масові арешти української інтелігенції. Третій етап існування самвидаву (1965—1972) як провідної форми альтернативної культури відбувся, коли почалися арешти авторів, видавців, організаторів, поширювачів самвидавних видань. Усі отримали строки позбавлення волі за ст. 62 ч.1 КК УРСР (антирадянська агітація та пропаганда). Після «хрущовської відлиги» з приходом до влади Л. Брежнєва частина української інтелігенції стала співпрацювати з владними структурами, а інша частина продовжувала протистояти тоталітарному режимові. У цей час набирають обертів національно-визвольний та правозахисний рухи в Україні. Ще одна особливість дисидентів Радянської України, що вони створювали свої осередки (наприклад, Клуб Творчої Молоді), де породжувався та існував свій інформаційний простір, де акцентувалося на проблемах, що не висвітлювалися офіційною пресою, та героях самвидавних творів (репресовані, політичні в'язні, заборонені автори).

У другій половині вісімдесятих років радянське суспільство стало готовим до значеннєвих змін в економіці, соціальній та духовній сферах республік, що прискорило процес розвалу СРСР. Політика М. Горбачова проголосила, що в країні повинна бути лібералізація суспільно-політичного життя, так звана “гласність”, яка дала поштовх для розвитку свободи слова. Влада була змушена відмінити цензуру, після чого в республіках з'явилося багато нелегальних видань, газет, журналів, які за законом не переслідувалися. Припинили “глушіння” закордонних радіостанцій. Таким чином, населення отримало більш інформації і робило висновки щодо подій суспільно-політичного життя. Тому наприкінці вісімдесятих років почали з'являтися політичні сили, які стали опонентами правлячій партії. Розв'язанню національних, культурних проблем у реформаторській програмі М. Горбачова відводилося останнє місце, що обурювало українську інтелігенцію. Питання русифікації набуло свого апогею. Під тиском громадськості у жовтні 1989 р. Верховна Рада УРСР прийняла закон “Про мови в Українській РСР”. А всеукраїнське добровільне історико-просвітницьке товариство “Меморіал” з ініціативи Вячеслава Чорновола, який був співголовою організації, накреслило широке поле “білих плям” в українській історії та плани якнайшвидшого їх “заповнення”.

Дисиденти крім нових підходів в літературі, мистецтві, критиці, несли й нові знання, адже період перебудови тлумачать як інформаційний потік раніше заборонених знань, особливо, за національною тематикою. Заборонялася негативна інформація про СРСР та її базові цінності. «Заборона іде завжди поруч з тиражуванням потрібної інформації, яка стає обов'язковою за допомогою всіх інститутів суспільства. Джерелами тиражування стають освіта, наука, мистецтво. Цікаво й те, що всі вони говорять про те саме, тільки роблять це за допомогою власних методів» [4, с. 119].

Освіта, наука, театр, кіно, молодіжні клуби поширювали потрібну суспільству інформацію. Якщо офіційна модель культури трансформується спочатку у віртуальному та інформаційному середовищі, згодом переходить у фізичний простір у вигляді різноманітних пам'ятників, то заборонені знання зберігаються тільки у її носіїв. Під час перебудови така дисидентська комунікація набуває популярності, інформація

переводиться зі статусу забороненої до відомої, відкриваються нові імена українських митців.

Література

1. Альтюссер Л. Идеология и идеологические аппараты государства (заметки для исследования)/ Л. Альтюссер. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intelros.ru/readroom/nz/neprikosnovennyj-zapas-77-32011/10296-ideologiya-i-ideologicheskie-apparaty-gosudarstva-zametki-dlya-issledovaniya.html>
2. Грамши А. Тюремные тетради / А. Грамши. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eot.su/node/5638>
3. Почепцов Г. Від Facebook'у и гламуру до WikiLeaks: медіа комунікації / Г. Г. Почепцов. – К.: Спадщина, 2012. – 464 с.
4. Почепцов Г. Контроль над розумом / Г. Г. Почепцов. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2012. – 350 с.

УДК 81'373.612.2:070.41(043)

Орехов В.В., кандидат філологічних наук

ПРИЙОМИ ЕКСПРЕСИВНОГО СИНТАКСИСУ В ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ

Дискурс являє собою тип комунікативної діяльності, зв'язний текст в його актуалізованому вияві. Поняття «дискурс» по-різному тлумачиться дослідниками з огляду на те, які саме вияви комунікації беруться за основу в кожному конкретному випадку. Так, дискурс іноді розглядається як комунікація у межах певних каналів (візуальний, слуховий, тактильний), як носій різних типів інформації в комунікації (раціональної, духовної), як функціональний стиль, як різновид функціонального стилю, його реалізація в різних сферах спілкування (юридичний, судовий, газетний, радіодискурс і т. д.), як жанр художньої літератури тощо [1, 137]. Кожен дискурс утворюється з метою реалізації певних комунікативних завдань.

Вибір конкретного засобу реалізації комунікативного завдання чи низки комунікативних завдань, наявних у дискурсі, значною мірою обумовлюється, по-перше, комунікативною стратегією, яка реалізується (проінформувати про певну подію, ситуацію; переконати аудиторію; вразити, епатувати аудиторію тощо), і по-друге – жанровими особливостями цього дискурсу.

Однією з найважливіших функцій, що виконується творами публіцистичного стилю, є вплив на адресата, на його ставлення до тих чи інших фактів, подій, явищ навколишньої дійсності, й ефективність такого впливу значною мірою залежить від експресивності публіцистичного твору, його здатності викликати необхідні емоції, зачепити відповідні почуття. Саме експресивність нерідко виступає вирішальним чинником у реалізації таких його визначальних функцій, як привернення уваги читача до інформації, викликання зацікавленості нею, творення власної точки зору щодо об'єкту інформування тощо.

Відомо, що створення експресивного забарвлення тексту може відбуватися на різних рівнях його організації: лексичному, синтаксичному, графічному тощо, і одним з найефективніших засобів експресії публіцистичного тексту на рівні його структурно-синтаксичної організації є використання в ньому прийомів експресивного синтаксису.

Термін „експресивний синтаксис” виник лише в 60-і рр. ХХ ст. Одиницями експресивного синтаксису постають розчленовані структури, тобто спеціально вичленовані з одного речення два або більше нарізно оформлених висловлення, причому це не є відхиленням або граматичною помилкою, а цілком мовновживаними змінами в граматичній будові речення. Розчленованість конструкцій, виражена на аркуші структурно-логічними розділовими знаками, є тією базою, на основі якої виникає експресивний синтаксис і експресивна пунктуація. Загальним явищем для сучасного публіцистичного стилю в усіх його жанрових різновидах стало все зростаюче його

зближення з розмовним мовленням і, відповідно, вживання розчленованих експресивних конструкцій, що свідчить одночасно про зростаючу роль пунктуації, що відбиває розчленовування на аркуші. А.Д. Швейцер зазначає дві причини, що лежать в основі експресивності текстів ЗМІ: прагнення до ідеологічного впливу для формування суспільної думки й прагнення зробити продукцію ЗМІ яскравою, помітною й привабливою (і, отже, продаваною). В.Г. Костомаров також зв'язує експресивність газетних текстів саме з функцією переконання, впливу, що сполучається з емоційними елементами [3, с. 7].

Останнім часом науковці активно досліджують функціонування розчленованих структур в українській, російській, чеській, англійській, німецькій та інших мовах, проте й досі немає усталеного погляду на структурно-семантичну організацію та функціональне навантаження конструкцій експресивного синтаксису. Розчленовані конструкції утворюють відкритий ряд: традиційно до них зараховують парцеляцію, приєднування, сегментацію, лексичний повтор із синтаксичним поширенням, ланцюжки номінативних речень, вставні та вставлені структури тощо [2].

Одними з найуживаніших експресивних конструкцій такого типу є парцеляція та приєднування. Якщо при парцеляції відбувається розрив цілісної структури на окремі складники, які внаслідок цього набувають актуалізації, то при приєднуванні має місце передусім додавання до основного висловлення компонентів, що вміщують певну додаткову, уточнюючу інформацію стосовно базового речення:

Ми прагнули довести, що для самотніх, стомлених від перипетій нинішнього життя пенсіонерів можна створити теплий, комфортний, затишний спільний дім. І що наша держава, яку нині часто сварять, здатна підтримати, виділити кошти, й надати безоплатну допомогу, — зауважує начальник районного управління праці і соцзахисту населення (Голос України. — 2009. — № 94).

[Адже ще наприкінці минулого року на сьомому саміті Україна-ЄС Сільвіо Берлусконі зауважив про можливість абсолютної інтеграції України до Євросоюзу.] Та й у посланні "Розширена Європа" зазначається, що "будь-яка європейська держава може подати заяву про вступ до Європейського Союзу" (Політика і культура. — 2004. — № 9).

Близькою до приєднування є інша експресивна конструкція – лексичний повтор із синтаксичним поширенням. Повторення частини базового речення слугує для акцентуації на ньому особливої уваги, підкреслення її значимості:

[Я мрію про Україну, яка стане регіональним лідером, яка, як і колись, своїми чорноземами годуватиме світ.] Про Україну, якою ми будемо пишатися (Урядовий кур'єр. — 2004. — №1).

Нам шкода, наголошується у заяві, що Президент, який хизується своїм сільським походженням, своїми діями так відверто зневажає мільйони українських селян. Нам шкода і тих голів облдержадміністрацій, які вимушені "брати під козирьок" всі вказівки Віктора Ющенка, не думаючи ані про реальний стан справ у своїх областях, ані навіть про власне політичне майбутнє (Урядовий кур'єр. — 2009. — № 90).

Слід зазначити, що експресивні конструкції (називний теми, номінативні, питальні, парцельовані конструкції і т.д.) зустрічаються не лише у текстовій частині газетного політичного дискурсу, а й у заголовках:

«Пташиний» грип: чи загрожує він людині? (Демократична Україна. — 2008. — № 12); Алчевськ. Льодовиковий період (Дзеркало тижня. — 2006. — № 4); Юрій Луценко — бешкетник? (Демократична Україна. — 2009. — № 17); Європарламент засідав... У Черкасах (Урядовий Кур'єр. — 2009. — 90).

Заголовок слугує не лише для називання матеріалу, не тільки для виконання в ньому інтегрувальної функції, коли заголовок «пронизує» весь текст, зв'язує його початок і кінець, семантично змінюючись при цьому, а й для привернення уваги до самого тексту, підкреслення актуальності, важливості вміщеної в ньому інформації. Адже досягнення

всіх інших комунікативних завдань дискурсу можливе лише після залучення адресата, переконання його в цінності вміщеної в дискурсі інформації.

Отже, засоби експресивного синтаксису є потужним засобом привернення уваги, зацікавлення адресата інформації і, в кінцевому результаті, – впливу на аудиторію.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 342 с.
2. Загнітко А. П. Сучасний політичний газетний дискурс: риторика і синтаксис / А. П. Загнітко // Донецький вісник наукового товариства ім. Шевченка. Мова. Т. 16. – Донецьк: УКЦ, 2007. – С. 108 – 118.
3. Чокою А. М. Роль эмоционально-экспрессивных средств в современном политическом газетном тексте (на материале метафоры и прецедентных языковых единиц): автореф. дис. на соискание ученой степени канд. фил. наук / А. М. Чокою. – М., 2007. – 18 с.

УДК 654.197:792.09(043)

Попова В.В., асистент

ТАЛАНТ-ШОУ ЯК СУБ'ЄКТ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ

Однією з сучасних ознак медіа-контексту є його розважальний характер. На телебаченні роль шоу на найрізноманітніші теми (від політики та економіки до життя домашніх тварин) є іноді головною для визначення рейтингу, рекламних впливів, і саме вони дуже часто впливають на зміст та форму навіть новинних передач (В. Бабенко вживає поняття *інфо-розваги* – коли документальні розповіді медійники розширюють видовищністю, драматизмом та, зазвичай, доповнюють свої тексти сенсаційністю чи пікантністю» [1]).

«Наймасовіші та найрейтинговіші шоу» [1] на сучасному телебаченні виступають у форматі шоу талантів – «телепередача, в якій кожен охочий незалежно від віку чи фаху, може продемонструвати свої унікальні здібності – заспівати, станцювати, показати спритний трюк, володіння музичним інструментом тощо» [4]. Зазвичай більшість учасників таких програм є аматорами, оцінюють їх виступи судді та глядачі (шляхом голосування), а найкращий отримує грошовий чи якийсь інший приз. Концепції більшості талант-шоу не є власним продуктом медіа-корпорацій, а закуповуються за кордоном та адаптуються до реалій української дійсності. Популярності подібних телепроектів сприяють такі чинники, як видовищність, драматичність, ефект причетності глядача до вирішення результатів (голосування), демократичність (рівні можливості для кожного), широка інформаційна позателевізійна інфраструктура (сайти проектів, висвітлення в ЗМК, диски тощо).

Талант-шоу як жанр телевізійних програм досліджений мало. Детальна історія розвитку жанру в Україні та за кордоном представлена у спецпроекті Media Resources Management для «Телекритики» [3], елементи теорії жанру надають В. Бабенко з позицій видовищних комунікацій [1] та Т. Самая – з позицій розвитку естрадного мистецтва [5].

Проблема популяризації професійного іміджу за допомогою талант-шоу досі розглянута не була, що і визначає актуальність даного дослідження та його мету – охарактеризувати телепередачі зазначеного жанру як суб'єкта формування професійного іміджу. Ми спробували класифікувати та описати талант-шоу, представлені в сучасному телевізійному просторі України та дати характеристику їх можливостей щодо популяризації певного фаху, що і виступає як головні завдання. Зробити це вирішено за допомогою описового та порівняльного методів, методів синхронного, структурно-функціонального аналізу.

Піонером жанру в Україні офіційно вважається телеканал «1+1» з шоу «Танці з зірками», проте ознаки подібного формату можна зустріти у телепрограмах «Інтеру», що з'явилися раніше («Караоке на майдані» та «Шанс»). Історія сучасного українського телепростору (розглянуто 20 найрейтинговіших телеканалів станом на жовтень 2012 року за версією ресурсу «Медіа-бізнес» [5]) налічує близько 20 шоу талантів (деякі мають декілька сезонів). Усі їх можна класифікувати за професійним спрямуванням:

1. універсальні – «Україна має талант» («СТБ»), «Україна сльозам не вірить» («Новий канал») – презентують різні таланти учасників шоу (спортивні, вокальні, танцювальні тощо);

2. танцювальні – «Танцюють всі» («СТБ»), «Танці з зірками», «Танцюю для тебе» («1+1»), «Майданс» («Інтер») - учасники змагаються у хореографії, при чому провадиться активна пропаганда різних стилів танцю, активно популяризуються класика жанру;

3. вокальні – «Голос країни», «Голос діти», «Зірка + зірка» («1+1»), «Х-фактор», «Караоке на майдані» («СТБ»), «Народна зірка» (ТРК «Україна»), «Шоу№1», «Шанс», «Зірковий дует» («Інтер»), «Фабрика» («Новий канал») - їх найбільше. Слід зазначити, що окрім конкретних професій шоу (співак, танцівник, кулінар) у подібних проектах створюється також імідж професії продюсерів;

4. кулінарні – «Майстер-Шеф», «Кулінарна династія» («СТБ»), «Найкращий кухар на селі», «Гості на порозі» (ТРК «Україна») – новий для України формат, що популяризує професію кулінара, кухаря;

5. гумористичні – «Розсміши коміка» («1+1»), «Велика різниця» в Одесі» («Інтер»);

6. менеджер-шоу – «Альо, директор» (ТЕТ) - цей різновид представлений поки єдиним проектом на телеканалі «ТЕТ», де на очах у глядачів співачка С. Лобода обирає собі менеджера.

Засобами створення іміджу відповідного фаху в ефірі телевізійних талант-шоу є наступні:

- поетапне становлення «зірки», показ процесу тренувань, успіхів та невдач, що формує реальну картину професійного життя;

- видовищність та драматизм шоу (оформлення сцени, зовнішній вигляд учасників, показ глядачів із залу), що створює яскравий образ успіху, багатства, здійсненої мрії;

- участь відомих тренерів, суддів, продюсерів – представників відповідного фаху, які є реальними професіоналами у своїй справі, показують яскраві майстер-класи та демонструють справжню професійну майстерність;

- акцент на реальній професії учасника, адже танцівники чи співаки на екрані можуть в реальному житті бути слюсарями, секретарями тощо. Подібні акценти, з одного боку, покращують імідж реальної професії учасника, з іншого – увиразнюють фах програми, показуючи його універсальність.

Тож, можна зробити висновок, що талант-шоу як жанр телевізійного контенту відіграє важливу роль у популяризації відповідного фаху серед широких верств населення. І хоча формат розважальної програми дещо спрощує погляд на представників фаху, деформує сам процес його здобуття, подібне представлення професій у телепросторі є одним із дієвих засобів формування їх іміджу.

Література

1. Бабенко В. Видовищні комунікації: методи та форми взаємодії, естетична норма видовищності / Вікторія Бабенко [Електронний ресурс] // Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика. – 2011. – Вип. 34. – С. 4–13. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/faculty/jur/publications/visnyk34/Visnyk%2034_P4_01_Babenko.pdf

2. Медиабизнес: ежедневная информационно-аналитическая онлайн-газета [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mediabusiness.com.ua/content/view/10353/106/lang.ru/&lang=ru>

3. Талант – на сцену: спецпроект Media Resources Management для «Телекритики» [Електронний ресурс]. – Телекритика. – 28.01.2010. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/mrm/2010-01-28/50730>

4. Талант-шоу: матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Талант-шоу>

5. Самая Т. В. Базові засади естрадного мистецтва [Електронний ресурс] / Т. В. Самая // Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць. – Вип. 21. – К.: Міленіум, 2012. – 298 с. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/mz/2012_21/33.pdf

УДК 654. 95(477.62-2):61(043)

Собокар І. І., асистент

ПРИНЦИПИ СТВОРЕННЯ АВТОРСЬКОЇ ПРОГРАМИ МЕДИЧНОЇ ТЕМАТИКИ НА РАДІО

Одним із головних завоювань нашого часу, наряду з відміною цензури, стало розкріпачення особистості. Робота засобів масової комунікації в нових умовах свободи слова була важлива як для аудиторії, так і для самих журналістів.

Яскравим проявом цих умов і стали авторські програми. Їх профілі були обумовлені різноманітністю функціональних особливостей, інтересів слухачів та особистісних якостей журналістів, які отримали право на повне розпорядження матеріалом в ефірі, можливість різноманітних контактів зі своїми слухачами й власного самовираження [2, с.142].

Основні переваги радіо пов'язані з його великою, порівняно з телебаченням, оперативністю й доступністю, практично безмежним розповсюдженням, а також з технічною простотою та дешевизною виробничого процесу. Однак, необхідно зауважити, що з розвитком науково-технічного прогресу відмінності, пов'язані з оперативністю та доступністю все більш стираються. Виразальні засоби радіожурналістики – живий голос, шуми, музика – володіють високим потенціалом достовірності й образності у передачі реальних подій.

Нашою метою є визначення чинників функціонування авторської програми медичного типу у радіоефірі, розгляд подібної тематики на прикладах інших ЗМІ. Актуальність теми полягає в тому, що на даному етапі розвитку сучасного суспільства набувають наявного поширення різні види хвороб, боротьба з якими повинна посідати головне місце у соціальних планах нашої держави. Тому таке явище як авторська радіопрограма медичного спрямування дуже необхідне й корисне для широкого кола населення. Це обумовлюється тим, що вона виконує ряд функцій, які сприяють обізнаності та видужуванню людей, які вчасно зайнялися лікуванням. Місцями розміщення цієї програми, у першу чергу, є засоби масової інформації, які впливають своєю діяльністю на свідомість суспільства і тому становлять собою його структурну складову. Тому доцільно розміщувати цю передачу саме на радіо, адже цей засіб масової інформації є найпоширенішим й більш доступним для значної кількості населення.

З появою в жанровій системі телебачення та радіомовлення такого своєрідного жанру як авторська програма відбулося помітне розкріпачення особистості журналіста, який, все ж таки перебуваючи в певних рамках, міг доносити людям те, що мав на меті розповісти.

Кожна програма повинна виконувати певні функції та мати чітко окреслену мету й тему, які б допомагали у подальшому процесі її створення. Сам цей процес є надто важким і суто творчим, у більшості випадків, виключно індивідуальний, адже автор відповідає за все: матеріал, музичне та звукове оформлення [1, с.189].

Перше, на що повинна бути спрямована програма, - це задоволення запитів слухачів, їх інтересів, в результаті чого виникає можливість одночасно стати завойовником їх

дорогоцінної довіри, сформувати або знайти власну аудиторію, яка стала дещо критичною в своїх оцінках, перейшла від сухого теоретизування подій до конкретної їх характеристики та висловлювання власної точки зору з приводу них.

Все це досягається завдяки наявності в журналіста, який веде власну програму, певного ряду якостей та вмінь, що допомагають як у збиранні необхідної інформації для передачі, так і в момент запису програми, тут йдеться мова про майстерне поводження перед мікрофоном та в прямому ефірі. Також для ведучого якоїсь конкретної тематичної програми повинно мати вагу поняття про компетентність.

Оскільки засоби масової комунікації становлять собою невід'ємну частину життя людини й своєю безпосередньою діяльністю певним чином впливають на нього, то пропагування здорового образу життя через них повинно стати одним із головних завдань нашої держави. Тому що на тлі розповсюдження різноманітних хвороб, різко стає помітним зменшення кількості населення країни від них [3, с.112].

Ряд українських теле- та радіоканалів вже активно працюють в цьому напрямку, випускаючи програми медичного спрямування. Серед радіопрограм - «Ваше здоров'я» на «Українському радіо», «Виміри життя. Здоров'я» на радіо «Ера» та «Алло, лікарю!», що транслюється на радіо «Промінь». Приклади телепрограм - «Справжні лікарі» на 1+1 та на місцевому рівні – «Позвоните доктору» на МТБ.

Гарантом ефективної людської праці виступає саме здоров'я, яке є також однією з необхідних і найважливіших умов активного, творчого й повноцінного життя людини в суспільстві. Його нестаток призводить до погіршення не тільки організму самої людини, але й соціально-економічної сфери країни. Через це інформація про здоров'я, умови його підтримки та зберігання, повинна посідати одне з головних місць у системі інформаційного простору. Тим паче, що у наш час різко є помітним загальне погіршення здоров'я українців, котре підтверджується щорічною медичною статистикою, яка фіксує зростання захворюваності та збільшення числа інвалідів, що, в свою чергу, згубно відбивається на демографічній ситуації в цілому.

Для збереження здоров'я українського населення необхідна наявність конкретної програми по формуванню загальної культури здоров'я, яка б досягалася як профілактичними, так і власне лікувальними заходами на основі методів традиційної та нетрадиційної медицини.

Література

1. Гоян О. Я. Основи радіожурналістики і радіо менеджменту: Підручник /О.Я. Гоян – 2-ге вид., допов. – К.: Веселка, 2004. – 245 с.
2. Смирнов В. В. Формы вещания. Функции, типология, структура радиопрограмм: Учеб. пособие / В.В.Смирнов – М.: Аспект – Пресс, 2002. – 203 с.
3. Социология журналистики / под ред. Е. П. Прохорова. – М.: Московский Университет, 1981. – 232 с.

УДК 654197: 929 (043)

Ятчук О.М., старший викладач

ОГЛЯД ТЕХНОЛОГІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ З ГЛЯДАЧЕМ НА ПРИКЛАДІ ПРОГРАМ ТЕЛЕКАНАЛУ «МАРІУПОЛЬСЬКЕ ТЕЛЕБАЧЕННЯ»

Як що умовно поділити можливість взаємодії глядача та телевізійників за способом комунікації, то ми побачимо, що глядачі МТБ частіше за все – телефонували у ТРО, приходили до редакції, писали листи, спілкувалися за допомогою інтернет комунікації.

Листування використовували, коли проводилися різні конкурси за відповідями у листах, чи коли потрібно було зібрати конкурсні роботи (наприклад, під час дитячого конкурсу малюнків, до Дня перемоги у 2011 році), чи коли глядачі не мали можливість

зателефонувати чи особисто прийти на телеканал. Також у листах могли бути особисті звернення до окремих персоналій, рецензування окремих телепродуктів.

Особисті звернення і досить залишаються актуальними – глядачі звертаються по допомогу, приходять з проханням провести журналістське розслідування (на цьому навіть спеціалізуються програми публіцистичного відділу телеканала – «Юридический вопрос» та «Мы и город»).

Але цей засіб комунікації не є головним для підтримування зв'язку з виробником продукції. Найпоширеніше виглядає використання телефонних зв'язків.

Телефонна комунікація використовувалася під час прямого ефіру, потім під час опитування. Також за телефоном у редакцію зверталися глядачі з проханням допомогти привернути увагу владних структур до проблем (юридичного, комунального чи соціального характеру), зверталися з критикою чи пропозиціями.

Новою формою комунікації стає використання системи інтерактивного голосування, що фіксувала вхідні дзвінки за трьома номерами телефонів та дозволяла створювати прості опитування [1]. Подібна форма опосередкованої взаємодії з глядачем була унікальною для місцевого телепростору. Для опитування її використовували у програмах «События недели», «Мы и город», «М plus».

Але, як що після появи цієї системи усі активно залучали результати такого телефонного опитування і глядачі телефонували, то з часом кількість дзвінків поступово зменшувалася. Для цього були наступні причини: теми опитувань, що залишали глядача байдужим, часті використання цієї системи зробили цю технічну особливість ефіра звичайною, можливо, зменшення самої аудиторії програм у певні моменти використання плати і як наслідки – зменшення кількості дзвінків.

Крім того, молодіжна програма використовувала можливості програми з відеодзвінком skype. Це робить можливим будь який коментар не залежно від територіального розташування інтерв'юєра, єдина умова для якого бути перед комп'ютером чи телефоном з підключенням до skype. Це безкоштовне програмне забезпечення, що вільно розповсюджується у мережі, дзвінки між абонентам skype безкоштовні, користувачі сплачують лише за використання доступу до інтернету провайдеру.

Так ведучі програми «М plus» з'єднувалися за допомогою цього програмного забезпечення з музикантами, музичними критиками, провідними фахівцями у громадському русі кіноклубів та інше (усі герої територіально під час прямого ефіру знаходилися у Харкові, Києві, Санкт-Петербурзі та інших містах).

Але для поширеного використання цього сервісу потрібне якісне зображення (якого ще не має), якісний зв'язок у мережі та технічні можливості використовувати додатково це зображення, як основну камеру під час прямого ефіру.

Крім того, під час телемарафона «Краще дітям» у 2010 році існував конкурс для користувачей інтернету, які мали можливість надіслати фотографії та отримати подарунок. Редакція у прямому ефірі перевіряла електронну пошту програми, та демонструвала фотографії. Усього було надіслано 15 листів.

Але це лише одиничні випадки використання інтернет мережі для взаємодії з глядачем. Причин у цьому декілька: основна аудиторія молодіжної програми – це підлітки, які активно цікавляться інтернетом, ці спроби додати до традиційної форми телепрограми нові сервіси лише експерименти, які керівництва телеканала розглядає можливими лише у молодіжних програмах, не розповсюдженість подіюних сервісів серед місцевих жителів, які і є аудиторією телеканала.

Література

1. Победоносцева І. Є. Телевізійний дискурс у культурному просторі постмодернізму : Дис... канд. мистецтвознавства: 17.00. / І. Є. Победоносцева. – К., 2004. – 198 с.

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

УДК 372.46(043)

Бойко О.В., кандидат педагогічних наук

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Вимога особистісно орієнтованої дошкільної освіти в Україні передбачає звернення до базових якостей особистості дошкільника, пов'язаних з реалізацією його потреби в активності, розв'язання завдань формування у дітей іншомовних умінь і навичок в умовах дошкільного навчального закладу. Мовленнєве виховання дітей, отже, є однією з найважливіших умов їх усебічного розвитку. Базовий компонент дошкільної освіти задекларує пріоритет розвитку особистості, що ідентифікується насамперед із реалізацією потреби дитини в активності [1].

Оволодіння іноземною мовою в дошкільному віці, на думку багатьох дослідників (Н. Басова, М. Безруких, В. Бухбіндер, У. Ванрайх, А. Гергель, О. Запорожець, О. Леонтьєв, В. Мухіна, Г. Палмер, В. Пенфільд, Д. Писарєв, В. Плахотник, Т. Полонська, Є. Протасова, Л. Роберт, Г. Рогова, С. Роман, Є. Тихєєва, Е. Хауген, О. Шахнарович, Т. Шкваріна та інші), є найбільш чутливим. Одним із завдань раннього навчання є формування у дошкільників елементарної комунікативної компетенції, мовленнєвої активності на основі засвоєння лінгвістичного матеріалу та сприяння їх загальному розумовому розвитку. У цьому контексті саме опанування іноземної мови кваліфікується як одна з умов активізації мовленнєвої діяльності дітей.

У вітчизняній та зарубіжній психолого-педагогічній літературі проблема активізації мовленнєвої діяльності досліджувалася в різних аспектах: дошкільна лінгводидактика (А. Богуш, Г. Леушина, О. Ушакова), культура мовлення (Н. Бабич, Б. Головин), мовленнєва діяльність (А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Дзюбишина-Мельник, Н. Зарубіна, К. Крутий, Т. Піроженко, Ф. Сохін, К. Стрюк); мовленнєва готовність дітей як лінгводидактична проблема (Л. Айдарова, А. Арушанова, А. Богуш, М. Вашуленко, Л. Журова, Г. Ніколайчук, Л. Калмикова, Ф. Сохін, Є. Струніна, О. Усова, О. Хорошковська); комунікативний підхід до розвитку мовлення дітей (Л. Айдарова, А. Богуш, М. Лісіна, А. Маркова, Т. Піроженко, Н. Шиліна); спілкування як основний різновид діяльності дошкільників (Д. Б. Ельконін, М. Лісіна). На думку А. Богуш, мовленнєва активність може трактуватися не лише як здібність суб'єкта до певного комунікативного акту висловлювання, а й як здатність розуміти мовлення іншого. Ці здібності залежать від ступеня володіння мовою та способів її вживання [2, с. 114].

Сучасні психолого-педагогічні дослідження свідчать про значні можливості дітей старшого дошкільного віку, особливий вплив навчання та виховання на всебічний розвиток особистості дитини, на чутливість цього віку до засвоєння іноземної мови. На думку багатьох дослідників (Ш. Амонашвілі, Л. Божович, С. Боднар, С. Будак, І. Гарамова, В. Гінзберг, С. Гоздецька, Р. Ісаєва, Н. Какушадзе-Мдинарадзе, В. Плахотник, Т. Полонська, О. Рейпольська, С. Соколовська, З. Футерман, О. Ханова, Т. Шкваріна, Т. Чистякова, Палмер, Рерські), досить легке опанування іноземної мови дітьми старшого дошкільного віку залежить від їх особистісних психофізіологічних особливостей.

Повноцінний розвиток мовлення дошкільника значною мірою залежить від ефективної його взаємодії з дорослим, що забезпечує гармонізацію психічного розвитку дитини, впливає на становлення її особистості (Л. Божович, Л. Виготський, О. Запорожець, Н. Карпинська, В. Котирло, С. Ладивір, Т. Піроженко, М. Попова, О. Соловйова та інші). Активізація мовленнєвої діяльності можлива за умови наявності в дитини потреби в емоційному спілкуванні з дорослими. Встановлення позитивного

емоційного контакту впливає на успішність та якість як активного, так і пасивного опанування мовлення дошкільниками.

Поява активного мовлення залежить також від своєчасного переходу дитини на новий рівень спілкування з дорослим. У зв'язку з цим виникає потреба в педагогічному стимулюванні пріоритетів дитини щодо спілкування з дорослим, у створенні спеціальних умов, зорієнтованих на активізацію мовленнєвої діяльності дошкільників [3, с. 41]. Відтак мовлення дорослого мусить бути інтонаційно виразним, – передбачати прискорення, уповільнення темпу, наявність логічних акцентів, посилення та послаблення голосу та ін. Неабияку роль відіграє тут і позитивне, уважне, доброзичливе ставлення до дітей. Словом, виразність мовлення дорослого значно стимулює мовленнєву активність дошкільника. Саме тому дорослий повинен зацікавлювати дитину, створюючи та моделюючи ситуації спілкування, використовуючи ігрові прийоми навчання задля формування мовленнєвої активності дошкільника, стимулювання його до вербальної комунікації.

Аналіз психолого-педагогічної й філософської літератури дає підстави твердити, що між мовленнєвою активністю та відповідною діяльністю, в межах якої вона формується, розвивається та виявляється, наявний діалектичний взаємозв'язок. Проблема актуалізується, коли йдеться про активізацію мовленнєвої діяльності саме у процесі вивчення старшими дошкільниками іноземної мови. Навчання іноземної мови в дошкільних навчальних закладах має на меті формування найпростіших навичок усного мовлення на основі засвоєного лінгвістичного матеріалу, а також сприяння загальному розумовому розвитку старших дошкільників. У теоретичних студіях мовленнєвий акт розглядається як чинник мовленнєвої діяльності. Він матиме місце за умови, коли виникне певна мовленнєва ситуація й орієнтування в ній. Принагідно зауважимо, що процеси формування мовленнєвих умінь в онтогенезі входять до об'єктної сфери педагогіки. Тому створення мовленнєвих ситуацій спілкування виступає однією з важливих умов формування мовленнєвої активності дітей дошкільного віку [3, с. 47].

Мовленнєва активність, як і будь-яка інша, спонукається системою мотивів, що служать для передачі певної інформації, можливості спілкування на вербальному рівні, пізнання оточуючого середовища, вираження емоційного ставлення до предметів і явищ та ін. Саме тому мовленнєва діяльність виникає тоді, коли необхідно розв'язати якесь немовленнєве завдання. Відповідно з'являється нагальна потреба в осмисленні нових завдань у сфері мовленнєвого розвитку старших дошкільників, створенні та реалізації таких педагогічних умов формування англомовної мовленнєвої активності старших дошкільників, як: комунікативна спрямованість процесу навчання; диференційовано-індивідуалізований підхід до навчання англійської мови; наявність позитивних емоційних стимулів навчання.

Як свідчить аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури, мовленнєва активність є одним із різновидів загальної активності, відображенням виникаючих у дитини потреб відповідно до конкретних ситуацій спілкування. Англомовна мовленнєва активність є відображенням потреб, що виникають у дитини відповідно до чинних проблемних завдань у змодельованих ситуаціях спілкування англійською мовою. Науково обґрунтовано педагогічні умови формування мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку в процесі навчання англійської мови, а саме: комунікативна спрямованість навчання англійської мови; диференційовано-індивідуалізований підхід до навчання англійської мови; наявність позитивних емоційних стимулів навчання.

До подальших напрямів дослідження відносимо: вивчення та розробку шляхів наступності в активізації мовленнєвої діяльності старших дошкільників і молодших школярів у процесі навчання англійської мови; використання інтерактивних методів активізації мовленнєвої діяльності дітей у процесі навчання іноземної мови в умовах дошкільного навчального закладу та родини.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К.: Ред. журн. «Дошкільне

виховання», 1999. – 47 с.

2. Богуш А.М. Методика навчання української мови в дошкільних закладах / А.М.Богуш. – К. : Вища шк., 1993. – 324 с.

3. Бойко О. Особливості формування мовленнєвої активності у дітей на заняттях з іноземної (англійської) мови / О.Бойко // Наукові записки Ніжин. Держ. ун-ту імені М.Гоголя : наук. журн. / за ред. Є.І.Коваленко. – Ніжин : НДУ, 2006. – С. 45-48.

УДК 371.133:372.47(043)

Брежнєва О. Г., кандидат педагогічних наук, доцент

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «МЕТОДИЧНЕ КЕРІВНИЦТВО ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНИМ РОЗВИТКОМ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ»

Сьогодні наголошується на необхідності підвищення якості підготовки керівних педагогічних кадрів, формуванні їхніх професійних умінь. Адже саме вміння у поєднанні зі здібностями виступають якісними показниками професіоналізму педагога - управлінця, що є безпосередньою умовою розвитку особистості вихователів, дітей, успішності навчально-виховного процесу в цілому. Сучасна вища педагогічна освіта відрізняється динамічністю, варіативністю, різноманіттям організаційних форм і методів навчання студентів. Змінюється зміст предметної підготовки, переосмислюються підходи до методичної підготовки педагогів, зокрема фахівців з дошкільної освіти. Тому підготовка сучасного менеджера дошкільної освіти, справжнього фахівця своєї справи, людини ерудованої, з широким кругозором має здійснюватися з використанням найновіших технологій, методик, вітчизняного та зарубіжного досвіду [3; 4].

У цьому контексті традиційна суб'єкт – об'єктна модель професійної підготовки студентів поступово втрачає свою актуальність, оскільки не створює повноцінних умов для активної педагогічної співпраці викладача і студента, не сприяє розвитку їхнього особистісного потенціалу. Крім того, за свідченням сучасних психологів (І.Бех, О.Л. Кононко, С.О.Ладивір, Т.О. Піроженко та ін.) відбулися суттєві зміни у особистості нинішньої дитини-дошкільника. Сучасні діти не схожі на дітей середини ХХ століття: розширився діапазон відмінностей дітей у мисленні, мовленні, процесах запам'ятовування і переробки інформації. Все це вимагає від практичних працівників вміння знаходити нові шляхи щодо стимулювання розвитку дошкільників, індивідуалізації та диференціації навчально-виховного процесу.

Особливої гостроти це питання набуває у логіко-математичному аспекті. Дійсно математика складна наука, глибоко логічна і точна. Математика завжди була невід'ємною і суттєвою складовою людської культури. Саме логіко-математична підготовка стимулює інтелектуальний розвиток, удосконалює орієнтацію у реальному житті, сприяє формуванню світогляду, є своєрідною фізкультурою для мозку, сприяє удосконаленню професійної підготовки педагогів. У визначеному контексті набувають зростаючого значення дисципліни фахової підготовки студентів спеціальності 7.01010101 Дошкільна освіта, освітньо-кваліфікаційного рівня «Спеціаліст». Серед таких дисциплін провідне місце займає навчальний курс «Методичне керівництво логіко-математичним розвитком дітей дошкільного віку». Означеному навчальному курсу у циклі дисциплін методичного спрямування належить особливе місце. Дисципліна викладається студентам, які на базі бакалавріату отримують кваліфікацію «менеджера дошкільної освіти», тобто готують себе до виконання обов'язків керівника, методиста з дошкільної освіти. Передбачається, що до моменту вивчення дисципліни студентами засвоєно зміст таких курсів, як загальна, дошкільна педагогіка, етнопедагогіка, основи наукових досліджень, історія педагогіки, вікова психологія, методика формування елементів математики у дітей дошкільного віку, психологія управління, менеджмент в освіті, управління в галузі дошкільної освіти тощо.

Важливим завданням викладача ВНЗ є не просто сформулювати знання студентів про форми і методи, засоби математичного розвитку дошкільників, ознайомити з вимогами програми з математики, навчити проектувати і проводити математичні заняття оновленого формату у відповідності до Базової програми «Я у Світі», тобто підготувати майбутніх методистів до роботи із вихователями [1]. Більш важливо - озброїти студентів - управлінців основами логіки, розумінням сутності логіко-математичної підготовки дітей, саме «логіко-математичної», а не суто «математичної». Потреба у цілеспрямованому формуванні логічних прийомів у процесі вивчення МФЕМ добре усвідомлюється викладачами, студентами і прогресивними педагогами-практиками. Як свідчить наш досвід, традиційна система роботи вихователів ДНЗ з формування елементарних математичних уявлень виявляється малоефективною щодо розвитку логічної сфери дітей, пошуку шляхів розв'язання різноманітних пізнавальних завдань. Результативність і цільність математичних занять в ДНЗ здебільшого оцінюються різноманітністю використаних на ньому методів і прийомів та обсягом навчального матеріалу. Крім того, вихователі часто не заохочують дітей до роздумів та логічного доведення своїх тверджень. Все це не спонукає дітей до міркувань, унеможливорює висловлювання власних думок. А відтак логіко - математичні поняття формуються у дошкільників недостатньо внаслідок репродуктивного навчання, коли педагоги-практики здебільшого дбають про обсяг знань, а не про логічну сферу.

Розв'язання цієї проблеми ми пов'язуємо не стільки з перепідготовкою діючих вихователів, скільки з перебудовою процесу логіко-математичної підготовки майбутніх фахівців на рівні вищого навчального закладу. Практика сьогодні потребує спеціаліста з новою свідомістю, нетрадиційним мисленням, здатного не просто вкласти у маленьку особистість суму знань, а забезпечити розвиток пізнавальної сфери, життєвої компетентності тощо.

Важливим компонентом моделі навчального процесу є індивідуальні творчі, практичні завдання, які входять до самостійної роботи студентів. Самостійна робота студента в курсі організації дослідно-експериментальної діяльності дітей дошкільного віку – це основний засіб оволодіння навчальним матеріалом під керівництвом викладача у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Навчальний час, відведений для цього визначається навчальним планом і залежить від загального обсягу годин, відведених для вивчення даної дисципліни [2].

Тематика самостійної роботи охоплює всю навчальну програму з зазначенням кількості годин, відведених на виконання кожної теми.

Творчі завдання трьох рівнів складності підготовлені у відповідності до вимог кредитно-трансферної системи організації навчання і забезпечують вільний вибір студентами завдань різного характеру. Перший рівень завдань (репродуктивний) реалізує вміння студентів відповідати на запитання репродуктивного характеру і доступні для всіх. Другий рівень (конструктивний) розширює і поглиблює знання, завдання вимагають аналізу, узагальнень, порівнянь, складання тез, умовиводів тощо. Третій рівень складності (творчий) містить завдання конструктивного, проєктивного характеру. За таких умов більшість студентів мали можливість проявити себе в опануванні матеріалом. Самостійність, свобода вибору завдань певного рівня вже на першому етапі сприяє активізації студента, підвищує його мотивацію.

Самостійна робота студентів у курсі методичне керівництво логіко-математичних розвитком дітей дошкільного віку є складовою фахової підготовки майбутніх спеціалістів – гуманітаріїв і становить 32 години (60 %) від загальної кількості за навчальним планом.

Під самостійною роботою ми розуміємо самостійне виконання студентами різного виду завдань у навчальний і поза навчальний час. Рівень виконання студентами самостійної роботи, творчих завдань залежить від наявності у них знань, вмінь та навичок роботи з методичною і науковою літературою.

Серед видів самостійної роботи у навчальному курсі виділені наступні: самостійне вивчення нового матеріалу з певної теми; розв'язання творчих завдань, педагогічних задач, підготовки до проведення навчальних ігор; практичні заняття; домашня підготовка, робота в бібліотеці з науковою, навчальною, методичною літературою; спостереження, дослідження, проведення самостійних спостережень у дошкільному навчальному закладі; виконання тестів, модульних контрольних робіт; підготовка рефератів, творчих робіт різних типів; самостійна робота в ході проведення лекцій, інших аудиторних занять; попереджувальні домашні завдання до лекцій, семінарських занять; індивідуальні завдання різного типу; підготовка методичних матеріалів; рецензування і анотування статей, наукової літератури певної проблематики; складання картотек, бібліографій тощо; аналіз матеріалів діагностичного характеру.

Система самостійної роботи з даного навчального курсу представляє собою єдиний комплекс до якого входять такі етапи: викладення матеріалу на лекції з самостійною роботою студентів на семінарських (практичних, лабораторних) заняттях, вдома та в бібліотеці.

Література

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». - К.: Світоч - 2009.- С.288-292.
2. Брежнева О.Г. Методичне керівництво логіко-математичним розвитком дітей дошкільного віку. Програма навчальної дисципліни (за вимогами кредитно-модульної системи організації навчального процесу)/ О.Г.Брежнева. - Маріуполь: МДУ, 2012.- 28 с.
3. Вазина Н.Я. Модульное обучение/ Н.Я. Вазина. - Горький, 1991.- 122с.
4. Нагаев В.М. Методика преподавания в высшей школе/ В.М. Нагаев. – К.: Центр учебной литературы, 2007.- 232с.
5. Хуторской А.В. Современная дидактика: Учебник для вузов/ А.В. Хуторской. - Спб: Питер, 2001.-544с.

УДК 373.21.025.3 (043)

Бухало О.Л., кандидат педагогічних наук

ВИХОВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У сучасних умовах розвитку суспільства великої уваги заслуговує емоційний світ дитини, як найбільш вразливий та залежний від оточення. Особливо це стосується дітей дошкільного віку, оскільки на цьому віковому етапі відмічається превалювання емоційного компонента над інтелектуальним. Дитина у всьому керується саме емоціями, які цілком і повністю поглинають її, саме тому виникає необхідність у емоційній вихованості, яка є невід'ємною частиною сформованості емоційної культури.

Як засвідчив аналіз психолого-педагогічної літератури, емоційна культура розглядається вченими як складник: моральної культури (Г. Шингаров, Л. Рувинський, В. Вічев, С. Іконнікова); культури спілкування (Г. Потиліко, Г. Якубанська); духовної культури особистості (В. Поплужний, В. Сухомлинський, О. Турська, І. Сілютина, Л. Сбитнева); культури особистості (І. Анненкова, І. Могилей, Л.Соколова).

Звернемось до розкриття змісту процесу формування емоційної культури дошкільників, який має забезпечити в культурно-освітньому просторі дитячого садка умови для емоційного розвитку дитини, а саме створення відповідного емоційно-розвивального середовища.

На нашу думку, буде доцільним виокремити напрями формування емоційної культури дошкільників в зв'язку з необхідністю комплексного підходу до проблеми, систематизації впливів на учнів та визначення послідовності дій суб'єктів взаємодії.

Отже, побудова процесу формування емоційної культури дошкільників у процесі психолого-педагогічної взаємодії має відбуватися за такими напрямами:

- емоційнорозвивальний. Передбачає організацію педагогом роботи, головним завданням якого є введення і ознайомлення дітей зі складним світом емоцій, способами соціально схвалюваної адекватної емоційної поведінки;
- емоційнопідтримувальний. Неможливо на замовлення викликати у себе емоції та почуття та чекати від дитини, щоб вона переживала те, чого не відчуває, або переживала й демонструвала тільки позитивно забарвлені емоції. Тому завдання педагогів і психологів полягає в тому, що вони повинні уміти прямо або опосередковано скеровувати емоції дітей, організовуючи їхню діяльність та встановлюючи сприятливу емоційну атмосферу в групі;
- емоційноналаштувальний. Спільне створення педагогами та психологами емоціогенного наочно-просторового оточення, що сприяє виникненню різноманітних емоцій в дітей, зниженню емоційної напруги та створює відчуття безпеки й захищеності.
- емоційноактивізувальний. Активізація емоційних реакцій відбувається тоді, коли дитина стикається з чимось новим, незвичним, тому цей напрям передбачає створення педагогами і психологами емоціогенних ситуацій, що сприяють сплеску адекватних емоцій в дітей;
- емоційнопрофілактичний. Під час впровадження цього напрямку педагогами і психологами використовуються заходи, спрямовані на профілактику появи емоційного напруження в дітей під час високої інтелектуальної та психоемоційної навантаженості;
- емоційнокорекційний. Передбачає проведення психологами з учнями заходів спрямованих на корекцію їхньої емоційно-особистісної сфери: тривожності, страхів, агресивності.

Реалізація кожного з напрямів відбувається за допомогою відповідних форм та методів формування емоційної культури учнів початкової школи, при застосуванні яких слід враховувати вікові особливості дошкільників та залучення психолога до цього процесу.

Уваги заслуговують чинники, що обумовлюють формування особистості, а їх дотримання сприяє досягненню високого рівня результативності. Спираючись на структурні компоненти, напрями формування емоційної культури дітей та особливості становлення і розвитку особистості дошкільників, виділяємо педагогічні умови формування емоційної культури дітей.

Значну роль у формуванні емоційної культури учнів відіграє професійна установка педагогів і психологів на організацію цього процесу. Успіх у досягненні результату залежить від узгодженості та скоординованості дій педагогів і психологів, уміння знайти контакт один із одним, майстерності та обізнаності педагога та психолога з суттю проблеми; власної емоційної виразності та здатності регулювати власний емоційний стан тощо.

Важливою умовою формування емоційної культури дошкільників, на нашу думку, є створення емоційно позитивної атмосфери та збільшення емоціогенності навчально-виховного процесу. Відомий педагог В. Сухомлинський великого значення надавав емоційній атмосфері навчально-виховного процесу та наголошував на організації духовної діяльності учнів [3].

Виникає необхідність у збільшенні емоційного досвіду дітей та задоволення їхньої потреби у спілкуванні, що є наступною умовою формування емоційної культури. Дошкільний вік найбільш сприятливий для вдосконалення діяльності органів відчуття, міміки, жестів, поглядів, накопичення уявлень про навколишній світ, оскільки дитячі почуття безпосередньо впливають на загальний рівень їхнього інтелекту. Крім того, виникає необхідність у створенні та підтримці позитивної атмосфери у колективі однолітків.

Спонування дітей до керованого прояву емоцій соціально схвалюваними способами є умовою, що дає їм змогу закріпити й інтеріоризувати набутий досвід емоційної поведінки. У цьому важливу роль відіграє організація самостійної діяльності дітей

(вирішення емоційних завдань, виконання індивідуальних завдань), у ході якої вони можуть відпрацювати і закріплювати набуті знання та уміння.

Звернемось до структури організації процесу формування емоційної культури дошкільників, яка відображає суть і послідовність дій суб'єктів та заходи, спрямовані на його реалізацію.

Виділяємо три етапи формування емоційної культури дошкільників, які є взаємозалежними і передбачають таку чітку послідовність упровадження: адаптаційний, пізнавально-процесуальний, результативно-оцінний.

Метою адаптаційного етапу є формування в дошкільників інтересу до емоційної сфери людини й оволодіння адекватною емоційною поведінкою. На цьому етапі слід приділити підвищену увагу позитивній емоційній атмосфері, яка досягається шляхом: створення сприятливих умов перебування дитини у дошкільному закладі, за допомогою налагодження контакту між педагогом і дітьми; сприяння у вияві їхніх емоційних реакцій; збільшення кількості емоціогенних об'єктів; надання допомоги дошкільникам у подоланні негативних емоційних станів.

Пізнавально-процесуальний етап. Його метою є введення дитини у складний світ людських емоцій, розширення кола відповідних знань та розвиток здатності сприймати розмаїття оточуючого світу, емоційно адекватно реагувати на нього. Спираючись на результати реалізації завдань попереднього етапу, продовжується робота із закріплення в дітей набутого досвіду, пов'язаного з їхнім інтересом та прагненням дізнатися більше про способи адекватної емоційної поведінки, шанобливим ставленням до емоційної сфери людини. Починається систематична робота, спрямована на розширення знань дошкільників про емоційну сферу людини, експресивні канали виявлення емоцій (мімічний, руховий, мовленнєвий) та способи адекватної емоційної поведінки; формування в них емоційних особистісних якостей та умінь.

Метою четвертого – результативно-оцінного – етапу є активізація адекватної емоційної поведінки дошкільників. Зміст етапу передбачає закріплення і систематизацію вже набутих знань і умінь дітей, вдосконалення їхніх особистісних емоційних якостей та організацію ними самопізнання. Предметом самопізнання дошкільників виступають власні почуття й емоційні стани, тому завдання педагогів та психологів полягає в закріпленні в дітей позитивного емоційного образу "Я", заснованого на адекватному уявленні про власну емоційну поведінку. Впродовж цього етапу продовжується поглиблена робота, спрямована на визнання дітьми власної неповторності й унікальності та здатності творчо й оригінально підходити до розв'язання емоційних завдань, пов'язаних із постійно змінними емоціогенними умовами.

Отже, процес формування емоційної культури молодших школярів складається із сукупності елементів, які взаємопов'язані та взаємодоповнюють один одного, і лише за умови їх гармонійного функціонування можливе досягнення поставленої мети – сформованість емоційної культури дошкільників. Головну роль у цьому процесі відіграє саме психолого-педагогічна взаємодія між її суб'єктами: психологами, педагогами та дошкільниками.

Література.

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – Т 1. – К. : Рад. школа. – 1977. – 670 с.

ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ У КОНСТРУКТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасна система дошкільної освіти спрямована на створення умов, що відкривають дитині можливість самостійних дій у пізнанні навколишнього світу. Впровадження особистісно орієнтованої моделі освіти зумовлює необхідність розвитку дітей у різних сферах їхнього життя, зокрема сфери «Я сам». Відповідно до цього необхідно акцентувати увагу на тому, який ступінь самостійності виявляє дитина при оволодінні знаннями, вміннями та навичками, як часто звертається до власного досвіду, чи використовує раціональні засоби досягнення мети, яке ставлення вона виявляє до запропонованих пізнавальних та практичних завдань [1].

Організація навчання та виховання дітей дошкільного віку потребує від педагога, перш за все, забезпечити підтримку природного прагнення дошкільника до виявлення активності, здатності діяти за власним бажанням, самостійним вибором, а також нести відповідальність за прийняте рішення.

Дані науки (І. Кон, О. Кононко, Ф. Ізотова, С. Ладивір та інші) свідчать, що центром уваги повинна стати дитина, яка б характеризувалась достатнім рівнем пізнавальної самостійності. Головною метою організації навчання має бути створення сприятливих умов для активної пізнавальної роботи дитини, надання їй можливості самостійно мислити, досліджувати, експериментувати, використовувати у самостійній діяльності раніше набуті знання й життєвий досвід, розвивати власні творчі здібності та ініціативу. Сучасна педагогіка свідчить, що активізація самостійної пізнавальної діяльності це основний засіб реалізації зазначеної мети [2, 3].

В останнє десятиріччя проблема пізнавальної самостійності розглядається не тільки у зв'язку із розвитком інтелектуальних видів праці, але й підкреслює значення практичної діяльності, до якої і належить конструювання (П. Гальперін, Л. Парамонова, М. Поддьяков та інші) [4].

Старший дошкільний вік є сензитивним періодом щодо розвитку конструювання та формування пізнавальної самостійності. Саме в цьому віці дитина набуває здатність не лише розуміти мету, поставлену перед нею, але й самостійно її реалізовувати. Крім того, у дітей шостого року життя виникає усвідомлена здібність до довільного запам'ятовування, яке відображається у збільшенні інтересу до конструктивної діяльності (прагнення навчитися тим чи іншим засобам конструювання).

Поряд з тим, що проблему пізнавальної самостійності можна характеризувати як одну з актуальних, педагогічна практика відчуває значні труднощі в організації роботи з дітьми з формування цієї якості.

Як показали наші дослідження, педагоги недостатньою мірою володіють методикою організації конструктивної діяльності дітей і формуванням у них пізнавальної самостійності.

З метою вивчення особливостей сформованості пізнавальної самостійності старших дошкільників нами було проведено експеримент, в якому брали участь діти шостого року життя. Крім того було вивчено та проаналізовано педагогічну документацію в дошкільних навчальних закладах, у яких відображено зміст, форми та методи формування конструктивної діяльності, що забезпечать формування пізнавальної самостійності дітей. Проведено анкетування вихователів та батьків дітей шостого року життя.

Для виявлення рівнів сформованості пізнавальної самостійності старших дошкільників було використано п'ятнадцять завдань діагностичної методики. Діяльність кожної дитини оцінювалась за п'ятибальною системою. Максимальна кількість балів, яку б могла набрати дитина – 75. За повну позитивну відповідь або правильне виконання

завдання – 5–4 бали; за неповну відповідь або деякі помилки у виконання – 3–2 бали; за неправильну або негативну відповідь чи відмову від діяльності – 1 бал.

На підставі аналізу психолого-педагогічних досліджень і враховуючи особливості розвитку дітей старшого дошкільного віку визначено компоненти пізнавальної самостійності таким чином: емоційно-мотиваційний, когнітивно-змістовий, діяльнісно-перетворювальний. При цьому нами враховувався взаємозв'язок між ними.

Виходячи з компонентної структури пізнавальної самостійності дітей старшого дошкільного віку визначено критерії її сформованості та відповідні показники:

1. Ставлення до пізнавально-практичної (конструктивної) діяльності:

- виявляє стійкий пізнавальний інтерес та прагнення досягти успіху;
- виявляє бажання розпочати діяльність та готовність до виконання завдань;
- нестійкий інтерес, займається діяльністю за потребою;
- без задоволення займається конструктивною діяльністю або взагалі відмовляється від її виконання.

2. Наявність знань та способів дій, які притаманні конструктивній діяльності:

- наявність конструктивного досвіду в роботі з різним видом матеріалу (папір, природний, будівельний, підручний);
- має усвідомлені знання та вміння в роботі з різним видом матеріалу, правильно розуміє завдання;
- має деякі вміння та навички аналізувати пізнавальні завдання, однак досягає лише умовного результату (виконує роботу не точно, припускається помилок);
- ситуативні уривчасті знання, не усвідомлені вміння.

3. Особливості сформованості вольової сфери дитини:

- виявляє ініціативність, незалежність та самостійність мислення при розв'язанні проблемних ситуацій; усвідомлює процес виконання завдання;
- вміння самостійно відтворювати знання, застосовувати їх в інших умовах, здійснювати контроль та самоконтроль, надавати адекватну оцінку та самооцінку;
- ситуативний прояв самостійності, має завищену самооцінку, не завжди проявляє самоконтроль, але намагається робити без допомоги дорослого;
- залишає роботу незавершеною; досягає мети за допомогою дорослого; виконує завдання тільки за зразком; має нестійку увагу, не вміє здійснювати самоконтроль.

Так, у першому блоку завдань (емоційно-мотиваційний компонент) з'ясовувались нахили дитини до різних видів продуктивної діяльності, а також відношення дитини саме до конструювання в цілому. Розмовляючи з кожною дитиною індивідуально ми пропонували відповісти на такі запитання: «Які заняття бувають в дитячому садку?», «Яке твоє улюбленіше заняття?», «Чи подобається тобі заняття з конструювання? Чому?», «Чи подобається гратися з конструктором? З яким саме?», «Чи маєш ти вдома конструктори та які саме?».

Бесіда супроводжувалась дидактичними картинками, що сприяло активізації уваги.

Другий блок діагностичної методики мав на меті визначити рівень когнітивно – змістовного компоненту пізнавальної самостійності. Дітям було запропоновано 5 завдань на виявлення знань, умінь та навичок з конструювання. Зокрема, такі: «Відбери матеріал» та зроби будь – яку будівлю (іграшку); «Склади з геометричних фігур обраного звіря»; «Склади будинок зі спеціальних заготівок»; «Зроби конструкцію з «Лего» за кресленням»; «Збудуй будь – яку власну конструкцію з будівельного матеріалу, попередньо відібравши матеріал».

В третьому блоку діагностичної методики також було 5 завдань. Мета даних завдань полягала у визначенні рівня розвитку таких вольових якостей, як: цілеспрямованість, активність, наполегливість, ініціативність, самостійність.

До процесуально-вольового компоненту входили наступні завдання: «Доведи конструкцію (зображення) до кінця»; «Здійсни самоконтроль щодо виконаного завдання»;

«Склади за зразком»; «З лічильних паличок зроби фортецю»; «Навчи іншого робити фортецю».

Одержані результати за трьома компонентами дали можливість поділити дітей на три групи за рівнем сформованості першооснов пізнавальної самостійності: достатній, середній та низький.

До достатнього рівня було віднесено 21,2% дітей. Середній рівень сформованості пізнавальної самостійності мали більшість дітей – 51,8%. Діти, в яких було відсутнє бажання справлятися із труднощами й досягати результату відносились до низького рівня і складали 27%.

Виходячи з цього та на підставі аналізу програм навчання та виховання дітей нами була розроблена модель навчально-виховного процесу, в якій конструктивна діяльність виокремлювалась як головний фактор формування першооснов пізнавальної самостійності. В цій моделі простежувалось поетапне формування пізнавальної самостійності з використанням різних видів конструювання, а саме конструювання з паперу та картону, з природного та будівельного матеріалу, а також «Мозаїка», «Лего» та інше. На підставі цієї моделі нами була розроблена експериментальна програма розвитку конструктивної діяльності дітей шостого року життя. Результати проведеної роботи переконливо свідчать про ефективність методики поетапного формування саме першооснов пізнавальної самостійності.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К.: Ред.журн. «Дошкільне виховання», 1999. – 47 с.
2. Кононко О.Л. Розвиток самосвідомості як запорука особистісного зростання дошкільника // Дошкільне виховання/ О.Л. Кононко. – 1999. – № 10. – С. 3-5.
3. Ладивір С. Оригінально, конструктивно, самостійно // Дошкільне виховання/ С.Ладивір. – 2002. – № 10. – С. 3-5
4. Парамонова Л.А. Творческое конструирование: психологические и педагогические основы его формирования // Дошкольное воспитание/ Л.А. Парамонова. – 2001. – № 3. – С. 66-77.

УДК 17.022.1:370.124(043)

Косенко Ю.М., кандидат педагогічних наук, професор

ІМІДЖ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ВЗАЄМОДІЇ З СТУДЕНТАМИ

Важливою вимогою сьогодення у професійній підготовці педагогічних кадрів є перехід від авторитарної до гуманітарно-партнерської моделі. Цей процес уможлиблюється організацією гуманістично спрямованої педагогічної взаємодії його суб'єктів, важливим засобом у якій виступає імідж викладача.

Педагогічну взаємодію розглядаємо як узгоджену діяльність учасників педагогічного процесу, спрямовану на досягнення спільних цілей, розв'язання значущих для них проблем чи завдань. Сутність означеного феномена вбачаємо у прямому і непрямому впливі суб'єктів професійного навчання один на одного, що породжує їхній взаємозв'язок.

Механізмами розгортання педагогічної взаємодії викладача і студента виступають: *взаємини* (викладач і студент як суб'єкти взаємодії здатні до самоорганізації й самореалізації, а тому, впливаючи один на одного, змінюються якісно);

зв'язки (вони характеризують характер змін, ступінь активності кожного із суб'єктів у педагогічній взаємодії);

педагогічний вплив (передбачає активні дії викладача, який прагнучи досягти намічених цілей у навчальному процесі, використовує заохочення, переконання, створення ситуації успіху та інші методи і прийоми);

взаєморозуміння (сприяє формуванню єдиного змістового поля суб'єктів взаємодії, що дає їм змогу діяти за відповідно розробленими алгоритмами, програмами, планами тощо);

координація (цей механізм взаємодії пов'язаний з пошуком засобів, що забезпечують відповідність, сумісність узгодженість в діях);

кооперація (суб'єкти взаємодії беруть участь у виконанні спільних проектів, завдань) [2].

Дієвим засобом педагогічної взаємодії з студентами вважаємо *імідж* викладача вищої школи як важливий аспект його професіоналізму. Дефініція іміджу викладача в психолого-педагогічній науці визначається як соціально психологічний образ, формування якого зумовлене наявністю яскраво виражених спонтанних або усвідомлених якостей своєї особистості, які презентує викладач, які легко сприймаються оточуючими при першому контакті, відповідають очікуванням студентської аудиторії і є прологом до формування авторитету [1]. *Індивідуальний імідж викладача* характерний для кожного викладача зокрема як особистості. До нього входять: індивідуальні особистісні характеристики, фізичні дані, установки, самооцінка, зовнішній вигляд. *Професійний імідж викладача* – це образ професійної ролі, яка конструється самим викладачем і доповнюється індивідуальним іміджем в процесі педагогічної взаємодії.

На підставі аналізу наукових досліджень з означеної проблеми (С.Белоус, Н. Березовін, В. Бедерханов, Т. Кудерська, О. Петрова, Є. Русская, В. Черепанов, І. Чупахін та ін.), багаторічного досвіду викладацької діяльності, вивчення точки зору студентства, доходимо висновку, що *імідж викладача* – це своєрідний узагальнений образ, що розкриває найбільш характерні його риси: індивідуально-особистісні властивості, фізичні дані та зовнішній вигляд, життєву і професійну компетентність, загальну і педагогічну культуру, особливості способу життя і поведінки; це така характеристика, яка включає сукупність зовнішніх і внутрішніх індивідуальних особистісних і професійних якостей, яка сприяє педагогічній діяльності. Імідж є важливим аспектом професіоналізму викладача, яким він заявляє про свою індивідуально-особистісну і професійну сутність та значущість, постає перед студентською аудиторією, забезпечує ефективність педагогічного впливу і взаємодії, досягає бажаного результату у своїй професійній діяльності. Ми погоджуємося з думкою Е. Фрома, що для забезпечення позитивного іміджу, людина (Ю.К.: зокрема викладач вищої школи) має володіти високими професійними якостями і приємними особистісними властивостями. Беручи до уваги думку Г. Китайгородської, що для студентів викладач – це, насамперед, джерело пізнавальної інформації; лідер колективу, який має авторитет; взірць морально-етичних норм поведінки; приклад мовленнєвої діяльності і виразності; організатор позитивного психологічного клімату; керівник між особистісних відносин, – домінантними рисами, які виформовують його іміджеву поведінку, вважаємо:

- естетичну та емоційну виразність, що потужно впливає на почуття і свідомість студентів;
- професійну компетентність (знання предмету, уміння доступно подати його зміст, забезпечити ефективний методичний супровід вивчення навчальної дисципліни, організацію самостійної роботи студентів);
- цілеспрямованість, що породжує творчу активність і самостійність;
- наполегливість, яка виражається у постійному прагненні і умінні послідовно домагатися виконання своїх вимог;
- терпимість, рішучість, які дозволяють знаходити найбільш ефективні способи взаємодії з студентами, не дозволяють розгубитися у складних обставинах, нестандартних ситуаціях;

- толерантність, яка слугує взаєморозумінню, прояву поваги до особистості студента;
- ініціативність, що виявляється у постійному прагненні удосконалювати зміст і форми своєї діяльності;
- організованість, що є важливою умовою дієвого виховного впливу, досягнення виконання студентами пред'явлених викладачем вимог;
- авторитетність (життєва, професійна, наукова) як міра впливу на студента, що проявляється у відношеннях з колегами і студентами, є проявом визнання викладача як майстра своєї справи, впливового науковця у широкому колі педагогічної громадськості та наукової спільноти;
- творчість у розв'язанні освітніх і виховних завдань у процесі педагогічної взаємодії з студентами.

Ці якості іміджевої поведінки створюють стан емоційного комфорту в студентській аудиторії, стимулюють інтелектуальну активність, творчий пошук суб'єктів педагогічного процесу. У той же час складають гуманістичний потенціал викладача і сприяють розвитку особистості кожного студента, забезпечуючи доцільність і ефективність педагогічної взаємодії.

Формування іміджу викладача вищої школи – справа складна і, на нашу думку, є ефективною за таких умов:

- прояв інтересу до себе, до тих, з ким співпрацює, спілкується, взаємодіє;
- усвідомлення необхідності формування власного позитивного іміджу, розуміння його значущості у професійній діяльності, приватному житті;
- прояв власної активності в роботі над своїм іміджем;
- знання вимог суспільства до особи викладача вищої школи та уявлень студентів про його особистісні властивості та професійні якості;
- здатність до самооцінки, володіння прийомами самопізнання, виявлення початкового рівня розвитку якостей, що складають позитивний імідж викладача, проектування власного іміджу;
- послідовність і систематичність у роботі над формуванням власного іміджу.

Шляхи формування іміджу викладача вищої школи бачимо такі:

- знайти сенс життя, визначити планку своїх потреб;
- здійснити інвентаризацію своїх здібностей і можливостей, зробити аналіз того, що маємо і що можемо змінити на краще самі;
- розвивати почуття власної гідності і при цьому позбавитися завищеної або заниженої самооцінки;
- самовиховання, самоконтроль, самоорганізація, самоосвіта: хронічний інтерес до професійного зростання, до науки, зокрема – психології;
- знайти методи самомотивації, навчитися радіти за себе „тут і тепер”;
- позитивно мислити;
- працювати над духовним змістом свого життя.

Література

1. Калюжный А. А. Психология формирования имиджа учителя/ А.А.Калюжный. - М.: ВЛАДОС, 2004. – 222 с. – С.134-140.

2. Косенко Ю. М. Педагогічна взаємодія викладача і студентів у процесі професійної підготовки. Актуальні проблеми науки і освіти: Зб. матеріалів XIV підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг.ред. К.В.Балабанова/ Косенко Ю.М. – Маріуполь: МДУ, 2012. – 418 с. – С.273-275.

3. Кудерская Т. В., Имидж преподавателя как условие профессионального успеха/ Т.В. Кундерская, И.С. Чупахин. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: UPL:www/dqma.donetsk.ua.

УСВОЕНИЕ НАЧАЛЬНЫХ НАУЧНЫХ ПОНЯТИЙ ДЕТЬМИ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Проблему мышления и усвоения начальных научных понятий детьми дошкольного возраста изучали Л. С. Выготский, П. А. Гальперин, Л. Ф. Обухова, Д. Б. Эльконин, зарубежные психологи Ж. Пиаже, Дж. Брунер и др.

В ряде психологических и педагогических исследований были выявлены широкие возможности целенаправленного формирования у детей дошкольного возраста обобщённых знаний и способов умственной деятельности (П. Я. Гальперин, Н. Ф. Талызина, Д. Б. Эльконин).

Понятия выступают перед детьми как элементы социального опыта. Дети должны этот социальный опыт сделать своим индивидуальным опытом, элементами своего умственного развития.

Понятие, усвоенное ребёнком, становится образом, но образом особым: абстрактным и обобщённым.

Л.С. Выготский впервые ввёл в психологию деление понятий на научные и ненаучные – «житейские».

Ребёнок застаёт сложившуюся в обществе систему понятий. Усвоение этой системы всегда происходит с помощью взрослых. До систематического обучения в школе взрослые не ведут специальной работы по формированию понятий у детей. Ребёнок усваивает понятия путём «проб» и «ошибок». При этом в одних случаях ориентировка фактически происходит по *несущественным* признакам, но в силу сочетания их в предметах с существенными в определённых пределах оказывается верной. В других – ориентировка происходит на существенные признаки, но они остаются *неосознанными*.

В школе процесс обучения предполагает деятельность целенаправленную, организованную. Понятия, которые формируются у ребёнка в школе, характеризуются тем, что их усвоение начинается с осознания существенных признаков понятия, что достигается введением определения.

Именно в этой **осознанности** существенных признаков Л. С. Выготский и видел специфику усвоения научных понятий [1].

Этот путь, по его мнению, даёт возможность ребёнку в дальнейшем **произвольно и сознательно** действовать с понятием.

Исследования, проведённые впоследствии Н. А. Менчинской, показали, что большинство учащихся безошибочно воспроизводят определение понятия, т. е. обнаруживают знание его существенных признаков, но при встрече с реальными объектами опираются на случайные признаки, установленные в непосредственном опыте. И только постепенно, через ряд переходных этапов, в результате своей собственной практики учащиеся научаются ориентироваться на существенные признаки предметов.

Таким образом, словесное знание определения понятия не меняет, по существу, хода процесса усвоения этого понятия, что убедительно доказывает невозможность передачи понятия в готовом виде. Ребёнок может получить его лишь в результате своей собственной деятельности, направленной не на слова, а на те предметы, понятие о которых мы хотим у него сформировать.

Знание существенных признаков понятия может изменить ход и характер познавательной деятельности только в том случае, когда эти признаки войдут в неё в качестве ориентиров, т. е. будут реально участвовать в процессе решения задач, поставленных перед ребёнком.

Обучение, проведённое на основе теории поэтапного формирования умственных действий П.Я.Гальперина, показало, что дети способны усваивать абстрактные,

обобщённые значения уже в первом классе начальной школы, причём в условиях массового обучения (Д. Б. Эльконин, В. В. Давыдов, Л. И. Айдарова, Н. Г. Салмина, В. П. Сохина и др.).

Предпринимались попытки проверки возможности формирования понятий и у детей дошкольного возраста.

Н.Ф.Талызина провела сопоставительное исследование по формированию понятий у детей от пяти до семи лет двумя путями: неуправляемым и управляемым.

При работе по методике Л.С.Выготского были получены данные, полностью совпадающие с им описанными. Дети обнаружили только допонятийные формы мышления.

Все дети приходили в конце концов к правильному решению задачи, но никогда не получали решения путём понятийного распознавания экспериментальных фигур. Существенные признаки, выявленные ими в процессе практического действия, оставались неосознанными, неотделёнными от других свойств предметов.

При обучении второй группы детей была применена методика, принципиальное отличие которой состояло в том, что с самого начала выделялись не только признаки, но и способ действия с ними. При этом действие максимально развёртывалось, материализовывалось, осуществлялся пооперационный контроль за ним, а также реализовались и все другие условия, обеспечивающие процессом усвоения. В результате этого все дети с самого начала ориентировались на ту систему признаков, которая была выделена как существенная.

При этом сложившиеся житейские представления на глазах преобразовывались с помощью этого приёма, поднимались на новую ступень. Ребёнок не подвергал сомнению результат, полученный с помощью усвоенного средства, если он противоречил его привычному представлению. Наоборот, он обосновывал и конкретизировал ошибочность своих прежних представлений. Житейские понятия, претерпев преобразование, начинали в дальнейшем функционировать уже в новом содержании.

Таким образом, дети 6-7 лет успешно усваивают логический приём распознавания объектов, а на его основе и соответствующее понятие о них.

Реализация условий, обеспечивающих управление процессом усвоения, ведёт этот процесс существенно другим путём. Процесс усвоения идёт без значительных отклонений, приводя к разумным, сознательным, обобщённым, произвольным и прочным умственным действиям и понятиям у детей 6 – 7 лет. Эти качества обеспечивают возможность применения понятий не только в тех условиях, в которых они сформировались, но и в новых, существенно осложнённых. Действия, лежащие в основе понятий, обнаруживают возможности широкого «переноса», что серьёзно облегчает и сокращает путь формирования всех последующих понятий [3].

Именно такой ход процесса усвоения понятий, считает Н.Ф.Талызина, должен быть типичным при формировании научных понятий. В отличие от усвоения житейских понятий, он протекает как управляемый, как научно организованный. Закономерности и характеристики этого процесса есть закономерности и характеристики специфически социального, человеческого способа усвоения понятий.

В этом случае усвоение понятий выступает как процесс поступательного преобразования действий, а понятия – как продукты этого процесса, неразрывно связанные с теми действиями, которые служили средством их формирования.

Главное отличие данного пути состоит в том, что здесь с самого начала выделяются **действия**, лежащие в основе понятий. Эти действия делаются предметом специального усвоения обучаемых, процесс их усвоения систематически контролируется. Педагог, таким образом, получает доступ к **познавательной деятельности обучаемых**, ведущей к формированию понятий.

Таким образом, становление понятий – это процесс формирования не только особого образа мира, но и определённой системы действий. Действия, операции и составляют

собственно психологический механизм понятий. Действия выступают как ведущее звено, как средство формирования понятий. Без них понятие не может быть ни усвоено, ни применено в дальнейшем к решению задач. В силу этого особенности сформированных понятий не могут быть поняты без обращения к действиям, продуктом которых они являются.

Особенности использования дошкольниками усвоенных понятий изучала С. А. Ладивир. Целью исследования явилось изучение особенностей усвоения старшими дошкольниками понятий классов однородных объектов в условиях экспериментального обучения [2].

Полученные результаты позволили сделать вывод о том, что старшим дошкольникам вполне доступны не только чувственно воспринимаемые признаки, но и не наглядные, скрытые.

Работа по усвоению первых научных понятий дошкольниками не столько расширяет их знания, сколько систематизирует и углубляет их, формирует умение пользоваться ими, оказывая тем самым положительное влияние на умственное развитие ребёнка.

Литература

1. Выготский Л. С. Развитие житейских и научных понятий в школьном возрасте. В кн.: Педагогическая психология / Под ред. В. В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1991, -480с.
2. Ладивір С. О. Особливості використання дошкільниками засвоєваних понять// Дошкільна педагогіка і психологія. Республіканський науково-методичний збірник. Випуск 9/ С.О. Ладивір. – К.: „Рад. школа”, 1975.
3. Талызина Н.Ф. Педагогическая психология: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений/ Н.Ф.Талызина. – М.: Издательский центр «Академия», 1998. -288с.

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

УДК 821.161.2 – 92 (045 Хвильовий)

Грачова Т.М., кандидат педагогічних наук, доцент

ЛІТЕРАТУРНИЙ ДИСКУРС ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ: ПРОБЛЕМИ, ПОЛЕМІКИ

Формально початком літературної дискусії 1925-28 рр. в Україні вважають появу статті М.Хвильового «Про «сатану в бочці», або про графоманів, спекулянтів та інших «просвітян». що була надрукована 1925 року, автор якої, достатньо відомий вже тоді в літературних колах письменник, вважав за потрібне відреагувати на закиди «плужан» Г. Яковенка і М. Биковця, порушивши ряд серйозних, принципових питань стосовно стану розвитку української літератури як художнього явища. З цього приводу Ю. Ковалів слушно зауважив: літературна дискусія «сконцентрувала в собі енергію полемічних збурень на терені мистецтва і життя, загострила громадське сумління, порушивши найсуттєвіше питання: бути чи не бути українській літературі загалом як повноцінному суверенному явищу в контексті світового духовного розвитку?» [1, 20].

Памфлет «Про «сатану в бочці»...» М. Хвильового – яскравий приклад професійного ставлення до літературного процесу з боку небайдужого авторитетного митця, що активно вболівав за долю національної літератури та намагався запропонувати власний вектор її динаміки «в час наступу бойової макулатури» [2, 392.]

З полемічним запалом М.Хвильовий висміював комплекс «хуторянства», затурканості, некомпетентності, провінційності і безпорадності у справах мистецтва в образах «Гаркун-Задунайських», «овців», «єнків», що виступали в автора уособленням пролеткультівсько-«просвітянських» теорій. Крім конструктивної критики Хвильовий запропонував альтернативну естетичну програму, де позиціонував форми і методи вирішення актуальних концептуальних проблем мистецтва, однією з яких було співіснування в літературі новаторства і традиції, визначення пріоритетних напрямків розвитку національної літератури.

Автор памфлету застерігав від штучного розподілу пролетарських письменників на «молодих» і «старих», у зв'язку з чим у літературних колах з'явилася небезпечна теза про виникнення так званої «другої генерації пролетарських митців», яку галасливо підхопили «літературні спекулянти», «деякі людиці», що «наживають собі «общественні» капітальчики», провакуючи появу «нікому не потрібних віршомазів та інших борзописців» [2, 393]. М. Хвильовий пропонує альтернативний шлях формування письменників нової доби через поступовий органічний синтез молодих, інтелектуально та емоційно розвинених митців-початківців з «олімпійцями», озброєними «мистецькою технікою, яку має кваліфікований митець» [2, 393]. Можливим, на думку полеміста, є паралельне існування так званого письменницького резерву з числа малограмотних, однак достатньо талановитих митців, що з часом еволюціонуючи, поповнять національний письменницький арсенал.

М. Хвильовий категорично стверджує, що професійна підтримка, культурний досвід творчої інтелігенції старшого покоління, що досконало володіє «тією мистецькою технікою, яку має кваліфікований митець» [2, 393], є необхідною передумовою формування письменників нової доби, адже «молоде мистецтво без технічної допомоги радянської інтелігенції ніколи не стане на ноги» [2, 393]. При цьому автор памфлету акцентує увагу на якісній домінанті справжнього митця – його інтелігентності «у кращому розумінні цього слова» [2, 393].

Хвильовий спростовує некоректні закиди опонентів на адресу «олімпійців» стосовно оцінки їх творчості, застерігаючи молодь від впливу агресивних «єнко» і демонструючи

свою непохитну позицію і силу у боротьбі з «синами похабного «сатани» з «ультра-міщанської «бочки».

Стосовно своєї програмової тези «Європа чи «Просвіта»?» Микола Хвильовий дає «молодій» молоді ряд пояснень і порад: орієнтуватися на прогресивну Європу; наполегливо і невпинно вчитися, набувати життєвий досвід і опановувати основи «старого мистецтва»; «поважати художню літературу і знати, що звання художника чомусь обов'язує, що заслужити його не так-то легко» [2, 402]; вміти відстоювати власні професійні інтереси, захищатися від «червоної» халтури; об'єктивно та неупереджено оцінювати діяльність попередників, зокрема «олімпійців»; прагнути бути «інтелектуально розвиненими, талановитими, геніальними людьми» [2, 403]; культивувати у собі морально-етичні якості, бути «етично чистоплотними» [2, 403].

Оскільки памфлет «Про «сатану в бочці», або про графоманів, спекулянтів та інших «просвітян» торкнувся багатьох проблемних питань, пов'язаних з діяльністю та ідеологічною, культурною платформою «плужан», активне втручання у дискусію Пилипенка є закономірним і логічним. Назви статей, автором яких був керівник «Плугу», наочно демонструють стилістику та основні акценти автора: «Куди лізеш, сопливе, або Українська воронщина», «Тов. Хвильовий у ролі літпопа», «Від агітації до пропаганди».

«Другий лист до літературної молоді М. Хвильового «Про Коперника з Фрауенбурга, або абетка азійського ренесансу в мистецтві» також «носить характер бойових памфлетів» [2, 404], оскільки автор був змушений відреагувати на «другу невдало компілятивну статтю», авторами якої виступив колектив «кількох «енків», [2, 404] і чітко номінувати ті «пункти», в яких «олімпійці» категорично не погоджувались з «Просвітою».

Наскрізним питанням, що набуло у памфлеті ґрунтовного аналітичного осмислення, стало питання сутності мистецтва. Саме воно викликало активну реакцію М. Хвильового у відповідь на «теоретизування» його опонентів-«просвітян».

Серед явищ, що набули у памфлеті гострого засудження, горезвесне, культивоване «плужанами», поняття «масовізму», що проголошувався «позитивною програмою» організації селянських письменників. М. Хвильовий, палко відстоюючи високий рівень національної літератури, намагався накреслити своїм опонентам сумні перспективи, якщо поняття «талант» повністю нівелюється, а письменники «нового дня» (часто безпорадні в елементарних мистецьких категоріях) вийдуть на передові позиції, витісняючи з активного літпроцесу професіональних письменників, на яких було почеплено ідеологічні ярлики («буржуазний», «спец» тощо).

Висунута М. Хвильовим теза «азійського ренесансу», сутність якої він розтлумачував у памфлеті «Про Коперника з Фрауенбургу, або Абетка азійського ренесансу в мистецтві», стала ще одною з активно пропагованих полемістом. В основу цього програмового концепту автор поклав ідею щодо функції українських «олімпійців» у європейському літературному дискурсі.

М. Хвильовий іронізував зі своїх опонентів, які цитуючи брошури Леніна, губили елементарну логіку у питанні впливу літературної традиції на новітнє мистецтво. Полеміст піддав ніщивній критиці концепцію «просвітян», що пропонували пролетарським письменникам «утворити свої «ливи-переливи» душевні – навколо машин і тракторів» [2, 424].

Намагаючись бути об'єктивним в оцінці тогочасної літературної ситуації, Хвильовий у памфлеті, апелюючи до С. В. Пилипенка, розтлумачує значення «енка» як «абстрактну категорію в психіці суспільства, яка за наших днів становить архіконкретний консервативний чинник» [2, 424]. Автор дає практичні поради керівнику організації селянських письменників щодо діяльності «Плугу» - займатися суспільно корисною справою – ліквідації неписьменності на селі, журналістською діяльністю замість того, щоб писати художньо невдалі твори про життя села: «треба забути про вірші й іти виховувати з сількорів хороших журналістів... Треба покинути високі матерії й не лізти не

в своє діло...» [2, 425]. Даючи свою оцінку безпосередньо «Плугу», М. Хвильовий відмічає позитивні моменти у діяльності організації загалом та її керівника зокрема, однак черговий раз зауважує негативний вплив на «плужан» «просвіти».

У памфлеті «Про Коперника з Фрауенбургу, або Абетка азійського ренесансу в мистецтві» автором детально розтлумачується одна з його програмових тез - «Європа чи «Просвіта»?», про яку йшлося раніше. Хвильовий категорично продемонстрував у роботі свою безумовну схильність до «психологічної Європи», що сприймалася автором як прогресивно орієнтована «психологічна категорія», «не та Європа, що її Шпенглер оголосив «на закаті», не та, що гниє. Це Європа грандіозної цивілізації, Європа Гете, Дарвіна, Байрона, Маркса і т.д.» [2, 426] на відміну від «Просвіти», яку М.Хвильовий оцінював (не безпідставно) як «консервативний чинник», що уповільнює гармонійний розвиток вітчизняної культури.

У памфлеті «Про демагогічну водичку, або справжня адреса української ворончини, вільна конкуренція, ВУАН і т.д» автор знову звертає увагу на шляхи підвищення якісного рівня новітнього пролетарського письменства («Письменник мусить знати всю розумну літературу, хай вона буде й реакційною» [2, 433]). Підштовхнути «молоду молодь» до «справжніх письменницьких горизонтів» [2, 433] зможуть, на думку Хвильового, «тільки Зерови», тобто інтелектуальна національна еліта, «та частина молоді української інтелігенції, яка в силу тих чи інших причин щільно зв'язала себе з долею старої генерації» [2, 441].

Поява перших памфлетів М.Хвильового викликала диспут на базі Всеукраїнської Академії наук 1925 р. Це було, безумовно, прогресивним явищем, оскільки вирішення тих питань, що порушив М. Хвильовий, було необхідним і своєчасним.

Література

1. Двадцять роки: літературні дискусії, полеміки. Літературно-критичні статті. Упоряд. В. Г. Дончик. – К.: Дніпро, 1991. – 366 с.
2. Хвильовий М. Твори: У 2 т. / Микола Хвильовий. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2. – 925

УДК 372.881.116.12 (045)

Мороз О.А., кандидат філологічних наук, доцент

МОВНА СВІДОМІСТЬ УКРАЇНЦІВ ТА ЇЇ ВИЯВ У РОСІЙСЬКОМОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Нині мовна ситуація в Україні є доволі напруженою, однак очікуваною, адже мовне сьогодення є результатом нескоординованої й «самоплинної» політики держави щодо української мови. Крім того, останні події свідчать, зокрема ухвалення нового мовного закону, що держава дбає більше про регіональні мови (власне, такою виявилася лише одна – російська). За цих умов постає потреба захисту української мови, особливо в регіонах, де існує загроза її остаточного витіснення з різних сфер суспільного життя. Чи не найважливішим і, можливо, єдиними центрами української мови у російськомовних містах залишаються навчальні заклади, зокрема університети. Саме на вищу школу покладається завдання формувати ціннісне ставлення до мови, виховувати покоління національно свідоме. Відтак дослідження особливостей виховання мовної свідомості у ВНЗ вважаємо актуальним, ураховуючи нагальність цього процесу в російськомовних регіонах.

Мовна свідомість як термін явище доволі нове. Мовну особистість можна визначити як результат дії мовної свідомості. Свідоме ставлення суб'єкта до мови зумовлює формування мовної особистості, яка буде своє суспільне й індивідуальне буття на основі поваги до рідної мови й інших мов, керується принципами збереження рідної мови, захищає її від різних видів загроз.

Мовна свідомість заґрунтована на українській мові – явище різноаспектне й неоднорідне. Насамперед через неоднакову поширеність української мови в регіонах. Особливо складним є становище української мови на Сході, де процеси денаціоналізації й деукраїнізації мають глибоке коріння, а за часи державності суттєвих змін на краще не сталося. «Попри те, що за роки незалежності, – пише П. Селігей, – українська мова подекуди зміцнила свої позиції, захищена державним статусом, ми все ще не можемо викреслити її зі списку потенційно загрожених мов» [7, с.33].

На Донбасі, наприклад і досі існують села українськомовні у своїй основі, однак міста є незаперечно російські. Приїжджаючи до міста, селяни вважають своїм «обов'язком» перейти на мову російську, адже так прийнято, заведено (ще з дореволюційних часів), а за радянської доби така «мода» неухильно стимулювалося владою. У наші дні ситуація не краща. Село міцно тримає курс на злиття з російськомовним містом. Існує ще й інша негативна тенденція – поступове винищення села, а разом із ним і його мешканців. Як це можливо? Так, як і відбувається сьогодні в державі: без яких-небудь зусиль, просто не дбаючи про розвиток села, особливо там, де вигідно. У Донецькій і Запорізькій областях можна віднайти напівпорожні села. Як це загрожує мові? Сьогодні у селах Донбасу мешкають переважно люди немолоді, і саме вони залишаються носіями української мовної культури. Їх зникнення означає серйозні втрати для мови. Негативним фактором загальноукраїнського масштабу є також закриття шкіл у селах, і тут маємо сумну статистику: цього року їх закрито близько 70, а за останні кілька років близько 300. Усе це негативно впливає на формування мовної свідомості як в усій Україні, так і в регіонах.

За таких умов Схід України (може, згодом і вся Україна) може згодом перетворитися з білінгвального – з українською та російською – на регіон з винятково російською мовою – в усіх сферах життя. Як переконана Л. Масенко, «якщо друга мова поступово переймає всі функції рідної, виникає небезпека зникнення рідної мови і перетворення двомовців на одномовців» [4, с.8]. Більше того, великі міста Донбасу вже сьогодні можна вважати у своїй основі одномовними, наприклад, Донецьк, Маріуполь, Луганськ та ін.

Свого часу Ю. Шевельов відзначав, що у дво- чи багатомовних суспільствах «мовець у кожному окремому випадку має вибирати, котрої з відомих йому мов ужити. Вибір зумовлюють юридичні, політичні, історичні, етнічні та інші чинники» [9, с.7]. Такі чинники, на жаль, спрацьовували завжди в бік вибору російської мови: і заборони царського уряду, й репресії комуністичної доби.

На вільне використання української мови сьогодні й досі впливають радянські стереотипи, які панують у масовій свідомості як мешканців Сходу, так й інших регіонів України. З-поміж них дослідники виділяють такі: уявлення про «наднаціональність» російської мови; віра у її престиж і в те, що вона є неодмінною передумовою успішної кар'єри; небажання бути «білою вороною»; страх перед «українським націоналізмом»; висока готовність українців до переходу на російську, якщо до них звертаються саме нею [1, с.201]. В останньому випадку руйнується насамперед мовна культура селян-одномовців.

Нагальною є сьогодні проблема виховання мовної свідомості в мешканців російськомовних міст східних регіонів. Ускладнює розв'язання цієї проблеми особлива мовна ситуація Сходу, деформована, сутність якої полягає в тому, що «співвідношення українськомовної та російськомовної частин населення не відповідає співвідношенню українців і росіян» [5, с.116]. Прикметним є й те, що не кожний етнічний українець відчуває свою причетність до українства, тим самим поповнюючи російськомовну спільноту.

Загалом мовне становище в Україні є парадоксальним, особливо в загальноєвропейському контексті. У довіднику «Етнонаціональна структура українського суспільства» читаємо, що українці – це народ, «основне населення України», «українці становлять більшість населення всіх регіонів України, окрім АР Крим» [2, с.36]. Чому ж

перевага населення не відповідає перевазі й у мовному використанні. Показовий і той факт, що за переписом 2001 року 85% українців визнали українську мову як рідну. Урешті нині особливості мовного соціуму виразно засвідчує схема з домінуванням російської мови: *Україна* → *українці* → *російська мова (українська)*, а регіональне мовне життя часом є виключно російським. Натомість природною була би схема: *Україна* – *українці* – *українська мова (російська)*. Прикрим є такий факт, коли зросійшені українці виразно зневажають українську мову, мову своїх батьків і дідів, тим самим відмежовуючись від рідної мови, а відчуження «від рідної мови часом набуває таких потворних форм, що викликає обурення й огиду» [8, с.42].

Реальна загроза існуванню мови за умов великої кількості українців і зумовлює парадоксальність мовної ситуації в Україні. Важить чимало й те, що українська мова в незалежній Україні не має належної державної підтримки. Але ж мова – це той чинник, який консолідує націю, це «смилова засада української ідентичності», відтак питання захисту української мови є одним із стратегічних питань державної політики України [1, с.201]. Напевно, слід сказати, що державної політики тієї країни, яка себе поважає й позиціонує в колі високорозвинених європейських держав. На жаль, сучасного мовного державотворення це стосується мало. Переконана й І. Фаріон, що «державна без мовного етнонаціонального пріоритету приречена... у модерній історії національних держав мова є головним державотворчим чинником» [9, с.8].

Отже, виховання мовної свідомості – важливий чинник покращення становища української мови. С. Єрмоленко наполягає, що сьогодні в інтересах кожного громадянина і в інтересах Української держави слід цілеспрямовано формувати українське мовне середовище в освіті, науці, культурі, на виробництві, виховувати в такому середовищі українську мовну особистість [3, с.120]. Власне, успішний розвиток української мови в подальшому залежить від «процесів формування україномовних середовищ у зросійщених містах» [6, с.35]. Майбутнє української мови беззаперечно пов'язане з високосвідомими громадянами, які спроможні формувати українське мовне середовище з високим рівнем поваги до мови.

Література

1. Воропаєва Т. Українська мова як смылова засада національної ідентичності та проблема реформування вищої освіти в Україні / Тетяна Воропаєва // Українознавство. – 2009. - № 4. – С. 198-202.
2. Етнонаціональна структура сучасного українського суспільства: Довідник / [В. Б. Євтух, К. Ю. Трощинський, К. Ю. Галушко, К. О. Чернова]. – К. : Наукова думка, 2004. – 344 с.
3. Єрмоленко С. Формування української мовної особистості / Світлана Єрмоленко // Українознавство. – 2010. - № 1. – С. 120-123.
4. Масенко Л. Мова і політика / Л. Т. Масенко. – К.: Соняшник, 1999. – 100 с.
5. Масенко Л. Мова і суспільство : Постколоніальний вимір / Лариса Масенко. – К.: Вид. дім «КМ Академія»; Всеукр.т-во «Просвіта» ім. Тараса Шевченка, 2004. – 163 с.
6. Масенко Л. Соціорівні української мови в комунікативному просторі сучасного міста / Лариса Масенко // Дивослово. – 2011. - № 6. – С. 34-37.
7. Селігей П. Виховувати мовну свідомість / Пилип Селігей // Дивослово. – 2012. - № 8. – С. 32 – 35.
8. Селігей П. Мовна свідомість – шанобливе ставлення до мови / Пилип Селігей // Дивослово. – 2012. – № 7. – С. 40-44.
9. Фаріон І. Мова – краса і сила: Суспільно-креативна роль української мови в ХІ – середині ХІХ ст. – 2-ге вид. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2007. – 212 с.
10. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941). Стан і статус / Юрій Шевельов. – Чернівці: «Рута», 1998. – 2008 с.

11. Чередниченко О. Мова і культура у контексті глобалізації / Олександр Чередниченко // Українознавство. – 2006. – № 3. – С. 154-157.
12. Ющук І. П. Мова наша українська: Статті, виступи, роздуми / І. П. Ющук. – К.: Вид. центр «Просвіта», 2001. – 144 с.

УДК 821.161.2-143

Мельничук І.В., кандидат філологічних наук, доцент

ІНТИМНА ЛІРИКА ГАННИ ЧУБАЧ: ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ ТА ТЕКСТУАЛЬНІ КОНЦЕПТИ

На сучасному етапі розвитку літературознавства актуально звучить проблема міжтекстової взаємодії у сфері художнього дискурсу, що становить основу інтертекстуальних досліджень. Щодо визначення «інтертекстуальності», то воно може видозмінюватися залежно від теоретичних і філософських передумов, якими керується кожний учений. Існує цілий ряд трактувань даного терміну. Вперше його було вжито Юлею Крістєвою у статті «Бахтін, слово, діалог і роман» (1967). Поштовхом для цього послужила у свою чергу праця М.Бахтіна «Проблеми змісту, матеріалу і форми у словесній художній творчості» (1924). Дещо пізніше вчений розробив теорію поліфонічності тексту, у центр якої поставив поняття «чужого слова». Він доводив, що кожний вислів є ланкою у ланцюгу і поза його межами не може бути вивчений. Окрім цього в основі досліджень М.Бахтіна лежить ідея «неоднорідності тексту» і наявності декількох «текстів у тексті». Теорія основоположників постструктуралізму і постмодернізму (Ж.Дерріда, М.Фуко, Р.Барт, Ю.Крістева та ін.), завдяки дослідженням яких і набув поширення термін «інтертекстуальність», у багатьох аспектах співзвучна ученню російського дослідника.

Розпочинаючи процес зчитування чужих, найрізноманітніших культурних дискурсів у тексті аналізованого твору, ставимо завданням виявити і зафіксувати усі доступні сприйняттю діалогічні зв'язки текстуального масиву поезії Ганни Чубач з іншими художніми текстами минулих та сучасних йому епох. Текстовий матеріал вказує на напрямок розгортання діалогічних зв'язків з іншими культурно-історичними площинами, зокрема, одним з найбільш яскравих бачиться *любовний дискурс*. Під цим поняттям розуміємо комплекс соціокультурних – літературно-мистецьких, громадсько-політичних, світоглядно-філософських – ідей і традицій, трансформованих у площину інтимної лірики ХІХ-ХХ ст.

Першу в людській культурі філософію кохання, яка згодом стала джерелом для більшості любовних теорій, створив Платон. Античний філософ висловив думку, що таємницею будь-якого кохання є туга за вічністю, прагнення людини протистояти руйнівній дії часу.

Під впливом страху смерті людина намагається продовжує себе в іншій істоті. За Платоном, поява статі – це розрив у первісній, єдиній і могутній природі, порушення андрогінного образу, розщеплення цілісності на чоловічу й жіночу половини, які все життя прагнуть об'єднатися.

Платонівські ідеї в науці про кохання продовжили й розвинули філософи християнсько-ідеалістичного спрямування В.Соловйов і М.Бердяєв. Для Соловйова кохання символізує повноту життя індивідуума й особисте безсмертя. М.Бердяєв у структурі кохання виокремлює таку складову, як метафізичний жах, пов'язаний із таємницею особистості, з глибокою відмінністю чоловічого і жіночого начал, з невідповідністю між первинним захопленням і реалізацією любові у повсякденному житті, з її таємничим зв'язком із смертю.

Подібно до Платона З.Фройд особливе місце надає інстинкту життя, його прагненню тривати до безконечності в Еросі. Сили Еросу змагаються з інстинктом смерті,

прагненням живої матерії повернутися в більш простий, неорганічний стан, з якого вона колись виникла. Фройд бачить у сексуальній енергії космічний потяг до єднання.

В Україні філософія кохання набула специфічних національних рис. Сформований протягом століть етнічний емоційний психотип українця, у якому величезну роль відіграє почуттєвість, перевага надається духовності над тілесністю, визначає й переживання любові. Тому в центрі уваги дослідників українського кохання завжди було серце. Саме Г.Сковорода був першим, хто обґрунтував «філософію серця».

Окремої уваги потребує група поетичних творів Ганни Чубач, що формують єдине текстуальне поле з творами інтимної лірики таких майстрів жанру, як П.Тичина, В. Сосюра, М. Рильський, Д.Павличко, М. Вінграновський, С.Єсенін. Вхідження у спільний текстуальний простір відбувається завдяки використанню прямих атрибутованих цитат та епіграфів. Як правило, для епіграфу письменника обирає рядок однієї з найбільш відомих поезій у доробку того чи іншого лірика, поезії, яка стала хрестоматійною (так було використано твори «Ви знаєте, як липа шелестить» П.Тичини, «Так ніхто не кохав» В.Сосюри, «Ластівки літають, бо літається» М.Рильського, «У синьому небі я висіяв ліс» М.Вінграновського, «Моя любове, ти – як Бог» Д.Павличка, «Шагане, ти моя, Шагане» С.Єсеніна). Через епіграф або цитату відбувається вхідження у площину прототексту, метатекст являє собою переосмислення, обігрування стрижневого мотиву прототексту.

Прототекстом поезії «Не слухала...» (зб. «Літо без осені», 1986) є вірш Павла Тичини «Ви знаєте, як липа шелестить», перші рядки якого і виступають епіграфом твору Ганни Чубач. Імпресіоністичний образ прототексту творить картину п'яної весняної ночі, ночі любовців, коли безтямно юний ліричний герой ладен спалити пестошами сплячу кохану, і, водночас, це давній спогад про таку ніч. Лірична героїня метатексту свого часу злегковажила таким безцінним враженням – віддаючись п'яному аромату липи, не слухала її таємничого шелесту: «Не слухала,/ Як липа шелестить./ Після дощу/ Вона так п'яно пахла» [2, с.156]. І так у вирі людської суєтності було втрачено безліч дорогоцінних неповторних моментів. Осердям поезії є образ минулості, швидкоплинності людського життя, його марноти, виражений через калейдоскопічну зміну частин доби: «Не бачила,/ Як сонечко зайшло./ Нагріта днем/ Надіялась на вечір./ Лише як ніч лягла мені на плечі,/ Я зрозуміла:/ Втратила тепло» [2, с.156]. Час постає як субстанція необоротна, він – невблаганний і те, що минулося – ніколи не повернути. Стирає час і нетривкі людські спогади – далеко у роках загубився п'яний запах липового цвіту – цвітіння і буяння юності, і тепер ліричній героїні залишається лише слухати смутний шепіт старого дерева: «Минулий час/ Словами – не вмовить./ Пройшли дощі,/ І запаху – не стало./ Невже мені/ Зосталося так мало:/ Лиш слухати,/ Як липа шелестить» [2, с.156].

Протекстом поезії «Так ніхто!» (зб. «Небесна долина», 1993) виступає твір Володимира Сосюри «Так ніхто не кохав», початкові рядки якого є водночас епіграфом твору Ганни Чубач. Стрижневим мотивом прото- і метатексту очевидно є сакральне «Так ніхто не любив!». На відміну від підкреслено чуттєвого кохання, декларованого ліричним героєм В.Сосюри, почуття ліричної героїні Ганни Чубач чисте, легке і іскристе, пронизане радістю буття. Перше кохання юної істоти палке і щире, безпосередність її почуттів і поривів компенсує відсутність досвіду, наявного у зрілої жінки: «Я любила не вміючи – /Так ніхто не любив!/Над тобою не хмариться/Безпорадність моя./Так ніхто не пригорнеться,/Як, не вміючи, я!» [3, с.20].

Саме тому і немає гіркого присмаку від того, що почуття спалахнуло на мить зіркою серпневого неба, і згасло. Жагуче кохання переплавалося у пісню (под. «Одной надеждой меньше стало,/ Одною песней больше будет» Анни Ахматової), лібідозна енергія, шукаючи вихід, перетворилася на творчу, і саме творчість подарувала розраду, врятувала від туги і журби: «Пахнуть втомою руки,/ Пахне втомою день./ Я втекла від розлуки,/ В безконечність пісень», «Над сумною колискою/ Незачатих синів/ Я пісні свої виставлю/ Із натовплених днів./ Так ніхто не любив!» [3, с.20].

Поезія Максима Рильського «Ластівки літають, бо літається» може бути означена як прототексту твору Ганни Чубач «Відплакала» (зб. «Життя зоря», 1983), епіграфом якого виступає останній рядок прототексту: «І Ганнуса плаче, бо пора» [4, с.103]. Поезія М.Рильського – гімн молодості, весні і кохання. Ганнуса плаче, бо любить першою чистою і довірливою любов'ю, її почуття, як і яскраво зазеленіла Батієва гора і швидкі ластівки над нею, ніжні клени та срібні голуби – свідчення колообігу, вічного оновлення буття: «Хай собі кружляє, обертається./ Хоч круг лампочки, земля стара!../ Ластівки літають, бо літається./ І Ганнуса плаче, бо пора...» [4, с.103]. Лірична героїня Ганни Чубач давно вже подолала межу зрілості, її юність і перше юнацьке кохання минулося, залишивши по собі лише спогад: «Відплакала./ Була моя пора/ На щедрі сльози при скупій любові» [1, с.118]. Тепер коханням і весною втішаються інші юнаки і юнки: «І навесні Батієва гора/ Колише іншим трави полинові» [1, с.118]. Проте вічне оновлення не може не торкнутися ліричної героїні. Весна, буяння природи, окрім спогадів, пробуджують нові мрії, оновлюють почуття, в душі жінки знову оживає надія на те, що те, юнацьке кохання, не було останнім, і ще не раз зануртує в її серці любов, принесе з собою бурю вже давно забутих відчуттів і вражень: «І все мені/ Навколо розцвіло,/Неждана радість ластівкою в'ється./Надіюся, що долі повезло –/Ганнусі знову плакати доведеться [1, с.118].

Прототекстом поезії «Замріяна синь» (зб. «Небесна долина», 1993) є твір Миколи Вінграновського «У синьому небі я висіяв ліс», формування єдиного текстуального поля відбувається за допомогою епіграфа, у ролі якого виступає перший рядок поезії М. Вінграновського. Очевидно, що поєднання поетичних текстів відбувається на основі асоціативного зв'язку, базованого, в свою чергу, на враженнєвому, імпресіоністичному чинникові. Так, сюрреалістичний ліс, висіяний ліричним героєм у синьому небі, підсвідомо пов'язується з Ірпінськими лісами під замріяним блакитним небом. Два образи являють собою ніби дзеркальне відображення, де метатекстуальний образ є реальним зображенням, а прототекстуальний – своєрідним задзеркаллям. У задзеркаллі зливаються, переплітаючись, стрічки «синього неба» і «синього моря», на яких оприявляються, і в яких розчиняється образ коханої. Пантеїстична субстанція оповиває вічного мандрівника – ліричного героя: «Дубовий мій костур, вечірня хода,/ І ти біля мене, і птиці, і стебла,/ В дорозі і небо над нами із тебе,/ І море із тебе...дорога тверда» [5, с.340]. Подібним мандрівником на дорозі життя виявляє себе і герой поезії-метатексту: «На довгім шляху до сивин/ Було Вам спокійно без мене» [3, с.215]. Лірична героїня Ганни Чубач так само уподібнюється енергетичній субстанції, здатній перевернути основи світобудови заради коханої людини, оповити красою і гармонією: «А так...Не прощайте мені!/По-іншому просто не вмію:/І небо створю на землі!/І трави на хмарах посію!/Ірпінську замріяну синь/Хлюпну Вам на роки буденні [3, с.215].

Віддзеркаленими у відношеннях прототекст-метатекст виявляють себе і образи ліричних героїв (за схемою «Замріяна синь» – Реальність: *лірична героїня* – Жінка – активна – суб'єкт; *герой-мандрівник* – Чоловік – пасивний – об'єкт)// «У синьому небі я висіяв ліс» – Задзеркалля: *ліричний герой-мандрівник* – Чоловік – активний – суб'єкт; *героїня* – Жінка – пасивна – об'єкт»). У зв'язку з вищесказаним варто згадати теорію архетипів К.-Г. Юнга, який виділив архетипи аніми і анімуса. Під анімою і анімусом він розуміє жіночу чи відповідно чоловічу персоніфікацію чоловічого/жіночого підсвідомого. Використання цих понять як універсальних образів людства допомагає при аналізі втілених у поетичному слові глибин маскулінної й фемінної природи. Очевидним видається той факт, що образи героїні прототексту і ліричної героїні метатексту є втіленням аніми – жіночого архетипу у чоловічій психіці, який діє згідно з домінантним принципом жіночої природи і наділений яскраво вираженим світотворчим еротично-емоційним характером.

Література

1. Чубач Ганна Життя зоря: Поезії/ Г.Чубач. – К.: Дніпро, 1983. – 124 с.
2. Чубач Ганна Літо без осені: Лірика/Г. Чубач. – К.: Рад.письменник, 1986. – 181 с.

3. Чубач Ганна Небесна долина: Вибрані поезії/Г. Чубач. – К.: Укр. Письменник, 1993. – 367 с.
4. Українське слово. Хрестоматія української літератури і літературної критики ХХ ст. у 3-х кн. Кн.2/ Упор. В.Яременко, Є.Федоренко. – К.: Видавництво «Рось», 1994. – 670 с.
5. Українське слово. Хрестоматія української літератури і літературної критики ХХ ст. у 3-х кн. Кн.3/ Упор. В.Яременко, Є.Федоренко. – К.: Видавництво «Рось», 1994. – 672 с.

УДК 821.161.2-3

Романенко Л. В., кандидат філологічних наук, доцент

ЕВОЛЮЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕТЕКТИВНОГО РОМАНУ

Жанр детективного роману порівняно новий в українській літературі. Розробкою цього питання займається низка митців вітчизняної літератури. Зокрема у творчості Андрія Кокотюхи це літературне явище розробляється на рівні «дорослої» і «дитячої» літератури («Повзе змія», «Темна вода», «Таємниця козацького скарбу» тощо). У світовій літературі цей жанр сформувався у ХІХ столітті і основна увага зосереджувалася на пошуках злочинця. Найвідомішими представниками цього жанру за межами України були А.Конан-Дойль, Агата Крісті та інші. В українській літературі про нього заговорили нещодавно. Хоча риси детективу простежувалися у творчості українських прозаїків і ХХ століття (Микола Трублаїні «Шхуна «Колумб», Юрій Дольд-Михайлик «І один у полі воїн» та ін.), але ґрунтовного дослідження цього явища на сьогоднішній день немає. Хоча існують поодинокі дослідження прояву рис детективного роману у творчості окремих акторів (Кукса М.Г., Руссова В.М. тощо).

Причини суперечливого ставлення до детективу криються у його парадоксальній природі. Значний внесок у розробку цієї проблеми зробили передусім зарубіжні дослідники. Так, широко відомими читацькому загалу є праці Г.К. Честертон «На захист детективної літератури», Р. Остіна Фрімена «Мистецтво детектива», Е.С. Гарднера «Справа у тому, як це усе починалося» та інші. У 90-х роках ХХ століття з'являється ряд теоретичних робіт, присвячених вивченню жанрових особливостей та різновидів детективу вітчизняних критиків та літературознавців; Іванов О. «Детектив: занепад чи розквіт»; Новікова М., Барабан О. «Символіка детективу»; Костюк Г. «Про «Поклади золота», Сотнікова Т. «Три неголовні причини й одна головна», В. Аксьонова «Килер, ватажок, маніяк»; Адамов А. «Мій улюблений жанр – детектив», дослідження «Дивні манери надпопулярного жанру» Кіри Шахової, яка визначила і дала загальну характеристику окремих типів детективної літератури, з'ясувала парадоксальну природу «чистого» детективу тощо.

Детективний роман вважається одним із різновидів пригодницького твору. Його характерною рисою є надзвичайна динамічність сюжету. Події розгортаються швидко, з великим напруженням. Найчастіше це пошуки і встановлення справжнього злочинця.

Детективний жанр від часів Е.А. По пройшов довгий шлях розвитку. Історики підкреслюють, що це унікальна літературна форма, яка відрізняється від готичного та кримінального роману, не має нічого спільного з поліційним романом. Для більшості критиків детектив представляв собою провідну тему, навколо якої інші кримінальні історії та тріллери грають роль лише варіацій.

Детектив – це літературний твір, присвячений розкриттю заплутаної таємниці, як правило, пов'язаної зі злочином. Важливою ознакою, яка поєднує його з готичним романом, є те, що ці літературні жанри своїми сюжетами тримають читача у напрузі аж до того моменту, поки таємниця не буде повністю розкрита.

Таким чином, можна констатувати, що детективний роман бере свої початки з готичного епосу.

Попри надзвичайний інтерес до цього жанру масового українського читача, маємо констатувати його повну недослідженість, зокрема це стосується українського літературознавства, до того ж ставлення до цього виду літератури неодноманітне, його не сприймають, як серйозний різновид: «... видимо следует принять за аксиому, что детектив – литература, если это подлинно художественное произведение. Точно так же как мы считаем литературой талантливую поэму (графоманский опус никто к литературе не относит и ремесническую поделку тоже)» [1, 244].

В українській сучасній писемній традиції переважають детективні романи, які поєднують у собі соціально-побутові, науково-фантастичні елементи. За тематикою, стильовими ознаками, способом конструювання художнього світу можна окреслити такі різновиди детективного роману: соціальний, політичний, воєнний, гротескно-фантастичний, публіцистичний, психологічний, гумористичний, містичний та інші.

Однак хотілося б звернути увагу на нове явище в сучасній українській літературі, в якому поєднуються риси детективного роману і «нового» фентезі. Наталя Тисовська вдало komponує ці ознаки в романі «Останній шаман».

Ім'я письменниці порівняно нове в українській літературі, та своїми кількома творами вона вже завоювала певну позицію в рейтингу майстрів слова. На сьогоднішній день творча спадщина Н.Тисовської складається з творів «Соло для комп'ютера» (роман, 2004), «Під знаком шаманського бубна» (повість, 2004), «Останній шаман» (роман-трилогія, 2008), «Укус вогняного змія» (роман, 2008), і порівняно новий твір «Три таємниці Великого озера» (роман, 2011).

Її роман «Останній шаман» відносять до категорії фентезі. Проте, на нашу думку, тут переважає детективний компонент, оскільки основна сюжетна лінія розгортається у зв'язку з пошуком документів лікаря провінційної районної лікарні, які відкривали певні таємниці людської підсвідомості. І як у детективному романі, в класичному його розумінні, тут є і постраждалі (навіть трупи), і міліція, яка намагається розв'язати заплутаний вузол подій. А з фентезійною літературою його ріднить залучення міфічних істот, які допомагають розкрити злочин, а також вплинути на вирішення проблем в особистому житті головних героїв.

Основні події відбуваються у провінційному містечку Рябокiнь, де було скоєно вбивство звичайного, непримітного лікаря. Справу журналістського розслідування доручено Юрасю Булочці та Ліні – молодим спеціалістам. Дорога до місця призначення сприймається ними як чергове нецікаве завдання, якими зазвичай завантажують молодих фахівців у редакції. Та коли вони опиняються у Рябокiні, то низка подій, які стаються у них на очах, примушує їх замислитися і зануритися у розслідування безглуздої смерті Святослава Пилиповича Шапки. Під час розслідування з'ясовується, що постійною пацієнткою Шапки була жінка, яка в молодості його кохала, але через певні обставини, зокрема арешт Святослава Пилиповича, не стала його дружиною, а народила поза шлюбом сина. Орест довгий час не знав нічого про свого батька, і саме це розслідування дало йому можливість дізнатися, чому матір усе життя прожила одна і кудись увесь час писала листи. Відбування терміну у таборі дало можливість С.П.Шапці познайомитися із шаманом, який відкрив йому таємниці своєї діяльності, які потім реалізувалися у дисертації, котра виявилася небезпечною і для самого її автора, оскільки людська підсвідомість, куди міг досягнути Святослав Пилипович – це річ небезпечна...

Помічниками у розслідуванні стали міфічні істоти Хованець та нявка, які являлися перед людьми у вигляді собаки та кішки, а також були помічниками людям, маючи зв'язок із паралельним світом, темні сили якого полювали за дисертацією С.Шапки. Також авторка не просто згадує цих істот, вона малює світ, населений нявками, лісовиками, водяниками, чугайстрами, даючи можливість зануритись в українську міфологію.

Сюжет твору надзвичайно динамічний, захоплюючий і новий для українського письменства. Оскільки роман Наталі Тисовської представляє собою синтез жанрів, що дає право визначити ще один різновид детективного роману – міфологічний детективний роман.

Література

1. Вулис А. Поэтика детектива // Новый мир / А. Вулис. – 1978. - № 1. – С. 244 -258.
2. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К.: Либідь, 2002. – 664 с.
3. Кукса М.Г. Історія розвитку та типологія жанру детективу у контексті світової літератури// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/1542/1/8.pdf>
4. Тисовська Н. Останній шаман: Роман/ Н.Тисовська. – К.: Наш час, 2008. – 392 с.

УДК821(477=14)Шебаніц

Сардарян К. Г., кандидат філологічних наук

ХУДОЖНІЙ СВІТ ФЕДОРА ШЕБАНИЦА

Літературну творчість румейського поета представляє жанрово-тематична розмаїтість. У його арсеналі більше тисячі творів різного жанру та тематики. Федір Федорович написав понад сорок байок, безліч віршів для дітей, тексти пісень, більше двадцяти з яких покладені на музику. Тематичний спектр лірики Ф. Шебаніца різноманітний, у його творах порушуються такі теми, як роль поета в суспільстві і відповідальність за слово, провина і кара, порив до гармонії і щастя як одвічного ідеалу людства.

Крім того, надзвичайно багато зробив він і як перекладознавець. Переклади румейською мовою творів Т. Шевченка, О.Пушкіна, М. Рильського, А. Кліменка становлять зразок мистецького перекладу як особливого різновиду творчої діяльності поета. Особливе місце у перекладній спадщині Федора Федоровича займає „Лісова пісня” Лесі Українки, яку опублікував митець із своєю передмовою та коментарями.

Великий внесок зробив Федір Федорович у розвиток фольклорних колективів Володарського району, стояв у витоків становлення національного об'єднання, був одним з перших, хто взявся за складне завдання – відродження культури, традицій і мови своїх пращурів.

У видавництві „Донбас” побачили світ дві книги Федора Федоровича. Перша поетична збірка поета – „С ксер-с та ризис такас” („Знай своє коріння”), опублікована в 1994 р. Її складають ліричні вірші-пісні про красу, добро і справедливість, щире любов до людини, природу рідного краю.

Другу збірку „Клиюмену утея” („Плакуча верба”), в яку увійшли вірші та прозові твори, Ф.Шебаніц підготував до видання в 2001 р. Для збірки „Клиюмену утея” характерні мотиви патріотизму та національної гідності, творчої ролі особистості. У збірці переплітаються минуле й сучасне, любов до рідного краю й народу, глибока пошана до інших націй, поетизація дитинства, висвітлення актуальних проблем буття.

Після цього поет написав близько тисячі творів, більша частина цих добутків за його життя не друкувалася. Неопублікована книга Федора Федоровича „Харахла” – це збірка авторських присвят малоянісольцям, підготовлена до друку старшим сином поета – Федором, який найближчим часом планує продовжити публікацію творів батька.

Прагнучи безпосередньо висловити свої думки та почуття адресатові, Федір Шебаніц використовує у своїй творчості форму послання („Родителям”, „Костоправу”, „Румейский поэт (Г. Меотису)”, „Учителю”, „Кириякову”, „Поэту”. У багатьох своїх творах поет зображує сучасників. Саме віршами-присвятами автор зумів відбити природне життя двох поколінь односельців, більшість з яких він добре знав та з якими дружив. У ліриці митець протиставляє і героїчне і смішне, зображує життя села з його суворими буднями і світлими святами, відбиває національні якості греків-румєїв, гідним

представником яких він був. Всепереможне відчуття гумору, оптимізм, прагнення до добра, гостинність і душевність, добросусідство, а також любов до рідного краю – ось основні риси приазовських греків. У творчості румейського поета відбиті традиції і обряди, які століттями зберегалися в пам'яті греків Приазов'я.

Важливим відкриттям митця можна назвати оригінальну побудову поезій-присвят – на основі розмови. Пошуки поета приводять до того, що в його творах видозмінюється літературний жанр: відбувається своєрідне об'єднання поезії та прози. За рахунок цього художня мова поезій зазнає змін. По-перше, у невеличкій за обсягом поезії непрямым шляхом концентрується великий обсяг інформації. По-друге, у митця за рахунок високої гнучкості мови у поезіях з'являється додаткова значеннєва ємність. Це дозволяє письменникові, фіксуючи індивідуальні деталі, представляти власну картину буття. Поет динамічно будує фабулу твору, яскраво змальовує діючих персонажів. Розповідна форма окремих поезій-присвят поєднується з авторськими відступами, діалогами героїв, у присвятах присутні філософські міркування з побутовими описами.

Окремі поезії побудовані за принципом антитези, де часто протилежні антагоністичні начала виступають як нерозривна єдність, базована на власному життєвому досвіді. Деякі вірші складені на основі цікавих несподіваних словесних знахідок поета. Такі афоризми дотепно вкраплені у багатьох віршах. Творчий стиль Ф. Шебаніца відзначається вишуканим почуттям гумору, тонкою іронією позначенні вірші „Песня свиней”, „Любовь к мясному” та ін.

У творах Федора Федоровича присутній сонячний оптимізм. Як поет він творив свій, не схожий на інші світ. Здебільшого Ф. Шебаніц зосереджується на морально-етичних чинниках, майже в кожному з його творів на другий план виходять лірико-філософські роздуми.

Тема сильного почуття розкривається поетом у вірші „Не забыл тебя”. Ліричний герой заглиблюється в споглядання природи, яке навіює йому інтимні спогади:

Я не забыл тебя – мечтаю
Про васильковые глаза,
Всем сердцем юность
вспоминаю –
И грусти катится слеза [2, с. 75].

Герой ніби розчиняється в очах коханої жінки, прагнучи повернути минуле, але в той же час докоряє собі за нагадування. З роками серце героя не охолгло до коханої, він живе мріями, яким вже ніколи не реалізуватись:

С годами сердце
не остыло,
Я о тебе живу мечтой...
Любовь душе дарует крылья,
Но корни сплетены с другой [2, с. 76].

Ці поетичні рядки засвідчили щирість, емоційність, складність почуття ліричного героя, а також міць поетичного слова.

Філософські роздуми над сенсом людського буття та специфікою його окремих моментів, зміст яких залежить від віку або обставин життя героя, присутні у віршах „Румеи”, „Тайная любовь”, „Не обвиняй”, „Водопад жизни”, „Пощатнулся мир”, „Жизненное письмо”. Поезія Федора Федоровича випромінює авторські емоції. Хоча домінуючими у творчості поета залишаються патріотичні мотиви, але його вірші наповнені глибокими філософськими сентенціями, проникливими медитаціями.

Інтимна лірика поета мала виразно автобіографічний характер: це і осмислення перипетій своєї долі, і згадки про рідних та край дитинства. У творчості Ф.Шебаніца присутні глибокі патріотичні почуття, які репрезентовані у віршах: „Радость жизни”, „Любовь и боль”, „Мы и вы”, „Приазовье”, „Румеи и эллины”, „Тайная любовь”.

У пейзажній ліриці поета озивається дух віків, чуються голоси далеких пращурів. Є у Федора Шебаніца поезії „Роза”, „Сад”, де малюнки завжди оригінальні, зіткані з нестандартних тропів, риторичних запитань: „какой цветок имеет три глаза / По утрам стекает слеза-роса? / Кто любви крылья дает / А горечи показывает шип?” [2, с. 50]

Для Федора Федоровича пейзаж не був самоціллю, а лише образною формою ліричного відчуття, засобом пізнання дійсності; він нерозривно зв’язаний із реальним життям, мріями, почуттями, турботами ліричного героя. Саме тому у поета небагато чистих пейзажів, життя людини та природи у нього нерозривне, через те не можна чітко відділити його пейзажну лірику від інтимної та громадської: вони мають багато точок зіткнення. Такий поділ певним чином є відносним, оскільки взаємопроникнення жанрів – мистецька особливість.

Акварелі, щемкі медитації розкривають стан тихої і світлої задуми, душевної рівноваги, іноді туги. Персоніфікуючи явища природи, одухотворяючи її, поет досягає тієї бажаної гармонії, коли пейзаж стає настроєвим, психологічно забарвленим:

Человеческая жизнь имеет начало –
облик завершается в имени его...
Не копи ты в жизни золото –
Сады ты посади... [2, с. 76].

Поетичному стилю Ф. Шебаніца притаманні стриманні інтонації, висока культура художнього мислення, лаконічна, уривчаста манера висловлювання, ощадність художніх засобів, що межує з аскетизмом. Мотиви самотності та ностальгії звучать у багатьох його віршах („Пошатнулся мир”, „Водопад жизни”, „Родителям”), особливо болісно – у пізній ліриці, в період підсумків, оцінок: „Мама в сердце моем всегда / А иногда оно так сжимается...” [2, с. 144].

Основами образів митця є прості поняття, дорогі серцю людини: любов, дитина, творчість, життя. Між ними поет встановлює зв’язки, що відкриваються йому з висоти досвіду: „Я вважаю себе щасливою людиною, оскільки своє щастя я бачу в щасті своїх дітей, в пошані людей до них і до мене, в тому, що я ще потрібний і їм і людям” [автобіогр.].

Федора Федоровича Шебаніца можна назвати великим поетом, оскільки його творам удалося вислизнути від класичності, його творчість не традиційна і не нова, вона індивідуальна (однинна), його твори не занадто повсякденні, в них є трохи комедії і трагедії, вони спонтанні й водночас обмірковані.

Література:

1. Сардарян К. Поетична творчість греків Донецького Приазов’я в контексті української літератури ХХ ст.: моногр. / К. Г. Сардарян. – Донецьк : Вид-во «Ноулідж», 2012. – 219 с.

2. Шебаніц Ф.Ф. Клиюмену утя (Плакуча верба): вірші, проза / Ф. Ф. Шебаніц . – Донецьк : Донбас, 2001. – 180 с.

УДК 811.161.2’373.23(477.6)

Семашко Т.Ф., кандидат філологічних наук, доцент

СЕМАНТИЧНА МОТИВАЦІЯ КОЛОРАТИВНОГО КОМПОНЕНТА ПРІЗВИЩ ПІВНІЧНОГО НАДАЗОВ’Я

Антропонімна система як одна із підсистем національного ономастикону є чи не найбагатішим матеріалом для реалізації і застосування одного із найбільш перспективних напрямів сучасного мовознавства – етнологічного підходу до вивчення мовних явищ. Система іменування людей акумулює матеріальний, культурний, історичний досвід суспільного середовища, в якому вона зароджується і функціонує, упродовж віків зберігає сліди давньої духовної культури і в той же час швидко, жваво

реагує на зміни зовнішнього укладу життя певного соціального середовища [2, с. 5]. У зв'язку з цим великого значення набуває наукове осмислення особливостей ономастикону різних регіонів України.

Об'єктом дослідження у пропонованій розвідці стала антропонімія Північного Надазов'я, зокрема назви прізвищ, до складу яких увійшли колоративи. Матеріалом для дослідження слугували сучасні прізвища Маріуполя і населених пунктів, що до нього прилягають, дібрані із актових книг відділів РАГСу, телефонних довідників, маріупольських газет. Зібраний фактичний матеріал підданий лінгвістичному вивченню щодо їх лексико-семантичної організації.

Зазначимо, що прізвища, виникнувши під впливом певних умов, втілюють у собі конкретну інформацію про матеріальне і духовне життя певної нації, прямо чи опосередковано репрезентують ту роль, яку виконувала людина у суспільстві, відображають її фізичні особливості й моральні якості, демонструють суб'єктивне ставлення людини до людини, людини до світу через почуття та емоції тощо.

На території Північного Надазов'я функціонують прізвища, антропооснови яких мають у своєму складі колоративний компонент, що являють собою прості і складні слова з питомими та запозиченими елементами. Це такі, як: *біл-, бел-, чорн-, черн-, черв-, красн-, зелен-, жовт-, син-, сір-, сиз-, сід-, руд-, риж-, бур-, гнід-, кар-* і близькі до них відповідності.

Зібраний фактичний матеріал (305 прізвищ, мотивованих назвою кольору) дає можливість зробити висновок, що в основах сучасних прізвищ переважають наступні кольори: білий, чорний, червоний і його відтінки, сірий та зелений. Лексема «білий» представлена 102 прізвищами: *Білан, Білецький, Біленко, Біланович, Білозерцев, Біловус, Білохін* тощо; лексемі «чорний» презентують 74 прізвища, серед яких найпоширенішими є: *Чорний, Черненко, Чернецький, Черніченко, Чернов, Черняєв* та ін.; червоний та його відтінки утворюють чисельну групу антропонімів (лексема «красний» входить до складу 23 прізвищ: *Красій, Краснов, Красницький, Красновид*; лексема «червоний» – 6 прізвищ: *Червоний, Червонний, Червонко* та ін.; лексема «рудий» – 28 прізвищ: *Руденко, Руденюк, Рудковський, Рудоус, Рудий* тощо; лексема «рижий» – 13 антропонімів: *Рижук, Рижов, Рижих, Риженко, Рижевцев* та ін. У багатьох прізвищах відобразилися назви сірого кольору та його відтінків. Лексема «сірий» є базою для 16 прізвищ: *Сірий, Сірик, Сіробаба, Сіроштан* та ін.; «сизий» – 10 антропонімів: *Сизий, Сизов, Сизих, Сизоненко* та ін. Лексема «зелений» знайшла своє втілення у 15 назвах: *Зеленюк, Зеленченко, Зеленін, Зелінський, Зелюкін* тощо. Інші назви кольору є менш активними щодо утворення прізвищ Північного Надазов'я (18 назв). Зазначена частотність відображає загальну ситуацію використання відповідних кольорооснов: домінантні назви кольору вживаються частіше інших не лише в антропонімічному словнику, але й у фразеології, мові фольклору і художньої літератури. Похідні й застарілі назви кольору через обмеженість їх функцій і сфер вживання задіяні значно менше як у формуванні власних імен, так і в кольороописі [1, с. 180].

Залежно від лексичного значення твірних основ прізвища, мотивовані назвами кольорів, можна поділити на лексико-семантичні групи:

1. Прізвища, які вказують на зовнішні ознаки носія. Подібні прізвища характеризують, передусім, колір волосся, брів, вусів, бороди, зубів, шкіри обличчя та тіла. Такі прізвища складають найчисельнішу групу, що пояснюється частим присвоєнням прізвищ за зовнішніми ознаками людини. Наприклад: *Черненко, Черницький, Черних, Черниш, Чернишов, Черноус, Чорний, Білан, Білозуб, Білозір, Білоножко, Білоус, Біляєв, Червонюк, Червоний, Краснова, Красновид, Зеленько, Зеленюк, Зеленський, Синявський, Синяков, Жовтун, Жовтобрюх, Желтков, Руденко, Рудковський, Рижих, Сіренко, Сіроштан, Сизоненко, Чалий (сіро-коричневий)*. Аналіз прізвищ відповідної лексико-семантичної групи дає можливість зробити висновок, що такі лексеми по-різному вказують на зовнішні особливості суб'єкта. В одних випадках основи прізвищ називають

певну частину тіла, яка своїм розміром, формою, кольором привернула увагу номінаторів, але при цьому ознака не кваліфікується, а відповідне значення підказується метонімічним прийомом [5, с. 79]: *Рудоус* ← вуса (можливо, людина з вусами червоного відтінку), *Синєокий* ← очі (можливо, людина з синіми очима), *Білозір* ← зір (можливо, людина з гарним зором). В інших випадках характерна фізична ознака називається прямо: *Черниш*, *Білан*, *Руденко*. До звичайної ідентифікації людини за особливостями зовнішності може додаватися естетична оцінка, наприклад: *Білозуб* ← білі зуби загалом вважаються природною ознакою молодості і краси; *Красновид* ← красний вид свідчить про міцне здоров'я; *Чорномордов* ← чорна морда є ознакою неприємної, жорстокої, злої людини; *Жовтуха* ← жовтий колір обличчя свідчить про хворобу, яка виникає внаслідок розлиття жовчі.

2. Прізвища, які вказують на зовнішність людини: *Красних* ← красний 'привабливий', 'вродливий'; *Сіренький* ← сірий 'нічим не примітний', 'не виразний'.

3. Прізвища, утворені від топооснов: *Білозеров*, *Білозерський* ← Біле озеро, *Чорноморець* ← Чорне море, *Чорногор* ← Чорна гора, *Чорнояр* ← Чорний яр, *Черніговський* ← Чернігов. Такі прізвища представлені як простими, так і композитними власними іменами, які характеризують людей, як вихідців із певної місцевості.

4. Прізвища, які вказують на соціальне становище та рівень освіти і культури людини: *Сіряк* ← сіряк 'незаможна, неосвічена, некультурна людина з низів', *Сиволап* ← сиволап 'груба, невихована людина'.

5. Прізвища, які вказують на вікові особливості: *Сивий* ← сивий 'похилого віку, старий'.

6. Прізвища, пов'язані із назвами флори: *Зеленчук* ← зеленчук (багаторічна трав'яниста рослина), *Рижак* ← рижак (назва гриба). Такі прізвища виникали різними шляхами: одні від прізвищ, які надавались людині за тим, що певні рослини були відмітними місцевими орієнтирами, інші – від прізвищ тих, хто займався вирощуванням рослин або вживав їх у їжу. Прізвища могли виникнути і від імен, які виступали у фольклорі як персоніфіковані назви певних ознак [5, с. 78].

7. Прізвища, пов'язані із фауною: *Зеленьяк* ← зеленяк (птах родини в'юркових, який має оливково-зелене забарвлення), *Сиваш* ← сиваш (кінь сивої масті), *Білоконєв* ← білий кінь (кінь білої масті), *Чорновіл* ← чорний віл (віл чорної масті), *Білуга* ← білуга (вид риби). Найменування різних видів тварин часто ставали основою творення прізвищ, хоча з часом нелегко встановити вмотивованість такого називання. На можливість такої номінації вказує Л. Масенко: «Цікаву групу утворюють прізвища, які походять від назв коней та волів, володіння якими було настільки важливою обставиною селянського побуту, що характерне для тварини найменування за мастю чи якоюсь іншою ознакою односельці могли перенести на її господаря [3, с. 6].

Деякі антропоніми, що містять у своєму складі назви кольорів, мають полісемантичну мотивацію. Так, наприклад, полісемантичними можна вважати прізвища *Чорноіванов* ('людина з темним волоссям чи кольором шкіри' або 'людина, яка часто вживає лайливі слова'); *Білогуб* ('людина з світлим волоссям чи кольором шкіри' або 'людина, яка відрізняється високими моральними якостями'); *Чорноруков* ('людина з темним волоссям чи кольором шкіри' або 'людина, яка має вади у поведінці').

Отже, в результаті проведеного аналізу встановлено: антропооснови Північного Надазов'я, до складу яких входять кольороназви, представлені прізвищами, що являють собою як власне українські, так і запозичені утворення. Домінантними при творенні прізвищ виступають назви білого, чорного, червоного (та його відтінків), сірого (та його відтінків) і зеленого кольорів. Відсутність прізвищ, до складу яких входять периферійні назви кольору свідчить про те, що більшість власних назв сформувалася на тому етапі розвитку суспільства, коли переважали природні, чисті барвники. Власні назви, мотивовані назвою кольору, виникли як відпрізвищні і відтопонімічні лексеми. В основі їх

номінації лежить, як правило, зовнішній вигляд людини, її характер, діяльність, уподобання, морально-вольові якості перших носіїв.

Література

1. Герасименко И. Фамилии с основами, восходящими к цветообозначениям, в русском языке / И. Герасименко // Науковий Вісник Херсонського державного університету. – Серія: лінгвістика. – 36. наукових праць. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2010. – Вип. 10. – 434 с.

2. Кравченко В.О. Антропонімія надазовських греків у її відношеннях з українською та російською антропоніміями / В.О. Кравченко: Дис. канд. філол. наук: 10.02.15. – 2002 р. – 207 с.

3. Масенко Л.Т. Українські імена і прізвища / Л.Т. Масенко. – К.: Наукова думка, 1990. – 48 с.

4. Новикова Ю. Зовнішні характеристики особи у прізвищевих номінаціях Центральної та Східної Донеччини: мотиваційні домінанти / Ю. Новикова // Наукові записки. – Вип. 75 (1). – Серія: філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – С. 319-323.

5. Познанська В. Прізвища із суфіксом -енк-о в антропонімії Донеччини / В.Познанська // Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 11. – Донецьк: Український культурологічний центр. – 2006. – С. 49-57.

УДК 821.161.2-32.09 "189/191" (045)

Хорошков М. М., кандидат філологічних наук, доцент

ЛІТЕРАТУРНО-ЕСТЕТИЧНІ ПОГЛЯДИ М.ДРАГОМАНОВА ТА Б.ГРІНЧЕНКА В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО АНТИКОЛОНІАЛЬНОГО ДИСКУРСУ

Становлення українського культурного дискурсу XIX століття (особливо його другої половини) відбувалося під визначальними впливами ідей слов'янофільства, федералізму, українофільства. З-поміж центральних постатей, які продукували дискусії, генеруючи культуротворчі ідеї та концепції, варто назвати П. Куліша, М. Костомарова, В. Білозерського, М. Драгоманова, пізніше – Б. Грінченка, М. Павлика, І. Франка. Політичні та суспільно-політичні виміри численних полемік (напевно, найвідомішими з них були “листування” М. Драгоманова з Б. Грінченком, або І.Франка з П. Кулішем) відбивалися на естетичних критеріях літературної творчості, трансформаціях самих засад художньої практики, форм художньої свідомості.

Естетичні та світоглядні концепції М. Драгоманова та Б. Грінченка актуалізували не лише процес осмислення художньої творчості (її завдань і функціонального призначення, етичних та естетичних критеріїв), але й сприяли формуванню антиколоніального контрдискурсу в межах імперської культури. Важливість порушуваних видатними діячами проблем продиктована станом тогочасного вітчизняного письменства та культури загалом. Активно насаджуваний комплекс неповноцінності літератури (“література для домашнього ужитку”, за висловом М.Костомарова), культурної маргінальності, розвиток виключно в системі координат “імперія/метрополія – колонія/провінція” – ось неповний список характеристик тогочасної української літератури. Актуальність даної статті продиктована потребою наукового осмислення публіцистичного та літературно-критичного доробку М.Драгоманова та Б.Грінченка в контексті новітніх антиколоніальних студій, крізь призму не лише літературознавчих, але й культурологічних проблем. Ідеться, зрештою, і про питання визначення іманентних рис мистецтва слова, його внутрішньої логіки розвитку, взаємостосунків з російською (імперською) літературою.

Як свідчать спостереження, основними рисами літературно-критичного дискурсу другої половини XIX ст. були: 1) літературна критика, як і художня література, не тільки

утверджувала контури національної ідентичності, але й активно творила зміст і характер цієї ідентичності, та, щонайголовніше, легітимізувала її в імперському культурному дискурсі; 2) літературна критика закладала основи суспільної рецепції естетичних цінностей та ідеалів мистецтва слова, задавала ідеологічно-світоглядні параметри “прочитання” текстів; 3) в межах науково-критичного та публіцистичного дискурсу відбувається окреслення моделі взаємодії української літератури з російською. Крізь призму названих характеристик, на мій погляд, і слід сприймати полеміку, що спалахнула між М. Драгомановим та Б. Грінченком на сторінках західноукраїнських часописів у 90-х роках позаминулого віку.

У статтях “Література російська, великоруська, українська і галицька”, “Українське письменство 1866 – 1873 років”, “По вопросу о малорусской литературе”, “Сліпі проводирі”, “Листи на Наддніпрянську Україну” М. Драгоманов теоретично обґрунтовує власну модель художньої літератури як суспільно значимої праці, як ідеологічного компонента, покликаного підвищувати рівень самоусвідомлення нації. Крім того, в його працях окреслюється і аудиторія, на яку має працювати митець, і ідеологічне наповнення художньої практики, і функції літератури. Так, зокрема, в розвідці “Література російська, великоруська, українська і галицька” вчений прагнув простежити взаємозв’язок літератури із соціальними та національними потребами і запитамі суспільства. М. Драгоманов виступав за поглиблення взаємозв’язку мистецтва слова з соціальною (громадською) сферою буття індивіда: “Треба шукати законів життя людського і провідних ідей громадської праці не в тих чи інших метафізичних системах, а в соціально-психологічних основах громадського і індивідуального життя” [1, с.428]. Йдеться, як бачимо, про конкретизацію мети і завдань літератури – художнє осмислення актуальних проблем соціального і національного буття народу. Причому, народ тут слід сприймати здебільшого у франковому трактуванні цього поняття – “нижчі верстви, які найменш зазнали цивілізаційних змін”. Це твердження показове, адже окреслює реципієнта літератури, її основного “споживача”, тобто “об’єкт” спрямування письменницьких зусиль. У вже цитованій праці М. Драгоманов конкретизує аудиторію, для якої має працювати митець – “2-3 мужика середнього розуму і подума”. Акцентоване мною висловлювання про “2-3 мужика середнього розуму” потребує додаткового коментаря: в селянстві (отих “мужиках”) він бачив не суцільно темну масу (як пізніше її уявляли російські народники, а слідом за ними й українські, а, радше, за спостереженням Оксани Забужко, “стихийного носія культурної пам’яті (пам’яті про спорідненість української культури з європейською, про козацький демократичний устрій. – М.Х.)” [2, с. 387]).

Варто зазначити, що погляди Драгоманова на завдання вітчизняного мистецтва слова попри всю їх суперечливість і почасти лояльність до імперії і імперської культури виглядають досить демократичними, неприв’язаними до, скажімо, популярних тез про виняткову потребу саме в україномовній літературній творчості та громадській діяльності, або до об’єкта зображення (останні тези виступають мало не наріжними в поглядах Б. Грінченка, оприлюднених у його “Листах з України Наддніпрянської”).

Одним із затятих опонентів Драгоманова був письменник і громадський діяч Б. Грінченко. Магістральні ідеї письменника, висловлені ним у “Листах з України Наддніпрянської”, зводяться, по суті, до кількох тез: наявність культурної та світоглядної прірви між “паном” і “мужиком” (до того ж, між “народом” і “інтелігенцією”) та необхідність її подолання; нечисельність “справжньої” інтелігенції (критерієм “справжності” для автора є і активна життєва й громадська позиція, і участь у “національній справі”, гостре неприйняття російської культури); необхідність виключно україномовної як художньої практики, так і публіцистики, видавництва (“...пишучи помосковському, ми побільшуємо московську літературу – отже, побільшуємо силу тим людям, які намагаються відняти в нас нашу національність; бо, пишучи по-московському, ми спиняємо нашу літературу, не виробляючи нашої мови; бо, пишучи по-московському наукові речі, ми саме тим даємо змогу казати, що української науки нема і не може бути, а

через те всякі спроби в цьому напрямку є річ непотрібна і заборони варта” [3]); відсутність солідарності з-поміж співвітчизників у поглядах на питання поступу нації, просвіти народу, завдання інтелігенції тощо.

Як інтелігент-різничинець, Б. Грінченко мало не з класових позицій підходить до осмислення літератури та культуротворчості загалом. Звідси й відповідні дефініції І. Котляревського як “пана” (хоча й українського, загалом національно налаштованого, однак “пана”), і риторичні закиди на кшталт “Як міг український патріот написати такий повний грубої підлесливості панегірик російському бюрократові”? (ідеться про “Оду до князя Куракіна”, написану Котляревським), і нерозуміння яким чином Г. Квітка-Основ’яненко міг виступати на захист української мови і одночасно бути “московським патріотом”. Найбільш гостре неприйняття у автора “Листів з України Наддніпрянської” викликає позиція Пантелеймона Куліша (щодо української історії, російської та польської державності, козацтва), М. Костомарова про літературу “для домашнього обихода”, а також теорія М. Драгоманова про існування “общеруської європейської” та “малоруської” літератур. На загал же, осмислюючи літературно-естетичні та суспільно-політичні погляди Драгоманова, Б. Грінченко доходить висновку про його “інокультурність”, приналежність до російської, загальноімперської культури: “Драгоманов вивчивсь, освітивсь, викохавсь і вигодувався московською мовою, літературою, освітою. Як і всі інші російські українці, він усе, що тільки може дати гарного освіта, придбав, користуючись з пособи російської літератури – оригінальної чи перекладної. Російська освіта, російська література є рідна мати освіті Драгоманова. Як же він може повставати проти матері? Драгоманов уявляє собі – що б з нього було, якби з його освіти відняти все російське, а залишити саме українське? Того українського так мало, а того московського так багато, що се Драгоманову здається зовсім неможливим, – та й справді йому се було б неможливою річчю” [3]. Тут варто зробити уточнення: радикальна позиція Б. Грінченко виглядає класичною для українського народництва – справжній український патріот і інтелігент, на його погляд, не може не тільки писати російською, але й висловлювати толерантну позицію щодо вкрай складних міжнаціональних взаємин (це те, що не imponувало М. Драгоманову і проти чого він виступав у цитованих вже “Листах на Наддніпрянську Україну”).

Таким чином, полемічний дискурс М. Драгоманова – Б. Грінченка кристалізував проблему функціонального призначення мистецтва слова (ідеологічне навантаження), заторкнув питання якості літератури, її естетичних характеристик. Крім того, “Листи” відіграли роль своєрідного каталізатора до подальших теоретико-літературних та публіцистичних виступів І. Нечуя-Левицького, І. Франка, С. Єфремова та інших.

Літератури

1. Історія української літературної критики та літературознавства. Хрестоматія. У трьох книгах. Книга друга: Навчальний посібник / Упоряд. П.М. Федченко. – К.: Либідь, 1998. – 352 с.
2. Забужко О. Notre Dame D’Ukraine: Українка в конфлікті міфологій/ О.Забужко. – К.: Факт, 2007. – 640 с.
3. Б.Грінченко – М.Драгоманов Діалоги про українську національну справу [Електронний ресурс]. – Режим доступу www.litopys.org.ua/drag/drag2.htm

ЖАНР ФЕНТЕЗІ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДРАМАТУРГІЇ (на матеріалі п'єси Генрі Лайона Олді «Другі руки» або «Second hand»)

Українська драматургія постмодерної доби перебуває на етапі становлення стильових та жанрових канонів. Динаміка сучасного театрального мистецтва змушує драматургів шукати нові художні та естетичні форми, запозичуючи техніки написання драматичних текстів із західноєвропейської літератури.

Традиційно жанр розуміють як систему художньо-конструктивних особливостей драматичного твору, залежних від емоційного та світоглядного ставлення автора до проблем життя, обраних ним для п'єси [35; с. 89].

Світова драматургія практично втілена у трьох традиційних жанрах: трагедія, комедія, драма. Кожен із цих жанрів мають свої варіації. Так, комедія вміщує у собі сатиру, фарс й водевіль. Драма може бути ліричною, епістолярною, історичною, героїчною тощо.

XXI століття репрезентоване численними жанрово-стильовими модифікаціями драми, що надає драматургам більш широкий простір для експериментування. На цьому тлі з'являються нові жанрові форми, які сприяють зацікавленню вимогливого глядача та читача. До таких жанрових новотворів в українській сучасній драматургії належить й жанр фентезі, що бере свій початок з міфології, фольклору та епосу.

Сьогодні матеріалістичні та скептичні філософські концепції виводять ідеї науково-технічного прогресу на перший план. Натомість у літературі людина завжди була основним предметом уваги. Зіткнення «природи людини» та аналізу наслідків технічних відкриттів з їх конфліктами призводить до появи жанру фантастики в українській літературі.

Основною функції фантастики є її вплив на свідомість людини крізь призму інстинктів самозбереження та збереження навколишнього середовища, крізь призму майбутнього, спрямованого на сьогодення. Фантастика поділяється на наукову та «фентезі». Наукова фантастика презентує читачу уявлення автора про майбутнє людства, заґрунтоване на вірі в розвиток технологічних ідей.

Жанр наукової фантастики на теренах української літератури зародився в середині ХХ ст. з появою художніх творів Олеся Бердника. На сьогоднішній день, крім наукової фантастики, виділяють також такі фантастичні жанри, як жахи («хоррор») і фентезі, останній з яких у наш час усе більше виходить на передній план.

Жанр «фентезі» - це своєрідні казки для дорослих, у центрі яких зображено переважно боротьбу добра зі злом. Для творців «фентезі» порятунок душі від машинної цивілізації бачиться в прагненні до цілісного, гармонійного світу, що сполучав в собі нероздільну єдність людини з природою. Фентезі розглядається як шлях до цілісності людського буття. У прагматичне століття з приземленими цілями така література давала можливість показати все краще, у тому числі й ідеальне в людині.

Одними з найяскравіших представників жанру «фентезі» в українській драматургії сьогодення є Генрі Лайон Олді (під цим псевдонімом працюють вітчизняні письменники-фантасти Дмитро Громов та Олег Ладиженський).

Часто у творчості цих письменників спостерігаються алюзії на власне українські та світові міфи. Одним з таких творів є п'єса «Другі руки» або «Second hand». У центр п'єси покладено міф про реінкарнацію. Реінкарнація, або перевтілення - це група релігійно-філософських доктрин, згідно з якими безсмертна сутність живої істоти (в деяких варіаціях - тільки людей) перевтілюється знову і знову з одного тіла в інше. Доктрина реінкарнації є центральним положенням у більшості індійських релігій, таких як індуїзм, джайнізм, буддизм.

Дія п'єси розгортається у потойбічному світі, що зображується як певне місто з магазином поношеного одягу, банком та гуртожитком. Головні герої Лавочник, Хомо Дозайка, Блин Попприколу, Околоточная зустрічаються у магазині «Second hand», де кожен намагається купити собі підходящий саме для нього костюм. Продавцем життів є Лавочник який замість власних очей носить пояс з намальованими на ньому очима того, хто обирає душі та подальший їх життєвий шлях. Аналогом до цього переконання в індуїзмі є Зверхня Душа, яка й розподіляє матеріальні тіла.

Весь твір насичений звуковими ефектами у ремарках «Кажется, что в тишине, на самой границе слышимости, возникает смутный шум голосов, музыка, что бы почти сразу умолкнуть» [1; с. 1]. Такий прийом називають терміном «фолі» на честь Джека Фолі. Це процес живого запису звукових ефектів, які на завершальному етапі додають у виставу для покращення сприйняття тексту п'єси. Виводячи на перший план звукові образи, автори простежують динаміку психологічних станів героїв, звукові образи стають дійовими особами у тексті. Найбільше це видно у момент одягання речей (чужих життів) у магазині «Ритмичные выкрики: «Ичи! Ни! Сан! Ичи! Ни!» На каждый счет - ответный рев группы «...иай!..ай» Взрывается команда: «Хаджимэ»...Слышен шелест плотной ткани, «мясные», сочные звуки, яростный выкрик «х-ха»» [1; с. 10].

Сюжет п'єси передає момент реінкарнації, коли важать усі добрі справи людини за життя, щоб надати нове життя. І чим чемніше ти проживаєш попереднє життя, тим кращим ти можеш обрати наступне. Якщо ж на ваги нічого покласти, душа змушена залишатися у підвішеному стані, заробляючи на нове тіло. Також процес переродження пов'язують з прагненнями та захопленнями людини, бо на етапі переродження душа пам'ятає свої мрії та сподівання, коли ж знаходить нове матеріальне тіло пам'ять повністю стирається: «Вы все забудете. По вам пробьет колокол, вы уйдете и все забудете» [1; с. 7].

Типовими для сучасного суспільства є образи героїв. Хомо Дозайка отримала своє наймення через роль домогосподарки у попередньому житті. Це цілком асоціальна особистість, яка віддала себе чоловіку та дітям. «Нет, я понимаю: не героиня, не монашка...Но детей рожала!.. Мужу не изменяла...» [1; с. 5] і за все це вона отримала вісімнадцять з половиною та лотерейний білет. Жінку це бентежить, бо вона розраховувала купити собі костюм вчительки про який мріяла за життя. На фразу жінки: «А жила – будто не жила...» нервово реагує Лавочник, акцентуючи свою увагу на «сліпоті» жінки, на її невмінні насолоджуватись тим життям, яке їй було дано. Даний психотип розкриває сторону постійно невдоволеного суспільства, яке весь час сварить своє існування та оточення, звинувачуючи всіх навколо лише не себе самого. Саме бездіяльність призвела цю жінку до неможливості розпоряджатися своєї подальшою долею.

Другий образ, представлений авторами – Блин Попприколу. Власне прізвисько він отримав за манеру спілкування та вживання у повсякденному ужитку ненормативної лексики. Він як і Хомо Дозайка має мрію, яку хоче втілити у майбутньому житті – займатися карате, тому його погляд у магазині зосереджується на кімоно. Але кімоно для нього є таким же недосяжним як і костюм вчительки для Хомо Дозайки. Його світосприйняття будується на взаємовідносинах гроші-людина. І гроші виводяться на передній план. Образом Блина Попприколу автори акцентують увагу читача на неосвіченості, моральному занепаді сучасного суспільства.

Ідейна лінія твору розкриває теорію справедливості, якої як стверджує Лавочник не існує. Він у діалозі з Хомо Дозайкою наголошує на примарності відчуття справедливості: «Нас вертят по кругу, в колесе, а ободом колеса служит справедливость. Мы всегда ее хотим. Смешные... И очень расстраиваемся, когда не получаем...Второе имя справедливости - химера» [1; с. 8]. Хомо Дозайка робить вигляд, що не чує тих слів, бо їй по своїй суті й не потрібна вона. Її кругозір не допускає роздумів про загальноприйняті ідеали. Вона звикла пливати за течією та бути відомою кимось сильнішим за неї. Тим сильнішим виявляється деградує Блин Попприколу, який за допомогою грошей може

панувати над людьми. Доля Хомо Дозяки затиснута у його руках, вона просить позичити їй гроші на костюм вчительки. Нащо той відповідає, що у борг не дає – принципи у нього такі. Але з'їздивши з ним у сауну, вона могла б відробити. Парадоксально, але Хомо Дозяйка погоджується. Як виявляється, гроші Блина Поприколу бумажні і тому занадто легкі, ваги не пропускають його до нового життя. «Неспра...» [1; с. 20] - каже Хомо Дозяйка. Нащо Лавочник лише розводить руками «Придумали себе мираж, гоняться за ним, ноги в кров, легкі в клочья...Различенье добра и зла!» [1; с. 20]. Як і у філософії реінкарнації душа заробляє власними вчинками «Подал нищему – держи копеечку! Пнул кошку – плати рубль!» [1; с. 11]. І ніякі матеріальні статки не можуть допомогти у розподіленні подальшого шляху людської душі.

Таким чином Генрі Лайон Олді використовує соціальний та морально-етичний за природою конфлікт соціальний та переносить його у потойбічну площину, роблячи твір цікавим і екзотичним для сучасного читача та глядача. Своїм твором автори розкривають сутність постмодерної драматургії, змішуючи різноманітні стилі, образи та художні прийоми.

Література

1. Генрі Лайон Олді «Другі руки» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.libok.net](http://www.libok.net)
2. Заболотна В. Жанри драматургії: Трагедія. Комедія. Драма. Мелодрама // Дніпро. / В. Заболотна. – 2009. - № 2. – С. 89 – 93

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

УДК:159.98:004.738.5(043)

Вілюжаніна Т.А., кандидат психологічних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ В РАМКАХ ВІДКРИТОГО ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРУ

Сучасні технології вже остаточно ввійшли в наше життя. Інтернет став для багатьох людей символом нашої цивілізації, без якого розвиток і саме існування цивілізації не можна уявити. Природно, що при появі Інтернету багато психологів задалися питанням, яким чином можна використовувати його для реалізації практичних завдань консультування.

Інтернет-консультування - це альтернативний вид психологічної допомоги. Для певної категорії людей Інтернет - це єдиний засіб спілкування з психологом, наприклад, є населені пункти, де психологічна служба перебуває на етапі становлення або взагалі відсутня. Інша категорія користувачів віддає перевагу онлайн-консультуванню через свої індивідуальні особливості (люди зі страхами, соціофобіями, замкнуті, тимчасово або постійно обмежені в пересуванні (за хворобою, інвалідністю), тимчасово обмежені у спілкуванні (молоді мами), з високою зайнятістю в бізнесі, роботі, люди, які широко використовують Інтернет у всіх сферах життя: в роботі, в спілкуванні, у творчості, при пошуку клієнтів, необхідної інформації, що пропонують свої послуги та товари і т.д.) [5]. Тому фахівці шукають доступні та своєчасні способи надання їм психологічних послуг, серед яких суттєве місце займає зараз інтернет-консультування.

Психологічне консультування та інші види психологічної допомоги в мережі почали розвиватися з 90-х років XX століття разом із зростанням масової доступності інтернету. У фахівців може виникати безліч побоювань, пов'язаних з методами та етичними аспектами цієї форми роботи: захищеністю клієнта, налагодженням адекватної комунікації, отриманням зворотного зв'язку, а також ефективністю психологічної допомоги [1]. Такі побоювання небезпідставні, оскільки непрофесійні консультації можуть провокувати спалахи агресії, порушувати внутрішні межі, вносити плутанину і ускладнювати без того хитку психологічну рівновагу травмованої людини. І тут, як і в реальній психологічній та психотерапевтичній роботі, введення правил консультування є запорукою успішної допомоги.

Будь-який фахівець-психолог скаже, що індивідуальне або сімейне консультування більш ефективно, ніж консультування, проведене дистанційно.

Назвемо «вузькі» місця дистанційного консультування в порівнянні з його очним варіантом:

- перш за все, психолог не бачить клієнта безпосередньо, тобто, позбавлений можливості спостерігати його емоції і поведінкові прояви;

- фахівець не бачить першої, самої природної реакції клієнта на запитання, завдання, вправи; немає візуального контакту «очі - очі» між учасниками консультаційного процесу; існує деяка обмеженість психолога в підходах і методиках роботи клієнтом;

- через необхідність викладати думки в текстовому форматі декілька нижче швидкість консультування.

Даний вид психологічної допомоги має крім недоліків ряд переваг в порівнянні з традиційними формами: дистанційне консультування забезпечує практично повну анонімність і конфіденційність, що клієнт може підписатися вигаданим ім'ям, не видно його зовнішність і т.д. Це важливо не саме по собі, а з точки зору виникнення у нього почуття захищеності, впевненості. Багатьом людям розповідати про свої проблеми в режимі «невидимки» набагато простіше, вони стають більш відкритими в обговоренні

проблемних питань; клієнтові не потрібно виходити з дому. До того ж економиться час; немаловажний фактор - оперативність зв'язку: сторони зв'язуються в зручний для них час і так часто, як це може бути доцільно. Для консультанта з'являється додатковий час, щоб підібрати відповідні тести, завдання, вправи, ретельніше продумати свої подальші дії.

Великим плюсом дистанційного консультування є можливість психолога працювати одночасно з різними людьми (парами, сім'ями), які знаходяться в різних містах і навіть країнах. У цьому випадку консультування проходить у вигляді конференцій. Ще одна перевага дистанційної допомоги - її відносна дешевизна, адже консультант не несе витрат на оренду офісу, комунальні послуги та інше [3].

Мотиви звернення клієнтів до психолога через Інтернет були розділені на такі групи:

- клієнт вважає, що його проблема не велика і йому потрібно тільки порадитися або дізнатися інформацію;
- клієнт живе в населеному пункті, де майже неможливо знайти психолога, а на роботі є доступ в Інтернет;
- у клієнта немає часу, немає можливості через хворобу звернутися до очного психолога;
- клієнт відчуває себе в більшій безпеці або більш вільно в спілкуванні по мережі.

Привабливість консультування в Інтернет для психолога-консультанта пов'язана з деякими особливостями мережевого спілкування:

- психолог вільний у плануванні місця і режиму своєї роботи;
- оплата клієнтом послуг психолога можлива за допомогою систем інтернет-банкінгу;
- після зустрічі завжди є готовий протокол для аналізу бесіди [2].

Консультування, проведене в Мережі, повинно бути швидше коротким, ніж тривалим, воно повинне бути спрямоване на вирішення проблем.

До безсумнівних плюсів мережі Інтернет як засобу здійснення консультування відносять і те, що спілкування спочатку проходить у письмовій формі і вже це ставить клієнта перед необхідністю вербалізувати свою проблему. Однак очевидно, що запит клієнта, як правило, прямо не співвіднесений із його проблемою, тут постійно виникають заміщення, витиснення й інші форми психологічного захисту, які спотворюють картину. Консультант, позбавлений можливості оцінити невербальні компоненти, з яких він може відчути, де виникають якісь спотворення, виявляється в несприятливій ситуації і може почати реагувати неефективно, і клієнт поверне обов'язково йому це, як професійний промах.

Саме в цьому аспекті спостерігається основна помилка у використанні даного методу. Багато людей, що працюють в консультуванні, націлені на інтерпретативний стиль ведення консультацій, тобто намагаються розкрити якесь значення або допомогти клієнту його розкривати. Але у випадку з Інтернетом консультанти позбавлені багатьох можливостей, тому слід сфокусувати роботу на пошуки інших способів. Не задаватися завданням інтерпретації тексту, який клієнт посилає, а сформулювати комунікацію з клієнтом таким чином, щоб у нього вийшли на передній план реальні для нього завдання - розв'язувані проблеми, тобто активно і навіть директивно брати участь у формуванні цих цілей. І інтерпретативний варіант роботи тут, напевно, не підходить в принципі, а потрібен поведінково-когнітивний варіант роботи. Він передбачає активну позицію психолога в сенсі ведення клієнта до розв'язування задачі з опорою на ресурси клієнта. Якщо консультант розуміє, що необхідна робота, яка потребує розкриття, тоді йому залишається дійсно рекомендувати очну терапію [4].

На завершення необхідно відзначити, що консультування в інтернеті висуває особливі вимоги до психолога. Серед них досвід практичної роботи у вербальній техніці, знання основ кризового консультування, досвід особистої терапії. Необхідна і можливість супервізорської підтримки колег, і, зрозуміло, ресурс доступу до інтернет-простору, що, у

свою чергу, висуває високі вимоги до власної організації роботи психолога в режимі «постійної включеності».

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що дистанційне консультування, як і інші види психологічних послуг (тренінги, навчальні курси), мають великі перспективи, і клієнти все частіше і частіше будуть віддавати їм перевагу. Завдання ж психологічної науки - розробляти методологію такого виду допомоги, практичний інструментарій діагностичної та психотерапевтичної роботи, адаптувати існуючі методики під умови дистанційної роботи консультанта з клієнтом. Саме за умови такого зустрічного руху клієнти отримають можливість якісних послуг, а консультанти-психологи - зможуть їх надавати, спираючись на сучасні досягнення науки і практики.

Інтернет-консультування, при всіх особливостях, обмеженнях і недоліках методу, на сьогоднішній день увійшло в практику практичної психології і, на наш погляд, надалі буде знаходити все більше застосування.

Література

1. Васильева И. А. Психологические аспекты применения информационных технологий / Васильева И. А., Осипова Е. М., Петрова Н. Н. // Вопросы психологии. – 2002. - №3. - С. 80-88.
2. Меновщиков В.Ю. Компетентность консультанта в интернет-консультировании / В. Ю. Меновщиков // Вестник университета (Государственный университет управления) - М.: ГУУ. - 2010 б. - № 5. – С. 15-19.
3. Меновщиков В.Ю. Консультирование и психотерапия в сети Интернет: «За» и «Против» / В. Ю. Меновщиков // Психологический журнал. - 2010. - № 3. – С. 70-75.
4. Меновщиков В.Ю. Этические вопросы консультирования он-лайн / В. Ю. Меновщиков // Культурно-историческая психология. - 2010. - № 3. - С.78-84.
5. Чудова Н. В. Особенности образа «Я» «жителя Интернета» / Н.В. Чудова // Психологический журнал. – 2002. - №1. - С. 113-117.

УДК 159.9.072.43

Волошенко Н.О., асистент

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РИЗИКОВАНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Підлітковий вік від 11-12 до 14-15 років є перехідним головним чином у біологічному сенсі. У цьому віці організм дитини зазнає якісних змін. Відбувається інтенсивна перебудова всієї фізіологічної системи. Нерівномірний розвиток різних органів, тканин, що є властивим для цього періоду, викликає підвищення тиску, головні болі, швидку стомлюваність й інші ускладнення, що знижують увагу, контроль і самоконтроль, швидкість й адекватність реагування [1, 6].

У соціальному плані підлітковий вік – це продовження первинної соціалізації. Всі підлітки цього віку - школярі, вони перебувають на утриманні батьків, їхньою провідною діяльністю є навчання. Соціальний статус підлітка мало чим відрізняється від дитячого.

Психологічно цей вік дуже суперечливий. Найважливіше психологічне новоутворення - почуття дорослості - являє собою головним чином новий рівень домагань, що перевершує майбутнє положення, якого підліток фактично ще не досяг. Звідси - типові вікові конфлікти і їхнє переломлення в самосвідомості підлітка. Підліток може засновувати свою самоповагу, головним чином, на своєму положенні в компанії однолітків [2]. Прагнення скоріше зайняти статус дорослого нерідко спонукають підлітків наслідувати ті приклади і зразки, які несуть на собі атрибутику дорослості. Відсутність достатнього життєвого досвіду, несформованість оціночно-мотиваційного апарату призводять до того, що свої помилкові дії підлітки оцінюють позитивно, а соціально значимі, корисні відносять до розряду негативних [6].

Підлітки більшою мірою схильні до невиправданого ризику, тобто до дій у небезпечних умовах, що не спрямовано на досягнення суспільно значимих цілей. М.В.Мариненко й М.А.Котик [4, 2] виділяють кілька причин ризикованої поведінки:

а) самоствердження в очах друзів, бажання подобатися оточуючим. У цьому випадку ризик стає метою діяльності й підліток спеціально ризикує тільки для того, щоб показати, що він не боїться небезпеки;

б) самоствердження у власних очах й у зв'язку із цим свідоме ігнорування безпечної поведінки. Часто це відбувається через невпевненість у собі або докори чи обвинувачення яких-небудь осіб;

в) ризик може виступати й у ролі мотиву. Це буває, коли підліток спеціально обирає небезпечні цілі або способи їхнього досягнення тільки заради самого ризику й пов'язаних з ним гострих відчуттів. У цьому випадку можна говорити про схильність до ризику як особистісну характеристику [4].

В.Кроуфорд серед семи симптомів, що визначають схильність до нещасних випадків, виділяє такі соціально-психологічні якості як надмірна самовпевненість і недостатня чутливість до інших людей, високий рівень домагань, почуття незалежності.

Аналізуючи індивідуально-психологічні особливості розвитку дітей підліткового віку, слід зазначити, що перехідний вік являє собою сукупність умов, що найвищою мірою сприяють як зовнішнім травматичним впливам, так і загостренню внутрішніх задатків [3].

Вивчення причин травм у дітей показує, що більшість їх варто розцінювати як нещастя, що найчастіше відбувається з вини дорослих. Ушкодження в дітей майже завжди є результатом недостатнього орієнтування в навколишньому світі, недисциплінованості, відсутності навичок в обігу з різними предметами й інструментами.

Із самого раннього віку дитина вимагає спочатку опіки, а потім наполегливого виховання й навчання. І чим раніше батьки почнуть привчати її до правильної поведінки, тим краще дитина пізнає навколишній світ, тим безпечніше для неї буде цей світ, тим менше їй загрожуватимуть травми. Частота побутових травм перебуває в тісній залежності від віку дитини. Так, у дітей шкільного віку побутові травми становлять лише 35% від загальної кількості травм. У дітей же до року - 93-95%.

Школярі частіше зазнають ушкоджень на вулиці, на спортмайданчику, у школі. Побутові травми становлять у них усього третю частину стосовно всіх ушкоджень. Хлопчики травмуються частіше дівчат, особливо в більш старшому віці, коли ігри їх стають стрімкіші й активніші.

Причини побутових травм у дітей різноманітні: опіки гарячими рідинами, вогнем, хімічними речовинами, падіння («на рівному місці» з дерев, парканів, пожежних сходів, балконів, будівельних лісів, ліжок, диванів тощо); удари об тверді предмети; поранення колючими, ріжучими предметами; вплив вибухових речовин; поранення вогнепальною зброєю, саморобними патронами, самопалами, петардами.

Ушкодження в побуті найчастіше носять характер поверхневих поранень, забитих місць м'яких тканин, розтягань зв'язкового апарату суглобів. При таких ушкодженнях не завжди звертаються за медичною допомогою, обходячись домашніми засобами. І все-таки в ряді випадків необхідна допомога хірурга або травматолога-ортопеда дитячої поліклініки, травматологічного пункту.

Деякі постраждалі діти потребують стаціонарного лікування у зв'язку з переломами, опіками, струсом мозку й іншими травмами.

Найчастіше підлітки отримують травми зі своєї вини, і пояснюється це психологічними особливостями організму, що зростає, допитливістю, великою рухливістю з одного боку, і надзвичайною самовпевненістю дітей цього віку, недоліком у них життєвого досвіду й емоційною невірноваженістю - з іншого.

Відомо, що дітям потрібно робити щеплення, щоб уберегти їх від небезпечних інфекційних захворювань. "Вакцина проти травматизму - це виховання" - під таким

девізом проходив Всесвітній День здоров'я, присвячений боротьбі з дитячим травматизмом.

Література

1. Возрастная и педагогическая психология./Под редакцией Петровского А.В. – М.: "Просвещение", 1999.
2. Григорович Л.П. Опасные ситуации в жизни детей.//Медицинская сестра/ Л.П.Григорович. - №8. – 1985. - С.48 – 50.
3. Кон И.С. Психология старшеклассника/ И.С.Кон. – М.: «Просвещение», 1980. – С.40 – 42.
4. Котик М.А. Психология и безопасность. Изд. 3-е, испр. и доп./ М.А.Котик. – Таллин: Валгус, 1989. – 448с.
5. Мариненко Н.В. Уроки безопасности/ Н.В.Мариненко. – М.: «Профиздат», 1981, -- 11 с.
6. Трудный подросток: причины и следствия./Под редакцией Татенко В.А. – К.: «Радянська школа», 1985. – С.46 – 50.

УДК 159.955:811.161.'37(043)

Генералова О.М., старший викладач

СЕМАНТИЧНИЙ ВИМІР ПОНЯТТЯ «ДИТИНА-СИРОТА» У СВІДОМОСТІ ЛЮДЕЙ

Визначення семантичного поля будь-якого явища потребує встановлення його назви, об'єктивних його ознак та суб'єктивних вражень, які виникають при сприйманні його зовнішнього обліку та внутрішнього змісту. Природа об'єкта розкривається в результаті взаємодії з ним, де конкретні ситуації дають можливість розкрити його множинність проявів. Чим більше рис включає в собі об'єкт, тим більше векторів смислу буде приходити через описуване поняття до інших об'єктів поза його межами.

У вітчизняних та зарубіжних психолінгвістичних теоріях неабияку вагу набувають дослідження різних компонентів значення слова. Значення містить низку компонентів відповідно до тих способів і шляхів, які беруть участь у його формуванні – способи добору асоціації; визначення ознак та атрибутів об'єкта, вираженого у понятті; фіксація ситуації, у якій трапляється це поняття.

На основі цих способів утворення індивідуального значення слова у ньому можна виділити такі компоненти: асоціативний, конотативний та ситуативний. Функціонування цих компонентів забарвлює значення поняття в особисте ставлення людини до певного явища чи події.

Конотативне значення виражає емоційне ставлення суб'єкта до предметів реальної дійсності, свідчить про прийняття чи неприйняття певної життєвої ситуації та події. Основою конотативного значення, яке вважається найбільш ранньою формою значення, є переживання, у якому відображення та емоційне ставлення, особистісний смисл та чуттєва тканина ще дуже мало диференційовані.

Асоціативне значення лежить в основі асоціативного підходу до дослідження значення слова. Згідно з цим підходом важливим компонентом значення є низка асоціативних зв'язків певного поняття. Як зазначає В.Ф.Петренко, асоціативна техніка відображає як когнітивні структури, які знаходяться за межами мовних значень, так й індивідуальні особливості опитуваних та їх особистісні смисли [4].

Ситуаційний підхід акцентує увагу на тому, що для кожного індивіда значення слова реалізується через включення його до конкретної життєвої ситуації як тривіально типізованої динамічної сутності.

З метою визначення асоціативного значення дорослим людям в якості стимулу було запропоновано поняття «дитина – сирота» для надання асоціації, що першою спадає на

думку. Надалі усі асоціації кількісно і якісно аналізувалися для побудови семантичного простору цього поняття на чуттєвому рівні у свідомості опитуваних.

Згідно результатам опитування за методикою Г.М. Бевз «Сирота – це ...», на основі встановлення домінуючої ознаки конкретних висловів дорослих респондентів були визначені категорійні групи асоціацій щодо поняття «сирота». Перша група включає в себе поняття, що пов'язані з соціальними категоріями й висвітлюють сприймання сирітства як соціального явища (бідність, голод, люди, що пиячать, несправедливість, труднощі працевлаштування, дитина без житла, жорстоке ставлення тих, хто оточує, свобода, бездоглядність, невизнаний суспільством). Друга категорія відсвічує психологічну оцінку, яку дають респонденти сиротам. В цій категорії висвітлюються почуття, емоції, психічні явища, які асоціюються у дорослих з сирітством (самотність, складність самореалізації, страх, злість, недовіра, лихо, біль, психічно нестабільна людина, скритність, важка доля, надія, безвихідність, дитина, що не знає любові матері, дитина без дитинства).

Асоціативний опис дорослими людьми поняття «дитина-сирота», проаналізований в роботах Г.М. Бевз, А.Й.Капської, виявився таким, що презентація в ньому самої дитини має меншу частку, ніж потреби, очікування та упередження, побажання, переживання та емоційні відгуки самих дорослих стосовно дітей [2].

Ці показники співвідносяться з точкою зору Г.М. Бевз, яка виділяє найсуттєвішою ознакою асоціативного ряду категорію потреб. Тут доречно буде звернутися до концепції А. Маслоу, де відображено дві групи потреб: психосоматичного та соціального порядку. До психосоматичного блоку А. Маслоу відносить вітальні потреби, потреби безпеки та потреби належності та любові. До соціального блоку - відповідно потреби поваги, пізнання та самоактуалізації [3].

Основні процеси життєдіяльності людини окреслюються її вітальними потребами, як-то: голод, спрага, температурний режим, потреба мати тілесні контакти, як основи соматичного розвитку, потреба в русі та природній активності, потреба в екологічному середовищі, природо-відповідного закономірностям розвитку організму.

Потреби безпеки упереджують ситуації, які можуть привести до ушкодження будь-якого типу, що сигналізується через фізичний біль, відчуття психічної нестабільності та дискомфорту внаслідок порушення звичності подій, речей, оточення, внутрішнього стану тощо.

Потреба в близьких соціальних контактах формує почуття власної ідентичності та співвіднесення себе із певною соціальною групою (почуття належності). Потреба в повазі спирається на самооцінку людини, що набувається в процесі власної активності, досягнень людини та її визнання в значущих для неї групах (референтних). В процесі життя людини визначаються референтні сфери задоволення її потреб у повазі та визнанні, які підтримують та стверджують її самооцінку, надаючи впевненості людині у побудові стратегій власних досягнень і відчуття власної самореалізації та самоактуалізації.

Потреба в самоактуалізації передбачає реалізацію можливостей та здібностей, розуміння та осмислення життєдіяльності людини на кожному етапі її вікового розвитку. Саме в дитинстві створюється «запас здатності системи» до саморегуляції засобом життєвих стратегій здорової орієнтації (мотиви розвитку) без запиту на додаткові інвестиції (дефіцитарні мотиви). А.Маслоу стверджував: «якщо людина в ранньому дитинстві була оточена любов'ю, увагою та турботою близьких людей, якщо її потреби в безпеці та любові були задоволені, то в дорослому віці вона буде менш залежною від цих потреб. ... Сильна, здорова автономна людина не боїться осуду людей, які оточують, не шукає їх любові та не підлещується до них і ця здатність обумовлена почуттям базового задоволення, почуття безпеки та причинності, любові та самоповаги є функціонально автономними, іншими словами, не залежать від факту задоволення потреб базового рівня» [5, с. 105].

Аналіз змістовного наповнення груп зафіксував їх аналогію із процесом, який має опис у Андрееві Г. М., - переходу від соціального сприймання до соціального признання в напрямку досягнення соціального консенсусу [1]. Можна вважати, що перші групи, які презентують дитину в термінах потреб, сигналів та характерологічних проявів вказують на «смысл» поняття, а наступні – на його «текст» через презентації дитини щодо відповідності соціально зафіксованим нормам, як-то: освітянським здобуткам, поведінці, соціальній компетенції, ставленні до побуту та праці тощо. В асоціативних рядках дитина презентується і як суб'єкт, і як об'єкт, і як унікальна індивідуальність, а також містить опис з позиції стимулів візуального та аудіального змісту засобом емоційно-оціночних суджень в зменшено-пестливій формі, наприклад: «подерті штанці», «платтячко принцеси», «посмішка янголятка», «сльозинка на щічці» тощо.

Індивідуальні відмінності дітей отримали своє відображення у трьох блоках асоціативних рядків, а саме: «соціальні презентації дитини»; «соціальна позиція дитини» та «ініціативність активності дитини». Разом вони розкривають динаміку психічної діяльності дитини, як діапазон проявів її характерологічних рис.

Отже, семантичний аналіз поняття «дитина-сирота», отриманий сучасними психологами (Г.М.Бевз, А.Й.Капська, С. Мещерякова, І.В.Пеша) засвідчив, що діти-сироти переважно викликають в усіх респондентів велику кількість емоційних реакцій: позитивних, негативних та амбівалентних, які переважно «приносять» дорослим одноразово і клопіт, і радість. Доречі, аналіз асоціацій поняття «дитина» засвідчив, що, не зважаючи на труднощі, «діти» є бажаними в кожній сім'ї, адже вони емоційно насичують її сімейне життя. Такі думки висловлювали всі респонденти, незалежно від того, чи мають вони власних дітей, чи ні [1].

При цьому слід зазначити, що пріоритетність емоційної складової у формуванні ціннісного ставлення дорослих до дитини-сироти, яка була визначена у ряді досліджень, може ставити під загрозу об'єктивізацію процесу у ситуаціях прийняття управлінських рішень. При здійсненні соціальної оцінки уповноваженою особою з питань захисту дитинства даний процес може бути скерованим не реальною ситуацією у певному випадку, а силою емоційного навантаження атитюду диспозиційної структури особистості, зменшуючи тим самим якість управлінських та професійних рішень [1]. Даний висновок співвідноситься із ідеєю Дж. Брунера про те, що слід навчати «категоріям» та удосконалювати ті, які використовуються, досягаючи їх ясності та чіткості, а також рефлексувати свій досвід їх успішного та неуспішного застосування [2].

Література

1. Бевз Г.М. Дитина в структурі «ідентифікаційної матриці» дорослого /Г.М.Бевз . – К.: «ГНОЗИС», 2009. - 123с.
2. Бевз Г.М. Реальне дитинство сучасних дітей як досвід дитинства дорослих, або як довго ми будемо носити контактні лінзи травмованого дитинства /Г.М. Бевз. – К.: Міленіум, 2006. – 82 с.
3. Бронфенбреннер У. Два мира детства: дети США И СССР / У. Бронфенбреннер; [пер. с англ.]. – М.: « Прогресс» , 1976.- 163 с.
4. Петренко В.Ф. Психосемантика сознания/ В.Ф.Петренко. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 207 с.
5. Фирсов М.В. История социальной работы /М. Ф. Фирсов. – М.: Академический проект; Константа, 2007. – 608 с.

ПРОЕКТУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТНОСТІ СТУДЕНТА У ВНЗ

У сучасному гуманітарному знанні міститься багато продуктивних ідей, що розкривають розуміння суб'єктності в цілому, а також в контексті її втілення у освітній діяльності. Вона розглядається як здатність виробляти взаємообумовлені зміни в самому собі і в своїй діяльності (С.Л. Рубінштейн), виражати всю складність людської природи в особистих проявах активності (Б.Г.Ананьєв), організувати свій життєвий шлях досягнення особистісної самореалізації (К.А. Абульханова-Славська), самореалізувати особистісні ресурси в процесі пізнавальної діяльності (А.В. Брушлинський), володіти суб'єктністю як ознакою розвиненості особистості (В.А. Петровський), перетворювати власну життєдіяльність у предмет практичного досвіду (В. І. Слободчиков), здійснювати внутрішню детерміновану активність, у тому числі - в освітній діяльності (В.А. Сластьонін), мати властивість особистості фахівця, що полягає в усвідомленому і діяльнісному відношенні до світу і до себе в ньому (Є.Н. Волкова). Аналіз психологічних джерел показав наявність великої кількості робіт, в яких обгрунтовано сутність і зміст технологій, що реалізуються на різних ступенях освіти (В.П. Беспалько, М.М. Левіна, Н.Б. Лісовська, Г.К. Селевко), закладена теоретична і практична основа їх якісної реалізації в сучасній системі освіти. Тим не менш, до теперішнього часу не створено психологічної технології, що забезпечувала б розвиток суб'єктності студента на етапі вузівського професійної освіти, що підвищувала би актуальність цілеспрямованого звернення до даного питання.

Під суб'єктністю студента ВНЗ розуміється професійно-значима властивість, яка полягає в здатності здійснювати взаємообумовлені перетворення самого себе як діяча і своєї діяльності (навчальної, навчально-професійної, професійно-педагогічної), що забезпечують можливість бути автором і упорядником внутрішніх і зовнішніх ресурсів у майбутній професійній діяльності [1]. Нами розроблена модель психологічної сутності суб'єктності студента, що включає наступні взаємопов'язані компоненти: когнітивний (система суб'єктно-орієнтованих знань про психологічні основи суб'єктності, суб'єкта освіти, теоретичних основах реалізації суб'єктності при відборі та застосуванні психотехнологій у освітньому процесі); мотиваційно-сислової (мотивація проектування і реалізації професійної діяльності, мотивація самовдосконалення структурних компонентів суб'єктності); практикологічна (практичні основи реалізації суб'єктності в освітньому процесі за допомогою суб'єктних дій (самоврядування, самоактуалізація, рефлексія); самовдосконалення структурних компонентів суб'єктності в процесі професійної діяльності) [2].

Аналіз психолого-педагогічних джерел і досвіду професійно-психологічної освіти переконливо показав необхідність розвитку структурних компонентів суб'єктності в ході навчальної та професійно-практичної діяльності на основі проектування та апробації спеціально створеної технології [3]. З цією метою розроблена психологічна технологія розвитку суб'єктності студента у ВНЗ. Це сукупність способів, методів і засобів, що забезпечують використання потенціалу психологічних дисциплін та психологічного аспекту професійно орієнтованих практик для актуалізації та вдосконалення студентом проявів суб'єктності в процесі проектування, здійснення та аналізу професійної діяльності [4].

Названої технологія складається з певної послідовності дій, що ведуть у підсумку до досягнення очікуваного максимального результату. Цей процес включає: постановку мети розвитку суб'єктності; визначення змісту пропонованих до виконання завдань, створення необхідних психолого-педагогічних умов досягнення максимальної ефективності

означеного процесу; відбір адекватних методів і засобів; оцінку і корекцію ефективності процесу розвитку суб'єктності студента.

- Метою психологічної технології є розвиток структурних компонентів суб'єктності студента ВНЗ, відтворення їх цілісності та дієвості на кожному новому витку якості.

- Зміст технології включає суб'єктно-розвиваючі професійно спрямовані психологічні завдання, що виконуються в аудиторних і позааудиторних умовах.

- До психологічних умов досягнення максимальної ефективності застосування технології відносяться: різноманіття, адресність і можливість обраних завдань сприяти розвитку очікуваних характеристик властивості, що знаходиться на етапі розвитку; суб'єкт-суб'єктна взаємодія в процесі навчання; посилення самостійності студента; орієнтація на особистісну та професійну індивідуальність кожного студента, що забезпечує індивідуальний і диференційований підхід у його підготовці; розширення можливостей особистісного і професійного саморозвитку; сприяння самореалізації актуальних і потенційних можливостей студента.

- Застосовувана технологія припускає використання різноманітних активних методів, форм і засобів діагностики і розвитку суб'єктності: психологічний аналіз ситуацій, проектна діяльність, волонтерство, акції милосердя, прийняття і захист групових рішень, ігри (рольові, ділові), тренінги та ін.

- Оцінка та корекція результату впровадження психологічної технології проводиться по відношенню до розвиненості структурних компонентів суб'єктності студента, їх цілісності та дієвості. На кожному з етапів впровадження технології передбачено співвіднесення його цілей з кінцевим результатом.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности / К.А. Абульханова-Славская. – М.: Наука, 1980. – 336 с.

2. Петровский В.А. Личность в психологии: парадигма субъектности / В.А. Петровский. – Ростов н/Д: Феникс, 1996. – 380 с.

3. Сластенин В.А. Субъектно-деятельностный подход в общем и профессиональном образовании / В.А. Сластенин // Сибирский педагогический журнал. – 2006. – № 5. – С. 17 – 30.

4. Селевко Г.К. Технологии развивающего образования / Г.К. Селевко. – М.: НИИ школьных технологий, 2005. – 185 с.

УДК 371.134 (043)

Мойсеєнко Р.М., кандидат педагогічних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ ЗАСОБАМИ ДІАЛОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ

У Державній національній програмі «Освіта» одним з головних принципів реформування освіти визначено принцип гуманізації, який передбачає розгляд людини як найвищої цінності, розкриття її здібностей та задоволення потреби в освіті, забезпечення пріоритету загальнолюдських цінностей.

Побудова демократичного, гуманного суспільства вимагає високого рівня культури його учасників, якої б сфери діяльності ми б не торкалися, зрозуміло, що успіх та результативність її залежить від культури спілкування, яка ґрунтується на здатності будувати діалог. Саме діалог є формою більш продуктивного спілкування відповідно до сучасних особистісно-розвивальних моделей навчального співробітництва, у яких учасники є активними суб'єктами діяльності.

Проблема формування культури педагогічного спілкування знайшла своє відображення в дослідженнях І.А.Зязюна, В.А.Кан-Каліка, О.В.Киричука, Н.В.Кузьміної, Ю.М.Кулюткіна, В.А.Сластьоніна, Л.В.Кондрашової, до її розробки долучилися

психологи Б.Г.Ананьєв, О.О.Бодальов, О.М.Леонтьєв, Б.Ф.Ломов, Т.С.Яценко та ін. У працях цих учених розкрито структуру педагогічного спілкування, функції, умови, стадії формування комунікативних умінь, методи навчання студентів прийомам педагогічного спілкування, але шляхи та засоби формування культури педагогічного спілкування мають загальнотеоретичний характер.

Важливим ресурсом діяльності вчителя є не стільки спеціальні знання, технології навчання та виховання, скільки загальна та професійно-педагогічна культура, здатна забезпечити створення та трансляцію цінностей.

Сучасна наука розглядає культуру в трьох напрямках:

- 1) як сукупність матеріальних і духовних цінностей;
- 2) як специфічний спосіб діяльності людини;
- 3) як процес творчої самореалізації особистості.

Існує визначення культури спілкування як умови і засобу свідомої діяльності людей. На думку О.В.Кулешової «дотримання норм і принципів культурного спілкування є фактором, який впливає на життєдіяльність особистості». Комунікативні навички та стратегії поведінки, які свідомо використовуються в різноманітних ситуаціях спілкування, є елементами культури спілкування [3, с.37].

Як і загальна культура, так і культура спілкування формується впродовж всього життя завдяки накопиченню досвіду і реалізації основних функцій спілкування.

Культура педагогічного спілкування, як категорія, в науковій літературі трактується по-різному: як частина загальної культури вчителя (культурологічний підхід), як засвоєння й актуалізація норм, засобів, механізмів діяльності спілкування, акумульованих у досвіді людства та творче їх застосування в навчально-виховному процесі.

Сучасні науковці розуміють під «культурою спілкування» взаємодію трьох функцій: комунікативної, перцептивної, інтерактивної. У спілкуванні учасники цього процесу розкривають своє світосприйняття, світобачення, особливості, здібності, досягають мети, використовують власний досвід для самореалізації. Культура спілкування - це стратегія, яка містить певний набір цінностей, норм, зразків, умінь, навичок вербальної і невербальної поведінки, а також уміння застосовувати їх у певній ситуації.

Педагогічне спілкування - це специфічна форма спілкування, яка має свої особливості, проте підпорядковується й загальним закономірностям, притаманним спілкуванню як формі взаємодії однієї людини з іншими людьми. Взаємодія між людьми та предметно-практична діяльність є основними факторами розвитку людини. Формування культури спілкування можливе лише на суб'єкт - суб'єктному ґрунті, коли обидва учасники є рівноправними особистостями процесу спілкування, у результаті якого виникає діалог.

Дослідження в галузі педагогіки стверджують, що значна частина педагогічних проблем обумовлена недоліками у сфері професійно-педагогічного спілкування.

З метою успішного формування культури педагогічного спілкування необхідно дотримання наступних умов: мотивувати діалогічну діяльність у навчальному процесі взагалі і навчальних ситуаціях; озброїти студентів знаннями та вміннями організації діалогічної діяльності; розвивати особистісні якості студентів, необхідні для успішного діалогічного спілкування; забезпечити різноманітність діалогічних форм та методів навчання, таких як диспут, бесіда, дискусія, дебати, рольові та імітаційні ділові ігри, тренінги; створювати на заняттях позитивну, емоційну атмосферу, ситуацію успіху для кожного студента.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та результатів спостереження за навчально-пізнавальною діяльністю студентів переконують у тому, що великі можливості у формуванні культури педагогічного спілкування мають діалогічні навчальні ситуації.

У працях вітчизняних та зарубіжних дослідників поняття «ситуація» розглядається як стимул для здійснення мовленнєвих дій; як деяке єдине ціле, що

ґрунтується на досвіді і дозволяє учасникам бесіди створювати завершений діалог [2, с.1-2]; як комплекс умов, за яких зважається педагогічна задача (Н.В.Бордовська, А.О.Реан) [1,с.16]; як система, обов'язковими компонентами якої є матеріальний чи ідеальний предмет, що знаходиться в деякому вихідному стані; як модель стану розглянутого предмета (Г.С.Костюк, Г.О.Балл) [6].

На думку Ю.І.Пасова «ситуація являє собою динамічну систему взаємин тих, хто спілкується, яка, ґрунтуючись на відображенні об'єктів і подій зовнішнього світу, породжує потребу в цілеспрямованій діяльності для вирішення мовленнєво-розумових завдань і живить цю діяльність»[5,с.169].

Педагогічна ситуація розглядається через спілкування під час взаємодії між учителем і учнем. Ситуативним контекстом спілкування є обставини, в яких відбувається спілкування: місце, час, особистість партнера тощо.

І.А.Зязюн аналізуючи педагогічну ситуацію зазначає, що це завжди осмислення і аналіз обставин з метою перетворення їх, переведення на новий рівень, який наближує до мети педагогічної діяльності [4,16].

Таким чином, педагогічна ситуація - це сукупність певних умов, обставин, станів, які склалися в певний момент під час взаємодії педагога і вихованців.

Слід розглядати діалогічну навчальну ситуацію не лише як побудову відпрацьованих та закріплених умов та дій, але й як побудову, планування нестандартних дій, які спонукають до імпровізації в діалозі. Спираючись на класифікацію навчальних педагогічних завдань В.А.Сластьоніна, можна запропонувати побудову таких діалогічних ситуацій:

1. Дати відповідь на запитання, сформульовані щодо певної ситуації.
- 2.Самостійно сформулювати питання, спираючись на аналіз навчальної ситуації.
- 3.Сконструювати навчальну ситуацію, використовуючи факти педагогічної практики або літературні джерела.
4. Дати психолого-педагогічну характеристику суб'єктам виховання в певній ситуації.
- 5.Розв'язати педагогічну задачу, спираючись на педагогічні знання та прогнозування поведінки учасників певної ситуації.

Педагогічна діяльність не може бути стереотипною, оскільки вона ніколи не відбувається в незмінних, стандартних умовах і завжди пов'язана з виникненням нових ситуацій, дії в яких не можна завчасно передбачити і відшліфувати, бо кожний її елемент вимагає нестандартного вирішення.

Отже, культура педагогічного спілкування є частиною загальної культури, яка сприймається як необхідна умова формування особистості, засіб досягнення мети у взаєминах з іншими людьми, спосіб самореалізації особистості.

Культура педагогічного спілкування майбутнього вчителя повинна містити в собі систему поглядів, яка слугуватиме йому зразком для досягнення мети в спілкуванні з учнями, вчителями, батьками. Оскільки культура педагогічного спілкування є обов'язковим компонентом професійної культури, її формування здійснюється в результаті постійного накопичення ними практичного комунікативного досвіду та під час створення на заняттях діалогічних навчальних ситуацій.

Література

1. Бордовская Н.В. Педагогика: Учебник для вузов /Н.В.Бордовская, А.А.Реан. - Спб.: Питер, 2001. - 304 с.
2. Кан-Калик В.Н. Педагогическое творчество / В.Н.Кан-Калик, Н.Д.Никандров. - М.: Педагогика, 1990. - 142 с.
3. Кулешова О.В. Формирование культуры общения как необходимое условие развития личности студента /О.В.Кулешова //Соціально-політичні та правові проблеми формування особистості і держави: 36. наук, праць. - Хмельницький, 1998.- С.36-39.

4. Основы педагогического мастерства / Под ред. И.А.Зязюна. - К.: Вища шк., 1987. - 207 с.
5. Пассов Е.И. Ситуация, тема, социальный контакт // Общая методика обучения иностранным языкам: Хрестоматия / Сост. А.А.Леонтьев. - М., 1991. - С.162-173.
6. Учебный материал и учебные ситуации: Психологические аспекты /Под ред. Г.С.Костюка, Г.А.Балла. - К.: Рад. шк., 1986.-143 с.

УДК 159.923.2

Тищенко Л.В., кандидат психологічних наук

САМОСТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ

На сучасному етапі розвитку психологічної науки категорія «ставлення» є однією з провідних у визначенні базових характеристик особистості. Психологічна природа ставлення достатньо складна і різноманітна: деякі дослідники пов'язують її з активністю індивіда (В.Н.Мясищев, В.А. Ядов), інші — з його емоційною сферою (Л.І.Божович, Ю.А. Приходько, Г.І. Щукіна, Н.А.Морозова, В.С.Мухіна); представники іншого напрямку – з формою психічної діяльності, найбільш представленою у мотиваційно-емоційній сфері особистості (К.О. Альбуханова-Славська, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн). Саме з мотиваційно-емоційною спрямованістю активності особистості більшість дослідників пов'язують феномен ставлення щодо себе. Найбільш глибокий та багатосторонній аналіз проблеми ставлення здійснено В.М. Мясищевим, який розглядає «ставлення до себе» як базову категорію психології та як вихідну одиницю психологічного аналізу.

Переважає більшість підходів щодо визначення проблеми самоставлення розглядає її як невід'ємну частину категорії свідомості. На думку С.Л. Рубінштейна, свідомість є первинним утворенням, порівняно із самосвідомістю, яка формується через активність людини як суб'єкта життєдіяльності [8]. Виокремлюючи власне «Я», індивід розглядає себе як дещо самостійне по відношенню до оточуючого, виділяє себе як суб'єкта своїх дій. Саме в цьому аспекті відображається міра усвідомленості особистістю себе та рівень її зрілості в цілому.

В роботах, присвячених вивченню природи самосвідомості (У.Джемс, Р. Бернс, Р. Харт, В. Кайгер, Л. Велс, Г. Маквелл, С.Л. Рубінштейн, Л.С.Виготський, О.М.Леонтьєв, В.М. Мясищев, В.В. Столін, І.С. Кон, О.Г.Спіркін, І.Д. Бех, І.І.Чеснокова), використовується поняття Я-концепції, яке тісно пов'язане з категорією «самоставлення». Дослідження вітчизняних фахівців (Л.С.Виготський, В.М. Мясищев, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн) показали, що самосвідомість – це динамічна єдність знання і ставлення, інтелектуального та афективного. При цьому стверджується, що емоційна та когнітивна оцінка виникає при порівнянні уявлень особистості, що сформувались в рамках власної «Я-концепції».

Провідною детермінантою саморозвитку та самоздійснення особистості виступає самоставлення. На сьогодні не існує єдиного підходу щодо визначення феномену самоставлення. Аналіз робіт, присвячених проблемі ставлення індивіда до самого себе, дозволяє констатувати наявність безлічі психологічних категорій: «узагальнена самооцінка», «самоповага», «самоприйняття», «емоційно-ціннісне ставлення», «власне самоставлення», «почуття власної гідності», «самовпевненість», «самозадоволення», «аутосимпатія», «самоцінність» тощо. Зміст та природа феномену самоставлення розкривається за допомогою таких категорій, як «установка» (Д.М. Узнадзе), «особистісний смисл» (О.М. Леонтьєв), «відношення» (В.М.Мясищев), «атитюд» (М.Розенберг), «соціальна установка» (І.С. Кон, Н.І.Сарджвеладзе), «почуття» (С.Л.Рубінштейн) [5, 6, 8, 9].

У зарубіжній психології, починаючи з робіт У. Джемса, самоставлення розглядається як компонент самосвідомості особистості, що виконує функцію прийняття особистістю самої себе та досліджується у взаємозв'язку з іншими складовими Я-концепції, перш за все, з образом та картиною «Я». Складовими самоставлення, за визначенням К. Роджерса, виступають самооцінка (оцінка себе як носія певних властивостей та якостей) та самоприйняття (прийняття себе як унікальної індивідуальності, що має не тільки чесноти, але й слабкі сторони та недоліки) [4]. Р.Бернс пов'язує самоставлення із твердим переконанням у імпонуванні іншим людям, впевненістю у власну здібність до того чи іншого виду діяльності, а також із почуттям власної значущості. В дослідженнях Л.Велес та Г. Маквелла самоставлення визначається як почуття власної компетентності, як прихильність та симпатія до себе.

У вітчизняній психології початком фундаментальних досліджень феномену самоставлення стали дослідження І.Д. Беха, І.С. Кона, О.М.Леонтьєва, С.Р.Пантелєєва, С.Л. Рубінштейна, А.Г. Спіркіна, В.В.Століна, Н.І. Сарджвеладзе [2, 4, 7-9]. Теоретичні основи вивчення самоставлення як компонента самосвідомості закладені І.І.Чесноковою. Вона започаткувала поняття «емоційно-ціннісне самоставлення» як специфічного виду емоційного переживання, в якому відображається власне ставлення особистості до того, що вона пізнає, розуміє, відкриває відносно самої себе. Представниками школи Д.М. Узнадзе категорія ставлення щодо себе визначається як установче утворення. В рамках даного підходу концептуальна модель самоставлення як різновиду соціальної установки розроблена Н.І. Сарджвеладзе. Він першим використав термін «самоставлення» [9] та розглядає цей феномен як багаторівневу емоційно-оціночну систему, що має у своєму складі два блоки: об'єктивний («Я», як об'єкт) та суб'єктивний («Я», як суб'єкт). Кожен з цих способів самоставлення реалізується завдяки когнітивній активності та емоційним реакціям індивіда, а також системі його дій або готовності до них.

Ставлення до себе І.С. Кон визначає як «глобальну самооцінку особистості, що виступає загальним знаменником, підсумковим виміром «Я», який виражає міру прийняття себе, або ставлення до себе, похідне від сукупності окремих самооцінок» [5]. Загалом, у вітчизняній психології глобальна самооцінка розглядається як особливе афективне утворення, що виникає в результаті інтеграції самопізнання та емоційно-ціннісного самоставлення; як загальне відчуття «за» чи «проти» себе; як сукупність позитивних та негативних компонентів самоставлення. За визначенням В.В. Століна, самоставлення пов'язується із реальною життєдіяльністю суб'єкта через систему особистісних мотивів, але не є наслідком його знань про себе чи реакцією на певні аспекти власного образу «Я». Автор вважає, що кожен з емоційних компонентів самоставлення вносить самостійний вклад в інтегральне почуття «Я» («глобальне самоставлення»). Значно відмінним від концепції самоставлення В.В. Століна є погляд А.В.Петровського, який вважає, що самоставлення побудовано за принципом динамічної ієрархії, а не адитивності. Це означає, що зміни однієї структурної складової самоставлення значно впливають на його інтегральний показник та зумовлюють самоприйняття чи самовідторгнення особистості в цілому [4]. В свою чергу, Л.С. Виготський стверджує, що глобальне самоставлення визначається специфікою соціального середовища та особливостями розвитку особистості. Крім того, автор наголошує на існуванні тісного взаємозв'язку особливостей самоставлення індивіда та характеру його діяльності: самореалізація в значущій діяльності зумовлює позитивне чи негативне самоставлення особистості [4].

Психічний феномен самоставлення, з точки зору І.Д. Беха, є ключовим для процесу формування та розвитку особистості: саме завдяки йому відбувається оцінювання та прийняття чи неприйняття власного «Я». Категорія «ставлення» розкриває сутність смислового зв'язку, єдності людини і світу, а також самого змісту цієї єдності: чи буде вона морально конструктивною чи деструктивною щодо індивіда [2]. За визначенням В.М. Мясіщева, використання категорії «ставлення» надає можливість більш детально

з'ясувати суб'єктивний психологічний механізм розвитку особистісних цінностей як компонентів узагальненого «образу Я». Психічне явище «ставлення щодо себе» не виникає водночас та раптово із ставлення до зовнішніх об'єктів [6]. Ставлення до себе, на думку А.Г. Спіркіна, надає можливість індивіду усвідомити себе завдяки усвідомленню власного ставлення до світу, до інших людей, а також сутності власної діяльності та її результатів. За даними досліджень С.Р.Пантелєєва, самоствавлення — це безпосередній феноменологічний вираз смислу «Я» для самого суб'єкта. На думку автора, воно складається із емоційного переживання і оцінки власної значущості (смислу Я), яке має прояв у різних формах: почуття усвідомленості Я; самовпевненість; самокерівництво; відображене самоствавлення; самоцінність. Самоствавлення, як поєднання когнітивного, емоційного та конативного компонентів, на думку О.У.Селезньова, значною мірою визначає оцінку навколишнього, формування уявлень щодо світу та самого себе, забезпечує прогнозування своєї соціальної ефективності і ставлення до себе оточуючих, регулює міжособистісні відносини.

Отже, самоствавлення становить собою складний феномен, динамічну ієрархічну систему, що містить в собі взаємоперетворювані, різними способами пов'язані та ієрархічно влаштовані підсистеми. Тим самим самоствавлення впливає на ефективність діяльності особистості. На сьогодні в сучасній психології найбільш перспективним є підхід, з точки зору якого самоствавлення — це безпосередня представленість в свідомості індивіда особистісного смислу «Я». Даний підхід базується на ствердженні, що в основі самоствавлення особистості лежить оцінка нею власного «Я» та власних якостей у відношенні до мотивів, що ввідображують її потребу у самореалізації [4].

Теоретичний аналіз проблеми показав, що: самоствавлення розглядається психологічною наукою як дійовий початок саморозвитку індивіда та реалізації його самості, як обов'язкова невід'ємна основа суб'єктності людини; самоствавлення є необхідним каналом впливу особистості на розвиток власних ставлень щодо життя. Але, незважаючи на наявність фундаментальних досліджень феномену самоствавлення особистості, не визначеними є питання щодо його зв'язку із специфікою життєвої організації особистості. Саме це виступає предметом наших подальших досліджень.

Література

1. Джемс У. Личность / У. Джемс // Психология самосознания: хрестоматия. — Самара: Изд. дом «БАХРАР-М», 2003. — С.7-34.
2. Колышко А.М. Психология самоотношения: Учебное пособие / А.М.Колышко. — Гродно: ГрГУ, 2004. — 102 с.
3. Мясищев В.Н. Психология отношений: избр. психол. труды / В.Н.Мясищев // под. ред. А.А. Бодалева. — Академ. пед. и соц. наук, Московский психол.-соц. инст. — Воронеж: Ин-т практ. психологии, 1998. — 362 с.
4. Пантеев С.Р. Самоотношение как эмоционально-оценочная система / С.Р.Пантеев. — М.: МГУ, 1991. — 110 с.
5. Сарджвеладзе Н.И. Структура самоотношения личности и социогенные потребности / Н.И. Сарджвеладзе // Проблемы формирования социогенных потребностей: сб. статей. — Тбилиси, 1974. — С. 103-107.

УДК:316.62 – 053.9:369.223.22 (043)

Ткач І.О., асистент

ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ГЕРІАТРИЧНОГО ЦЕНТРУ

Як ми знаємо, похилий вік не завжди асоціюється з позитивом, особливо на фоні перебування в геріатричних домах. Тому тут виникає необхідність психологічної допомоги по формуванню нової ідентичності, нового сенсу життя.

Робота з похилими людьми в усіх країнах вважається однією з найважчих в усіх відношеннях та практично не проводиться. Похилі люди традиційно розглядалися як погані кандидати для психотерапії, хоча вперше психотерапевтичні програми для похилих людей з'явилися ще в XX столітті. Таке відношення до похилих людей пов'язано зі стереотипами уявлення про їх вікові особливості (зниження фізіологічних, інтелектуальних та емоційних можливостей, ригідність, звуження життєвої перспективи та ін.).

Але похилі - це дуже різні люди. Серед них є здорові й хворі; ті, що живуть з сім'єю, самотні або перебувають в геріатричних центрах; задоволені своїм новим статусом-пенсіонера і незадоволені своїм статусом; пасивні або ті, які ведуть активний образ життя.

Головне враховувати те, що кожна похила людина - це особистість і як особистість є самоцінністю. Особистість визначає й особливості процесу старіння. Кожна людина унікальна в своєму "Я". Тому ми розглядаємо старість як період розвитку, який відіграє специфічну роль в системі життєвого циклу людини.

Розглядаючи старість як вік розвитку, можна припустити, що провідна діяльність на цьому етапі є структуризація та передача досвіду. Іншими словами, позитивна інволюція в старості можлива в тому випадку, коли похила людина знайде можливість реалізувати накопичений досвід в значущій для інших справі й при цьому вкласти в нього частку своєї життєвої мудрості, індивідуальності.

Розглянемо таку категорію похилих людей, соціальні контакти і можливість реалізувати накопичений досвід яких стає обмеженими - похилі, які знаходяться в геріатричних центрах.

Одні похилі опинилися в геріатричному центрі внаслідок певного збігу обставин (жертви надзвичайних ситуацій), інші стали об'єктами чужої волі (діти, онуки, шахраї), але є такі, що прийшли до центру за власною волею. Всіх їх об'єднує той факт, що оформлення в геріатричний центр і адаптація до нього - психотравмуюча подія.

Поступаючи до геріатричного центру, відбувається зміна соціального статусу похилої людини, що пов'язана з різними факторами: виходом на пенсію, втратою близьких людей і друзів, що пов'язано з їх смертю, обмеженість спілкування з іншими, труднощі самообслуговування, погіршення економічного положення, з діями шахраїв, які обманними діями забирають квартири самотніх похилих людей. Ступень пристосування похилої людини до геріатричного центру залежить і від стану здоров'я. Очевидно, що зниження функціонального стану організму похилої людини роблять його більш залежним, а як наслідок, з пасивної життєвою позицією.

Процес адаптації в новому «домі» йде дуже складно через зміну звичної життєдіяльності: непередбачувані ситуації, нові люди, незвичні умови, відсутність ясності щодо свого нового соціального статусу. Ці життєві обставини, які змушують похилу людину не тільки пристосовуватися до зовнішнього оточення, а й реагувати на зміни, що відбуваються в ньому самому. Все це потребує від похилої людини мобілізації фізичних і психічних резервів похилих, яких може просто не вистачати.

Робота та організація центрів для похилих людей зараз змінилась. Все більшого значення спеціалісти надають спогадам похилих людей, їх досвіду. Досвід розглядається як особистісна цінність у сучасній гуманістичній психології з її феноменологічною орієнтацією. Найважливішим джерелом знання про людину є її екзистенційний стан, суб'єктивний психічний досвід, який можна усвідомити через переживання і усвідомлення наявного буття «тут-і-зараз». Внутрішній досвід стає об'єктом осмислення і забезпечує можливість подальшого саморозвитку особистості.

Самоактуалізація відбувається як все більш повне знання себе і свого внутрішнього досвіду. Прислуховуючись передусім до себе, а не до оточення, актуалізована особистість реалізує єдність емоційного та рефлексивного компонентів свого внутрішнього досвіду і стає вільною у виборі власного шляху.

Досвід є одним з основних понять і гештальт-терапії. Цикл контакту, що його інакше називають циклом контакту, включає в себе кілька послідовних фаз, які забезпечують асиміляцію набутого, пережитого. Фігура конструюється з минулого досвіду, незавершених справ та актуального досвіду. Досвід не засвоюється, поки залишається незакінченим (відсутність цілісності-гештальт).

Досвід дає можливість адаптуватися до умов життя, взаємодіяти зі світом, інтерпретувати події у світі і себе в цих подіях.

Отже, похилий вік - це вік, коли люди меншу увагу приділяють своїй зовнішності й більшу - внутрішньому стану. Головним питанням для похилих людей, що попадають в геріатричні центри, стає «хто я і навіщо?», у відповіді на які сподіваються сформувати нову ідентичність, визначити новий смисл життя.

В стінах спеціалізованого закладу змінюється й часова перспектива, яка була звичною раніше. Спочатку йде різке збіднення життя, втрата позитивних емоцій та забарвленість подій, з'являється відчуття самотності і непотрібності. Взагалі-то життя похилої людини небагате на різноманітні події. Якщо і відбуваються, то заповнюють весь її індивідуальний простір і час. Відвідування лікаря, гостя - це вже подія, яка може заповнити весь день. Тобто, відбувається гіпертрофованість подій. Подія, що для молодшої людини є незначним епізодом, для похилої людини стає справою дня.

Останнім часом психотерапевтична практика виходить з положення про те, що поведінка похилої людини визначається не стільки об'єктивними моментами ситуації, скільки формою та характером їх суб'єктивного сприйняття й переживання. Згідно цього необхідним стає аналіз конкретної ситуації та її когнітивного змісту.

Значний вклад в когнітивну теорію адаптації до старіння внесли результати лонгітюдних досліджень, які проводилися в Бонському та Гейдельберзькому університетах. Ці данні підтверджують основні положення когнітивної теорії:

1. поведінка людини залежить не стільки від об'єктивної ситуації, скільки від її суб'єктивної оцінки;
2. оцінка ситуації пов'язана з провідними мотивами особистості;
3. адаптація людини до старіння досягається тоді, коли з'являється рівновага між когнітивними і мотиваційними системами її особистості.

Не можна сприймати стару людину ізольовано, поза його життєвого шляху. Спогади несуть в собі якусь смислове навантаження для кожної особистості, є відображенням багатоаспектного становлення особистості. Тому важливим стає питання вивчення досвіду похилої людини для її адаптації в геріатричному центрі. В цьому може допомогти наративний тренінг.

Наратив - розповідь суб'єкта (в письмовій або усній формі) про найважливіші події із власного життя на певному відрізку часу, які відтворюють світосприймання та ставлення людини до дійсності.

Досвід не можливо виправити, але людина може враховувати його, робити висновки щодо подальшого життя. З цією метою використовують наратив, як засіб саморозвитку особистості, де знаходять такий досвід, що не сприймався похилими.

Останнім часом метод оповідання історій знаходить все більше розповсюдження в психотерапії. Як зазначають Е.С. Калмикова та Е. Мергенталер, в процесі індивідуальної психотерапії відбувається осмислення і переробка особистої історії клієнта через діалог з психотерапевтом. В результаті у клієнта поступово виникає нове бачення цієї історії - причому не лише в інтелектуальному, а й емоційному плані. Завдяки цьому і здійснюються зміни в психотерапії - клієнт стає більш цілісним, здатним позитивно сприймати власне життя і самого себе.

Отже, основне значення для людини мають не самі події, а той сенс, який вона вкладає в ті чи інші ситуаційні смислові єдності, котрі виникають на основі переживання та осмислення життєвої ситуації.

Завдання психолога полягає у тому, щоб допомогти похилій людині переосмислити власний досвід, віднайти нові сенси життя, відпустити негативні емоції, які призвели до такого становища і сконцентруватися на особистісному зростанні в умовах геріатричного центру.

Якщо суб'єктивне сприймання важливих життєвих подій може впливати на формування життєвої позиції людини (пасивного або активного суб'єкта), а значить може впливати і на її здатність самостійно діяти в соціальному просторі. Виходить, що розвиток повноцінної особистості пов'язаний з рівнем соціальної адаптації. Саме розвиток особистості на підставі задоволення - зросту - підвищення її потреб є кінцевим результатом та метою процесу адаптації.

Для збільшення ефективності реабілітаційних заходів спрямованих на розвиток адаптаційних можливостей людей похилого віку, важливо створювати умови, що забезпечують почуття компетентності, значущості похилої особистості для суспільства, продовжувати шляхи по самореалізації, навіть в умовах геріатричного центру.

Література

1. Ермолаева М.В. Структура эмоциональных переживаний в старости //Мир психологи/ М.В.Ермолаева. - 1999. - № 2.- С. 123 - 133.
2. Краснова О.В. Социальная психология старения: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений/ О.В.Краснова, А.Г.Лидере. - М., 2002. -288 с.
3. Проблеми психологічної герменевтики. Монографія / За ред. Н.В.Чепелевої. - К.: Міленіум, 2004. - 276 с.
4. Смутьсон М.Л.. Екзистенційне наповнення наративу старості. Актуальні проблеми психології: психологічна герменевтика/ За ред. Н.В. Чепелевої/ М.Л.Смутьсон. - К.: Міленіум, 2005. - 212 с
5. Франкл В. Человек в поисках смысла/ В.Франкл. - М.: Прогресе, 1990. - 367 с
6. Шахматов Н.Ф. Старение. Норма и патология// Психология старости: Хрестоматия/ Н.Ф. Шахматов.- Самара: Издательский Дом Бахрах-М -С. 228-322.

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЛІНГВОДИДАКТИКИ**

УДК 372.881.111.1(043)

Басенко Г.Н., старший преподаватель

**О ФОРМИРОВАНИИ И РАЗВИТИИ КРИТИЧЕСКОГО СТИЛЯ МЫШЛЕНИЯ У
СТУДЕНТОВ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ**

Главной задачей современной высшей школы является раскрытие способностей каждого студента, воспитание личности, готовой к жизни в высокотехнологичном, конкурентном мире. Концепция модернизации современного образования указывает на необходимость подготовки высококвалифицированного специалиста, обладающего новым критическим мышлением, высокой мобильностью, компетентностью, толерантностью, готового к постоянному профессиональному росту. Указанные требования связаны с необходимостью формирования и развития критического мышления студентов, являющегося неотъемлемой и необходимой частью их профессиональной компетентности.

Изучение государственных образовательных стандартов, учебных планов и программ высших учебных заведений позволяет выявить растущую значимость развития критического мышления студентов в период вузовского этапа обучения. Анализ практической деятельности вузов свидетельствует о растущей потребности в воспитании критически мыслящего человека. Формирование критического мышления студентов современного вуза позволит будущим специалистам гибко адаптироваться в современном информационном пространстве, а умение понять и анализировать информацию на иностранном языке позволяет достичь этой цели. В связи с этим, в системе высшего профессионального образования возникает необходимость создания условий для развития критического мышления в процессе обучения иностранному языку [1, с.195].

Критический стиль мышления - важная стратегия и необходимое условие успешного социального и профессионального функционирования выпускника вуза [4, с.7].

Критическое мышление не сводится к негативным суждениям и критике, а предполагает разумное рассмотрение разнообразия подходов. «Критическое» в данном контексте синонимично «аналитическому». Критическое мышление – это своего рода направленное мышление, поскольку оно нацелено на получение желаемого результата. Преподаватель иностранного языка, работающий в рамках технологии критического мышления, должен хорошо осознавать, что продуктивной его работа будет в случае, если правильно выбран информативный материал, способствующий развитию критического мышления, а также метод (отдельный прием, стратегия) занятия.

Критическое мышление – это точка опоры, естественный способ взаимодействия с идеями и информацией. Мы стоим перед проблемой выбора информации. Необходимы умения не только владеть ею, но и критически оценить, осмыслить, применить. Получая новую информацию, обучающиеся должны научиться рассматривать ее с различных точек зрения, делать выводы относительно ее ценности и точности. На занятиях по иностранному языку необходимо привлекать информацию, при которой обучающийся должен осознавать, что изучение иностранного языка в большей степени связано с его личностью и интересами, нежели с заданными преподавателем приемами и средствами обучения.

По нашему мнению, в технологии критического мышления можно выделить следующие стадии:

Стадия вызова: если предоставить обучающемуся проанализировать то, что он уже знает об изучаемой теме, это создаст дополнительный стимул для формулировки им собственных целей-мотивов.

Стадия осмысления содержания: обучающиеся самостоятельно продолжают активно конструировать цели своего учения. Постановка целей в процессе знакомства с новой информацией осуществляется при ее наложении на уже имеющиеся знания.

Стадия рефлексии: в процессе рефлексии та информация, которая была новой, становится присвоенной, превращается в собственное знание. Рефлексивный анализ направлен на прояснение смысла нового материала, построение дальнейшего маршрута обучения.

Из вышеупомянутого можно сделать следующие выводы. Использование методов и приёмов технологии критического мышления на занятиях по иностранному языку способствует развитию у обучающихся следующих навыков и умений: работы с увеличивающимся и постоянно обновляющимся информационным потоком в разных областях знаний; использования различных способов интегрирования информации; постановки вопросов, самостоятельного формулирования гипотезы; решения проблемы; выработки собственного мнения на основе осмысления различного опыта, идей и представлений; выражения своей мысли (устно и письменно) ясно, уверенно и корректно по отношению к окружающим; аргументирования своей точки зрения и учета точки зрения других; способность самостоятельно заниматься своим обучением; брать на себя ответственность; участвовать в совместном принятии решения; выстраивать конструктивные взаимоотношения с другими людьми.

Кроме того, механизм критического мышления включает мыслительные операции, определяющие процесс рассуждения и аргументации: постановка цели, выявление проблемы, выдвижение гипотез, приведение аргументов, их обоснование, прогнозирование последствий, принятие или непринятие альтернативных точек зрения. Он включает способность применять базовые интеллектуальные умения (знания и понимание) для синтеза, анализа и оценки сложных и неоднозначных ситуаций и проблем. Сюда можно отнести умения выявления проблемы, прояснения ситуации, анализ аргументации, всестороннего изучения вопроса, разработки критериев для оценки решений и надежности источников информации, избегание обобщений.

Мы полагаем о необходимости подчеркнуть, что формирование умений критического мышления неразрывно связаны с формированием речевых умений в процессе обучения всем видам речевой деятельности, поскольку предметом речевой деятельности является мысль. Исследователи различают «критическое чтение», «критическое письмо», «критическое аудирование» и «критическое говорение» [3, с.284].

Следует обратить внимание на различия между продуктивными и рецептивными видами речевой деятельности и, соответственно, на развитие разных интеллектуальных умений при обучении тому или иному виду речевой деятельности. При чтении и аудировании мы должны воспринять и оценить мысли и позицию автора, сравнить со своими и выбрать то, что считаем важным и нужным для нас. Это потребует от нас анализа и оценки чужой аргументации, и по структуре будет отличаться от того, как мы в процессе говорения или письма будем аргументировать свою точку зрения или позицию. Это важно учитывать при организации учебного процесса. Поскольку основной целью обучения иностранному языку является речемыслительная деятельность обучающихся, а основным источником мотивации, т.е. источником мысли, является противоречие или проблемная ситуация, то учебный материал должен иметь проблемный характер. При этом учебный процесс должен быть организован так, чтобы у студентов было постоянное желание высказаться, выразить свою точку зрения, свое мнение. Это дает возможность особое внимание уделять содержанию, т.е. работе мысли, и позволяет не просто усваивать знание, но самостоятельно исследовать проблему и в ходе поиска решений самостоятельно приобретать знания. Умение формулировать проблему, находить ответы

на поставленные вопросы, привлекая дополнительную информацию, формировать собственную позицию по тому или иному вопросу, подкрепляя ее аргументами и самостоятельно найденными фактами, делать выводы является целью проблемного обучения, а это и есть не что иное, как умения критического мышления, без владения которыми невозможно решить ни одну проблему.

Таким образом, при обучении иностранному языку развитие критического мышления можно рассматривать как один из факторов формирования коммуникативной компетенции. Формирование критического мышления лежит в основе работы с иноязычной информацией в самом широком понимании, т.е. при овладении и практическом пользовании различных видов речевой деятельности.

Литература

1. Туласынова, Н.Ю. Развитие критического мышления студентов в обучении иностранному языку / Н.Ю. Туласынова // Известия РГПУ им. А.И. Герцена. - 2009. - № 112. - С. 193-198.
2. Шабалина А.Н. Гуманитарно-ориентированный подход в системе университетского комплекса как фактор модернизации образования / А.Н. Шабалина // Среднее проф. Образование. - 2009.-№9. - С. 6
3. Федотовская Е.И. Развитие критического мышления как задача высшей школы. // «Актуальные вопросы практики преподавания иностранных языков». Сборник материалов научно-практической конференции вузов Москвы/ Е.И.Федотовская. - Москва, 2003. - С. 282 - 291.
4. Малова, Н. С. Новые педагогические технологии и преподавание иностранных языков в вузе (в рамках концепции критического мышления) / Н. С. Малова // Байкальский психологический и педагогический журнал. - 2008. - N 1 (9). - С. 7

УДК 371.134(025)

Мараховська Н.В. кандидат педагогічних наук, доцент

THE CITY OF DIFFERENT VIEWS: CONFLICT MANAGEMENT TECHNOLOGY

Adolescence is a time of conflicting feelings and desires. Internal conflicts of an adolescent may grow into external ones in an academic environment, at home and amongst his/her peers. That's why it is important for learners to acquire skills of conflict management alongside with learning English. It is known that ELT provides great opportunities for using different methods and forms of study, in particular, drama, role plays, round-table talks, debates, etc. Thus, at our lessons we encourage our students to play The City of Different Views educational game.

We got this idea from E. Mettus [1], a Russian psychologist, who used it as part of socio-psychological trainings for teenagers. We adapted the game to our English lessons and use it with our students for both improving their English and teaching them to cooperate effectively with each other. Also we used the basics of conflict management technology developed by R. Brinkert and T. S. Jones (acquiring conflict management skills), K. W. Thomas and G. F. Thomas (Instrument for analyzing conflict management styles).

Students are given a map of the city. On one hand, it symbolizes a person and various strategies of his/her social behaviour, on the other hand, it is a model of interaction in society. The city is divided into sectors and each of them is resided by an animal, which, respectively, demonstrates a strategy of social behaviour. Konrad Lorenz [3], the founder of ethology, pointed out that knowledge obtained from the study of animal behaviour ought to be applied to the better understanding of human behaviour. Students are acknowledged with the following social roles:

1. The Owl (Observation) avoids contacts, prefers meditating rather than acting. She is self-confident and avoids close relationship in order not to lose her personal freedom. In difficult situations relies on herself only.

2. The Lion (Dominance) is a strong-willed leader that can easily convince the interlocutor, but if the latter starts contradicting, “the lion” will cut him short and show who the head is.

3. The Beaver (Care) is a team player and often puts team before individual recognition. While debating tries to offer an alternative and find solutions that will satisfy both parties.

4. The Peacock (Demonstration) does everything to impress others. Likes to be in the centre of attention, cares for his clothes and manners. He behaves differently with every new person.

5. The Raccoon (Admiration) is sociable, respects strong personalities and supports their views. He doesn’t like communicating with one and the same person for a long time. Frequently changes his friends.

6. The Cat (Laziness) has a tendency to idling and entertainment. He gets anxious when he has to do a great amount of work. Is a thinker rather than a doer.

7. The Camel (Submission) is characterized by constant adaptation to his environment, needs to work in teams, and needs to feel safe in the team structure. Is ready to sacrifice his own interests for the sake of others.

8. The Tortoise (Escape) is diffident and tries to avoid failures. Contacts with people are limited, seeks protection within her own close community. Is more interested in things than people, and therefore a loner.

9. The Capricorn (Resistance) is independent, not subject to direct and violent subordination. Under pressure gets stubborn and behaves aggressively.

10. The Hawk (Attack) stands firmly on his ground. His motto is “winning at any cost” even hurting others.

Residents of certain districts (sectors) can interact. For example, the Lion (“Dominance” model) can interact with the Camel (“Submission” model). Another variant of social behaviour is confrontation or escape from contacts. Thus, the Owl and the Tortoise avoid interaction with other residents.

Having learned the suggested characteristics of person’s social roles and models of his behaviour students fill in a mind-map in order to revise the vocabulary related to the topic. Each group is responsible for one social role identified with an animal. Students write its characteristics expressed by adjectives, its models of behaviour in a conflict expressed by abstract nouns, its actions in a conflict expressed by verbs. Each group comments its mind-map and discuss it with other groups. Then it’s essential for them to learn the Thomas Kilman Instrument for analyzing conflict management styles (students may get this information themselves in advance and present it in the form of their mini-lectures). Next, students match the above-mentioned social roles with various ways of addressing conflicts and the respective styles.

Also it is important for the whole group to discuss the problem of applying the most suitable behaviour to meet circumstances and the needs of each communication participant. For example, students are divided into pairs and offered to act out a situation which can cause a conflict between its protagonists. The situations can be as follows:

- Two of you, the employees of the company, have been working hard for three months making competitive research projects. The best project will be carried out and financed by the company, and its author will be awarded. One of you (Adams) can’t help looking into his competitor’s papers and discovers, to his horror, that his colleague (Smith) has stolen his basic concept. However, Smith insists that his project is absolutely original. This debate turns into a conflict...

- Both of you (Benson and Lee) work at the same office. One of you (Benson) has a harmful habit of taking “just for a second” his colleagues’ things, such as pencils, disks, paper, etc. and not returning them without reminding. One day Lee gets really furious and accuses Benson of taking a piece of paper from his desk just for “jotting down something”. The paper contained very important information. A serious quarrel starts...

Students may be given situations to work with individually and then discuss with a mate. The situations can be as follows:

- You are at your friends' place. Suddenly one of your friends makes fun of you. You find it very offensive. Would you try to object and express your displeasure (indignation)? What social role would you perform?
- You are reading up for an examination. You need silence but your neighbours are having a party. Loud music, laugh, cheers, etc. disturb you much but would you ask them to be less noisy? What social role would you perform?

Thus, it proved to be a useful experience for me to refer to social psychology grounds and apply them for pedagogics and teaching methodology. Playing a game of "The City of Different View" helps students build a balanced team, maintain it and develop each individual within it.

Література

1. Меттус Е. Школьные конфликты: причины возникновения и приемы разрешения / Е. Меттус // Директор школы [Текст] : науч.-метод. журн. - М. : Изд. фирма «Сентябрь», 2006. - № 2. - С. 34-39.
2. Jones T. S. Conflict Coaching: Conflict Management Strategies and Skills for the Individual // T. S. Jones, R. Brinkert. - Thousand Oaks : SAGE Publications, 2007. - 344 p.
3. Lorenz K. Motivation of Human and Animal Behavior : An Ethological View / K. Lorenz, P. Leyhausen. - NY : Van Nostrand Reinhold Company, 1973. - 423 p.
4. Thomas K. W. Introduction to Conflict Management : Improving Performance Using the TKI // K. Thomas. - Mountain View : Consulting Psychologists Press, 2002. - 253 p.
5. Thomas K. W. Introduction to Conflict and Teams : Enhancing Team Performance Using the TKI // K. W. Thomas, G. F. Thomas. - Mountain View : Consulting Psychologists Press, 2004. - 181 p.

УДК 811.111'255.4(045)

Павленко О.Г., кандидат філологічних наук, доцент

МІЖЛІТЕРАТУРНІ РЕЛЯЦІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Відтворений іноземною мовою твір є посередником між оригіналом та інонаціональним реципієнтом. Досліджуючи переклад з позицій компаративістики, зазначимо, що художній переклад виступає одним з найбільш наочних проявів міжлітературної взаємодії. У цьому виявляємо онтологічну сутність перекладу, оскільки "виступаючи продуктом міжлітературної комунікації, він у той же час багато в чому обумовлює і визначає саму міжлітературну комунікацію" [2, с.494].

Загальновідомим є те, що "саме розуміння рецепції однієї літератури в іншому, інонаціональному письменницькому й читацькому середовищі спирається на всю сукупність контактних зв'язків та їх "типологічних розгалужень-відгомонів" [5, с.134]. Це має безпосереднє відношення до поширення української літератури у світі, включення її до іншого письменницького поля з подальшим переосмисленням і трансформуванням.

Міжлітературні реляції як предмет літературної компаративістики мають суб'єктно-об'єктно-суб'єктний характер. Як свідчать спостереження, українська література, що засвоює інонаціональний історико-культурний та естетичний досвід, послідовно виступає то в ролі суб'єкта, то в ролі об'єкта в залежності від провідної ролі окремих елементів міжлітературної взаємодії.

Історія міжлітературних, культурних взаємин доводить, що українська література, засвоюючи інонаціональний історично-культурний й естетичний досвід, виступає як в ролі суб'єкта міжлітературної рецепції, так і її об'єкта, коли вона потрапляє до кола інтересів іншої літератури.

"Входження" української літератури у світовий літературний контекст відбувалося не в тотожних умовах та в різних часових просторах, що зумовило труднощі рецепції

творчості видатних українських письменників. Це пояснюється тим, що впливовість тієї чи іншої літератури не завжди вимірюється тільки її реальними досягненнями та роллю в інтернаціональному художньому розвитку. Так, англійська література належала до "провідних і впливаючих" і мала значний резонанс в іншомовних літературних та літературознавчих дискурсах. Натомість, українська література, яка із зрозумілих причин вважалася "непопулярною" і "невпливовою", розвивалася в складних соціально-політичних умовах. Проте ідейно-художні цінності творів вітчизняної літератури вважалися цілком співмірними з архітворами світової літератури, однак ні їх автори, ні самі твори з певних причин залишалися невідомі за межами національної культури.

Особливе місце в активізації процесу "входження" української літератури в світовий літературний контекст посідали переклади, переспіви, літературно-критичні публікації. Виступаючи чинниками контактено-генетичних зв'язків між українською та англійською літературами, вони відігравали значну роль у популяризації українського художнього слова. Якщо звернутися до історії англійських перекладів української прози, слід зазначити, що ця проблема знайшла своє висвітлення лише в поодиноких розвідках. З-поміж них виокремлюємо дослідження Н. Родзевич ("З історії українсько-англійських літературних зв'язків", 1956); М.Алексеева ("Російсько-англійські літературні зв'язки", 1967); В.Коптілова ("Актуальні питання українського художнього перекладу", 1971); І. Нудьги ("Українські думи в англійських перекладах і критиці", 1975); І. Корунця ("Українське художнє слово для англійського світу", 1985); Р. Зорівчак ("Реалії і переклад", "Проблеми стилю і переклад", 1989); М. Лановик ("Функціонування літературно-художнього образу в українсько-англійських перекладах", 1996); І. Девдюк ("Англійська література у творчій діяльності Пантелеймона Куліша", 1999); І. Ковальської ("Колористика як перекладознавча проблема" (на матеріалі українських і англійських художніх текстів), 2001); О. Рихло ("Відтворення мовностилістичних особливостей творів Е. По в українських перекладах", 2002); В. Мірошніченко ("Художній переклад у контексті вітчизняної та західної транслатології", 2003; "До проблеми відтворення мови та стилю творів М. Коцюбинського в англійських перекладах"); Л. Коломієць ("Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу", 2004); Т. Остапчук ("Компаративістська парадигма творчості Юрія Тарнавського (на матеріалі перекладів прози)", 2004). У цих працях простежуються найголовніші шляхи проникнення українського слова в англійський світ, види і форми міжлітературних реляцій.

Під кінець XIX століття у Великобританії зростає зацікавлення українським фольклором. У солідних журналах з'являються кваліфіковані рецензії на найважливіші українські фольклорні публікації: збірку чумацьких пісень І. Рудченка і матеріалів про кобзаря О. Вересая та старокозацьку гру на кобзі-бандурі; історичних пісень, зібраних В. Антоновичем і М. Драгомановим, а також українських історичних пісень у французькому перекладі А. Ходзька.

У 1933 році канадський поет Оноре (Онуфрій) Івах (Ewach Honore) видав книгу "Ukrainian Songs and Lyrics: a short anthology of Ukrainian poetry" ("Українські пісні та вірші: коротка антологія української поезії"). До неї увійшли народні і сучасні пісні, вірші та поеми. У передмові автор провів паралелі між українською та зарубіжною літературами, порівнявши Шевченка з Шекспіром, Франка з Мільтоном, Лесю Українку з Елізабет Браунінг. Таке зіставлення свідчило про інтерес і визнання українського слова в англійському світі.

Кращими взірцями в царині високого мистецтва є перекладацька діяльність, позначена витонченою майстерністю, М. Рильського, М. Бажана, Д. Павличка, В. Мисика та ін. З повним правом до когорти визнаних інтерпретаторів іншомовного письменства належать М. Лукаш, П. Куліш, Д. Паламарчук, Р. Доценко, М. Терех, Ю. Лісняк, А. Перепада, чії імена добре відомі українському читачеві з перекладів англійської, французької, італійської, польської та інших літератур.

Визначною культурною подією, знаменною сторінкою в українській Шекспіріані стали Паламарчукові переклади 154 сонетів (1966) цих «ста п'ятдесяти чотирьох коштовних каменів, відшліфованих генієм великого британця» (В. Коптілов). Усі ці скарби Д. Паламарчук любовно передає українському читачеві, намагаючись ніде не порушити тієї гармонії змісту і форми, яка притаманна творам їх автора.

Зауважимо, що це виключно активний період перекладання з української мови та період ознайомлення англомовного читача з українською літературою. Провідним англомовним часописом у розвитку імалогії України є також кварталник "The Ukrainian Quarterly" ("Український кварталник"), заснований 1944 року в Нью-Йорку Конгресом українців Америки. В ньому було надруковано критичний відгук (1963) на англомовну антологію "The Ukrainian Poets 1189 – 1962" ("Українські поети 1189 – 1962"). Це було перше англомовне видання української поезії, що починалось XII століттям зі "Слова о полку Ігоревім", а далі включало думи, козацькі пісні XVI – XVII століття, поезії від П. Гулака-Артемовського та Є.Гребінки до І. Качуровського та Я. Славутича. Антологія містила чотириста сорок чотири поезії ста двох письменників. Схвальну рецензію на це видання "The Ukrainian Poets 1189 – 1962" написала Марта Тарнавська, зокрема зазначивши, що ця книга "... is a major breakthrough in a field which must still be considered virgin soil" [1, с.27] ("...є головним проривом у поле, яке все ще залишається цілинним").

Осмислення фактичних матеріалів (перекладів) засвідчує, що в англомовному світі (Великобританія, Канада, США, Австралія, Індія) процес популяризації української літератури мав хоча й цілеспрямований, проте спорадичний характер. Публікація та видання перекладів, літературно-критичних матеріалів відбувалася несистемно і здебільшого вибірково. Деякі з них були вміщені у маргінальних журналах, які мали локальне значення і, очевидно, не впливали повною мірою на англо-американський літературний процес. Розглядаючи англомовні переклади під кутом зору генетико-контактних зв'язків, можемо сказати, що вони є прикладом "зовнішніх" (за класифікацією Д. Дюришина) контактів, оскільки виконують тільки інформативну функцію.

У зверненні до англійської літератури конкретних перекладачів можна простежити декілька моментів, що дають підстави говорити як про спричиненість відбору тих чи інших творів та їх авторів для перекладу, так і сам процес перекладання (рецепіювання) в іншомовному дискурсі.

Переклад, як одна із форм міжлітературних реляцій, таким чином, дає багатий матеріал для відстеження процесів сприйняття "свого" (українського) в "чужому" (англомовному) світі.

Отже, аналіз творчої діяльності перекладачів дозволяє нам відстежити наступні моменти:

- аргументацію процесу відбору текстів для перекладу;
- удосконалення майстерності перекладачів та її рівень, що забезпечує рецепцію перекладного тексту в іншомовному середовищі;
- визначення ролі кожного з перекладів у міжлітературному спілкуванні.

Таким чином, міжлітературні реляції в художньому перекладі не тільки увиразнюють, ілюструють основні методологічні принципи перекладу, складові компоненти літературної рецепції, а й підводять до з'ясування ще одного важливого питання – про читацьку компетенцію, естетичний смак та інтерпретаційний досвід реципієнтів.

Література

1. Влахов С. Непереводимое в переводе/ С.Влахов, С.Флорин. – Москва: Высш.шк., 1986.
2. Дюришин Д. Перевод как форма межлитературных связей // Сравнительное изучение литератур. Сборник статей к 80-летию академика М.П. Алексеева/ Д.Д.юришин. – Ленинград: Наука, 1976. – С. 493-498.

3. Ізер В. Процес читання: Феноменологічне наближення // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. – Львів: Літопис, 2001. – С.349-366.

4. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, в. Теремка. – К.: ВД „Академія”, 2006. – 752 с.

5. Наливайко Д. С. Типологія українського реалізму на Європейському тлі / Українська література в системі літератур Європи і Америки (XIX – ХХ ст.)/ Д.С. Наливайко. – К.: Заповіт, 1997. – 264 с. – С. 95-135.

УДК 81'243 (043)

Стуліка О.Б., кандидат психологічних наук, доцент

ПРОБЛЕМА РОЗУМІННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ

Особливості формування іншомовної комунікативної компетенції передбачають здатність слухати, розуміти, розмовляти і передавати інформацію на іноземній мові. Комунікативна компетенція є метою і результатом навчання, який стає реальним лише при наявності сформованої лінгвістичної компетенції та високої вмотивованості студентів. Принцип комунікативної спрямованості визначає зміст навчання - відбір та організацію лінгвістичного матеріалу, конкретизацію сфер і ситуацій спілкування, ставить викладача перед необхідністю відповідної організації навчального процесу, використання різноманітних організаційних форм для здійснення спілкування, які підвищують мотивацію навчання.[4]

Усім відомо, що підсумковим критерієм опанування іноземної мови є вільне володіння усним і письмовим мовленням, тож погане оволодіння іноземною мовою, наголошує І.В.Коваль, породжує специфічну тривогу, яка виникає через усвідомлення недостатності своїх знань для висловлення думки й очікування негативної оцінки з боку слухачів, що є своєрідним великим іспитом на стійкість самооцінки, тому що ця тривога може знівечити рівень домагань, знизити впевненість у собі, як наслідок, дезорганізувати діяльність: чим вища тривога, тим більше деструктується діяльність, чим більш дезорганізована діяльність, тим вищою стає тривожність та ін., а отже, як підкреслює автор, у багатьох суб'єктів навчання виникає своєрідний "внутрішній опір мові" [1].

З психологічної точки зору саме застосування ігор на заняттях з іноземної мови є ефективним засобом привертання, зосередження та утримання уваги, тому що ігри знімають психологічний бар'єр страху перед спілкуванням, дають можливість використовувати мову в реальних життєвих ситуаціях та забезпечують ефективне поєднання мотивації й можливості для розмовної практики. До критеріїв відбору ігор, які підвищують мотивацію до оволодіння іноземною мовою студентів та сприяють їх мовленнєвому розвитку відносять: новизну; динамічність (уповільнена гра притуплює гостроту реакції); відповідність професійним потребам; комунікативну спрямованість; наявність елементу змагання.

При організації виконання комунікативних завдань варто враховувати такі фактори:

- правильний вибір рівня керування діями /діяльністю студента;
- забезпечення студентів необхідними для виконання завдання опорам;
- обрання оптимального для цієї справи способу її організації.

Г.І. Бородіна й А.М.Спевак вказують для покращення лінгвістичних і комунікативних показників у студентів, на значну зміну психологічних характеристик, зникнення психологічного бар'єру; надзвичайно високий рівень мотивації за рахунок підвищення інтересу до самого заняття; зміни у структурі занять, відсутність стереотипу та шаблонів [3].

Важливим при навчанні усного іншомовного спілкування є те, що комунікативні ігри дозволяють швидко перейти від тренувальних вправ до власне комунікативної іншомовної діяльності. Як дослідила І.В. Коваль [1], успішність з іноземної мови, інших предметів та комунікативність перебувають у прямому відношенні. Тут виявляється ефект підсилення або самопідсилення, і навпаки, повторюваний неуспіх призводить зрештою до "виснаження" мотивації.

Подолання труднощів, пов'язаних із сприйняттям іноземного мовлення, пов'язане з розвитком відчуттів. Висока культура наших відчуттів не є природженою, її слід спеціально розвивати, а при оволодінні іноземною мовою це доводиться робити майже наново, оскільки іноземне мовлення вимагає часом таких умінь, які не грали істотної ролі при оволодінні рідною мовою.

Дуже важливими є уміння: дізнаватися слова, що зазнали зміни в потоці мови, виділяти слова, що стоять під наголосом; осмислювати тип інтонації, з якою вимовляється ця пропозиція; диференціювати близькі за звучанням слова; сприймати мову на слух, як за наявності, так і за відсутності зорової опори; сприймати мову певного темпу; сприймати мову різних осіб. [2]

Розуміння іноземного мовлення супроводжується складною розумовою діяльністю, що включає пізнавання мовних засобів і осмислення змісту. У основі розуміння сенсу висловлювання в цілому лежить так зване словесне розуміння.

Осмислення чутної мови відбувається на основі взаємодії відчуттів і мислення. Під впливом мови на наші органи чуття в нашій свідомості виникають визначені мовні патени, які треба впізнати і осмислити, внаслідок чого настає розуміння мови.

Швидкість і точність такого розуміння залежать від того, наскільки міцним і чітким є зв'язок між звуковою моделлю мовних зразків і слів в мовному потоці та їх семантичним наповненням, краще, коли в мові фігурує матеріал, спеціально засвоєний з установкою на впізнавання. [4] Впізнавання окремих слів і цілих мовних зразків відбувається на базі колишнього мовного досвіду учнів. Інакше кажучи, пізнаванню доступне те, що вже раніше сприймалося в тій же самій формі і з тим же значенням.

Щонайменші зміни, внесені в цей матеріал, вимагають осмислення, а потім розуміння. Але розуміння іноземної мови не виключається за наявності деякої кількості незнайомих слів, з'ясування значення яких можливо завдяки сенсу або присутності у формі цих слів таких елементів, які полегшують розуміння, - подібністю з формою слова в рідній мові у інтернаціональних слів.

Словесне розуміння на іноземній мові зв'язане з цілим рядом труднощів як лексичного, так і граматичного порядку. Предметне розуміння, як і словесне, спирається на впізнавання знайомого і на осмислення нового, включення його в сферу відомого. І в цьому випадку наявність знайомого матеріалу полегшує розуміння мови. [1,3]

За наявності абсолютно знайомого змісту дуже важко тривалий час підтримувати інтерес до сприйманої мови. Якщо ж все є новим, незнайомим, слухати буває важко. Тому, коректне поєднання нового із відомим є запорукою створення найкращих умов для сприйняття мови на слух. Предметне розуміння грає вирішальну роль при сприйнятті мови описового характеру. Воно тісно пов'язане з виникненням уявлень про ті предмети і явища, про які йде мова і тому залежить від міри розвитку образного мислення у слухаючого. Уміння уявити собі те, про що йде мова, переносить слухаючого до місця дії, дозволяє побачити дійових осіб; воно створює той фон, на якому стає зрозумілим те, що раніше не було відоме. [2]

Інші завдання висувуються на перший план при слуханні мови, що має розповідний характер. Тут не можна обмежитися тільки предметно-образним розумінням, з'являється необхідність зрозуміти причинно-слідчі зв'язки між фактами. Потрібно ще і логічне розуміння.

Разом з розумінням фактів настає розуміння думок, логіки подій. При розумінні таких висловлювань виникає низка запитань до змісту, - чому сталася ця подія, чим

обумовлені ті або інші вчинки дійової особи, і з цієї позиції аналізується зміст мови, дається оцінка фактів, що викладаються, з точки зору їх життєвої достовірності. [4]

Логічне розуміння висловлювання настає в результаті складних розумових операцій, що включають аналіз і синтез, аналогію, індукцію і дедукцію і вимагає досить високого розумового розвитку. Воно безпосередньо пов'язане з виникненням певної спрямованості думки і об'єднанням частин в ціле. У ряді випадків тільки логічного розуміння буває також недостатньо.

Глибоке і точне розуміння почутого припускає проникнення в те, що виражено в розповіді, не прямолінійно, а алегорично, за допомогою художніх засобів і інтонації. Уловивши тон висловлювання - жартівливий, іронічний, вкрадливий або серйозний, - ми розуміємо багато того, що безпосередньо не було сформульоване словесно.

Складність і швидкість розумових процесів, що здійснюються при сприйнятті усного мовлення, вимагають максимальної уважності з боку слухаючого, мобілізації уваги. Розуміння кожної нової фрази нерозривно пов'язане з розумінням усього попереднього, нове як би пропускається через призму вже відомого, тому упродовж прослуховування тексту треба зберігати в пам'яті увесь його зміст цілком. При безпосередньому характері розуміння це відбувається на базі іноземної мови і вимагає спеціально розвиненої слухової і логічної пам'яті. Відсутність цих якостей у того, що слухає нерідко буває причиною, що гальмує розуміння зв'язного тексту, навіть самого нескладного за змістом і мові. [1]

Труднощі, які супроводжують розуміння змісту мови, сприйнятої на слух, аналогічні тим, з якими зустрічаються учні при читанні, але в усній мові їх значення надзвичайно зростає. При читанні над важким місцем можна подумати, трохи повернутися назад, заглянути вперед, можна звернутися з питанням до довідника, до старших та ін. При усному сприйнятті той, що слухає або зрозумів у той момент, коли почув, або упустив сказане, а, в окремих випадках, і втратив нитку оповідання.

Для повного розуміння сенсу висловлювання, як про це було сказано вище, потрібне також розуміння відношення того, що говорить до того, що він говорить, мотивація тих або інших положень, що зустрілися в мові. Усе це зазвичай не буває висловлено, але є результатом сказаного або вже відомого. Особливу трудність в цьому випадку складає наявність у певного підтексту, не завжди достатньо прозорого.

Література

1. Бандурка А.М. Психология управления/ А.М.Бандурка, С.П.Бочарова, Е.В.Землянская - Харьков, 2004. - 470 с.
2. Головаха Е.И. Психология человеческого взаимопонимания/ Е.И.Головаха, Н.В.Панина - К.: Политиздат, 1989. - 189 с.
3. Карнышев А.Д. Психология деятельности и управления: учеб. Пособие/ А.Д.Карнышев, Е.А. Иванова. - Иркутск: Узд-во ИГЭА, 2001. - 192 с.
4. Лук'ян Я.А. Барьеры общения. Конфликты. Стресс/ Я.А.Лук'ян. - Мн., 2002. - 402 с.

УДК 372.881.111.1(043)

Улупова О.П., старший викладач

PLANNING ACTIVITIES AT FOREIGN LANGUAGE CLASSES

To improve teaching skills means to improve students' achievements and results. There are no strict rules of how to organize classroom activities. The same material can be taught in a huge variety of styles. One teacher may be an extravert and amusing, another may be quiet and sympathetic, a third may be highly organized and disciplined. Every teacher has to make the best of his own personality and beliefs [1]. However, we never observe other teachers without learning something of value. We can all benefit by watching our colleagues and by having our

colleagues watch us. We are sure that some hints on running classroom activities, given by experienced teachers, will be valuable. You can take those ideas and options that you find most useful.

This article is aimed at lightening one of the components of a successful lesson of a foreign language – classroom activities. There's no doubt that a key teaching skill is to successfully prepare, set up and run a single classroom activity or task.

The activity or task is the basic building block of a lesson. It is "something that learners do that involves them using or working with language to achieve some specific outcome" [2].

Definite steps should be made to successfully running any activity at a foreign language lesson. They are:

1. Before the lesson: familiarize yourself with the material and activity; prepare any materials you need.
2. In class: lead-in/prepare for the activity.
3. Set up the activity, i.e. give instructions, make groupings, etc.
4. Run the activity: students do the activity, maybe in pairs or small groups while you monitor and help.
5. Close the activity and invite feedback from the students.
6. Post activity: do any appropriate follow-on work.

Let's regard these steps in more detail.

1. Before the lesson.

- Familiarize yourself with the material and the activity;
- try the activity yourself;
- imagine how it will look in class;
- decide how many organizational steps are involved;
- decide what seating arrangements are needed;
- decide on the time of the activity;
- define if the learners are able to make a useful attempt at the activity;
- foresee possible questions and needs, errors and misunderstanding of the students;
- think of your role at each stage;
- think of the way instructions should be given (explanation, reading, demonstration);
- prepare any aids or additional material;
- arrange seating, visual aids, etc.

2. Lead-in/Preparation.

The purpose of this stage is to help raise motivation or interest, or perhaps to focus on language items that might be useful in the activity. Typical lead-ins are:

- show/draw a picture connected to the topic. Ask questions;
- write up/read out a sentence stating a viewpoint. Elicit reactions;
- ask students if they have ever been/seen/done/etc.
- hand out a short text related to the topic. Students read the text and comment;
- make a strong/ controversial statement that students will be motivated to challenge/argue about (e.g. "I think smoking is very good for people);
- write the key word (maybe the topic name) on the board and elicit vocabulary from students which is added to board.

3. Setting up the activity.

- Organize the students so that they can do the activity (this may involve making pairs or groups, moving the seating, etc.);
- give clear instructions for the activity. A demonstration or example is usually much more effective than a long explanation.

4. Running the activity.

If the material was well prepared and the instructions clear, then the activity can now run itself. Allow the students to work on the task without too much interference. Your role now is

taking a back seat and monitoring what is happening without getting in the way. If the task is difficult, give the students the chance to rise to that challenge, without leaning on you.

5. Closing the activity.

Allow the activity close properly. If many students are still working, give a time warning.

6. Post-activity.

It is usually important to have some kind of feedback session on the activity. This stage is vital and is typically under-planned by teachers. The students have worked hard on the task, and it has probably raised a number of ideas, comments and questions about the topic and about language. It is worth careful planning of this stage in advance.

- Students/groups meet up and compare answers/opinions;
- an appointed spokesperson reports back to the class;
- collect in all answer sheets then redistribute them for 'correcting' by other students.

When everything has been checked, students pair up with those who marked their paper and listen/explain/justify/argue, etc.

- correct one student's answers; that student goes on to correct other answers, etc.
- Divide the board up into spaces for answers and throw pens to different students who fill the board up with their answers (each answer written by a different student). The whole group looks at the finished board and comments/corrects.

Some things that happen in the classroom are not tasks. For example, picture a classroom where the teacher has started spontaneously discussing in a lengthy or convoluted manner the formation of passive sentences. What are students doing that has an outcome? Arguably, there is an implied task, namely that students should 'listen and understand', but, by not being explicit, there is a real danger that learners are not genuinely engaged in anything much at all [3].

This is a basic, important and often overlooked consideration when planning a lesson. As far as possible, make sure that your learners have some specific thing to do, whatever the stage of the lesson. Traditional lesson planning has tended to see the lesson as a series of things that the teacher does. By turning it round and focusing much more on what the students do, we are likely to think about the actual learning that might arise and create a lesson that is more genuinely useful. Even for stages when you are 'presenting' language, be clear to yourself what it is that students are supposed to be doing and what outcome it is leading to. Think of a complete lesson as being a coherent sequence of such learner-targeted tasks.

Література

1. Peter Viney and Karen Viney Teacher's book 3 Oxford University Press 278 p.
2. Jim Scrivener Learning Teaching A guidebook for English language teachers 435 p.
3. Фоломкина С.К. Обучение на иностранном языке в неязыковом вузе / С.К.Фоломкина. – М.: Высшая школа, 1990. – с.253.

СЕКЦИЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

УДК 811.161.2'25:811.161.1

Гусева Е.И., кандидат филологических наук, доцент

ФЮСЕИ, ИЛИ ОБРЕТЕНИЕ СМЫСЛА

В давних дискуссиях античных мыслителей известных как спор о природе имени, обсуждалась проблема, которая и сейчас привлекает внимание лингвистов, – проблема условности или мотивированности имени. Спор античных философов о внутренней природе слова сложился в две теории и вызвал к жизни два имени – фюсей и тесей. Эти два имени до сих пор составляли бы антонимическую пару, если бы не Платон. Признавая условность имени, он обратил внимание на то, что «установители имен» стремятся отразить в слове существенные признаки предмета. Подобное решение вопроса об антинимии условности-мотивированности можно найти и у Ф. де Соссюра. И хотя условность языкового знака сейчас никем не подвергается сомнению, язык предлагает все новые подтверждения того, что мотивированность слова – далеко не случайность. Уже тот факт, что миф о природной связи имени с предметом номинации демонстрирует столь удивительную живучесть, заставляет вновь обратиться к данной проблеме.

Мотивированность наглядно проявляет себя в таком процессе, как переименования. В диалоге Платона «Кратил» примеры переименования приводятся для подтверждения произвольности, условности имени. Однако в истории языка переименованию была отведена иная роль. Мифологическое сознание, накладывающее табу на предметы и слова, множило переименования, изобретая для них все новые мотивировки. Так, у абинонов, аборигенов Латинской Америки (Парагвай), запрет на упоминание имени умершего приводил к тому, что переименованию подвергалось все, что дало основу имени собственному (если человека нарекали Опоссумом, то в случае его смерти табу распространялось и на имя млекопитающего). Новое имя, замещающее слово-табу использовалось как оберег, служило средством эвфемизации и т.п.

Переименование, связанное с запретом на слово, – не исключительная привилегия мифологического сознания. Примером совсем недавних недекларируемых запретов на употребление слова может служить лексика советского периода. К таким словам, пострадавшим вследствие убеждения (или за убеждения?), что «слово есть дело», относится, в частности, слово *интернациональный*. Так или иначе, подобные слова-табу если и не выходят из употребления, то уходят в тень вследствие гласного или негласного запрета, уступая место «политически нейтральным» синонимам.

Укорененность идеи мотивированности имени в сознании находит подтверждение не только в бытовом, но и научном дискурсе. Многочисленные примеры современных терминологических переименований указывают на то, что в основе многих споров о значении того или иного термина покоится все та же вера в «правильность» и «неправильность» имен, то же «фидеистическое отношение к слову» [2].

Давно известен спор о словности термина, его знаковой или словной природе. Сосуществование исконной (частью имеющей внутреннюю форму) и заимствованной (внутренне асемантической) терминологии проявляет две тенденции – к условности и мотивированности терминологического слова. Кроме того, в специальном языке есть две функциональные разновидности специальной лексики – термин как знак научного понятия и термин как единица профессиональной деятельности, где связь между словом и делом определяется включенностью слова в деятельность. Чем в первую очередь мотивировано появление профессионального жаргона? Чем обусловлены переименования в профессиональной сфере? На этот вопрос отвечают по-разному, в профессионализмах видят результат экономии усилий, профессиональный жаргон рассматривают как средство

интимизации и т.д.

Два закона – закон экономии усилий и закон экспликации семантики языкового знака вступают в действие при образовании профессиональной лексики. И, на наш взгляд, появление профессионализмов прежде всего обусловлено включенностью слова в профессиональную деятельность и целенаправленностью самого действия. Мотивировка обеспечивает быструю связь с предметом номинации, быстрое подключение к предмету профессиональной деятельности. Она же может указывать на характер деятельности, последовательность действий. Профессиональная терминология используется как путеводитель, или логия. Исключая те жаргонизмы, появление которых определено лишь принципом экономии усилий, образные переименования – профессионализмы служат выражению значения не через дефиницию термина, а непосредственно в знаке. Мотивированное слово принадлежит системе быстрого реагирования, и, вероятно, за такими номинациями стоят ментальные структуры, которые обеспечивают кратчайший путь от слова к предмету, точнее от образа слова к образу предмета. Если воспользоваться метафорой З. Фрейда, то мотивированное слово пролагает оптимально короткий путь от слова к понятию, от понятия к предмету. В этом случае, как полагают когнитологи, опознание значения сознанием происходит не в результате попризнакового сравнения, а путем сличения образов, сравнения одной иконки (картинки) с другой. Хотя привычка мыслить (связка слово–понятие) заставляет современных интеллектуалов забывать об умении действовать, в профессиональной лексике проявляется связь между словом и предметом или отношение «слово – дело».

Переименования в современном языке (и не только в метаязыке) главным образом связаны с заимствованием терминологии. На пути к ассимиляции заимствование проходит несколько этапов – от контекстной семантизации до закрепления значения неологизма в словаре. Семантизация заимствования в общем языке осуществляется в том числе и через народную этимологию. Иногда это приводит и к закреплению в слове вновь обретенной внутренней формы. Приписывание иноязычному слову мотивировки, пусть даже произвольной, для носителей языка равносильно обретению смысла. Показательна контаминация смыслов в неологизме *троль* – ‘интернет-провокатор’ (изначально производное от *тралить*, но ассоциирующееся с *троль* – ‘мифическое сказочное существо’). Способствует усвоению значения нового слова установление связи неологизма с уже освоенным заимствованием. Ср. такое толкование: *аффилированная компания* – ‘компания-филиал’ (при *аффилированный* – ‘присоединенный’). В этом примере интересна семантическая поддержка заимствованного слова знакомым словом *филиал*. Семантизация заимствования – актуальный процесс, в котором наглядно проявляет себя закон экспликации значения.

Переименования в метаязыке могут быть вызваны изменением парадигм в рамках одной науки или междисциплинарностью и обусловленной ею ретерминологизацией (переходом терминов из одной науки в другую), а также и тем и другим одновременно. В современной лингвистике смена научных парадигм сопровождается заимствованием терминологии, благодаря чему возникают дублетные терминологические пары: заимствование – исконное слово. Возможны также и варианты формы заимствования (ср.: *профиль* – *профайл*). Дублетные формы сосуществуют и взаимодействуют. Процесс взаимодействия идет по разным направлениям и имеет разные следствия: семантическое или стилистическое расподобление вариантов (*конкорданс* – *симфония*), замещение одного из вариантов другим и т.д.

Переименования не обязательно ведут к замене слова-табу. Так, для современного публицистического дискурса особенно характерны «временные» речевые переименования. Ю.М. Шемчук относит их к периферии переименований, которая «представлена сменой имен референтов с привнесением незначительной дополнительной коннотации... Это условные переименованиями, поскольку они дополнительно выражают модность, престижность, некоторые смысловые оттенки»[3].

Достаточно частотное использование в речи эпонимов, нарицательных имен, входящих в круг прецедентной лексики. Прототипическое слово – точная и емкая характеристика личности, а как единица внутреннего языка – это образно-наглядная единица знания.

Одним из наиболее распространенных видов речевых переименований являются вторичные номинации с эмоционально-экспрессивной окраской, чаще всего пейоративной. Не случайно в политическом лексиконе даже появилось понятие «язык ненависти». Язык ненависти определяется как выражение любого унижающего и стереотипно-неравного отношения в отношении человека или группы людей на основании этнического происхождения, цвета кожи, пола, сексуальной ориентации, религиозного верования или его отсутствия, внешности, умственных способностей или иных характеристик [4].

В ходе предвыборной кампании, как отмечают организаторы мониторинга, в текстах массмедиа мелькали многочисленные переименования, образованные путем метафорического переосмысления: *психопат, сумасшедший, политический труп, монстр, демон, мумия*. Политические оппоненты сравнивались с животными (*собака, пингвин, крыса, свинья, динозавр*) [4]. Функция воздействия, которую так увлечены авторы политических медиатекстов, – еще одна сторона действенного характера слова.

Слово объективирует наши представления о мире. Если есть люди-хмарники, умеющие разгонять хмари, т.е. тучи, то почему не поверить в то, что есть слова, способные на мир воздействовать, или, если не на мир, то хотя бы на человека. Кстати, именно убеждение, что слово есть дело, что не только действия с предметами, но и действия со словами способны изменять мир, лежит в основе популярной ныне идеи визуализации. Это все те же «отголоски магической функции речи, веры во взаимозависимость имени и вещи» [1]. В известном смысле мы все немного язычники – верим в слово, преобразующее мир.

Итак, миф о мотивированности имени оказывается далеко не мифом, и поддерживает его не только традиция. Прежде всего, в нем есть целесообразность. Мотивировка – наиболее древний и наиболее быстрый вид связи слова-знака и предмета номинации. Значение мотивированности как внутреннего признака имени – в выражении смысла непосредственно в знаке. Мотивированное слово – это кратчайший путь к обретению смысла.

Нельзя сбрасывать со счетов и то, что во многих случаях понятие, т.е. идеальное, довлеет над реальным. Представление о слове как мотивированном знаке формирует «требование» мотивированности. Наше представление о том, каким должно быть слово, доминирует, затрудняя понимание того, каково оно есть. Это понимание приходит в результате наблюдения над языком, одновременно развивающимся и неизменным в своих принципах.

Литература

1. Мечковская Н. Б. Язык и религия : лекции по филологии и истории религий / Н. Б. Мечковская. М. : Агенство «ФАИР», 1998.
2. Мечковская Н. Б. Язык и религия/ Н.Б.Мечковская. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://psylib.org.ua/books/mechk01/txt01.htm#2.3>
3. Шемчук Ю.М. Переименование в лексике современного немецкого языка // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация/ Ю.М.Шемчук. – 2005. – С. 16-19.
- 4 <http://www.apsny.ge/2012/soc/1351367634.php>

ПРОБЛЕМА ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ ЯЗЫКОВОЙ ИГРЫ В ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Изначально внимание к языковой игре было связано с изучением литературных произведений отдельных авторов, однако в последние десятилетия она стала характерным признаком языка средств массовой информации и неотъемлемой частью современной языковой действительности. Сегодня языковой игрой называют широкий круг явлений, имеющих место в художественной литературе, разговорной речи, публицистике и рекламе.

В научной литературе, посвященной изучению данного феномена, выделяют два основных подхода к его толкованию. Впервые термин «языковая игра» употребил Л. Витгенштейн, который связывал с данным понятием применение языка в соответствующей сфере общения, способность использовать языковые средства с учетом реализуемой ими функции (коммуникативной, экспрессивной, аппеллятивной и т.д.) и понимания роли говорящего как участника коммуникативного акта в достижении цели общения. Например, употребление слова воспринимается Л. Витгенштейном «...одной из тех игр, посредством которой дети овладевают родным языком» [3, 79]. Таким образом, в широком, философском понимании термин «языковая игра» означает весь процесс употребления слов в языке, «язык и действия, с которыми он переплетен» [3, 83].

В лингвистике языковая игра понимается более узко, как явление, «...когда говорящий «играет» с формой речи, когда свободное отношение к форме речи получает эстетическое задание, пусть даже самое скромное» [5, 172].

В работах современных лингвистов раскрываются несколько аспектов языковой игры и предлагаются различные определения данного явления.

В.Г. Костомаров, рассматривая популярность словесных игр как проявление языкового вкуса эпохи и, анализируя их различные варианты, называет данное явление реакцией «на скованную осторожно-чистую сверхправильную речь времен тоталитаризма» [6, 49] и подчеркивает, что часто такие приемы «... лишены содержательного или изобразительного замысла и существуют ради балагурства» [6, 48].

С позиций традиционной стилистики языковая игра рассматривается как намеренное нарушение языковой нормы, целью которого является создание неожиданного эффекта: «Языковая игра порождает иные, чем в языке и норме, средства выражения определенного содержания или объективирует новое содержание при сохранении или изменении старой формы» [4, 17], что приводит к стиранию граней между нормированным литературным языком и речью.

В.З. Санников, обращая внимание на то, что языковая игра «основана на знании системы единиц языка, нормы их использования и способов творческой интерпретации этих единиц» [11, 15], рассматривает данный феномен, прежде всего, как лингвистический эксперимент, как «сознательное манипулирование языком, построенное если не на аномальности, то, по крайней мере, на необычности использования языковых средств» [11, 17].

Т.В. Булыгина и А.Д. Шмелев рассматривают языковую игру как «явление, которое нарушает какие-либо сформулированные правила или интуитивно ощущаемые закономерности» [2, 437], и предлагают отличать от языковой игры «наивный» языковой эксперимент, когда «говорящий сознательно производит аномальное высказывание с целью (вероятно не всегда четко осознаваемой) привлечь внимание к нарушаемому правилу. Говорящий в таком случае как бы выступает в роли исследователя, стремящегося получить «отрицательный языковой материал» [2, 44].

Б.Ю. Норман определяет языковую игру как «использование языка в особых –

эстетических, социальных и т.п. – целях, при котором языковая система наилучшим образом демонстрирует свою «мягкость»: языковые единицы, их классы и правила их функционирования получают тут большую степень свободы по сравнению с иными речевыми ситуациями» [9, 4]. Ученый выделяет следующие основные особенности языковой игры: «обязательно содержит эстетический момент» [9, 7], «очень часто сопряжена с комическим эффектом» [9, 8], «в основе ее лежат некоторые внутренние, «природные» свойства самого языка – его строения и функционирования в обществе... языковая игра – это постоянное нарушение каких-то правил или, как мы выразились, балансирование на грани нормы. И в то же время сами эти нарушения не бессистемны и случайны, а также происходят по определенным правилам, подчиняются некоторым закономерностям» [9, 10].

Обращая внимание на целевой и прагматический аспекты языковой игры, Е.Ф. Болдарева предлагает свое понимание данного явления: «варьирование языковых знаков (плана выражения и/или плана содержания) участниками акта коммуникации с целью самовыражения, эмоционального воздействия на адресата, а также с целью получения удовольствия» [1].

Г.Ф. Рахимкулова понимает исследуемое явление как совокупность игровых манипуляций с языком – его лексическими, грамматическими и фонетическими ресурсами, целью которых является получение «квалифицированным» читателем эстетического удовольствия от построенного на игровых взаимоотношениях с ним текста [10, 133]. При этом автор учитывает, что языковая игра рассчитана на определенные фоновые знания адресата.

Л.В. Лисоченко и О.В. Лисоченко, исследуя языковую игру в свете металингвистики и теории коммуникации, исходят из того, что в семиозисе игры всегда присутствуют презумптивные статичные знания – фреймы, вовлекаемые в скрипт – умозаключение, приводящее к адекватному пониманию игры. [7].

И.Э. Сниховская предпринимает попытку комплексного когнитивно-коммуникативного описания механизмов, средств и приемов языковой игры в современном английском языке. В ее работе языковая игра понимается как «...осознанная интенциональная, ненормативная, лингвокреативная деятельность индивида с целью создания остроумных высказываний (в том числе комических), использующая в качестве средства игрему – коммуникативную инновацию, представляющую собой нестереотипную языковую единицу, функционирующую в ассоциативном игровом поле» [12, 78].

А.А. Негрышев рассматривает референциальный и прагматический аспекты языковой игры в медиановостях, делая основной акцент на референциальных отношениях между действительностью и текстовой информацией [8].

Таким образом, в лингвистической литературе феномен языковой игры изучался преимущественно в аспектах нормы и аномалии, лингвистического эксперимента, словесного творчества автора. В последние годы появляются работы, авторы которых осуществляют комплексный подход к изучению данного явления, обуславливающий необходимость интегративного изучения языковых единиц в единстве их структурно-системных, когнитивно-семантических и коммуникативно-прагматических параметров.

Литература

1. Болдарева Е.Ф. Языковая игра как форма выражения эмоций: дис. ... канд. филол. наук. : 10.02.19 / Е.Ф. Болдарева. – Волгоград, 2002. – 160 с.
2. Булыгина Т.В. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) / Т.В. Булыгина, А.Д. Шмелев. – М. : Школа «Языки славянской культуры», 1997. – 576 с.
3. Витгенштейн Л. Философские работы / [пер. с нем. М.С. Козловой и Ю.А. Асеева]. – М. : Гнозис, 1994. Ч. 1. – 1994. – 612 с.
4. Гридина Т.А. Языковая игра: стереотип и творчество / Т.А. Гридина. –

Екатеринбург : Урал. ГПИ, 1996. – 240 с.

5. Земская Е.А. Русская разговорная речь. Фонетика. Морфология. Лексика. Жест / Е.А. Земская, М.В. Китайгородская, Н.Н. Розанова. – М. : Наука, 1983. – 240 с.

6. Костомаров В.Г. Языковой вкус эпохи: из наблюдений над речевой практикой масс-медиа / В.Г. Костомаров. – СПб. : Златоуст, 1999. – 320 с. – (Вып. 1. Язык и время).

7. Лисоченко Л.В. Языковая игра на газетной полосе (в свете металингвистики и теории коммуникации) / Л.В. Лисоченко, О.В. Лисоченко [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://teneta.rinet.ru/rus/le/lisochenko_jaee.htm.

8. Негрышев А.А. Языковая игра в новостном медиатексте: референциально-прагматический аспект / А.А. Негрышев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mediascope.ru/node/669>.

9. Норман. Б.Ю. Игра на гранях языка / Б.Ю. Норман. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 344 с.

10. Рахимкулова Г.Ф. Основы игрового стиля (к постановке проблемы) / Г.Ф. Рахимкулова // Филология на рубеже тысячелетий : материалы Международной конференции, 11-14 сентября 2000 г. – Ростов-на-Дону – Новороссийск : Донской издательский дом, 2000. – С. 133-134. – (Вып. 2. Язык как функционирующая система).

11. Санников В.З. Русский язык в зеркале языковой игры / В.З. Санников. – М. : Языки рус. культуры, 1999. – 544 с.

12. Сниховская И.Э. Механизмы, средства и приемы языковой игры в современном английском языке: дис. ...канд. филол. наук : 10.02.14 / Сниховская Ирена Эдуардовна. – Житомир, 2004. – 218 с.

УДК 821.161.1'06-32.09(043)

Лызлова С.М., кандидат филологических наук, доцент

КОД ТЕЛЕСНОСТИ И ГЕНДЕРНЫЕ РОЛИ ГЕРОЕВ Л. УЛИЦКОЙ (НА МАТЕРИАЛЕ РАССКАЗА «ЦЮ-ЮРИХЬ»)

Важнейшая функция культурного кода тело-одежда в художественной литературе состоит в выявлении меры расчеловечивания или, напротив, укорененности героев в мире подлинных ценностей и ориентиров. Одежда традиционно служит знаково-информативной границей между человеком (телом человека) и миром. Как отмечает Д. Башкатова, в разных сферах русской культуры отношения между телом и одеждой отличаются двойственностью восприятия: с одной стороны, одежда выступает как часть тела, как его продолжение и, с другой стороны, одежда представляет собой внешнюю защитную оболочку тела [1, с. 177].

Особую значимость код тело-одежда имеет для гендерной характеристики литературных героев. В плане осмысления гендерной идентификации мужских / женских персонажей значительный интерес, на наш взгляд, представляет рассказ Л. Улицкой «Цю-юрихь» (сборник «Первые и последние»). «Фирменная» ущербность героев Л. Улицкой отчетливо обозначается автором на уровне их телесности и одежды как телесной маски.

Главная мужская роль в рассказе «Цю-юрихь» – это роль заграничного героя-избавителя, которая связана с исполнением заветной женской мечты, с выигрышем, с иллюзией чудесного превращения «последних» в «первые». Сфера материально-телесного и обыденного существования представляется здесь традиционно женской, мужской мир воспринимается преимущественно в сказочно-мифологической проекции. Прорыв из замкнутого круга монотонной жизни Лидки-гусыни – заграничное замужество героини – становится возможным благодаря неожиданному (как в сказке) появлению героя-мужчины в повседневной реальности: к концу третьего дня из выставочного павильона вышел мужчина, «окруженный тонким сиянием», и сел рядом с Лидией [2, с. 196]. Абсолютная отчужденность Мартина от прозаического мира по эту сторону границы

обыгрывается с помощью определенных деталей одежды и гендерной цветовой акцентуации: переливчато серо-голубой пиджак, туфли «женского серого цвета в фасонистых дырочках».

Л. Улицкая особо подчеркивает физиологичность мироощущения Лидии, описывая подробности процесса приготовления / поглощения еды, а также примитивное общение с Мартином посредством телесного контакта (лечебный массаж, ножная ванна для швейцарца) и обоняния («пахло от него бодрой сосной», «понюхала его пиджак, вздохнула – и аж низ загорелся»). Эта «телесность» распространяется даже на бестелесную сферу слова, само имя Цю - юрихъ является для Лидии материально – шелестящим, а во рту от него «делалось сладко». Для сравнения: название родной Лидкиной деревни Салослово порождает прямо противоположные телесно-вкусовые ассоциации.

В рассказе органично соединяются возвышенный мотив любви с первого взгляда и физиологический аспект: своим «первым цепким взглядом» Лидия ухватила «рахитичный, выступающий немного вперед лоб и красную жилку в левом глазу» швейцарца [2, с. 197]. И женская судьба героини решается именно в тот момент, когда она увидела «пальчики» на «ножках» Мартина.

Мотив болезни / ущербности тела в произведениях Л. Улицкой представляет собой одну из форм выражения авторской позиции. Как правило, отсутствие (или невозможность) диалога, дискретность понимания героев объясняются «телесными» причинами. На первой встрече с Мартином Лидии «катастрофически не хватало немецких слов», в Швейцарии вследствие инсульта у Мартина нарушаются функции речи, и только застольная тема не вызывает затруднений, беседа в пролетарской московской квартире ведется «на чистом немецком языке». Отметим, что самые близкие в жизни главной героини люди Мартин и Эмилия Карловна поражены инсультом, в метафорическом смысле – немотой (отсутствие духовной связи с Лидией). В доме Эмилии Карловны, спустя десять лет после отъезда в Швейцарию, Лидия впервые ощутила признаки надвигающейся гипертонии. Таким образом, ее самооценка «все же я самая умная» корректируется авторской иронией и очевидной перспективой инсульта. Грань между «первыми» и «последними», «самыми умными» дамами и «глупыми домашними курами» является здесь условной; точно так же условными, точнее телесно обусловленными являются социальные роли героев рассказа.

Одежда героев, прежде всего, служит маркером для распознавания на уровне свой / чужой: швейцарец Мартин сияет переливчато-серым пиджаком и «маникюр на ногах делает», а у Кольки «копыта» от сапог, «прель на ногтях, ничем не выведешь». В то же время для телесной характеристики персонажей используется общая анималистическая лексика. Так, рот Мартина был по-рыбы раскрыт, детское прозвище Лидии – гусыня, а швейцарские женщины «просто коровы».

С переменой костюма связана смена гендерных ролей Лидии, и даже свой заграничный успех героиня измеряет количеством добротной одежды в клетчатой сумке, предназначенной для Эмилии Карловны. Ее роль «настоящей русской дамы» немыслима без натуральной шубы, в поезде польки принимают Лидию за немку благодаря ее «костюму джерси буржуазного качества», а для роли «гражданки Швейцарии» требуется легкая, приятная для тела одежда (фиолетовый шелковый костюм, пальто из плащевой материи с «нежной подкладкой из меха кенгуру» и т.д.). Соответственно меняется восприятие одежды как телесной маски: одежда *здесь* – это грубая «упаковка» для женского тела, «тряпки» для «теток», «бедных замухрышек»; одежда *там* превращает гусыню в «интересную даму», вызывает умиление и восторги (туфли «Балли», пальто полосатенькое, шляпка волосатенькая и «перышко пестренькое сбоку»).

Литература

1. Башкатова Д. Оппозиция «тело – одежда» в русском языке / Д. Башкатова // Вестник Московского ун-та. Сер. 9. Филология. – 2009. – № 6. – С. 177-187.

УДК 372.881.161.1'243 (043)

Неупокоева А. К., старший преподаватель

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ОСНОВНЫХ ВИДОВ КОММУНИКАТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРИ ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Стремительное расширение информационного пространства, развитие компьютерных технологий, наличие широкого спектра литературы на русском языке требуют серьезного внимания к совершенствованию содержания, методов и приемов обучения устному и письменному общению. Поэтому обучение русскому языку целесообразно осуществлять в контексте современных исследований в теории и международной практике преподавания языков.

Актуальность развития основных видов коммуникативной деятельности обусловлена сегодня необходимостью поиска рациональных путей в отборе и спецификации учебных текстов, в формировании способности применять стратегии восприятия, порождения, интеракции.

Необходимо также совершенствование выбора методов предъявления знаний и активизации практических умений в самостоятельном построении, создании и интерпретации текстов, в использовании тактик речевого общения. Тактики речевого общения – это последовательность и сочетание интенций, то есть способов выражения речевого намерения, которые представляют собой замысел речевого действия. Развитие основных видов коммуникативной деятельности достигается через соответствующую методическую организацию работы над текстом. Поэтому определение критериев отбора текстов приобретает исключительную важность.

Интегративный характер современного обучения обусловлен решением не только методических, но и общепедагогических задач, акцентирующих внимание на воспитании личности обучаемого. В последнее десятилетие особое внимание в обучении уделяется отбору таких текстов, которые способствуют развитию интеллектуальных, культурных, моральных и этических ценностей, утверждают и развивают гуманистические идеи, личную инициативу, ответственность. Подобные тексты стимулируют желание думать, рассуждать, будят воображение, вызывают эмоции, мысли и переживания.

В обучении русскому языку особое место отводится изучению оригинальных текстов, обусловленное тем, что именно высокие образцы литературы помогают понять русскую культуру, стимулируют желание владеть русским языком.

В организации обучения уделяется внимание определению критериев не только отбора, но и составления учебных текстов. Нужно ли в учебном процессе использовать специально составленные тексты?

Этот вопрос актуален в методике обучения языкам и сегодня. Известно, что такие тексты обычно насыщены определенным языковым материалом и создаются с разными целями: для наблюдения или тренировки грамматических и речевых единиц, для конструирования по аналогии и др. Однако подобные тексты бывают монотонны, искусственны, в них чаще всего отсутствует авторская позиция, образность и эмоциональность. Поэтому, по нашему мнению, включение в учебники и учебные пособия специально составленных текстов должно быть строго мотивировано.

Рассмотренные вопросы позволяют сделать вывод о необходимости тщательного выбора именно оригинальных учебных текстов различных жанров и стилей, которые могут служить источником и порой для развития таких видов коммуникативной деятельности, как восприятие, порождение, интеракция.

При коммуникативно-ориентированном подходе текст является основным компонентом содержания обучения русскому языку, так как именно в тексте реализуется функционирование языка. В качестве основной единицы обучения рассматривается речевое действие, равное тексту (дискурсу), который представляет собой соединение, сцепление тематически и грамматически объединенных предложений. Минимальной единицей текста является вычленяемое из него предложение, в котором сообщается об отдельном событии, содержится вопрос или побуждение к действию. В обучении имеют место два встречных процесса: с одной стороны – вычленение предложений, с другой стороны – соединение, сцепление предложений в тексте. Умение пользоваться данными процессами стимулирует применение стратегий овладения языком. Так, например, при обсуждении определенной проблемы возникает необходимость выразить положительную или отрицательную оценку, убедить собеседника, выразить согласие или несогласие.

Изучив современные данные в исследовании и описании типологии текстов, можно выделить те, которые целесообразно использовать при применении учащимися и студентами стратегий восприятия, порождения и интеракции.

Специальной разработки требуют тексты, представляющие методический аппарат учебников и учебных пособий. Это правила, объяснения, инструкции, задания и вопросы, которые используются в учебном процессе. Известно, что такие тексты должны быть четко, понятно и ясно сформулированы, так как они призваны служить надежной опорой для применения стратегий овладения языком. Содержание и форма предъявления правил, заданий и вопросов стимулируют выбор и применение определенных стратегий учащимися и студентами.

Опора на перспективные достижения таких дисциплин, как теория речевых актов, теория коммуникации, прагматика позволили выделить две основные группы стратегий, которые применяются учащимися для понимания, запоминания и использования знаний и практических умений: 1. стратегии для понимания, построения и создания текстов; 2. стратегии представления учебного материала в системе заданий и направленных вопросов при организации работы над текстом.

Определим основные принципы выбора каждой группы стратегий, способствующих овладению основными видами коммуникативной деятельности: восприятием, порождением и интеракцией.

1. Принципы выбора стратегий для понимания, построения и создания текстов:

- опора на базовые и фоновые знания, на личный опыт и навыки общения, сформированные в родном и русском языках;

- осознание операционной основы действий при усвоении новых знаний (осмысление логической организации текста определенного жанра, осмысление специфики средств организации текста и его структуры, смысловой анализ текста, восприятие и осмысление способов выражения определенной информации в тексте; восприятие и осмысление средств, влияющих на экспрессивность текста и др.);

- выполнение практических действий при работе над текстом (наблюдение, анализ, умение задавать вопросы и отвечать на вопросы, объяснение, сравнение текстов, сопоставление, повторение, прогнозирование, воспроизведение текста, целевое извлечение информации; сжатие и расширение текста, его комбинирование; трансформация, планирование, аргументация, исполнение и др.);

- выполнение речевых действий (использование структурных элементов текста при его организации; интерпретация текста; создание текстов различных жанров и стилей; применение тактик речевого общения в ситуациях, соответствующих реальным потребностям обучения, коммуникативное исправление при непонимании, оценка или самооценка, рефлексия и др.);

2. Принципы выбора стратегий представления учебного материала в системе заданий и направленных вопросов при организации работы над текстом:

- поэтапное усложнение элементов заданий в восприятии, построении и создании самостоятельных текстов;
- целенаправленность и естественность заданий, когда учащийся понимает:
  - а) в какое речевое действие он входит, выполняя определенные операции;
  - б) какое речевое действие он выполняет.
- создание условий для обсуждения проблем, связанных с выполнением заданий;
- создание возможности реагировать на задания лично;
- дифференцированное выполнение заданий; открытый подход к заданиям и вопросам;
- ориентированность заданий на успех;
- возможность выполнения заданий в сотрудничестве: в парах, в группах, индивидуально, коллективно.

Реализация указанных принципов будет способствовать объединению приобретенных учащимися знаний в целостную систему, создаст дополнительные стимулы для использования стратегий восприятия, порождения и интеракции, для вовлечения учащихся в коммуникативную деятельность, облегчит выполнение заданий, усилит внеязыковую мотивацию речевых действий.

Литература

1. Акишина А. А. Учимся учить. Что надо знать о преподавании русского языка. / А. А. Акишина, О. Е. Каган. - М.: «Русский язык», 1997.
2. Балыхина Т.М. Методика преподавания русского языка как неродного (нового): Учебное пособие для преподавателей и студентов. / Т.М. Балыхина. - М.: Издательство Российского университета дружбы народов, 2007.
3. Пузанкова Е.Н. Формирование языковой способности при обучении русскому языку. / Е.Н. Пузанкова // Образование и общество. – 2001. – № 3 (9). – С. 11-15.
4. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. / С.Г. Тер-Минасова. - М.: «Наука», 2000.
5. Фарисенкова Л.В. Уровни коммуникативной компетенции в теории и на практике. / Л.В. Фарисенкова. - М.: «Наука», 2000.

УДК 811.161.1, 42

Прохореня С.И., старший преподаватель

ВАРИАТИВНОСТЬ СОВРЕМЕННОЙ ЯЗЫКОВОЙ НОРМЫ

В последние десятилетия в аспекте культуры речи наблюдается тенденция, которую можно определить как усиление личностного начала говорящего. С одной стороны, это можно рассматривать как положительный факт (индивидуальное использование языковых средств, создание новых средств для выражения мысли усиливает такие коммуникативные качества речи, как образность и разнообразие), с другой стороны, эта тенденция довольно часто развивается в сторону нарушения языковых норм, что приводит к разрушению таких понятий, как «языковая вкус» и «хорошая речь»[1].

Стремление быть нестандартным в выборе языковых средств в качестве особого риторического приема, направленного на создание определенных речевых оборотов, служит развитию языка, но, к сожалению, случаи удачного, творческого решения в использовании элементов языка в достижении коммуникативного успеха в речи современных носителей речевой культуры не так уж часты.

Наблюдаемое явление связано с общим понятием вариативности нормы. Для культуры речи как науки – это не новая проблема, тем не менее «взрыв» вариативности в последнее время снова заостряет ее. Возникает вопрос об изменении самого понятия языковой нормы. Норма – это единообразное и образцовое употребление речевых

средств [2] или ее нужно рассматривать как описание всех допустимых возможностей использования языка, всех вариантов, которые могут служить главной цели речевой деятельности человека – наилучшему взаимному пониманию?

Норма сложное диалектическое противоречие и динамическое явление. Оно складывается из многих существенных признаков, ни один из которых не может быть признан решающим. Непрерывная эволюция нормы - объективный и неизбежный факт языка, вызванный лингвистическими и экстралингвистическими факторами. В последние десятилетия на законы динамики языка в большей степени влияют экстралингвистические факторы.

Проблему вариативности языковой нормы можно рассмотреть на основе коммуникативных целей человека. Отметим две из них, наиболее важных, и, в какой-то степени, противопоставленных друг другу.

1. Прагматичная цель заключается в стремлении облегчить и ускорить передачу мысли от одного человека к другому, сделать язык наиболее удобным, эффективным средством общения между людьми. В этом случае поиски наиболее адекватного варианта выражения мысли очень важны, и вариант может быть найден даже за пределами уже существующих возможностей современного языка. Поиски языковых вариантов можно увязать с принципом речевой целесообразности [3].

2. Вторая цель – совершенствование языка как явления культуры. Эта высшая цель достигается как в процессе непосредственного использования языка, так и посредством определенного осознанного влияния на формирование нормы на основе выбора варианта, который наиболее целесообразен в той или иной сфере речевого общения. И здесь тоже работает принцип целесообразности, который проявляется, во-первых, в отборе языковых единиц с определенными свойствами (облегчение произношения, упрощение парадигмы, склонения, спряжения, в частности по аналогии, устранение омонимии); во-вторых, в сохранении культурно-исторического содержания; в-третьих, в учете эстетической значимости данного способа выражения.

Таким образом, целесообразность как основной критерий красоты и точности языка является связующим звеном между основными важными целями речевого общения людей.

Вариативность может быть как временной, так и постоянной. Временная вариативность существует в определенный период развития языка. В результате изучения ее лингвистами на основе таких признаков, как регулярность употребления того или иного варианта, соответствия его возможностям системы литературного языка, а также общественного одобрения, которое тоже играет определенную роль в его использовании, один из речевых вариантов может быть кодифицирован, закреплён как единственно возможный в литературной речи.

В качестве авторитетного критерия выбора варианта часто называют отдельные источники СМИ, включая интернет-СМИ, художественную литературу.

Насколько объективны данные критерии отбора и кодификации? Мнения лингвистов не всегда совпадают. Например, выдвижение на роль языкового авторитета средств массовой информации в настоящее время, с не всегда достаточно квалифицированным уровнем корректорской и редакторской работы, вызывает сомнения.

По-видимому, наиболее объективным следует считать соответствие варианта возможностям системы литературного языка, хотя возможности живого развивающегося языка тоже расширяются в процессе его функционирования.

Тем не менее, знание системы языка позволяет судить о новом языковом явлении научно, объективно. На этой основе есть возможность прогнозирования. При этом важно определить границу между речевой ошибкой и уже закрепившимся новообразованием в языке с учетом сферы употребления. (Например, *дОговор* – *договорА?*; *йогУрт* – *Йогурт?*; *одноврЕменно* - *одновремЕнно?*; *докторА* – *лекторА*;

коллЕдж – кОлледж и т.д.). Лингвист должен ответить на вопрос: является ли речевой вариант на данном этапе развития языка отклонением от нормы или он стал уже новой нормированной единицей.

Вариативность постоянная связана с закреплением отдельных вариантов за различными сферами общения, стилями, жанрами, социолингвистическими аспектами.

Выполнение задачи упорядочения языка раз и навсегда невыполнимо. Сосуществование параллельных форм – распространенное явление живого литературного языка. Это неизбежное объективное следствие языковой эволюции. Язык развивается, изменяется, но при этом остается системным образованием, перерабатывающим и перераспределяющим внутри себя возникающие речевые варианты.

Литература

1. Введенская Л.А. Русский язык и культура речи / Л.А.Введенская. Р-на Д.: Феникс, 2000. - 537 с.
2. Костомаров В.Г. Языковой вкус эпохи //Наблюдение над языковой практикой масс-медиа. / В.Г. Костомаров. - М.: «Русский язык», 1994. – 156 с.
3. Скворцов Л.И. Культура русской речи. /Л.И.Скворцов. - М.: Знание, 1995. – 255 с.

**СЕКЦІЯ
ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА З ПИТАНЬ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА
КУЛЬТУРОЛОГІЇ**

УДК 930.2:94(477)''90/12''(043)

Нікольченко Ю. М., доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності,
заслужений працівник культури України

**ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА
ДАВНЬОРУСЬКОЇ ДОКУМЕНТНОЇ ТРАДИЦІЇ**

Літописні зводи (Іпатієвський, Лаврентієвський, Радзівіловський, Московсько-Академічний тощо) є практично єдиним і невичерпним джерелом з документної традиції Київської Русі [6]. Ця проблема вже тривалий час виступає об'єктом наукових пошуків викладачів кафедри культурології та інформаційної діяльності і студентів спеціальності "Документознавство та інформаційна діяльність" Маріупольського державного університету, результатом яких є курсові, бакалаврські, дипломні дослідження та публікації у наукових виданнях [3].

Автором розглядаються проблеми класифікації документів, які згадуються у давньоруських літописних зводах за їхньою інформаційною складовою, що включає у себе зміст документа; ступінь узагальнення інформації; тип знаків, використаних для запису інформації і призначених для її сприйняття людиною; канал сприйняття знаків, використаних для запису змісту; ступінь поширеності інформації та спосіб її запису; фізичну складову або матеріальний носій інформації тощо.

За характером знакових засобів давньоруські документи є текстовими. У текстовому документі знаком є літера природної мови. Тому давньоруські документи часто називають вербальними або словесними.

Давньоруські документи XI-XIII ст. виконані кирилицею – типом письма, що одержав назву устав. Устав характеризується чітким каліграфічним накресленням літер. Кожна з них виписувалась окремо, ставилась майже перпендикулярно до рядка і мала форми, близькі до геометричних. Проміжків між словами здебільшого не було, скорочення вживались рідко [4, с. 80-88]. Уставні літери різні за розміром, частіше великі. Висота літер давнього уставу і середня їхня ширина однакові; в уставі пізнішого часу літери значно вужчі і стоять досить близько одна до одної.

Більшість документів Русі (за Н.М.Кушнарєнко) – двомірні, що мають розмір (формат) та обсяг (кількість сторінок). Запис інформації на цьому носії представляє собою два виміри: літери і цифри [2, с. 45], або (за Г.М.Швецовою-Водкою) – лінійні, чи одномірні, текст у яких зроблений у лінію. Рядки розміщуються на аркушах послідовно один за одним [5, с. 76]. За призначенням для сприйняття вони є такими, що сприймаються людиною. За каналом сприйняття – візуальні, призначені для читання. За способом документування – рукописні. За рівнем узагальнення виявлені у літописах документи є первинними, тобто містять інформацію з викладом (описом) подій та прийнятих рішень.

За матеріальним носієм давньоруські документи можна віднести до паперових, писаних на пергаменті і папері завширшки близько 3,5 вершків (15-17 см). Довжина документа могла бути різною за рахунок підклеювання до низу наступних аркушів [4, с. 78].

За матеріальною конструкцією документи були листовими у вигляді одного або кількох аркушів будь-якого формату без їхнього скріплення. В Іпатському зводі знаходимо також відомості про існування кодексових документів, виконаних у вигляді блоку-кодексу, тобто скріплених між собою по одному краю аркушів – сторінок.

Важливе значення для вивчення документної традиції Русі має класифікація документів за обставинами їх існування у зовнішньому середовищі, тобто у часі і просторі. Сюди відноситься регулярність його виходу у світ, місце і час появи. За регулярністю виходу у світ давньоруські документи є неперіодичними, тобто виходили у світ одноразово і не мали продовження.

За часом появи документа у зовнішньому середовищі розрізняють оригінал і копію. Припускаємо, що окремі літописці мали змогу працювати у князівських канцеляріях і бібліотеках з оригіналами документів, проте на сторінках літописів прослідкувати це практично неможливо. На нашу думку, літописець міг робити копію з оригіналу та реквізитів документів, але часто-густо, як зазначалося вище, здійснював їх переказ.

Визначальною є і класифікація давньоруських документів за місцем походження і домінуючої території розповсюдження та їх поділ на місцеві, регіональні, загальнодержавні, закордонні. У літописних зводах присутні всі види документів з останньої класифікації. Місцевими документами можна вважати внутрішнє листування та грамоти удільного князівства і князівства на волості. Регіональним були міжкнязівські угоди, у т. ч. щодо поділу територій. Національні документи – це грамоти, які регулювали питання життєдіяльності всієї держави і, в першу чергу, з військової справи, права, монетарної і фінансової систем, церкви. До закордонних або іноземних відносяться міжнародні договори Русі.

За внутрішньою структурою літописи, що зберігають інформацію з різних видів документів, можна умовно віднести до полідокумента. А текст самих документів (договорів, грамот) можна розглядати як монодокумент, що складається з одного завершеного повідомлення [5, с. 78]. Безумовно, документи, наведені або згадані у літописах, не можуть бути первинними повідомленнями. На думку С.Г.Кулешова, це «вторинна – так звана інформаційна література» [1, с. 56].

За характером аудиторії, на яку були розраховані документи на Русі, їх визнають опублікованими (мали офіційну реєстрацію і призначалися широкому загалу) та неопублікованими (не мали офіційної реєстрації і призначалися конкретно визначеному адресату). За ступенем достовірності у літописах знайшли своє місце, або були переказані як автентичні, так і фальшиві документи. Проте розрізнити їх дуже важко. Літописці у жодному випадку не повідомили нам джерело надходження того чи іншого документа і не висловили своїх сумнівів у їхній юридичній оригінальності.

Література

1. Кулешов С. Г. Документоведение. История. Теоретические основы / С.Г.Кулешов. – Киев: УДНДІАС; ДАКККіМ, 2000. – 161 с.
2. Кушнарченко Н. Н. Документоведение: Учебник/ Н. Н.Кушнарченко. — К.: Знання, 2006. — 459 с.
3. Нікольченко Ю.М. Документна традиція Київської Русі Х-ХІІІ століть за Іпатієвським літописним зводом. / Ю.М. Нікольченко, О.В. Ставнича // Українська культура: Минуле. Сучасне. Шляхи розвитку. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 16. У 2-х т. Том ІІ. – Рівне, 2010. – С. 27-31.
4. Різник М.Г. Письмо і шрифт / М.Г. Різник. – К.: Вища школа, 1978. – 150 с.
5. Швецова-Водка Г. М., Документоведение: Навч. посіб. / Г. М.Швецова-Водка. — К.: Знання, 2007. — 398 с.
6. Толочко П.П. Літописи Київської Русі / П.П. Толочко. – К.: Київська Академія Євробізнесу. – 88 с.

CRM–СТРАТЕГИЯ КАК КОНЦЕПЦИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОМПАНИИ НА СОВРЕМЕННОМ РЫНКЕ

В последнее время в теорию маркетинга прочно вошел новый термин CRM (Customer Relationships Management) – управление отношениями с клиентами. Что же такое CRM? Модный термин или мощная стратегия, позволяющая реализовать конкурентные преимущества в бизнесе и стать лидером?

Определение этого термина у многих известных компаний свое, при этом суть CRM у всех одинакова – это бизнес стратегия, разработанная для оптимизации прибыльности, увеличения объема продаж и удовлетворения потребителей.

Само же понятие стратегии имеет очень давнюю историю и ассоциируется чаще всего с военными действиями. И хотя, бизнес это более мирное занятие, все же умение лидеров побеждать в конкурентной борьбе это также стратегия, которая, будучи успешной, получает признание и затем активно используется другими компаниями для улучшения собственного бизнеса. Если сделать некоторый экскурс в прошлое и попытаться проследить эволюцию бизнес стратегий, то можно с интересом заметить следующее:

- на первом этапе этой эволюции (начало XX века – 1980 г.) господствовала производственно-ориентированная стратегия, бизнес которой характеризовался полным отсутствием конкуренции и достаточно высоким показателем бракованных изделий (более 10%). Спрос в этот период в несколько раз превышал предложение, поэтому покупатель был абсолютно не требователен к качеству;
- развитие различных систем управления качеством привело к снижению процента бракованных изделий до 1%. Кризис 80-х гг. в мировой экономике проявил коренное изменение соотношения между спросом и предложением – потребности клиента стали значительно меньше, чем возможности производителей, это привело к появлению конкуренции в национальных масштабах. Цена на продукцию стала рыночной – это период рыночно-ориентированных стратегий.

Глобальная интеграция бизнеса привела к появлению конкуренции в мировом масштабе, центральным звеном деятельности любой компании стало уже не производство и рынок, а клиент, который приносит прибыль для компании. Следовательно, бизнес стал клиенто-ориентированным, а это означает, что компания стремиться максимально интегрировать клиента во внутрь протекающих в компании процессов. Взаимодействие с клиентом происходит не только на этапе продажи и сервиса, но уже на этапе производства и даже разработки прототипов новых видов услуг и продуктов.

Цель CRM–стратегии – создать единое информационное пространство в компании, объединить каналы поступления информации о клиентах, партнерах и научиться эффективно, использовать полученную информацию.

Реализация CRM–стратегии подразумевает выполнение четырех основных задач:

1. идентификация клиента – получение достаточно точного представления о ценности клиента для компании, которое будет основываться на данных каналов маркетинга, событиях и истории взаимоотношения с клиентами;
2. дифференциация клиентов – разработка стратегии взаимоотношения с клиентами, которая будет основываться на его ценности для компании;
3. взаимодействие с клиентами – ориентируясь на долгосрочное сотрудничество, необходимо протоколировать все взаимодействия с клиентами. Это позволит создать базу знаний компании по клиентам, которая будет содержать самое актуальное представление о клиенте и его потребностях;

4. персонализация – разработка и реализация набора методов, при котором каждый из клиентов будет оцениваться как уникальная единица, и обслуживаться соответственно этому принципу.

Кроме того задача CRM–стратегии заключается в поиске, систематизации, оценки и прогнозировании текущих и потенциальных потребностей всех заинтересованных лиц. Таковыми следует считать потребителей, сотрудников, владельцев и окружение компании, а также необходимо учитывать и мотивы их поведения:

- для потребителей – увеличение комплекса выгод от использования продукции и услуг, производимых компанией;
- для сотрудников – увеличение экономических выгод от работы в компании, а также максимально возможное раскрытие способностей каждого сотрудника компании;
- для владельцев – увеличение рыночной доли, максимизация доходности, рыночное позиционирование и устойчивость, а также надежность, простота и прозрачность управления;
- для окружения – вовлеченность компании в процессы развития государственности и рыночной инфраструктуры.

Поиск, систематизация, оценка и прогнозирование текущих и потенциальных потребностей всех заинтересованных лиц необходимо производить не реже одного раза в квартал. Чем более точно и полно удастся выявить, описать и спрогнозировать потребности заинтересованных сторон, тем более устойчивое положение компания займет на рынке, посредством увеличения ее рыночной доли, оптимизации структуры управления бизнесом и максимизации доходов компании.

Таким образом, CRM–стратегия – это, прежде всего, стратегия привлечения и удержания наиболее ценных и прибыльных клиентов. Усовершенствование средств и методов управления удовлетворенностью потребителей, сотрудников, владельцев и окружения компании должно стать основной движущей силой выбора направления стратегий развития компании. Необходимость учета предложений и пожеланий всех заинтересованных сторон, а также своевременное реагирование на возникшие предложения, является крайне необходимым условием последующего развития и усовершенствования работы компании.

УДК 130.2+18 (043)

Рябуха Ю. В., к.і.н., доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності

ЛЕОНИД И ТРИСТА СПАРТАНЦЕВ: ЭСКАЛАЦИЯ МИФА

Эпический подвиг спартанского царя Леонида и трехсот спартанцев в Фермопильском ущелье является, пожалуй, одним из величайших в истории примеров человеческой доблести. Леонид не был легендой при жизни, но после смерти вокруг него был создан миф о Фермопилах, прошедший через века и воспетый даже Голливудом.

В эллинскую эпоху спартанцы построили постоянный храм Леонидий и устраивали ежегодные праздники Леонидии в его честь. Этот праздник был восстановлен позже в правление римского императора Траяна (98—117 гг. н.э.), возможно, как раз тогда и потому, что Траян воевал против потомков древних персов и парфян и восстановление праздника финансировал благотворитель с роскошным греко-римским именем Г. Юлий Агесилай. В этот римский период праздник сопровождался ярмаркой, на которую спартанцы в полном противоречии с обычной для своих предков ксенофобией сознательно стремились привлечь странствующих торговцев, освободив их от обычных местных налогов на продажу и ввоз товаров.

В середине второго столетия нашей эры, когда Павсаний Перигет из Малой Азии прошел через Спарту, он обнаружил, что спартанцы активно отстаивают право города быть храмом памяти Греко-персидских войн, происходивших шесть или более веков

назад. Мемориалу Леонида нашлось место наряду с могилой адмирала Эврибиада, мемориалами регента Павсания, погибших в Фермопилах и так называемым Персидским портиком на агоре.

В следующем, III в. н.э. христианский апологет Ориген в словесной перепалке с язычником Цельсом ссылается на языческого предшественника. Он, не колеблясь, полагает, что главное христианское таинство страстей и смерти господних можно проиллюстрировать сравнением со смертью Леонида, избранной им самим и не неизбежной.

В период средневековья Леонид и спартанцы находились в тени христианских героев, возвратясь только в эпоху Ренессанса. Чириако ди Пизци – купец, более известный по месту рождения в Италии как Кириако из Анконы, оставил записки о путешествиях по Греции. В списке спартанских воинов прошлого, которых он оплакивает, приближаясь к Спарте, одним из первых указывается Леонид. В XVI в. шотландский гуманист и историк Джордж Бьюканан восхвалял Леонида наряду с Агесилаем, как истинных царей по контрасту с монархами его времени, слишком погрязшими в роскоши. Однако ему противоречил Алджернон Блэквуд, сторонник конституционалистской точки зрения, считавший, что в Спарте цари просто пользовались именем и пустым титулом царя, а не сущностью царской власти. Почти точно в то же время Мишель де Монтень в произведении «О каннибалах» указывает, что вся слава побед греков в греко-персидских войнах, несравнима со славой поражения Леонида и спартанцев в Фермопилах.

Соотечественник Монтеня Фенелон почти столетие спустя использовал образ Леонида, единственного спартанца, в своих «Диалогах мертвых. Подобно Бьюканану, Фенелон описывает Леонида как истинного царя по контрасту с Ксерксом и рисует его в совершенно героических тонах. Ксеркс для Фенелона был просто «слишком могущественным и слишком везучим» царем, иначе он «был бы вполне уважаемым человеком».

Немногим позднее, в самом конце XVII в., подвиги Леонида, защищавшего свободу, были прославлены в Англии Ричардом Гловером в поэме «Леонид». Леонид Гловера — патриот до мозга костей, пылкий приверженец свободы, сторонник сурового самоограничения, принципиальный противник склонных к роскоши персов, которые изнемогают под абсолютной властью царя Ксеркса.

Национальные войны конца XVIII в. и, кроме того, рост грекофильства подготовили путь к тому, что без преувеличения может быть названо «Веком Леонида» в Европе в начале XIX в. Самое блестящее проявление этого культурного явления — картина Жака-Луи Давида «Леонид в Фермопилах», впервые выставленная в 1814 г., над которой он работал много лет. Любопытно, что Наполеон, очевидно, слабо знавший о событиях в Фермопилах или не тронутый ими, увидев картину, спросил, зачем Давиду надо было утруждать себя изображением проигравших. Однако большинство более поздних зрителей не разделяли мнение Наполеона, считая, что картина достойна восхищения. Давид считал эту работу своим шедевром, риторически вопрошая в конце своей жизни: «Я полагаю, вы знаете, что никто, кроме Давида, не мог написать Леонида?» С конца XVIII в. начинается возрождение прошлого и культурного наследия и непосредственно в Греции. Ранняя иллюстрация этого — «Патриотический гимн» явно вдохновленного «Марсельезой» Константина Ригаса (1798), который содержит волнующее обращение к духу Леонида. Байрон, наиболее известный из грекофилов, стремясь поддержать этот порыв, также упомянул спартанцев и Леонида в «Паломничестве Чайльд-Гарольда» (1812).

Примерно через четыре года Дж. М. Ганди, последователь архитектора классицизма сэра Джона Соуна, создал «Персидский Портик и место совещания лакедемонян» Воображение Ганди значительно превосходило практические и созидательные возможности древних спартанцев, но любопытная особенность

заключается в том, что основной темой для выплеска фантазии на английской архитектурной сцене в послужила скудная в архитектурном отношении почва Древней Спарты.

Такая визуальная и вербальная риторика и греков, и иностранцев в итоге предвосхитила греческую войну за независимость 1821 г., давшую пищу для патриотической литературы, в которой Леонид никогда не оставался без внимания. Героическая и сознательно обдуманная смерть Маркоса Ботзариса вызвала у Байрона аналогии с Леонидом. Эта тема получила дальнейшее развитие в романтико-классической трагедии 1825 г. Мишеля Пиша «Леонид», кульминационный момент которой наступает, когда Леонид произносит яркое пророчество относительно роли воспоминаний о Спарте. Гораздо более знамениты и памятны строки байроновского «Дон Жуана» Байрона, где английский лорд надевает маску странствующего поэта, развлекающего греческих слушателей мечтой, «что Греция может быть свободна», упоминая при этом Спарту и вклад Леонида в эту мечту.

В 20-е гг. XX в., члены Британской школы в Афинах выкопали в районе театра под спартанским акрополем торс обнаженного воина. По понятным причинам он моментально, но ошибочно был назван «Леонидом». Ошибочно, потому что оригинал был частью группы, а не отдельно стоящим объектом, фигуры, вероятно, были прикреплены к основанию храма, и статуя представляла героя или бога, а не смертного человека. Даже потомок «полубожественного сына Зевса» Геракла, подобный Леониду, не удостоивался таких изображений. Кроме того, эта сохранившаяся скульптура датируется, скорее всего, временем до 480 г. Тем не менее, именно статуя «Леонид» образует основание современного скульптурного мемориала, воздвигнутого и в Спарте, и в самих Фермопилах. Возможно, не менее показательна в этом отношении копия, установленная в Спарте Нового Света, штат Висконсин, в одном из многих городов США с таким названием. Эта греческая статуя была американизирована всяческими способами, вплоть до некорректной буквы «S», расположенной на щите «Леонида» (античные спартанцы называли себя «лакедемоняне», а не «спартанцы», и поэтому их щиты были явно помечены греческой буквой «лямбда», а не «сигмой»)

В XX в. Германия приспособила Леонида и образ Спарты для пропаганды идей нацизма. Зимой 1942 г. рейхсмаршал Герман Геринг обратился к немецким войскам в Сталинграде, напоминая им о Леониде и трехстах спартанцах в Фермопильском проходе. Согласно утверждению Мартина Бормана 20 апреля 1945 г. Гитлер призвал соратников «просто думать о Леониде и его трех сотнях спартанцев».

Леонид остается героем самых массовых средств информации. В 60-х гг. XX в. его имя стояло на первом месте в афише яркого голливудского фильма под названием «300 спартанцев», а в наше время Леонид стал еще и героем комиксов Франка Миллера экранизированных кинокомпанией «Уорнер Бразерс» в 2007 г.

Литература

1. Печатнова Л. Г. «История Спарты (период архаики и классики)» / Л.Г. Печатнова. – СПб.: Гуманитарная Академия, 2001. 510 с
2. Cartledge P.A. Hoplites and Heroes. /P.A. Cartledge //Journal of Hellenic Studies 98. – P.387-425
3. Finley M.I. The myth of Sparta /M.I. Finley //The Listener. – 2002. – №2. – P.171-173.

ВИКОРИСТАННЯ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ІНФОРМАТИКА ТА КОМП'ЮТЕРНА ТЕХНІКА» СТУДЕНТАМИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО»

У теперішній час у вищій освіті нові вимоги до спеціаліста, тому що Україна входить до Європейського союзу. Спеціаліст не може просто володіти будь-якими знаннями, він повинний вміти їх отримувати і творче використовувати.

Творча діяльність стає необхідним інструментом професійного і побутового існування є одним з головних показників людської сутності. Людина створює досить складні і сучасні машини, які можуть робити за нього велику кількість роботи: розв'язувати складні математичні завдання, проектувати, будувати та інше, випереджаючи її. Але створювати нові машина не може. Здатність до творчості властива лише людині.

Надамо означення творчої діяльності. Творча діяльність – це засіб інтенсивного розвитку інтелектуальних здібностей і особистісних якостей людини, вона необхідна для того, щоб можливо було реалізуватися у нашому житті, бути корисним для суспільства. Творчість потребує оригінальності мислення, пошуку вирішень у різних умовах, прогнозування та інше, що значно розвиває розумову діяльність людини [2].

Такі відомі вчені як В.В. Давидов, З.І. Калмикова, В.А. Кан-Калик, О.М. Леонтьєв, С.Д. Максименко, В.А. Моляко, Н.Д. Никанов, Е.А. Пономарьов, З.І. Слепкань та інші розглядають у своїх працях питання розвитку творчої діяльності учнів та студентів. У літературних джерелах майже немає матеріалу з методичного формування завдання для розвитку творчої діяльності, який міг показати можливість розвитку творчої діяльності студентів гуманітарних вузів з вивчення інформатики.

Ця стаття присвячена розгляду можливостей інформатики в розвитку творчих здібностей студентів спеціальності «Документознавство».

Навчання – цілеспрямований процес передачі та засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності. Воно виконує центральну функцію в розумовому розвитку та підготовці студентів до праці.

В навчанні ми використовуємо такі прикладні завдання, які направлені на виконання звичайних життєвих завдань в різних курсах математики, фізики, малюванні та інше. Вони направлені на стимулювання творчої діяльності людини. Для того щоб людини працювала над роботою у неї потрібен бути стимул. Існує багато задач які мають різний рівень складності, для їх вирішень використовують метод від найлегшої до складнішої. Є задачі які вирішуються на основі знань отриманих на іншому предметі звідси виникають міжпредметні зв'язки.

Для зацікавлення студентами роботами, ми склали їх таким чином, що студент не тільки отримує знання з предмету, а вдосконалює знання майбутньою спеціальністю. Кожна робота складається з завдань першого рівня (з підказкою виконання) та варіативні завдання другого рівня (творчі завдання).

Всі роботи не тільки навчають студента за наданою темою, а й надають можливість вдосконалити та закріпити матеріали між предметних зв'язків.

Література

1. Демиденко В.К. Психологія вищої освіти. Навчальний посібник. – Бердянськ: БДПУ, 2003. – 48.
2. Моляко В.А. Психология творческой деятельности. – К.: Знание УССР, 1978. – 48.

ДЕОНТИЧНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СВІТУ

Нормативні інтерпретації концепту «соціокультурний світ» засновуються на підходах, кожний з яких представляє бачення суспільства з певних філософських позицій, а саме: ідеології Просвітництва, марксизму, феноменології та екзистенціалізму. За відмінними ознаками, точки зору на природу соціокультурної спільноти можна класифікувати за трьома типами: просвітницького спрямування розглядає природу соціокультурного світу як моральне середовище; марксистського визначає природу спільноти через наслідки чуттєво-практичної діяльності у засвоєнні та опанування людиною дійсності в процесі труда; феноменологічне й екзистенціальне тлумачення спільноти засноване на антиципації феномену ідентичності, яка складає основу онтологічної цілісності індивіда.

Спільнота як моральне середовище. Певним чином зазначений підхід є наслідуванням сократично-платонівського універсалізму. Сократ зазначав, що такі ланки соціальної дійсності, як освіта й політика, правосуддя, визначаються моральними приписами і норми. Соціокультурний світ означає ідеалізовану модель дійсності, яка втілюється в нормативно-правовій сфері. Платон, наслідуючи вчителю, визначав дійсність через співвідношення моральних імперативів і дій. Ідеологія Просвітництва використала сократично-платонівське бачення з метою формулювання верховенства політичних принципів соціальної організації в суспільному житті, інтерпретуючи соціокультурні явища як якісну характеристику суспільства, яка складає основи соціального буття індивіда.

Історичний матеріалізм. Марксистське бачення суспільства ґрунтується на принципах економічного детермінізму. Основним об'єктом марксизму була влада. Соціокультурна сфера тлумачилась як елемент ідеологічної надбудови над господарчою та соціально-економічною базою суспільства. Важливим чинником марксистського підходу у вітчизняній філософській традиції було те, що марксизм обіймав положення офіційно санкціонованої думки в СРСР. В цій перспективі зрозумілі спроби розширити марксистське тлумачення суспільства 1960-1980 рр. за рахунок уведення категорії діяльності. Утім загальна концепція марксистського тлумачення суспільства як системи співвідношення продуктивних сил та виробничих відносин, залишалась незмінною. Тому система соціальної інфраструктури і соціальних комунікацій розглядалась як вспоміжна ланка суспільного виробництва, а суспільні потреби визначаються потребами виробництва.

Спільність як ставлення. Ставлення до іншого визначає спільність. Спільноти творились не лише уявленням спільного походження і не лише засобом життя і веденням господарства. Одна й та сама матеріальна культура може бути поширена серед різних народів. Всі ці фактори є помічними, оскільки культурна спільність передбачає, що її носії розподіляють однакове відношення до інших. Наприклад, європейці, сприймаючи відмінності між собою і незалежно від особливостей історичного досвіду ототожнюють себе із європейською спільнотою географічно, історично, політично. Європейська спільність постає спорідненістю в площині культур. І лише в сучасному світі починає трансформуватися в європейську ідентичність, яка може утворитися лише на основі всеєвропейської відповідальності.

Деонтичні інтерпретації соціокультурного світу дозволяють сформулювати певну низку запитань, відповідь на які, імовірно, розширює обрії сприйняття соціально-антропологічної сфери:

Чи є спільність грою уявлення?

Чи є предметність соціальної дійсності основним чинником соціальної динаміки?

Чи перетворюється індивідуальна відповідальність на особистісні зобов'язання?

Зазначені питання ми можемо сформулювати в межах одного питання: що є суб'єкт соціального простору?

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ**

УДК398.2(477.62=14)(043)

Арабаджи С.С., к.і.н., асистент кафедри історичних дисциплін МДУ

**ВИСВІТЛЕННЯ ПИТАНЬ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ГРЕЦЬКОГО
НАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я
У ПОДОРОЖНІХ НОТАТКАХ КІНЦЯ ХVІІІ – ХІХ СТ.**

Унікальні відомості про реалії повсякденного життя грецького населення містять подорожні нотатки. Ці документи дозволяють реконструювати буденність і здатні передати не тільки фактичні свідчення сучасників, а й оціночні судження, емоційну атмосферу, а також розкривають характер і менталітет людей. Детальний опис матеріально-побутових умов життя і праці греків, наданий у цих джерелах, допомагає відтворити цілісну образну конкретику предметно-речового оточення людей.

Мандрівники, що подорожували безмежними просторами країни, намагалися залишити свої враження від побаченого у формі подорожніх нотаток, щоденників чи листів. В них автори досить детально описували різні сторони життя греків. Привертають увагу дослідників «Письма из Таганрога» невідомого автора, які у 1809 р. були надруковані у «Санктпетербургском журнале» [1]. У цьому джерелі автор приділив увагу і грекам м. Маріуполя та мешканцям грецьких сіл. У листах зазначалось, що перші роки життя греків на новому місці були важкими, через зміну клімату багато з них захворіли та померли. Автор констатував, що серед занять грецьких переселенців особливе місце займала риболовля. Рибною ловлею греки займалися майже цілий рік. Особливу увагу автор приділив харчовим продуктам, які купували греки. З його слів, хліб, м'ясо, риба, овес та сіно коштували дешево та знаходилися у вільному продажі. Автор повідомляв, що на той час (1809 р.) цукор, сукна, полотна, фаянсові та деякі інші товари не були у вільному продажу і греки змушені були купувати їх на ярмарках.

У 1828 р. і 1830 р. ректор Катеринославської духовної семінарії, архімандрит Яків Вечерков супроводжував архієпископа Гавриїла Розанова під час його поїздок по Катеринославській єпархії та відвідав м. Маріуполь і грецькі села: Старий Крим, Сартана, Малий Янісоль, Керменчик, Каракуба. Під час подорожі Яків Вечерков написав подорожні нотатки, які, незважаючи на стислість і уривчастість, розкривають багато цікавого в історичному і побутовому плані життя грецьких переселенців. Вперше ці нотатки були опубліковані в 1862 р. у Херсонських єпархіальних відомостях під назвою «Путевые заметки ректора Екатеринославской духовной семинарии, архимандрита Иакова Вечеркова, впоследствии епископа Саратовского, архиепископа Нижегородского». Вдруге ці нотатки були надруковані у 1910 р. у Літописі Катеринославської вченої архівної комісії під ідентичною назвою [2].

Г. Тітов у своїх «Письмах из Екатеринослава», а саме в сьомому листі «Мариупольские греки», виданому у 1849 р. висвітлив зовнішній вигляд міста Маріуполя та грецьких сіл, описав спосіб життя греків, звичаї, особливості сімейних взаємин, буденність грецьких жінок та релігійність [3].

Н. Зуєв у своїй праці «Азовское море с его приморскими и портовыми городами, их жителями, промыслами и торговлею внутри и вне России» виданої у 1855 р. приділив увагу і грецьким переселенцям, що мешкали у м. Маріуполі [4]. Опису міста та промислів місцевих мешканців Н. Зуєв присвятив третій розділ своєї книги. Завдяки детальному опису міста, можна встановити наскільки повсякденне життя греків було забезпечено необхідними установами, де проводили свій вільний час городяни та інше. Автор детально описав кількість будинків і церков, керуючі та адміністративні установи, фабрики тощо.

Цінний матеріал стосовно повсякденного життя греків Північного Приазов'я містять подорожні нотатки І. Христофоровича-Лобко, опубліковані у 1871 р. [5]. Ці нотатки є раритетом і маловідомі для дослідників історії греків Північного Приазов'я. При підготовці рукописів автор використовував власні спостереження під час подорожі по Маріупольському округу та навів деякі відповіді на свої запитання мешканців Маріуполя та грецьких селищ. Різноманітність проблем, яких торкнувся мандрівник є вельми широким. Христофорович-Лобко описав місце розташування і зовнішній вигляд округу, наскільки зручно було пересуватися з селища в селище, особливості повсякденного життя різних соціальних верств населення, основні заняття тощо.

Це джерело містить важливу інформацію стосовно шкільної повсякденності дітей греків, так на думку Христофоровича-Лобко, вони мало піклувалися про освіту, оскільки в місті існувало тільки одне народне училище, жіночий пансіон і духовне училище. Народне училище розміщувалося в маленькому будиночку і було розділене на два відділення: в одному відділенні навчання проходило на грецькій мові, а в іншому – на російській. У Маріуполі існувала публічна бібліотека. Автор констатував, що її каталог був дуже бідний і лише останнім часом, коли бібліотека перейшла до братів Попових, вона стала поповнюватися «більш капітальними і розумними творами з історії та природничих наук». Виходячи з кількості читачів в бібліотеці, Христофорович-Лобко робив висновок про бажання греків читати – всього нараховувалося 110 читачів на населення в 10000 чоловік.

Серед джерел особового походження важливе місце посідають свідчення мандрівників-чужинців, які подорожували через Маріупольський повіт. Подорожні нотатки іноземців належать до такого типу джерел, у якому всебічно описується життя греків. Іноземці звертали увагу на ті аспекти повсякденного життя, які для пересічних осіб не складали великого інтересу, вони більше за інших помічали культурні відмінності в щоденному побуті [6]. У своїх працях вони описали побут греків, звернули увагу на моральність, характер, звички, харчування, особливості життя жінок і традиції.

Одним із перших іноземців, які приїздили до м. Маріуполя, був німецький натураліст Пітер Паллас. Він відвідав місто та грецьке селище Мангуш. У першому томі своєї двотомної праці «Подорожі по південних провінціях Російської імперії в роки 1793 і 1794», автор приділив увагу зовнішньому вигляду Маріуполя, описав місцевість навколо міста і склад ґрунту, зупинився на основних заняттях мешканців, назвав усі грецькі села, засновані переселенцями, їх розташування, кількість будинків у кожному селі, а також чисельність населення – чоловіків і жінок окремо [7].

Значний інтерес для дослідників становить праця «Подорожі різними країнами Сходу; що є продовженням мемуарів, що відносяться до Європейської та Азійської Туреччини» за редакцією Роберта Волпоула. У 1820 р. в Лондоні ця робота вийшла вдруге [8]. У другій редакції з'явився новий розділ «Записки подорожі через частину Малої Татарії і дещо про вірменські, грецькі та татарські поселення в цій частині Російської імперії». Матеріал для цього розділу був узятий з щоденника пана Віттінгтона, який відвідав Маріуполь і грецьке с. Мангуш у червні 1816 р.

Важливу інформацію стосовно повсякденності греків Північного Приазов'я містить твір англійської письменниці Мері Голдернесс «Подорож з Риги до Криму: кілька слів про манери і звичаї колоністів Нової Росії», виданий у 1823 р. у Лондоні [9]. При написанні свого твору авторка використовувала як власні спостереження, так і запозичення з творів інших мандрівників, таких як Паллас і Хант. В четвертому розділі Голдернесс описала закони, яким підпорядковувалися грецькі переселенці, і, згідно яких, платили податки й виконували повинності. На думку авторки, природа характеру греків була надзвичайно сутяжницькою: вони заздрили чужій власності й з азартом приєднувалися до можливості заробити. Жили греки надзвичайно економно, працювали протягом всього дня. Письменниця підкреслювала, що грецьке населення особливо суворо дотримувалося церковних постів, з радістю відзначало всі свята, іноді навіть такі, які в російському календарі відзначені як невеликі.

Особливе місце серед нотаток іноземців посідають спогади Х. Бока «Месяц в Мариуполе» [10]. Протягом місяця Х. Бок встиг ознайомитися з Мариуполем та прилеглими до міста грецькими селищами. У своїх спогадах автор приділив особливу увагу зовнішньому вигляду міста, умовам життя та повсякденним турботам його мешканців. На думку автора, греки в жодних пізнавальних і розумових заняттях не відзначилися, найбільш тямущими вони були в торгівлі. Познайомившись та поспілкувавшись з грекинями, Х. Бок дійшов висновку, що жінки ще дотримувались цнотливості азіаток, але в цьому він бачив тільки сліпу, неохочу послідовність старим звичаям. Дівчата боязко ставилися до сторонніх чоловіків, але після знайомства дозволяли поводитися з собою «кратко и без этикетно». Європейський спосіб життя і світське спілкування були їм мало відомі. Танці, пісні й романси тільки починали входити в моду.

Маловідомою для дослідників повсякденності греків є праця Х. Сеймура «Росія на березі Чорного моря та Азовського моря: розповідь про подорож по Криму та межуючих провінцій; з примітками про морські, військові та торговельні ресурси цих країн», яка була видана в Лондоні [11]. Сеймур був членом парламенту і двічі відвідав південь Росії в 1844 р. і 1846 р. У своїй книзі автор описав основні великі міста Криму та Півдня Росії та навів деякі історичні відомості, приділив увагу вдачі і звичаям їхніх мешканців, а також відзначив основні ресурси даної території. Інформація стосовно греків Північного Приазов'я розміщена в 17 розділі його книги.

Таким чином, джерела особового походження, а саме подорожні нотатки містять різноманітну та різнопланову інформацію, яка стосується багатьох аспектів повсякденного життя греків Північного Приазов'я. Вони характеризуються високою інформативністю та часто містять унікальні відомості. Іноземці були дуже спостережливими й досить докладно описували саме повсякденні заняття греків, особливості перебігу їх життя, звертали увагу на менталітет переселенців. Мандрівники фіксували господарську діяльність грецького населення, особливості побуту, звичаї та традиції.

Загальною особливістю змісту подорожніх нотаток слід визнати те, що вони є джерелом відомостей переважно етнографічного та побутового характеру. У своїх роботах автори в основному наголошували на тому, що кидалося їм в очі й різко відрізнялося від звичної їм обстановки. Одними з найяскравіших вражень були елементи азіатської ментальності греків Північного Приазов'я, а також глибока провінційність і нерозвиненість громадського життя міста і грецьких сіл.

Література

1. Письма из Таганрога // Санктпетербургский журнал. – 1809. - № 3. – С. 93-99; № 5. – С. 85-95.
2. Путевые заметки ректора Екатеринославской духовной семинарии, архимандрита Иакова Вечеркова, впоследствии епископа Саратовского, архиепископа Нижегородского // Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. – Екатеринослав, 1910. – Вып. 6. – С. 38-88.
3. Титов Г. Письма из Екатеринослава / Г. Титов. – Одесса: Типография Брауна и К., 1849. – 167 с.
4. Зуев Н. Азовское море с его приморскими и портовыми городами, их жителями, промыслами и торговлею внутри и вне России / Н. Зуев. – Спб., 1855. – 92 с.
5. Христофорович-Лобко И. Очерки Мариупольского округа / И. Христофорович-Лобко // Ведомости Таганрогского градоначальства. – 1871. - № 36. – С. 218; № 38. – С. 223; № 48. – С. 253-254.
6. Пушкарева Н. «История повседневности» как направление исторических исследований. Режим доступа: http://www.perspektivy.info/history/istorija_povsednevnosti_kak_napravlenije_istoricheskikh_issledovanij_2010-03-16.htm.

7. Pallas P.S. Travels through the southern provinces of the Russian empire in the years 1793 and 1794. – In two volumes. – Vol. 1 / P.S. Pallas. – London, 1812. – 552 p.
8. Walpole R. Travels in various countries of the East; being a continuation of Memoirs relating to European and Asiatic Turkey / R. Walpole. – London, 1820. – 612 p.
9. Holderness M. Journey from Riga to the Crimea: with some account of the manners and customs of the colonists of New Russia / M. Holderness. – London, 1823. – 316 p.
10. Бок X. Месяц в Мариуполе / X. Бок // Московские ведомости. – 1847. - № 136. – С. 1044-1046.
11. Seymour H.D. Russia on the Black Sea and Sea of Azof: being a narrative of travels in the Crimea and bordering provinces; with notices of the naval, military, and commercial resources of those countries / H. D. Seymour. – London: John Murray, Albemarle street, 1855. – 366 p.

УДК 930.1:94(477.51=114) «17/18» (045)

Волониць В.С., к.і.н., доцент

ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРЕКІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ (СЕРЕДИНА XVII – КІНЕЦЬ XIX СТ.): ОКРЕМІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ТЕЗИ

Сучасні теоретико-методологічні підходи спрямовані на відмову від монофакторного ідеологічного схематизму бачення економічної історії, яке домінувало у радянській теорії історичного процесу. Це в першу чергу потребує переосмислення його методологічних принципів з метою розмежування із застарілими теоретичними підходами вивчення процесів економічної історії і верифікації джерельної бази з метою запобігання упередженим та кон'юктурним судженням.

Визначення торговельної діяльності як основи процесів економічної історії було закладено К.Марксом у його нарисах з історії природи англійського капіталізму [1]. Дане бачення економічної історії Нового часу склало систему, викладену в теорії світу-економіки. Пояснення причинно-наслідкових зв'язків ґрунтується на діалектичному поєднанні торговельної і виробничої діяльності. В цьому контексті доцільно використати використання тези про плюральний характер процесів економічної історії, викладений у працях Ф.Броделя [2].

Торговельно-купецька діяльність була одним із провідних напрямків економічного середовища грецьких громад на теренах України. Монофакторне бачення історичного процесу залишає невирішеною проблему типології причинно-наслідкових зв'язків, які могли би пояснити різномірний характер природи фінансового капіталу грецьких купців. Намагання пояснити його конкретно-історичними умовами не дозволяє враховувати геополітичні, соціально-культурні, проблемно-хронологічні наслідки процесів економічної історії. Іншим непередбаченим наслідком використання методології, заснованої на позиціях економічного детермінізму історичного процесу є недооцінка динаміки і акцентування на його формально-юридичних ознаках, що надає йому на системному рівні статичної конфігурації. Тому осередки грецької культури на теренах України стають локальними, другорядними елементами зовнішньо-торговельної діяльності. Вадом є й те, що остання розглядається поза координатами світової геополітичної мапи. Отже, актуальним напрямом для вітчизняної історичної науки є використання методологічних принципів, які репрезентовані в теорії світу-економіки. Вони дозволяють розглянути економічну історію України як частину формування світової системи обміну через історію окремих регіонів.

Упродовж XVI–XVIII ст. відбулися зміни між виробничими силами і цінностями обміну, що справило суттєвий вплив на систему господарювання європейської цивілізації. Своє відображення даний процес мав і на українських землях. Особливий інтерес викликає необхідність визначити роль, яку відіграли іноземці в економічній історії

України. Це підтверджує тезу, що українські землі не становили закритий світ-економіки, а виступали проміжною ланкою, транзитним простором, або ж своєрідною брамою на осі “південь / північ” між російським, турецьким і європейським економічними світами.

У радянській історичній науці купецтво розглядався через призму соціально-класового підходу, тому вітчизняні історики розглядали купецтво та „торговий люд” лише як складову частину буржуазії, а купецтво іноземного походження взагалі перебувало поза межами наукового інтересу. Методологія дослідження соціально-станових структур суспільного ладу сьогодні знаходиться у процесі формування. Відсутність критичної оцінки джерельної бази зумовила брак системних історико-методологічних розробок. Залишаються нез’ясованими взаємозв’язки між соціальними, економічними, політичними й іншими елементами історичної основи суспільного устрою, у тому числі й такі, що характеризують суспільну значущість купецького стану.

Висвітлення конкретно-історичного контексту минулого можливе шляхом використання принципу історизму, який передбачає підхід до історичних явищ та процесів з позицій не статичної, а динамічної, вивченням взаємозв’язків між ними та їх взаємообумовленості.

Порівняльний підхід надав можливість критично оцінити джерельну базу дослідження, зосереджуючись на з’ясуванні закономірностей і особливостей соціальної, географічної й національної складових господарської діяльності, системи обміну, структур повсякденності.

Комплексний підхід до суті досліджуваної проблеми відповідав багатоаспектності торговельної діяльності греків України. Він потребував визначення різних видів архівних джерел, що стало основою для встановлення їх типологічної подібності, на основі чого було зроблено висновки щодо соціально-правового статусу, джерел формування, соціальних структур і організації купецтва грецького походження на території України в період становлення індустріального суспільства.

Використання для реконструкції життєдіяльності грецьких громад на українських землях історико-аналітичних, проблемно-хронологічних, порівняльно-історичних, ретроспективних, синхроністичних методів, сукупність яких сприятиме визначенню специфіки соціально-станової структури грецького купецтва, його економічного значення в розвитку підприємницької діяльності в окремих регіонах. Це надало б можливість виявити специфічні форми корпоративної організації грецького купецтва, фактори його концентрації і роль у торговельних осередках Російської імперії у добу становлення індустріального суспільства. Модернізація, спричинена поширенням елементів індустріального суспільства, обумовила появу низки регіональних відмінностей історико-культурного і соціально-психологічного характеру. Для узагальнення їх сутності доцільно застосувати спеціальні історичні методи, засновані на історико-антропологічному підході – персонологічний, біографічний, просопографічний [3]. Охарактеризувати історичні події в їх індивідуальності та образності дозволило б використання історико-генетичного методу.

Порівняльний аналіз надав би можливість встановлення напрямів господарської, підприємницької діяльності грецького купецтва, оцінивши їх соціальні наслідки у доброчинній та освітній діяльності на території українських губерній Російської імперії.

Таким чином, на основі застосованої методології можна стверджувати, що еволюція торговельної діяльності у грецькому купецькому середовищі була зумовлена внутрішнім складом грецької громади, формально-юридичними чинниками, які відображали внутрішню трансформацію російського світу-економіки, осередком якого була держава. Промисловий розвиток держави відображав інтереси імперської влади, регіональні ринки поступово підпорядковувалися центру не тільки адміністративно, але і в організації господарчої діяльності. Індустріалізація призвела до утворення державного капіталізму, у межах якого будь-які локальні структури мали лише опосередковане значення, тому наприкінці XIX ст. локальні осередки торговельної активності втрачають

свою своєрідність і підпорядковуються центру. У таких умовах існування специфічної етнічної організації в галузі промислового виробництва і торгівлі набуло ознак історичного пережитку й курйозу.

Література

1. Маркс К. Философия. Современность / под. Ред. Т.И. Ойзермана. – М.: Политиздат, 1988. – 414 с.
2. Бродель Ф. Время мира. Материальная цивилизация, экономика капитализм XV-XVIII вв. / Ф. Бродель. – М.: Прогресс, 1992. – 680 с.
3. Зашкільняк Л. Методологія історії: від давнини до сучасності / Л. Зашкільняк. – Л.: ЛДУ ім. Ів. Франка, 1992. – 205 с.

УДК 352.07(477.62)''1864/1917(043)''

Зіміна М.В., ст. викладач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ГРОМАДСЬКЕ ПІКЛУВАННЯ ЯК РІЗНОВИД ДОБРОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗЕМСТВ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ

Земство – важливий громадський інститут, в якому ми бачимо елементи громадянського суспільства. Добročинна діяльність земств Російської імперії у пореформенний період, складовою частиною яких були й південноукраїнські землі, безпосередньо пов'язана із таким поняттям, як громадське піклування. Сьогодні проблеми становлення системи соціального захисту населення в Україні обумовлюють важливість та актуальність вивчення вітчизняного досвіду формування системи допомоги соціально-вразливим верствам населення. Громадське піклування як соціальне явище має глибоке історичне коріння, а особливого поширення воно набуло у XIX – на початку XX ст. Відродження доброчинності в Україні викликає потребу в науковому осмисленні цього історичного феномена, його традицій і форм, перспектив розвитку.

Метою даної розвідки є комплексний аналіз системи громадського піклування як різновиду благодійної діяльності земств Південної України в другій половині XIX – на початку XX ст.

Дослідженням спектру проблем культурно-просвітницької діяльності земств України у пореформенний період, однією із складових якої є доброчинність, займалися О.Мармазова, К.Шихов, Г.Бородіна, Т.Гребінник [1]. Проте комплексний аналіз проблеми благодійної діяльності земств України у зазначений період залишається поза увагою дослідників.

Запровадження земств і реформування системи міського самоврядування в Росії у другій половині XIX ст. супроводжувалося нормативним оформленням ідеї залучення громадської ініціативи і громадянських зусиль у справу організації допомоги нужденним у країні, що означало визнання державою обов'язків і прав суспільства через органи його самоврядування піклуватися про соціально вразливих своїх членів. Це відповідало найпрогресивнішим тенденціям в організації адекватної системи допомоги нужденним. "Громадське піклування та благодійність и Благотворительность" за "Положением о губернских и уездных земских учреждениях" від 1 січня 1864 р. входили до місцевих господарчих питань, які вирішували земства [2]

Треба відзначити, що громадське піклування на відміну від медицини й освіти входили до переліку «обов'язкових повинностей» земств. Для її здійснення земства отримали у «спадок» від державного господарства інститут громадського піклування. Водночас діяльність земств по громадському піклуванню була тісно пов'язана з іншими земськими повинностями, які були не обов'язковими (освіта, медицина), але багато в чому визначали соціальну спрямованість діяльності земств.

За статутом про Громадське піклування на земства покладалося: управління благодійними капіталами та імушествами; організація, утримання і управління

богоугодними та громадськими закладами; повинність по «прізренію чинів запасу і ратників державного ополчення, призваних у воєнний час на службу [3].

Аналіз джерел дозволяє виділити декілька категорій населення, що потребували соціального захисту земств.

До першої групи слід віднести «прізреваемых», тобто «соціально неповноцінні» шари населення, нездатні з різних об'єктивних причин (малолітство, інвалідність, старість) самостійно забезпечувати себе найнеобхіднішим [4]. У періоди відносного соціального благополуччя саме на цю категорію населення поширювалася постійна і регулярна соціальна допомога (піклування). Організація турботи про покинутих дітей через притулки, колонії для сиріт і малолітніх злочинців, через систему патронажу, надання допомоги непрацездатним людям похилого віку, невиліковно хворим через поміщення їх у богадільні, підвищення якості надаваних їм послуг та будівництво нових богаділень і інвалідних будинків, піклування про психічнохворих через спеціалізовані притулки, створення психіатричних відділень при земських лікарнях і організація патронажу психічнохворих становили основний зміст цієї роботи земств.

Найбільш успішним і ефективним у справі земського піклування стало піклування про психічнохворих. Спрорудження сучасних будівель, залучення до роботи лікарів-психіатрів, широке використання фельдшерської праці, створення спеціалізованих колоній на базі упорядкованих садиб, децентралізація допомоги відповідно до місцевих потреб значно поліпшили постановку справи піклування про психічно хворих людей в Росії.

Наступну групу становлять малозабезпечені верстви населення, здатні прогнати себе при певній економічній і соціальній підтримці [5]. Російське суспільство було бідним, що неодноразово констатувалося в земських періодичних виданнях. Земства воліли витрачати кошти на цю численну частину російського соціуму, надаючи їм адресну «попереджувальну допомогу», у вигляді позик та організації трудової допомоги в періоди соціальних потрясінь. На цю групу населення були розраховані, в тому числі, освітні, медичні та санітарні заходи. У воєнні та неврожайні роки об'єктами соціального впливу земств ставали не тільки «прізреваемі» та економічно менш заможні верстви, а й порівняно благополучні групи російського суспільства, що опинилися в складній фінансовій ситуації.

У третю групу слід виділити відносно благополучні верстви молодого покоління, яким була необхідна економічна поворотна допомога на період отримання освіти, набуття професії [6].

До четвертої групи відносяться земські службовці, які брали участь безпосередньо у соціальних заходах земств, але залишалися соціально незахищеними за певних життєвих ситуацій [7].

Традиційною статтею земських витрат було піклування про інвалідів. Так, з 1873 р. Катеринославська губернська управа виплачувала з власного бюджету щомісячну пенсію інвалідам в розмірі 20 руб. 30 коп. на хворого [7].

Для виплати грошової допомоги бідним також передбачалася окрема стаття витрат. Її бюджет складали збір «кухлевих» пожертв для «нищих и убогих», відсотки від капіталів, відсотки від внесків приватних осіб, суми, що цілеспрямовано виділялися губернською управою щорічно [8]. У 1887 р. губернське земство витратило на допомогу бідним 3 726 руб. 46 коп. Ця допомога являла собою грошові виплати бідним особам у розмірі від 15 коп. до 5 рублів. Виплати здійснювалися, як правило, на церковні свята [9].

Окрім бідних, нужденних, «прізреваемых» прошарків населення важливим напрямом роботи земств було надання одноразової адресної допомоги тим особам, які в силу певних обставин опинилися у скрутному становищі. Як правило, це були т.зв. «нижчі чини». У 1877 р. Маріупольська повітова земська управа вказувала на великі труднощі збору точних відомостей про майнове та родинне становище цих осіб. Такі відомості подавали волосна та сільська поліція, а також волосне правління [10]. В роки неврожаю

від земства вимагалася термінова допомога, але перевірити наскільки та чи інша особа дійсно потребує втручання земства було складно.

Однією із статей витрат земського бюджету було надання стипендій на навчання дітей, надання допомоги в їх вихованні. Масштаби та розміри стипендій розширювалися відповідно до збільшення ареалу спеціальної (медичної, педагогічної тощо) освіти. Питання про надання стипендій регулярно входило до порядку денного засідання Бахмутської повітової земської управи. Так, наприклад, усього у 1913 р. Бахмутське земство витрачало на постійні і тимчасові стипендії значну суму - 5235 руб. [11]

Особливу категорію отримувачів земської допомоги становили земські службовці: вчителі, фельдшери, нижчі службовці. Так, тільки на одному засіданні Бахмутської земської управи було вирішено надати допомогу службовцю бухгалтерії управи Ф. Шубіну (300 руб.), колишньому вчителю А. Іссікову (300 руб.), колишньому вчителю П. Яровському (20 руб.), вдові надзирателя арештного будинку Є. Золотько (240 руб.), матері померлої вчительки Гонтаревської - 100 руб., стипендію у розмірі 100 руб. дочці вчительки Нелипівської земської школи О. Доценко. [12]

Отже, основним напрямом у роботі земств щодо надання допомоги стражденним у другій половині XIX – на початку XX ст. стала організація і здійснення громадського піклування, що була одним з різновидів доброчинності в південноукраїнських землях.

Література

1. Мармазова О.І. Просвітницька діяльність земств в Україні (к. XIX – поч. Х ст.): Дис... канд. іст. наук. 07.00.01. – Донецьк, 1998; Захарова І.В. Роль земств у розвитку народної освіти в Україні (1964-1917): Дис... канд. іст. наук. 07.00.01. – Черкаси, 2002; Бородіна Г.Г. Мережа бібліотек Півдня України: формування та тенденції розвитку (XIX – початок XX ст.): Дис... канд. іст. наук. 07.00.01. – К., 2003; Гребінник Т.О. Земські природничо-історичні музеї Півдня України: організація та природознавча діяльність (60-ті роки XIX ст. – початок XX ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.07. – К., 2002.
2. Державний архів Дніпропетровської області. — Отчет Екатеринославской губернской земской управы за 1889 г. Часть 2. — Екатеринослав- Типография губернского правления, 1890 г. — С. 117-118.
3. Отчет Екатеринославской губернской земской управы за 1887 г. — Екатеринослав-Типография губернского правления, 1890 г. — С. 122- 123.
4. Отчет Мариупольской уездной земской управы за 1899 г. — Мариуполь, 1900 — С. 120.
5. Державний архів Донецької області (далі – ДАДО). — Ф. 113. — Оп. 1. — Спр. 80.- А. 13, 17.
6. ДАДО. — Отчет мариупольской уездной земской управы за 1899 г. — Мариуполь, 1900. — С. 120.
7. Дубинец С.В. Общественная благотворительная деятельность представителей торгового населения в конце XIX — начале XX в. / С.В. Дубинец. // Новые страницы в истории Донбасса. — Кн.5. — Донецк, 1997. — С.57.
8. Нестерцова С. М. Благодійність у Донбасі та її роль у суспільно-культурному житті на межі XIX- XX ст. /С.М.Нестерцова. / Проблеми історії України XIX— початку XX ст. — К. : Інститут історії України НАН України, 2003. — 6. — С. 297-302.
9. Доклады мариупольского уездного земского собрания (1907 г.) Журнал Мариупольского уездного земского собрания чрезвычайной сессии 22 февраля 1907 г. — С. 89.
10. Артємівський державний краєзнавчий музей. — Ф. 9. — Оп. 1. — Спр. 5. — Доклады Бахмутского уездного собрания сессии 1905 г. — А. 21.
11. Отчет мариупольской уездной земской управы за 1907 г. — Мариуполь, 1908. — С. 121.
12. ДАДО. — Ф. 113. — Оп. 1. — Спр. 80.- А. 13, 17.

УКРАЇНСЬКИЙ ГРОМАДІВСЬКИЙ РУХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ У РОБОТАХ М. ДРАГОМАНОВА

У наші дні виникла особлива необхідність у дослідженні українського громадівського руху другої половини ХІХ століття. Надзвичайно важливо проаналізувати національне питання тієї доби. Це був час, коли українські землі входили до складу двох могутніх імперій Російської та Австро-Угорської, які в свою чергу проводили певну політику, яка не враховувала інтереси українського народу. У наш час деякі політичні сили в Україні намагаються стати на захист російського уряду який проводив у другій половині ХІХ століття жорстоку політику по відношенні до українського народу. У зв'язку з цим потрібно досліджувати ці питання.

Розглядати національні питання другої половини ХІХ століття є дуже актуальним, тому що в наші дні на території сучасної незалежної України постають дуже гостро суперечності стосовно державної української мови, яка вже багато століть боролася за своє право.

Серед проблем пов'язаних з вивченням українського громадівського руху другої половини ХІХ століття існують безліч наукових праць. Отже надзвичайно важливо охарактеризувати роботи сучасників тих подій. Розглядаючи роботи М. Драгоманова можна сказати, що ця людина не тільки описувала події а безпосередньо приймала в них участь.

Дослідження М. Драгомановим українського громадівського руху другої половини ХІХ століття викликає значний науковий інтерес. У нових історичних умовах тема пережила значну еволюцію.

Мета статті дослідити український громадівський рух другої половини ХІХ століття у роботах М. Драгоманова.

Завдання статті: проаналізувати поняття громада; охарактеризувати особливості українофільства на українських землях та розглянути думки М. Драгоманова щодо української національної справи.

Об'єкт статті становить українська історична література.

Предметом статті є аналіз робіт М. Драгоманова присвячених дослідженню українського національного питання другої половини ХІХ століття.

Стан наукової розробки теми включає в себе роботи, які розкривають тему статті.

Своєрідною методологічною основою для висвітлення проблеми є робота М. Драгоманова «Переднє слово [до «Громади» 1878 р.]». Автор намагається довести до читача саме, що таке громада, про що може описувати Громада. Драгоманов пише, що «Громада» видається для громад тієї країни в царствах Росії та Австро-Угорщині, на котрій живуть люди, що звуть себе українцями, русинами або русняками. Історик говорить, що українська земля це та земля де жили мужики на колишній козацькій Україні по Дніпру [с.276].

Розглядаючи статтю М. Драгоманова «Что такое украинофильство?», автор наводив причину відсталості українофільства взагалі й української літератури, що це надання переваги націоналізмові над загальними європейсько-російськими ідеями, що українська національна ідея і традиція тільки тоді мали сенс і вагу, коли вони йшли однією дорогою з росіянами і про своє розказали, і других навчили – російською мовою [с.432].

У статті «Чудацькі думки про українську національну справу» М. Драгоманов різко виступив проти ідеалізації минулого України, прикрашування дійсності, бо правдивий науковий, широкий погляд на історію України повинен показати українській громаді та

чужим, як фатальні національно – краєві завдачі українські сповнялись і під чужими урядами і як поступ цивілізації на Україні, навіть і в чужій формі, вів до того, щоб виготовити ґрунт для свідомого українства [с.468].

Певний науковий інтерес становить стаття М. Драгоманова «Шевченко, українофіли і соціалізм». В якій історик не погоджується з Шевченко, та показує відносно інші вислови щодо нації та народу. У статті Драгоманов засуджує Шевченка на громадську смерть, називаючи його зерном яке лежало у коморі та перележало свій час [с.381].

В основі громади був заклик до боротьби не за державу, а за права ідеалізувати козацький устрій. Громада потрібна людям тільки для того, щоб кожному було найліпше. Отже і громада тоді буде кожному мила, коли вона не неволить нікого, тобто спілка вільних людей. Дійти до то, щоб спілки людські, великі й малі, склались з таких вільних людей, котрі по волі посходились для спільної праці й помочі в вільні товариства, це і є та ціль, до котрої добиваються люди. Запорозька Січ була подібною вільною спілкою [с.296].

Соборну єдину Україну Драгоманов не мислив поза межами конституційного, федералістичного принципу державного устрою, широкого міського самоврядування і особистої свободи громадян. Він бачив Україну як суспільство громадівського соціалізму, де кожна громада і окрема особистість мала би право на широке волевиявлення [с.459].

Драгоманов поставив перед собою мету — довести можливість окремого розвитку локальних українських літератур під одним спільним, російським дахом, через російську літературу розширити український напрям і, отже, підірвати галицький клерикалізм і бюрократизм, обернути молодь до демосу, а оскільки демос там український, то українська національна самосвідомість постане сама собою [с.617].

Особливе місце в політично-публіцистичній діяльності М.Драгоманова посідає Галичина. Він був одним з перших, хто намагався розбудити галицьке громадське життя, піднести рівень суспільної свідомості.

Проблеми українського громадівського руху другої половині XIX століття посідає чильне місце у наукових студіях українських істориків та у розвитку громадської думки. Цей період в історії становить окремий, надзвичайно важливий період у розвитку як історичних подій так і історіографії.

У той час формувалися основні, провідні наукові напрямки історіографії. Розглядаючи роботи М. Драгоманова присвячені національному аспекту української історії другої половини XIX століття можна сказати, що автор широко розкрив суть проблеми, яскраво описуючи відносини української літератури.

Таким чином, розглядаючи український громадівський рух другої половини XIX століття у роботах М. Драгоманова ми виділяємо значимість цього вченого та громадського діяча, який докладно описав нам про значимість українофілів у громадському русі, дав чітке визначення поняттю громади та аналізував українську національну справу зазначеного часу.

Література

1. Переднє слово [до «Громади» 1878 р.] / М.П. Драгоманов // Вибране. – К., 1991. – С. 276-326.
2. Что такое українофільство? / М.П. Драгоманов // Вибране. – К., 1991. – С. 430-455.
3. Чудацькі думки про українську національну справу / М.П. Драгоманов // Вибране. – К., 1991. – С. 461-558.
4. Шевченко, українофіли і соціалізм / М.П. Драгоманов // Вибране. – К., 1991. – С. 327-429.
5. Переднє слово [до «Громади» 1878 р.] / М.П. Драгоманов // Вибране. – К., 1991. – С. 276-326.
6. Нові українські пісні про громадські справи (1764-1880) / М.П. Драгоманов // Вибране. – К., 1991. – С. 456-460.

7. Сторінки великого життя (Р.С. Міщук) / М.П. Драгоманов // Вибране. – К., 1991. – С. 605-618.

УДК 352.07 (477)

Коробка В. М., к. і. н., доцент кафедри історичних дисциплін

МАРІУПОЛЬСЬКОМУ ВОДОПРОВОДУ – 102 РОКИ

До 1911 р. водопостачання мариупольців здійснювалося з природного джерела – «Великого фонтану», над яким було зведено кам'яну водорозбірну споруду на вул. Малофонтанній. Вода з неї черпалась для різних потреб населення. Такий примітивний спосіб не міг безкінечно задовольняти городян й міське самоврядування. Варте уваги те, що забір води був безкоштовним. Обкладанню на користь міста підлягали тільки тачки, на яких здійснювалась доставка споживачам ємностей з водою (5 руб. на рік з одиниці). У 1908 р. саме таких візків в Маріуполі нараховувалось майже 220.

1909 р. громадське управління міста безпосередньо розпочало спорудження водопроводу. Завідування його влаштуванням покладалось на водопровідну комісію, яка була обрана місцевою думою у складі: міський голова І. Попов, член управи А. Караманов, а також інженери Г. Заам, завідувач електростанцією, й В. Нільсен, головний архітектор, автор проекту.

27 травня міська дума ухвалила рішення розмістити в газетах оголошення із запрошенням виконавців, які побажають взяти на себе зобов'язання із спорудження в Маріуполі водопроводу. Зрештою, фірмам, що виявили бажання взяти участь у змаганні за проведення відповідних робіт, міська управа відправила умови та кошторисні бланки для проставлення ціни, за якої вони погодились взяти на себе підряд. Ці пропозиції необхідно було надіслати на адресу Маріупольської міської управи до 17 жовтня.

Разом з цим від 15 вересня до 8 жовтня під керівництвом В. Нільсена шляхом відкачки вод було встановлено середньодобовий дебіт (потужність) «Великого фонтану» – 193000 відер (1 відро = 12,299 л) або 2374 м³. На підставі цього показника міська управа дійшла висновку про те, що такий обсяг води достатній для населення міста «не тільки в теперішній час, але й в майбутньому».

Тим часом, у призначений термін надійшли заяви від 12 осіб, які висловили побажання взяти участь у змаганнях за замовлення устрою водопроводу. 17 жовтня 1909 р. на засіданні водопровідної комісії відбулося розпечатування пропозицій. Урешті комісія знайшла найбільш вигідними умови «Першого Ростовського Товариства виробництва будівельних і бетонних робіт» (засновник В. Терлецький), яке брало на себе зобов'язання влаштувати всі водопровідні споруди за 167218 руб., що було менше міської кошторисної ціни на 13% без врахування вартості замощення каналів.

19 жовтня в засіданні міської думи цей висновок водопровідної комісії був підтриманий у оголошеній доповіді управи, яка, на додаток до всього, отримала гарні відгуки про вищезазначену фірму. На тому ж засіданні управа ознайомила гласних із переліком додаткових робіт, неврахованих у кошторисі головного підрядника. У їх числі – влаштування каптажних колодязів (споруди для виводу підземних вод на поверхню), двох басейнів, будівництво водорозбірних будок, відновлення замощення вздовж водопровідної лінії, а також низка допоміжних виробничих операцій. Крім того, необхідно було придбати електромотори для насосів. На додаток треба було врахувати витрати на технічний нагляд за веденням робіт. Загалом, зведений кошторис становив – 230000 руб. У підсумку сесія міської думи схвалила всі ці задуми й розрахунки.

Таким чином, було дано зелене світло влаштуванню системи водопостачання, яка відповідала вимогам часу. Як видно із публікацій газети «Мариупольская жизнь» (далі – «МЖ») за 6 квітня 1910 р., завідування будівництвом водопроводу було покладено на

інженерів Г. Заама та В. Нільсена. Правда, в пізніших джерелах зустрічаємо відомості про те, що безпосереднє керівництво одноосібно здійснював В. Нільсен.

У квітні 1910 р. в оглядах новин «МЖ» з'явилися повідомлення про нові заходи водопроводної комісії. Так, вона відрядила своїх членів А. Караманова та Г. Заама в Ростов, а також І. Попова й В. Нільсена в Миколаїв для огляду влаштування водопроводів і установки водомірів.

Окрім того, комісія внесла в думу пропозицію щодо ціни на воду з міського водопроводу. В засіданні 29 травня 1910 р. міська дума, виходячи з передбачуваної собівартості, запроєктувала плату за воду, яка має відпускатися з водорозбірних будок і через домові труби, по 25 коп. за 100 відер, а за водопій худоби – 1 коп. з голови. Для питва на місці у водорозбірній будки було намічено відпускати воду безкоштовно.

У тому ж засіданні з метою залучення найбільшого числа абонентів дума ухвалила прийняти до 1 липня 1911 р. на рахунок міста видаток за прокладку відгалуження від вуличної магістралі до межі двору (не більше 5 сажнів – 10, 5 м). Пізніше чинність цієї пільги було подовжено до 1 жовтня 1911 р.

А між тим, у місті ще з квітня 1910 р. вулицями проводилась прокладка водопровідних труб. 1 червня «МЖ» повідомила, що на поточний момент прийнято вже 9,5 верст (1 верста – 1,066 км) водопровідної лінії з 22, запроєктованих до прокладки. Труби було укладено на окремих ділянках Митрополитської, Торгової, Миколаєвської, Катерининської, Великої Садової, цілковито – на Георгієвській, Італійській та Малій Садовій, а також на обох боках Олександрівської площі.

У липні 1910 р. у місті з'явилась контора фірми «Д.Є. Штернман и К^о», яка надавала сантехнічні послуги домовласникам – монтажні роботи, влаштування ванних кімнат і клозетів. Це була явна ознака наближення завершення влаштування ще невиданої в місті системи водопостачання. Правда, 7 вересня «МЖ» повідомляла, що підключення до мережі йде тихо і серед домовласників «не помічається сильного бажання приєднатися до водопроводу».

У книзі Ф. Данилова «Водопроводы русских городов» (М., 1913) міститься інформація про те, що водопровід в Маріуполі побудовано в 1910 р. Отже, 1910-ий – нібито рік народження маріупольського водопроводу. Тим не менш, треба враховувати й інші відомості стосовно початку функціонування міського водопроводу. Так, по-перше, при зіставленні оглядів Катеринославської губернії за 1910 і 1911 рр. не можна не помітити відсутність у першому і наявність у другому відомостей про видатки на його утримання й дохід від реалізації води [1].

По-друге, в газеті «Маріупольская жизнь» за 12 березня 1911 р. було вміщено оголошення міської управи, яким маріупольці оповіщались про те, що з 12 березня 1911 р. вода буде відпускатися із водорозбірних будок за розцінкою: $\frac{1}{4}$ коп. з відра, за водопій худоби по 1 коп. з голови. Пиття кружками із особливих кранів було безкоштовним. Як бачимо, з початком функціонування водопроводу не змінилась раніше запланована відпускна ціна води.

По-третє, «МЖ» за 1 квітня 1911 р. поінформувала своїх читачів, що з 28 лютого 1911 р. почалась установка водомірів і стягнення плати за користування водою, а з 12 березня було закрито «Великий фонтан» і воду почали відпускати 7 діючих водорозбірних будок. На нашу думку, становище недоступності природного виходу підземних вод мало зорієнтувати водовозів й значну частину городян на користування платною водопровідною водою.

Як бачимо, зіставлення відомостей довідника Ф. Данилова з іншими джерелами породжує становище, за якого одні виключають інші, тобто водопровід в Маріуполі почав функціонувати або в 1910 р., або в 1911 р. Така невідповідність видається уявною. Суперечність у свідченнях джерел усувається наступними міркуваннями. Дійсно, влаштування системи інженерних споруд для постачання водою населення в основному було завершено 1910 р. Вочевидь, перехід до масового споживання води відкладався через

незавершеність улаштування водорозбірних будок. За цих умов міське управління могло нетривалий час безкоштовно подавати воду на окремих ділянках мережі нечисленним споживачам у приватних будинках, здійснюючи своєрідну рекламну акцію з метою збільшення попиту на влаштування нових домових і дворових відгалужень. І лише 12 березня (25 березня за григоріанським календарем) 1911 р. водопровід став єдиним основним джерелом водопостачання населення Маріуполя.

Цю дату можна умовно визнати днем народження міського водопроводу. Отже, 2013 р. міський довгожитель – комунальне підприємство «Маріупольське виробниче управління водопроводно-каналізаційного господарства» відзначить 102 річницю свого існування. Таким чином, наше місто отримало водопровід – визначне досягнення цивілізації. Як бачимо, ключова роль в його влаштуванні належала міському самоврядуванню.

Література

1. Обзор Екатеринославской губернии за 1910 год. – Екатеринослав: Типо-Лито Губ. прав., 1911. – [4], 36, [85] с; Обзор Екатеринославской губернии за 1911 год. – Екатеринослав: Типо-Лито Губ. прав., 1912. – [4], 24, [85] с.

УДК(=495):330.341(477.7)"18/19"

Новікова С.В., к.і.н., доцент

РОЗВИТОК БОРОШНОМЕЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ У МАРІУПОЛЬСЬКОМУ ПОВІТІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. борошномельна промисловість на Півдні Російської імперії через значне підвищення попиту на зерно та постійне зростання посівних площ мала великі перспективи для росту, але була розвинена дуже слабо. Її продукція через недостатньо високу якість та складності при транспортуванні (псування під час морських перевезень) в основному йшла на внутрішній ринок. Тому на різноманітних торгово-промислових з'їздах виробники неодноразово ставили на розгляд питання про засоби збільшення обсягів експорту російського борошна, особливо на ринки Близького Сходу [1].

Важливим ринком для продажу південноросійського борошна у цей період була також Греція, оскільки вона традиційно завозила зерно з-за кордону через дуже слабкий розвиток власного хліборобства. Місцеві млини переробляли в основному імпортне зерно, на іноземне борошно протягом всього ХІХ ст. зберігалися високі митні тарифи. На початок ХХ ст. Греція ввозила близько 30 000 пудів російського борошна [2].

Промисловий переворот, який відбувався у цей період у країні, торкнувся і цієї галузі. Перші парові млини з'явилися у Російській імперії ще у 1841 р. завдяки іноземним підприємцям. У цей час купцям Джентіле та Когану було дозволено побудувати паровий млин у Бесарабії. Після цього борошномельна промисловість починає розвиватися у південних губерніях та в околицях портових міст. З'являються парові млини на акціонерних паях. Таким чином, вже у середині ХІХ ст. ця галузь набуває товарного характеру і достатньо широко розповсюджується, особливо у Причорномор'ї та Приазов'ї. У 70 – 80-х рр. ХІХ ст. у ній настає відчутний підйом, а у 90-х рр. – певний спад, пов'язаний з вкрай низькими врожаєм зерна у цей період по всій Російській імперії.

У Північному Приазов'ї найбільша кількість водяних млинів у цей період була зосереджена саме у Маріупольському повіті. На кінець ХІХ ст. їх нараховувалося більше 800, а загальний річний прибуток становив 97 000 руб., кількість працівників – 1 084 чоловік. Практично усі ці млини працювали для задоволення місцевих потреб. Борошномельна справа у самому Маріуполі своїм розвитком завдячувала єврейським підприємцям. У 1882 р. на вулиці Євпаторійській підприємцем Соколовським був побудований паровий млин. У 1886 р. він перейшла у власність до братів Брон. На

підприємстві працювали у дві зміни по 8 – 10 робітників, борошно постачалося до Бердянська, Єйська, Керчі та Феодосії [3]. Інший паровий млин у місті належали одному з представників великого купецтва – Авраму Трегубову. Цей млин на добу виробляв 4 600 пудів борошна, щорічно – на суму близько 500 000 руб. [4]. У 1892 р. підприємцем Барановим у місті було побудовано ще один паровий млин.

Що до Північного Приазов'я в цілому, найбільш помітних успіхів ця галузь досягла у Ростові, як за кількістю виробленої продукції, так і за її якістю. Однак, незважаючи на це, вивіз ростовського борошна за кордон залишався невпорядкованим та нестабільним за обсягом. Він знаходився у безпосередній залежності від загальноросійського експорту борошна, який став більш-менш помітним лише з 70-х рр. XIX ст. На початок XX ст. у Ростові працювали 9 млинів з обсягом виробництва 50 000 пудів борошна на рік [5].

Такою ж слабкою у повіті була макаронна промисловість, яка знаходилася у безпосередній залежності від борошномельної. У Маріуполі працювала одна макаронна фабрика, заснована на початку 30-х рр. XIX ст. У 1874 р. її власником став італійський підприємець. Сангвінетті. Фабрика знаходилася на Базарній площі. На ній працювали 12 найманих робітників, головним чином з Курської губернії. На початку XX ст. фабрика перейшла у власність А. Трегубова. Макаронні фабрики також працювали у Ростові та Нахичевані. На початок 90-х рр. більшість з них припинили існування через сільськогосподарську кризу.

Таким чином, борошномельна промисловість Маріупольського повіту у другій половині XIX – на початку XX ст. була розвинена дуже слабо, забезпечувала в основному лише внутрішні потреби регіону і знаходилася у безпосередній залежності від вирощування зернових. Неврожаї та часті сільськогосподарські кризи цього періоду відображалися на кількості підприємств галузі, призводили до їх значного зменшення.

Література

1. Трегубов А.М. О развитии экспорта муки, угля и железа из Мариупольского порта на рынки Ближнего Востока / А.М. Трегубов. – Мариуполь, 1910. – С.11.
2. Крюков Н.А. Внешняя торговля России продуктами сельского хозяйства за десятилетие 1901 – 1910 гг. / Н.А. Крюков. – СПб., 1912; РГИА, ф.20, оп.6, спр.994.
3. Обзор Екатеринославской губернии за 1891 год. – Екатеринослав, 1892; Мариуполь и его окрестности / Изд. Д.А. Хараджаева. – Мариуполь, 1892.
4. Фабрики и заводы. Справочная книга Екатеринославской губернии. – Екатеринослав, 1902. – С. 26.
5. Лященко П.И. Мукомольная промышленность России и иностранные потребительные рынки / П.И. Лященко. – СПб., 1910. – С.47, 80 – 81.

УДК 271.5 “16/17”: 94(367)

Папазова А.В., к. і. н., доцент

РАДЯНСЬКІ ДОСЛІДНИКИ ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРИСТВА ІСУСА У СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ РЕГІОНІ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ XVI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.

Проблема вивчення діяльності ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI – першій половині XVII ст. полягає в тому, що в українській історіографії не існує комплексного дослідження на цю тему. Існують дослідження лише з окремих аспектів проблеми. Істориками вивчалися деякі напрямки діяльності Товариства Ісуса у регіоні й окремі події, пов'язані з діяльністю єзуїтів. Однак ці дослідження виконані під впливом визначеної ідеологічної системи чи торкаються лише деяких аспектів проблеми. Дослідникам відомі лише окремі факти роботи ордену у східнослов'янському регіоні, деякі риси функціонально-ієрархічного устрою Товариства, певний вплив і наслідки його діяльності в регіоні в означений час. Оскільки джерела, які

висвітлюють проблему, докладно не вивчені, ми не маємо належного уявлення про орден, його цілі, методи й результати діяльності у релігійній сфері й сфері освіти, а тим більше про те, що найбільш важливо для східнослов'янського регіону – про вплив єзуїтів на історичний процес.

Вивчення діяльності ордену єзуїтів саме на території східнослов'янського регіону (етнічні землі українців, білорусів, росіян) є надзвичайно важливим. По-перше, через те, що тут склалася спільнота близьких за культурою та релігією етносів, і орден об'єднав їх в одну провінцію Товариства. По-друге, тому, що для реалізації своєї мети орден використав комплекс методів, яких потребували особливості роботи в регіоні. По-третє, всі події політичного, релігійного та культурного життя регіону дуже тісно пов'язані між собою і відображають процеси взаємовпливу культур.

Вивчення проблеми має велике значення для осмислення історії України, Росії й Білорусі. Їх вирішення сприяє повноцінному дослідженню окремих подій в історії регіону, зокрема, Берестейської церковної унії, авантюри самозванців у Росії, вивчення видатних особистостей, зокрема, князя К.К. Острозького, гетьмана Б. Хмельницького, царя Івана IV Грозного, митрополита М. Рогози і багатьох інших, також важливих процесів (занепад православ'я, поширення католицизму й уніатства, розвиток освіти й культури). Товариством були створені освітні установи у регіоні, які вважалися найкращими на той час, оскільки задовольняли потребу в освіті, вищій за середню. Тому історію освіти східнослов'янського регіону важко уявити без єзуїтських колегіумів і шкіл. Система методів релігійного впливу, застосованих у регіоні за допомогою домів релігійного призначення (місії, резиденції), вплинула на релігійну сферу життя суспільства. Таким чином, належна увага до діяльності ордену єзуїтів допоможе розкрити багато загадок історії східнослов'янського регіону.

Метою публікації є висвітлення досягнень радянських авторів у вивченні діяльності ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI – першій половині XVII ст.

Орден єзуїтів був частиною католицької церкви, що здійснювала ідеологічну місію в регіон, тому загальний тон досліджень радянських науковців, які виступали з матеріалістичних позицій, можна назвати викривальним і негативним.

Деякі дослідники присвятили свої роботи діяльності ордену єзуїтів у цілому, або у визначених аспектах. Так у статті В.П. Адриянової-Перетц на основі нових джерел коротко проаналізована діяльність єзуїтів в Україні й у Білорусі з упровадження католицизму, зокрема, на прикладі князів Слуцьких [1]. Я. Ковальчук розглянув ієрархію в ордені, а також способи використання єзуїтами уніатської церкви [2]. Д.Є. Міхневич викривав політику Ватикану і єзуїтів, негативно оцінював практично всі напрямки діяльності ордену в регіоні від проникнення до середини XX ст. [3]. Л.Н. Великович, Й.Р. Грігулевич, С.Г. Яковенко розглядали виникнення ордену, методи діяльності та місіонерську роботу [4]. Дослідник П.П. Щеголев вивчав появу, організацію Товариства, роль єзуїтів у контрреформації, освіті, вплив на владу і “єзуїтство” як явище [5]. Найбільш ґрунтовно вивчала діяльність ордену в соціально-економічній галузі Т.Б. Блінова. Авторкою було виявлено багато джерел із господарської діяльності єзуїтів у Білорусії, проаналізовано діяльність, устрій й основні документи ордену [6].

Найбільший інтерес, за традицією, що виникла ще в XIX ст., викликала московська місія А. Поссевіно. Зокрема, П.В. Снесаревський виклав хід місії й бесід Поссевіно з Іваном IV Грозним. Однак автор досліджував “Московію” А. Поссевіно у відриві від інших творів єзуїта [7]. І.Б. Греков, Р.Г. та М.А. Алпатов звернули увагу на мету Поссевіно, тобто ордену [8]. Зокрема, М.А. Алпатов указував, що єзуїт не розраховував на добровільне підпорядкування Росії папою [9]. Л.М. Годовікова дослідила й опублікувала повідомлення А. Поссевіно [10].

Єзуїтський фактор у здійсненні унії католицької й православної церков, взаємодію уніатства й єзуїтства вивчав С.М. Плохій, зробивши, таким чином, великий внесок у

вивчення діяльності ордену та католицької церкви у регіоні [11]. Автор проаналізував праці Поссевіно і Скарги, описав проникнення єзуїтів на українські землі й створення там першого колегіуму [12]. Діяльності католицької церкви в Білорусії присвятив свої праці Я.Н. Мараш. Він приділив увагу матеріальному забезпеченню колегіумів [13]. Автор доводив, що єзуїти були головними натхненниками й організаторами унії церков [14]. П.К. Загайко привласнив єзуїтам план релігійної унії, оцінив надбання членів ордену [15].

Освітня діяльність ордену у радянській історіографії не була предметом спеціального вивчення. Єзуїтські школи розглянуті лише білоруським дослідником О. Савичем [16]. Ця проблема побіжно згадувалася у працях Є.М. Мединського (дати створення колегіумів), М. Гуслістого (порівняльна характеристика організації єзуїтських і уніатських шкіл), Б.М. Мітюрова (методика навчальних занять), І.З. Мицько [17].

Участь єзуїтів в авантюрах самозванців у Росії так само спеціально не вивчалася, але деякі дослідники згадували про це [18]. Так, Р.Г. Скринніков, зокрема, висвітлював стосунки Лжедмитрія I з членами ордену [19].

Деякі епізоди історії ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні зазначеного періоду також згадували наступні радянські дослідники: П.П. Єпіфанова, А.І. Баранович, Н.Д. Безпам'ятних, С.Т. Даніленко та інші [20].

Таким чином, можна погодитися з думкою дослідниці О.А. Ліценбергер щодо того, що радянська історіографія, яка вивчала питання релігійного життя, спираючись на пануючу атеїстичну точку зору, виходячи з антицерковної політики держави. Не випадково в роботах 20-х рр. XX ст. проблематика церковної історії розглядалася у світлі антирелігійних заходів уряду. Історична наука 50-х-80-х рр., на відміну від досліджень 20-х-30-х рр. XX ст., підходила до церковної історії об'єктивніше і вже не мала яскраво виражених рис антирелігійного фанатизму. В цей час почав розвиватися науковий підхід до дослідження історії і віровчень різних конфесій [21].

Отже, історія ордену єзуїтів у регіоні була предметом зацікавлень радянських дослідників переважно у зв'язку з вивченням інших тем. Віддаючи належне досягненням радянських істориків, особливо з вивчення економічної сфери діяльності ордену, проте варто сказати, що узагальнюючого вивчення проблеми не відбулося. Можна констатувати, що дослідники відзначили активну діяльність єзуїтів в означений час на теренах сучасних Білорусі, України та Росії. Проте вони не присвятили діяльності ордену у регіоні комплексного дослідження, мало уваги приділили вивченню окремих єзуїтів та подій за участю ордену, аналізу впливу Товариства на історичні події регіону. Таким чином, радянські історики продовжили дослідження діяльності ордену єзуїтів в регіоні у вигляді систематизації та перекладу доступних джерел, уточнення деяких фактів, аналізу форм та методів роботи членів Товариства Ісуса.

Література

1. Адріанова-Перетц В.П. З діяльності єзуїтів на Україні і Білорусії кінця XVI ст. – за новими документами / В.П. Адріанова-Перетц // Україна, 1927. – С. 3-9.
2. Ковальчук Я. Єзуїти / Я. Ковальчук. – Харків, 1930. – 72 с.
3. Михневич Д.Е. Очерки по истории католической реакции (иезуиты) /Дмитрий Ефимович Михневич. – М.: АН СССР, 1955. – 408 с.
4. Великович Л.Н. Черная гвардия Ватикана //Лазарь Наумович Великович. – М.: Мысль, 1980. – 231 с.; Григулевич И.Р. Крест и меч. Католическая церковь в испанской Америке, XVI – XVIII вв. //Иосиф Ромуальдович Григулевич. – М.: Наука, 1977. – 296 с; Григулевич И.Р. Инквизиция //Иосиф Ромуальдович Григулевич. 3-е изд.– М.: Политиздат, 1985. – 448 с; Яковенко С.Г. Орден єзуїтів – знаряддя католицької реакції /Сергій Георгійович Яковенко. – Львів: Свічадо, 1981. – 31 с.
5. Щеголев П.П. Очерки из истории Западной Европы XVI – XVII вв. /Павел Павлович Щеголев. – Л.: Гос. Соц.-экон. изд-во, 1939. – 490 с.
6. Блинова Т.Б. Иезуиты в Белоруссии /Тамара Борисовна Блинова. – Минск: Беларусь, 1990. – 108 с.; Блинова Т.Б. Орден иезуитов в Белоруссии – крупный

собственник и эксплуататор народных масс (1570-1774). Автореферат. – Минск, 1979. – 30 с.; Блинова Т.Б. Источники по истории ордена иезуитов в Белоруссии (конец XVI – 1820 г.) // Веснік ГрДУ імя Янкі Купалы. Сер. 1. Гісторыя. – 2003. – №1. – С. 17-23.

7. Снесаревский П.В. Крах агрессивной политики Ватикана в России. Автореф. канд. дисс. – М., 1951. – 20 с.; Снесаревский П.В. Миссия Поссевино в Россию (Происки Ватикана в России во второй половине XVI в.) /П.В. Снесаревский // Ученые записки Калининградского государственного педагогического института. – Калининград, 1955. – Вып. 1. – С. 72, 83.

8. Греков И.Б. Очерки по истории международных отношений в Восточной Европе XIV-XVI вв. /Игорь Борисович Греков. – М.: Восточная литература, 1963. – 375 с.; Алпатов М.А. Русская историческая мысль и Западная Европа //Михаил Владимирович Алпатов. – М., 1973. – 776 с.

9. Алпатов М.А. Вказ праця. – С. 239-247.

10. Годовикова Л.Н. Московское посольство Антония Поссевино /Л.Н. Годовикова //Вестник Московского университета. – 1970. – № 5. – С. 87-100.

11. Плохий С.Н. Папство и Украина (Политика римской курии на украинских землях в XVI – XVII вв.) /Сергей Николаевич Плохий. – К.: Вис, 1989. – С. 23-100; його ж. Борьба украинского народа с католической экспансией XVI – XVII вв. /С.Н. Плохий. – Днепропетровск: ДГУ, 1987. – 64 с.; його ж. Ватиканско-польские отношения 1648-1654 гг. (Анализ папских бреве) /С.Н. Плохий //Вопросы новой и новейшей истории. – К., 1987. – Вып. 33. – С. 116-121; його ж. Папские послания как источник по истории католической экспансии на Украине в XVI – XVII вв. /С.Н. Плохий //Историографические и источниковедческие проблемы отечественной истории. – Днепропетровск, 1985. – С. 118-123; його ж. Политика Ватикана в Северном Причерноморье и украинское казачество в конце XVI в. /С.Н. Плохий //Международные отношения в бассейне Черного моря в древности и средние века. – Ростов-на-Дону, 1976. – С. 117-126; його ж. Советская историография об экспансионистской политике Ватикана на Украине во второй половине XVI – первой половине XVII вв. /С.Н. Плохий //Историографические и источниковедческие проблемы отечественной истории. – Днепропетровск, 1984. – С. 89-98.

12. Плохий С.Н. Папство и Украина... – С. 8-30.

13. Мараш Я.Н. Очерки экспансии католической церкви в Белоруссии /Яков Наумович Мараш. – Минск: Беларусь, 1974. – С. 62-65, 122-131.

14. Мараш Я.Н. Идеологическая экспансия католической церкви в Белоруссии и Литве во 2-ой пол. XVI в. /Я.Н. Мараш // Актуальные вопросы научного атеизма и истории религии. – Гродно, 1985. – С. 52-60; Мараш Я.Н. Роль Ватикана в подготовке и утверждении Брестской унии 1596 г. /Я.Н. Мараш // Вопросы истории религии и атеизма. – М., 1963. – №. 11. – С. 216-238.

15. Загайко П.К. Українські письменники-полемісти кінця XVI – початку XVII ст. в боротьбі проти Ватікану і унії /Петро Кузьмич Загайко. – К.: АН УРСР, 1957. – С. 4-77.

16. Савич А.А. Западнорусские униатские школы XVII – XVIII веков /А.А. Савич // Труды Белорусского государственного университета. – Минск, 1922.– № 2/3.–С. 152-160.

17. Медынский Е.Н. Братские школы Украины и Белоруссии / Евгений Николаевич Медынский. – М.: Сов. школа, 1958. – С. 25-26; Нариси з історії України // Під ред. К. Гуслистою. – Вип. 3. – К., 1941. – С. 167; Митюров Б.Н. Развитие педагогической мысли в Украине в XV-XVII вв. /Борис Никифорович Митюров. – К.: Радянська школа, 1968. – С. 67; Мицько І.З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія /Ігор Зиновійович Мицько. – К.: Наукова думка, 1990. – С. 65-71.

18. Ульяновський В.І. Лжедмитрій I і Україна (політичні аспекти) /В.І. Ульяновський //Україна і Польща в період феодалізму: Зб. наук. праць. – К.: Наукова думка, 1991.– С. 81.

19. Скрынников Р.Г. Самозванцы в России в начале XVII в. Григорий Отрепьев /Руслан Григорьевич Скрынников. – Новосибирск: Наука, 1987. – С. 39-43, 97, 102; Скрынников Р.Г. Россия в начале XVII в. Смута /Руслан Григорьевич Скрынников. – М.: Мысль, 1988. – 284 с.; Скрынников Р.Г. Святители и власти /Руслан Григорьевич Скрынников. – Л.: Лениздат, 1990. – 349 с.

20. Епифанова П.П. Происки Ватикана в России и Юрий Крижанич /П.П. Епифанов //Вопросы истории. – 1953. – № 10. – С. 23-26; Беспамятных Н.Д. Математическое образование в Белоруссии /Никифор Дмитриевич Беспамятных. – Минск: Высшая школа, 1975. – 288 с.; Баранович А.И. Украина накануне освободительной войны середины XVII в. Социально-экономические предпосылки войны /Алексей Иванович Баранович. – М.: АН СССР, 1959. – 210 с.; Даниленко С.Т. Униаты /Сергей Тарасович Даниленко. – М.: Политиздат, 1972. – 223 с.; Шейнман М.М. Папство /Михаил Маркович Шейнман. – М.: Академии Наук СССР, 1961. – 216 с.

21. Лиценбергер О.А. Римско-католическая и Евангелическо-лютеранская церкви в России: сравнительный анализ взаимоотношений с государством и обществом: XVIII – начало XX вв. тема диссертации и автореферата по ВАК 07.00.02 / Ольга Андреевна Лиценбергер [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/rimsko-katolicheskaya-i-evangelicheskoy-lyuteranskaya-tserkvi-v-rossii-sravnitelnyi-analiz-vz>.

УДК94(477.51=14)«180/187»(043)

Подгайко М.К., к.і.н., доцент

УЧАСТЬ ГРЕКІВ В ОРГАНІЗАЦІЇ ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ В МІСТІ НІЖИНІ

Освітня діяльність греків в Ніжині відома ще з XVII – XVIII століття. На особливу увагу заслуговує той факт, коли Ніжин зазнавав певних обмежень в аспекті розвитку освіти в місті, греки надавали можливість отримувати освіту не лише дітям з грецьких родин, а й іншим його мешканцям.

Ніжинські греки завжди були прибічниками необхідності розвитку освіти, саме тому вже в статтях уставу грецького братства, укладеного в 1696 р. отцем Христофором, мова йшла про існування Грецької загальної школи. Проте, фактичних доказів цього факту немає, першою офіційною згадкою про існування школи при грецькому братстві є універсал Даниїла Апостола від 1729 р. [1].

Від початку свого заснування до Грецької загальної школи могли вступати не лише греки, а й діти звичайних мешканців Ніжина, але тільки хлопчики. Вчитель повинен бути обов'язково з греків, тому як однією з задач було не лише надання початкових знань й вивчення грецької мови. Проте, основна мета школи була навіть не учбова, а виховна. На думку членів братства діти перш за все повинні стати “православними християнами, синами братів – греків, по грецьку живущими” [1]. Крім грецької мови в школі викладалися такі дисципліни як граматики, піїтика, риторика, філософія та богослов'я.

Завдяки зусиллям членів Ніжинської грецької громади було засновано Олександрійське грецьке училище. Ініціатором створення грецького училища був бургомістр Ніжинського грецького магістрату Буба, який проводив організаційну роботу по цій справі ще з 1815 р. [2].

Грецьке училище відповідало за своїм курсом повітовим училищам. Воно складалося з трьох класів, з часом додався ще й підготовчий клас. Відмінність грецького училища полягала в тому, що в ньому відбувалося викладання грецької мови (тривало воно до кінця 60-х рр. XIX ст.). На базі грецького училища існувала бібліотека, яка містила старовинні видання XVI та XVII ст. грецької та латинської класичної літератури. Ці скарби у 80-х рр. XIX ст. перейшли до бібліотеки Історико-філологічного інституту князя Безбородко [3].

Щодо складу учнів, то на початку 80-х рр. XIX ст. в Олександрівському грецькому училищі навчалось 70 осіб, з яких 5 за своїм походженням були греками. Наприкінці 70-х рр. училище майже втратило своє значення. Воно не могло конкурувати з розташованим поруч повітовим училищем. Через це, ще з 60-х рр. неодноразово поставало питання про те, щоб скористатись будинком училища та капіталом греків (він становив майже 25 тис. карб.) для створення жіночого училища в Ніжині. Проте, ця ідея негативно була зустрита з боку Ніжинського Грецького Магістрату. Після закриття Грецького Магістрату це питання постало знову [3].

У XIX століття гостро постало питання про освіту дівчат. На кошти уродженця міста Ніжина А. Кушакевича (50 тис. крб.) , його дружиною у 1878 р. була відкрита перша жіноча прогімназія, а потім гімназія Пелагеї Іванівни Кушакевич. До цього дівчата отримували освіту в різного типу приватних навчальних закладах: Єлізавети Россет (з 1825 р.), Луїзи Петровської (з 1841 р.), Емілії Лельер (з 1844 р.), Стефанії Захаревич (з 1844 р.), Фрідеріки Німетті-Шарко (з 1857 р.) та ін. Серед власників цих закладів було декілька представниць зі складу грецької громади. Зокрема, це Надія Дмитрівна Муратова, яка в січні 1852 року відкрила приватну жіночу школу на правах парафіяльного училища. Тут навчалось 19 учениць з різних верств населення. Школа була розміщена в будинку засновниці. Спочатку навчання тривало 1 рік. Засвоїти за цей час дівчата мали: Закон Божий, читання, чистописання, арифметику, музику та рукоділля. У 1860 р. попечитель Київського навчального округу дозволив відкрити другий клас. Навчання було платним. З музикою платили – 30 крб., без музики – 15 крб. З часом, кількість учениць зменшувалася. Так, у 1865 р. тут навчалось всього четверо дівчат, а в 1866 р. – п'ятеро. Цю школу закінчили як діти греків, так і представники негрецької національності [4].

На правах парафіяльного училища була відкрита в березні 1873 р. і приватна жіноча школа Уляни Кунелакіс. Школа знаходилась в приміщенні власниці. Уляна Кунелакіс була дружиною ніжинського грека. Вона сама закінчила курс в училищі Святої Олени. Спираючись на вже існуючі традиції, вона розробила програму навчання у своєму закладі. Тут навчалися читанню по книгах, а також по церковній та громадській періодиці, читанню рукописів, чистописанню, малюванню, французькій та німецькій мовам, арифметиці, географії, природознавству і жіночому рукоділлю. Порівнюючи цей заклад з іншими тогочасними жіночими пансіонами, програма школи Уляни Кунелакіс була широкою і відповідала практичним життєвим потребам жінок. Тут навчалось 8-10 дівчат щороку, річна платня за навчання становила 60 крб. Пізніше традиції Уляни Кунелакіс продовжила її дочка Надія Анастасіївна, яка припинила свою діяльність лише у 87 років, присвятивши освіті 52 роки свого життя.

С другої половини XIX століття в Російській імперії почались державні реформи у сфері освіти. До 60-х рр. XIX ст. навчання дівчат за державний кошт було майже відсутнім. На 1856 р. серед учнів початкових народних шкіл кількість дівчат становила лише 8,2%. Офіційно в Російській імперії в галузі початкової освіти розмежування за половою приналежністю було відсутнє. Так як мета народної освіти, яка базувалась на розповсюдженні початкових корисних знань, стосувалась всього населення країни [5].

На початку XX ст. задачі демократичних перетворень політичної системи Російської імперії знов на перший план висунули питання про загальну початкову освіту. Законом від 3 травня 1908 року передбачалось ввести обов'язкову безкоштовну освіту для дітей обох полів від 8 до 12 років [6].

Таким чином можна зробити висновок, що грецька громада в Ніжині сприяла розвитку освіти та культури. Особливу увагу греки приділяли вивченню грецької мови та духовному вихованню підлітків в дусі православної християнської віри. будинок Олександрівського грецького училища та капітал грецької громади були використані для створення жіночої прогімназії в Ніжині.

Література.

1. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України. - Архів Всеукраїнської академії наук (ВУАН). - Фонд – Х. – Оп.1. - Спр. 6790. – Харлампович К.В. Просвітна діяльність ніжинської грецької громади. Соціальна допомога (стаття). – Арк. 1-1-зв.
2. Сторожевский Н. Нежинские греки / Н. Сторожевский– К., 1863. – С. 22
3. Сребницкий И. Нежин / Гимназия высших наук и лицей князя Безбородко [издание второе, исправленное и дополненное]. / И. Сребницкий– СПб. : типография В.Безобразова и комп., 1881. – С. 18
4. Самойленко Г. Учительська родина Кунелакісів /Греки в Ніжині [Збірник документів і матеріалів] Редактор О. Морозов/ Г. Самойленко. – Ніжин, 2003. – С.146.
5. Михайлова В. Русские законы о женщинах/ В. Михайлова . - М., 1913. – С. 23
6. Хасбулатова О.Эволюция российской государственной политики в отношении женщин: обзор исторического опыта дореволюционного периода /Гендерная реконструкция политических систем [Сборник статей] Редактор Степанова Н./ О. Хасбулатова - СПб.: ИСПГ-Алетей, 2003. - С.191.

УДК930(477) «1991/2012» (043)

Романцова Н.І., к.і.н., доцент

«ІСТОРІЯ УКРАЇНИ-РУСИ» МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО В ОЦІНКАХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ

У сучасній українській історіографії відбувається ретельне вивчення не тільки всієї наукової спадщини М.Грушевського, але й зокрема головної його праці «Історії України-Руси». Історики намагаються критично оцінити цей надзвичайно важливий науковий доробок. До розробки цих питань долучилися відомі сучасні українські вчені І.Верба, І.Гирич, Л.Зашкільняк, В.Тельвак, Ю.Шаповал, Н.Яковенко та ін.

В одному з розділів біографічного нарису, присвяченого М.Грушевському, І.Верба зазначив, що I том його ґрунтовної праці «Історія України-Руси» (далі ІУР) схвалили до друку на засіданні Історично-філософської секції НТШ 23 лютого 1898 року. Сучасний грушевськознавець вказав, що за основу свого першого тому вчений поклав свій курс лекцій, прочитаний ним у 1894 – 1898 рр., а також методологічні підходи, висловлені ним у численних статтях. Для моделі першого тому ІУР, як вважає автор біографічного нарису, М.Грушевський застосував принципи класичної (позитивістської) історіографії, поєднавши з романтичним народництвом та німецькою класичною філософією, взявши за основу метод критичного джерелознавства [12, с. 84]. І.Верба зауважив, що перший та наступні три томи ІУР були написані на основі «звичайної схеми руської історії» [12, с. 98].

На значення появи перших томів ІУР сфокусував свою увагу В.Тельвак. Він констатував, що поява першого тому цього видання стала найпомітнішою подією української історіографії кінця XIX ст. Перехід від монографічного опрацювання певних проблем до створення синтетичних творів, написаних з перспективи національної історіософії [8, с. 53]. В іншій своїй монографії В.Тельвак в співавторстві с Р.Новацьким стверджує, що після своєї появи, ІУР здобула відомість як в українській, так і в російській, польській та західноєвропейській історіографії [7, с.190].

У спеціальній праці, присвяченій першому тому ІУР в оцінках сучасників М.Грушевського, В.Тельвак зазначив, що одразу після виходу німецького перекладу першого тому ІУР розпочалося широке обговорення його в європейській історичній науці. Одними з перших відгукнулися польські історики [9, с. 21]. Сучасний дослідник вказав, що критичні зауваження до праці Михайла Сергійовича висловили О.Брікнер, Л.Колянковський, Ф.Равіта-Гавронський, Я.Камінський та ін. Найбільші претензії, на

думку В.Тельвака, було висловлено щодо етноніму «Україна-Русь». Була піддана сумніву також ранньоісторична реконструкція, антинорманська гіпотеза М.Грушевського, а також його погляди на генезу етнічних процесів на українсько-польському кордоні 94, с. 23].

В.Тельвак звернув увагу на те, що полемічні зауваження О.Брікнера викликали дискусію між польськими та українськими дослідниками щодо ваги норманського чинника в утворенні та еволюції державних форм Київської Русі [10, с. 70]. Сучасний історик вказав на спірні моменти, які відзначив, аналізуючи перший том ІУР чеський дослідник К.Кадлец. Він зауважував, що М.Грушевський мав недостатньо доказовості щодо висунутих гіпотез, надмірна їх категоричність, але як з'ясував В.Тельвак, в висновках рецензент вважав перший том ІУР важливим історіографічним явищем.

В.Тельвак відзначив також відгуки, які з'явилась щодо праці М.Грушевського у німецькій науковій періодиці. Професор Р.Штібе зазначив перший том ІУР «як ідеологічний маніфест молодого українського руху» [10, с.24].

О.Ковальчук, досліджуючи роль і місце романтичної парадигми в історіософії М.Грушевського, констатувала, що вчений активно освоював нові напрями європейської науки і застосовував їх при дослідженні історії України, тому з методологічної точки зору, його науковий доробок виглядає досить еклектично: 1 - 6 томи ІУР він писав з позицій позитивізму, а подальші томи – як соціолог [5, с. 258].

О.Кіян, відзначаючи створення української національної ідеології й історичної доктрини, яка була актуальна на рубежі XIX – XX ст., вказав, що цю обставину добре усвідомлював М.Грушевський, тому його багатотомна ІУР, що почала виходити з 1898 р., по суті «виражала теорію перманентного українського націогенезу, витoki якого вбачалися ще в прадавні, починаючи з IV ст. н.е., часи». В історіософському контексті, на думку О.Кіяна, синтез виходив за межі апіорних узагальнень В.Антоновича та його школи, оскільки за основу українського історичного процесу М.Грушевський поклав тріаду: 1) утворення української нації; 2) денаціоналізація останньої; 3) відродження її в сучасному й майбутньому [4, с. 162].

В.Масненко в праці про формування образу М.Грушевського в масовій свідомості наголошував на відповідному символізмі, сформованому і щодо його інтелектуальної спадщини і фундаментальної ІУР, яка здобула визначення як «національна Біблія», «метрика українського народу» [6, с. 30].

Н.Яковенко аналізуючи характеристики видатних діячів минулого, які М.Грушевський подав в ІУР, констатувала присутність трьох історіософських моделей їх оцінної інтерпретації: 1) позитивістськи-народницької; 2) з позицій соціальної психології; 3) з позицій «філософії життя» чи, що набагато ймовірніше, їх модифікації неоромантиками [13, с.89].

В.Цибульський в спеціальній статті, присвяченій питанню щодо висвітлення Берестецької битви в «Історії України - Руси» М.Грушевського, уточнив деякі аспекти дій Б.Хмельницького та наслідки битви для Війська Запорозького з точки зору сучасних досягнень української історіографії [11, с.190, 194].

В.Ващенко, розглянув в науковій розвідки «Історія як фізика»: М.Грушевський у пошуках універсальних законів історичної дії», що концепція «універсальної енергії» наприкінці XIX – на початку XX ст. була категорією, яка належала рівночасно як простору неоромантизму, так і позитивізму і «життєва енергія» у текстах М.Грушевського виступала тією категорією яку він застосовував в системі аргументацій коли йшлося про «народні маси», «державу» і про «героїв - індивідів» [2, с. 150].

М.Капраль відзначив, що М.Грушевський визнавав важливість археографічної діяльності в історичних дослідженнях. Саме тому, на думку М.Капралю, він розпочав видання джерел до ІУР. У першому томі «Жерел», який був опублікований у 1895 р., М.Грушевський подав правила видання документів, які мали сприяти якнайповнішому відтворенню оригінального тексту [3, с.174].

В.Баран звернув увагу на питання використання М.Грушевським археологічних джерел для написання ІУР. Михайло Сергійович, на думку сучасного історика, особливо широко використовував археологічні матеріали та розробки археологів у розділах, присвячених проблемам соціально-економічного розвитку давнього населення України, матеріальної та духовної культури давніх слов'ян. Все це дозволило М.Грушевському з вичерпною повнотою провести наукову реконструкцію історичних процесів давнього населення України, зокрема предків українського народу [1, с. 103].

Таким чином, історіографічний аналіз показав великий науковий інтерес сучасних українських істориків до головної праці М.Грушевського - «Історії України-Руси». Огляд сучасної історіографії засвідчив високу оцінку фундаментальної роботи видатного історика, яка була створена завдяки колосальній археографічній роботі, критичному підбору джерел, поєднанню принципів позитивістської методології, романтичного народництва та німецької класичної філософії. Це сприяло піднесенню української історіографії на новий рівень. Завдяки цьому було створено синтетичну наукову працю з історії України. Її поява засвідчила народження національної історичної доктрини, яка вплинула на самосвідомість українців та мала загальноєвропейський резонанс.

Література

1. Баран В. Археологічні джерела в «Історії України-Руси» М.Грушевського / В.Баран // Михайло Грушевський – науковець і політик у контексті сучасності. Збірник наукових праць. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2002. – С.97 – 107.
2. Ващенко В.В. «Історія як фізика»: М.Грушевський у пошуках універсальних законів історичної дії / В.В. Ващенко // УІЖ. – 2007. – №4. – С. 138 – 152.
3. Капраль М. Археографічна діяльність Михайла Грушевського у львівський період життя (1894 – 1914) / М.Капраль // Михайло Грушевський і українська історична наука. Збірник матеріалів конференції. – Львів, 1999. – С. 172 – 176.
4. Кіян О.І. Ідейно-політичні та методологічні позиції київської історичної школи Володимира Антоновича / О.І.Кіян // УІЖ. – 2006. – №2. – С. 159 – 174.
5. Ковальчук О. Місце і роль романтичної парадигми в історіософії Михайла Грушевського / О.Ковальчук // Михайло Грушевський – науковець і політик у контексті сучасності. Збірник наукових праць. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2002. – С.258 – 260.
6. Масненко В. Формування образу М.С.Грушевського в масовій свідомості сучасного українського суспільства / В.Масненко // УІЖ. – 2006. – №5. – С.19 – 34.
7. Nowaski Roman, Telwak Witalij. Михайло Грушевський на тлі доби. – Перша частина / Р.Новацький, В.Тельвак. – Дрогобич - Orole, 2008. – 378 с.
8. Тельвак В. Творча спадщина Михайла Грушевського в оцінках сучасників (кінець XIX – 30-ті роки XX століття) / В.Тельвак. – Київ-Дрогобич: “Вимір”, 2008. – 494 с.
9. Тельвак В. Перший том “Історії України-Руси” М.Грушевського в оцінках сучасників / В.Тельвак // Історіографічні дослідження в Україні. – К.: НАН України, Ін-т історії України, 2007. – Випуск 17. – С.16 – 38.
10. Тельвак В. Постать Михайла Грушевського в польській історіографії (кінець XIX-XX ст.) / В.Тельвак // УІЖ. – 2006. – № 5. – С. 67 – 82.
11. Цибульський В. “Історія України-Руси” Михайла Грушевського про битву під Берестечком // Михайло Грушевський: Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського. – Львів: НТШ, 1994. – С.190 –195.
12. Шаповал Ю., Верба І. Михайло Грушевський. – К.: Альтернативи, 2005. – 352 с.
13. Яковенко Н. Особа як діяч історичного процесу в історіографії Михайла Грушевського // Михайло Грушевський і українська історична наука. Збірник матеріалів конференції. – Львів, 1999. – С. 133 – 148.

КАФЕДРА ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН МДУ: 15 РОКІВ ШЛЯХОМ НАУКОВОЇ ТА ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Серед кафедр Маріупольського державного університету вагоме місце посідає кафедра історичних дисциплін. Її витoki сягають 1991 р., коли з заснуванням Маріупольського гуманітарного коледжу Донецького державного університету було створено кафедру історичних та педагогічних дисциплін. Подальше стрімке зростання нашого вищого навчального закладу, розвиток спеціальності «Історія» обумовили формування випускаючої кафедри історичних дисциплін. Вона з'явилася в структурі Маріупольського гуманітарного інституту у 1997 р., коли відбувся другий випуск фахівців-істориків. Подальша успішна діяльність цієї кафедри підтвердила правильність рішення про її створення.

За час існування на кафедрі склався колектив високопрофесійних викладачів-істориків, які активно здійснюють наукову діяльність. У перші роки діяльності кафедри до її складу входили Романцов В.М. - завідувач, у той час к.і.н., доцент (нині д.і.н., професор); Пономарьова І.С. - у той час декан історичного факультету, к.і.н. (нині д.і.н., професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики); Гедьо А.В. - к.і.н. (нині д.і.н., професор ДонНУ); Павлухіна В.Ф. - к.і.н. (нині доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики); доцент Нікольченко Ю.М. (протягом 1999 – 2002 рр. завідувач кафедри історичних дисциплін, нині доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності); Гаврілова Н.В. - к.і.н., доцент (нині доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики); Коробка В.М. - ст. викладач (нині к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін); Кульбака В.К. - ст. викладач. Кілька років на кафедрі працювали Батичко Г.І. - кандидат мистецтвознавства, доцент (нині завідувач кафедри культурології та інформаційної діяльності); Іванов П.М. - кандидат філософських наук, доцент (нині професор кафедри політології, філософії та соціології). Курс методики викладання історії в школі вела вчитель-методист Маріупольської ЗОШ № 27 Карнаш В.І., яка одночасно здійснювала керівництво педагогічною практикою студентів-істориків МГІ.

У той час свій шлях у велику науку та викладацьку діяльність на кафедрі історичних дисциплін розпочинали кращі перші випускники спеціальності «Історія», нині кандидати історичних наук, доценти Новікова С.В. та Пахоменко С.П. (нині доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики), а також Зенін С.О., який нині припинив свою наукову та викладацьку діяльність.

У формуванні кафедри історичних дисциплін активну участь брали викладачі історичного факультету ДонНУ. Декан факультету, д.і.н., професор Добров П.В. протягом перших років випуску фахівців-істориків МГІ був головою ДЕК, консультував викладачів кафедри. Для студентів-істориків читали курси лекцій професори Пірко В.О., Темірова Н.Р., Крапівін О.В.

На початку ХХІ ст. у справі зростання наукового потенціалу кафедри історичних дисциплін стався серйозний прорив. Після певного ослаблення її кадрового складу у зв'язку з переходом п'яти кандидатів наук до інших кафедр історичного факультету кафедра історичних дисциплін протягом 2003 – 2012 рр. оптимально вирішила свої кадрові проблеми завдяки підтримці керівництва Маріупольського державного університету, за рахунок запрошення нових перспективних викладачів, а також через успішне навчання кращих випускників спеціальності «Історія» в аспірантурі Інституту історії України НАН України та ДонНУ. Протягом 2003 - 2012 рр. на кафедрі історичних дисциплін було захищено одна докторська та дванадцять кандидатських дисертацій.

У 2012 - 2013 навчальному році у штаті кафедри історичних дисциплін працюють п'ятнадцять викладачів, у тому числі доктор історичних наук, професор, завідувач

кафедри В. М. Романцов, кандидати історичних наук, доценти В.С.Волоніц, В.М.Коробка, Ю.В.Коробка, С.В.Новікова, А.В. Папазова, М.К.Подгайко, Н.І.Романцова, Н.В.Сальнікова, Н.Ф.Шипік, С.В.Тарасов, кандидат історичних наук, асистент С.С.Арабаджи, асистент В.О.Забавін. Серед викладачів-сумісників кафедри історичних дисциплін активно працюють член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор О.П.Реєнт, доктор історичних наук, професор І.С.Пономарьова, доцент Ю.М.Нікольченко.

Наукова діяльність кафедри історичних дисциплін є одним із основних чинників удосконалення теоретичної, загальнопрофесійної та спеціальної підготовки майбутніх фахівців-істориків (бакалаврів, спеціалістів, магістрів). Протягом останніх п'яти років у ній відбулися суттєві зміни, які значною мірою сприяли підвищенню її якості.

У межах розробки наукових тем кафедри успішно відбувається індивідуальна науково-дослідницька робота викладачів. Завідувач кафедри, доктор історичних наук, професор В. М. Романцов досліджує наукову тему щодо проблем становлення Гетьманщини в українській історіографії 40-х років XIX – початку XX століть, суспільні трансформації у регіоні Північного Приазов'я у XX ст. З зазначених тем опубліковано понад 60 праць, у тому числі три монографії, навчальний посібник. З теми дослідження розроблено і читається спецкурс.

Кандидат історичних наук, доцент В.М.Коробка досліджує проблеми розвитку міського самоврядування у Південно-Східній Україні в останній третині XIX – на початку XX ст. Кандидат історичних наук, доцент С.В.Новікова досліджує наукові проблеми соціально-економічного розвитку Приазов'я у другій половині XIX – на початку XX ст. Кандидат історичних наук, доцент Н.І.Романцова досліджує українську історіографію постаті князя Дмитра Вишневецького, історіографічні аспекти наукової діяльності М.Грушевського. Кандидат історичних наук, доцент Ю.В.Коробка досліджує тему «Перетворення в економіці УРСР у 1953-1964 рр.: історіографія проблеми. Кандидат історичних наук, доцент А.В.Папазова досліджує проблему освітньої діяльності ордену єзуїтів у Східній Європі у другій половині XVI – першій половині XVII ст. Кандидати історичних наук, доценти М.К. Подгайко та В.С.Волоніц досліджують питання історії грецьких громад в Україні. Кандидат історичних наук, доцент Н.Ф.Шипік розробляє наукові проблеми демографічних процесів на Донеччині у повоєнні роки. Кандидат історичних наук, доцент С.В.Тарасов досліджує тему «Руїна Гетьманщини у російській історіографії (друга половина XIX – початок XX ст.)». Кандидат історичних наук, доцент Н.В.Сальнікова досліджує проблеми нормативно-методичного забезпечення діловодства в Україні 20 – 30-х рр.. XX ст. Кандидат історичних наук, асистент С.С. Арабаджи досліджує джерелознавчі аспекти повсякденного життя греків Приазов'я. Асистент кафедри В.О.Забавін активно здійснює археологічні дослідження, керує археологічною експедицією МДУ, студентським археологічним товариством, успішно навчається в аспірантурі ДонНУ.

Викладачі кафедри історичних дисциплін дослідили комплексну темою наукову тему "Історія грецьких сіл Приазов'я" (науковий керівник доктор історичних наук, професор В.М. Романцов). До розробки її окремих аспектів були залучені викладачі, аспіранти та студенти.

Постійно зростає кількість наукових публікацій викладачів кафедри. Протягом 2001-2012 рр. викладачами кафедри історичних дисциплін видано 7 монографій, близько 100 наукових статей, понад 150 тез наукових конференцій.

До розробки комплексної теми кафедри активно залучаються аспіранти кафедри історичних дисциплін та найбільш здібні студенти спеціальності «Історія». Важливе місце посідають майбутні магістри з історії. Спільно з викладачами кафедри студенти публікують результати наукових досліджень у наукових фахових періодичних виданнях («Гілея», «Схід», «Наукові праці Чорноморського державного гуманітарного університету») та інших виданнях, тематика яких відповідає профілю кафедри.

У 1993, 1996, 1999, 2007, 2011 рр. на базі МДУ за активної участі викладачів кафедри історичних дисциплін були проведені міжнародні науково-практичні конференції з питань історії та сучасного стану українсько-грецького співробітництва та сучасних методів наукової та навчальної діяльності ВНЗ у контексті міжнародного.

Щороку в МДУ за ініціативою кафедри історичних дисциплін проводяться Всеукраїнські науково-практичні конференції з проблем історії України та міжнародних відносин, які здобули відомість в Україні. У них беруть участь за звичай близько ста дослідників (студентів та аспірантів) не лише з Маріуполя, але також з Києва, Донецька, Луганська, Запоріжжя, Вінниці, Чернівців, Макіївки та інших міст. Вони виступають з доповідями на актуальні теми з історії, міжнародних відносин та зовнішньої політики України, культурології та інформаційної діяльності. 23 листопада 2012 р. з ініціативи кафедри історичних дисциплін історичний факультет МДУ спільно з Інститутом історії України НАН України та Федерацією грецьких товариств України провели IX Всеукраїнську науково-практичну конференцію для студентів і молодих науковців «Українська державність: історія і сучасність». Для участі у ній подали свої доповіді понад 190 кандидатів наук, доцентів, аспірантів, пошукувачів та студентів з Києва, Донецька, Маріуполя, Львова, Харкова, Дніпропетровська, Івано-Франківська, Макіївки, Краматорська, Кривого Рогу, Бердянська. В роботі конференції взяли участь також науковці з Болгарії, Польщі та Росії. Студенти-історики постійно беруть участь у Всеукраїнських наукових конференціях, які проводяться провідними вищими навчальними закладами України.

Велике значення для реалізації наукового потенціалу студентів-істориків має підготовка фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем “магістр”. Протягом трьох останніх навчальних років здійснено перші три випуски магістрів-істориків у кількості 26 осіб. Державна екзаменаційна комісія відзначила високий рівень їхньої фахової підготовки, готовність до науково-дослідницької діяльності. Все це створює потенціал для успішного розвитку в МДУ в цілому та на кафедрі історичних дисциплін, зокрема, наукових досліджень майбутніх аспірантів.

У 2007 р. На кафедрі історичних дисциплін відкрита аспірантура за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Для навчання в аспірантурі зараховані кращі випускники спеціальності «Історія». Одна з випускниць аспірантури – С.С.Арабаджи успішно захистила кандидатську дисертацію.

Кафедра історичних дисциплін здійснює керівництво історичним та археологічним студентськими науковими товариствами. Студентське наукове історичне товариство було створено кафедрою історичних дисциплін першим серед наукових товариств вузу в 1994 р. з метою популяризації історичних знань серед студентства, а також для сприяння реалізації наукових інтересів студентів-істориків. Школу наукової творчості у ньому пройшло багато випускників-істориків. Кращі з них, з часом стали на шлях великої науки, захистили кандидатські дисертації, або ж навчаються в аспірантурі Інституту історії України НАН України, Донецького та Харківського національних університетів. Варто назвати успішних науковців-випускників спеціальності «Історія», які колись починали свій шлях у науці на засіданнях історичного (тоді ще історико-біографічного) товариства:

Волошин Ю.О. – доктор юридичних наук, професор, проректор МДУ з науково-педагогічної роботи (свої перші кроки в науці починав з дослідження історії греків Приазов'я);

Дегтеренко А.М. – кандидат політичних наук, доцент, помічник ректора МДГУ (під час діяльності в товаристві займалася вивченням діяльності першодрукара І.Федорова в Україні);

Рябуха Ю.В. - кандидат історичних наук, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності (досліджував питання воєнної історії);

Булик М.В. – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики, заступник завідувача кафедри (в період членства в товаристві досліджував військову діяльність кошового отамана Запорозької Січі І. Сірка);

Черепченко О.О. - старший викладач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики (займався вивченням Руїни в історії Гетьманщини);

Троніна О.М. – аспірантка кафедри історичних дисциплін МДГУ, викладач історії Маріупольського міського ліцею (досліджувала військову та політичну діяльність гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного).

Горб Є.С. - пошукувач ДонНУ, лаборант комп'ютерної лабораторії історичного факультету МДУ (досліджував діяльність шляхетської опозиції Речі Посполитої).

Кафедра історичних дисциплін підтримує різноманітні наукові зв'язки з провідними науково-дослідницькими академічними установами (Інститутом історії України НАНУ, Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАНУ, Інститутом археології НАНУ), вищими навчальними закладами України (Донецьким національним університетом, Луганським Східноукраїнським національним університетом ім. В.Даля, Харківським національним університетом ім. В.Каразіна). На базі Інституту історії України НАНУ, Донецького національного університету, Харківського національного університету ім. В.Каразіна навчалися аспіранти-випускники спеціальності «Історія» МДУ. З ними спільно проводяться науково-практичні конференції з актуальних проблем історії України, історії грецької діаспори в Україні.

Понад 20 випускників спеціальності «Історія» МДУ успішно захистили кандидатські дисертації. Семеро з них працюють викладачами кафедри історичних дисциплін. Кафедра історичних дисциплін успішно продовжує свою наукову та викладацьку діяльність, має хороші перспективи подальшого розвитку.

УДК 354.073.515(477) "1920"(045)

Сальнікова Н.В., к.і.н., старший викладач кафедри історичних дисциплін

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЛОВОДСТВА В ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВАХ У 1920-х рр.

Історія розвитку нормативного забезпечення організації діловодства в Україні вивчена недостатньо. Питання нормативного забезпечення у різні історичні періоди було предметом дослідження у працях ряду авторів, як правило, лише у зв'язку з розглядом розвитку суміжних сфер практичної діяльності, передусім, архівної справи, чи дослідженням історії діяльності державних установ. Так, ряд відомостей про нормативне забезпечення організації діловодства в Україні радянської доби містять монографії з історії архівної справи О. Мітюкова, І. Матяш, публікації та навчальні видання К. Мітяєва, М. Ілюшенко, М. Ларіна та ін. У ряді статей українських радянських авторів розглянуті окремі аспекти проблеми нормативного забезпечення діловодства. Зокрема, це праці П. Злобіна, М. Савченка, М. Місєрмана, Н. Гончарової, В. Прокопчук та ін. Однак і досі відсутня праця, в якій би розглядалося питання нормативного регулювання організації діловодства в Україні у 1920-1930-х роках. Це актуалізує необхідність аналізу діяльності архівних установ, головно Центрального архівного управління УСРР, у напрямі удосконалення ведення діловодства в державних установах.

На виконання декрету Раднаркому про охорону архівів від 31 жовтня 1922 року Укрцентрархів, виконуючи загальне керівництво веденням архівної частини поточного діловодства в установах УСРР, доручив інспектору-інструктору Укрцентрархіву при ВУЦВК В.І. Барвінському попередньо ознайомитися з веденням архівної частини в центральних установах [1, арк. 1].

Отже, завданням Укрцентрархіву було складання інструкції з ведення архівів у діючих установах, яка б давала загальні керівні вказівки та забезпечувала б інтереси

архівних органів. Інструкція була складена на основі деяких даних незначної літератури та набутого досвіду і була розіслана всім центральним установам для ознайомлення. Вона повинна була обговорюватися на спеціальній нараді при Укрцентрархіві, на якій представники установ повинні були висловити свої міркування з приводу інструкції і лише після цього вона повинна була набути обов'язкової сили [2, арк. 108].

Принципи побудови діловодства в установах, прийняті в діловодній групі за згодою з НК РСІ, ґрунтувалися на картковій системі, що поширювалася також і на архів. Діловодна група виробила побудову діловодства за картковою системою, застосовуючи принцип централізації діловодства (єдиної центральної реєстратури) та архіву установи з огляду на те, що саме в одному місці в установі повинна бути зосереджена вся робота установи з того чи іншого питання. Група також вважала за необхідне виробити класифікацію справ за певною системою так, щоб питання, що опрацьовувалися в установі в процесі її відомчої роботи, відображалися в сукупності в одній справі [2, арк. 76].

Отож, за рішенням спеціальної наради при Укрцентрархіві від 9 лютого 1924 року комісія для доопрацювання інструкції була обрана у складі 6 чоловік: по 2 від кожної із сторін. Робота комісії затягнулася через складність справи та узгодження різних точок зору, висловлених з деяких питань представниками Укрцентрархіву та Асоціації та відсутністю одного з членів комісії, який фактично був єдиним, хто дотримувався в комісії принципів НОП. У квітні 1924 року інструкція була заслухана в Раді Укрцентрархіву та були внесені незначні зміни. На другій нараді 28 травня інструкція була ухвалена і з 1 жовтня набула чинності [2, арк. 108].

Згідно з «Інструкцією про ведення архівної частини в державних, громадських і кооперативних установах УСРР», загальне керівництво архівною частиною в установах, згідно з п. 4 постанови Раднаркому про охорону архівів від 31 жовтня 1922 р. та п. 2 постанови ВЦВК від 31 січня 1923 р., належало Укрцентрархіву та його місцевим органам. Жодна справа чи документ не могли бути знищені, продані чи вилучені на розгляд установи, а повинні були зберігатися в архіві даної установи. Установи були зобов'язані надавати для своїх архівів окремі приміщення, обов'язково світлі, сухі та обладнані шафами чи полицями. Архів повинен був знаходитися у віданні відповідальних осіб – архіваріусів, які мають достатню підготовку для виконання покладених на них обов'язків. Установи в разі видання відомчих розпоряджень з ведення архівної частини повинні були узгоджувати їх з Укрцентрархівом, а на місцях – з його місцевими органами.

Інструкція передбачала зберігання в архіві установи всіх діловодних матеріалів, тобто будь-яке листування, накази, протоколи, положення, креслення, плани, діаграми, бухгалтерські документи та книги, офіційні видання тощо, систематизовані певним чином. В установі повинен був бути єдиний архів. Усі діловодні матеріали в міру їх використання повинні були здаватися до архіву установи. В установах, де заведена карткова система діловодства, разом з діловодними матеріалами до архіву мали здаватися й відповідні їм картки, як вхідні, так і вихідні. Здавання мало відбуватися за встановленими книгами, які знаходилися у віданні архіваріуса. В установах, де діяла журнальна система, діловодні матеріали повинні були здаватися за приймально-здавальними описами.

Канцелярські книги мали здаватися до архіву за окремими книгами, причому на коробках чи на лицьовому боці їх мало бути позначено їх назву та номер за описом. Бухгалтерські книги та відповідні документи мали здаватися до архіву за описами, причому терміни та порядок їх здавання встановлювалися згідно з правилами НК фінансів.

Секретні діловодні матеріали мали зберігатися згідно з інструкцією відповідних органів, з доведенням їх, у міру можливості, до відома Укрцентрархіву. Діловодні матеріали передбачалося розподілятися за справами відповідно до розміток, зроблених в оперативній частині установи. В архіві повинна була бути встановлена єдина для всієї

установи номенклатура справ. Якщо в установі не була впроваджена карткова система, то в її архіві для довідкових цілей повинні були бути складені карткові покажчики до справ.

Крім того, перед здаванням справ до Укрцентрархіву установи повинні були відбирати матеріали діловодного значення для подальшого їх зберігання в своєму архіві, за погодженням з Укрцентрархівом, а на місцях – з його місцевими органами. Разом з діловодними матеріалами повинні були здавати картки, а також наявні покажчики та описи. Усі питання із застосування цієї інструкції мали вирішуватися Укрцентрархівом, а на місцях його місцевими органами за погодженням з відповідними відомствами [2, арк. 88].

При аналізі інструкції чітко простежується компроміс між точкою зору Асоціації та Укрцентрархіву. Представники останнього не могли встановити в інструктивному порядку карткової системи, вважаючи, що архівне відомство не може наполягати на реформі діловодства таким чином. Тому інструкція передбачала діловодство як за картковою, так і за журнальною системами. Так само представники Укрцентрархіву не могли погодитися на внесення пункту, що встановлював десяткову класифікацію діловодних матеріалів. Натомість інструкція передбачала складання єдиної номенклатури для всієї установи [2, арк. 108].

Розмітка діловодних матеріалів, згідно з прийнятою номенклатурою, покладалася інструкцією на оперативну частину установи. Цей пункт було внесено для того, щоб покласти край здаванню канцеляріями матеріалів у хаотичному вигляді. Інструкція встановлювала порядок безпосереднього здавання виконаних матеріалів до загального архіву, чим досягалося наближення архіву до установу, - архів ставав органічною частиною установи, за висловом В. Барвінського, «його пам'яттю, а не мертвим додатком» [2, арк. 109].

1927 року Центральне архівне управління УСРР розробило проект «Інструкції про складання переліків матеріалів із строками їх переховування», в якій здійснено спробу викласти головні вимоги до складання переліків. У проекті інструкції, зокрема, зазначено, що кожна центральна установа має складати перелік архівних матеріалів не лише для свого апарату, а й для всіх підлеглих їй установ. У разі відсутності в центральній установі повних відомостей про форми діловодства підлеглих установ вона може доручити, за погодженням з ЦАУ УСРР, опрацювання цього питання кільком типовим установам по кожній групі для складання загального переліку. До переліку по кожній установі, а також по всіх групах підлеглих установ повинні увійти назви усіх матеріалів, занесених як окремі одиниці до опису матеріалів минулих років та до номенклатури діловодства (справи, наряди, книжки, відомості статкартки тощо). До кожного переліку слід було додати точний опис структури центральної установи, а для кожної назви однотипних установ - схему її структурного розподілу. Терміни зберігання повинні бути встановлені в залежності від оперативно-практичного та довідкового значення матеріалів, особливо судово-юридичного та фінансово-контрольного їх значення, а також наукового значення з урахуванням накопичення установою досвіду роботи [3, арк. 149-150].

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що для 1920-х років визначальним було започаткування розроблення нормативного забезпечення організації діловодства в УСРР. Організаційно-методичне керування та контроль за організацією діловодства було покладено урядом на архівні установи. Прийняття відповідних урядових постанов, спрямованих на упорядкування документів, забезпечення їхнього зберігання та використання сприяло покращанню стану діловодства в центральних та інших установах. Провідну роль у нормативному забезпеченні організації діловодства відігравали Центральне архівне управління УСРР і місцеві архівні установи, які надавали методичну та практичну допомогу в розробленні нормативних документів, що регламентували організацію діловодства у відповідності до встановлених на той час вимог, а також висвітлювали та популяризували кращий досвід з організації діловодства через спеціалізовані періодичні видання.

Розроблені та прийняті Укрцентрархівом інструкції у 1920-х рр. мали важливе значення у покращанні організації діловодства в установах УСРР, а також формуванні власної республіканської нормативної та науково-методичної бази.

Література:

1. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 99, 40 арк.
2. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 150, 120 арк.
3. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 449, 237 арк.

УДК 316.7(477):929Перетц(043)

Стахів Н. В., аспірант кафедри культурології та інформаційної діяльності, ст. лаборант кафедри історичних дисциплін

ВНЕСОК В.М. ПЕРЕТЦА У СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА

Сучасні реалії розвитку українського суспільства актуалізують питання вивчення ролі окремих діячів у становленні національної ідентичності, формуванні самосвідомості українського народу та національно-культурних надбань, що мають винятково історичне значення для піднесення значення України у світовому культурно-історичному просторі.

Вагомий внесок у становлення та розвиток українознавства зробив відомий вчений, літературознавець, фольклорист, філолог, мистецтвознавець, педагог – В. М. Перетц (870 - 1935 рр.). Він закінчив Санкт-Петербурзький університет, де пізніше обіймав посаду приват-доцента історико-філологічного факультету (1891). У 1902–1903 рр. працював на кафедрі палеографії в Археологічному інституті; з 1903 р. – професор Київського університету на кафедрі російської мови та словесності; організатор семінарію російської та української філології в Києві (1907) та Петрограді (1914); дійсний член Петербурзької академії наук (1914); голова підвідділу охорони культурних цінностей при відділі народної освіти (1918); учасник процесу заснування Української Академії наук (1919); організатор і голова Товариства прихильників української історії, письменства і мови (1921 р.); штатний академік Академії наук УРСР (1926); голова академічної Комісії давнього українського письменства (1927).

В. М. Перетц – засновник філологічного методу в літературознавстві, автор понад 300 праць із стародавньої, української літератури, поезії, української народної пісні, апокрифічної літератури, історії українського, російського, польського театрів, праць із джерелознавства, історіографії, бібліографії, текстології, палеографії. В 1900 р. В. М. Перетц захистив магістерську [1], а в 1902 р. докторську дисертацію [2]. В цих працях значне місце відведено вивченню української літератури XVII-XIX ст., особливо української ліричної поезії: досліджено вплив української віршової поезії на російську у XVII-XVIII ст., опубліковано українські пісенні тексти в російських записах та зі збірників II пол. XVIII ст., а також українські пісні, що побутували в російському народному репертуарі.

Велике значення мала педагогічна й організаторська праця вченого. В Києві, на посаді професора Київського університету В. М. Перетц читав курси з історії літератури, церковнослов'янську мову та історію давньоруської мови з діалектологією, слов'янську палеографію, історію українського письменства. Заснована в 1904 році філологічна «школа Перетца» стала класичним надбанням українського та слов'янського літературознавства. Дослідник став автором проекту відкриття в університетах кафедр української історії, літератури, мови, етнографії, звичаєвого права, офіційної записки про скасування заборони української мови [3]. З 1907 р. В. М. Перетц керував неофіційним товариством «Семінарій російської філології», яке готувало молодих науковців, що досліджували російську, українську мови та літературу. В курсі семінарію вивчалися теоретичні питання історії та теорії літератури, методи наукових досліджень, науково-

критичні видання пам'яток літератури і мови; проводився пошук та дослідження маловідомих рукописних книг, стародруків.

В. М. Перетц був активним діячем у процесі формування української національної спільноти вчених, становлення її перших спеціалізованих об'єднань. У 1908 році він очолив філологічну секцію Українського наукового товариства, залучив до роботи відомих філологів, опублікував програму секції [4], організував всебічну розробку питань української філології: уніфікації граматики, складання історичних, термінологічних і тлумачних словників, дослідження генези української мови. Під керівництвом В. М. Перетца було організовано екскурсії учасників семінарію до Петербурга, Москви, Полтави, Катеринослава, Житомира, Ніжина, Києва. Науковці вивчали матеріали бібліотек, архівів, збирали пам'ятки літератури, укладали каталоги, покажчики, описи архівних джерел, виступали з доповідями. Семінарії перетворився на школу першовідкривачів – ні до неї, ні після неї ніхто не вніс стільки нового й невідомого матеріалу в історію російського і особливо українського письменництва, насамперед давньої доби [5, с.55]. Така пошуково-накопичувальна праця, що виявлялася в значному нагромадженні матеріалу літературно-історичної давнини, стала своєрідною збіркою фактажевої україністики.

За видатні досягнення в галузі вивчення російської та української літератур і народної словесності в 1914 р. В. М. Перетц був обраний академіком Академії наук, включився в роботу Відділення російської мови та словесності. Читав курси історії давньої руської, російської, української, білоруської літератур на історико-філологічному факультеті Петроградського університету, викладав на Вищих жіночих курсах та на Вищих педагогічних курсах, продовжуючи діяльність Семінарію, розпочав роботу по створенню бібліографії давньої руської літератури, написав низку праць з історії театру та давньої української літератури. В 1919 р. В. М. Перетца було обрано позаштатним академіком Української Академії наук. В 1921 р. вчений організував Ленінградське товариства дослідників української історії, письменства та мови, яке згодом видало наукові збірники з важливими українознавчими працями, побудованими на новітніх матеріалах. У 1923 р. В. М. Перетц неодноразово ініціював питання щодо розвитку українознавства: подав записки до Наркомосу УРСР про створення науково-дослідного інституту або кафедри українознавства в Петрограді, написав листа віце-президенту Академії наук Д. Багалію. Однак задум вченого не був реалізований. У 1926 році, ставши штатним академіком ВУАН, В. М. Перетц у 1927 р. звернувся до історично-філологічного відділу з доповідною запискою про заснування Комісії давнього українського письменства. В 1927 р. він очолив створену Комісію, що об'єднувала фахівців Києва, Ленінграда, Москви, які займалися вивченням пам'яток українського письменства з найдавніших часів. Семінарії та Комісія давнього українського письменства, яку до 1931 р. очолював В. М. Перетц, заклали підґрунтя для створення Київської української філологічної школи.

За період своєї діяльності вчений займався розшукуванням, розшифруванням і публікацією матеріалів з давніх рукописів та стародруків. Велику цінність становить колекція давньоруських рукописів В. М. Перетца, що містить понад 60 українських рукописів XVI – XIX ст. Ці матеріали склали фундамент для наукових розвідок вченого та його послідовників. У Києві вчений надрукував понад 100 досліджень про духовне життя, історію української і російської літератури та театру. Згідно звіту академіка В. М. Перетца про свою діяльність перші роки революції (1918 – 1923 рр.), за цей період вчений знайшов новий вагомий матеріал для історії української літератури XVI – XVII ст., до цього часу невідомий історикам цієї літератури та пояснив нові явища даними давньопольської літератури, що дало можливість по-іншому трактувати означений період; реставрував текст «Слово о полку Ігоровім» та пояснив його з нової точки зору, як пам'ятку феодальної Русі, що представило нове надбання науки; працями з опису провінційних російських зібрань поглибив відомості про письменну літературну традицію XVI – XVII ст.; надрукував значну кількість

наукових праць, які посіли значне місце в науковому доробку вченого. Він накопичив величезний документальний матеріал з історії української літератури, мови, мистецтва, поезії, який відкривав нові відомості щодо соціального устрою і життя українського народу. Віднайшовши велику кількість рукописних текстів, які до нього не вивчалися та не публікувалися, вчений збагатив уявлення про пам'ятки слов'янської літератури.

Протягом своєї інтелектуальної творчості В. М. Перетц підбивав підсумки розвитку вітчизняної медієвістики: публікував детальні критико-бібліографічні огляди праць з джерелознавства давньоруської літератури та палеографії, в яких містилась велика кількість наукових суджень, зауважень, цінних думок вченого щодо певних питань та проблем давньої літератури. В цілому науковий доробок В. М. Перетца становить 318 праць, з яких історія давньої української писемності посідає одне з головних місць.

Таким чином, об'єднавши для праці над складанням бібліографії давнього письменства, розшуків по архівах і бібліотеках пам'яток давньої і середньої літератури провідних вчених, В. М. Перетц сприяв формуванню національної спільноти українських учених, становленню її перших професійних об'єднань. Він став першим теоретиком наукового опису рукописних книг, створив методичну основу науково-джерелознавчого описування книжкової пам'ятки. Діяльність відомого вченого В. М. Перетца є безцінним внеском у становлення українознавства, збереження самотутності та унікальності національної культури.

Література

1. Перетц В. Н. Историко-литературные исследования и материалы / В. Н. Перетц. – СПб.: Типо-Литография Ф. Вайсберга и П. Гершунина, 1900. – Т. I. Из истории русской песни. – Ч. 1, 2.: Приложения. – 212 с.
2. Перетц В. Н. Историко-литературные исследования и материалы / В. Н. Перетц. – СПб – 1902. – Т. III. Из истории развития русской поэзии XVIII в. – 188 с.
3. Перетц В.Н. К вопросу об учреждении украинских кафедр в университете / В. Н. Перетц // Киевская старина. – 1906. – № 5-6. – С. 45.
4. Перетц В. Найближчі завдання вивчення історії української літератури / В. М. Перетц // ЗНТШ у Києві. – 1908. – Кн. 1. – С. 16-24.
5. Махновець Л. Володимир Перетц: (До 100-річчя з дня народження) / Л. Махновець // Радянське літературознавство. – 1970. – № 1. – С. 52 – 60.

УДК930.2(470+571)«1850/1917»:94(477)«1658»(043)

Тарасов С.В., к.і.н., старший викладач кафедри історичних дисциплін

ГАДЯЦКИЙ ДОГОВОР В РОССИЙСКОЙ ДОРЕВОЛЮЦИОННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

Одна из основных проблем, с которой сталкивались российские исследователи, при изучении истории Украины была интерпретации Гадяцкого договора. Со времён С. Соловьёва русские историки считали, что этот крутой поворот в политике Украины связан с сословными устремлениями казацкой старшины и её вождя, в данный период – гетмана И.Выговского.

Вся русская историография, вслед за С. Соловьёвым, признавала Гадяцкий трактат доказательством шляхетских устремлений гетмана и старшины. Но далеко не все историки признали трактат, заключенный И. Выговским, его дипломатической победой. При этом текст договора у различных исследователей не совпадал. Дело в том, что существуют различные редакции упомянутого договора. Первый вариант Гадяцких статей был разработан гетманом Выговским и его окружением. Он имел самые выгодные для Украины условия. Второй вариант – плод переговоров между гетманом и польскими агентами. Здесь права Украины несколько урезаны, но главные статьи оставлены в неприкосновенности. Но и это был не окончательный вариант, так как статьи должны

были быть одобрены сеймом. Что касается последнего третьего варианта, то, в этом случае, как справедливо считает современная исследовательница Т. Яковлева, не следует говорить не только о самостоятельности Украины, как государства, но даже сколько-нибудь серьезной автономии в составе Речи Посполитой[7, с.319].

Прежде всего, о источниках в которых содержится изложение трактата. Это два списка из архива Чарторыйских в Кракове, список Л. Рудавского и Я. Михновского, список Твардовского, который С.Величко перевёл на украинский и вставил в свою летопись, список Каховского – придворного историка Яна Казимира, список из летописи И.Ерлыча. Наконец, списки русских архивов. Это, во-первых украинский отрывок, содержащий первые пункты договора. Во-вторых, два списка написанные, по-русски, и хранившиеся среди бумаг А.Трубецкого и В. Шереметева. Эти версии совпадают по содержанию и представляют собой краткое изложение договора, передавая основную суть статей. Список Трубецкого в Москву прислал М. Филимонович. Вероятно список В. Шереметева, прислан им же.

С. Соловьёв подробно изложил договор. Он использовал летопись С. Величко, потому ему был безусловно известен вариант В. Твардовского, кроме того он знал вариант М. Филимоновича. Опорой историка на архивный материал объясняется лаконичность его версии. Вариант С.Соловьёва не содержит преамбулы и передаёт лишь самую суть документа, согласно спискам М. Филимоновича. В основном, С. Соловьёв придерживался первой редакции договора. Потому считал Гадяцкий трактат большим успехом шляхетской партии и её вождя[5, с.33].

Вся русская историография, вслед за С. Соловьёвым, признавала Гадяцкий договор иллюстрацией шляхетских идеалов гетмана. Но не все историки считали трактат его дипломатической победой.

Ученик С. Соловьёва Г. Карпов указывал на уменьшение реестра до 30 000 чел. И сохранение унии. Историк считал, что и в этот раз повторился «старый обман» [2, с. 34].

Г. Карпову вторил Н. Павлицев, считавший договор обманом «даже не тонкого», а грубого пошиба. Н. Павлицеву, как и Г. Карпову была известна редакция договора, утверждённая сеймом[3, с.246].

По мнению В. Эйнгорна, Гадяцкий договор превращал Украину в такую же шляхетскую республику, какой была Польша. Но одно дело декларация, другое – реальность. Учёный указывал на то, что о невыполнимости Гадяцкого договора, «поляки говорили при самом его заключении» [6, с.71].

Д.Иловайский в изложении Гадяцкого договора ссылаясь на IV т. Актов ЮЗР, где под номером 77 находится 3-я, утверждённая сеймом редакция. Однако, в основном вариант Д. Иловайского совпадает с вариантом С. Соловьёва, т.е. близок к 1-й редакции. Однако Д. Иловайский очень скептически относился к искренности поляков[1, с. 200].

В. Пичета считал, что договор действительно гарантировал автономию Украины, но превращал казачье государство в шляхетское. При этом В. Пичета объяснял уступчивость поляков пониманием, того, что договор может вызвать раскол в украинском обществе[4, с. 129].

Подводя итог, следует заметить, что третья редакция Гадяцкого договора должна была вызвать в Украине негодование, как среди народных масс, так и среди казацкой верхушки; которая не получила никаких преимуществ перед польской шляхтой. Можно восхищаться первым вариантом договора, но ограниченная польская шляхта никогда бы не утвердила подобный документ.

Однако, русская историография оперировала различными редакциями договора, это приводило к разночтениям. С Соловьёв пользовавшийся 1-й редакцией считал, например, что И. Выговский получил всё, чего желал. Однако, это явная ошибка. Сейм утвердил урезанную редакцию трактата, которая не могла вызвать восторга не только у рядовых казаков, но и шляхты, выразителем интересов которой считался И. Выговский.

Литература

1. Иловайский Д.И. История России. Отец Петра Великого: Алексей Михайлович и его ближайшие преемники. – М.: Чарли, 1996. – 624 с.
2. Карпов Г.Ф. Киевская митрополия и московское правительство во время соединения Малороссии с Великою Россией. 1654-1661 гг. – Статья вторая: Дионисий Балабан митрополит Киевский / Г.Ф. Карпов. – М., 1874. – 45 с.
3. Павлищев Н.И. Польская анархия при Яне-Казимире и война за Украину / Н.И. Павлищев. – Т. II. Царствование Яна-Казимира. 1648-1668. – Спб., 1887. – 405 с.
4. Пичета В.И. Внешняя политика России при царе Алексее Михайловиче / В.И. Пичета // Три века / [Сб. Сост.: А.М. Мартышкин, А.Г. Свиридов]. – Т. II. – М.: ГИС, 1991. – С. 106-139.
5. Соловьев С.М. Сочинения в 18 кн. / С.М. Соловьев / [Отв. ред.: И.Д. Ковальченко, С.С. Дмитриев]. – Кн. VI. – Т. 11-12. История России с древнейших времен. 1990. – М.: Мысль. – 671 с.
6. Эйнгорн В. Очерки из истории Малороссии в XVII в. Сношения малороссийского духовенства с московским правительством в царствование Алексея Михайловича / В.О. Эйнгорн. – М., 1899. – 1104 с.
7. Яковлева Т. Гетьманщина в другій половині 50-х років XVII століття: Причини і початок Руїни / Т.Г. Яковлева. – К.: Основи, 1998. – 447 с.

СЕКЦІЯ ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

УДК 364.044.68-053.67(477.62)

Агєєва О.Л., старший викладач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ПОДОЛАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ВІДЧУЖЕНОСТІ МОЛОДІ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ОДНА З ПРОБЛЕМ РЕГІОНАЛЬНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ

Політична соціалізація є важливою складовою регіональної молодіжної політики в Донецькій області. Нажаль через сучасну політичну ситуацію в Україні ми маємо високий рівень відчуженості молоді, що перш за все проявляється у ступені довіри владі та у тому наскільки забезпечує влада, на думку самої молоді, її нагальні потреби. Це питання вкрай важливе, бо за ним криється по суті вся результативність проведення державної молодіжної політики.

Автором узяті результати досліджень, проведених у 2006 - 2007 рр. та порівняні з результатами власного дослідження проведеного серед молоді Донецької області, якій було поставлено запитання «Чи відчуваєте Ви підтримку влади у вирішенні наступних проблем молоді?». Серед основних проблем було виділено: освіту, зайнятість, відпочинок, житло, здоров'я, підприємництво.

За результатами дослідження бачимо, що думка молоді щодо діяльності органів влади з вирішення основних молодіжних проблем залишається стабільно скептичною, особливо в питаннях забезпечення молоді житлом (найнижчі 6 %), не відстають в поганому сенсі й підприємництво (7 %), здоров'я та відпочинок (в середньому по 10 %). Проте, порівнюючи дані 2006 р. та 2007 р. у всеукраїнському масштабі, бачимо деяке покращення в середньому на 5 % у галузях освіти, зайнятості, відпочинку та здоров'я. Щодо результатів серед молоді Донецького регіону, то тут відчувається ще більш позитивна динаміка, хоча вона може бути пов'язана не лише кращими умовами життя населення цього регіону, а й з системним поліпшенням динаміки загалом в Україні (бо різниця в дослідженнях складає 2 роки).

На що ж необхідно звернути увагу владі Донецької області з точки зору самих об'єктів політики? Здебільшого це житло, здоров'я та зайнятість, незадоволення цими галузями політики складає відповідно 80 %, 74 % та 69 %, що в цілому збігається з даними по всім регіонам. Втішливим є фактор освітянської політики влади в регіоні, він є найвищим в Україні й кількість незадоволених в цьому плані складає лише 43 % (поруч з 63 % у всеукраїнському масштабі). Умови забезпечення відпочинку та підприємництва з боку держави в Донбасі також перевищують показники по Україні в середньому на 20 % (незадоволені відповідно 66 % та 56 % проти 80 % та 75 %). Останнім факторам є логічне пояснення, по - перше, приморське розташування робить можливим доступний відпочинок, по-друге, промисловий потенціал регіону позитивно впливає на розвиток підприємництва, хоча не можна й зменшувати в цьому роль діяльності органів влади.

Важливим є й те, що ті проблеми з якими стикається молодь Донецької області, не просто характеризують високу ступень політичної відчуженості молоді, а й найголовніше, що при довгостроковому процесі невирішеності впливає на формування ціннісних орієнтацій молоді, що є досить важливим бо система цінностей світосприйняття певної групи людей, в нашому випадку молоді Донецької області, є характеристикою рівня морально-етичного розвитку сучасного суспільства.

Розглянемо рейтинг основних цінностей життя донецької молоді у порівнянні з усім молодим населенням України. В ході з'ясування цього питання респондентам ставилось запитання «Які складові життя для Вас є важливими?», пропонувалось відзначити всі прийнятні варіанти відповіді, серед яких: сім'я, друзі та знайомі, робота, вільний час, хобі, релігія, власний бізнес, політика, розваги. Важливість сім'ї як

традиційної цінності визначають близько 95 % молоді незалежно від регіону, це цілком природно, бо саме сім'я забезпечує базові потреби людини і суспільства. Наступні чинники в рейтинговому порядку цілком співпадають як у всеукраїнської, так і у донецької молоді, проте, у останній їх показники значно нижчі. Так «друзі, знайомі» 92 % проти 70 %, робота – 87 % проти 51 %, вільний час, хобі та розваги відповідно 80 %, 70 % та 48 % проти 36 %, 24 % та 37 %, особливо відчутна різниця у таких пріоритетах як релігія – 45 % проти 8 % та політика 40 % проти 6 %. Зіставлення особливостей структури цінностей дає змогу виявити загальні тенденції формування ціннісної системи, характерної для певної вікової та територіально обмеженої групи населення. В чому криється причина такої відчутної різниці? По-перше, це говорить про негативний морально-психологічний стан молоді Донецької області, яка не відчуває потреби у широкому спілкуванні та розвитку своєї особистості, концентруючи увагу лише на родині, роботі та найближчому оточенні. По-друге, причиною може бути проста відсутність вільного часу, що пояснюється умовами та графіком роботи населення промислового регіону. Нарешті, відсутність релігійних уподобань може бути наслідком історичних особливостей регіону на відміну наприклад від регіону Західної України. Проте, які б причини не склали ізоляціонізм у молоді, це можна виправити саме шляхом активного втручання державних заходів та поступового виховного процесу в рамках молодіжної політики.

Однак, як чітко помічає Н. Пробийголова, політичне відчуження молоді від участі в управлінні характеризується наростанням пасивності та недовіри до офіційних органів управління, проте поруч з тим, підвищується інтерес до неформальних суто молодіжних угруповань та об'єднань. Насправді громадська активність молоді Донецької області, на відміну від політичної, проявляється в участі молоді у чисельних молодіжних організаціях та об'єднаннях, яких налічується більше 500.

Отже, однією з найголовніших проблем регіональної молодіжної політики є подолання високого рівня політичного відчуження молоді, що є однією з складових політичної соціалізації молоді регіону. Для подолання цього політичного нігілізму необхідно активно залучати молодь у громадську на політичну роботу. Регіональна молодіжна політика в Донецькій області передбачає в плані підвищення громадянської активності лише «залучення молоді до участі в житті територіальної громади регіону і держави», а цього вкрай недостатньо при такому рівні політичної відчуженості. Єдиним поясненням такої недостатньої уваги до цієї складової соціалізації молодого покоління є те, що головні проблеми концентруються навколо політичної та економічної кризи в державі, й вирішення їх звичайно не входить у компетенцію молодіжної політики.

УДК327(495)(043)

Булик М. В., к.політ.н., доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ГРЕЦІЇ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ

До законодавчих актів національного характеру слід віднести, насамперед, Конституцію Греції, яка детально визначає засади функціонування політичної та соціально-економічної систем [1]. В процес євроінтеграції Греції вступила з Конституцією, що була прийнята в 1952 р., відзначалася консервативним характером, визначаючи країну як конституційну монархію і запроваджуючи жорсткі обмеження на діяльність окремих політичних сил. В період існування диктатури “чорних полковників” урядом був розроблений новий варіант Конституції, який передбачав збереження монархічного ладу за ключової ролі уряду та прем'єр-міністра. Були значно обмежені повноваження парламенту, а зовнішня політика Греції, оборонна сфера та національна безпека знаходилися у сфері компетенції голови уряду. В основі розвитку країни був

покладений принцип “грецько-християнської” цивілізації. На плебісциті 29 вересня 1968 р. текст Конституції був затверджений, однак вже впровадження в дію так, фактично, і не відбулося аж до повалення військової диктатури.

Діюча на сьогодні Конституція стала логічним наслідком процесу відновлення демократичного правління в Греції. 3 жовтня 1974 р. грецький уряд на чолі з К. Караманлісом-старшим постановив розробити новий варіант Конституції та передати його новообраному парламенту для розгляду та затвердження. 23 грудня 1974 р. до грецького парламенту поступила початковий проект Основного закону, що викликав жорстку дискусію між представниками НД та опозицією. Не зважаючи на опір грецьких соціалістів та комуністів, які навіть 23 травня 1975 р. залишили засідання парламенту на знак протесту проти “тоталітарного”, на їх думку, характеру Конституції, вона все ж таки була затверджена 9 червня 1975 р. і вступила в силу 11 червня того ж року. Відповідно до тексту Конституція поділяється на кілька частин. До першої відносяться статті 1 — 3, що визначають форму державного устрою країни та відносини з Православною церквою. Друга частина Конституції включає до себе статті 4 — 25, які визначають особисті та соціальні права громадян Греції, зокрема гарантують рівність перед законом, особисту та майнову недоторканість, право на свободу пересування, зборів, створення союзів та організацій. Окрема стаття гарантує недопустимість цензури та конфіскації друкованих видань за винятком випадків, що пов’язані з образою релігії та суспільної моралі, Президента Греції, появою інформації, що може нанести школу оборонному потенціалу країни. Водночас радіо та телемовлення у відповідності до Конституції знаходяться під безпосереднім контролем держави і повинні відповідати принципів об’єктивності та рівних умов подачі матеріалу. В статтях 26 — 105 роз’яснюються засади організації та функціонування державного апарату, діяльності Президента, парламенту, уряду, судових установ, місцевих органів влади. Окрема, 105-а, стаття визначає особливий статус Святої гори Афон та принципи функціонування 20 православних монастирів, що там знаходяться. Четверта частина, що включає до себе статті 106 — 120 пояснює спеціальні, заключні та перехідні положення Конституції. Зокрема, даються роз’яснення щодо перегляду положень Конституції; юридичної можливості примусового викупу приватних підприємств у разі, коли вони мають характер монополії; захисту іноземного капіталу в Греції; надання підтримки грекам, що проживають за межами території держави [1].

В 1986 р. під час правління ПАСОК до тексту Конституції були внесені зміни, метою яких було приведення формально-юридичного статусу Греції як парламентської республіки у відповідність до політичної ситуації в країні. Розширені повноваження Президента республіки свого часу були прийняті як певний політичний компроміс між прибічниками “сильної руки” та парламентської демократії. Однак в умовах першої половини 80-х рр. XX ст., коли К. Караманліс-старший виконував обов’язки Президента, а А. Папандреу очолив уряд країни, внутрішнє протистояння змусило останнього здійснити реформу Конституції. Зокрема, Президент втратив право на скликання уряду під своїм головуванням, призначення референдумів, була ліквідована Рада республіки. Скорочення повноважень Президента відбулося за рахунок посилення ролі прем’єр-міністра. Таким чином, Греція впритул наблизилася до традиційної форми парламентської республіки.

В 1998 р. грецький уряд на чолі з К. Симітісом ініціював нову кампанію реформи Конституції, що звершилася 17 квітня 2001 р. прийняттям 83 з 87 запропонованих поправок. Найбільш важливі з них були пов’язані з необхідністю посилення боротьби з проявами корупції в органах влади, а також процесів детінізації діяльності ЗМІ Греції.

На сьогодні процес внесення змін до грецької Конституції не завершений. 11 травня 2006 р. прем’єр-міністр Греції К. Караманліс виступив з пропозицією чергової реформи Конституції країни, зокрема, створення юридичних підстав до функціонування приватних навчальних закладів; заміна Вищого спеціального суду постійно діючим Конституційним; більш чітке роз’яснення норм Основного закону, що пов’язані з захистом навколишнього середовища; адаптація статей Конституції щодо діяльності ЗМІ

у відповідності до норм європейського права; обмеження у певних випадках дії депутатського імунітету. Ініціативи Караманліса викликали в Греції жваве обговорення. Зокрема, лідер ПАСОК Г. Папандреу запропонував, в свою чергу, встановити жорсткий контроль держави над приватними вищими навчальними закладами в разі відновлення їх діяльності за одночасного збільшення фінансової підтримки державних університетів, запровадити прямі президентські вибори у випадку неспроможності політичних сил сформувавши стабільну більшість в парламенті, посилити захист прав іноземних робітників на території країни, розширити практику проведення всенародних референдумів.

Література

1. The Constitution of Greece [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.hri.org/docs/syntagma/artcl25.html#A1>.

УДК 323.21 (045)

Качинська Н. О., кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики, декан історичного факультету

ПОЛІТИЧНА АКТИВНІСТЬ ГРОМАДЯН У ВІРТУАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ: СУТНІСТЬ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

Бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття зробив інформацію рушійною силою розвитку суспільства та трансформації усіх сфер його життя. Особливо слід зазначити роль Інтернет - технологій у цьому процесі, завдяки яким до політологічного дискурсу вже надійно увійшли такі поняття, як «електрона демократія» чи «нетократія», «електронний уряд», «мережева дипломатія» тощо. Становлення інформаційного суспільства порушило багато нових питань, пов'язаних з особливостями функціонування політичної системи. Сучасні технології комунікації та розповсюдження інформації сприяли трансформації і такого поняття, як політична участь громадян, дозволивши здійснювати певні її форми у режимі «он-лайн».

Проблема появи нових форм політичної участі громадян в епоху інформаційного суспільства є досить актуальною з практичної та теоретичної точок зору. Теоретичною базою для здійснення дослідження виступає широке коло наукових робіт зарубіжних та вітчизняних авторів, присвячених, передусім, ролі Інтернет-технологій у політичному житті держав, активізації політичних рухів та об'єднань в Інтернеті, організації протестів за допомогою соціальних мереж, вираз політичного обурення та протесту в глобальній мережі тощо. Серед авторів особливо слід зазначити таких: О. Руфін, К. Андерсон, Р. Фамозі, Д. Деннінг, Дж. Ассанж, Ю. Лукашина та інші.

Як добре відомо, політична активність громадян варіюється. Ще М.Вебер у своїй лекції "Політика як покликання і професія" виділив три можливих рівні участі у політиці: професійне заняття політикою; участь у політиці "за сумісництвом"; участь у політиці "за випадком" [1].

Професійний рівень заняття політикою демонструють політичні лідери, що зробили політику "справою життя", а також люди, які в професійному плані обслуговують політичних лідерів: партійні функціонери, державні чиновники, політтехнологи, журналісти.

Другий рівень участі у політичному житті виражений активістами партій і суспільних рухів, які, хоча і займаються політикою, беручи участь у мітингах, виступаючи в ролі агітаторів, спостерігачів на виборах, все ж мають сферу професійних інтересів, що лежить поза політикою.

Третій рівень об'єднує більшу частину громадян, чия політична активність проявляється в участі у виборах, в акціях протесту або підтримки.

На кожному з цих рівнів Інтернет грає різноманітну роль. В межах представленого дослідження нас цікавлять саме другий та третій рівні політичної участі громадян та місце Інтернет-технологій у цьому процесі.

Роль Інтернету у політичній участі громадян слід розглядати у двох основних аспектах:

1. Інтернет як спосіб комунікації та об'єднання рухів;
2. Інтернет як віртуальний майданчик демонстрації політичних позицій громадян.

У першому аспекті Інтернет виступає саме інструментом ефективної комунікації з метою організації рухів громадян, координації їхніх дій, мобілізації громадської думки або навіть зміни політичних режимів. Інтернет активізм є використанням електронних засобів комунікації (Twitter, Facebook, Youtube, e-mail) з метою прискорення комунікації громадян та доставки інформації до більш широкої аудиторії [7].

Зосередивши увагу на другому аспекті, слід, по-перше, пригадати деякі події. У квітні 1998 роботу сайту президента Мексики було повністю заблоковано. «Віртуальний страйк», виконаний у формі перенавантаження трафіку сайту, був штучно організований хактивістами з метою приваблення уваги політиків та суспільства до протестів сапатистів. Січень 2011 року, організація хактивістів «Anonymous» блокує роботу сайтів урядів Тунісу та Єгипту в знак підтримки народних рухів проти діючих політичних режимів. 20 січня 2012 року сайти Департаменту Юстиції та ФБР США зіткнулися зі труднощами в роботі через відмову в обслуговуванні після хакерської атаки, відповідальність за яку взяли на себе ті ж самі «Anonymous» у зв'язку із закриттям урядом США популярного файлообміннику Megaupload. У лютому 2012 року відкриття кримінальної справи проти українського файлообміннику Ex.ua мало аналогічні наслідки – українські хактивісти протестували проти обмеження свободи в віртуальному просторі по чергово блокуючи роботу урядових сайтів за допомогою DDOS – атак.

Зрозуміло, що навіть декількох наведених прикладів достатньо для того, щоб сьогодні з упевненістю назвати Інтернет віртуальним майданчиком для організації та проведення соціально-політичних протестів. Тотальна інформатизації соціально-політичної сфери робить хактивізм якісно новою формою політичної участі громадян, ефективним інструментом досягнення політичних цілей.

Розглядаючи різниці он-лайнних та традиційних політичних рухів дослідники Дж. Фрідланд та К. Роджерсон зазначили таке:

- Інтернет, на їхню думку, дає змогу мобілізувати, сформувати географічно розрізнені групи;
- он-лайнні групи є більш маневреними за рахунок спрощення процесу комунікації;
- он-лайнні групах значно легше протистояти репресіям влади (зміна про файлу та інші технічні можливості);
- неієрархічна та нецентралізована структура он-лайнних рухів;
- орієнтація на порядок денний, а не на розпорядження керівництва [6].

Останній пункт якомога краще демонструє, що он-лайнні групи об'єднує не стільки певна ідеологія, скільки спільна мета вирішити проблему. Вищезгадані автори також вказують на слабкі місця Інтернет рухів, серед яких слід назвати такі:

- недостатнє або повністю відсутнє особистісне спілкування між учасниками груп;
- слабка стабільність ніж у традиційних груп;
- відсутність ідеології як передумова відсутності моралі та етики;
- інші [6].

Отже, можна зазначити, що основне протиріччя у тому, що Інтернет простір є лише надбудовою реальності, проте результати політичної участі громадян у цій надбудові сьогодні оказує реальний вплив на систему політичних відносин та систему

прийняття рішень. Результати діяльності он-лайнних політичних рухів мають певний вплив на результат політичних подій.

Таким чином, тісне злиття політики та інноваційних технологій у кінці XX – на початку XXI століття призвели до появи у політологічному дискурсі таких нових понять, як «електронний уряд», «урядові сайти», «сторінки політиків в соціальних мережах», «політичні блоги», «мережева дипломатія», «хактивізм» та багато інших. Інтернет - технології сьогодні здійснюють неабиякий вплив на політичний процес окремих країн та світу в цілому. Трансформується і таке поняття, як політична участь, певні форми якої в епоху інформаційного суспільства відбуваються віртуально у вигляді он-лайнних протестів, он-лайнних рухів тощо. Проблема появи нових форм політичної участі громадян є досить дискусійною та потребує глибокого наукового вивчення.

Література

1. Вебер М. Политика как призвание и профессия [Электронный ресурс] / Макс Вебер. – http://www.nir.ru/socio/articles/weber_politika.htm
2. Губанов Д.А., Новиков Д.А., Чхартишвили А.Г. Социальные сети: модели информационного влияния, управления и противоборства / Под ред. чл.-корр. РАН Д.А. Новикова. – М.: Издательство физико-математической литературы, 2010 – 228 с.
3. Луканина Ю.И. Политические движения в Интернете как новый тренд мировой политики [Электронный ресурс] / Юлия Игоревна Луканина. – Электронная библиотека. Гражданское общество в России. – www.civicbook.ru/files/File/Lukashina.pdf
4. Anderson K. Hacktivism and Politically Motivated Computer Crime / Kent Anderson. – Encurve, LLC, 2009 – 15 p.
5. Denning D.E. Activism, Hacktivism and Cyberterrorism: the Internet as a Tool for Influencing Foreign Policy / Dorothy E. Denning. – Georgetown University, 2007// <http://www.iwar.org.uk/cyberterror/resources/denning.htm>
6. Friedland J., Rogerson K. How Political and Social Movements Form on the Internet and How They Change Over Time [Electronic Resource] / Friedland J., Rogerson K. – North California, 2009. – www.ihssnc.org/portals/0/IRW/movements.pdf
7. Samuel A.W. Hacktivism and the Future of Political Participation / Alexandra Whitney Samuel. – Harvard University, 2004 – 284 p.
8. Ruffin O. Hacktivism from here to there / Oxbloom Ruffin // www.cultdead.com/cDc-files/cDc-0384.php
9. Vamosi R. How Hacktivism Affects Us All / Robert Vamosi // www.pcworld.com/article/239594/how_hacktivism_affects_us_all.html

УДК 327(477:4)(043)

Лисак В. Ф., к.і.н., доцент

ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ СЕРЕДЗЕМНОМОР'Я

Від початку творення незалежної стабільної та розвиненої держави перед Україною постало багато нових завдань у зовнішньополітичній площині. Зовнішньополітична діяльність спрямована на забезпечення національних інтересів та безпеки України, захист суверенітету, розвиток економічного потенціалу, утвердження провідного місця України у системі міжнародних відносин. Ці та багато інших завдань доводять значимість проведення правильної та виваженої зовнішньої політики.

Одним з доволі актуальних напрямів зовнішньополітичної діяльності є середземноморський. Стратегічне значення середземноморського регіону полягає в першу чергу в питанні забезпечення торгівельно-економічних інтересів нашої держави.

Середземноморському регіону належить визначна роль в історії людства. Неодноразово цей регіон був центром виникнення, розвитку та падіння цивілізацій, що залишили в історії непересічне значення. Він є важливим як з точки зору етнічної та

релігійної різноманітності, так і в економічному, енергетичному та транспортному аспекті. Значення Середземномор'я протягом всієї історії людства знайшло відображення в численних працях істориків, політологів, геополітиків тощо.

На сьогоднішній день географічно Середземномор'я визначено як природна країна, яка включає басейн Середземного моря з його островами та прилеглими територіями Європи, Азії та Африки. Загальна площа складає близько 4 млн км². Однак серединою регіону безперечно є Середземне море, яке омиває береги Іспанії, Франції, Італії, Монако, Мальти та інших країн. Середземним морем проходять важливі шляхи, що поєднують Європу з Африкою, Південною та Східною Азією тощо [2].

В Постанові Верховної Ради «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 1993 р. визначено, що інтереси України як морської держави вимагають надання пріоритетного значення активізації її участі у Чорноморському економічному співробітництві, Дунайській комісії та поступового налагодження широких контактів на Середземноморському напрямі [1].

Одною з країн Середземноморського басейну, з якою впродовж останніх років Україна підтримує активні зовнішньоекономічні відносини є Італія. За останніми даними Італія інвестувала в економіку України 985,0 млн. дол. США, що складає 1,9 % від загального обсягу іноземних інвестицій. Серед 123 країн-інвесторів за обсягами інвестицій Італія займає 12 місце. Протягом 2007 – 2012 рр. відзначається позитивна динаміка інвестицій Італії в економіку України [3].

Аналіз торгівельно-економічного співробітництва між Україною та Італією доводить, що Італія стабільно посідає місце одного з провідних торгівельно-економічних партнерів України серед держав Європейського Союзу та світу

За даними, опублікованими Держкомстатом України, у першому півріччі 2012 року товарообіг між Україною та Італією становив 2286,988 млн. дол. США, при цьому український експорт склав 1163,509 млн. дол. США, а імпорт – 1123,478 млн. дол. США, сальдо торговельного балансу для України є позитивним та складає 40,031 млн. доларів США. У порівнянні з відповідним періодом 2011 року, відбулось зниження товарообігу на 12,8%. При цьому український експорт знизився на 34,3 %, а імпорт зріс на 32,2 % [4].

З Середземномор'ям пов'язані перспективи політичного та економічного співробітництва, реалізація проектів постачання енергоносіїв. Зокрема важлива роль в цьому відношенні належить країнам Союзу арабського Магрибу (Алжиру, Лівії, Мавританії, Марокко, Тунісу) [5].

Основу експорту до Алжиру у 2002 – 2008 рр. становив експорт чорних металів, поставки сухого молока, рослинної олії. Розвивається експорт електротехнічного обладнання, автомобілів, вимірювальних пристроїв. Алжирський експорт було представлено поставками фосфатів. Основу експорту послуг становили послуги з ремонту, ділові, технічні та професійні послуги.

Митна статистика Алжиру класифікує Україну серед основних торговельних партнерів АНДР. За обсягами постачання товарів - Україна посідає 12 позицію.

Домінуючою є торгівля товарами, питома вага якої складала 98,7 % загального обсягу торгівлі. Динаміка торгівлі товарами України з Алжиром показує, що загальний товарообіг, починаючи з 2000 року, постійно зростав до 2005 року включно за рахунок його експортної складової, що дозволило у 2005 році перевищити показники цієї торгівлі у порівнянні з 2000 роком більш ніж у 2,5 рази, за цей період обсяг торгівлі товарами сягнув рекордного рубежу за всю історію двосторонніх торговельно-економічних відносин (622 млн. дол. США) [6].

Основною інвестиційно-орієнтованою галуззю АНДР є видобування та експорт енергоносіїв. Нова стратегія АНДР в цій сфері передбачає прямий вихід на ринки споживачів природного газу. Алжир висловлює зацікавленість у інвестуванні у розвиток інфраструктури транспортування (розвантаження) скрапленого природного газу. Проекти

щодо створення та експлуатації газорозвантажувальних терміналів за участю алжирської компанії «Сонатрак» реалізуються на території США, Великобританії, Франції.

Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» в рамках національної програми пошуку шляхів диверсифікації поставок природного газу в Україну провела переговори з алжирської компанією «Сонатрак» з питань можливості поставок алжирського скрапленого природного газу. НАК «Нафтогаз України» на постійній основі бере участь у проведенні міжнародних тендерів з отримання ліцензій на розвідку вуглеводнів в АНДР. Компанія отримала документацію на тендер з будівництва південної ділянки трубопроводу в рамках міжнародного проекту «Медгаз», яким передбачається спорудження газопроводу від узбережжя Алжиру до іспанського міста Альмерія [5].

Питома вага алжирських інвестицій, вкладених в економіку України становить менше 0,02 % загального обсягу прямих іноземних інвестицій. Станом на 01.01.2009 року їх загальна сума складала 9 тис. дол. США, які вкладені в 1 спільне підприємство (торгівля транспортними засобами та надання послуг з ремонту), при відсутності українських інвестицій в економіку Алжиру.

Більшу частину торговельного співробітництва між Україною та Лівією складав український експорт до Лівії, найбільш значними складовими якого були зернові (кукурудза, ячмінь, пшениця) та металопродукція (напівфабрикати з вуглецевої сталі, феросплави).

Двосторонній товарообіг у 2009 році складав 195,9 млн. дол. США, що на 57 % більше, ніж у 2008 році. При цьому експорт становив 195,6 млн. дол. США (збільшення на 57 %), а імпорт – 0,3 млн. дол. США (збільшення в 4 рази).

У 2010 році відстежувалася тенденція до незначного зменшення загального обсягу товарообігу між Україною та Лівією. Загалом, згідно з показниками двостороннього товарообігу за період січня-листопада 2010 року, Лівія стала п'ятим найважливішим торговельним партнером України в Африці після Єгипту, Тунісу, Нігерії та Алжиру.

Двостороннє торговельно-економічне співробітництво у період лівійського збройного конфлікту майже не розвивалося. Через це наразі не вдалося реалізувати деякі з раніше планованих проектів, зокрема, щодо започаткування роботи постійно діючої виставки оптового продажу товарів українського виробництва в Лівії, інвестування у лівійські промислові зони. Не було створено українсько-лівійську двосторонню робочу групу з метою розробки програм співробітництва в різних сферах використання ядерної енергії у мирних цілях. Крім того, на території Лівії не проводилися міжнародні тендери, зокрема, на розробку нафтогазових покладів у цій країні.

За підсумками 2011 року обсяг торгівлі товарами склав 107 млн. 816 тис. дол. США, що на 46,6% або на 93 млн. 852 тис. доларів менше ніж показник 2010 року. При цьому обсяги експорту становили 107 млн. 604 тис. дол. США (зменшення на 93 млн. 852 тис.), а імпорту – 211 тис. дол. США (зменшився на 116 тис.). Позитивне для України сальдо двосторонньої торгівлі становило 107 млн. 392 тис. дол. США.

Основними експортними позиціями 2011 року були зернові культури – 92,3% всього експорту товарів до Лівії або 99,3 млн. дол. США та вироби з чорних металів – 6,3 % або 6,8 млн. дол. США). Серед основних позицій в експорті скоротилися поставки зернових на 31 % та виробів з чорних металів на 69 %. Разом з цим, скорочення обсягів поставок відмічається по усіх товарних позиціях експорту. Припинився експорт чорних металів, питома вага яких у 2010 році складала 16 %, а також аеронавігаційних та космічних апаратів, питома вага яких у 2010 році складала 0,1 %, у 2009 році – 10 % всього експорту.

Таким чином відносини України з країнами Середземноморського регіону представляють одну з актуальних проблем зовнішньої політики України. Це зокрема доводить поступове розширення торговельно-економічного співробітництва з такими країнами як Італія та Алжир. Не дивлячись на деяке припинення економічного співробітництва з Лівією все одно слід надалі приділяти увагу таким можливим сферам

подальшого розвитку відносин як створення сільськогосподарських комплексів з метою обробки землі та вирощування зернових культур, збору врожаїв і отримання прибутку як за рахунок натуроплати, так і за рахунок використання сільськогосподарської техніки, вискоєфективних добрив тощо.

Література

1. Про Основні напрями зовнішньої політики України Верховна Рада України; Постанова від 02.07.1993 № 3360-ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>
2. Южилин Виталий Александрович. Средиземноморье и Россия в новых геополитических реалиях [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dissercat.com/content/sredizemnomore-i-rossiya-v-novykh-geopoliticheskikh-realiyakh>
3. Інвестиційне співробітництво між Україною і Італією [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/analiz_inv_spivirobnictva/ita/6644.html
4. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Італією [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/tovaroobig_zab_stat/ita/6784.html
5. Макух В.В. Україна і країни Магрибу. Реалії та перспективи. (Актуальні питання двостороннього співробітництва) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.niss.od.ua/zbirku/makuh.pdf>
6. Двосторонні відносини (Алжир/Україна) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/torg_econ_vidn/ale/1170.html
7. Огляд двосторонньої торгівлі між Україною та Лівією (листопад 2010 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/tovaroobig_zab_stat/lib/5156.html
8. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Лівією [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/torg_econ_vidn/lib/6352.html

УДК 14:327 (063)

Подибайло М. Т., старший викладач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

Актуальність обраної для дослідження теми визначається тим, що впродовж останніх двадцяти років в Україні гостро стоїть питання пошуку національної ідентичності, загальнонаціонального примирення щодо оцінки історичних подій, формування національної ідеї. Соціокультурному простору України характерні множинність і амбівалентність ідентифікаційних практик в національно-етнічному вимірі, які на індивідуальному рівні часто створюють неоднорідні (гетерогенні) комплекси самосвідомості. Крім цього, існують регіональні особливості в національно-етнічній самоідентифікації. Це часто створює ґрунт для продукування декларативного дискурсу «розколу України». Саме комплексне дослідження, яке б передбачало вивчення як об'єктивних передумов формування національної ідентичності, її типології, регіональних особливостей, так і суб'єктивного значення, дасть можливість розкрити позначені проблемні поля на рівні теоретичної рефлексії та управлінських рішень.

Таким чином, мета даного дослідження - виявити фактори формування національної ідентичності населення України в розрізі регіональних особливостей.

Для визначення шляхів вирішення означеної проблеми необхідно вивчити актуальний стан національної свідомості та самосвідомості українців. Національна свідомість - це сукупність моральних, політичних, етичних, соціальних,

релігійних, економічних, світоглядних поглядів, норм поведінки, традицій і звичаїв, ідеалів, стереотипів і міфів, зафіксованих в історичній пам'яті, ціннісних орієнтацій, якими визначаються особливості життєдіяльності нації. Структура національної свідомості містить ставлення до тих чи інших історичних подій і культури своєї національно-етнічної спільності; патріотичні почуття; усвідомлення національно-етнічної приналежності; ставлення до представників інших націй і національностей; сприйняття навколишнього світу і бачення ролі власної нації в ньому; усвідомлення національно-державної спільності. Прийнято виділяти три рівні національної свідомості: повсякденний, теоретичний і державно-політичний. Національна самосвідомість проявляється на двох рівнях, які умовно можна позначити як етнічна ідентичність і національна ідентичність.

Згідно з даним теоретичним обґрунтуванням понять національної свідомості і самосвідомості, проаналізуємо існуючу ситуацію в Україні у розрізі регіональних особливостей. Адже проблема розколу української нації набагато глибша, ніж може здатися на перший погляд. Населення двох, умовно зафіксованих в стереотипному уявленні суспільства, полярних регіонів - Сходу і Заходу, є, найчастіше, носіями таких самих протилежних типів національної самосвідомості. Їх поділяють не так мова, культура, релігія, історична спадщина, як ставлення до них. Ставлення до історичної спадщини є настільки фундаментальним, що визначає геополітичні орієнтири, мовні та культурні симпатії, конфесійний вибір. Однією з найбільш фатальних проблем є різне, часом діаметрально протилежне, бачення минулого регіональними підгрупами української нації, формування на цьому ґрунті контраверсійних історичних свідомостей, а тому і різних, в перспективі, шляхів розвитку України як держави і нації.

Природа цих відмінностей - в історичних особливостях формування даних підгруп. Аналізуючи закономірності формування національної свідомості/самосвідомості в Україні, ми виходили з того, що нація не може бути простою сумою її громадян. Після того, як етнічна група набуває державної форми існування, етнічність, певною мірою, деполітизується, оскільки головна проблема її існування, яка є найвищою формою інституалізації будь-якого етносу - державність - вирішена.

Якщо узагальнити сучасні визначення нації, то вони трактують останню як політичну спільність, яка об'єднує всіх громадян держави, незалежно від їх соціального та етнічного походження, мовних, культурних особливостей. Тим не менш, політична нація - це не просто населення країни, об'єднане інститутом громадянства, а спільність, яку об'єднують історія, мова, символи, воля, інтереси, надії на майбутнє, лояльність до держави, її законів.

Фактор географічного середовища визначає те, що представники умовно названої «Західної гілки» української нації проживали в безпосередній близькості від європейських цивілізаційних процесів, були його частиною, мали безпосередній доступ до створення і використання її цінностей. Тобто, процес становлення національної самосвідомості населення Західної України відбувався в контексті загальноєвропейських трансформацій. У масі своїй автохтонне населення впродовж багатьох поколінь незмінно проживало на своїй землі, створювало загальну історію рідного краю, захищало його від зовнішніх загроз, об'єднувалося на захист власних соціально-політичних і національних прав, формувало звичаї та обряди, цінності, зрозумілі і важливі для всієї спільності міфи і стереотипи, які з покоління в покоління передавало нащадкам.

Таким чином, якщо для населення західноукраїнських земель перехід від етнічного до національного рівня свідомості суспільства та рівня самосвідомості індивіда було об'єктивним продовженням еволюційного ланцюжка розвитку, то освоєння «дикого степу» на Півдні і Сході стало, фактично, «початком історії» для цього краю. Той факт, що ці території межували з традиційними сферами впливу козаків (враховуючи підставу останніми великої кількості поселень) не спростовує аргументів про те, що соціально-економічний, демографічний, інфраструктурне освоєння краю починається саме при

політичному адмініструванні Російської імперії в умовах розвитку капіталізму, і, особливо, індустріалізації. Вигідне для нових економічних потреб географічне розташування визначало необхідність освоєння краю. У зв'язку з наявністю благодатних чорноземів, процес урбанізації, такий характерний для Європи епохи індустріалізації, не торкнувся в масовому порядку автохтонного українського населення - селян. Протилежна ситуація в російських селах визначає активну участь російських селян в процесах трудової міграції на Південь імперії.

Таким чином, на відміну від західноукраїнської спільноти, південно-східна формувалася в процесі інтенсивного господарського освоєння земель, в умовах зародження нових суспільно-політичних і соціально-економічних цивілізаційних умов. Таким чином, фактор географічного середовища відіграв одну з ключових ролей у формуванні різних типів ідентичності.

Повертаючись до питання формування національної свідомості, варто відзначити важливий факт, що до 1991 року населення значних територій Сходу і Півдня теперішньої України не мало суспільної практики, досвіду перебування в жодній із реалізованих форм національної української державності. По-суті, початок процесу формування саме української національної самосвідомості припадає для населення цих регіонів тільки на період здобуття Україною сучасної державності.

Якщо коротко охарактеризувати вплив історичної пам'яті на формування національної ідентичності, то варто зазначити, що її структура є неоднорідною і містить чітко відстежувану регіональну розірваність. Основні стереотипні уявлення населення Західної України носять національноорієнтований характер (патріотизм/ націоналізм етнічного зразка). Сукупність цих факторів визначила те, що навіть перебуваючи по черзі в складі різних імперій, незважаючи на тривалу, багатовікову перерваність державотворчих традицій, національна самосвідомість не тільки не асимілювалась, а, служила цементуючим чинником у збереженні ідентичності.

Особливості формування іншого типу самосвідомості на Сході України - природний результат розвитку в умовах індустріалізації, поліетнічності, коли природним чином відбувалося змішування традицій, звичаїв, спосіб життя на перше місце виводив соціальні питання. Власне, освоєння Сходу та Півдня України відбувалося в умовах в період, коли ці землі входили до складу імперій: Російської та, пізніше - радянської. Таким чином, для населення Східної України українська державність 1991 р. стала стартовою практикою національної державності. Історія формування спільнот пояснює взаємне нерозуміння, неприйняття суспільних цінностей і міфів, небажання вийти за межі власних стереотипів. Тому, більшість фактів та подій в історії трактується діаметрально протилежно на Заході і Сході України.

Кожна з умовних регіональних спільнот правильною, природною вважає виключно свою концепцію суспільної свідомості, а значить і свою модель патріотизму. Якщо в інших суспільствах з усталеними традиціями національної державності і суспільної самосвідомості суспільний дискурс розвивається навколо питань майбутнього розвитку суспільства і держави, то в українців на цю "лінію розриву" накладається ще й взаємне неприйняття один одного у відношенні історичної пам'яті, ціннісних орієнтацій.

Цей розкол буде життєздатним доти, поки будуть існувати різні моделі національної ідентичності. З проголошенням української державності, розпочався новий етап формування української нації та національної самосвідомості. Тепер уже як нації державної. В умовах національної державності склалася роздвоєна ідентичність: загальнонаціональна самосвідомість і регіональна. Національна самосвідомість у розрізі регіонів характеризується відсутністю загальної Я-концепції щодо минулого. Нація одна, а два типи самосвідомості: на Заході України національна самосвідомість сформована на основі переважання етнічної ідентичності, на Сході - державно-громадянської.

У зв'язку з цим, перед суспільством постало завдання визначити національну ідею як теоретичну основу консолідації національної спільноти. Адже українська нація

впродовж декількох сторіч розвивалася як нація бездержавна або квазідержавна - в радянський період. Попередній етап української радянської державності припускав існування єдиної багатонаціональної радянської ідентичності. Таким чином, у цей час українська етнічна ідентичність розвивалася в штучно створених умовах як «неповноцінна», обмежена, або, як назвав Д. Бранденбергер, «викрадена» ідентичність.

Таким чином, в Україні існує два типи патріотизму (націоналізму): на етнічній та громадянській основі. При цьому слід зазначити, що існування множинних етнічних самосвідомості не несе загрози національному суспільству (за умови забезпечення рівних прав та можливостей їх самореалізації), державі в цілому, в той час як множинність національних свідомостей/самосвідомості (тим більше, настільки конраверсійних, як в Україні) реально загрожує національній спільності відцентровістю, сепаратизмом, зовнішніми впливами, дезорієнтацією і дезінтеграцією суспільства, ослабленням позицій у світовій політиці, внутрішньою нестабільністю та обмеженими можливостями прогресивного розвитку. Таким чином, не етнічний або державно-громадянський тип патріотизму/націоналізму є загрозою розвитку суспільства, а саме існування двох взаємоне прийнятних типів національної свідомості і самосвідомості дезінтегрує його.

Література

1. М. Боришевський, Духовні цінності в становленні особистості „Педагогіка і психологія”, 1997, 1, №1, С.144-150
2. Макс Вебер, Протестантская етика и дух капитализма, Москва, 1990, 433с.
3. Т. Єрескова, Проблема формування національної ідентичності жителів Донеччини: регіональний вимір, „Схід-Захід”, 27, 2010, 12, № 9-10, С.87-90
4. В. Конопельський, Конституювання української політичної нації у перехідному суспільстві, Одеса, 2002, 180 с.
5. Ю.Руденко, Політична свідомість українського суспільства в трансформаційний період: чинники формування, Харків, 2003, 128с.
6. О.В. Савицька, Л.М. Співак Л.М. Етнопсихологія, Київ, 2011, 246 с.
7. М.Подибайло, Історична минувшина як фактор формування і трансформації політичної свідомості українського суспільства, „Гілея”, 2009, №22, С.365-373

УДК323.172(045)

Рябінін Є. В. к. політ. наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики, Маріупольського державного університету

ПОЛІТИКА США НАПЕРЕДОДНІ «АРАБСЬКОЇ ВЕСНИ» В ПІВНІЧНІЙ АФРИЦІ

Американська політика була більш вдалою, аніж політика країн ЄС напередодні «арабської весни» в регіоні Північної Африки, оскільки американські цінності не нав'язувалися, а «прищеплювалися» арабському суспільству через реалізацію програм неприбудковими організаціями.

Сьогодні через засоби масової інформації просувається ідея про те, що саме низький рівень життя в країнах Північної Африки став причиною арабської весни. Частково, це так. Але не можна не брати до уваги той факт, що більшість революцій, а точніше сказати переворотів на сучасному світі відбувається під керівництвом або за безпосереднім сценарієм Сполучених Штатів. США готують суспільства необхідних держав за допомогою елементів публічної демократії, яка включає наступне:

1. традиційні програми дії на інші держави (інформаційну пропаганду і навчання окремих соціально-професійних груп населення;
2. так звані цифрові програми (інтерактивні радіо і телебачення в мережі Інтернет, моніторинг дискусій в зарубіжній блогосфері, створення персоніфікованих сторіночок членів уряду США в соціальних мережах, розсилка інформації через мобільні телефони тощо) [1].

У 2002 р. США мобілізували величезні фінансові ресурси, створили порядка триста п'ятдесяти нових програм в області освіти, культури і інформації для просування ідей про демократію. Всі ці програми були об'єднані в масштабний проект під назвою «Ініціатива підтримки партнерства на Близькому Сході» (Middleeastinitiativepartnership), який реалізується Відділом у справах Близького Сходу в Держдепартаменті, Агентством міжнародного розвитку і іншими відомствами. Держдепартамент позначав країни для реалізації програм: Алжир, Бахрейн, Єгипет, Йорданія, Кувейт, Ліван, Марокко, Оман, Катар, Саудівська Аравія, Туніс, ОАЕ, Палестинські Території, Іран, Ірак і Лівія. Виходячи з документів Держдепартаменту, демократичні перетворення повинні були здійснитися за наступними напрямками: укріплення громадянського суспільства та сили закону; надання жінкам та молоді більше можливостей для самореалізації; покращення та розповсюдження освіти; стимулювання економічних реформ; посилення політичної участі населення держави [2].

Приступаючи до реалізації проекту по демократизації регіону, США вперше змінили цільову аудиторію одержувачів своїх програм: замість діючої еліти і військових уряд США залучає в свої програми такі групи населення як молодь до 25 років і жінок.

З цифр бюджету можна побачити, що в цей регіон планомірно вкладалися чималі суми. Так, початковий бюджет складав \$29 млн., у 2005 – \$75, в 2009 – \$530. Лише в 2003 році, через рік після заснування Ініціативи, вінансування збільшилося на 287%. Про створення цієї ініціативи було озвучено Діком Чейні і розглядався як довгострокова перспектива для реалізації реформ, і ніяк ні те, що буде реалізовано через рік або п'ять. Тобто влада США вже тоді вирішила, що військова кампанія в цілому регіоні буде дуже затратна, а починати війну проти якоїсь держави Північної Африки, яка не погрожує національній безпеці США, було б неможливо. А, отже, США вирішили фінансувати створення та функціонування НДО (як це робилося в Україні та Грузії, яка на необхідному етапі становилися чинником допомоги для південної влади в країні). У цьому ж році Ліз Чейні, дочка Діка Чейні була призначена першим заступником помічника держсекретаря США з питань країн Близького Сходу, на якій перебувала до 2006 року. А остаточним завданням було встановити зону вільної торгівлі з регіоном в 2013 році.

За 2002-2009 рр. уряд США зумів добитися істотних результатів. Сталося значне збільшення числа арабського населення, яке пройшло навчання і в США, і у себе на батьківщині в рамках американських урядових програм. Якщо в кінці 2000 р. тисячі громадян залучалися до програм навчання, то вже в 2004-2009 рр. – сотні тисяч. Наприклад, з Єгипту в 1998 р. Держдепартамент запросив до участі в програмах в області розвитку демократії близько 3 300 чоловік, в 2007 р. – 47 300, а в 2008 р. – 148 700 громадян. Найбільш пріоритетними країнами, в яких США здійснювали масштабне навчання молоді, жінок, членів демократичних організацій, лідерів неурядових організацій, були Єгипет, Йорданія, Марокко, Йемен, Саудівська Аравія, Туніс, Алжир, Бахрейн. У всіх цих державах прокотилася хвиля протестів проти правлячих режимів [1].

Окрім цього, США уміли здійснити декілька значних проектів, які внесли свій вклад до мобілізації деякої частини населення довкола принципів політичної культури США. До таких проектів ми відносимо створення груп молоді, орієнтованої на демократичні цінності, залучення жінок в активне політичне життя і розвиток робочого руху. Саме молодь стала головним учасником протестних рухів.

Не можна не відзначити, що Єгипет став основною мішенню програм уряду США, направлених на створення неурядових і опозиційних організацій. Всі ці проекти проходили під офіційним гаслом США – «Зміни зсередини» (Supportingchangefromwithin). Крім підготовки політиків, ще однією важливою умовою проведення демократичних перетворень зсередини було вчення молодих журналістів, які освоювали етику освітлення політичних кампаній, вивчили англійську мову і отримали гранти на відкриття нових незалежних видань. Декілька нових видань США створили в Палестині, Лівані, Йорданії, Афганістані і Марокко [3].

Основним завданням Ініціативи було створення такої ситуації, коли вимоги до змін виходили від самих арабів [2].

Інформаційні програми уряду США охопили широкі верстви населення в країнах Північної Африки і Близького Сходу. Починаючи з 2002–2004 рр. уряд США створив порядка десяти нових радіостанцій і телеканалів, що віщають на регіон Північної Африки і Близького Сходу. Найбільш відомі серед них – радіостанції «Сава», «Фарда», «Вільний Ірак», «Голос Америки на курдській мові», «Мережа персидських новин» та інші.

Створення протестного руху в мережі Інтернет – об'єднання різних груп молоді в рамках однієї або декількох віртуальних організацій для подальшої їх мобілізації в проведенні спільних акцій, протестів і так далі. Мобілізація громадян арабських держав в соціальних мережах знайшло своє активне вживання в період протестів в січні і лютому 2011 р. Проте ще в останні два роки уряд США активно задіював соціальну мережу – Twitter – для роботи впливу на зарубіжних користувачів Інтернетом. Сьогодні ми можемо відзначити наступні напрями діяльності США, які зробили вплив на мобілізацію арабського населення в період демонстрацій. користувачів Інтернетом. Сьогодні ми можемо відзначити наступні напрями діяльності США, які зробили вплив на мобілізацію арабського населення в період демонстрацій [1].

Отже, коли ЄС намагався створити організацію, проти якої були налаштовані деякі країни Північної Африки, хоча не були проти отримувати фінансову допомогу, США зробили ставку на психологію і знов перемогли. Їм вдалося завдяки своїм проектам примусити арабів думати, що то вони самі бажають перетворень в країні та повалення набридлих режимів, а також розповсюдження американських цінностей в арабському світі. Але слід зауважити, що цінності однієї країни не можуть бути придатними для іншої, якщо вони відрізняються культурно, ментально, релігійно. Країни арабського світу розвивалися століттями за іншими суспільно-політичними традиціями. Нинішня ситуація є малопрогнозованою: Лівія може розколотися на дві частини та стати новою «Сомалі», що не додасть чинника безпеки в регіоні Північної Африки. В Єгипті тривають й досі сутички між народом та військовою владою.

Як і в кожному випадку «кольорової революції» американці чудово знають як повалити режим в країні, але не знають, що потім робити із народом цієї країни. Події арабської весни є етапом нового переформатування геополітичної карти світу за сценарієм США. Франція, яка намагалася закріпити імідж впливової регіональної держави, маловірогідно буде допущена до розробки середземноморської політики, тим паче, що новому президенту потрібно буде вирішувати внутрішні проблеми, яких за часів Н.Саркозі накопичилося достатньо, а, отже, можемо припустити, що деякий час Франція не буде відрізнятися активною зовнішньополітичною діяльністю, чим й скористаються США для закінчення процесу тотальної глобалізації з встановленням правил для кожної країни чи регіону.

Література

1. Цветкова Н. Публичная дипломатия США и революции в арабском мире / Н.Цветкова – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://mir-politika.ru/archive/228/690/>
2. Middle East Partnership Initiative [Electronic resource] – Mode of access: http://en.wikipedia.org/wiki/Middle_East_Partnership_Initiative
3. Yerkes S. The Middle East Partnership Initiative: Progress, Problems, and Prospects / S.Yerkes – [Electronic resource] – Mode of access: http://www.brookings.edu/papers/2004/1129middleeast_wittes.aspx

ВІЗИТИ ГЛАВ ДЕРЖАВ, УРЯДІВ, ОФІЦІЙНИХ ДЕЛЕГАЦІЙ НА ВИЩОМУ РІВНІ ЯК ФОРМА ДИПЛОМАТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Однією з основних форм дипломатичної діяльності є візити глав держав, урядів, офіційних делегацій на найвищому рівні. Візити сприяють розвитку міжнародних зв'язків, швидкому і авторитетному вирішенню гострих і складних питань міжнародного життя. Водночас вони є засобом реалізації багатьох інших форм дипломатичної діяльності – участь у міжнародних конгресах, конференціях, нарадах; у роботі міжнародних організацій; підготовка та укладення міжнародних договорів і угод тощо.

При цьому слід розрізняти візити глав держав, урядів, офіційних делегацій і візити дипломатичні, які є найважливішим засобом встановлення, підтримки та розвитку зв'язків з представниками офіційних, ділових кіл країни перебування, а також з дипломатичним корпусом.

Візити на вищому рівні як форма дипломатичної діяльності значно змінилися з моменту свого виникнення. В історії виділяються певні періоди їх розвитку (зазначимо, що при розгляді даного питання ми будемо спиратися на досвід як зарубіжних країн, так і колишнього СРСР, традиції та практичні напрацювання Державного протоколу як значною мірою взяті за основу при створенні Державного протоколу незалежної України).

У сучасній зовнішньополітичній діяльності незалежної України візити на високому і вищому рівнях, як одна з основних форм дипломатичної діяльності країни, посідають чільне місце.

Протокольна практика підготовки та проведення візитів посадових осіб і делегацій на високому та вищому рівні у нашій країні повністю відповідає загальноприйнятим міжнародним нормам.

При суворому дотриманні принципу суверенності будь-якої держави, що у протокольному плані виражається у таких нормах, як пошесті державному прапору; виконання державного гімну; військові пошесті (наявність почесної варті, прохід її перед високим гостем). В протокольній практиці нашої країни відсутня будь-яка різниця у процедурі прийому високих гостей – представників великих і малих держав.

Перелік церемоніальних пошестей, їх обсяг, сама наявність тих чи інших протокольних моментів у програмі візиту залежать не від того, представник якої країни прибуває з візитом чи у треті країни готується візит, а від рівня делегації, від становища посадової особи, державного діяча, який очолює делегацію. Власне становище державного діяча, який очолює делегацію, є визначальним при вирішенні питання про характер прийому, що буде йому наданий.

Виходячи з характеру прийому, візити поділяються на державні, офіційні, робочі, неофіційні, візити проїздом.

У деяких випадках окремо виділяються візити делегацій та державних діячів на запрошення на ювілейні урочистості.

Важливим елементом підготовки візиту є його програма.

Програма перебування делегації, державного діяча являє собою перелік ретельно продуманих заходів, враховуючи рівень і характер відносин двох сторін, виконання яких повинно сприяти досягненню мети візиту.

При складанні проекту програми враховуються такі моменти: виходячи із загального терміну перебування гостя у країні, визначається час, насамперед, для переговорів та ділових зустрічей; передбачається включення традиційних заходів, які відповідають рівню гостя (або делегації) і які зазвичай проводяться у столиці (відвідування пам'ятних місць, покладання вінків тощо), враховуються побажання гостя (і дружини, якщо вона супроводжує його); визначається склад офіційних осіб, які будуть зустрічати гостя,

супроводжувати його, при необхідності будуть присутні на офіційних заходах. При розробці цієї частини програми дипломатичний протокол виходить із рівня візиту, ділових міркувань з урахуванням характеру відносин з певною країною. Також береться до уваги персональний режим гостя, до якого він звик.

Вочевидь, що програми, складені з урахуванням наведених вище моментів, в кожному конкретному випадку, для кожного візиту будуть відрізнятися. Разом з тим, кожна програма зазвичай складається з основних елементів, на які ми посилалися вище при характеристиці державних візитів.

При підготовці програми важливе політичне значення мають вибір об'єктів для відвідування; визначення офіційних осіб, які зустрічають гостя, і які беруть участь у переговорах, їх рівень; кількість та рівень осіб, які супроводжують гостя при відвідуванні різних об'єктів під час поїздки по країні, визначення складу учасників, присутніх на різних протокольних заходах; встановлення церемоніалу на окремих заходах (при підписанні документів, відвідуванні певних об'єктів) і навіть вибір іноземної мови при підготовці протокольних документів. Ці, здавалося б, дрібниці ніколи не проходять повз увагу іноземних політичних діячів, оглядачів та громадськості. Всі вказані моменти ретельно аналізуються, зіставляються з аналогічними візитами у минулому, і у результаті робляться загальні висновки, політичні оцінки передбачуваних результатів.

У більшості випадків глава іноземної держави запрошується відвідати країну з державним (офіційним) візитом разом з дружиною. Особи, які супроводжують високого гостя, також інколи приїжджають з дружиною або чоловіком.

У діловій програмі візиту жінки не зайняті. Вони беруть участь у представницьких заходах та в ознайомчих поїздках високого гостя. На решту часу для них складається спеціальна програма, яка передбачає знайомство з історичними, культурними пам'ятками столиці, закладів освіти, охорони здоров'я і т.п.

В Управліннях (відділах) державного протоколу Міністерства закордонних справ багатьох країн існують окремі групи, які спеціально займаються питаннями протоколу для жінок і допомагають реалізовувати програму, складену для гостей – жінок.

У дипломатичній практиці прийнято проводити зустрічі на вищому рівні і на території третіх країн. Через різні обставини, найчастіше з політичних міркувань, сторони домовляються провести зустріч на «нейтральній» території. Класичним прикладом подібної зустрічі можна вважати переговори російського царя Олександра I з Наполеоном 25 червня 1807 р., відому у історії дипломатії як «зустріч на плоту».

Завдавши поразки Пруссії у жовтні 1806 року, Наполеон почав військові дії проти російської армії. У червні 1807 року він здобув перемогу при Фрідланді і наблизився до кордонів Росії. Незважаючи на те, що російська армія зазнала поразки, Наполеон не міг продовжити війну з Росією, не маючи для цього достатньо сил. У зв'язку з цим постало питання про перемир'я. Дві ворогуючі армії – російська і французька – були розташовані на протилежних берегах Немана. Для переговорів було вирішено зустрітися на нейтральній території. З цією метою був побудований величезний пліт з наметом посередині. 25 червня з протилежних берегів одночасно відійшли два човни, які за деякий час дісталися до плоту. Під час цієї зустрічі між Олександром I і Наполеоном були обговорені питання, пов'язані з майбутнім договором. У результаті був укладений Тильзитський договір 1807 р. між Францією і Росією, який поклав край військовим діям.

До числа зустрічей на вищому рівні на території третьої країни у наш час можна віднести Тегеранську зустріч у 1943 р. керівників країн антигітлерівської коаліції; у червні 1961 р. – зустріч радянського та американського керівників у Відні; зустріч глав держав колишнього СРСР і США у Відні 1979 р., зустріч Президентів Росії та США Б. Єльцина і Б. Клінтона в Гельсінкі в 1996 р., зустріч Президентів Росії та США в Празі щодо угоди про скорочення стратегічних наступальних озброєнь (СНО-III) у 2010 р. тощо.

Особливістю подібних зустрічей у протокольному плані є те, що їх учасники повинні заздалегідь домовитися між собою про все, що стосується протокольних питань.

Це пояснюється тим, що у таких випадках ні протокол кожної з країн – учасниць зустрічі, ні протокол приймаючої сторони не може бути визначальним. Представники протокольних служб обох сторін-учасниць узгоджують порядок проведення зустрічі на паритетних засадах. Основними елементами її виступають: церемоніал зустрічі після прибуття у країну (третю) керівників держав-учасників (як правило, він визначається відповідно до протоколу приймаючої сторони і повинен бути абсолютно ідентичним для обох країн); порядок проведення зустрічі або серії зустрічей між експертами обох країн і між керівниками країн-учасниць. Зазвичай, такі переговори проходять по чергово у посольствах держав-учасників у країні, на території якої відбувається зустріч; протокольні заходи (прийом, сніданок, обід, іноді відвідування театру); підписання заключного документа і, нарешті, проводи, порядок яких зберігається таким же, що і був при зустрічі.

Література

1. Вуд Дж. Дипломатический церемониал и протокол / Джон Вуд, Жан Серре ; пер. с англ. Ю. П. Клюкина, В. В. Пастоева, Г. И. Фомина. - М. : Междунар. отношения, 2011. - 416 с.
2. Григорьев Б. Повседневная жизнь царских дипломатов в XIX веке / Борис Григорьев. - М. : Молодая гвардия, 2010. - 521 с.
3. Калашник Г. М. Вступ до дипломатичного протоколу та ділового етикету : навчальний посібник / Г. М. Калашник. - К. : Знання, 2007. - 143 с.
4. Попов В. И. Современная дипломатия: теория и практика: курс лекций. Часть 1: Дипломатия - наука и искусство / Виктор Иванович Попов. - М. : «Научная книга», 2000. - 576 с.
5. Указ Президента України «Про Положення про державний протокол та церемоніал України». - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/746/2002>.
6. Фельтхэм Р. Дж. Настольная книга дипломата / Р. Дж. Фельтхэм ; пер. с англ. В. Е. Улаховича. - 4-е изд. - Мн. : Новое знание , 2004. - 304 с.

СЕКЦІЯ РОЗВИТОК ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

УДК 329.051-058.12 (477) (043)

Іванов П. М. кандидат філософських наук, доцент кафедри політології, філософії та соціології

ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА І СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Актуальність теми обумовлена тим, що саме політична еліта повинна виявляти та вирішувати питання, що пов'язані з покращенням життя та побуту народу, пошуком і впровадженням національної ідеї спроможної об'єднати український народ, всі верстви населення незалежно від географічного місця проживання. Але ж болючою проблемою України є те, що дуже повільно йде процес народжування загальнонаціональної політичної еліти, а регіональні (кланові) еліти не спроможні хоч принаймні і намагаються означити та вирішувати проблеми українського суспільства в цілому.

Новизна дослідження проблеми полягає в тому, що здійснюється аналіз приходу до влади політичної еліти, яка обирає ту чи іншу концепцію розвитку України (стратегічну) і за допомогою засобів масової інформації нав'язує її більшості електорату та одержує перемогу на парламентських чи президентських виборах. Регіональні політичні клани, які ототожнюються з політичною елітою, не мають будь якої переважної підтримки населення, що підтверджується соціологічними дослідженнями, а суперечка між ними викликають з боку народу не тільки недовіру, а вже і зневагу.

Сама проблема обумовлена і тим, що існує протиріччя між складною, а на думку деяких фахівців і з позиції, кризової ситуації в українському суспільстві і відсутністю конкретних пропозицій з боку представників суспільно-політичних наук в пошуках оптимальних рішень.

Теоретичним та методологічним обґрунтуванням доповіді (дослідження проблеми) є використання методів порівняльного аналізу, даних соціальних опитувань, використання сучасних статей та монографій.

Об'єкт дослідження. Політична еліта України в умовах розвитку незалежності і державотворення.

Предмет дослідження. Співвідношення та взаємодія елітарних політичних угруповань в залежності від тієї чи іншої концепції розвитку української держави.

Розгляд проблеми. Нова хвиля політичної еліти України виникає в часи так званого "Револьюційного романтизму" (1990-1992 рр.), але в своїх лавах вона має переважну більшість колишніх парт номенклатурних діячів, які, напевно, тривалий час ретельно зберігали партійні та комсомольські квітки. Стократність цієї хвилі додавали так звані дисиденти та їх прибічники. І хоч їх було небагато, та саме вони були носіями нових ідей і були найбільш впливові в намаганнях створити загально - національну стратегію розвитку і таким чином, вони грали провідну роль і мали певний авторитет серед електорату, але відсутність досвіду політичної діяльності, яку намагались компенсувати популістськими гаслами звела майже нанівець їх авторитет в цілому як групової еліти. До того ж їх колеги, які швидко змінили свої комуністичні переконання, були неспроможні висунути загальнонаціональну ідею, яка об'єднала б український народ.

Політична еліта, часів Кучми Л.Д. Прийняла до своїх лав олігархів, точніше вони самі увірвались у владу, як законодавчу, так і у виконавчу. Слід зазначити, що олігархи борються за владу у власних, а не суспільних інтересах і діють спираючись на певним чином організовані групи людей. Так групи є кланово -олігархічними (див.напр. "Основи демократії" за ред. А.Колодій.- К.-2002,- с. 443,- Михальченко М. "Політика регульованих суспільних перетворень — результат реалізації теорії сучасних модернізацій//” Наука. Влада. Політика. К.-2008.- с.5-9). Бажає цього хтось або ні,але і вони (олігархи) причетні

до політичної еліти. Принаймні мають формальну приналежність (див. Філософська і політична думка. -1996.-№5-6.- (с.217). Вхідження олігархів та їх прибічників до політичної еліти привело і до зміни стратегії.

Сучасна стратегія (тут вона виступає, як провідна ідея, напрям мислення, який потрібно перекласти на конкретну ситуацію, обґрунтувавши конкретними цілями, фактами, показниками). “реалізації, моделі прагматичного капіталізму”, яка прийшла на зміну стратегії “народного капіталізму” привела до влади “помаранчеву еліту”, але і ця концепція та її втілення в життя не принесли бажаного результату.

Втілення ідеї прагматичного капіталізму, на зразок західноєвропейських країн або США в житті України знаходить підтримку збоку більшості електорату, що підтверджують останні вибори до Верховної Ради. Мабуть саме це, поряд з іншими чинниками, підштовхнуло Президента на рішення розпустити діючу Верховну Раду та призначити позачергові вибори до неї, але відсутність єдності серед правлячої еліти навряд чи змогла б дати переконуючий мандат довіри збоку виборців.

Таким чином, визнаючи всі суперечливі визначення та характеристики сучасної строкатості політичної еліти України, слід констатувати, що відсутність чіткої концепції розвитку держави веде до того, що ми продовжуємо жити у кризовому суспільстві де соціально-економічні проблеми підтримують кризовий стан найбільшою мірою і значна доля провини з цього стану лягає на нашу з вами владу. У такому випадку мова, про демократію в цілому і демократизацію суспільства, на жаль, відступає на другий план, що створює кризу у політичному житті України.

УДК 329.051-058.12 (477) (043)

Оленіч Т. С., доктор філософських наук, професор кафедри політології, філософії та соціології

ИСЛАМСКАЯ ПАРАДИГМА В СИСТЕМЕ ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ

Как в Иране воспитывают детей и немного о письмах по этому поводу...

Жизнь - это дар, дающийся Создателем, а право на жизнь гарантировано каждому человеческому существу. Ислам начинает защищать права ребенка еще на стадии его планирования. Более того, в исламе нерожденный ребенок не только подлежит защите и имеет право на медицинский уход, но также имеет свою долю в наследстве. Сохранение человеческой жизни на срок, назначенный Всевышним, - обязанность, предписанная шариатом.

Новорожденные беспомощны и беззащитны, они не способны оградить себя от посягательств на жизнь и здоровье. Именно по этой причине с самых истоков ислама право на жизнь и здоровье распространяется на всех детей независимо от их пола, расы или происхождения.

Формирование внутреннего духовного мира ребенка начинается с создания семьи – его отца и матери. Почему? Потому что условия создания брака должны быть дозволенными с точки зрения шариата – законов исламской религии. После создания такой семьи дети в нем считаются законнорожденными. Сценарий жизни целых поколений рода зависит от того, как вырастите свое потомство.

Для того, чтобы воспитать ребенка в рамках ислама нужно следовать следующим принципам:

Для родителей нет более значимого, чем воспитание верующих, а значит - добропорядочных детей.

- Все беды, ошибки в воспитании ребенка зависят от окружения ребенка - семьи, детского сада, школы, двора.

- Формирование внутреннего духовного мира ребенка происходит в семье.

- Прививать любовь к религии надо как можно раньше, ведь молиться можно везде, где есть чистое место. При этом надо сделать так, чтобы выполнение норм религии не превратилось в обузу, а стало добровольным и приятным исполнением обрядов

- Философия исламского воспитания - это формирование высокообразованных, морально устойчивых, полезных для общества граждан.

Педагогические принципы исламского воспитания – это формирование высокообразованных, морально устойчивых, полезных для государства граждан. Именно поэтому в мусульманских семьях воспитанию детей отводится главенствующая роль. Ислам закладывает фундамент для правовой и социальной гарантии прав ребенка и его правильного воспитания, ведь дети – продолжатели рода человеческого, украшение семьи, подарок Всевышнего: "Богатство и сыновья - украшение этой жизни..." (Коран 18:46). Что же касается посланника Аллаха, то он рисует нам мир детства, который напоминает собой рай, говоря: "Дети - это райские бабочки".

Базовые принципы семьи по-ирански. В основном воспитанием детей в мусульманских семьях традиционно занимаются матери. Это большое доверие для женщины и одновременно огромная ответственность перед Всевышним за воспитание верующих детей. Первый контакт человека с женщиной происходит с матерью, которая носить его под сердцем, производить его на свет, кормит, растит и воспитывает его. В хадисах (изречениях Пророка Мухаммада) сказано: "Рай находится под ногами вашей матери" и "Если вас одновременно позвали мать и отец, сначала подойдите к матери".

Конечно, исламское воспитание имеет свои особенности по ряду причин. Но, как и в любой семье, родители-мусульмане должны быть друзьями своим детям. Наверное, нет универсальных рецептов того, как воспитать ребенка мусульманином.

Пророк Мухаммад сказал: "Самое ценное, что может дать отец своему ребенку - это хорошее воспитание". А это означает, что миллионы последователей ислама на планете Земля ответственно относятся к тому, как воспитываются их дети. С другой стороны, родители в Иране пользуются непререкаемым авторитетом и глубоко почитаются. К ним обычно обращаются на "вы" и до достижения совершеннолетия их наставления являются для ребенка обязательными. Ребенок может высказывать свое мнение, но грубые споры, пререкания, повышение голоса по отношению к родителям недопустимы. Побывав в иранских семьях я четко ощутила это правило!

Сейед Махмуд Реза Саджади Чрезвычайный и Полномочный Посол Исламской Республики Иран в одной из бесед с журналистами очень доступно осветил философию и право воспитания детей в Иране: "Все люди хотят, чтобы их дети рождались и воспитывались в той вере, которую они считают правильной. Внутреннее законодательство Ирана обращает особое внимание на вопросы наследства и воспитания и содержания ребенка. Если завтра один из супругов покинет наш мир, то по закону какой религии делить наследство? Поэтому в Иране вступающие в брак должны принадлежать к одной религии. Это действует внутри страны. А если два человека любят и друг друга, и свою религию, то они могут вступить в брак за границей и приехать обратно. Ничего предосудительного здесь нет".

Одним из наиболее важных аспектов мусульманского воспитания детей является объяснение им того, что Аллах также доволен их действиями. Если вы говорите что то, что они сделали, делает вас и Аллаха довольными, тогда ребенок начинает ассоциировать хорошее поведение с действием ради довольства Аллаха, что является основой действия мусульманина. К высшим моральным принципам иранцев относятся почитание умерших предков, уважение к старшим и старикам. Старшие, по общепринятому мнению, это олицетворение рода, семьи. Всеобщее благополучие зависит от успеха каждого. Поощряется гармоничное воспитание детей, с этой целью существуют школы искусств, музыки, спортивные школы. Посылать детей на учебу в зарубежные страны в Иране не принято до достижения ими совершеннолетия, зато получение высшего образования за рубежом с целью изучения другого языка, специальности, культуры вполне поощряется.

Женщина как сердце исламской семьи. Ошибочное представление, будто мусульманская женщина все основное время проводит на кухне и в детской. Любящая мама и хорошая жена - всеми уважаемая личность в мусульманском обществе. А что же отцы? Они обязаны обеспечивать материальную сторону для собственной семьи, оказывать помощь жене в ведении хозяйства. Кстати, во многих восточных странах еду готовят именно представители сильного пола. Угощение едой гостей или членов семьи считается благочестивым делом. Все вышесказанное имеет огромное значение для воспитания ребенка. Он видит, что в семье должно быть уважительное отношение не только к родителям и старшим, но и к сестрам и братьям.

После исламской революции иранская женщина вполне установила связь между своей семейной ответственностью и общественной обязанностью. Создавая различные организации, с большим энтузиазмом играют роль в процессе развития своей страны. Известный журналист, поэтесса, долгое время жившая в Иране и знающая жизнь страны изнутри, Людмила Авдеева, высказала интересную мысль о том, что семья - это не только многочисленная ячейка общества, но, в первую очередь, "преемственность поколений", которая выражается в традициях и обычаях, цементирующих общество. "Приверженность нравственным идеалам, базирующихся на общечеловеческих ценностях, свойственна последователям всех религий", - сказала она. Л. Авдеева поделилась с своим видением мусульманской семьи, которая "всегда вызывает уважение". По ее мнению, мусульманские женщины, являющиеся "сердцем" исламской семьи, "не только красивы, но и умны".

Иранская семья – день сегодняшний. В средней городской иранской семье сейчас не более двух-трех детей, хотя в городской же, но при этом достаточно обеспеченной может быть четыре-пять, а иногда семь-восемь детей. В средней семье в сельской местности количество детей значительно выше, чем в городской. В городской иранской семье работающий ребенок явление редкое. Дети практически не работают на производстве, но они могут пойти в обучение к ремесленнику или другим специалистам и научиться делать что-либо своими руками. В основном это касается мальчиков. Также они помогают отцу, если у него есть свой бизнес, например, магазин, кафе и т.д. Подросткам поручают сходить в магазин, сделать какую-нибудь работу по дому или по двору. Официально государство разрешает работать на производстве и заниматься общественной деятельностью по достижении 15-летнего возраста. Более 70% детей воспитываются в семье матерью, несмотря на то, что многие иранские женщины работают. Иногда детей отдают на воспитание бабушкам и дедушкам, в детские сады (есть частные), либо приглашают няню. Отец принимает участие в воспитании детей, однако именно на нем традиционно лежит задача обеспечения экономического благосостояния семьи. Несмотря на то, что в Иране мальчики и девочки обучаются отдельно на протяжении всего школьного периода, разница в программах образуется лишь, когда им исполняется 14 лет. Это различие не касается обучения наукам, но у девочек продолжают развивать те навыки, которые им в семье прививает мать: учат крою и шитью, приготовлению пищи, умению присматривать за детьми и стариками. Мальчики же начинают постигать основы техники, электроники. При этом Мухаммад учил не делать различий между девочками и мальчиками, ибо и те, и другие есть дар и Господня благодать: "Девочка - какое прекрасное дитя. Она ласкова, сострадательна, любит помогать, радостна и исполнена материнскими чувствами". Особенно большая занятость женщин в Иране наблюдается в образовательных учреждениях. Статистика показывает, что женщины обладают большими способностями и возможностями, и они доказывают это на деле. Но с другой стороны, многие женщины с высшим образованием предпочитают заниматься семьей, потому что Семья в Иране высшая ценность общества. Поэтому для женщин воспитание детей и сохранение семейного очага является святым.

Советник министра юстиции Ирана, первая женщина-судья, ответственная за дела семьи, женщин и детей Пуран Валавиюн откровенно выступила с речью в Москве, посвященной и проблемам воспитания детей и прав женщин:

"...Естественно, в каждом обществе есть много своих проблем. Было бы преувеличением сказать, что в Иране их нет. Но, по моему мнению, иранские женщины имеют меньше всего проблем, потому что Иран является передовой страной в отношении защиты прав женщин. Наше государство основано на принципах ислама, и мы считаем, что в религии можно найти ответы на все животрепещущие вопросы. Вновь возникающие проблемы можно решить путем внесения поправок в законодательство и принятия новых законов. При этом в законотворчестве, кроме норм шариата, мы используем практику международного права...

Накануне своей поездки в Россию я изучала конституцию РФ и обнаружила много общего в законодательстве наших стран. Российские законы очень хорошие, но в Иране они более детализированы... Так, например, согласно принятому в этом году в Иране закону, женщина, в случае, если ее муж собирается жениться еще раз, может в судебном порядке подать жалобу и уточнить, с какой целью мужчина это делает, так как у него уже есть семья... По нашему гражданскому кодексу, который находится в полном соответствии с законами шариата, при разводе родителей дети до семи лет остаются под опекой матери. При этом расходы на содержание детей оплачиваются мужчиной. А по достижении ребенком семи лет он может по собственному желанию выбрать одного из родителей. Если же возникают какие-либо трудности, то решение принимает суд...

Что же касается известного закона о побивании женщин камнями за измену мужу, то в настоящее время действие этого закона приостановлено. Богословы, возглавляющие сейчас в Иране судебную власть, являются противниками применения этого закона, тем более в общественных местах. Вообще, в Иране смертная казнь приводится в исполнение только в отношении закоренелых преступников, неоднократно совершавших правонарушения..."

Никакие, даже самые благие, как кажется на первый взгляд, цели, не оправданы страданиями людей. Иран как независимая страна имеет право на мирную жизнь! Мне очень хотелось бы, чтобы иранские детишки имели бы право на жизнь и мирное небо над головой и в их глазках стояли бы только слезы радости!

УДК 311.21:378.14(043)

Парлюк В. І. старший викладач кафедри політології, філософії та соціології

НАЦИЯ И НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА РЕАЛИЗАЦИИ В УКРАИНЕ

«Формы всеобщего исторически изменчивую Единство племени держалось на традиции. Единство народа имеет религиозную основу. Нация объединена посредством государства. Возникновение идеологии знаменует момент образования нации. «Нациогенез» - сущность любой идеологии, а не обязательно национализма», - отмечает В. Б. Пастухов. Исходя из данного тезиса, можно говорить, что исторически менялись не только формы сосуществования людей, но и понятие «нация».

В период античности установилось диалектическое противоречие между абстрактным (Платон) и конкретным (Аристотель) политическим мышлением, между метафизическим стремлением к воплощению идеальной утопии и взглядом на нацию, как на культурную общность. Древнеримское словоупотребление *patio* служило противоположностью *civitas*. В этом смысле нации являлись сообществами людей, связанных совместным поселением, общим языком, обычаями и традициями, но еще не объединившихся в политическую форму государства. В Средние века нацией начали называть местные сообщества, объединенные языковой или профессиональной

общностью, а во времена М. Лютера термин «нация» стал иногда употребляться для обозначения сообщества всех сословий в государстве. Начиная с XV в. термин «нация» использовался аристократией все в большей мере в политических целях. Политическая концепция «нации» также охватывала только тех, кто имел возможность участвовать в политической жизни и обладал долей в отправлении суверенитета, что оказывало серьезное влияние на процесс складывания национального государства. Конфликт за участие в строительстве такого государства велся между монархом и привилегированными классами, которые часто объединялись в рамках сословных парламентов и выставляли себя защитниками нации (в политическом значении) перед лицом двора. Обострение в XVIII в. борьбы за признание наций включает в нее и непривилегированные классы, что приводит к появлению теорий антимонархического и антиаристократического характера. Пиком данной борьбы, конечно же, являются буржуазные революции, особенно Великая французская революция, которые навсегда разрушили веру в божественное и неоспоримое право монархов властвовать и разожгли противостояние неимущих и привилегированных классов в интересах становления суверенной нации свободных и равноправных индивидуумов. Именно революции привели к появлению нового термина «национализм», к зарождению первых национальных идей и к постепенной эволюции понятия «нация», в которое вкладывался то политический, то этнический смысл.

Перед Украиной стоит весьма непростая задача - консолидация нации. Ситуация осложняется вовлеченностью сообществ и отдельных индивидов в глобальные процессы информационного обмена, круговорота рабочей силы. Механизмы правовой защиты объективно требуют переосмысления задач, которые сегодня стоят перед национальными государствами. Нельзя также и исключать, что мы станем свидетелями реализации новой, виртуальной, формы социальной организации и инфраструктуры. На семнадцатом году независимости можно констатировать, что наше общество остается разобщенным культурно и политически - Галичина и Донбасс, Крым и Волинь, десятки культур и традиций - все они по праву должны участвовать в совместном учреждении Украины как нового национального проекта. Однако единства во взглядах на действенные инструменты и базисные идеологии для формирования общенациональной идеи пока нет. Все это время мы занимались и продолжаем заниматься демонтажем институциональной инфраструктуры советского государства, причем медленно и с малой долей успешности. Ситуация осложняется еще и одновременным осуществлением множества других переходов - от государственного социализма к рыночной экономике, от авторитаризма к демократии. Это вызывает большие трудности и в теоретическом, и в практическом аспектах реализации стоящих перед страной задач. В обществе существует очевидный вакуум понимания общей цели и общего видения будущего, т.е. национальной идеи. Сегодняшний национализм куда более прагматичен. Свобода, равенство и суверенность на практике получали очень разные толкования и разное значение, по мере того как идея нации распространялась от страны к стране. Идею нации использовали как для установления диктатур, так и для борьбы с ними, как для поддержки демократии, так и для ограничения ее. Хотелось бы особо подчеркнуть хорошо известное различие между политической и этнической формами нации - различие, которое очерчивает явный контраст между Западной и Восточной Европой, стабильными и нестабильными режимами, продуктивными и непродуктивными экономиками, диктатурами и демократиями.

И все же можно говорить о каких-то этапах вызревания национальной идеи в Украине. Вместо одной «господствующей привычки самосознания» возникло множество соперничающих «образов» нации и мифов о национальном происхождении и цивилизации, пропагандируемых разными политическими силами, на которые отзываются разные сегменты общества. В тоже время, ни одна украинская политическая партия или политическая сила на сегодня не поставила открыто вопрос о формировании украинской

национальной идеи не столько исходя из прошлого, и даже не из настоящего, сколько из будущего нашей многообразной страны. Отсутствие предложений, развернутых формул национальной идеи можно отнести к угрозе национальной безопасности - т.к. когда государство не имеет мобилизующей национальной идеи и, как следствие, не обладает консолидированной нацией - оно нуждается во внешних «донорах» суверенитета. Какой путь должна пройти национальная идея, чтобы из украинской мечты превратиться в новую парадигму становления и развития целостного, процветающего общества? Что ожидает Украину на пути от независимости государства к независимости гражданина? К этим вопросам вновь и вновь обращаются историки, социологи, политики.

УДК 316.28:316.723 (043)

Слющинський Б. В. доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри політології, філософії та соціології

КОМУНІКАЦІЯ В ПЕРІОД СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Історія людства налічує 35–40 тис. років. У кожний історичний період суспільство знаходилося на певному етапі розвитку, який створював відповідний соціокультурний рівень, що так чи інакше впливав на комунікацію у суспільстві. Соціокультурний рівень визначається соціальним простором і рівнем розвитку культури у даний історичний час.

Під *соціальним простором* розуміли „...сукупність точок на уявному континуумі, який має завдане число осей виміру (координат), котрі описують структуру суспільства. Точки у соціальному просторі називають статусами” [1, с. 183]. Між статусами відбуваються постійні інформаційні зв’язки (комунікації). Саме ці комунікативні зв’язки і створюють певну систему, за допомогою якої розвивається суспільство.

Над проблемою „*соціального простору*” працювали такі відомі зарубіжні вчені як Т. Гоббс, Ф. Ратцель, Г. Зіммель, Е. Дюркгейм, Р. Парк, П. Сорокін та ін. Ця тема залишається актуальною і сьогодні, адже певний історичний період створює певні умови для тих чи інших суспільних явищ. Як вважав П. Сорокін: „*Соціальний простір* – багатомірний, оскільки існує більше трьох варіантів групування людей за соціальними ознаками, які не співпадають один з одним (за належністю до держави, національності, професії, економічного статусу, політичних партій, а також за походженням, статтю, віком тощо). Осі диференціації населення за кожною із цих груп специфічні, sui generis і не співпадають одна з одною” [2, с. 83]. Таким чином, ми отримуємо три різноякісні осі координат: соціальну стратифікацію, соціальний склад населення і соціальні інститути. Але потрібно зазначити, що суспільство завжди створювало відповідні типи культури, яким були притаманні певні культурні цінності. Навіть примітивним суспільствам була властива певна культура. Вона накладала відбиток і на комунікацію у суспільстві. Про це свідчать предмети мистецтва. Напр., відомі скарбниці палеолітичного живопису – печера Ласко в південно-західній Франції, Альтамірська печера на півночі Іспанії та ін. Тобто, соціальний простір створює фундаментальні умови для комунікації людей. Але, якщо *соціальний простір* – фундаментальна умова діяльності та спілкування людей у суспільстві, то *культура* – сукупність засобів, якими інституалізуються різні види людської діяльності. Отже, можна стверджувати, що комунікація існує завжди у певному соціокультурному просторі, але вона завжди різна, як і різний соціокультурний простір.

Кожному поколінню відведено певний історичний час і передано йому певну культуру від попередніх поколінь, яку воно намагається пристосувати до відповідного „нового” часу. *Соціокультурний простір* – це культура, отримана від попередніх поколінь і пристосована до сучасної культури. В історичному часі соціокультурний простір трансформується, відбувається певна *соціокультурна еволюція* – процес змін і розвитку людських суспільств, який виходить із загальних зсувів у сукупності доступної культурної інформації.

Соціокультурна еволюція відбувається на двох рівнях: індивідуальних суспільств і „світової системи суспільств” у якості частини процесу міжсуспільного відбору. Теоретики вважають, що символи виконують роль (передачу інформації) в соціокультурних системах і соціокультурній еволюції, аналогічну генам і природному відбору у біологічних системах і біологічній еволюції, бо в обох випадках очевидні безперервність та зміни, відхилення та зникнення, оновлення та відбір. Між ними існують певні відмінності:

- якщо біологічна еволюція характеризується безперервною диференціацією і диверсифікацією (подібно до розгалуження дерева), для соціокультурної еволюції характерне об’єднання чи зникнення суспільств;

- в біологічній еволюції прості види не зникають, зате в соціокультурній такі тенденції стрічаються;

- в соціокультурній еволюції спадковість передбачає передачу від покоління до покоління збережену корисну поведінку, а в біологічній такі набуті характеристики не передаються; звідси, у порівнянні з останньою перша має більший потенціал за умов раціонального управління.

Таким чином, можна стверджувати, що соціокультурний простір постійно міняється, а отже, і змінюється комунікація.

На соціокультурний простір впливає історичний період, а в ньому: можливість вільного висловлювання своєї думки, задоволення рівнем суспільного життя, успадкована культура тощо. Звичайно, можна розглядати особливості комунікації, напр., в часи доіндустріального суспільства, індустріального чи постіндустріального, коли одна стадія приходить на зміну іншій, міняються технології, спосіб виробництва, форма власності, соціальні інститути, політичний режим, культура, спосіб життя, численність населення, соціальна структура суспільства. Можна розглядати комунікацію у відповідності до концепції домодерністського, модерністського і постмодерністського стану (С. Крук, С. Леш), до економічного і постекономічного суспільств (В. Іноземцев), а також „першої”, „другої” і „третьої” хвилі цивілізації (О.Тоффлер) тощо. Ми ж спробуємо розглянути комунікацію у новій сучасній соціокультурній реальності України.

Сьогодні наше суспільство перебуває на етапі перелому соціокультурної трансформації і модернізації, зміни типу своєї організації та існування і умовно є посттоталітарним суспільством. Зараз формується нова культурна реальність, що характеризується новими відносинами між людьми у сфері культури, новими умовами розвитку, особливою системою цінностей, норм і принципів, культурних потреб і засобів задоволення. Це стало результатом з одного боку – соціалістичної модернізації з усіма її успіхами і недоліками, а з другого – теперішній перехідний період є продовженням модернізації, але в нових умовах капіталізації і ринкових відносин. Процес цього періоду модернізації проходить суперечливо, тому що відродження етнічних традицій в нових умовах набуває модернізаторських рис. Відбувається складне за змістом зіткнення „традиційного” і „модернізаторського”, в якому традиція стає одним із джерел культурної модернізації.

Основними рисами соціокультурної модернізації є: диференціація, урбанізація, освіченість, розвиненість засобів масової комунікації, динамічність, новаційність, спеціалізованість, лібералізація, індивідуалізація, досить активна самосвідомість громадян. Але, як стверджує російський соціолог Л. Іонін „У перехідний період відбувається культурний розрив, втрата традиційних опор, перехід від моностилісної (соціалістичної) до полістилістичної культури, основними категоріями якої є: деієрархізація, деканонізація, неупорядкованість, детоталізація, ускладненість, негативність тощо. Формуються нові культурні моделі” [3, с. 87]. Сьогодні змінюється „стиль” суспільного життя. Другу половину XX ст. справедливо називають „століттям уніфікації” [4, с. 261]. Коріння цієї проблеми пов’язані з процесами урбанізації, стандартизації життя, превалюванням поведінкових стереотипів. На тлі цього розвинулась

так звана „масова культура” – масова культура у „масовому суспільстві” [5, с. 93–98], де відбувається зближення, „усереднення”, інтернаціоналізація типів матеріального і культурного споживання соціальної інформації. Але людина сприймає культуру (в тому числі і масову) у залежності від рівня „власної культури”. Власна культура сприяє адаптації іншої культури та можливості її використання чи спотворення.

Українське суспільство по-своєму „адаптувало” „здобутки” світової масової культури. По суті, соціокультурні запити українського суспільства початку 90-х, коли значна частина українців прагнула позбутися тягара нав’язаних радянською системою цінностей, сприяли активному сприйняттю цих „здобутків”, копіюванню їх. Жорстка соціалістична модернізація неотрадиціоналістського типу, поєднання рис сучасного і архаїчного суспільства ускладнює модернізаційний процес, посилює протистояння в культурі різних соціальних сил, ускладнює вектор руху національної культури у вимірах сучасних перспектив, у руслі новітніх здобутків світової культури. В Україні намічається створення посттрадиційного соціокультурного простору, в якому модернізація відбувається під знаком традиційних символів. Але в нашому суспільстві поєднується „общинно-подібна” психологія з урбанізмом і технічним поступом, співіснують традиційне, посттрадиційне і модерне з деякою відносною незалежністю культури. Все це і створює певні комунікативні особливості. В Україні сьогодні починають окреслюватись важливі риси нової соціокультурної реальності, а саме:

- поступова зміна характеру відносин між людьми і стилю їхніх взаємин разом із зміною виробничих відносин;
- зміна соціальної орієнтації та ідеалів, подолання заідеологізованості культури, новий соціальний вибір;
- переоцінка цінностей і формування нової ієрархії;
- особистісний акцент на всьому полі соціуму й культури (людський фактор);
- зростання ступеню свободи, багатоманітність і строкатість напрямів духовного життя як однієї з умов поновлення іманентного самодостатнього розвитку культури;
- зняття „жорсткого” ієрархічного управління культурою суспільства і зростання самодостатності розвитку культури в регіонах;
- формування нової інфраструктури сфери культури і нових принципів управління нею;
- поява недержавного сектора;
- формування нових соціально-культурних потреб, шкали і критеріїв оцінки явищ культури і мистецтва, нових смаків і вподобань, поява нових елементів способу життя;
- утворення нових відносин між учасниками суспільного життя;
- зміна статусу, а відповідно ролі та функцій національної культури, яка стає одним із визначальних факторів прогресу суспільства, розвитку його державності;
- відкритість культури, посилення впливу західної (американської) культури, модернізація сфери культури;
- зміна суспільного статусу релігії, охоплення нею багатьох верств населення і посилення клерикалізму в деяких із них, зростання релігійного впливу на мораль суспільства, а також на зменшення якщо не збільшення інтересу до містики, парапсихології, астрології, нетрадиційних форм релігії та ін., що породжує істотні зміни в суспільній свідомості, створює нові вектори буття людини в суспільстві. Отже, сучасний соціокультурний простір трансформувався, відбувалася певна соціокультурна модернізація.

Література

1. Кравченко А. И. Социология : общий курс / А. И. Кравченко. – М. : Логос, 2000. – С. 183.
2. Сорокин П. Социальная и культурная мобильность / П. Сорокин // Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. – М. : Политиздат, 1992. – С. 83.
3. Ионин Л. Социология культуры / Л. Ионин. – М. : Логос, 1996. – С. 87.

4. Ерасов Б. С. Социальная культурология : пособие [для студентов высших учеб. заведений] / Б. С. Ерасов. – 2-е изд. – М. : Аспект Пресс, 1997. – С. 261.

5. Старовойтова Н. Масова культура у системі міжетнічних культурних взаємин / Н. Старовойтова // Розбудова держави. – 1998. – № 34. – С. 93–98.

УДК061.21.00176”198/201”(043)

Трима К.А., к. політ. н., асистент кафедри політології, філософії та соціології

АККОМОДАЦИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ ПОД ВЛИЯНИЕМ ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Под влиянием глобализационных процессов происходят серьезнейшие многоуровневые изменения в современном обществе. Динамика развития глобализационных процессов в политической и социально-экономической сферах жизнедеятельности во многом обусловили трансформацию сектора негосударственной сферы, в частности гражданского общества. Влиянию глобализации подвергаются все структурные элементы гражданского общества, но особенно интересными оказываются модификации, происходящие под влиянием глобализации в среде «третьего сектора» общества. Отдельные аспекты данной проблематики освещаются в отечественной и зарубежной научной литературе, однако, присутствует малое число исследований, посвященных изменению сущностных параметров общественных организаций под воздействием глобализации. Среди исследований, посвященных данной проблеме можно указать работы Д. Гелда, Э. Мак-Грю, Э. Гидденса, А. Силенко, Д. Шмидта и многих других.

Неполитические и неэкономические общественные организации есть на сегодня неотъемлемым атрибутом любого демократического государства и представляют собою не что иное, как «широкий спектр разнообразнейших ассоциаций, которые артикулируют общественные интересы и функционируют в интересах или своих участников, или общества в целом [1]. Практическая значимость любого общественного феномена определяется, прежде всего, теми функциями, которые он выполняет. Относительно общественных организаций к таковым можно отнести: функцию агрегации общественных интересов; функцию социальной интеграции и мобилизации; функцию социализации; репрезентативную функцию; функцию моделирования новых общественно-политических структур.

Глобализация является сложной структурой, состоящей из множества процессов, параллельно происходящих в обществе одновременно на уровне одной страны и всего в мире в целом. Ключевой особенностью глобализации является абсолютное повышение уровня взаимозависимости современного мира на основе информационных технологий, формирования глобальной экономической системы, функционирования надгосударственных политических органов. Естественно, что влияние глобализации на отдельные нации-государства затрагивает такой аспект как общественный сектор. На глобальном и межнациональном уровнях это влияние проявляется, прежде всего, в формировании новой международной институции, глобального гражданского общества. Тем не менее, открытым остается вопрос, как глобализация влияет на деятельность общественных организаций внутри государства, какие изменения вызывает. Одним из вариантов ответа на поставленные вопросы может служить теория аккомодации общественных организаций.

В современной социологии понятие аккомодация определяется как адаптация индивида к изменениям в привычках, образе жизни, способствующему лучшему приспособлению к среде и к последующим функциональным изменениям. Впервые данный термин использовал М. Болдуин в «Словаре философии и психологии», обозначив

им привычки, которые передаются или могут передаваться социологически, т. е. в форме социальной традиции.

Особенно, интересно, что основой социальной аккомодации считается конфликт. Довольно четко это положение формулирует профессор Кули: «Единство социального разума заключается не в договоре, но в организации, в том факте, что его составные части взаимно обуславливают друг друга и благодаря этому все, что происходит в нем, связано со всем остальным, и в этом — итог целого» [3]. В аккомодации антагонизм враждебных элементов регулируется в данный момент, и конфликт как открытое, явное действие исчезает, хотя и сохраняется как потенциальная сила.

Каким же образом глобализация оказывает влияние на аккомодацию общественных организаций и о каких конфликтах может идти речь. Прежде всего, следует учитывать, что изначально общественные организации призваны удовлетворять те или иные специфические потребности, связанные с профессиональной принадлежностью, возрастными особенностями, индивидуальными склонностями и т.п. На данный момент эта функция выполняется в полном объеме, но при значительном изменении территориальных границ. Различные организации в зависимости от профиля своей деятельности получили возможность связываться со своими коллегами из сел, поселков и городов страны. Стало возможным без особых материальных и физических затрат реализовывать легализованные способы борьбы общественности за свои права. При этом, любое событие или акция сразу же являются доступными в Интернет-СМИ любому представителю международного сообщества. Как отмечает украинский исследователь А. Силенко, «сетевые технологии открывают новое виртуальное измерение организациям гражданского общества. Киберкоммуникация становится неотъемлемой основой для снижения затрат на организацию общественного воздействия и альтернативным источником получения достоверной и объективной информации по всем вопросам жизнедеятельности» [2]. Таким образом, те общественные организации, которые находятся вне рамок традиционных частных и публичных институтов, но активно используют коммуникационные технологии, снижают транзакционные издержки мобилизации и организации коллективного действия, с которыми постоянно сталкиваются политические антрепренеры, активисты, инициативные люди, противопоставляя себя традиционным организациям, источником деятельности которых являются государство, предприятие или институт членских взносов. К тому же, использование сетевых технологий позволяет максимально быстро за минимальное количество времени агрегировать интересы общества посредством дискуссий множества частных требований и установления между ними определенной иерархии и приоритетов. Особенно эффективно становится выполнение репрезентативной функции, связанной с доведением требований группы до сведения государственных органов, политических партий, правящих элит.

В чем же здесь проявляется аккомодация общественных организаций? Проявления аккомодации связаны с поиском и испытанием нетрадиционных форм социальных связей. Общественные организации выступают как незаменимый канал проведения социальных экспериментов, поиска и осуществления новых самоуправленческих форм социальной активности населения. Здесь и проявляет себя аккомодационный конфликт. Использование медиа-технологий становится все более эффективным и распространенным методом деятельности третьего сектора. Во-первых, данная сфера практически не регулируется отечественным законодательством, во-вторых, это универсальный рычаг воздействия на органы государственной власти не только при помощи информирования населения собственной страны, но и возможность привлечь к решению той или иной проблемы и международную общественность. В-третьих, данный способ дает возможность любому члену украинского общества, не выходя из собственного жилья, принимать участие в общественной жизни той или иной громады или всего общества. В-четвертых, это быстрый и эффективный способ общественной

мобілізації. Но, веб-общественная организация, как новая форма социальной активности стратифицирует украинское общество на две общности: интернетизированные локальные территории (города) и огромные территории страны, где в наличии нет обыкновенных персональных компьютеров (характерно, для сельской местности). Таким образом, общественные организации подразделяются на два типа: «модернизированный» — это активно действующие и реализующие свою деятельность в области медиа-технологий и вторую группу, «отстающих» общественных организаций, деятельность которых не модернизируется в соответствии с современными стандартами. Исходя из этого, теоретически часть украинских общественных организаций станет неэффективной в новых условиях. Аккомодационный конфликт проявит себя в том, что частично некоторые организации или будут вынуждены модернизироваться для более качественной реализации собственных функций или постепенно ликвидироваться.

Аккомодационный потенциал части третьего сектора страны зависит от использования современных технологий в процессе своей деятельности. Для повышения коэффициента полезного действия в современных условиях общественных организации будут использовать информационные технологии. Самым эффективным способом реализации своих функций для общественной организации станет реорганизация в качестве веб-организации, что позволит привлечь к выполнению своих функций не только население страны, где организация создана, но и всего мирового сообщества в целом.

Аккомодация общественных организаций это достаточно динамичный процесс. Здесь следует принимать во внимание распространение информационных технологий в обществе, наличие компьютерной культуры, способность общества к принятию новых форм социальной активности. Особым фактором будет также то, что сами глобализационные процессы еще продолжаются, соответственно, вариации их дальнейшего влияния на общественные организации могут измениться, соответственно, как и проявления аккомодационных особенностей самих общественных организаций.

Литература

1. Руководство по разработке и применению законов, регулирующих деятельность гражданских организаций / Под ред. Л. Айриш, Международный Центр некоммерческого права и др. — Алматы, Издательство “LEM”, 2006. — С. 45.
2. Силенко А. А. Гражданское общество в современной Украине: специфика становления, тенденции развития (в соавторстве) / А. А. Силенко. — К. : Парламентское издание, 2006. — С. 78.
3. Cooley C. H. Social Organization [Електронний ресурс] / С. H. Cooley. — New York: Charles Scribner's Sons, 1909. — P. 61—65. — Режим доступа : http://www.brocku.ca/MeadProject/Cooley/Cooley_1909/Cooley_1909_06.html.

УДК061.239(477.6):316.733(043)

Трима К.А., к. політ. н., асистент кафедри політології, філософії та соціології

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ УКРАЇНСЬКОГО ПРИАЗОВ'Я ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ОРГАНІЗАЦІЙ НАЦІОНАЛЬНИХ ТА ДРУЖНІХ ЗВ'ЯЗКІВ)

Глобалізація сьогодні являється одним ключових факторів розвитку сучасного суспільства. Тенденція до взаємозалежності, наслідком якої стають глобалізаційні процеси в політиці, економіці, комунікації та культурі, не оминає жодне суспільство. Одним з найважливіших проявів глобалізації є ті процеси, які відбуваються в соціокультурній галузі. Зумовлене процесами глобалізації, зростання кількості інтеракцій між представниками різних суспільств, безумовно, сприяє підвищенню рівня взаємопов'язаності, а інформаційна відкритість — розповсюдженню універсальних цінностей та толерантному відношенню до різних культур та світоглядів.

Особливості проявів впливу глобалізації в соціокультурній сфері в регіоні Українського Приазов'я становить вельми цікаву та актуальну наукову задачу. Це обумовлено по-перше, тим, що зараз існує тенденція до розгляду соціокультурного впливу глобалізації на локальних територіях; по-друге, унікальність даного регіону. Саме територія Українського Приазов'я характеризується вельми багатонаціональним складом населення та наявністю поселень великої кількості національних меншин, які мають змогу задовольняти власні соціокультурні потреби. Враховуючи те, що глобалізація передбачає широкий діалог культур, українських досвід вирішення цієї проблеми може бути цікавим для світової спільноти.

Нас цікавлять насамперед товариства національних та дружніх зв'язків. На думку українського політолога О. Г. Чувардинського, такі товариства, це "унікальна можливість інтеграції у світові структури громадянського суспільства, адже форми діяльності таких організацій потребують мінімальних зусиль при максимально дієвих результатах для цієї інтеграції" [5]. Про це переконливо свідчить динаміка відкриття таких організацій в країні. Так, якщо наприкінці 1994 р. в країні діяло 237 подібних об'єднань, то на початок 2010 р. було легалізовано вже 2529 товариства [2]. Позитивна динаміка свідчить також про наявність широкого кола представників різних національностей на території країни та існування умов для відкриття ними відповідних організацій.

В регіоні, який ми вивчаємо мешкають представники приблизно 104 етносів [4]. Та станом на кінець 2009 р. діяло приблизно 276 організацій такого типу (Донецька та Запорізька обл.) [2]. На практиці діяльності товариств дружби реалізується шляхом прямих неформальних контакти між людьми, обмін молодіжними та шкільними групами, професіональні зустрічі, міжнародні форуми тощо.

Зазначимо, що під впливом глобалізації національно-культурні формування використовують мережевий принцип роботи. Так, ще у листопаді 1999 р. було створено Асоціацію національно-культурних об'єднань України, яка зараз об'єднує більшість таких товариств [7]. Для об'єднання зусиль найбільших представницьких всеукраїнських та регіональних національних товариств у лютому 2000 р. було створено ще одну мережеву структуру — Всеукраїнський союз громадських організацій "Міжнаціональний форум України", до складу якого увійшло понад 100 національно-культурних організацій [6].

На території регіону діє багато національних товариств, які сприяють розвитку відповідних культур та самобутності народів на території країни: поляків, греків, росіян, німців тощо. Лише у Маріуполі діють 12 об'єднань національних спільнот, серед яких: Федерація грецьких товариств України, Асоціація лікарів-греків Приазов'я «Ятрос», Маріупольське єврейське культурно-просвітницьке товариство, Маріупольське міське товариство німців «Відродження», Вірменське товариство «Південне Азов'є», Всеукраїнське об'єднання «Русское движение в Украине», Українське реєстрове козацтво, Польсько-українське культурне товариство та інші. Організації національних спільнот, які створені в даному регіоні, є членами більш великих, так званих «парасолькових організацій».

Так, наприклад, німці створили 33 національно-культурні організації, діяльність яких з 1992 р. координує мережева організація Товариство німців України "Відергебурт", до якої входить й Маріупольське міське товариство німців. Активно діють німецькі товариства в окремих регіонах країни, створюючи регіональні асоціації своїх організацій, як наприклад, Донецька асоціація німецьких громадських організацій "Landsrat". Так, ця мережева структура сприяє організації щорічних фестивалів німецьких національно-культурних товариств в Бердянську та в Маріуполі [3].

У свою чергу представники єврейської нації створили більш 120 національно-культурних товариств, серед яких три мають статус всеукраїнських: "Єврейська рада України", "Асоціація єврейських організацій і громад України", Всеукраїнський єврейський конгрес, членами яких є Бердянське Товариство єврейської культури, Маріупольське єврейське культурно-просвітницьке товариство та представники

Запорізьких культурних товариств. Міжнародним філантропом, який сприяє культурній реалізації єврейського народу є благодійний фонд «Джойнт».

Збагаченням змісту елліністичної культури займаються грецькі національні товариства. Більшість представників грецької спільноти входять до Федерації грецьких товариств України з центром в м. Маріуполь. Представники цієї авторитетної організації спрямовують діяльність на розвиток культурної самобутності, реалізацію проектів в освітній галузі, організацію масових національних свят, фестивалів тощо. Так, наприклад, з 1990-х рр. В Маріуполі проводяться масові фольклорні свята "Мега юрти", організовуються Дні грецької культури. Крім того, в області діє Донецька Спілка греків України. Грецьких центри діють у Києві, Одесі, Львові та Харкові [1].

В Маріуполі також розташовано один з найбільших центрів кросскультурної взаємодії Північного Приазов'я — Маріупольський державний університет. Специфіка навчання в університеті та умови, які створено в цьому вищому закладі для розвитку кросскультурної взаємодії, сприяють тому, що студенти та випускники МДУ засвоюють демократичні цінності та приймають активну участь у розвитку та функціонуванні елементів громадянського суспільства в країні. Міжнародна діяльність університету виводить на новий рівень співробітництво України з іноземними державами. Форматом цієї співпраці є відкриття представництв міжнародних організацій та навчально-освітніх центрів. Так, у МДУ створені та працюють Інститут українсько-грецької дружби та елліністичних досліджень, Центр гендерних досліджень та освіти, Грецький, Італійський, Китайський, Польський, Ізраїльський культурні центри, що сприяють зміцненню міжнародних культурно-освітніх зв'язків університету. МДУ входить до складу багатьох міжнародних організацій: Асоціації Середземноморських університетів (Мессіна), Європейської організації публічного права (Афіни), Асоціації юридичних ВНЗ країн СНД (Москва) та інших.

Аналізуючи діяльність громадських організацій національних та дружніх зв'язків і Північному Приазов'ї, можна окреслити деякі спільні для більшості таких об'єднань аспекти. по-перше, їх діяльність сприяє збагаченню громадського та культурного життя українського суспільства, затвердженню толерантного відношення до представників інших народів. Виходячи з своєї сутності такі організації тісно співпрацюють з представниками інших країн. По-друге, представники української громадськості активно використовують інформаційно-комунікативні технології та мережевий принцип роботи. Створюючи парасоликові організації, частка вітчизняних об'єднань характеризуються відсутністю єдиного керівного центру та множинністю центрів прийняття рішень. Єдність таких мережевих громадянських структур забезпечується спільною конкретною метою їх діяльності. Зазначені різновиди організацій тісно співпрацюють з міжнародними організаціями у відповідних галузях діяльності. Співпраця реалізується у підтримці різноманітних проектів українських організацій та участю представників українського третього сектору у відповідних програмах та проектах міжнародних структур.

Отже, можна констатувати, що «товариства дружби» Українського Приазов'я незалежно від своєї етнічної приналежності мають всі права та можливості для реалізації власних культурних та національних уподобань. Вельми важливим чинником також є те, що при цьому вони є частиною «парасолькових організацій», які інтегрують відповідні товариства в країні в єдине ціле та активно співпрацюють з міжнародними організаціями та фондами, виходячи на глобальний рівень діяльності.

Література

1. Балабанов К. В., Пахоменко С. П. Національно-культурне і громадянське життя греків України у II пол. XX ст. — на поч. XXI ст. — Маріуполь : ТОВ "Друкарня "Новий світ", 2006. — С. 150—154.
2. Громадські організації в Україні / Статистичний бюлетень за 2009 р. / Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу :

http://www.kmu.gov.ua/ecsor/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=85610&cat_id=82370&ctime=117553847348.

3. Дегтеренко А. М. Етнонаціональний аспект життєдіяльності територіальних громад Українського Північного Приазов'я / А. М. Дегтеренко. — Маріуполь : ТОВ "Друкарня "Новий світ", 2008. — С. 140.

4. Слющинський Б. В. Міжкультурна комунікація в українському Приазов'ї / Б. В. Слющинський. — К.: «Аквілон-Плюс», 2008. — С. 168.

5. Чувардинський О. Г. Громадянське суспільство в Україні: становлення, функціонування, перспективи розвитку / О. Г. Чувардинський. — К.: ГКЦ, 2006. — С. 120.

6. Свистунов А. Становление межнационального движения на Украине и задачи его развития / А. Свистунов // Інформаційний збірник з міжнаціональних проблем. Спец. випуск. Матеріали Міжнаціонального Форуму України. — 2000. — № 2. — С. 7.

7. Фельдман О. Поєднання зусиль заради міжнаціонального миру, міжетнічного порозуміння. Статті, виступи, інтерв'ю / О. Фельдман // Асоціація національно-культурних об'єднань України. — К.: АНКОУ, 2001. — С. 3.

УДК 371(7)(043)

Цибулько О. С., к. і. н., доцент кафедри політології, філософії та соціології

ПІВНІЧНО-АМЕРИКАНСЬКИЙ ДОСВІД РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ

Пошук шляхів реформування системи освіти став нагальною потребою наприкінці XIX – на початку XX сторіччя. Всі без винятку громадяни США розуміли потребу корінних змін у суспільстві, державі, а тому і в системі освіти.

Пошук проходив за всіма напрямками, але найуспішнішим напрямком був якраз той, який американці вважали за найнадійніший. Цей напрямок вказав Ян Амос Коменський, якого англійський парламент спеціально запросив у 1641 році до Лондону для того, щоб він пояснив наукові підвалини шкільної справи. З тих пір поруч з Біблією – Велика дідактика.

Першим, хто підтримав цей шлях, був майбутній професор педагогіки університету Оклахоми Є. Коллінгс. У своїй найвізначнішій праці «Досвід роботи американської школи за способом проектів» він розповідає про те, що його до цього спонукало [1].

Навчаючись у невеличкій сільській школі, Коллінгс зрозумів, що «освіта – зовсім не корисна річ». Якось довчившись до 7 класу, він закинув навчання та пішов працювати на батьківську ферму. Доглядати за великою рогатою худобою йому подобалося набагато більше, ніж навчатися за партою.

Наступного року керівництво школи запросило нового вчителя, досить досвідченого та зацікавленого в результатах своєї праці. Він на власні кошти облаштував невеличку лабораторію та майстерню, де став проводити різні сільськогосподарські дослідження та виготовляти корисні речі з деревини, тканини, та з інших матеріалів. Разом зі вчителем працювали і діти, які пропонували все нові та нові починання (проекти). Коллінгс, побачивши корінні зміни у поведінці школярів, повертається до школи.

Наступного вересня Коллінгс без особливих складнощів закінчує початкову та переходить до середньої школи, яку також закінчує без зайвих проблем. Закінчивши школу, він успішно закінчив коледж та став вчителем.

Пропрацювавши вчителем, надивившись на втомлені та напружені обличчя як школярів, так і вчителів від нецікавої та некорисної програми, Коллінгс дійшов висновку, що позбавлення від такої програми полягає у орієнтації на індивідуальні особливості кожної дитини.

Після такого реформування діти стали вчитися без стресів, без непосильної напруги і навіть з задоволенням. Вчителі також відмовилися від старої програми та стали

помічати і організовувати нові пошуки школярів. Здійснився заповіт Коменського: «Якщо немає потягу, не штовхай!».

«Спосіб проектів» орієнтований на конкретну ділову перспективу, на практичну користь навчальної праці, на культивування фізичної культури. Ця нова програма була щиро прийнята через природничообумовлений простір для вибору учбових занять здібностями, а також через послаблення так званих «академічних дисциплін» (математика, фізика, хімія, література, історія та інші). Саме через це школярі обирають робочі професії – слюсарь, кухар, перукар, офіціант, продавець. А саме на них тримається наш світ.

«Спосіб проектів» зарекомендував себе добре і його стали все частіше пропагувати. До такої пропаганди підключився і Джон Дьюї, людина, яка бачила відповідь на нагальні питання та потреби у величезних можливостях прагматизму [2]. Він розумів, що висока результативність праці, науково-технічний прогрес, розвиток та розповсюдження культури, а головне – фізичне та духовне здоров'я людини залежать від належної освіти та виховання.

«Спосіб проектів» сьогодні модифіковано у «елективну систему», але головна ідея реформи залишилася первинною. В США діє єдиний освітній стандарт, але він не має нічого спільного з освітніми програмами на пострадянському просторі. Це один-єдиний учбовий предмет, а точніше курс, який має чіткий зміст і необмежений час для засвоєння. Сьогодні кількість таких курсів більше шести сотен. Кожна дитина, що закінчила початкову школу (шість або вісім років навчання залежно від штату), обирає з цих курсів ті, які відповідають індивідуальним особливостям розвитку та потрібні для майбутньої професії. Обов'язковими є тільки три курси: спорт, англійська мова та історія США.

Таким чином, кожний учень має власну учбову програму, власний «стандарт» та власний варіант середньої освіти. Кожний обраний курс має еквівалент у кредитах: так біологія та математика – три кредита, фізика та хімія – два, іноземна мова – також два, географія та кулінарія – один. Всього учень має набрати двадцять три кредита для того, щоб отримати атестат зрілості. Саме тому навчатися в американській школі легко та безпечно для здоров'я. Звідси і американське економічне диво та американська якість життя – майже кожна сім'я має власний будинок та далеко не одне авто. Кожен працює у тій сфері, до якої має схильність. В цьому сенсі немає престижних та непрестижних професій.

Отже, головна особливість за якою маємо розрізняти учнів – природні здібності. «Ознаками добрих можливостей – пише Ксенофонт – Сократ вважав швидке засвоєння людиною предмету, який для неї цікавий, запам'ятовування вивченого та цікавість до занять, які добре допомагають вести домашнє господарство та користуватися діями людей» [3]. Це і є принцип природничої обумовленості, обґрунтований та розвинутий у американській системі освіти.

Література

1. Коллингс Э. Опыт работы американской школы по способу проектов. - М., 1926. – 134 с. - С. 33.
2. Дьюи Д. Школа и общество / Пер. с англ. Г.А. Лучинского. Изд. 2-ое. - М., 1924. – 41 с.
3. Жураковский Г.Е. Очерки по истории античной педагогики. - М., 1940. – 256 с.- С. 143.

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ XV ПІДСУМКОВОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
НАУКИ ТА ОСВІТИ**

У збірнику публікуються праці українською, російською, англійською,
італійською, німецькою, новогрецькою мовами

Технічний редактор: Бурова О.Г.
Комп'ютерна верстка: Корсун А.В.
Новікова А.В.

